

MİMARLAR ODASI
TOPLUM HİZMETİNDE

1. MİLLİ

FİZİKİ

PLAN

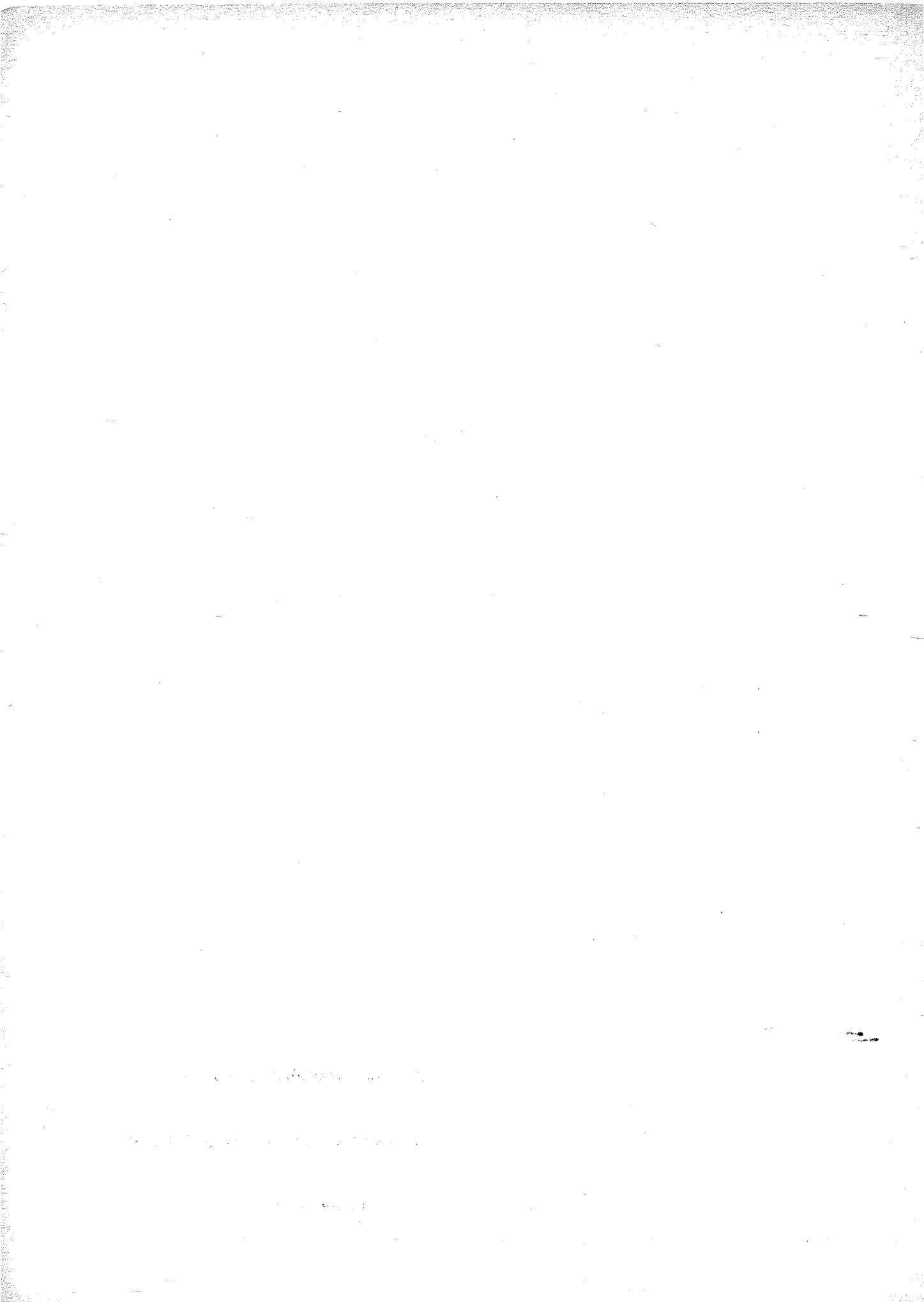
SEMİNERİ

22 OCAK 1968 - 24 OCAK 1968

TMMOB MİMARLAR ODASI

I. MİLLİ FİZİKİ PLAN SEMİNERİ

22 - 24 OCAK 1968

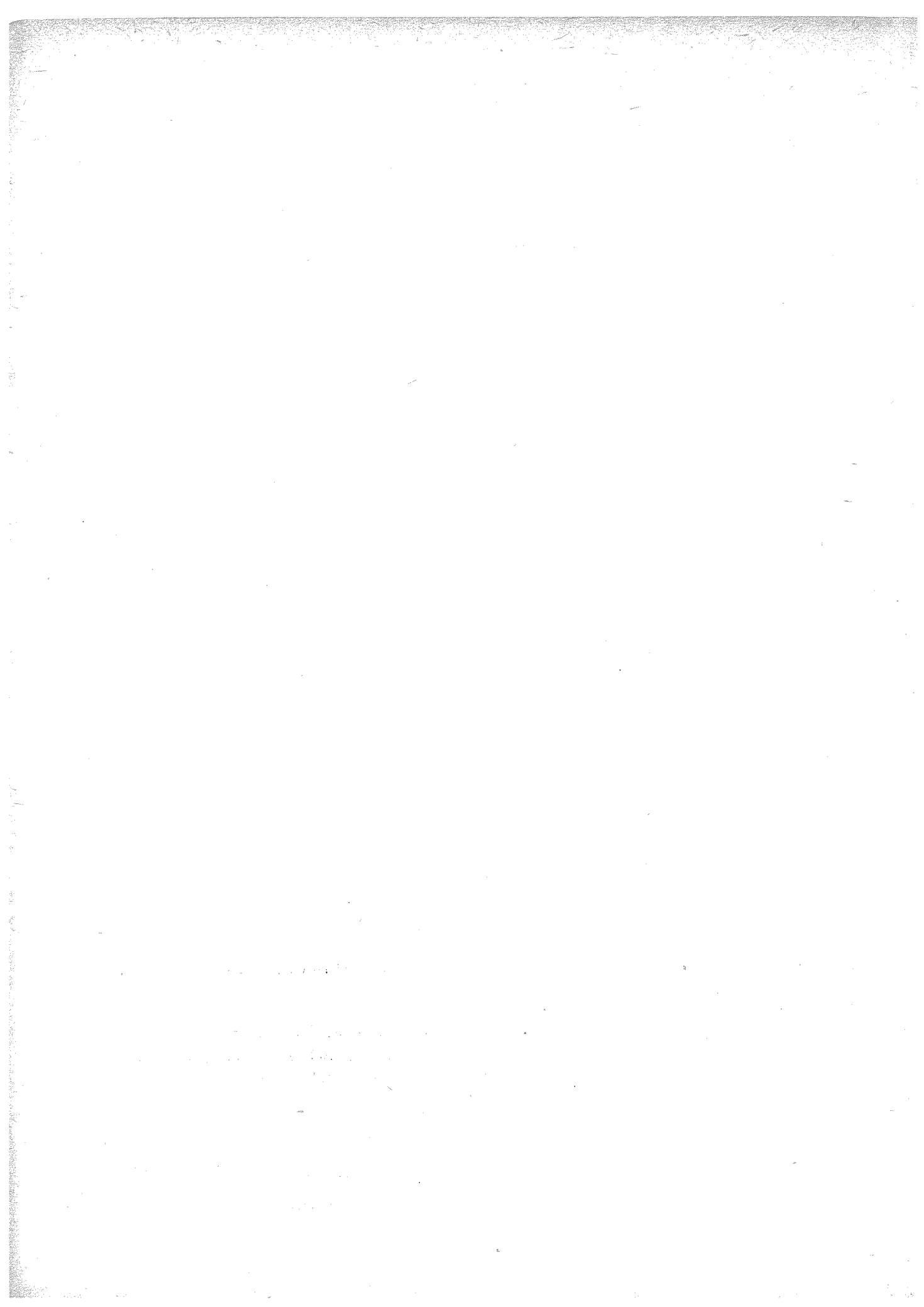
TMMOB MİMARLAR ODASI ADINA

**I. MİLLİ FİZİKİ PLAN SEMİNERİNİ
DÜZENLİYEN VE SONUÇLARINI
YAYINLAYAN KOMİTE.**

ESAT TURAK.

İLHAN TEKELİ

YİĞİT GÜLÖKSÜZ

İÇİNDEKİLER :

I. GİRİŞ	VII
1. I. MİLLİ FİZİKİ SEMİNERİ İLE İLGİLİ GENEL AÇIKLAMA	IX
2. MİMARLAR ODASI ADINA AÇIŞ KONUŞMASI	MARUF ÖNAL XI
3. HAZIRLIK KOMİTESİ ADINA AÇIŞ KONUŞMASI	ESAT TURAK XII
(Konu ve tebliğler ile ilgili açıklamalar)	
II. MİLLİ FİZİKİ PLAN POLİTİKALARI	
1. TÜRKİYE PLANLAMA TECRÜBESİ İÇİNDE BÖLGE SORUNUNUN VE BÖLGE PLANLAMASININ YERİ	NECAT ERDER 1
2. ÜLKE ÖLÇÜSÜNDE FİZİKİ PLANLAMANIN TEORİK SORUNLARI VE BÜGÜNKÜ MÜESSESELER ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE İÇİN BİR ÜLKESEL FİZİKİ PLANLAMA YAKLAŞIMI ...	İLHAN TEKELİ 15
ELEŞTİRME	NECAT ERDER 38
TARTIŞMA	41
3. TÜRKİYE'DE MİLLİ FİZİKİ PLAN AÇISINDAN DOĞU'NUN GELİŞTİRİLMESİ SORUNU	YİĞİT GÜLÖKSÜZ 61
ELEŞTİRME	MÜBECCEL KIRAY 78
ELEŞTİRME	YALÇIN KÜÇÜK 81
TARTIŞMA	87
III. TÜRKİYE'DE MİLLİ FİZİKİ PLANLAMA ÖRGÜTLEŞMESİ VE UYGULAMASI ... MÜBECCEL KIRAY	
KONULARINDA TARTIŞMA :	Yönetici
	NECAT ERDER
	AYDIN GERMEN
	YILMAZ GÜRER 99
IV. MİLLİ FİZİKİ PLAN'IN SEKTÖREL PLANLARI	115

1. ENDÜSTRİYEL MİLLİ FİZİKİ PLANLARIN HAZIRLANMASINDA TEORİK SORUNLAR VE TÜRKİYE İÇİN UYGULANABİLİR BİR MODEL	A. NEJAT ÖLÇEN	117
ELEŞTİRME	İLHAN TEKELİ	138
TARTIŞMA		142
2. MİLLİ FİZİKİ PLAN AÇISINDAN TÜRKİYE'DE DİNLENME VE TURİZM PLANLAMASI SORUNLARI	HALÛK ALATAN	159
ELEŞTİRME	TANSİ ŞENYAPILI	177
3. ULAŞTIRMA ŞEBEKESİNİN MEMLEKET ÇAPINDA ENTEGRASYONU	N. CENGİZ YÜCEL	189
ELEŞTİRME	BÜLENT GÖZEN	205
TARTIŞMA		210
V. MİLLİ FİZİKİ PLAN'IN		
BÖLGE METROPOLİTEN - ŞEHİR		
PLANLARI		223
1. TOPLUM/KAMU YARARLARI VE «BÖLGE PLANLAMA» TEKNİKLERİ	AYDIN GERMEN	225
ELEŞTİRME	RUŞEN Y. KELEŞ	255
ELEŞTİRME	İLHAN TEKELİ	259
TARTIŞMA		265
2. TÜRKİYE'DE METROPOLİTEN VE ŞEHİR PLANLAMALARINDA GEÇİRİLEN SAFHALAR VE YORUMLANMASI	KEMAL AHMET ARU	277
3. ÜLKE FİZİKİ PLANLAMASI AÇISINDAN METROPOLİTEN PLANLAMA	ESAT TURAK	289
ELEŞTİRME	TURGUT CANSEVER	316
4. TÜRKİYE'DE ŞEHİR PLANLAMASI KONUSUNDA BAZI GÖRÜŞLER	TUĞRUL AKÇURA	321
ELEŞTİRME	SUDİ İLKORUR	332
TARTIŞMA		335
HAZIRLIK KOMİTESİ ADINA TEŞEKKÜR KONUŞMASI	ESAT TURAK	345
MİMARLAR ODASI ADINA KAPANIŞ KONUŞMASI	MARUF ÖNAL	347
VI. SEMİNERİN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ		
	İLHAN TEKELİ	351

GİRİŞ

1. I. MİLLİ FİZİKİ PLAN SEMİNERİ İLE İLGİLİ GENEL AÇIKLAMA

2. MİMARLAR ODASI ADINA AÇIŞ KONUŞMASI

MARUF ÖNAL

**3. HAZIRLIK KOMİTESİ ADINA AÇIŞ KONUŞMASI
(Konu ve tebliğler ile ilgili açıklamalar)**

ESAT TURAK

1972

1972-1973

1973-1974

1974-1975

1975-1976

1976-1977

1977-1978

I. MİLLİ FİZİKİ PLAN SEMİNERİ İLE İLGİLİ GENEL AÇIKLAMA

«Millî Fizikî Plan» kavramının geliştirilmesi ve açıklığa kavuşturulması yolundaki istekler ve böyle bir çalışmanın ülkemizin geliştirilmesi çabalarını yönlendirmekte yapacağı katkıları göz önüne alarak Mimarlar Odası bir «Millî Fizikî Planlama» semineri düzenlemeye karar vermiştir.

Türkiye'de plan fikrinin önem kazanmasından sonra hazırlanan kalkınma planları, diğer ülkelerin örneklerini izleyerek hazırlanmış ekonomik planlar niteliğini taşımaktadırlar. Bugüne değin hazırlanmış «Ekonomik Planlar» da ekonomik sektörler arasındaki dengenin sağlanması temel alınmış, bu gelişmelerin «mekân» içinde dağılımı sorununa gereken önem verilmemiştir. Türkiye gibi, bölgeleri arasında önemli gelişme farkları bulunan ülkelerde, bu dağılımın düzenlenmesi amacıyla ülke ölçüsünde mekân organizasyonunun da planlanmasına ihtiyaç vardır. Ülke ölçüsündeki bu çeşit ekonomik planların yanı sıra, mekân organizasyonunun da — birlikte — planlayacak bir sürecin geliştirilmesi Türk planlama tecrübesinin uluslararası planlama çalışmalarına bir katkısı olacaktır.

Türkiye gibi feodal bir yapıdan sınıflı bir yapıya geçmekte olan ülkelerde, mekân organizasyonunda, sınıflı bir toplum yapısının ihtiyaçlarına uyacak geçişin sağlanması gerekmektedir. Mekân organizasyonunun gelişmesindeki en önemli özellik, verilen kararların geri dönülmez (irreversible) olması ve yığılma etkilerinden ötürü geçiş devresinde verilecek kararların kritik önem kazanmasıdır. Sanaileşmiş toplum yapısına geçiş döneminde yapılacak bütün yatırımlar ve bunların fiziksel organizasyonu, hedef olan bu yapıya varmayı hızlandırıcı yönde olmalıdır. Bu devredeki başarı, gelecekteki devrenin sorunlarını azaltacaktır.

Değişmenin şehirleşme hızını bu düzeye çıkardığı ve ikinci beş yıllık planın şehirleşmeyi ayrıca teşvik etmeyi öngördüğü bu sırada fiziksel yapıdaki değişme, hacim olarak bundan önce geçirilen değişme tecrübelerine göre çok farklı bir boyutta olacaktır. Bu boyut değişikliği, sorunlara farklı metodlar ve örgütler içinde yaklaşmayı gerekli kılmaktadır.

Değişme sırasında tek tek ele alınan sorunların yukarıda verilen yapısal ve boyutsal değişikliğe uyacak biçimde çözümlenebilmesi için bir stratejinin geliştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Bu gün her ölçekteki fizikî plan çalışmalarında, bu çeşit çalışmaların normatif özellikleri sonucu olarak, sistemin gelişme düzeyinden ve teknolojik imkânlarından bağımsız çalışmalar yapılmaktadır. Bu ise, hazırlanan planların uygulanmasında ortaya çıkan güçlüklerle kendini hissettirmektedir. Bu durumda, «sistemin gelişme düzeyine uygun fizikî planlama teknikleri nelerdir?» sorusu ortaya çıkmaktadır.

Millî Fizikî Plan, yukarıda ortaya konulan sorunların çözümünde, ekonomik ve sosyal yatırımların dağılım politikaları ile bunların gerçekleşmesini sağlayıcı kontrol destekleme mekanizmasını ve her ölçekteki yer seçimi kriterlerinin tespit edici fonksiyonları içine almalıdır. Burada, Millî Fizikî Planın, bir seferde dondurulmuş bir «tedbirler ve tespitler topluluğu» olmadığını işaret etmek gerekir. Aksine, Millî Fizikî Plan, gelişme ve değişimde mekânın düzenlenmesini ve değişiminin hızlandırılmasını sağlayacak bir nitelikte olacaktır.

Millî Fizikî Plan, politikalar, sektöriyel fizikî planlar, bölge planları ve metropo-
liten planlardan meydana gelen bir bütün olarak düşünülmektedir.

Millî Fizikî Plan konusunda yapılacak bir seminerde iki belirli yol karşımıza çık-
maktadır. Birincisi, bu konunun daha geniş çevre tanınmasını sağlayacak, so-
runları ortaya çıkaran ve bunu yaymağa yarayan bir çalışma biçimi; diğeri ise
sorunları ortaya koyup bunun genel teknik çözüm yollarını arayan bir yaklaşım.
Bu seminerde ikinci yol seçilmiştir.

Seminerde genellikle varolan müesseseler düzeninin olanakları içinde sorunlara
çözüm aranacak, yeni teklif edilecek müesseselerin ise toplumun ana müesseseleri
ile çelişmeye düşmeyeceği bir pragmatik yaklaşım temel alınacaktır. Bu seminer
çalışmaları ile, bugünkü şekillenmiş Millî Fizikî Plan kavramı açıklığa kavuşa-
bilecek, bunun ötesinde konunun çeşitli planlama seviyelerine nasıl entegre edil-
mesi gerektiği tartışılabilir ve tartışma sonucu oldukça işlenmiş tutarlı bir
çözüm ortaya konulabilmesi imkânı doğacaktır.

MİMARLAR ODASI Sayın misafirler, ilgili meslek mensupları, uzmanlar ve sayın dinleyenler,
ADINA AÇIŞ KONUSU-
MASI

MARUF ÖNAL

Mimarlar Odasınca düzenlenen, birinci milli fiziki plan seminerine katılmak ve görev yükümlenmek suretiyle, göstermiş bulunduğunuz yakın ilgiye, meslek topluluğumuz adına teşekkür eder, sizleri saygıyla selâmlarım.

6235 ve 7303 sayılı kanunla kurulmuş olan, Mimarlar Odası, ihtisas ayırımı içinde, ayrıca İmar Kanunu ve bu kanunlara bağlı tüzük ve yönetmeliklerin de tanıdığı hak ve yetkilere dayanarak, ihtisas ve iştigal sahası içine giren konularda, kamu yararına hizmetle görevli ve yükümlü bulunan mesleki ihtisas kuruluşudur. Odamız, kamuya dönük ve mesleki uygulama ile ilgili, sosyal, ekonomik ve kültürel sorumluların dışında düşünülemez.

Bu nedenle bağlı bulunduğumuz her çeşit planlamanın, metodu, uygulaması ve sonuçları üzerine önemle eğilmişizdir.

Bu çabalarımız dolayısıyla, meslek topluluğumuzdan, çeşitli kuruluşlardan, yürütme organlarından da destek görmekteyiz.

Kuruluşların temsilcileri ve görevlileri olan sizlerin burada, bu seçkin topluluğu meydana getirmesi bunun bir göstergesidir.

Sayın dinleyenler,

Plan sorununun taşıdığı önem ve gösterilen ilgi, Odamızı, özellikle planlamanın bir entegrasyonu olan, milli fiziki planlama konusundaki seminerin düzenlenmesine götürmüştür.

Kalkınmanın amacı, sadece ve soyut olarak (insan) ve (insanın refahı) değildir. İnsanın çevresi, çevreyi meydana getiren etkenler, eşya ve olaylar, birbirine ilişkin olarak gelişir, birbirini tamamlayarak kalkınmaya katkıda bulunur.

Topluluk ve ülke sorunları içinde en önemlilerinden biri olan «çalışma ve yaşama» ilişkisi, işin sosyal bölünüşündeki denge, gelir dağılımının âdil ve uygun olabilmesi, birbirini tamamlayan diğer etkenlerin bütünlüğü dışında düşünülemez. Ülke içindeki çeşitli değerlerin durumu ve envanteri sonucunda, donatımların uygun olan yerlere dağılması, bunlardan en yüksek ölçüde yararlanılması, gereken iş birliği ve kolektivitinin sağlanabilmesi için, mekân kullanım düzeninin gerçekleştirilmesine yarayacak, temel kararların alınmasına ihtiyaç vardır.

Meslek ve ihtisasa ilgili çeşitli çabaların ülke kalkınmasında verimli olması buna bağlıdır.

Bugün, kalkınma planları yabancı örnekler göz önünde tutularak, daha çok ekonomik planlar niteliğinde hazırlanmıştır. Bunlarda ekonomik sektörler arasında denge sağlanması ön görülmüştür. Değişik gelişmelerin, kullanışlara ayrılan mekânlar içinde dengeli dağılıma gerekli önem verilememiştir.

Ülkemizde bölgeler arasında önemli gelişme farkları bulunduğu bir gerçektir. Bu durum mekan organizasyonunu planlanmasını zorunlu kılmaktadır.

(Milli Fiziki Plan) kavramının temelinde, kullanım mekanlarının bağlı bulunduğu toprak sorunu, ayrıca yatmaktadır. Ülkemizde, tarihi gelişme içinde, toprak bütünlüğü, zaman içinde feodal bir yapıya dönüşmüştür. Toprağın kamu yararına olan bütünlüğü, kamu zararına olarak ve sistemli bir biçim içinde parçalanmıştır. Bölgeler arasındaki gelişme farkları bununla yakından ilişkindir.

Planlama sonucunda ortaya çıkacak ve değişik kullanımlara ayrılacak mekânın kullanma hakkı, ya da mülkiyeti, hukuk, ekonomi ve sosyal açıdan çeşitli sorunları ortaya çıkarır.

Toprağın kamuya dönük olarak ve kamu yararına değerlendirilmesi için, Anayasa düzeni içinde sosyal ve ekonomik bakımdan tedbir ve kararların alınmasına yarayacak görüşlerin açıklanması ve tesbiti gereklidir.

Ülkemiz sınai bir toplum yapısına geçmek durumu ile karşı karşıyadır.

Mekân düzenlenmesi, bütün yatırımların ve fiziksel organizasyonu gerçekleşmesi ikinci beş yıllık planın öngördüğü şehirleşmeye yönelik ve bu olayın stratejisinin tesbiti, toprak sorununa ve hukukuna sıkıca bağlıdır.

İşte bu nedenlerle, ülkemizin geliştirilmesi çabalarını yönlendirmede yapacağı katkılar göz önünde tutularak, Mimarlar Odası bu milli fiziki plan seminerini düzenlemeye karar vermiştir.

Seminerin amacı, milli fiziki planla ilişkin sorunları ortaya koymak, genel teknik çözüm yollarını arayan bir yaklaşımda bulunmaktır.

Milli Fiziki Planla ilgili çeşitli sorunların bilimsel bir görüş açısından değerlendirilmesi, yasama ve yürütme organlarında olumlu kararlar alınmasına yardımcı olacaktır.

Sayın dinleyenler,

Planlama, zamanla olumlu aşamalardan geçmiştir. Bu sonuçları, Anayasanın plan müessesesini ve planlı kalkınmayı ön görmesine ve yetkili ihtisas kadrosuna borçlu olduğumuzu unutmamalıyız. Kadro, özellikle genç kuşakta daha yoğunlaşmaktadır. Bu, Türkiye'nin geleceği için büyük ümit kaynağıdır. Ancak ihtisas ve meslek topluluğunun bir çok elemanı, değişik nedenlerle bugün yabancı ülkelere gitmiş, yetkili ve sorumlu uzmanlar olarak görevlendirilmiş bulunmaktadır. Yurt ölçüsündeki bu büyük kayıplarımızı önleyici tedbirlerin alınması, Devletin büyük maddi ve manevi fedakârlıklarla yetiştirdiği değerlerden en yüksek seviyede yararlanılması için, gerekli düzenin sağlanmasına da çalışmak ayrıca asli görevlerimizden biri olmalıdır.

Modern kültürün en kıymetli hazinesi düşünce ve tartışma özgürlüğüdür. Bu, her türlü kalkınma planının temelinde yatmaktadır. Bu amaç ve bu inanç içinde güvenilir kadroların meslek ve ihtisas topluluklarının bilimsel çalışmaları ile birinci milli fiziki plan seminerinin Türk topluluğuna ülkemize meslek mensuplarına yararlı ve başarılı olmasını dilerim. Beni dinlemek lütfunda olduğunuz için teşekkür eder, sizlere tekrar derin saygılarımı sunarım.

**HAZIRLIK KOMİTE-
Sİ ADINA AÇILIŞ KO-
NUŞMASI**

Sayın başkan,

Sayın misafirlerimiz,

(Konu ve Tebliğler ile
ilgili açıklamalar)

Şeref verdiğiniz bu toplantıdan neler beklediğimizi programla ilgili küçük bro-
şürde açıklamıştık.

ESAT TURAK

Çalışmalarımıza başlarken oradaki bir kaç noktaya tekrar değinmeyi ve ilâve bazı
açıklamalar yapmayı doğru buldum.

Önümüzdeki üç gün içinde tartışacağımız konular her **seviyede mekânın düzenlen-
mesi**, başka bir deyimle «**mekân organizasyonu**» ile ilgilidir. Konularımız olan
çeşitli politikalar, sektörel fiziki planlar, bölge planları ve metropoliten planlardan
meydana gelen bütün için, «Milli Fiziki Plan» deyimini seçmiş bulunuyoruz. Milli
Fiziki Plan ekonomik ve sosyal yatırımların dağılım politikaları ile bunların ger-
çekleştirilmesini sağlayıcı kontrol ve denetleme mekânizmasını ve her ölçekteki
yer seçimi kriterlerini tespit edici fonksiyonları içine alacaktır.

Memleketimizde bu kapsamda bir müessesenin kurulmasına on yıl önce, bölge
planlama dairesinin teşekkülü ile başlanmıştı. İlgili kuruluşça bölge planlama
için o zaman ön görülen kapsam, şurada milli fiziki plana vermek istediğimiz kap-
sama çok yakındı. Fakat bu kadar açık formüle edilememiştir.

Sekiz yıl önce bir toplantıda milli ekonomik plan çerçevesi bulunmayan ve onun
tamamlayıcılığından, desteğinden mahrum bir milli fiziki planın yapılabileceği,
yapılsa da uygulanabileceği hakkındaki tereddütler ifade edilmişti. Çok geçme-
den içine bölge planlama fonksiyonunu da alan milli ekonomik ve sosyal planlama
müessesesi kuruldu. Ancak bu sefer de bugüne kadar hazırlanmış ekonomik plan-
larda sektörler arasındaki dengenin sağlanması temel alınmış bu gelişmelerin
«Mekan» içinde dağılımı sorununa gereken önem verilmemiştir. Türkiye gibi böl-
geleri arasında önemli gelişme farkları bulunan ülkelerde, bu dağılımın düzen-
lenmesi amacı ile ülke ölçüsünde mekân organizasyonunun da planlamasına ihti-
yaç vardır. Ülke ölçüsündeki ekonomik planların yanı sıra mekân organizasyo-
nunu da planlayacak bir sürecin geliştirilmesi gerekmektedir.

Başka bir deyişle sekiz sene önce ifade edilmiş bir tereddüt şimdi ters yönde mev-
cuttur. Gerçekten de sanayileşmiş toplum yapısına geçiş döneminde yapılacak bü-
tün yatırımlar ve bunların fiziksel organizasyonu, hedef olan bu yapıya varmayı
hızlandırıcı yönde olmalıdır. Bu devredeki başarı, gelecekteki devrenin sorunlarını
azaltacaktır.

Diğer taraftan bilhassa şehirleşme hızında beklenen artış neticesi fiziksel yapıda
büyük değişimler olacaktır. Bu değişme ölçüsü sorunlara farklı metodlar ve ör-
gütler içinde yaklaşmayı, bir sistem içinde çözülebilmesi için bir stratejinin gelişt-
tirilmesini gerektirecektir.

Seminerimiz bu gerekleri ihmal edilmez kabul eden bir hipoteze dayanmaktadır.
Hipotez üzerinde sistematik bir inceleme ve tartışma olmayacaktır. Bununla be-
raber değişik planlamaların sistemleri, bir biri ile olan ilişkileri v.s. incelemeler,

zaman zaman hipotezin varid olup olmadığı sorununu ortaya çıkaracak ve tartışma olacaktır. Nitekim bu hususta tereddüt ifade eden bir tebliğ vardır. Dinleyicilerin de, varsa, bu yöndeki görüşlerini belirtmeleri faydalı olacaktır.

Diğer taraftan Mimarlar Odası, konunun daha geniş bir çevrede tanınmasını sağlayacak, sorunları ortaya çıkaran ve bunu yaymağa yarayan bir çalışma biçimi yerine, sorunları ortaya koyup bunun genel teknik çözüm yollarını arayan bir yaklaşımı seçmiştir.

Seminerde, genellikle varolan müesseseler düzeninin olanakları içinde sorunlara çözüm aranacak, yeni teklif edilecek müesseselerin ise toplumun ana müesseseleri ile gelişmeye düşmeyeceği pragmatik bir yaklaşım temel alınacaktır. Bu seminer çalışmaları ile, bugünkü şekillenmiş Milli Fiziki plan kavramı açıklığa kavuşabilecek bunun ötesinde konunun çeşitli planlama seviyelerine nasıl entegre edilmesi gerektiği tartışılabilir ve tartışma sonucu oldukça işlenmiş tutarlı bir çözümün ortaya konulma imkânı doğacaktır.

Bu yaklaşım çerçevesinde hazırlanmış olan tebliğ ve yorumları, seminerin tümü hakkında bir fikir vermek maksadiyle sırası ile ve kısaca gözden geçireceğim:

BİRİNCİ GÜN :

Necat ERDER «Türkiye'deki Planlama Tecrübesi İçinde Bölge Sorunu ve Bölge Planlamasının Yeri» konulu yorumlamasında birinci ve ikinci kalkınma planlarını incelemekte ve Türkiye'deki iktisadi sistemin, iktisadi faaliyetlerin mekân içinde düzenlenmesine ve toplum yararını azamileştirme amacına yönelmiş bir planlama şekline elverişli olmadığı neticesine varmaktadır.

İlhan TEKELİ, Türkiye'de Milli Fiziki Planlamanın ele alınışının teorik sorunlarını inceleyerek bunun çeşitli politik sistemlerle nasıl çatışmalar doğuracağını, bunun çözümlenmesinde ne tip bir planlama yaklaşımının gerekli olduğunu incelemekte, parlamenter demokratik bir politik düzende ve mevcut sektörel ekonomik planlar bulunması halinde, milli fiziki planın varlığına imkân verecek üç kademeli bir kararlar düzeni teklif etmektedir.

Yiğit GÜLÖKSÜZ, Milli fiziki planın bölgeler arası denge konusundaki Türkiye'deki en önemli sorunu olan doğu bölgesinin kalkınmasını milli fiziki plan açısından inceleyerek Doğunun geliştirilmesi ve batıya entegrasyonu için, şehirleşme ve bölge içi yerleşme politika ve stratejileri teklif etmektedir.

Akşamki panelde ise, ülkemizde milli fiziki plan konuları ile ilgili teşkilâtların yöneticileri: Bölge Planlama Daire Başkanı Yılmaz Gürer, DPT. Sosyal Planlama Dairesinin ilk Başkanı Nejat Erder ve Şehir ve Bölge Plancısı Aydın Germen'in katıldığı, Profesör Mübeccel Kıray'ın idare ettiği açık oturumda Milli fiziki planın çeşitli sorunları tartışılacaktır.

İKİNCİ GÜN :

Nejat ÖLÇEN, «Endüstriyel Milli Fiziki Planların hazırlanmasındaki Teorik Sorunlar ve Türkiye İçin Uygulanabilir bir Model» konusundaki tebliğinde iktisaden gelişmekte olan memleketlerin kalkınmalarını parasal planlara bağlamalarının tutarlı bir yol olup olmadığını inceleyerek doğuda yapılacak yatırımlar için tanıncak vergi ve gümrük muafiyetlerinin özel sektörün yatırım yapmasını sağlayamayacağı matematik olarak ispat etmektedir. Ölçen tebliğinde gelişmemiş bölgelerde kamu sektörünün fiziki planlama esasları içinde yatırım yapması gerektiğini önermektedir.

Halûk ALATAN Ülkede dinlenme problemlerinin önemini ve dinlenme planlaması konusunda bugün alınacak tedbirlerin gelecekte, problemlerin çözümlenmesinde sağlayacağı önemli ekonomiler üzerinde durarak, bu gün tek yönlü olarak

ele alınan turizm planlamasının sakıncalarını, dinlenme planlaması, turizm planlaması ve koruma tedbirlerinin bir arada ele alınması gereğini belirtmektedir.

Cengiz YÜCEL, «Ulaştırma Şebekesinin Memleket Çapında Entegrasyonu» konulu tebliğinde ulaştırma sektörünün planlamasında, bu faaliyetlerin ülke içindeki her türlü ekonomik faaliyet ve sosyal planlar ile entegrasyonun sağlanması ve bu sektörün kendi içindeki çeşitli faaliyetlerin (karayolu, demiryolu, liman ve hava alanı) bir arada planlanması gerektiğini belirterek, Türkiye için uygulanabilir bir model teklif etmiştir.

ÜÇÜNCÜ GÜN :

Aydın GERMEN, milli fiziki plan kavramının yanlış yorumlanmasının tehlikelerine değinerek kaçınılması gereken hataları, bölge planlamasının ülke kaynaklarının kamu yararına değerlendirilmesindeki önemli rolünü, şimdiye kadar bu konuda yapılan hataları ve nedenlerini inceliyerek bölge planlarının nasıl anlaşılması gerektiğini ve bu anlayışta bu gün düşülen hataları açıklamaktadır.

Kemal Ahmet ARU, Türkiye'nin şehir ve metropoliten planlamalardaki tecrübelerini yorumlamaktadır.

Bu konuşmayı yapan Esat TURAK milli fiziki planlama ve diğer üst seviye planlamalar açısından metropoliten planlama konusunu ele alarak son senelerde bilhassa sayısal analiz teknikleri, matematik modeller ve elektronik hesap teknolojisinde kaydedilen gelişmeler neticesi, bu ilerlemeye ayak uyduran memleketlerde metropoliten planlama biçiminin tamamen değiştiğini belirtmektedir. Ülkemizde gelişme ile önemli artan metropollerin kendi ihtiyaçlarına göre planlanmasına imkân veren, diğer taraftan üst seviye planlamalarla olan ilişkiler ve müesseseler düzeni ile tutarlı bir planlama sisteminin nasıl olabileceğini ve onu uygulayacak planlama teşkilâtının şeklini tafsillatlı bir örnekle açıklamaktadır.

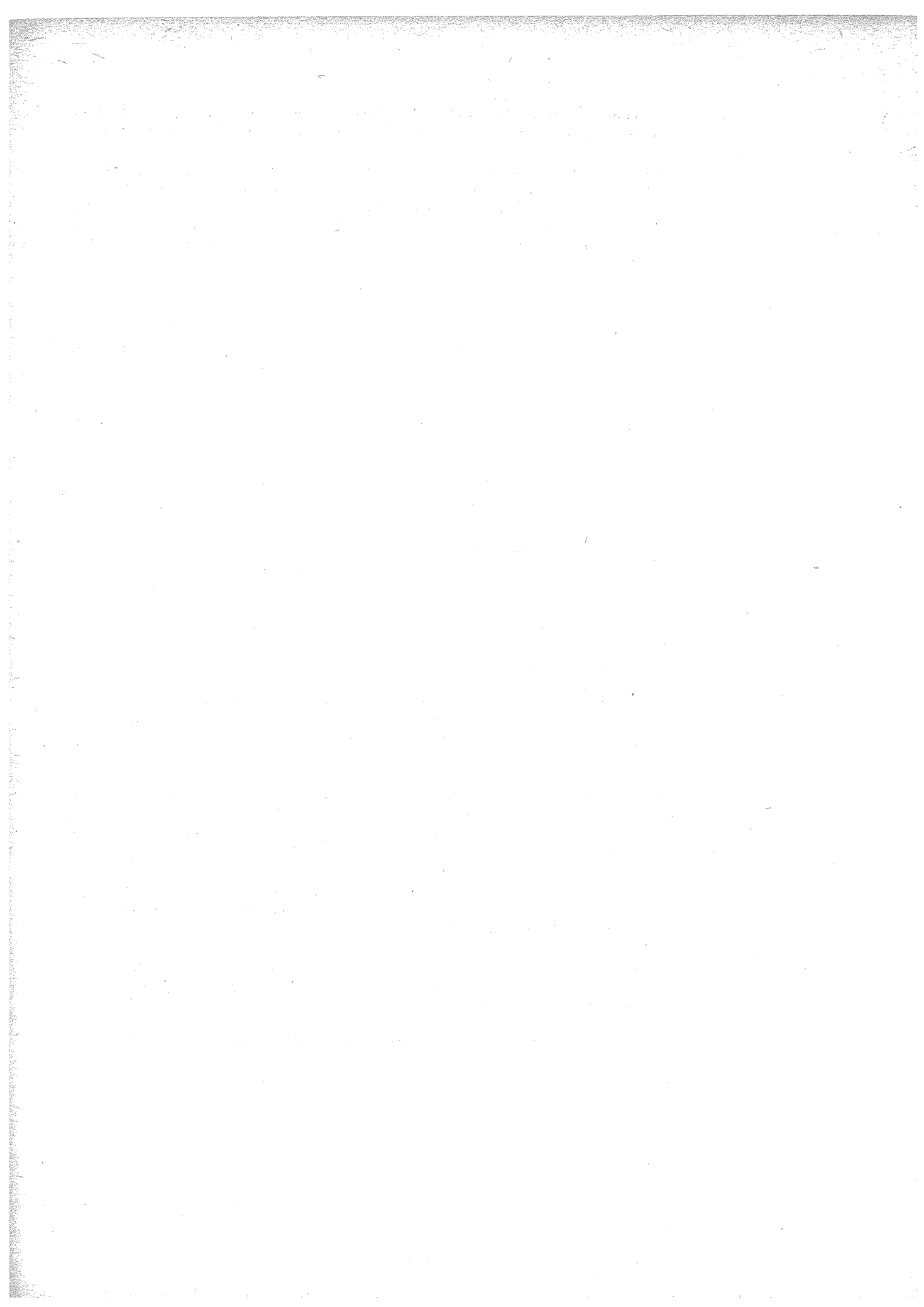
Tuğrul AKÇURA, milli fiziki plan açısından şehir planlaması sorunlarını inceleyerek geçen yüzyılın ortalarından beri batı şehirlerinin gelişmesine imrenerek bu ülkelerdeki mevzuatı, yöntemleri, teknikleri ithal etmeğe çalıştığımızı buna rağmen şehirlerimizin yine istenen yönde gelişmeyince, her defasında kulağımıza çarpan daha yeni tutumları, teknikleri ithale çalıştığımızı ve yine de hiç bir ciddi gelişmeye ulaşamadığımızı belirtmiştir.

Önümüzdeki üç gün sonunda, seminerden beklediğimiz ile alınan sonuçlar kıyaslanacaktır. Tebliğ ve eleştirmeler yazılmış, bitmiş olduğuna göre şu andan itibaren sonucu etkileyecek başlıca katkı, sayın misafirlerimizden ve bu akşamki panelden gelecektir.

Gerek tebliğler üzerinde ve gerekse panelde yapılacak tartışmaların canlı, özgür ve içten fakat sadece esası etkileyecek önemli noktalara yöneltilerek en az zaman kaybı ile gerçeklere yaklaşmayı sağlayacağını umarız.

Önceden hazırlanan ve tebliğleri gözden geçiren eleştirmeler hem tartışmalarda öncülük yapacak hem de önemli eleştirme noktalarının çoğunu toplu bir halde ve sistemli biçimde inceleyecektir.

Seminerin memleketimiz ve katılanlar için faydalı ve aydınlatıcı olacağını ümit eder, hepinizi saygı ile selâmlarım.

**TÜRKİYE PLANLAMA TECRÜBESİ İÇİNDE
BÖLGE SORUNUNUN VE BÖLGE PLANLA-
MASININ YERİ**

NECAT ERDER

TÜRKİYE PLANLAMA TECRÜBESİ İÇİNDE BÖLGE SORUNUNUN VE BÖLGE PLANLA- MASININ YERİ.

NECAT ERDER

I. GİRİŞ :

Bu açıklama analitik bir değerlendirme değildir. Böyle bir değerlendirmeye yardımcı olacak bazı bilgiler verme amacı ile yapılmıştır. Konuşucunun tecrübesi meselenin Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluşu ve Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânının hazırlanması döneminde daha ayrıntılı olarak ele alınmasını gerektirmiştir. Konunun İkinci Beş Yıllık Plân ile ilgili yönü sadece yayımlanan belgelerin incelenmesine dayanmaktadır.

II. TÜRKİYE'DE PLÂNLAMANIN NİTE- LİĞİ VE SINIRLARI:

Türkiye'de Bölge Planlamasının durumu ve gelişmesi ile ilgili tartışmalarda bu ülkede genel olarak kalkınma sorunlarının nasıl düşünüldüğünü ve uygulandığını göz önünde bulundurmak gerekir. Genel kalkınma plânlamasının nitelikleri ve sınırları Bölge Plânlamasını zorunlu olarak etkileyecektir. Bu sınırları göz önünde bulundurmadan, ulusal kalkınmanın gerçekleşmesi için teknik olarak mümkün her çözümün uygulanabileceği varsayımı ile hareket edilirse konu yanıltıcı bir düzeyde tartışılmış olur.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Türkiye'nin kalkınma sorununu ele alış bakımından niteliği ve sınırları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânının Niteliği:

«Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Türkiye'nin kalkınma imkânlarını uzun vadeli bir görüş içinde ele alan ve yapılması gerekli temel seçimleri rasyonel bir şekilde ve açıklıkla belirten bir **kalkınma stratejisi** yoktur. Plan, mevcut iktisadî, sosyal ve kurumsal yapıyı, esas olarak, veri alan, bunlarda kısa süreli dengelere dayanan gelişmeler ön gören ve bazı iyileştirme ve düzeltme tedbirleri teklif eden bir görüşe dayanmaktadır.»

«Planın uzun vadeli bir sanayileşme politikası yoktur. Sanayi hedefleri mevcut yapının dengelerini, geniş ölçüde kendi kıstaslarına göre, devam ettiren bir uzantı olarak düşünülmüştür. Öncü sektörleri belirten uzun vadeli bir sektör gelişmesi tercihi yoktur.»

«Tarım - Sanayi ilişkileri uzun vadeli bir düşünce içinde belirlenmemiştir. Burada kısa süreli dengeler ve çok defa teknik kıstaslar bakımından keyfi sayılabilecek ağırlıklar ve öncelikler hakimdir.»

«Uzun vadeli ve sarıh hedefli bir gelir dağılışı politikası yoktur. Gelir dağılışını düzeltme amacı çeşitli uygulamalarda bir «sınır» (constraint) olarak düşünülmüştür... Somut hedefler, etkenliğin ölçüsü olacak kıstaslar ve tutarlı bir uygulamayı gerçekleştirecek araçlar yoktur.»

«Birinci Beş Yıllık Planda en önemli nokta temel sayılabilecek bazı kurumsal yapı değişmelerinin ön görülmüş olmasıdır. Bunlar: (i) kamu iktisadî sektörünü kalkınma hedeflerine uygun bir şekilde işletebilecek bir karar alma sistemi ile donatmak için düşünülmüş bir **İktisadî Devlet Teşekkülleri reorganizasyonu** teklifi; (ii) tarımda mülkiyet ve işletme sistemini çok amaçlı bir şekilde değiştirmeye yönelmiş bir **toprak reformu** ve bunu destekleyecek **vergi reformu** teklifleri; (iii) Devlet İdaresinin plân uygulayacak bir hale getirme amacına yönelmiş **idarî reform** teklifi. Bu yapı değişmeleri siyasî karar organları tarafından ya

planın ilk incelenmesi sırasında açıkça, veya uygulama safhasında ele alınmama yoluyla, zımnen, reddedilmiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının yukarıdaki niteliklerinin nedenleri de şöyle özetlenebilir :

«Birinci Planın ön gördüğü kalkınma anlayışının başlıca sebebi plân hazırlığında siyasi ve iktisadi karar alma düzenini veri olarak almayı zorunlu kılan siyasi şartlardır. Plân hazırlığında Türkiye'nin teknik bakımdan mümkün olabilecek kalkınma şartlarını aramak gibi bir sorun üzerinde düşünülemezdi. Bu bakımdan, hazırlanan plan kurulu düzeninin nitelikleriyle tutarlı bir plândır. Bu plânın ön gördüğü kalkınma Türkiye'de teknik bakımdan mümkün olan kalkınmanın gerisindedir. Burada önemli bir rejim veya düzen maliyeti ile karşı karşıya olduğumuz muhakkaktır.» (1)

«Planın niteliğini belirtmede «bilgi sınırı»nın da etkisi olduğunu söylemek gerekir. Bu sınır üç şekilde ortaya çıkıyor: (i) Teorik sınır, yani toplum yapısı ve gelişmesi konusundaki genel bilginin sınırlı olması; (ii) Türkiye ile ilgili verilerin eksikliği; (iii) plâncıların bilgi ve tecrübesinin sınırı.»

«Aynı derecede önemli olmamakla birlikte plan hazırlanmasında kullanılışı «Model» in de stratejik yaklaşmayı etkilediği ve kısa süreli dengeleri veri olarak almaya zorladığı da söylenebilir. Ancak farklı bir siyasi çerçevede bu çerçevenin şartlarına uygun modeller aramak gerekeceği de muhakkaktır.»

2. İkinci Beş Yıllık Plânının Niteliği :

Birinci planın her şeye rağmen kurulu düzeninin sınırlarını zorlayıcı bir niteliği vardır. Planın uygulanması mümkün olsaydı, özellikle kurumsal yapı ile ilgili konularda, Türk ekonomisi oldukça önemli bir aşamadan geçmiş olurdu. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı temel düşünce bakımından bir geriye dönüş anlamını taşır. Bu plan kurulu düzende ve bunun işleyişinde değişiklik getirecek konularda somut teklif getirmekten sistemli olarak kaçınılmaktadır. Bu bir izleme planıdır ve gerçek anlamda plânlı kalkınma zorunluluğunu benimsemeyen bir siyasi görüşün tabii sonucudur.»

«İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının diğer bir özelliği de temel konulardaki tercihlerini gizlemesidir. Plan tasarruf seviyesinin artması yönünde hiçbir zorlamayı kabul etmediği halde kendiliğinden gerçekleşmeyecek tasarruf hedefleri öngörmekte, açıkça gelir dağılımı bozucu bir nitelik taşıdığı halde gelir dağılımını düzeltmeyi temel amaçlarından biri olarak ortaya atmaktadır.»

«Tarımda, sanayileşmede ve diğer temel meselelerde İkinci Plan Birinci Plan uygulanmasındaki zihniyetin bir teşçili olarak görünmektedir. Kurumsal yapı ile ilgili uygulanmamış değişiklik teklifleri artık plan içindeki stratejik önemlerini kaybetmişler ve sıralanan ve nasıl uygulanacağı bilinmeyen sayısız tedbir arasında yer almışlardır.»

3. Türkiye'de Plânlamanın Ortak Özelliği : Uygulama Araçlarından Yoksun Olma.

Yukarıda plânlarda öngörülen kalkınma yollarından söz edildi. Burada konuya uygulama araçları bakımından dokunulacaktır.

Türkiye'de sistemli ve değerlendirmeli bir plan uygulaması yapılmamaktadır. Birinci Beş Yıllık Planın uygulanmasından elde edilen sonuçlar bilinmemektedir. İkinci Beş Yıllık Plan bu uygulanma sonuçlarına dayandırılmamıştır. Türk ekonomisinin temel özellikleri ile ilgili varsayımlarda İkinci Plan Birinci Plandan daha ayrıntılı ve kesin bilgiler üzerinde kurulmamıştır.

Bu durum plânlamada uygulama ve takip araçlarından yoksunluğun hem sebebi hem de sonucudur.

Gerçekten Türkiye'de plân hedeflerini gerçekleştirmede kullanılacak araçlar geliştirilmemiştir. Plânların özel sektörle ilgili hedefleri emredici değildir. Özel sektörün tasarruf ve yatırım seviyesi düşüktür. Burada ekonomi için büyük bir kayıp olduğu yapılan incelemelerden anlaşılmaktadır. (2)

Bu durum yapısal ve yapıya bağlı davranışsal nedenlerden doğmaktadır. Eldeki iktisadî politika araçlarıyla bu seviye arttırılmaz. Son zamanlarda alınan tedbirler toplam tasarruf seviyesini etkilemeyen transferlerdir. Özel sektörün yatırım alanlarını ve yerlerini etkileyecek araçlar da yoktur. Nitekim beş yıllık uygulama bu kesimin yatırım davranışlarında istenen değişikliklerin yapılmadığını göstermiştir. İkinci plan bu davranışları değiştirmek yerine bunlara uymak yolunu seçmiştir. Bu, ekonominin, **ulusal çıkarların nitelendirdiği bir rasyonele girmesi** amacından vazgeçip özel kârlılığın hakim olduğu karar düzenin devamını açıkça geri almak demektir.

Kamu kesimiyle ilgili hedeflerin emredici olduğu söylenmektedir. Fakat burada da devlet idaresinde ve kamu iktisadî teşebbüslerinde plânın öngördüğü yönde bir uygulamayı gerçekleştirecek bir karar alma sistemi kurulamamıştır. Bütçe ve programlama teknikleri etkili bir takibe imkân verecek nitelikte değildir. Plân uygulaması için de sistemli bir takip ve değerlendirme yöntemi geliştirilmemiştir. Böyle bir yöntemin yokluğu da plân hedeflerinin somutlaştırılmasını bir zorunluluk olmaktan çıkarmaktadır. Böylece hem özel sektör hem de kamu kesimi için hedefleri ve uygulama sonuçları belirsiz bir garip plânlama anlayışı yerleşmektedir. Türkiye'de, bu hali ile plânlama, kalkınma ile ilgili siyasî kararlarda açıklık ve tutarlılık sağlamak bekleyişini bile boşa çıkaracak bir gelişme göstermiştir. Burada önemli olan husus, bu durumun teknik bir eksiklik olarak değil düzenin mantığına uygun ve zorunlu bir uygulama görülmesi gereğidir.

Türkiye'de bölge plânlaması anlayışı ve uygulaması konusundaki tartışmayı ulusal kalkınma plânlamasının nitelikleri ile ilgili böyle bir çerçeve içine yerleştirmek gereklidir. Bu ölçüler içinde bir çok temel meselelerin teknik çözüm yollarının ötesinde ele alınması gerekecektir. Bu bakımdan sayın İ. Tekeli'nin, «Türkiye'de bölge plânlamasının başarısızlık sebeplerini plânlama ve idare tekniklerindeki eksikliklerde değil ekonomik rejimin temel niteliğinde aramak gerektiği» (3) konusundaki gözlemi önemli bir noktayı göstermektedir. Bugünkü şartlarda, Bölge plânlaması sorununun, hem üretim organizasyonunu hem de gelir dağılımını mekân boyutu ile birlikte ele alan ulusal bir yerleşme plâni içinde düşünülmesi imkânı olumlu cevap verilmesi güç bir soru olmaktadır.

III. BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLÂNINDA BÖLGE HEDEFLERİ VE BÖLGE PLÂNLAMASI:

1. Devlet Plânlama

Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluşuna önyak olan devrin yöneticileri için Türkiye'de bölgesel farklılaşmalardan doğan meselelerin çözülmesi böyle bir teşekkülün başlıca kurulma gerekçelerinden biri idi. Üzerinde özellikle durulan konu sosyal bir mesele olarak doğu bölgesinin durumu idi. Bu husus zamanın Devlet ve Hükümet Başkanı için büyük bir önem taşımaktaydı. Kuruluş sırasında ayrıca iktisadî kalkınmanın bölgesel boyutu üzerinde de durulmuştur. Bu iki çeşit kaygı 91 sayılı Devlet Plânlama Teşkilâtı kuruluş kanununun gerekçesine ve metnine yansıtılmıştır. Kanunun gerekçesinde bölge plânlamasının sosyal plânlama dairesi ile ilişkilendirilmesi metinde ise İktisadî Plânlama Dairesi görevleri arasında sayılması Devlet Plânlama Teşkilâtındaki çalışmaların düzenlenmesinde bazı tereddütlere yol açmıştır. Birinci Beş Yıllık Plânın hazırlanması sırasında Bölge Plânlaması Sosyal Plânlama Dairesinin görev alanında sayılmış, sonradan bu görev İktisadî Plânlama Dairesine verilmiştir. Konunun İktisadî veya Sosyal Plânlama Dairesinin yetkisinde sayılması önemli bir mesele değildir. Çünkü kalkınma plânlamasında iktisadî ve sosyal plânlama görevlerinin belirli bir şekilde ayrılması hem imkânsız hem de lüzumsuzdur. (4) Nitekim Birinci Beş Yıllık Plânın hazırlanmasında İktisadî ve Sosyal Plânlama Daireleri tek bir bölüm olarak çalışma zorunluluğunu hissetmişlerdir.

2. Birinci Beş Yıllık Plânın Hazırlanması Dönemi :

Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluşundan sonra çeşitli bölge ve bölge plânlanması sorunları ortaya çıkmış ve Teşkilâtın çalışmalarını etkilemiştir. Birinci Beş Yıllık Plânda bölge sorununun ele alınmasını anlatabilmek için bunların önemlilerini, ortaya çıkış sırasıyla, açıklamakta fayda vardır.

a. Doğu Bölgesi Sorunu :

Teşkilâtın kuruluşundan hemen sonra, yöneticiler, Doğu Bölgesi konusunun bir ulusal entegrasyon meselesi olarak Devlet Plânlaması içine alınmasını istemişlerdir. Devlet Plânlama Teşkilâtı çalışmalarının başlangıcında ulusal bir kalkınma plânı hazırlama görevinin yanında bir de daha çok siyasal amaçlı bir bölge sorununu ele almak istenmemiştir. Bu konudaki görüşmeler sorunda Devlet Plânlama Teşkilâtı Doğu Bölgesi sorununu Türkiye'de **az gelişmiş bölgelerin** geliştirilmesi çerçevesinde ulusal kalkınma plânına bağlı bir konu olarak incelemeye başlamıştır. Böylece ulusal kalkınma plânının hazırlıklarında **bölgeler arası denge** hedefleri ve **az gelişmiş bölgelerin meseleleri**, üzerinde durulacak konular haline gelmişlerdir.

b. Antalya Projesi :

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı ile Türk Hükümeti arasında Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluşundan önce yapılan bir anlaşmaya göre Antalya Bölgesinde bölge plânlanması niteliğinde bir yatırım öncesi araştırma öngörülmekteydi. Projenin yürütülmesinden, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı adına Dünya Tarım Teşkilâtı F.A.O. sorumlu idi. F.A.O. bu çalışmayı **Akdeniz Bölge Projesi** adı altında toplanmış, diğer bazı ülkelerin de katıldığı, bir Bölge Plânlama denemesi olarak tasarlamakta idi. Devlet Plânlama Teşkilâtı Türk Hükümeti adına projenin yürütülmesi ile görevlendirildi.

D.P.T. yetkilileri bu projenin ulusal kalkınma plânı ile ilgili çalışmalarla tutarlı olarak yürütülmesi için F.A.O. ile çeşitli temaslar yaptılar. Burada ortaya atılan görüşler şunlardır :

- Ulusal kalkınma plânının hazır olmadığı ve yatırımların bölgeler arası dağılım esaslarının belli olmadığı bir sırada bir tek bölgede bir yatırım öncesi çalışma yapılması zaman ve kaynak kullanma bakımından en uygun bir seçim değildir.
- Türkiye açısından ele alındığında Antalya ve çevresindeki iki ili içine alan bir bölgede çalışma yapmaya öncelik vermek için yeteri kadar sebep yoktur.
- Böyle bir çalışma ya zaman kaybına veya bu bölgeye genel kıstaslara uygun olmayan yatırımların yapılmasına yol açan bir kötü kaynak kullanımına sebep olacaktır.
- Bu nedenlerle projenin niteliğinin değiştirilmesi, ya Türkiye ölçüsünde Bölge plânlamasının temellerini atacak bir genel çalışmaya yöneltilmesi veya çok daha geniş bir alanı kapsayan bir inceleme yapılması gereklidir.

Birleşmiş Milletler yetkilileri kendilerini bağlayan ve anlaşmayla belirtilmiş idari nedenlerle projede bu ölçüde bir değişiklik yapılmasını imkânsız gördüler. **So-nunda, Antalya projesinin ulusal plânın çerçevesine uydurulmuş, planla aynı tanımlar ve yöntemler kullanan ve yatırım programlaması tekliflerinde ulusal ölçülere bağlı kalmak zorunda olan bir bölge çalışması olarak ele alınması üzerinde anlaşmaya varıldı.** Böylece daha sonra diğer bölgelere genişletilebilecek bir deneme yapılmış ve eleman yetiştirilmiş olacak idi. Bundan başka Birinci Beş Yıllık Plânda öncelik kazanabilecek bazı önemli yatırım projelerinin de bu çalışma sonunda ortaya çıkabileceği umulmaktaydı.

Böyle Birinci Plan hazırlıkları sırasında **gelişme potansiyeli olan bölge kavramı** ve yatırımların bölge ölçüsünde plânlanmasında mekân boyutunun hesaba ka-

tılması ile ilgili Kuruluş yeri seçimi, tamamlayıcılık gibi sorunlar ortaya çıkmış oluyordu.

c. İmar ve İskân Bakanlığındaki Bölge Plânlama Dairesi ile İlişkiler :

İmar ve İskân Bakanlığının Plânlama ve İmar Genel Müdürlüğü bünyesinde kurulan «Bölge Plânlama Dairesi» ile ilişkiler Devlet Plânlama Teşkilâtının bölge sorununa yaklaşmasını etkileyen diğer bir faktör olmuştur. Devlet Plânlama Teşkilâtından önce kurulan bu Genel Müdürlüğe,

«İmar Bölgeleri tespit etmek... bu bölgelerin inkişaflarını nazarı itibara alacak imar plânlarını yapmak... böylece hazırlanacak bölge imar plânlarının tatbikatı için gerekli tedbirleri almak» gibi görevler verilmiş bulunuyordu. Bölge plânlama dairesi buna dayanarak Doğu Marmara ve Zonguldak'ta çalışmalara başlamıştı. Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluşu ile İmar ve İskân Bakanlığının plânlama yetkilerinin nası tanımlanacağı ve iki kuruluş arasındaki ilişkilerin ne olacağı oldukça önemli bir mesele olarak ortaya çıkıyordu. Bunlardan başka bölge plânlaması ve özellikle bu çeşit plânların uygulanması konusunda İmar ve İskân Bakanlığı gibi bir kuruluşun yetkileri ve diğer devlet kuruluşları ile ilişkiler Türk idare sisteminin önemli bir sorunu olarak ortada durmaktaydı. Bu mesele hâlâ ortadadır.

Devlet Plânlama Teşkilâtı bu konularda prensipler açısından değil pratik ve faydacı bir yaklaşma ile hareket etmeyi uygun görmüştür. Devlet idaresinde plânlamaya yönelmiş bir teknik kapasite kurulmuştur, yetişmiş ve yetişmekte olan elemanlar vardır. Bilgi toplanmakta ve tecrübe kazanılmaktadır. İlk mesele bu kapasiteden hem ulusal plânın hazırlanmasında, hem de kalkınma içinde bölgesel sorunların ele alınması için yol aramada bu kapasiteden faydalanmaktır. Bundan sonra da ulusal kaynakların kullanılmasındaki kararların etkilenmesinde birbiriyle tutarsız olabilecek iki çeşit plânlama çalışmasının gelişmesini de önlemek gerekiyordu. Plân hazırlanması safhasında bilgi toplamaya verilen büyük önem teknik seviyede işbirliğini zorunlu kılıyordu. Bu konuda yapılan görüşmeler temel meselelerin çözülmesine bağlı olmayan bir işbirliğinin mümkün olduğunu göstermiştir. Bu ortak veya paralel çalışmanın esasları şöyle belirtilebilir.

- Bölge Plânlama Dairesi çalışmalarını yürütecek ve Devlet Plânlama Teşkilâtının Bölge ölçüsünde yapacağı çalışmalara yardımcı olacaktır.
- Bölge çalışmalarında ulusal kalkınma plânının esasları gözönünde tutulacak ve kaynak dağıtımını etkileyecek teklifler bu esaslara göre yapılacaktır; (bölge çalışmaları sonunda ortaya çıkan bilgiler, tabii olarak, ulusal ölçüde kaynak dağıtımını kıstaslarını ve kararlarını etkileyebilecektir.)
- Bölgesel hedeflerin ve kaynakların bölgelere dağılışı esaslarının tespiti esas olarak, Devlet Plânlama Teşkilâtının sorumluluğudur;
- Bu çerçeve içinde ayrıntılı bölge plânları yapıldığında, bunların yapılmasında ve özellikle toprak kullanışı gibi konuların düzenlenmesinde Bölge Plânlaması ile sorumlu kuruluş yetkili olacaktır.

Bir ara yukarıdaki noktalara benzer esasları kapsayan ve Devlet Plânlama Teşkilâtı ile İmar ve İskân Bakanlığı Müsteşarları tarafından imzalanacak bir özel «protokol» hazırlanmış fakat kesinleşmemiştir. Fakat Birinci Beş Yıllık Plânın hazırlanması sırasında iki kuruluş bu esasları göz önünde tutarak çalışmışlardır. Böylece İmar ve İskân Bakanlığındaki çalışmalarda ulusal kalkınma plânının çerçevesine uyma çabası görülmüş, Devlet Plânlama Teşkilâtının da bu çalışmalardan faydalanması mümkün olmuştur.

Devlet Plânlama Teşkilâtı için bu ilişkiler genel olarak kalkınmada mekân boyutunun sistemli bir şekilde düşünülmesi gereğini, **fizik plânlamayı**, özel olarak da metropoliten bölge ve büyüme noktaları gibi kavramları bir planlama sorunu olarak düşünmeye yol açmıştır. Fakat meselenin bundan daha önemli yönü, bölge ölçüsünde plânlanmanın **Plânlama ve uygulama** safhasında çözülmesi gerekli güç idarî teşkilâtlanma sorununun ortaya çıkmasıdır. Bu konu, sonradan, Devlet Plânlama Teşkilâtının teklifi ile Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsünde yürütülen «**Merkezî Hükümet Teşkilâtı Araştırma Projesi**» «**MEHTAP**» raporunda ele alınmış ve «**Merkezî İdarenin Taşra Teşkilâtı üzerinde bir inceleme**» adı ile yayınlanmış raporda geliştirilmiştir (5).

d. Devlet Plânlama Teşkilâtının Merkezdeki çalışması :

Birinci Beş Yıllık Plânın hazırlanmasında en önemlileri yukarıda belirtilen olaylar ile birlikte Devlet Planlama Teşkilâtı Sosyal Planlama Dairesinde bir bölge planlaması çalışına gurubu kurulmuş», Doğu Bölgesi konusunda da **Özel bir grup** çalışmaya başlamıştır. Ulusal plan içinde bölge konusunun ele alınma ve yapılacak plânların bölgeye etkilerini takip ve değerlendirme yöntemini belirlemek bölgesel nitelikler ve farklılıklar konusunda bilgi toplamak, bölge indeksleri yapmak ve bölge seviyesinde yapılmakta olan çalışmalarla yön vermek merkezde yapılan çalışmaların esasını teşkil etmekte idi.

3. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında Hedefleri ve Bölge Plânlaması :

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânının çerçevesini çizen **Plân Hedefleri ve Stratejisi** belgesinde bölge sorununa oldukça büyük bir yer verilmiştir (6). Konu «yatırım politikası» içinde ele alınmıştır. Bu belgede sorunun ele alınışında iki amaç vardır: (i) Kalkınmada bölge boyutuna verilen önemi belirtmek ve bu alandaki çalışmalara yön vermek, (ii) Fakat daha henüz olgunlaşmamış olan bu konuda ayrıntılı ve erken bağlayıcı kesin hedefler göstermekten kaçınmak. Bölge plânlaması iki açıdan yaklaşılabilir bir konu olarak belirlenmiştir: (i) gelir dağılışı politikasının bir aracı olarak (ii) planlamada mekân unsurunun göz önünde bulundurulmasının (alt yapı yatırımları ile diğer yatırımlar arasında ve diğer yatırımların kendi açılarından tamamlayıcı olması gibi) sağlayacağı etki dolayısıyla üretim düzenlenmesinin bir aracı olarak. Strateji belgesi meseleye üç safhada yaklaşılmasını ön görmektedir. İlk safhada kuruluş yeri seçiminin gelir dağılımı etkisi üzerinde durulacaktır. Burada gelir dağılımını düzeltmenin bir iktisadî maliyeti olacağı ve bu konudaki seçim ilk akla gelen sorudur. Ulusal plânlanmanın bu safhasında böyle bir değerlendirme ve seçim yapmak imkânsız görüldüğünden önce en az maliyet ilkesinin uygulanması ön görülmüştür. Burada özellikle hizmet yatırımlarının dağılımını etkilemek yoluyla kısa zamanda oldukça önemli düzeltmeler yapılabileceği kanısı da etkili olmuştur. (Nitekim uygulamalar bölge politikasının sadece bu noktada nisbeten başarılı olduğunu göstermiştir.) Gerek maliyeti belirlenmiş bir gelir politikasına, gerekse üretimin mekân içinde düzenlenmesini sağlamaya yönelmiş ayrıntılı bir bölge plânlaması ilerde belirlecek bir konu olarak gösterilmektedir.

b. Birinci Kalkınma Plânında Bölge Sorunu :

«Kalkınma için yapılan ulusal plân çalışmaları esas bakımından çeşitli kesimlere ve çalışma kollarına bağlı olarak hazırlanmıştır. Bu çalışmalarla bunlara dayanılarak girişilecek uygulamanın, bölgelere dağılım bakımından yapılacak incelemelerle tamamlanması gereklidir. Bölge plânlanmasının tamamlayıcılık faktörünü de içine alarak hesaplanan gelir artışını en çoğa çıkarıcı bir yönü olduğu gibi, gelir dağılımını düzeltici bir yönü de vardır.» Bu ifadeler Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında Bölge Plânlaması ve Kalkınması bölümünün girişinden alınmıştır (7). Burada sektörlere göre yapılan dikey plânlanmanın mekâna göre yapılacak yatay bir plânlama ile tamamlanma gereği tekrarlanmaktadır. Bölge plânlanmasının işe hem üretimin mekân içinde düzenlenmesi gibi iktisadî açıdan fonksiyonel bir araç olacağı hem de gelir dağılımını düzeltmede kullanılacağı düşünülmektedir. Yine aynı bölümde Bölge Politikası hedeflerinin «Nüfusu, kaynaklar ve iktisadî çalışmalarla orantılı olarak dağıtmak» suretiyle gerçekleşeceği

belirtilmekte, bölgeler arası dengenin statik bir eşitleştirme şeklinde değil iktisadî faaliyetin düzenlenmesiyle tutarlı bir dinamik yerleşme politikasıyla ilişkili olarak anlaşıldığı açıklanmaktadır. Bu ilkeler ulusal kalkınma plânlamasıyla tutarlı ve bu plânlamaya bölge plânlamasının katkıları yapmasına imkân verecek açıklıkta ve niteliktedir. Birinci Beş Yıllık Plân bunun ötesinde başlangıç dönemi olarak bölge plânlaması çalışmalarının «potansiyel gelişme bölgeleri», «geri kalmış bölgeler» ve «Büyük şehir bölgeleri» olarak üçlü bir yaklaşma ile düzenleneceğini ön görmektedir. Uzun vadede ise hedef «her bölgede araştırma (veya plânlama) gurupları kurarak genel plân çerçevesine uygun bölge programları hazırlamak ve bunların uygulanması bakımından gerekli idarî teşkilâtlanmayı sağlamaktır.» (8) Bölge plânlamasının millî plân kararlarını da etkileyecek bir plânlama şekli olduğu belirtilmiştir. Plânın bu bölümünde açıkça belirtilmeyen bir husus, plân hazırlanmasında yatırımların seçilmesinde ve bölgesel dağılışının tespitinde bölgeler arası denge kaygısının bir dereceye kadar göz önünde bulundurulmasıdır. Bunu özellikle kamu hizmeti niteliğindeki programlarda görüyoruz. Meselâ yeni okulların kuruluş yerlerinin seçilmesinde yön göstermek üzere okul büyüklüklerini topluluk büyüklükleri ile sistemli olarak bağlayan ve demografik hareketler sonucu toplulukların büyüme yönlerini de göz önünde bulunduran bir karar yöntemi geliştirilmiştir. Burada yatırım yerlerinin seçilmesi ile yerleşme düzeni arasındaki ilgi ortaya çıkmıştır. Sağlık Hizmetlerinin Sosyallaşmasını ile ilgili uygun amanın programlanmasında bölge önceliklerine önem verilmiştir. Plâna ek olarak Doğu Bölgesinin durumu ve plânda ön görülen yatırımların bu bölge üzerindeki etkisi üzerinde ayrı bir çalışma yapılmıştır.

Bütün bu unsurlarıyla, Birinci Beş Yıllık Plân, kalkınmanın bölgesel yönü bakımından stratejiden daha ayrıntılı bir yaklaşma geliştirmiş fakat yine de genel bir yol göstericilikten öteye gitmemiştir. Plânda bölge seviyesindeki çalışmaların **plânlama ve uygulama** safhalarında nasıl teşkilâtlandırılacağı belirtilmemiştir. Bölge seviyesindeki çalışmalarla ulusal plânlama çalışmalarının tutarlılığını sağlamada kullanılacak yöntemler açıkça gösterilmemiştir. Böge plânlamasında çeşitli kavramlardan bahsedilmiş, fakat bunların nasıl kullanılacağı konusunda sistemli bir **bölge plânlaması anlayışı** geliştirilmemiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında bu meselelerin çözümü, yıllık programların hazırlanmasından ve uygulanmasından ve bölge çalışmalarının geliştirilmesinden elde edilecek tecrübeye bırakılmıştır. Burada düşünülen yol şu idi. (i) Yıllık programların hazırlanmasında bölge hedeflerinin bu programları nasıl etkileyebileceği üzerinde durulacak, (ii) programların ve uygulamanın bölgesel etkileri değerlendirilecek; (iii) Bölge çalışmaları genelleştirilecek, **Plânlama ve uygulama** seviyesinde geçerli olabilecek bir **bölge teşkilâtlanması** geliştirilecek. (iv) bölge seviyesindeki çalışmalarla millî plânlanmanın tutarlı olmasını sağlayacak bir plânlama, uygulama ve değerlendirme sistemi geliştirilecek.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânının uygulandığı devrede Bölge Plânlaması konusunda tasarlanan bu gelişmeler olmamıştır. Bu olumsuz sonucu kalkınma plânında meselenin vazedilişine bağlamak gerçeklerden uzak bir değerlendirme olmaktadır. Plân, bölge sorununu Türkiye'de şimdiye kadar yapıldığından daha etraflı ve sistemli bir şekilde açıklamış, plânlamayı ve uygulamayı gelişmeleri kolaylaştırıcı bir şekilde bağlamış, erken bir seçimle dar bir anlayışı veri haline getirmek yerine meselenin olgunlaşmasına imkân verecek yolları açık bırakmıştır. Uygun amadakı aksaklıkları daha genel bir çerçevede değerlendirmek gereklidir. Çünkü Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında çeşitli alanlarda ön görülen önemli politika geliştirmeleri ve düzenleme tekliflerinin aşağı yukarı hiç biri ciddi bir uygulamaya tabi tutulmamıştır. İktisadî Devlet Teşekküllerinin karar mekanizmasında öngörülen değişiklikler yapılmamıştır. Tarım sektöründe yeniden düzenleme konusunda hiç bir şey yapılmamıştır. Devlet İdaresinin plân uygulayacak bir yapıya kavuşturulması için düşünülenler uzman raporlarından öteye gitmemiştir. Plân uygulamasının takibi ve değerlendirilmesi bir sisteme bağlanmamıştır. Bugün, beş yıllık plân uygulamasından sonra, Türk eko-

nomisinin davranışını yine eskiden kullanılan eksik göstergelerle takip etmek durumundayız. Bölge plânlaması konusundaki gelişmeleri bu olayları da açıklayan bir perspektif içinde incelemek gerekir. Bundan daha önemlisi, bu konudaki yeni teklifleri de bu perspektifin sınırları içinde düşünmek icabeder. Bu ise konunun Türkiye'deki ekonomik sistemle ilişkili olarak ele alınması demektir.

4. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında Bölge Sorununun Ele Alınışını Etkileyen Nedenler :

Kalkınma plânlamasında bölgesel boyutun sistemli bir şekilde ele alınması teknik çözümlerin ötesinde bazı temel şartları gerektirir. Bölge veya mekan boyutunun iktisadî kararların alınmasında etkili olması, iktisadî sistemin rasyonelinde **toplum yararının ve sosyal maliyetin hakim olması** demektir. Özel kârlılığın hakim olduğu özel kararlarla işleyen bir sistemde mekân planlaması yapılamaz. Bu husus geniş ölçüde, şehir planlamasında da böyledir. Toplum çıkarlarının ve hedeflerinin özel kararları etkilemediği şartlarda şehir imâr planları bile uygulanamaz. Türkiye'de, özellikle plânlı döneme geçişten önceki yirmi yıl içinde, teşebbüs seviyesinde özel kararların etken olduğu **dağınık bir ekonomik karar alma sisteminin hâkim olduğu bir düzen kurulmuştur.** Bu düzende iktisadî faaliyetlerin mekân içinde dağılışı, topluma maliyeti ne olursa olsun, özel kârlılığı azamileştirici bir yönde gelişmiştir. İktisadî faaliyet hacmi bakımından bölgesel kutuplaşmalar bunun tabii bir sonucudur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı bu düzeni temelinden değiştirmek isteyen bir teşebbüs değildir. Plân, mevcut iktisadî yapıyı ve geniş ölçüde, bunun işleyişindeki rasyoneli, veri olarak almıştır. Plânın amacı düzen rasyonelinin toplum bakımından maliyetini düşürücü bazı düzeltmeler getirmek olmuştur. Bu düzeltmeleri, ilk safhada, kararların muhtevası bakımından, devlet sektörüne verilen ağırlıkta, karar alma mekanizması bakımından ise, getirilen reform tekliflerinde görüyoruz. Bölge konusundaki teklifleri de bu açıdan incelemek yerinde olur. Burada yatırımların yerleşmesi bakımından dış ekonomilerin de hesaplandığı kıstaslara göre hareket edilmesi gereği kabul edilmekte, bölgesel dağılımın gelir dağılışını düzeltme yönü üzerinde durulmakta ve bunu sağlayacak bir plânlama ve karar alma düzeni kurulması hedef tutulmaktadır. Bu teklifler çok kesin ve açık değildir. Bu, tabiidir. Çünkü plânın kurulu düzende ne ölçüde bir değişiklik getirmek istediği belli değildir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı Türkiye'de toplumsal kârlılık kıstasının iktisadî kararlara hâkim olduğu bir düzen kurmayı açıkça hedef tutan bir teşebbüs olsaydı plânın hedefleri çok daha açık ve somut hedef olarak tespit edilirdi. Hedeflerin çok açık ve somut hale getirilme zorunluluğu plân hazırlama şeklini ve plânın teknik «model» ini geniş ölçüde değiştirirdi. Böyle bir durumda mekân plânlamasının iktisadî etkisi ve gelir dağılışını düzeltme aracı olarak kullanıma imkânları zorunlu olarak daha büyük bir önem kazanırdı. Mevcut sanayi yapısını veri alıp bunun uzantısına dayanan bir sanayileşme hedefi yerine, kaynakların kullanılmasında ve kalkınmanın yükünün nesiller arasında dağılmasında uzun vadeli bir görüşle açık tercihler yapmış bir **sanayileşme stratejisi** olsaydı yatırım programlarının mekân boyutunu da içine alan toplu bir görüşle tasarlanması gerekirdi. Üretim hedeflerinin somut olarak belirtildiği bir plânlama şeklinde gelir dağılışı ile ilgili tercihlerin de daha açık yapılması mümkün olurdu. Bu şartlarda üretimin düzenlenmesi ile topluluğun **yerleşme** düzeni arasındaki ilişkiler de belirlenirdi. Böyle bir plânlama şekli, plânlama ve uygulama araçlarını da geliştirmek zorunda kalırdı. Bu safhada ise bölge boyutunun plânlı kalkınma çabasında daha büyük bir ağırlık kazanacağı muhakkaktır. Bu sebeplerle Birinci Beş Yıllık Kalkınma plânının bölge hedefleri konusundaki kararsızlığını genel olarak ekonomik düzen hakkındaki kararsızlığa bağlı olarak açıklamak gereklidir. Plânın hazırlanması sırasında ekonomik düzendeki değişmelerle ilgili olarak açık faraziyelerle hareket etmek imkânsızdı. Bu bakımdan değişmenin yönü hakkında bazı genel tekliflerle yetinilmişti. Bunların gerçekleşmesine dayanarak plânlamada yapılacak gelişmeler uygulama safhasına bırakılmıştı. Tecrübe siyasî karar alanların benimsemiş gördükleri ve asgarî ölçüde tutulmuş olan bu değişmelerin de sistemce kabul edilmediğini göstermiştir.

Bu sınırlar içinde bile bölge sorununun teknik bakımdan daha sistemli olarak vazedilebileceği söylenebilir. Bu da bir yandan bu alandaki teknik bilgilerin sınırı (bölge plânlama uzmanları böyle bir sistemde ulusal kalkınma plânlaması içinde yer alabilecek kullanılabilir bir model geliştirmemişlerdir) diğer taraftan da kısa bir zaman içinde eldeki plânlama ve araştırma kapasitesinin kullanılmasındaki öncelikler ve bu kapasitenin sınırları ile izah etmek mümkündür. Başka bir planlama şeklinde zorunlu olarak bu öncelikler de değiştirilebilirdi.

Birinci Beş Yıllık Plan uygulanmamıştır. Eğer plan kendi mantığına uygun bir şekilde uygulansaydı Türkiye'deki iktisadi sistemde önemli sayılabilecek değişimler olurdu. Plânın özellikle kurumsal yapı ile ilgili alanlarda, uygulanmaması bir tesadüf değildir. Türkiye'de iktisadi sistemle ilgili açık bir tercih bir teşhisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu tercih Türkiye'de özel kârlılık esasına göre işleyen bir sistemin devamında kararlılığı göstermektedir. 1968 yıllık Programı bu sistemin kamu kaynaklarının da katkısıyla daha da güçlendirilmesi yönünde önemli bir hamle olarak görünmektedir.

Birinci Beş Yıllık Plan döneminde Bölge Planlaması konusundaki **uygulamayı** da bu açıdan gözlemek yerinde olur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı uygulansaydı bölge sorunu iki yönü ile de geliştirilmek zorunda kalırdı. Kamu yararının hakim olduğu bir karar disiplinine girmek istemeyen bir düzende, toplum kaynaklarının toplum açısından hesaplanmasına dayanan bir verimlilik kıstasına göre kullanılması demek olan mekân planlamasının önemli bir yeri yoktur.

Açıkça gelir dağılımını bozmayı seçmiş bir kalkınma yöntemi içinde bölge plânlaması yoluyla gelir dağılımını düzeltmek, hiç olmazsa bu üretim seviyesinde, imkânsızdır.

IV. İKİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLÂNINDA BÖLGE HEDEFLERİ VE BÖLGE PLÂNLAMASI :

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında «**Bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme sorunu**» ve «**Bölge plânlaması**» başlıklı bölümler bir plân içinde yapılan teknik analizlerle plânın uygulandığı sistem arasındaki tutarsızlığı göstermek için plânlama edebiyatında örnek olarak kullanılabilir bir belge değerindedir. (9) Bu bölümlerde bölgesel gelişme ve bölge plânlaması konuları şehirleşme ve yerleşme sorunları ile birlikte teknik bakımından geçerli ve sistemli bir şekilde ele alınmaktadır. Fakat bütün analiz Türkiye'deki sistemi, burada uygulanmakta olan plânlama şeklini ve bunların koşullarını ve sınırlarını göz önünde bulundurmadan yapılmıştır. Meselenin ele alınışı plânın genel felsefesi ile, teklif edilen politikalar plânın diğer bölümlerindeki politikalarla çalışmakta ve ileri sürülen tedbirler de Türkiye'deki uygulama amaçlarının imkânlarını tanımamaktadır. Bütün mesele, Türkiye'deki iktisadi faaliyetin mekân içinde dağılımının insan hareketlerinin ve yerleşme şekillerinin tam olarak kontrol edilebileceği faraziyesine göre ortaya konmaktadır. Şehirleşme ilkesi plânın sanayileşme ve istihdam hedefleri ve politikalarıyla çalışmakta halindedir. Gerekli sanayi kurmadan ve istihdam yaratmadan şehirleşmeyi itici bir ekten olarak teşvik etmenin iktisadi ve sosyal maliyeti hiç düşünülmemiş görünmektedir. Bütün bu hedeflerin, nüfus hareketlerinin ve yerleşmenin hangi araçlarla ve nasıl gerçekleştirileceği konusunda bilgi yoktur. Sözü edilen araçlarla yapılacak söylenen işlem arasında ölçüye sığmayan büyük farklar vardır.

Bütün bu hedeflere karşılık bölge planlamasının mekanizması ve ulusal plânlamayla ilişkisi konusunda Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânındaki belirlilik derecesinin de gerisine gidilmiştir. Bu nitelikleri ile bölge hedeflerinin plânın diğer amaçlarının belirtilmesine ne kadar etkili olduğunu tahmin etmek güç değildir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında vazedildiği şekliyle bölge hedefleri ve bölge sorunu başka bir düzen ve başka bir plân için düşünülmüş bir konu gibi görünmektedir.

V. SONUÇ :

Yukarıdaki açıklamalardan çıkan bir sonuç şudur: Türkiye'de kalkınmanın bölgesel yönünü tartışmada Birinci ve İkinci kalkınma Plânlarındaki hükümlerin yol gösterici bir değeri yoktur. İktisadi sistemin işleyişi bu sistemde bölgesel konuların ele alınması konusunda Birinci Plâna esas olmuş temel faraziyelerin geçersiz olduğunu göstermiştir. İkinci Plânda ise meselenin plânın bütünü ve uygulanan kalkınma yöntemi ile ilişkisi yoktur.

Bu durumda yapılacak bir iş Türkiye'de bugün işleyen düzende Bölge Planlamasının ne ölçüde ve nasıl kullanılabileceğini göstermeye çalışmaktır.

Bu tartışmayı önce bazı olumsuz önerilerle açmada fayda vardır:

1. Türkiye'deki iktisadî sistem iktisadî faaliyetin mekân içinde düzenlenmesinde toplum yararını azamileştirme amacına yönelmiş bir plânlama şekline elverişli değildir. Bu sistemde sanayi yatırımlarını birbirine bağlı büyük kompleksler halinde düşünmeye imkân veren bir karar mekanizmasına yer yoktur. Çünkü böyle bir karar mekânizmasının varlığı için yatırım alanlarının seçilmesinde, büyüklüklerinin tespitinde, kârlılığa esas olacak zaman süresinin hesaplanmasında, teşebbüs seviyesindeki kârlılık kıstasının ötesinde bir ekonomik rasyonelin etken olması gereklidir. Türkiye buna imkân verecek bir düzen içinde olmaktan gittikçe uzaklaşmaktadır.

2. Türkiye'de bölge planlaması yoluyla gelir dağılımını düzeltme imkânları da çok sınırlıdır. Mekân plânlamasının toplam verimi arttırmadığı bir düzende iktisadî faaliyetlerin dağılımını gelir dağıtımını düzeltme aracı olarak kullanma yüksek maliyetle bir gelir transferi politikası demektir. Özel sektöre kuruluş yeri seçimi dolayısıyla tanınan primler veya kamu iktisadî kuruluşlarına aynı sebeplerden yüklenen maliyet aynı nitelikte transfer olaylarıdır. Bunlar sistemin mantığına uygun olmayan işlemlerdir. Etkili olmaları güçtür. Ayrıca Türk Ekonomisinin bugünkü üretim seviyesinde büyük ölçüde bir transfer yükünü taşıma imkânı yoktur. Hem bu çeşit transferlerin ekonomiye maliyet bakımından rasyonel bir yol olup olmadığı da şüphelidir. Bunun dışında kalan yol kamu hizmetlerinin dağılışıdır. Kamu hizmetlerinin bölgesel dağılışı ile gelir bölüşümünü etkilemek uygulanması basit bir yol görünmektedir. Gerçekten burada bir hareket alanı mevcuttur. Fakat bunun etkisi önce kamu kaynakları ile sınırlıdır. Bugünkü gelir seviyesinde özellikle, birikimini özel kişiler aracılığıyla yapmak isteyen bir düzende, bu sınırlar çok dardır. Bundan başka diğer iktisadî faaliyetlerden ve alt yapı yatırımlarından bağımsız bir hizmet dağılışının çok etkili olması da güçtür. Ayrıca bu düzende gelir dağılışı amacının hangi ölçüde bulunduğu da temel bir sorudur. Bu şartlarda Bölge ve mekân plânlaması sorununu düzenin mantığına uygun bir çerçeve içinde düşünmekten başka bir yol kalmamaktadır. Odalar Birliği veya Sanayi Odaları gibi yatırımları müteşebbis gurupları için düşünebilecek bir organın önderlik edeceği ve kamu yatırımları tarafından desteklenecek bir plânlama şekli buna örnek gösterilebilir. Eğer böyle bir yol yetersiz sayılıyorsa bugün Türkiye'de bölge plânlaması sorununu ileride uygulanacak yöntemler araştıran bir akademik çalışma konusu olarak kabul etmek gerekmektedir.

KAYNAKLAR :

- (1) Rejim maliyeti kavramı ve Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânlarının değerlendirilmesi için daha ayrıntılı bilgi için bak:

N. Erder: Türkiye'nin Kalkınması ve Birinci ve İkinci Beş Yıllık Planların stratejisi Ekim 1968 de. O.D.T.Ü. nde düzenlenen Plânlama kollok-yumuna sunulan tebliğ 1968 yılında diğer tebliğlerle birlikte yayımlanacaktır.

- (2) Bak **Şençer Divitoğlu:** Artık Milli gelir ve bölüşüm, Ankara 1967 İdarî İlimler Fakültesinde 15 Kasım 1967 tarihli konferansın çoğaltılmış metni.

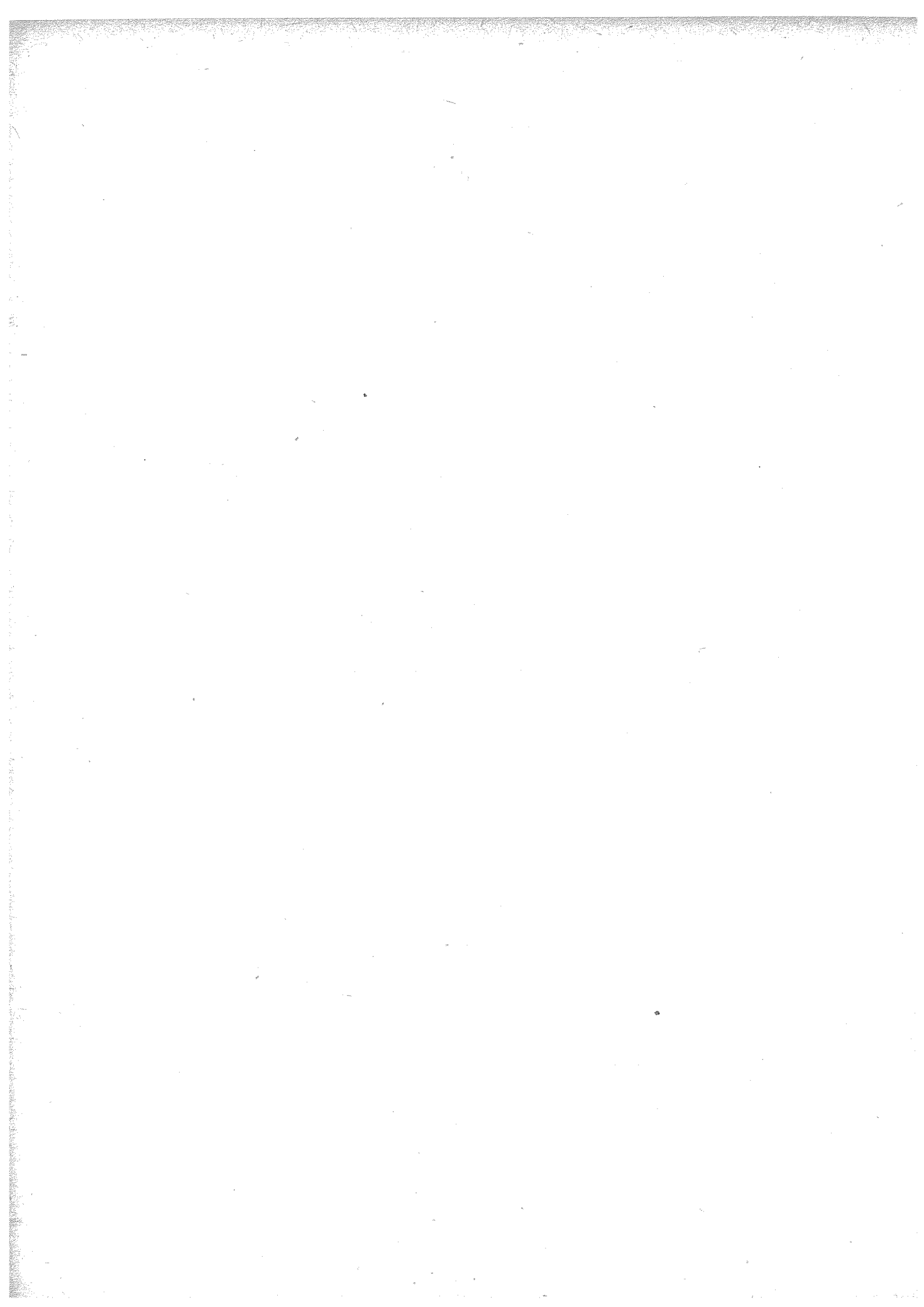
- (3) **İ. Tekeli** Regional planning Turkey and Regional Polity in the Fist Five Year Development Plan; Planning in Turkey O.D.T.Ü. İdarî İlimler Fakültesi Yayını No 9 S. 273
- (4) Bu hususta bak: N. Erder Social Planning in Development Planning U.N.R.I.S.D. Ceneva 1967
- (5) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bak: Arif Payaşlıoğlu Merkezi İdarenin Taşra Teşkilâtı üzerinde bir inceleme T.O.D.A.I.E. ve D.P.T. Ortak Yayını, Ankara 1966 ss 66-94
- (6) Bak. Plân hedefleri ve Stratejisi 29 Haziran 1961 tarihli 5/1411 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. 5 Temmuz 1961 tarih ve 10846 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanmıştır.
- (7) Kalkınma plânı: Birinci Beş Yıl 1963 - 1967 Başbakanlık Devlet Plânlama teşkilâtı Ankara S. 471
- (8) Kalkınma Plânı S 476
- (9) Kalkınma Plânı : İkinci Beş Yıl 1968 - 1972 D.P.T. Ankara 1967 ss. 263 - 272

**ÜLKE LSNDE FİZİKİ PLANLAMANIN
TEORİK SORUNLARI VE BUGÜNKÜ MS-
SELER ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE İÇİN
BİR ÜLKESEL FİZİKİ PLANLAMA YAKLA-
ŞIMI**

İLHAN TEKELİ

ELEŞTİRME — NECAT ERDER

ELEŞTİRME

ÜLKE ÖLÇÜSÜNDE FİZİKİ PLANLAMANIN TEORİK SORUNLARI VE BUGÜNKÜ MÜES- SELER ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE İÇİN BİR ÜLKESEL FİZİKİ PLANLAMA YAKLA- ŞIMI

İLHAN TEKELİ

I. MEKÂN, PLANLA- MA ve KALKINMA:

Mekân, planlama ve kalkınma kavramı ilişkilerinin kurulması ve planlama problemlerinin çözümlenmesinde bir arada düşünülmesi gereği Millî Fizikî Plan kavramının geliştirilmesinde çıkış noktası olmaktadır. Bu üç kavram zannedildiğinden çok daha az bir arada olarak düşünülmekte ve kullanılmaktadır. Üç terim bir arada nadir olarak ele alınmakla beraber ikiye çok kullanılmaktadır. Şehir plancıları mekân ve planlama kavramlarını bir arada düşünürlerken, ekonomik plancılarda, planlama ve kalkınma kavramlarını bir arada ele almaktadırlar. Mekân ve kalkınma terimleri ise bu sıklıkta bir araya getirilmemektedir (1).

Belki de bölge plancısını bu üç kavramı bir araya getiren kişi olarak tanımlamak gerekecektir. Bölge plancısı disiplinler arası çalışmalarında, şehir plancılarıyla olan ilişkilerinde kalkınma kavramını, ekonomik plancılarla olan ilişkilerinde mekân unsurunu işin içine sokmaya çalışacaktır. Bölge plancısı buradaki rolüyle, farklı üçüncü terimleri problemlerin, çözümlenmesine getirmektedir.

Bu üçlü ilişkinin kurulmasına yardımcı olmak üzere bazı kavramları ufak değişikliklerle yeniden tanımlamak faydalı olacaktır. Bu üçlü terimden kalkınmanın tanımı diğer iki terimle olan münasebetini kurmakta bir başlangıç teşkil edebilir.

Bir ülkede **ekonomik büyüme**, gerçek ürün veya gerçek gelirden bir zaman süresinde meydana gelen bir artıştır. Başka bir deyişle aggrega bir değerde olan niteliksel bir gelişmedir. **Ekonomik kalkınma** ise otonom dışsal değişkenler yardımıyla ekonomiyi bir denge düzeyinden bir ötekine yönelten karar organlarının eylemlerine bağlı münasebetler sistemindeki değişmedir, yani kalkınma niteliksel bir değişmedir.

Bir ülkede ekonomik gelişmenin planlanmasına büyüme ve kalkınma açısından yaklaşım farklı düşünme yolları gerektirir. Büyümenin planlanması aritmetik bir düşünme ile yapılabilir. Kalkınma planlaması aritmetik bir düşünce ile olmaz. Geometrik bir düşünme alışkanlığını ve yeteneğini gerektirir. Böyle olunca büyüme ve kalkınma planlamasının farklı esaslara oturması gerekir. Büyümede bir aggreganın aritmetik olarak artırılması, kalkınmada ise bir mekânın organize edilmesi söz konusudur.

Kalkınmayı tanımlamakta kullanılan mekân kavramı, bütün sosyal sistemi içinde ifade etmeğe imkân veren (n) boyutlu mekân kavramıdır. (n) boyutlu sosyal mekân 3 boyutlu coğrafi mekânla matematiksel soyut mekânın tatbiki ile meydana gelir. 3 boyutlu coğrafi mekân algılamaya dayanır. Sosyo - Ekonomik mekân ise operasyonel bir kavramdır. Bir sosyal mekân ekonomik mekândan bağımsız olarak formüle edilirse tam soyut bir mekân olur. Coğrafi üç boyutlu mekân (n-3) boyutlu bu kompleks mekânla çevrelenmiştir. (2) Bu (n) boyutlu mekân içinde boyutu (n) den küçük olan bir çok başka mekân teşkil edilebilir. Sosyo - Ekonomik mekânda her münasebeti tarif etmek için gerekli soyut münasebetler kadar ekonomik mekân vardır. Sosyo - Ekonomik mekânın kaç boyutlu olduğu bu münasebetler içindeki farklı boyutlar hesaplanarak bulunabilir.

Kalkınmada problem 3 fizikî boyut 1 zaman boyutu ve (n-4) soyut boyuttan meydana gelen (n) boyutlu mekanın organize edilmesi veyahut mekan içinde faaliyetlerin sıralanmasıdır.

Bir sosyal sistemin ifade edilmesindeki boyut sayısı (n) çok yüksektir. (Bu boyutlar nelerdir ve ne kadardır daha kesin olarak bilinmeyen bir sorun) bu komplekslikte bir problemin çözümlenmesi bugünkü bilgi sınırları içinde mümkün değildir. Pratikte tutulan yol boyutların sayısını azaltmaktır. Bu halde karşımıza çıkan sorun boyutların en başarılı şekilde nasıl azaltılacağıdır. Bu azaltma, problemin konusuna ve ele alındığı ölçeğe bağlıdır. Örneğin millî ölçekte, fizikî mekanın planlamasında, iki fizikî boyut yeterli olmakta, üçüncü boyut görece olarak önemini kaybetmektedir. Buna karşılık daha küçük ölçeklerdeki mekan planlaması problemlerinde 3 ncü boyut ihmal edilemez. Şehir planlamasında olduğu gibi.

Bir ülkenin kalkınmasının planlanmasında problemin boyutlarının nasıl azaltılması gerektiği sorusu ile karşı karşıyayız. Genel tutum planlamada boyutların ilmi disiplinlerin alışkanlıklarına göre azaltılması yolunda olmaktadır. Ekonomik plancılar elimine ettikleri boyutlar arasına 3 coğrafi mekan boyutunu da katmaktadırlar (Genellikle ekonomik plancılar bir aggregayı G.S.M.H. aritmetik olarak artırma eğilimindedirler). Bu tip eliminasyon dolayısıyla yalnız kalkınma-planlama kavramları onlar için yeterli olmaktadır. Bu 3 coğrafik boyutun elenmesi demek, kaynakların kullanılmasının ülke içindeki coğrafi dağılımını hangi prensiplerin yönlendireceği, bölgeler arasında hedefler, öncelikler ve normlar bakımından ne gibi farklılaşmalar olacağı, ülke içi faaliyetlerinin ne miktar bir şehirleşme yüzdesi içinde gerçekleştirileceği, sorunlarının elenmesi demek olmaktadır. Belirli bir ülkenin kalkınmasından bahsedince onun coğrafi mekanı içinde bir organizasyondan bahsedilmektedir. Böyle olunca bunun ihmali planlama kararlarının mekan dolayısıyla ülke ile bağlarını kaybetmesi demek olmaktadır. Bu durumda bir ülke kalkınmasının planlanmasında fizikî mekanın bütün boyutları ihmal edilemez, ve boyutların disiplinlerin alışkanlıklarına göre değil konuya göre azaltılması gereği ortaya çıkar. Ülke-sosyo ekonomik mekanın planlanmasında coğrafi mekan boyutlarının bir kısmı veya hepsi problemin ele alındığı ölçeğe göre yer almak zorundadırlar. Başka deyişle, mekan, kalkınma ve planlamanın bir arada düşünülmesi gerekir.

Millî sınırlarla çevrili ülkenin coğrafi mekanı politik bir mekandır. Bir ülkenin sosyo-ekonomik sistemi bu politik-coğrafi mekandan daha büyük bir coğrafi mekana dayanmakta olabilir, veya ülke sınırları içinde birden fazla sosyo-ekonomik mekan bulunabilir. Millî fizikî plandan bahsedilmesi halinde politik coğrafi mekan ile sosyo-ekonomik coğrafi mekan ayrımının daima göz önünde tutulması gerekecektir.

Bu kavramlar içinde millî fizikî planlama, ülke sosyo-ekonomik mekanının düzenlenmesindeki gayelerin açıklığa kavuşturulması ve sosyo-ekonomik mekanda faaliyetlerinin sıralanması sürecinde coğrafi mekandaki sıralama kararları bütünü olarak tanımlanabilir (3).

II. PLANLAMA BİÇİMİ ÜSTÜNDE SOSYAL SİSTEMİN TESİRLERİ :

Mekan, sosyal sistemden farklı bir kavramdır. Sosyal sistem mekan içinde teşekkül etmektedir. Sosyal sistem geliştikçe içinde teşekkül ettiği mekanın boyutları da artmaktadır.

Mekan içinde bir sosyal sistemi planlamakta olan planıcı, 3 boyutlu mekanda planladığı bir şeyin dışında olan mimardan farklı olarak içinde bulunduğu ve unsuru olduğu bir sistemi mekan içinde organize etmek durumundadır. Planıcının design'ı bu sistemin özellikleri ile sınırlıdır. Bu sınırlar sistemin mevcut yatırım kapasitesi benzeri performanslarda olduğu gibi, aynı zamanda da sistemin ve sistemin problemlerinin algılanmasında ve bunun çözümlenmesinde kullanacağı planlama biçimi üzerindedir.

Bir sistem içindeki planlama probleminin çözümünde kullanılacak planlama yaklaşımı tekniği verilen sistem dışında düşünülmez. Başka bir deyişle planlama biçimi sistemden bağımsız değildir. Kullanılacak planlama biçimi yalnızca konunun özelliklerine bağlı değildir. Her sistem içinde her problemin çözümü için getirilecek planlama biçimi bu sistemin özelliklerine göre geliştirilmelidir. Buna uymayan biçimdeki planların uygulanma şansları çok azalır.

Burada karşımıza bir çelişmeyi çıkmaktadır? Bir planıcı sistemin değişmesini hızlandırmak için plan yapıyorsa bunun planlaması sistem ile sınırlı ise planıcının sistemin normal değişmesine katkısı ne olmaktadır, sorusu ortaya çıkmaktadır. Planıcı sistemin değişmesini nasıl etkilemektedir?

Sosyal sistemler flexible sistemleridir. Flexibilite sistem içinde belirli bir miktarda sapmaya imkân verir. Bu sapmaların derecesi sistem tarafından sınırlanmıştır. İşte planıcı bu sapma imkânlarını devamlı olarak değişme yönünde kullanılmak durumundadır. Bu ise planıcının tavrını çizen bir gerekçe olarak karşımıza çıkıyor. Planıcı bu gerilmeleri yaratmaktan çekinmeyen bunları değişme yönünde kullanan birimse olmak zorundadır.

Her sosyal sistem içinde sosyal sistemin teknoloji seviyesine, ekonomik gelişme derecesine ve politik organizasyonun tipine bağlı olan bir karar çevresi ve bir karar verme dinamiği vardır. Sosyal **sistem özellikleri, karar çevresi ve karar dinamiği**, bir sosyal sistemin «karar sistemini» teşkil etmektedir. Ele alınan her planlama problemine göre, planıcının design ettiği bir planlama sistemi olacaktır. Planlama stratejisi, planlama metodu, planlama muhtevası, planlamanın karar sistemi içindeki yeri bu sistemin elemanlarıdır. (Ekli grafikte **karar sistemi planlama konusu ve planlama sisteminin** ilişkileri gösterilmiştir). Bu üç bileşenden karar çevresi ve planlama konusu plancıya verilmiştir, planıcının seçmesinde olan teşkil edeceği planlama sistemidir. Planıcının motivasyonu problemin çözümü için en uygun gördüğü planlama sistemini kurmaktır. Planıcının en uygun gördüğü planlama sistemi ile karar çevresi arasında seçilen konunun özelliklerine de bağlı olarak bir gerilme doğacaktır. Planıcının bu gerilmeyi kontrolü ise planlama sistemini design ederken yapacağı seçimlerle olacaktır. (Planıcının detaylı olarak karar sistemine olan tesirleri üzerinde burada durmıyacağız).

Bize verilen planlama konusu ekonomik planlamanın belirli bir biçimde müessesleşmiş olduğu Türkiye'nin karar sistemi içinde, ülke planlamasına Fizikî Planlama boyutunun katılmasının yollarını aramaktır. Bu probleme bu güne kadar

fizikî plancuların yaklaşımı planlama stillerini değiştirmeden, uygun plan biçimi ne olduğu sorusunu araştırmadan, aynı planların satış biçimini değiştirerek çözüm bulmaya çalışmak olmuştur. Bu ise ancak kısa vadede tesirli, fakat uzun vadede tesirsiz bir yaklaşımdır. Uzun vadede geçerli çözüm ise planlama sisteminde yapılacak değişmedir. Planlama sisteminin design'ı için planlama konusunun karar karakteristiklerini ve ülkenin karar sistemini tanımak gerekecektir. Ben burada Türkiye için karar sistemi özelliklerine girmeden yalnız problemin özellikleri üzerinde duracağım.

Türkiye gibi feodal düzenden endüstriyel düzene geçiş halindeki bir ülkede ortaya çıkan millî fizikî plan sorunları nelerdir?

Birinci problem endüstriyel bir toplumun gerektirdiği alt yapıyı kurabilmek ve şehirselleşmeye geçebilmektir. Fizikî mekanın planlamasında en önemli devre bu devre olmaktadır. Bu devrede başarılı olan bir planlama endüstriyel devrede fizikî mekan organizasyonlarının problemlerini azaltacaktır. Problem karar yapısı bakımından uzun vadeli, yapısal ve sistemi bütün olarak optimum yapıya yönelmiş olarak tanımlanabilir. Bütün sistemi etkiler. Bir fizikî planlama konusu olduğu için ideolojik yönü kapalıdır.

İkinci problem bugün ülkemizde de var olan karar sistemine benzer karar sistemlerine sahip olan ülkelerde serbest piyasa mekanizmasının işleme sonucu yerleşme yapısındaki dengeyi bozma temayülünün, (bölgelerarası dengesizliğe itme) karar mekanizmasına tesir ederek dolayısıyla her kararı etkileyerek düzeltilmesidir. Bu problem ise kısa vadeli çözümlere, yerel optimumlar bulmaya yönelmiştir, verilen her karar küçük bir gurubu etkiler. Bütün fizikî planlama kararlarında olduğu gibi ideolojik yönü ilk bakışta farkedilmez.

Görülmektedir ki, ülke ölçüsünde fizikî planın karar özellikleri bakımından birbirinden tamamen farklı iki problemi vardır.

Bu iki problemin nasıl bir planlama sistemi içinde ele alınması gerektiğini incelemek için planlama sistemi ile karar sistemi arasında doğan gerilmelerin neyle ilgili olacağı ve bunların nasıl kontrol edilebileceği hakkında bilgimiz olması gerekir. Bu konuda ise bilgimiz halen çok sınırlıdır (4). Bu bilgiye dayanarak 17 tane hipotez teklif edilmektedir. Hipotezlerde varsayılan ilişkiler ileride teklif edilen millî fizikî plan düzeninin karar çevresine göre durumunun test edilmesinde kullanılacaktır.

Hipotezler :

- H₁ * Planlama kararı ideolojik esasta karar sistemi ile çelişiyorsa gerilme yüksektir.
- H₂ * Planlama konusu gereği verilecek kararın geriye dönülmezlik derecesi gerilmeyi artırıcı yönde etkir.
- H₃ * Karar konusunun gereği olarak büyük gurupları etkiliyorsa gerilme yüksek olacaktır.
- H₄ * Kararın uygulanmasından sonra elde edilecek sonucun belirsizlik derecesi yüksekse gerilme yüksek olmak eğilimindedir
- H₅ * Karar sistemlerinin müesseseleşme seviyesi arttıkça (sosyal sistemin gelişme seviyesinin fonksiyonudur) yeni karar müesseselerinin teklifi gerilme doğuracaktır.
- H₆ * Benzer şekilde belirlenmiş bir planlama sistemi varsa bu sistem içinde değişiklik ve yeni müesseseler geliştirilmesinin teklif edilmesi planlama sistemi içinde gerilmeler doğurur.
- H₇ * Karar sisteminin değişmesi planlama sisteminin değişmesine göre daha zordur.
- H₈ * Plancı kısa süreli problemlerin uzun süreli planlama hedefleri içinde çözümlenmesini istemek eğilimindedir. Bu ise serbest teşebbüsün hakim olduğu karar sistemlerinin kısa süre problemlerinin mevcut şartlara göre çözülmesi eğilimiyle çatışma ve gerilme yaratma durumundadır.
- H₉ * Karar yapısı tek tek kişilere dayandıkça çok yönlü planlama yaklaşımına ihtiyaç artar, buna karşı çok yönlü planın doğurduğu gerilme yüksek olur ve sistemin çok yönlü plan yapma kapasitesi düşer.
- H₁₀ * Karar sisteminde politik organizasyonun şekli sosyal organizasyonun hedeflerinin açık veya kapalı, denge hali ile ifade edilmiş olmasına tesir eder. Hedeflerin açık olarak konulduğu sistemlerde plancı yalnızca bir teknisyendir. İkinci halde ise plancı kendi yarattığı gerilmelerle sistemi yönlendirmeye çalışan karar çevresinin bir unsurudur. Yalnızca teknisyen değildir. Birinci halde gerilmeler planlamanın zaafı olmakta ikinci halde ise gerilmenin kullanılmasına göre başarısı olabilmektedir. Bu halde planlamada politik sürece yer tanımak gerilmeyi azaltır.
- H₁₁ * Planlama sistemi ile karar sistemi arasında bir konudaki gerilim zaman içinde diğer konularda da kendini devam ettirme eğilimindedir. Fakat ikinci konunun özelliklerine bağlı olarak değişir.
- H₁₂ * Plancının gerilme yaratabilme ve gerilmeyi zaman içinde ortadan kaldıracılabilme gücü merkezi politik karar organlarına yakınlığı ile artacaktır.
- H₁₃ * Planlama konusunun ortaya çıkışındaki sosyal hareketin kuvveti plancının

planlama sistemi ile karar sistemi arasında yaratabileceği gerilmenin miktarını artırıcı yönde etkir.

H₁₄* Sosyal sistem içinde problemin çözümü hakkında bilginin yayılmasını kontrol ederek, planlama sisteminin yaratabileceği gerilme imkânı çoğaltılabilir.

H₁₅* Planlama sistemi ile karar sistemi arasındaki gerilme kısa vadeli, adaptive problem çözmeye yönelmiş ve sınırlı teklifler yapılması yoluyla azaltılabilir.

H₁₆* Gerilmenin azaltılmasının diğer yolu karar mekanizmasının merkezliğini arttırmak ve bağımsız kararların miktarını azaltmaktır.

H₁₇* Özel sektöre dayanan desantralize bir karar sisteminde uzun vadeli ve genellik derecesi yüksek kararlara politik karşı koyma (gerilme) daha az olur. Bu karşı koyma sistemin gelişme seviyesi ile birlikte artar.

Önerilen bu 17 hipotezin doğruluğu çeşitli planlama tecrübelerinin gözlenmesi ile test edilme ve geliştirilme durumundadır. Bugünkü durumda bundan ileri safhada bilgi sahibi değiliz. Bu hipotezlerin geliştirilmesi derecelendirilmesi ileride yapılacak planlama sistemleri design'larının başarı şanslarını artıracaktır.

III. MİLLİ FİZİKİ PLAN KARARLARI- NIN ÖZELLİKLERİ VE TÜRKİYE İÇİN BİR YAKLAŞIM TEKLİFİ :

Ülkemizde ne tip bir millî fiziki planın yapılması gerektiği teklifini yapmadan önce bugünkü durumu, konunun özelliklerine göre ileri sürdüğümüz hipotezler içinde yorumlayarak millî fiziki planın yapılmasının doğuracağı gerilmeleri göstereceğiz. Daha sonra bu gerilmeleri kontrol edebilmek için ne tip bir millî fiziki plan yaklaşımı geliştirmemiz gerektiğini inceliyeceğiz.

Türkiye de diğer az gelişmiş ülkeler gibi planlı kalkınma lüzumunu kabul ettikten sonra kalkınmasını ekonomik planlara dayandırarak diğer geri kalmış ülkelere benzer bir planlama tekniğini kullanmaya başladı. Bu benzerliği sağlayan çeşitli nedenler vardır. Bu ülkelerin ihtiyaçlarının benzerliği ve dünya politik düzeni içinde bu ihtiyaçları karşılamının müesseseleşmiş şekilleri bulunması bu benzerliğe itmiştir.

Bu şekilde hazırlanan ekonomik planların en önemli özelliği sektörel esasa dayanmasıdır. Plan esas gayretini sektörler arasında optimum dağılımı sağlayan makro denge üzerinde toplamaktadır. Bu tip planlarda yatırımların coğrafî dağılımları üzerinde çok az durulmaktadır. Sektörel yatırım tahsisleri yapılmasından sonra genellikle iki yol tutulmaktadır. Birinci yol yatırımların sektörel dağılımları optimum ise çeşitli iç faktörler dolayısıyla fizikî mekan içindeki dağılımının da optimum olacağını kabul etmektir. İkinci yaklaşım ise, yer seçimi kararlarında bağlayıcı olmayan «Bölgeler arası denge» gibi ekonomik plancılara refah düşünceleri dolayısıyla ödenmesi gereken bir sosyal paha gibi görünen politik sloganlar geliştirmektedir. İki halde de yer seçimi kararlarının optimum olması şansa kalmıştır (5).

Bugünkü müesseseleşmiş plan ve karar sisteminde yeni bir tip karar müessesesine (millî fiziki plan) ihtiyaç vardı. Mevcut planlama şekli yalnız iç nedenler ile değil ayrıca dış nedenler ile de teşekkül ettiğinden yeni karar ve planlama müessesesi teklifi H_2 , H_1 hipotezlerine göre gerilme yaratmak durumundadır.

Parlementer demokratik yapıda olan ülkemizde plan, TBM Meclisinde onanmaktadır. TBMM de bir sektöriyel tahsis kararına karşı koyma bir yer seçimi kararına karşı koymadan daha az olma durumundadır. Bir ilin politikacısının o plan döneminde 4 veya 5 çimento fabrikası yapılması kararına karşı itirazı bunlardan birinin kendi ili içinde yapılmıyacağını gösteren karara olan itirazına göre çok azdır.

Örneğin 4 çimento fabrikasının yeri belli olması halinde, Türkiye'de diğer 63 ili temsil eden politikacılar bu karara karşı duracaklardır. Bu bir çok kararda kendini gösterecek ve gerilme diğer kararlara da sirayet edecektir. H_2 , H_1 sonucu bu durum ilâve gerilmeler yaratacaktır.

Yer seçimi ve seçilen yerde gerçekleştirilen inşaat ve yatırım kararlarının bir özelliği geriye çevrilemez olması ve devamlı olarak bir yığılma tesiri yaratmasıdır. H_2 ye göre bu özellik gerilmeyi artırıcı bir özelliktir.

Fiziki planlama konusunun özellikleri ve Türkiye'de bugünkü durumun neticesi doğacak gerilmelerden ayrı olarak, sistemin ihtiyacı olduğundan ve planlamacının teklif etme temayülünde olduğu planlama biçimi sonucu doğacak diğer bir gürup gerilme daha vardır.

Bundan önceki kısımlarda fiziki planlama probleminin uzun ve kısa vadeli olmak üzere iki farklı karar yapısında kararları olacağını görmüştük. Bu halde planlamacı akılcı yolu sonucu, kısa vadeli problemlerini uzun vadeli hedeflerine göre çözmek isteme durumundadır. H_8 ze göre bu durum planlama sistemi ile karar sistemi arasında gerilme yaratacaktır.

Ülkemizde sistemde karar yapısı özellikle devlet sektörü kararlarında oldukça merkezileşmiş olmakla beraber, Devlet sektörünün yer seçimi kararlarında merkezileşmiş bir kontrol teşekkül etmemiştir. Ayrıca özel sektörün görelî önemi arttıkça yer seçimi tek tek kişilerin kararlarına bağılı olmaktadır. Bu ise H_8 za göre teklif edilecek planlama sistemine karşı gerilme doğuracaktır.

Fizikî planlama kararlarının ideolojik yönünün kapalı oluşu H_1 re göre gerilmeyi çoğaltıcı yönde olmayacaktır.

Bu doğan gerilmelerin kontrol edilmesi ve bugünkü sosyal sistem içinde yer alabilecek bir planlama sisteminin özelliklerinin ortaya konulmasında H_{12} H_{17} arasındaki hipotezler yol gösterici olacaktır.

Plancının yaratabileceği gerilme miktarının artmasına başka bir deyişle plancının tercihlerine daha uygun bir planlama sisteminin doğmasına imkân vermek bakımından H_{13} bize yol göstermektedir. Burada ortaya çıkan konu fizikî planlama kararlarını ittirecek bir sosyal hareketin varlığı olmaktadır.

Bugünkü fizikî planlama ile ilgili teknisyenler arası sınırlı hareketler ötesinde önemli bir sosyal akımdan bahsedilemez. Yalnız çok yakın gelecekte kuvvet kazanması muhtemel bir akım doğu ve batı arasındaki bölgeler arası dengesizlik problemidir. Bu millî fizikî planlama kararları sistemi teklifinde (H_{13} dolayısıyla) daha ileri planlama sistemi tekliflerine imkân sağlayabilecektir.

Gerilme azaltılabilmesi için plancının merkezi karar organlarına yakınlığının temin edilmesi H_{12} dolayısıyla sosyal hareketin varlığına bağılıdır. Böylece sosyal hareketin varlığı plancının teklif edebileceği planlama sisteminin iyileşmesinde çoğaltan tesiri yaratacaktır.

Karar sistemi içinde plancının yaratabileceği gerilmeyi artırmaya imkân veren (H_{14}) sosyal sistem içinde bilginin artırılması ve yapılması sosyal harekete imkân vereceği gibi sosyal hareket de bilginin yayılma hızını artırır. Bu halde de aynı şekilde sosyal hareketin çoğaltan tesiri görülmektedir.

Sosyal hareket bileşeninin bugün için yeterli kuvvette olmaması nedeniyle planlama biçimini tayinimiz gerilmeyi düşürmekte esas alet olmaktadır.

H_{17} hipotezine göre politika ölçeğindeki kararların uzun süreli millî fizikî plan yaklaşımlarının esas ağırlığını taşıması bugünkü karar sistemine uygunluk bakımından gereklidir. Bundan daha detaylı uzun süreli planlar H_2 , H_3 , H_8 dolayısıyla gerilmeyi artıracaklardır.

Daha özel seviyede doğrudan doğruya tatbikata yönelmiş fizikî planlama kararlarının görelî olarak kısa süreli olması H_{15} dolayısıyla gerilmeyi azaltıcı yönde etkileyecektir. Burada planların uzun perspektivlere göre hazırlanmasını önleyici bir husus yoktur. Tatbikata yönelmiş planlar normal olarak fizikî planlarda alışılmış plan sürelerinden daha kısa süreler için hazırlanmalıdır.

H_{12} ve H_{16} yardımıyla bu konuda gerilmelerin azaltılması planlamanın organizasyon sorununun çözümlenmesine bağılıdır. Bu sorunun sosyal hareketler ve dolayısıyla baskı ile olan ilişkilerine önceki bölümlerde değinilmişti.

IV. POLİTİKALAR CÜMLESİ OLARAK MİLLİ FİZİKİ PLANLAR :

Bu arada teklif edilen politikalar cümlesinin rolü geografik mekanın istenilen şekilde organize olmasının sağlanmasında çeşitli ünitelerin verdiği yer seçimi kararlarının serbestlik derecesini istenilen bir yönde azaltmaktadır.

Bizdeki millî planlarda görülen bölgeler arası denge sloganının varlığı hiç bir karar organının yer seçimi kararlarındaki serbestlik derecesini azaltmaz. Farklı göç kabulleri altında birbirinden tamamen farklı endüstriyel yatırım dağılımlarının bölgeler arası dengeyi sağlayacağı iddia edilebilir. Bu halde bölgeler arası dengeyi sağlaması mümkün yatırım patternleri sayısı sonsuzdur. Eğer farklı karar verme üniteleri varsa, bu ünitelerin karar vermedeki serbestlik derecesini bölgeler arası dengeyi sağlayacak yönde azaltmak için tamamlayıcı politikalar geliştirilmelidir. Serbestlik derecesini azaltmak ve diğer politik seçimlerle millî fiziki plan politikalarının bağlantılarını kurmak üzere, beş politika gurubunun geliştirilmesini teklif ediyoruz. Bu beşli politika gurubu yaygın karakterdedir özel sınırlamalar yaratmaz ve dolayısıyla politik destek kazanması problemi görelî olarak kolaydır.

A — Şehirleşme Politikaları : Bu politika ülkenin hem gelişmiş hem geri kalmış bölgeleri için söz konusu olan yaygın bir tercihtir. Bu seçim geografik mekanın organizasyonunda faaliyetlerin ve insanların yığılma veyahut dağılma derecelerine aittir. Böyle bir seçimin en önemli özelliği bütün sisteme ait bir makro değişken üzerinde yapılmış olması ve şehirler ile kırsal alanları için ayrı ayrı politikaların olmayışıdır.

Endüstrileşme ile ziraatte modernleşir ve modern ziraatte köy kalkar, şehirler arası mekanda ziraat işletmeler veya diğer arazi kullanışları yer alır. Feodal düzende ise şehir ve köy bağı zayıftır, ayrı ayrı düşünülebilir. Halen Türkiye'de şehir ve köy probleminin böyle ayrı ayrı düşünülmesi bu alışkanlıktan kurtulmadığımızı göstermektedir. Endüstriyel toplumda şehir ve kırsal hayatı birbirinden ayrı düşünülemez bir bütündür. Toplumun ulaştığı teknik seviye bu bütünleşmenin yoğunluğunu tayin eder.

Geçiş halindeki toplumlarda millî fiziki plan kararlarının uzun süredeki hedeflere yönelmesi gereğinin sonucu olarak bu devredeki planlama için, örgütlenmiş entegre şehir (konsantrasyon) ulaşılması gerekli bir amaç olarak ortaya çıkıyor. Kalkınma genel çerçevesi içinde, şehirleşme yalnızca bir amaç değil aynı zamanda bir alet olmaktadır. (Yığılmanın) şehirleşmenin yarattığı dış ekonomiler ve bu kişiler arası mesafenin azalması dolayısıyla artan temas sıklığı ve temas seçim imkânının artırdığı sosyal ve teknolojik değişmeyi hızlandırma tesirleri şehirleşmenin kalkınmada alet olarak kullanılması imkânlarını ortaya çıkarır (6). Böylece makro ölçekte yapılacak yığılma tercihi politika olarak hem bir amaç hemde bir alet olmaktadır.

B — Bölge Politikaları : Bu politikalar cümlesi, yatırımların ve faaliyetlerin bölgeler arası dağılımı hakkındaki seçimlerdir. Bunlar dengeli X dengesiz kalkınma ve büyüme X refah gelişmeleri arasındaki tercihlerin fiziki mekandaki karşılıklarıdır (7). Böylece bölge politikalarının iki yönü olmaktadır.

Birinci yönü dengeli - dengesiz kalkınma üzerinde yapılacak bir seçimdir. Bu konuda iki model vardır. Bunlardan dengesiz kalkınma modeli, dış ekonomilerin, ve biriken avantajların bulunması dolayısıyla ekonomik kalkınmanın ancak be-

lirli bir «location Matrix» içinde oluşacağını ve genellikle kalkınmanın hızlı olduğu bir merkezin ve geri kalmış bir çevrenin meydana geleceğini kabul etmektedir. Böyle gelişmiş bir bölgenin teşekkülünden sonra; çevreden merkeze doğru bir çok yer değiştirme olacaktır. Çevre birinci sektörde üretici kaldıkça bölgeler arası denge devamlı olarak merkez lehine bozulacaktır. Bu halde bölgeler arası eşitsizliklerin artmasının doğuracağı sosyal hareketler ve politik gerilmeler, kaynakların merkeze akışını azaltmaya, ters çevirmeye ve çevredeki gelir seviyesini yükseltmeye çalışır. Pazar mekanizması bu dengesizliği artırmaya çalışırken politik gerilmeler azaltan tesir yaratmaktadır.

İkinci Model. **Dengeli Kalkınma Modeli** olmaktadır. Merkez - çevre modeli devletin müdahalesini ön görürken denge modeli serbest piyasa kuvvetlerinin mükemmel olarak çalışması halinde gelişmenin dengeli olacağını öngörmektedir. Mekanda dengeli kalkınma modeli hızlı teknolojik gelişme dolayısıyla merkezde azalan verimler kanununun çalışmaması, çevredeki yatırım imkânlarının algılanmasındaki başarısızlık, merkezin milli pazar ile çakışması, merkezde kaliteli nüfus birikmesi, merkezdeki devamlı sosyo - ekonomik değişmeye çevrenin uyum yapamaması dolayısıyla çalışmamaktadır.

Bu halde problem Türkiye gibi serbest piyasa ekonomisinin yürürlükte olduğu ülkelerde meydana gelen bölgeler arası dengesizlik modelinde bölgeler arası dengenin sağlanması için politik müdahale zarureti ortaya çıkmaktadır. Bu müdahale ise bir refah gayesi sonucu olmaktadır. Bölgeler arası dengeli kalkınmaya sağlayacak müdahalenin politik olarak yapılması gerekmektedir.

Diğer taraftan kaynakların çevre lehinde kullanılması politikasının merkezdeki gelişmeyi, sonuç olarak ülkenin gelişmesini yavaşlatacağı ileri sürülmektedir. Hirschman (8) ise yatırım süresinde yatırımların bölgeler arasında dikkatle seçilmiş bir sıraya göre yığılması ihtiyacı üzerinde durmakta bu yığılmaların önce halen gelişmiş şehir ve endüstriyel bölgeler olması üzerinde durmakta ve bölgeler arası dengesizliğin milli büyüme için canlandırıcı rol oynayacağını ileri sürmekte ve «kontrollü eşitsizlik» politikasını ortaya atmaktadır.

Bu şekilde bölgeler arası denge üzerinde yapılacak seçimler refah açısından bir gaye büyüme açısından ise bir alet tercihi olmaktadır.

Bölgeler arası denge ve dengesizlik seçimi yanı sıra yapılması gereken, her bölgede **kendi kendine yeterlik X ihtisaslaşma** (9) çelişmesi arasındaki seçim olmaktadır. Bölgeler arasında mükemmel hareketlilik olmaması bölgeler arası denge tercihini **ihhtisaslaşma derecesi X kendine yeterlik**, tercihinin de beraber yapma zorunluluğunu doğurmaktadır.

Bölge politikalarında genellikle bölgeler arası denge kavramından bahsedilirken bu kavram müphem bırakıldığı için planların gayelerini gerçekleştirip gerçekleştirmediği test edilememektedir. Bölgeler arası dengenin hangi mekan büyüklükleri ve hangi göstergeler için sağlanacağı açık olarak belirtilmelidir. Bu denge kriterinin ne olacağının tespit edilmesi programlardaki bağlayıcılığı artırması yanısıra programların sosyal maliyetine de tesir edecektir.

C — Şehirsel Kademeleşme Politikası : İkinci grup politikalar bütünü, özel karakteri ile coğrafik mekanda bölgeler arasındaki tercihleri yanısıra, yalnızca şehirleşme politikasının var olması bu bölgeler içinde, fiziki mekanın organizasyonundaki belirsizlik derecesini azaltmaz. Bu üçüncü grup politikalar bölge içi organizasyon bakımından yapılacak seçimlerin belirsizlik derecesini azaltacaktır. Bu politikanın ağırlığı bundan önce verilen iki grup politika tercihinin yönü ne olursa olsun bunların tesirliliğini maksimize etmekte toplanacaktır. Sistem içindeki gayretlerin minimum yapılması, kontrolün maksimum yapılması, fertlerin

katılmalarının ve faydalanmalarının maksimum yapılması, yerleşmeler arasında bir büyüklük kademelenmesini gerektirmektedir. Kademelenme hem normatif olarak elde edilen bir desen olarak ortaya çıkmakta, hemde gerçekte olan dağılımlarda test edilmektedir. Bu kademelenme şekli ile sosyal sistemin gelişmişlik derecesi arasında, tam test edilmemiş olmakla beraber belirli bağlantıların (10) varlığı gözlenmiştir.

Kademeleşme politikasını iki ölçekte düşünmek gerekecektir.

1. Ülkenin bütününe bu kademelenmeye uyması olayıdır. (sıra - büyüklük kadesi) bu bize ülkenin en büyük şehrinin ülke içindeki fonksiyonları ve büyüklüğü bakımından geliştirilecek politikaya yol gösterecektir.
2. Her bölgedeki yerleşmelerin bölge merkezi etrafında organizasyonu politikasının ne olacağını tanımlıyacaktır. Bu halde de bölgeler arası dengeli ve dengesiz kalkınma politikasındaki seçimlere benzer tercihlerin yapılması problemi karşımıza çıkar.

Kademelenme normlarına uymayan bir dağılım değişmeyi hızlandırması bakımından teşvik edilerek dengeye belirli sürede ulaşılması öngörülebilmektedir. Örneğin değişme dinamiğinde sosyal değişimin yayılmasında değişmeye karşı direnme, bölge merkezleri altındaki merkezlerde kendini gösterir. Bölge merkezlerinde dengesiz büyüme yaparak, bölge ikinci kademe merkezlerinde değişme yönünde gerilmeler sağlamak kabil olabilir. Diğer tutum bütün değişme sürecinde bu normlara uyulması olabilir.

D — Akım İlişkileri Politikaları : Mal, insan ve haber akımlarının belirli bir patterni kendi başlarına bir gaye değildir, fakat bu münasebetlerin belirli bir şekilde olması diğer sosyal ve ekonomik gayelerin gerçekleşmesini kolaylaştırır. Örneğin sistemde hareketliliğin, belirli biçimde değişmesi izole bölgelerin bütünleşme seviyesini ve sistemin değişme hızını artıracaktır. Diğer bir misal olarak, feodal sosyal yapı değiştirilmek isteniyor ise, kontrol kanalları ve temas mekanizmaları değiştirilme durumundadır.

Diğer taraftan akım münasebetleri insanların ve çeşitli faaliyetlerin yer seçimi kararlarının sonucudur. Bir öteki deyişle diğer mekan organizasyonu politikalarından bağımsız değildir ve beraber geliştirilmek durumundadır. Böylece belirli bir akım politikasının varlığı fiziki planlama politikaları ile, diğer politikalar arasındaki tutarlılığı test etmeye imkân verir.

E — Mekan Organizasyonunda Düzeltmeler Politikaları : Eğer fizikî mekan, planlama faaliyetlerinin başladığında önceden yapılaşmamış olsa idi, bundan önce verilen dört politika gurubu yeterli olacaktı. Beşinci gurup politikalar halen yapılaşmış bir fizikî mekan organizasyonu üzerine yeni politikaların tatbik edilmesi isteğinden doğacaktır.

Endüstrileşme ile birlikte nüfusun ve her çeşit faaliyetin eski yerleşme yapısına göre mekandaki dağılımı değişecektir. Bu değişme hadisesi hemen gerçekleşmez, mevcut yerleşme desenini devam ettiren fizikî, sosyal ve politik hareketsizlikler (immobiliteler) vardır.

Bu yapısal hareketsizlikler dolayısıyla sistemin optimum hale gelememesi sistem içinde gerilmeler yaratmaktadır. Sosyal sistemin pattern devamlılığı sağlama alt organizasyonu bu gerilmeleri azaltmaya çalışmaktadır. Sistem içindeki bu gerilmelerin azaltılması ve mekan organizasyonunda düzeltmeler patterninin kontrolü, yeni yer seçimi kararlarının fonksiyonu olacaktır. Bu konuda iki en önemli karar göç hakkındaki politika seçimi ve üretim faaliyetleri ile ilgili olarak yer de-

ğıştirme kararı dolayısıyla doğan sosyal maliyetin karar veren firmaca externalizasyon ve internalizasyon derecesidir.

Bu iki politikanın kullanılması sonuç olarak nüfusun kaynaklarla orantılı olarak dağılmasını sağlamaya yönelmiştir. Bu gaye yalnızca mükemmel mobilite ile veya göçü sıfır tutarak yalnızca faaliyetlerin dağılımı ile sağlanabilir. Gerçekte her iki yönde de söz konusu olan hareketsizlikler dolayısıyla, iki ekstrem halde mümkün değildir. Aynı zamanda iki yönde de seçimlerin yapılması gerekir. Her bölgede ne kadar nüfus yer değiştirmesi olacaktır her bölgede hareketlilik artımı için ne kadar yatırım yapılacaktır ve ne kadar yeni faaliyet yer alacak veya eski faaliyetlerin yeri değiştirilecektir sorusuna cevap vermek gerekir. Göç tercihi bölgeler arası denge problemindeki çözümlerin serbestlik derecesini azaltmakta ve ekonomik sosyal politikalarla tutarlılık kontrolünü gerektirmektedir. (Örneğin Eğitim politikası gibi).

Sosyal pahanın externalizasyonunun artışı teknolojik gelişmeyi hızlandırıcı tesir yaratırken, buna göre teşekkül eden mekan organizasyonu belirli refah problemleri ve gerilmeler yaratmaktadır. Internalizasyonun çeşitli seviyelerde hesaplanması teknolojik değişme hızına etkir. Göstermek kabildir ki, şehirleşme masraflarının internalizasyonu bazı şartlar altında teknolojik değişme hızını artırır.

Bu beşli politika gurupları cümlesi seçilen mekan organizasyonun gerçekleştirilmesinde karar ünitelerinin yer seçimi kararlarını istenilen yönde yeterli olarak bağılyabilmek için gerekli olmaktadır. Bu beşli politik seçimlerin kendi içlerinde tutarlılığı olmalı ve diğer ekonomik ve sosyal politik tercihlerle çelişmesi olmamalıdır. Bunun için aşağıda vereceğimiz hedefler seviyesindeki 6 lı çelişmenin çözümlenmesi gerekir. Bu 6 lı çelişme içindeki seçimlerin yapılması kalkınmanın ekonomik, sosyal ve fizik planlamasının hepsi için gereklidir. Bu tercihler değişme vektörünü gösterir.

**SOSYAL SİSTEMDE
MEKAN ORGANİZAS-
YONU İÇİN HEDEF-
LER :**

Kalkınma kavramının mekan içinden boyutlu bir sistemin organizasyonu olduğunu kabul ettiğimize göre sosyal sistemin mekan organizasyonunun hedefleri de n boyutlu olarak ifade edilmelidir.

Bu konuda sosyal sistemin hedeflerini birden fazla ve üzerinde çalışabilir bir boyut sayısı içinde ifade edebilmek için T. Parsons'un (11) fonksiyonel kaçınılmazlarını kullanacağız. Uyum yapma, politik, bütünleşme pattern devamlılığını sağlama. Bu dörtlü yaklaşım sosyal sistemdeki fonksiyonların karşılanmasına eğilir. Bu fonksiyonları sistem anlayışı içinde değil tesirlilik kavramına ağırlık veren organizasyon kavramı içinde ele alırsak, sosyal organizasyonunun hedefleri uyum yapma yönünden sistemin üretiminin artışı maksimize etmek, politik sistemin hedefleri yönünden genelleştirilmiş kuvveti yani kapitalizasyonu (kapital birikmesini) maksimize etmek, bütünleşme organizasyonu yönünden bütünleşmeyi ve örgütlemeyi maksimize etmek, pattern devamlılığını sağlama organizasyonunun hedefi refahı maksimize etmektir.

Sistem hedeflerinin yukarıda verilen 4 lü şekilde ele alınması halinde bunlardan her birinin birden maksimize edilmeye çalışması 6 lı bir çelişme durumu ortaya çıkarmaktadır.

Büyüme	X	Refah
Büyüme	X	Kapitalizasyon
Büyüme	X	Bütünleşme
Refah	X	Kapitalizasyon
Refah	X	Bütünleşme
Kapitalizasyon	X	Bütünleşme

Bu 6 lı çelişme problemi yalnızca ekonomik mekan için bahis konusu değildir. Fizikî mekanda değişimin organizasyonu konusunda da bu 6 lı çelişme bahis konusudur.

Altılı çelişmeden büyüme ile refah arasındaki çelişmenin fizikî planlama ile olan ilişkileri üzerinde en çok durulan çelişme olmuştur. Büyüme ile bölgeler arası dengesizlik konularında yapılan seçimler bu tip tercihlerdir.

Büyüme ile kapitalizasyon çelişmesinin fizikî planlama ile ilişkisi şehirleşme masrafları dolayısıyla ortaya çıkmaktadır. Özellikle geçiş devresindeki toplumlarda kırsal nüfusu şehre getiren endüstrinin durumunda yoğun kapital kullanan endüstriyer daha az iş gücü kullandığı için daha az şehrsel yatırımı gerektirmekte ve bazı şartlar altında daha az kapital gerektirmektedir. Comprehensive bir millî muhasebe sisteminde servislerde de yaratılan değer de hesaplandığı için şehirleşmede sarfedilen kapital de gelir yaratmış olur. Comprehensive olmayan millî muhasebe sisteminde servisler sayılmadığı için problem daha kolaylaşacaktır. Kapital yoğunluğu şehirleşme tesirlerini katarak düşünmek bu çelişmeyi aynı zamanda fizikî planlama bakımından da yorumlamaya imkân vermektedir.

Bir sosyal sistemde bütünleşmenin artırılmasının fizikî planlama bakımından manası kapital fonlarının prodüktif yatırımlardan enfastrüktür yatırımlarına kaydırılması demek olmaktadır. Bu ise büyümede azalma demektir ve **Büyüme X Bütünleşme** çelişmesini gösterir.

Kapital yoğunluğunun, dolayısıyla prodüktivite artışının fizikî mekanın tanziminde yığılmayı gerektirdiği matematik olarak gösterilmiştir.* Bu ise **refah x kapitalizasyon** çelişmesini fizikî planlama problemine bağlamış olur. Kapital yoğunluğunu artırmak için refahın sınıflararası dağılımı hedeflerinden yapılacak fedakârlığın benzeri mekandaki yığılma veya dağılım hadisesinde kendini göstermektedir.

* H. Simon *Models of Man* Wiley. Pub. 1957.

Bütünleşme için yapılacak yatırımların fizikî mekanla ilgili yönü ulaştırma ve haberleşme ağı ile ilgili alt yapı yatırımlarıdır. Refah ile ilgili kavram ise bölgeler arası dengeli dağılım problemleridir. Bu ikisi arasında çeşitli yönlerde bağlantı kurulabilir. Bölgeler arası denge probleminin hareketliliği artırarak çözülme imkânının aranması gelişmiş bölgeler lehine tesir yaratır. Böyle olunca **refah ile bütünleşme** arasında bir çelişme ortaya çıkar.

Kapitalizasyon dolayısıyla prodüktivite artışının mekandaki karşılığı yığılmadır. Yığılmanın artışının azalması ile bütünleşme masrafları artmaktadır. Bu halde **kapitalizasyon x bütünleşme** çelişmesi vardır.

Bu seçimler polar seçimler değildir, iki uç arasında optimumların bulunması lâzımdır. Bu 6 lı çelişme arasında yapılacak tercihler, sistemin dengesini veyahut strateji olarak belirli bir dengesizlik miktarı kullanılacak ise bu dengesizliğin yönünü tarifliyen vektörün seçimi olmaktadır. Bu vektör sosyal sistemin sosyo-ekonomik mekânda kalkınma sırasında hareket edeceği yönü gösterir. Sosyal sistemin kendi normal gelişme vektörü ile teşkil edeceği açı planlama örgütünün görelî kuvvetine bağlıdır.

Hedeflerin bu şekilde ortaya konulması da bize şunu göstermektedir ki, Ekonomik mekânın organizasyonu ile fizikî mekânın organizasyonu birbirinden bağımsız olarak gerçekleştirilemez. Eğer toplumun ekonomik tercihleri var ise bu tercihleri fizikî tercihleri ile tutarlı olmalıdır.

Bugün Türkiye’de karşılaştığımız sorunlar bu fizikî tercihlerin olmaması veyahut diğer sosyo-ekonomik tercihlerle tutarlı olmasıdır.

V. MİLLÎ FİZİKİ PLANIN SEKTÖRİ-YEL PLANLARI :

Ülke millî fizikî planının politikalarının uygulanması çeşitli ölçeklerde fizikî planların hazırlanması ile gerçekleşecektir. Bunların H_{15} ’e göre, görelî olarak kısa süre için planlaması lâzımdır. Politika seviyesindeki kararların ötesinde önemli sektörlerde sektörel ekonomik planlara paralel olarak sektörel fizikî planların hazırlanması lâzımdır.

Bu günkü sektöriyel ekonomik planlarda, bir yatırıma karar verdikten sonra bunun yerinin seçimi için alternatif noktalar arasında **mukayeseli masraflar** analizi yapılmakta ve en avantajlısı seçilmektedir. Bu durumda sistem içinde diğer kuruluşların kayıpları bu firmaya göre externalize edilmiştir. Firma yaklaşımını millî sistem içinde optimize edici bir yaklaşım olmamaktadır. Bu bakımdan diğer kuruluşların kayıplarını internalize edecek fizikî sektöriyel planların hazırlanması gerekir. Bu planlarda yer seçimi için yeni bir firma sisteme girdiğinde diğer firmaların pazar sahasında meydana gelen değişmelerden doğacak olan kapasite farklarının sistem içinde doğuracağı gerilmeleri minimum yapacak alternatifin seçilmesi tek firma yaklaşımına göre farklı bir noktanın seçilmesi demek olacaktır. **Minimum Gerilme** (12) kriteri sektörel plan hazırlanmasında mevcut yerleşmeler arasından seçilecek alternatif noktalar için tatbik edileceğinden dış ekonomilerin planlamaya katılmasına da imkân verir. Böylece hazırlanacak sektöriyel fizikî planlar o sektör içi tesirliliği maksimize etmeğe yönelmiş bir yaklaşım olmaktadır.

Birbirleriyle ilişkisi çok yüksek olan birkaç sektör bir arada ele alınarak entegre sektöriyel millî fizikî planlar hazırlanabilir. Bunlar bütün endüstri sektörünü, ulaşım sektörünü, veya dinlenme ve turizm sektörünü kapsıyabilir. Bu halde bu sektörler arasında önemli dış ekonomilerin varlığı kabul edilmekte ve kompozit sektörün tesirliliği maksimize edilmeğe çalışılmaktadır demektir.

**VI. YARIŞAN BÖLGE
PLANLARI KAVRA-
MI :**

Hazırlanacak bölge politikalarının tatbiki için yalnızca millî sektörel fizikî planların hazırlanması yeterli olmayacaktır. Bunlar sektörler içi tesirliliğe eğilirken, jeografik alanlardaki iç tesirliliğe maksimize etmeğe veya bunlardaki gerilmeleri azaltmağa imkân verecek bir başka aletin geliştirilmesi lâzımdır. Bölge planlarını bu çerçevede içinde düşünmek gerektiği kadar millî fizikî plan politikalarının gerçekleştirilmesinde bir kaynak olarak da düşünmek gerekir.

Türkiye'de sektöriyel esasa göre hazırlanması müesseseseleşmiş bir millî ekonomik planın varlığını kabul etmekteyiz. Böyle bir planlama sisteminde teklif edilecek yeni bir planlama kararının H_0 'ya göre gerilme yaratmaması için millî ekonomik plan yapısında bir değişme teklif etmemek fakat buna uyan bir bölge planı biçimi teklif etmek durumundayız.

Teklif edilen yarışan bölge planları kavramının burada öngörülen çift tesiri yaratması için bu tip bölge planlarının bütün ülkeyi kaplaması gerekir. Her bölge için hazırlanacak olan bölge planları, diğer bölgelerin planları ile planlar tarafından yapılan sektörel tahsisleri almak için yarışacaklardır.

Merkezi hükümetin ve merkezi planlama organizasyonunun kuvvetine göre bu yarışma sektörel tahsislerin değiştirilmesi için değil, fakat halen yapılmış olan sektörel tahsislerden maksimum hisseyi almak yolunda olacaktır.

Bu durumda her bölge kendi avantajını göstererek bu sektörel tahsislerden hissesini almağa çalışacaktır. Karar organı eğer merkezi planlama teşkilâtı ise bölgenin yarışmaları kendi yatırımlarının maksimum sosyal faydayı sağladığına veyahut minimum gerilme yarattığına planlama teşkilâtını ikna ederek olacaktır. Bu iki kriter sosyal masrafın internalize ve externalize edilmesinde merkezi plan organının yapacağı tercihe göre kullanılacaktır. (5 inci politika ile bağlı).

Bu tip planlar, yapıları sonucu, sektörel tahsislere sadakatin rijidliği ne olursa olsun tatbik edilme kabiliyetine sahip olacaklardır, ve «demokratik» politik sürece de imkân vereceği için doğuracağı gerilmeler H_{10} ve H_{15} dolayısıyla daha az olacaktır.

**YARIŞAN BÖLGE
PLANLARININ ÖZEL-
LİKLERİ HAKKINDA
BAZI DÜŞÜNCELER :**

Temel Ekonomik Sektörler : Bu tip bölge planlarında temel ekonomik sektörlerin tayini önem kazanacaktır. Çeşitli bölge planları arasında yarışma her bölgeye dışsal olan temel ekonomik sektörler arasındaki tahsislerin paylaşılmasında olacaktır.

Bölgede bağımlı sektörlerin bölge kaynakları ile gelişeceği kabul edilmek durumundadır. Bu halde bölge planlamasında temel ekonomik sektörlerde yatırım öncesi çalışmalarına önem verilmesi ve bunlar için bölgeler arası **görelî avantajlar** çalışmaları yapılması gerekecektir.

Yarışan Bölge Planında Hedefler : Bir tek bölgenin kalkınması için hazırlanan bölge planlarında hedefler sistemi çok önemlidir. Böyle yarışan bölge planlarında hedefler sistemi görelî olarak önemlerini kaybederler.

Temel ekonomik sektörlerde elde edilebilecek tahsisler hakkında yapılacak alternatif kabuller ve bunların gerçekleşme ihtimalleri çevre şartı kabul edilerek bölge içi sektörlerindeki gelişme için «adaptive» hazırlanabilir. Eğer bir tek adaptive plan hazırlamak isteniyorsa çevre şartlarına göre (seçilen kriterin iyimser ve kötümser olmasına bağlı olarak) en iyi alternatif seçilir. Eğer, alternatif adaptive planlar geliştirilmek isteniyor ise her çevre şartı için bir alternatif plan teklifi hazırlanabilir.

Alınacak tahsislerde ihtimali yaklaşımın kabul edilmesi dolayısıyla hedefler sınır şartları haline gelir. Bu sınırlar ise millî plandaki refah tercihleri ve stratejilerden elde edilmek durumundadır.

Yarışan Bölge Planlarının Malûmat Etkisi: Yarışan bölge planlarının bütün sistemi kaplaması ve aynı detayda ve mukayese edilebilir malûmat getirmesi mükemmel yarışan bölge planlama modeli için gereklidir. Mükemmel yarışan bölge planlarının, merkezi planlama teşkilâtındaki bilgiyi bütün ülke için mukayese edilir hale getirmesi geri kalmış bölgeler yararına etki yapacaktır.

Bu tip planın yaratacağı haber tesiri.

- a) Bölge ölçeğindeki belirsizlikleri azaltacak,
- b) Merkezi organın içinden seçim yapacağı alternatiflerin adedini artıracaktır.

Malûmat Artışının Dolaylı Etkileri (Oyunlar Teorisi Anlamında) :

- * Her bölgedeki faaliyetlere yeni bir oyuncu girmektedir. Bu hal ise yeni bir belirsizlik faktörü yaratır.
- * Bu tip planlar malûmatı artırarak diğer bölgelere (oyunculara) kendi imkânlarını değerlendirme şansı vererek, kendi pazarlık güçlerini ölçme ve koalisyon halinde hareket etme imkânı verir.
- * Yarışan bölge planlarında yarışmanın gayesi diğer bölgeleri elimine etmek değil fakat onları belirli bir şekilde hareket etmeğe teşvik etmektir. Bu yarışmada bir bölgenin gelir artışı diğer bölgenin gelir artışını da sağlar.
- * Millî planlama teşkilâtı da bu anlamda diğer bir oyuncu olacaktır. Bazı bölgelerin diğer bir bölgeye karşı koalisyona girmesi imkânı vardır. Aynı şekilde iki veya daha fazla bölge merkezi planlama teşkilâtına karşı da koalisyona girebilir.
- * Yukardaki kabullere göre mükemmel yarışma veyahut koalisyona girme hali, ekonomik ve politik durumlarda bir miktar belirsizlik olması halinde mümkündür. Tam mükemmel bilgi halinde her iki modelde çöker (13).
- * Merkezi planlama teşkilâtı ile bölge planlama teşkilâtı arasında karşılıklı malûmat akımı «feed-back» tesiri yaratır. Bölge planlarınca belirli bir tip malûmatın temin edilmesinin «feed-back» mekanizması dolayısıyla sağladığı imkânların tecrübe edilmesi bölgeleri bu tip malûmatı hazırlamaya itecektir. Yalnız kısa zamanda malûmatın, önemini farkedenden bölgeler, malûmatları istedikleri yönde değiştirerek merkezi organlara gönderirler, bu distorsiyonların önlenmesi için bölgesel çalışmaların merkezi örgütlerin kontrolünde bulunması önem kazanır.

Planlar arası yarışma kavramı bölgeler arası denge probleminde ne gibi etkiler yapacaktır :

Çeşitli gelişmişlik nedenleriyle, gelişmiş bölgelerden gelen proje teklifleri çok olmakta ve ayrıca gelişmiş bölgelerden dış ekonomiler bu bölgelerin yarışabilirliğini artırmaktadır. Teklif edilen yarışan plan tipi, malûmat temini dolayısıyla bu dezavantajı azaltıcı yönde olmaktadır. Millî fiziki plan politikasının bulunmaması halinde yalnızca yarışan bölge planları bu tesiri elimine edemez.

Yalnızca millî fiziki plan politikasının varlığı da yeterli olmayacaktır. Yeterli malûmat olmaması bu politikanın gerçekleşmesini önliyecektir. Yarışan bölge planlarının bulunması bilgi sağlayacak bu eksikliği de giderecektir.

Böylece sektörel millî ekonomik plan, millî yerleşme politikaları, yarışan bölge planları birbirini tamamlayan bir bütün olacaktır.

(Comprehensive) çok yönlü ve (interdependent) birbirine bağlı karar kavramlarının birbirinden ayrılma zorunluluğu :

Bu tip planlarda kararlar birbirine bağlı olmamalıdır. Kararların birbirine çok fazla bağlı olması, bu şekilde yarışır planların tatbik şansını azaltacaktır.

Bir planda uygulama imkânları sınırlı ise kararların birbirine bağlı olması uygulamaya şansını daha da azaltacaktır. Örneğin birbirine bağlı 5 ayrı karar alalım. Herbirinin uygulanma ihtimali 0.9 gibi çok yüksek olsa dahi, projenin top yekûn tatbik şansı 0.59 olur. Eğer bunlardan herhangi birinin tatbik ihtimali daha düşükse, bütün projenin gerçekleşme ihtimali birden çok azalacaktır. Planların tatbik şanslarının sınırlı olduğu geri kalmış ülkelerde birbirine bağlı kararlar dizileri planın «kırılabilirliğine» sebep olmaktadır. Bu durum yarışan bölge planları kavramında çok daha önem kazanmaktadır. «Interdependent» plan kavramı ile çok yönlü «comprehensive» plan kavramları bir çok halde iç içe kullanılmaktadır. Yarışan bölge planları kavramında bu ikisinin ayrılması icap edecektir.

Yarışan bölge planları için kararların birbirine bağlılığı kusur teşkil ederken, çok yönlü kararlar istenilen bir özellik olmaktadır. Burada çok yönlülük bir teklifin gerçekleşmesi için diğerinin gerçekleşmesinin mutlaka beklenmesi gerekecek olan «interdependent» kavramlarından farklı olarak çeşitli kararların bir arada ve çeşitli sektörlerle olan tesirleri ile düşünülmesi şeklinde düşünülmektedir.

Millî fizikî planın metropoliten ve şehir planları :

Bir ölçekteki planlar millî fizikî politikaların varlığı halinde yeni fonksiyonlar yüklenmek durumundadır. Millî fizikî plan politikaları ile şehir ölçeğindeki planlarla bağlantısının kurulması, bu planlara düzenleyici fonksiyonları dışında geliştirme aletleri olmak fonksiyonlarını da yükleyecektir. Özellikle Metropoliten planlama ile büyüme noktaları stratejisi arasında kurulacak bağlantı, Metropoliten planlamaya önemli bir kalkınma aleti olmak imkânı kazandıracaktır.

SONUÇ :

Endüstrileşmekte olan ülkelerde hızlı kalkınma gayesi yanı sıra, yerleşme ve alt yapı patterninin endüstriyel toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde değişmesini sağlamak önem kazanacaktır. Yerleşme yapısında verilen kararlar genellikle geriye dönülmez tesirler yarattığından geçiş devresindeki planlamanın muvaffakiyeti endüstriyel devrede doğacak problemleri azaltacaktır. Dolayısıyla yalnız ekonomik planlama önceliklerine göre hazırlanan bir plan sosyal ve fizikî problemleri uzun vadede arttıracaktır. Dolayısıyla mekan organizasyonunun ekonomik planlama ile birlikte aynı zamanda optimize edilmesi gerekir.

Bu genel çerçeve içinde millî fizikî planlama politikaları özel önem kazanır. Gelişmiş ülkelerde kullanılan bölge planlama teknikleri geçiş halindeki toplumların ihtiyaçlarını karşılayamaz. Gelişmiş ülkelerde kullanılan bölge planlama teknikleri mevcut bir endüstriyel yapıdaki düzeltme problemlerine cevap arar ve karakteri itibariyle «incremental» azar azar değişmeye eğilmiştir. Yapısal değişme sorununu çözemezler. Geri kalmış ülkelerde problemin yapısal oluşu uzun vadeli yerleşme politikasına önem kazandırmaktadır. Bu genel çerçevenin tatbiki için küçük küçük parçalara bölünmesi gerekir. (Incremental hale getirilmesi lâzımdır). Bu rolü teklif edilen sistemde millî sektörel fizikî planların yarışan bölge planları ve metropoliten planları yüklenecektir.

Böylece **millî ekonomik plan, millî fizikî plan politikaları, millî sektörel fizikî planlar, yarışan bölge planları ve metropoliten planlar** bütünü ülke sosyal mekanının organizasyonu için beraberce ele alınmalıdır. Böylece millî fizikî planı bir tek plan değil çeşitli seviyelerde politikalar ve planlar bütünü olarak düşünmek gerekecektir.

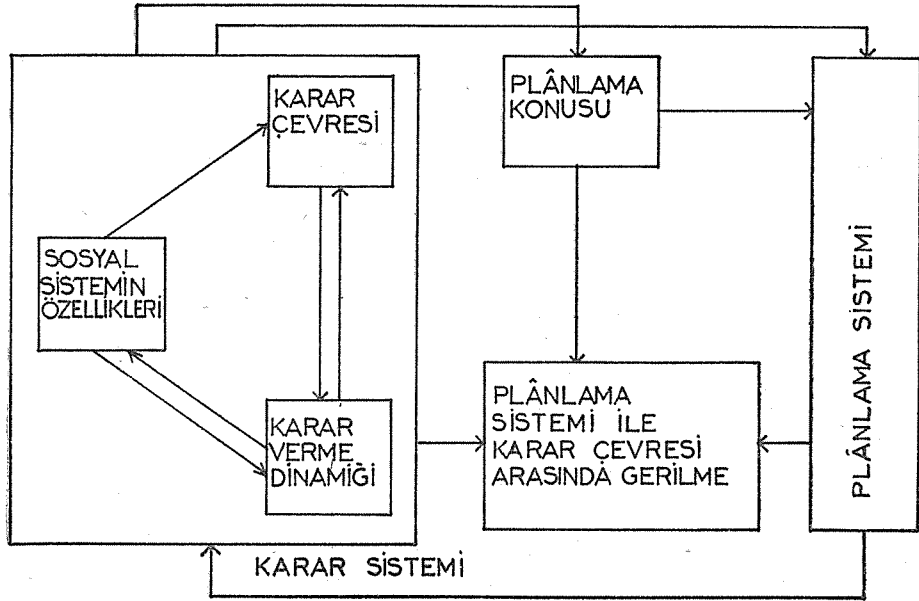
- (1) J. FRIEDMANN, WILLIAM ALONSO: Editörler. **Regional development and planning** M.I.T. Press Cambridge 1964 S. 17-20.
- (2) J. R. BOUDEVILLE: **Problems of regional economic planning** Edinburg University press 1966 S. 1-22.
- (3) J. FRIEDMANN: «Regional planning as a field of study» **Journal of the American Institute of Planners** vol. 29. Ağustos 1963.
- (4) R.S. BOLAN: «Emerging views of planning» **Journal of the American Institute of planners** vol. 33 Temmuz 1967.
- (5) İ. TEKELİ: «Regional Planning in Turkey and Regional policy in the first five year development plan» **Planning in Turkey** Editörler: S. İLKİN ve E. İNANÇ O.D.T.Ü. Ankara 1967.
- (6) O. HANDLIN ve J. BURCHARD: **The Historian and the City** M.I.T. Press and Harward University press 1963.
- (7) J. FRIEDMANN: **Regional Development Policy** M.I.T. Press 1966. S. 5-20.
- (8) A.O. HIRSHMANN: **The Strategy of Economic Development** Yale University press 1958.
- (9) P.J.D. WILES: **The political Economy of communism** Harward University press 1962 S. 147-164.
- (10) B. BERRY. «City size distributions and economic development» **Economic development and cultural Change** Cilt 9. Temmuz 1961.
- (11) T. PARSONS ve N. SMELSER: **Economy and Society**. The free press 1956.
- (12) K. ZIEWONSKI: «A New Approach to the Theory and Emprical Analysis of Location» **Regional science Association papers** Volume XVI 1966.
- (13) F. MARTIN: «The information effect of economic planning» **Canadian Journal of Economics and Political science** Ağustos 1964.

EK :

Planlama sistemi karar sistemi ve planlama konusu arasındaki ilişkiler grafikte gösterilmiştir. Bu grafiğin hazırlanmasında.

1. Richard S. Bolan «Emerging Views of Planning» **AIP Journal** July 1967.
2. John Friedmann : «The Social context of national Planning decisions. A Comperative approach» Comperative administration group.

adlı makalelerinden faydalanılmıştır.

**SOSYAL SİSTEMİN
ÖZELLİKLERİ :**

1. Teknolojik seviyesi,
2. Ekonomik gelişme seviyesi,
3. Politik organizasyon şekli.

KARAR ÇEVRESİ :

1. Organize menfaat gruplarının adedi ve farklılığı,
2. Politik muhalefetin kabul derecesi,
3. Ekonomik sistemin özel sektör kararlarına bağlılık derecesi,
4. Malûmat ve haber sistemi tipi,
5. Bürokratik performance,
6. Dış değişmelerin sonuçlarının sistem içinde tahmin edilebilme derecesi.

**KARAR VERME
DİNAMIĞI :**

1. Sistem içinde ünitelerin tesirleri birbirine geçirme metodu.
2. Münakaşa ve pazarlık tekniği.
3. Karar verme ile ilgili kişilerin karakteristiği.

**PLANLAMA KARAR
KONUSU :**

- (1) Sorunu doğuran sosyal kuvvetler :
 - * Sosyal hareketler,
 - * Mevcut yapının devamı ile ilgili ihtiyaçlar,
- (2) Verilecek Kararın Özellikleri :
 - * İdeolojik muhtevası,
 - * Dağılma karakteristikleri,
 - * Zaman vadesi,
 - * Program kompleksliği
 - * Güvenilir derecesi.

PLANLAMA SİSTEMİ: (1) Planlama Stratejisi :

- * Planlamada ne tip harekete geçirme ve tatbik formlarının kullanılacağı (emir, ikna, dolaylı kontrol).

(2) Planlama Metodları :

- * Sistem X Vektör yaklaşım (çok yönlü x tek yönlü),
- * Niteliksel x Niceliksel,
- * Deneysel x Nihai hedefli.

(3) Planlama Muhtevası :

- * Planlamanın kapsamı,
- * Zaman süresi,
- * Gaye - vasıta münasebetlerinde ağırlığın hangisinde toplandığı,
- * Karar verene seçmeli bilgi verilmesi.

(4) Planlama sürecinde planlamanın yeri :

- * Politik kararların planlamayı etkileme derecesi,
- * Planlama sürecinde müesseseseleşmiş formların kararlılığı,
- * Koordinasyon sürecinin şekli ve yaygınlığı,
- * Programlama sürecinin müesseseseleşmiş olması,
- * Planlama sürecinin devamlılığı.

ELEŞTİRME

ÜLKE ÖLÇÜSÜNDE FİZİKİ PLANLAMANIN TEORİK SORUNLARI VE BUGÜNKÜ MÜES- SELER ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE İÇİN BİR ÜLKESEL FİZİKİ PLANLAMA YAKLA- ŞIMI

NECAT ERDER

Önce iki noktada İlhan Tekeli'nin genel yaklaşmasını çok doğru yöneltide bulduğumu söylemek istiyorum. Bunlardan birincisi planlamaya genel yaklaşma olarak işleyişinden doğacak problemler planlama ve uygulama safhasında hesaba kâkikaten planlamada bugün kullanılan araçlar analitik araçlardır operasyonel araçlar değildir. Sektörler arası ilişkiler, bu ilişkilerin tahlili ve bu tahlillere dayanan kararlar analitik kıstaslara göre alınır. Sistemin «karar alma düzeni» olarak işleyişinden doğacak problemler planlama ve uygulama safhasında hesaba katılmaz. «Sistem analizi» plan çalışmasını hem planlama hem uygulama safhasında operasyonel bir çerçeveye oturtmak gibi önemli bir katkısı olan bir araçtır. Bu bakımdan planlama düşüncesini bu yönde geliştirmekte büyük fayda vardır. İkinci nokta fizikî planlama tanımlaması ve anlayışı ile ilgilidir. Hakikaten fizikî planlamayı genel olarak kalkınma planlamasının ayrılmaz bir bütünü olarak düşünmek zorunludur. Bu bakımdan fizikî planlama ile ilgili kararları da hedefler, araçlar ve sistemin niteliklerine bağlı olarak düşünmek lâzımdır. İlhan Tekeli ile benim konuşmam arasında bu bakımdan büyük bir yakınlık olduğunu sanıyorum.

Bu iki genel görüşten sonra, yapılan açıklamanın seçtiğim bazı noktalarına kısaca dokunacağım. Bunlardan birincisi plancının ve planlamanın sistem içindeki durumu ile ilgili yapılan tahlildir. Burada iki türlü siyasi ve iktisadi karar alma sistemi düşünülüyor: Biri hedefleri açıkça belli belirlenmiş bir planlama yapan ve diğeri hedefleri açıkça belli olmayan bir sistem. Hedefleri açıkça belli olan sistemde plancı teknisyendir. Belli olmayan sistemde plancı için bir hareket alanı, sistem içinde bağımsız bir değişken olma imkânı vardır deniliyor. Bu doğrudur, Türkiye gibi ülkelerde planlamaya ve plancı fonksiyonuna böyle bakmak lâzımdır. Yani klasik İngiliz bürokratik etiği bu gibi yerlerdeki planlama ve plancı anlayışı için geçerli değerlidir. Bunu genel yaklaşım olarak doğru bulduğumu söyleyeyim. Yalnız gerçekte plancının bağımsız değişken olma imkânını ayrıntılı olarak incelediğimiz zaman hareket alanının oldukça sınırlı olduğunu görürüz. Burada Tekeli'nin açıkça söylemediği fakat analizinde varsayılan bir nokta var. Plancının durumu rasyonel bir şekilde açıklamak yoluyla gerilimleri azaltıcı bir katkısı olabilir. Bu, sistemde gerilimler yaratmakla ilgisi olmayan bir katkıdır. Bunun dışında, gerilimler yaratarak sistemi belli bir yönde etkileme yolu ve imkânı vardır. Bunu bürokrasinin idare ve sistem içindeki rolüne bağlı olarak düşünmek gereklidir. Planlama bürokrasinin bir parçasıdır ve planlama ile ilgili seçimler ve plancının çalışma şartları bürokrasinin kuralları ile çerçevelidir. Burada planlamanın bağımsız bir değişken olması için iki şart lâzımdır. Biri sistem içinde nisbi bir bağımsızlığa sahip olmasıdır. Tarihte böyle durumlar olmuştur. İkincisi bürokrasinin iktisadi ve siyasi karar sisteminde koalisyonlardan

veya farklı yönelimde olan kişilerden faydalanması ve bunlarla iş birliği yapması imkânıdır. Yani Tekeli'nin söylediği model ancak bürokrasinin nisbi bir bağımsızlığa sahip olduğu ve karar alma sisteminde farklı yönde olan eğilimlerin bulunduğu ve bunlardan bazıları ile bürokrasi arasında böyle bir ilişki kurulabildiği durumlar için geçerlidir. Bu şartlar olmadığı zaman planlamanın bağımsız değişken olma olanağı azdır ve bürokrasinin ağırlığının azaldığı ölçüde bu imkân azalır. İktisadî sistem kendi amaçları konusunda bir açıklığa ve birliğe vardığı ölçüde böyle bir imkân yoktur. Bu planıcıyı sadece teknisyen haline getiren durumdur. Planıcı bu durumda düzeni değiştirmede değil devam ettirmede kullanılır.

Üzerinde duracağım ikinci nokta, fizikî planlamanın niteliği konusundaki analizle ilgilidir. Burada fizikî planlama tanımlanmasında esas olan analizlerin bir kısmının (yatırımlar arası ilişkiler, sektör içi ilişkiler gibi) mekanla doğru dan doğruya ilişkisi olmayan bir iktisadî analiz olduğunu belirtmek lâzımdır. Yani bunlar coğrafi mekan faktörünü zorunlu olarak ihtiva etmeyen ilişki şekilleridir. Mekan dışında da düşünülebilirler. Fakat yerleşme safhasında coğrafi mekanın katkısı olan unsurlar vardır. Bu konuyu yani coğrafi mekan faktörünü hesaba katmanın planlama içindeki yerini biraz açmakta fayda vardır. Tekeli fizikî planlamada iki türlü mesele çözülebileceğini söylüyor. Biri, yapısal ve uzun vadeli optimizasyon meselesi olarak mekan içinde iktisadî faaliyetlerin organizasyonu. Diğeri kısa vadeli yerel bazı düzeltmeler. Tekeli Türkiye için yaptığı analizde uzun vadeli böyle bir optimizasyon görülmediğini, kısa vadeli yerel düzeltmelerin bugünkü şartlar içinde gerçekçi bir görüş olduğunu söylüyor. Burada meseleyi biraz daha ayrıntılı bir hale getirmek ve mekan faktörünün hangi kararları, hangi ölçüde ve hangi şartlarda etkileyeceğini belirtmek gerekir. Mekan boyutunun gözönünde bulundurulması planlamada uzun vadeli stratejik tercihlerin yapılmasında sadece yardımcı bir unsur olur, aslî unsur değildir. Yani bir sanayi stratejisini tesbit etmek esas olarak mekan tercihi değildir. Mekan meselesi bunu düzeltebilir, rasyonel hale getirebilir, tamamlayıcı olabilir. Fakat temel tercihler başka kıstaslara dayanacaktır. Bundan başka mekân tercihi genel olarak uzun vadeli seçimlerle ilgili olarak yatırım ve tasarruf seviyesini etkileyici bir araç değildir. Belli bir yatırım tasarruf ve birikim seviyesini ve hattâ yatırım kompozisyonunu zorunlu olarak veri almak durumundadır. Ancak bunların etgenliğini artırıcı bir fonksiyonu olabilir. Şimdi bu sınırlar içinde düşünüldüğü zaman mekan ile ilgili boyutun planlamaya ilâve edilmesinin katkıları daha gerçekçi olarak değerlendirilebilir. Burada mekân boyutunun gözönünde bulundurulması ile hangi kararların, hangi araçlarla ve hangi kıstaslara dayanarak etkilenebileceğini düşünmek gerekir. Bu sınırlar içinde coğrafi mekânın planlama sürecine bir safha olarak şöyle katılması düşünülebilir. Türkiye'deki plan yönteminin (1) makro denge (2) sektör programı (3) proje analizi ve seçilmesi safhalarına (4) «yerleşme düzenlenmesi» aşaması eklenir. Yerleşme analizinin düzeltmeleri proje seçimlerinin ve sektör programlarının gözden geçirilmesine yol açar. Bu yaklaşma hem plan yöntemine hem de coğrafi mekan faktörünün planlama kararları içindeki yerine uygun görünmektedir. Bu teklif, temel iktisadî kararlarda mekân boyutunun hesaba katılması ile ilgilidir. «İktisadî yerleşmeye bağlı olarak toplumsal yerleşme» düzeninin planlanmasında mekân unsuru hem iktisadî maliyet hem de toplumsal maliyet açılarından etkili olarak daha bağımsız bir rol oynayacaktır. Fizik planlamadan bahsederken mekân unsurunun bu görelî durumunu gözden çıkarmamak şarttır.

Bu arada «yarışar bölge planları» kavramı ve bunun Türkiye bakımından geçerliliği üzerinde de durmak yerinde olur. Bu kavramın uygulanma olanağı iki temel varsayıma dayanıyor. Bunlardan birincisi bahis konusu politikaların (şehirleşme, şehirlerin kademeleşmesi, nüfus akımları v.s.) veya bunlar üzerinde düzeltmelerin uygulanabileceğidir. Kendi konuşmamda bugünkü sistemde bu politikaların uygulanma sınırları üzerinde durmuştum. İkinci varsayım ise ulusal planda yatırımlar, bunların alanları ve hatta büyüklükleri konusunda açık ve

somut hedeflerin bulunması ve bunların bölge seviyesinde kavranmasıdır. Türkiye'deki planlama çeşidinin bu varsayımı doğrulayacak bir nitelikte olmadığını da söylemişim. Bu lakımdan teklif edilen bölge planlaması kavramının bugünkü düzen içinde uygulanabilme olanakları çok sınırlıdır.

Türkiye'de bugünkü şartlar içinde etkili olabilme yolları arayan yaklaşımlar aranması yerindedir. Ancak bu konuda aşırı iyimser varsayımlara dayanmak insanı zaman kaybettirici bir çaba içinde bırakabilir. Kanaatimce sunulan bildiri Türkiye için bugün uygulanabilir olduğu ileri sürülen tekliflerinden çok meselelerin ele alınışında kullanılan analitik çerçeve bakımından önemlidir. Bu çerçevenin seminer çalışmalarına yol gösterici bir niteliği vardır. Tartışmaların bunu derinleştirmesini ümid ederim.

TARTIŞMA

İLHAN TEKELİ :

Necat beyin eleştirisine teşekkür ederim. Genel olarak esas noktalarda hemfikir olunca benim söyleyeceğim şeyler azalıyor.

Benim tam hemfikir olmadığım bir kaç nokta var. Bunlardan biri yarışan bölge planları ile ilgili olarak yapılan kabuller hakkında. Ben yarışan bölge planlarını millî planın çok açık bölgeler arası hedefleri olduğunu varsayarak teklif etmedim, genellikle bu varsayımı yapmaktan kaçındım. Yarışan bölge planlarında esas ekonomik sektörlerde çalışma yapılacak ve yarışma bu sektörlerdeki tahsisleri almak üzerinde olacaktır. Böylece tanımlanan bir süreç vardır. Millî seviyede sektörel tahsislerin belirlendiği andan sonra gerek uzun süreli gerekse kısa süreli tahsisler için bu süreç tatbik edilebilir. Dolayısıyla millî planın uzun süreli olarak sektörel tercihlerinin bölgeler arasında taksim edilmemiş olması yarışan bölge planlama kavramını zedelemiyor.

Necat beyin bildirimde varsaydığımı ileri sürdüğü ikinci kabul, bölgelerin hedeflerini kavramış olduğu ve bölgelerde buna reaksiyon gösterecek bir bilincin olmasıdır. Ben bildirimde aslında böyle bir bilinci varsaymıyorum, bu reaksiyon gösterme görevini planlama teşkilâtına yüklüyorum. Eğer böyle bir bilincin olsa idi belki de planlama teşkilâtına çok az şey kalacaktı.

Planlama teşkilâtını bu bölüşmeye reaksiyon gösterecek veya bölgenin reaksiyonunu organize edecek bir örgüt olarak düşünüyorum. Böyle bir bölge planlamanın bölge ile ilişkileri tabii olarak önem kazanmış oluyor.

Üzerinde durmak istediğim diğer bir problem, bölge planlarının kamu yararına yapılacağı kabul edildiğinden ortaya çıkıyor. Bölgedeki birimlerin teker teker karar vermelerinden kamu yararı aleyhine doğan sakıncaları tamamen kaldırmak sanıyorum ki hiçbir bölge planlama şeklinde söz konusu olamaz. Yalnız eğer bölgede belirli bir planlama örgütü varsa ve belirli çalışmalar yapıyorsa, bu örgüt bütün kararları etkileyemeyecektir ama bazı kararları etkileyecektir. Ben bu sorunu (0) veya (1) şeklinde değil bir oran olarak almak eğilimindeyim. Böyle bir kabul halinde planlama organizasyonuna çalışacak bir alan tarif edilmiş oluyor. Yarışan bölge planları teklifinin yapılmasının esas nedeni de böyle tam olarak belirlenmemiş sınır şartlarının bulunması halinde plancıya çalışma sahası bırakan bir süreç tanımlıyabilmek yoksa bölge planlamaya birçok vazifeler tarif ederek daha geniş daha rahat bir çerçeveye tanımlamak kabil olurdu.

Son olarak Necat beyin fizikî planlama ile ilgili olarak üzerinde durduğu genel bir soruna değineceğim. Bu sorun mekân faktörlerinin ne ölçüde bağımsız olabileceğidir. Benim bildirimim ilk kısmında N boyutlu bir mekândan bahsederken bunlardan üçünün coğrafi boyut N-3 ünün de coğrafi olmayan boyut olduğunu belirtmiştim. Bu N-3 boyut tamamen bir soyut mekan tarifler. Hadiseleri bunun içinde düşünürsek mekân bir bağımsız faktör değildir. Yalnız çerçeveyi problemin icapları olarak genişlettiğim zaman N boyutu kabul ettiğimde mekan da otomatik

olarak bağımsız hale gelmektedir. Böyle bir genişletmeyi kabul etmediğimiz hal-
susu kullanılmasını düşünmüştük ve tablounun elemanlarını parasal olarak de-
milli sistemin planlamasında, milli bir 1-0 tablosu değil bölgeler arası 1-0 tab-
rum. Yarı verilecek bir bildiri konu daha detaylı olarak incelenecektir. Bir
olmaktadır. Bu konuyu Necat bey getirdiği için biraz önce ağmak zorunda kalıyo-
de ise kalkınma süreci için ülke için değil başka bir mekan için tartışmış
ğil fizikî olarak ifade ettiğimizde mekan tercihleri ile genel ekonomik tercihlerin
sanıldığı kadar ayrı olmadığını görürüz. Bu halde iki tercihin beraber yapılması
gerektiğini, yani bir bağımsız veyahut bağımlı değişken tercihinin yapılmasına
çok ihtiyaç olmadığını görüyoruz. Zaten daha çok kamu yararına dönük planla-
manın yapıldığı ülkelerdeki planlar da parasal esasa göre değil fizikî esasa göre
yapılır. O zaman mekan tercihleri çok daha fazla önem kazanmış oluyor. Benim
söylemek istediklerim bu kadar. Teşekkür ederim.

AYDIN GERMEN :

Verilmiş tebliğlerin önemli bir kısmını okudum, ümit ederim bütün arkadaşlarımız okuyacaktır. Bu tebliğlerden herhangi bir bilim veya davranış disiplini çıkarabilmekten son derece uzağız ve uzakta olacağız. Böyle olduğumuz halde sabah konuşan iki arkadaşın Türkiye'de bu konunun ele alınışına getirdikleri yeni seviyeye de dikkati çekmek isterim. Böyle konuşmalarımızı tekrar edecek olursak bundan sonra belirli bir davranış ve bilim disiplinine doğru gidilebilir. Yalnız oraya gitmek için büyük bir tehlikeyi de önlemek gerek. Çok soyutlaştırılmış daha doğrusu çok genelleştirilmiş öneriler arasında fonksiyonel ilişkiler kuruyoruz ve bunlardan mantık dizileri yapıyoruz. Mikro makro laflarını çok kullanıyoruz son zamanlarda. Ayrıca, mikro ilişkiler arasında muhakkak fonksiyonel rabıta görülebildiği zamanlarda bunlar makro ilişki halinde de ele alınır ve aralarında fonksiyonel ilişki iddia edilirse zannedirim çok büyük yanlışlıklar yapılması tehlikesine düşebiliriz. Dolayısı ile gerek Sayın Tekeli'nin gerek Erder'in konuşmalarında «şu şöyle ise bu böyledir» şeklinde önerileri son derecede genelleştirilmiş buluyorum ve ille her zaman öyle olmayabileceğini düşünüyorum. Bu yalnız kendilerinin değil tabiatı ile hepimizin her zaman karşı karşıya kaldığımız bir tehlike. Buna diyelim ki planlamanın bugünkü bilimler içinde kısa konuşma metodu, bir nevi ifade tarzı. Fakat bu tehlike bizi daima kesin veya yerine göre gerçek bir şekilde konuşmaktan uzaklaştırabiliyor.

Benim de toplantıda bir tebliğim var ve esas itibariyle bütün büyük anlaşmalara rağmen İlhan Tekeli'nin tezinin karşısında durmaktadır. Dolayısı ile İlhan Tekeli'nin tebliği üstünde şu anda konuşmam zannedirim doğru değil. Erder'in açmış olduğu bir iki bahse dokunmak istiyorum. Tekeli'nin bazı önerilerini bürokrasi analizi içinde ele aldı kendisi. Bunları dinlerken biraz rahatsız oldum çünkü iyi niyetle bürokrasiye bazı vasıflar atfediliyor. Acaba bürokrasiyi tek birim olarak almamız doğru mudur? Bürokrasi sınıf değildir, yahut zümre bile değildir, bunlar konuşulabilir. Fakat bilhassa memleketimiz için bahsi geçen gerilim ve çatışmaların büyük bir kısmı gayet kolaylıkla izah edilebilecek toplum sebeplerinden dolayı bürokrasi içi çatışma ihtimali olması vardır. Tek birim değil birçok birim olarak alalım mı, bu meseleyi ortaya atmak isterim. Bu bizi gerilim meselesine de götürüyor. İlhan'la bugün öğle yemeği esnasında görüştük, kendisi zaten daha başka açıklamalar yapacak, yalnız bu son açıklamasında dokunmadı, kendisinin yazısını okurken gerilim az mı olsun fazla mı olsun anlamamıştım. Şimdi bazı açıklamalarda bulundu, kendisi de sabah konuşurken gerilimin nihayet ampirik yahut başka şekillerde hesaplanabilecek bir had altında tutulmasının bir amaç olduğunu söyledi. Kendisi ile şu hususta da sarahat tesbit ettik ki, gerilimin belirli bir derece altında olması bir amaç değildir. Aynı zamanda gerilimin o sınıra kadar en yakın noktalara vardırılmasına çalışmak ta aynı mekanizmanın bir amacı olabilir. Yalnız İlhan'ın daha ziyade konuşmasında değil yazısında bulunan teorik önerilerinden bunun tersinin anlaşılabilirliğini düşünüyorum. Gerilimin muayyen bir seviyeden aşağıya düşmemesini sağlamak meselâ bir bürokrasi meselesi, amacı veya bürokrasinin içinde muayyen bir parçanın amacı veya bazı tekniklerin bizzat teknik olarak amacı olabilir. Zannediyorum yer planlaması hakkında yapabileceğimiz teorik önerilerin değil, planlama önerilerinin çok büyük bir kısmı tarafsız ve yönsüz diyebileceğimiz vasıfları haizdir. Bunların da şu veya bu yönde kullanılmasının gerilimle gayet yakından ilgisi olabilir. Bunu daha ziyade bir gözlem olarak söylemek istiyorum.

Sayın Erder'e bir reddiye yapmak istiyorum. Kendisi «sanayileşme politikasında yerleşme kıstasları ancak bir düzeltici olabilir» dedi. Oysa herhangi bir sanayi alt kesiminde şimdiye kadar amprik olarak kabul edilmiş, ülkenin veya bir bölgenin herhangi bir yerinde yerleşmesinde oynayacak yerleşme marginleri kıymet olarak (en genel manası ile kullanıyorum) sektörler arası münasebet veyahut firmanın iç işleri v.s. gibi bütün mevzularda elde edilecek marginlerden daha büyük olabilir.

Yerleşme planlarının bize verdiği alternatiflerin büyüklüklerinin diğer millî v.s. mahiyetteki büyüklüklerden daha küçük olacağını tahmin etmiyorum, çok zaman daha büyük olması ihtimali vardır. Dolayısı ile bir sanayileşme politikasında yerleşme kıstaslarının ancak bir düzeltici olabileceği önerisini kabul etmek zordur. İkincisi bunu demekle Tekeli'nin ancak çok genel bir şekilde dokunmak mecburiyetinde kaldığı N boyut meselesini de biraz küçümsemiş oluyor Necat Erder. Kendi kanaatim, N boyut içinde bütün bu ilişkilerin matematik olarak ele alınmasının bugün imkân dahilinde bulunmadığı ve ilerdeki insanlık için de lüzumlu bir şey olmadığıdır ve zannediyorum kendi tezim Tekeli'nin tezine bilhassa bu noktadan karşı çıkmaktadır, fakat hiç olmazsa kendisinin bu hususta bu sabah verdiği N boyut meselesini bu sanayileşme politikasında da ele alabiliriz. Tekeli burada boyutları eşitleştirmiş oluyor. Kendisi yerleşme meselesi dediğimiz hususu bu N boyut içinde belirli üç boyut olarak sokmuştur. Boyutlar arasında da çok büyük bir tercih yapmıyor, herhangi bir eşitlemeye götürüyor bunları, fakat Erder bu N boyut içinde üç boyutun ikinci derecede kaldığını söylemiş oluyor. Bunu kabul etmediğimi ilâve etmek isterim. Şimdi kararların niteliği ne olursa olsun, politik karar olabilir, sektör kararı olabilir v.s. Ne olursa olsun bu kararlar verildikten sonra işin içine yerleşme analitiği sokmak matematik tekniğinde imkânsızdır.

Her türlü düzenleme faaliyeti bir doktrinle, bir teori ile işe başlamak zorunludur. Teoriler ise, mekan düzenlemesi ile ilgili birbirinden farklı disiplinlerin sahaları ile münasebette bulunduğu için, önce bu disiplinlerin kendi konularının tabii sonucu olarak meydana gelmiş doktrinlerin de bir sentezi olmak zorunluluğundadır. Teori safhasında bir coğrafi doktrin, bir ekonomik doktrin, bir sosyolojik doktrin ve şehircilik doktrinini veya varsa diğer disiplinlerin de doktrinleri söz konusu olabilir. O halde, herşeyden önce, yapılacak iş, doktrinler sentezini elde etmektir. Ancak, bundan sonradır ki, yöntemin, şemanın ikinci kademesini teşkil eden anket faaliyetlerine yani memleketimizi bu doktrin açısından tanımak, incelemek üzere faaliyetlere girişebiliriz. Henüz Türkiye'de bu safhalar bu iki kademe tamamlanmış değildir. Hatta doktrin açısından ele alırsak başlanmış ta sayılmaz. Yapılmış olan anketler, çeşitli görüş açılarına göre dağınık tarzda, bir takım sonuçlar ihtiva ederler. Fakat, asla sistematik bir tarzda, bir sentetik düşünceye göre birbirini tamamlayacak bir şekilde yapılmış anketler mahiyetinde değildirler. Binaenaleyh arkadaşımız İlhan Tekeli'nin üçüncü safhaya tekabül eden analizini, yani daha ziyade yöneylemi araştırmasına — «röser operasyonel» karşılığı olarak kullanıyorum — bu safhaya tekabül eden analiz modelini tasarlayabilmemiz için gerekli olan bu iki safha henüz tamamlanmadan, bunu yapmak imkânsızdır. Meselâ, yine bu yöntemle göre, ilk yapılacak olan şey, bir ülke sahnında analiz bölgelerini kurmaktır. Analiz bölgeleri vasıtası ile elde edilecek olan teorik ve amprik bilgilere göre yapılacak olan anketlerle ortaya konulacak bilgiler ancak üçüncü safhada «röser operasyonel» yolu ile değerlendirilebilirler. Binaenaleyh, ortaya konulmuş olan varsayımlar amprik bir tarzda, memleket bir tecrübe alanı olarak uzun seneler bekleyerek, doğruluk ve igriliklerini ölçmek yerine, böyle bir yöntem içersinde, şema içersinde yöneylem araştırması sonunda politikalar tayin edilebilir. Politikaların istenmeyen aksayan noktalarının varlığı halinde, derhal teori safhasına dönülerek, teori tashih edilir, yani sonuç olarak plan da tashih edilir ve tekrar bu çark işlemeğe başlar. Demek ki, önce böyle bir işleyişin düzenini kurabilmek için, nereden işe başlayacağımızı tayin edebilmek için, önce çeşitli disiplinleri temsil eden kimselerin bir araya gelerek, yani bu seminerde çok sınırlı olarak gördüğüm disiplin alanlarını daha da genişletmek suretiyle yapılacak

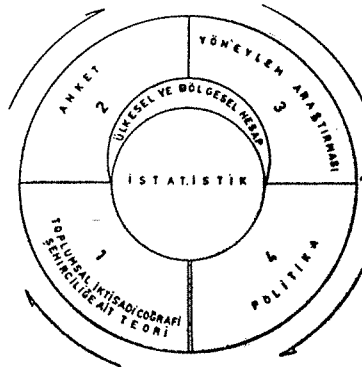
daha şümullü seminerlerde önce böyle bir sentetik düşünceyi aramakla işe başlamak lâzımdır.

Bu kısa açıklamadan sonra belirtmeliyim ki, seminerin doğrudan doğruya konusunu teşkil eden tebliğler üzerinde daha fazla durmak imkânına maalesef sahip değilim. Çünkü tebliğleri maalesef bu sabah geldiğimiz zaman, alabildik. Dinlemekle bir çok şeyler öğrendik şüphesiz. Fakat hareket noktası itibarı ile inancımıza tam paralel olmayan bu konular üzerinde münakaşayı şimdilik erken telâki ediyorum. Bu bakımdan özür dilerim, teşekkür ederim.

TEKİN AYDIN :

Efendim, ben sözlerime Mimarlar Odasını tebrik etmekle başlamak istiyorum. Çünkü Türkiye'de ulusal planlama müessesesinin kuruluşundan günümüze kadar geçen kısa sürede, ulusal ölçüde şehircilik sorunlarının veya diğer deyişle mekan düzenlenmesi ile ilgili sorunların kazandığı vüsat, önem karşısında zannediyorum ki, bütün diğer kurumlardan önce mimarlar odasına bir görev düşmekte idi. Bu görevi zamanında kavrayarak, bu semineri tertiplemiştir. Ancak bu sözlerimin hemen arkasından da bir kritik yapmaktan kendimi alamıyorum.

Seminer davetini aldığım zaman, ilk defa beni biraz hayrete biraz da düşünceye sevk eden yönü seminerin ismi olmuştur. Millî fizikî plan semineri. Hepimizin bildiği gibi Türkiye'de bir ulusal plan var. Acaba tertipleyciler, ulusal plandan başka bir ikinci plan mı tasarlamaktadırlar? Bir plan düalitesi mi söz konusudur gibi bir suali kendi kendime sordum. Ve cevap aradım fakat hemen belirtmeliyim ki bizim inancımıza göre eğer böyle ise iki plan söz konusu olmaz, plan tekdir. Fizikî plan, ulusal planın, ulusal ekonomik görünüşlerinin yanında fiziksel yönlerinin de tezahür ettirilmesinden yahut dahil edilmesinden başka bir şey değildir. Fakat yine hepimizin bildiği gibi, ulusal planımız ekonomik kriterlerden hareket eder, ekonomik görüşle ele alınmış bir plandır. Ve yine bu kısa sürede, başta belirttiğim gibi, ulusal ölçüde şehircilik sorunlarının ortaya çıkması da, onun bu yönünden, bu özelliğinden ileri gelmektedir. Yani ulusal ölçüde şehircilik sorunları esasen mevcut iken, daha yoğun bir şekli'de ortaya çıkmaları biraz da planımızdaki bu özellikten meydana gelmektedir. Ve hepimiz biliyoruz ki, Birleşmiş Milletler tarafından değişik tarihlerde yapılmış olan beynelmilel kongrelerde açıklandığı gibi, bilhassa az gelişmiş ülkelerde yapılmış olan ekonomik planlamaların sonuçlarının, denemeler sonunda, sosyal terakkiyi doğrudan doğruya otomatik bir tarzda doğurmadığı anlaşılmıştır. Yani, diğer bir deyişle, ekonomik terakki otomatik olarak sosyal terakki sonucunu doğurmaz. Bu gerçeğin anlaşılması, çok kısa bir maziye dayandığı için Türkiye'de tabii bu tecrübeden ders almak için daha erken olduğu için, bu gelişmeyi bugüne kadar geçen süreyi normal karşılayabiliriz. Fakat, bugün içinde bulunduğumuz an, artık ekonomik kriterlerden hareket eden planımızın başka özellikleri de karşılayacak şekilde bir revizyona tabi tutulması zamanının geldiğini göstermektedir. Hatta bunu zorunlu kılmaktadır. Bu husus ikinci kademede sosyal planlamayı da içine kapsamakla kendisini belirtmiştir. Fakat bu da asla yeterli değildir. Üçüncü faktör olan mekanla ilgili sorunların da nazarı itibara alınması gerekir. Fakat, bu nasıl sağlanacaktır? Hemen görülüyor ki, önce bir yöntem, metod söz konusudur, organizasyondan önce, ben konuyu daha açık bir şekilde ortaya koyabilmek için, bugün genellikle kabul edilmiş olan yöntem şemasını size sunmak istiyorum, müsaadenizle. Bu yöntem şemasına göre;

İLHAN TEKELİ :

Efendim sıra ile cevap vermeğe çalışacağım, önce Aydın beyin sonra Tekin beyin konuşmalarına.

Aydın beyin bir ikazı var. Makro ilişkilerle mikro ilişkileri karıştırmamak. Mikro ilişkilerden elde edilen sonuçları makro ilişkiler olarak kullanmamak tabii çok önemli bir nokta. Sanıyorum ki, bildirimde bu karıştırmayı yapmamağa çalıştım. Sistem ölçeğinde çalışma halinde sistemin hangi seviyede kesileceği ve o seviyede teşekkül eden, çalışacağı ilişkilerin seçimi hakkında çok dikkatli olmak gerekiyor. İnsan ne kadar dikkatli olursa olsun; sosyal sistem seviyesindeki ilişkilerin sıralanması o kadar açık olmadığı için yanılması her zaman mümkün. Bu belki de sosyal teorideki bir kasıtlı yanıltma. Ben bu yanıltmalardan sakınmaya çalıştım.

Bürokrasi ile planlamanın ilişkilerinin önemine ben de katılıyorum. Bildirimde şöyle bir hipotez vardı. Prensip olarak bürokrasi içindeki çekişmelere dayanıyor. Eğer bir sistemde planlama sistemi müesseseseleşmiş ise bunun içinde yeni bir örgütün teklif edilmesi bazı gerilmeler doğurur. Yalnız bürokrasi ile planlama arasında bir çekişme değil çeşitli planlama örgütleri arasında da bir çekişme söz konusudur. Biz bu çekişmelerin büyük bir kısmını Bölge Planlama Dairesinin elemanı olarak yaşadık. Onun için çok iyi biliyoruz. Uzun süre Devlet Planlama Dairesi ile temaslarımızda bürokrasinin bu çok özel kesimleri arasındaki gerilmeler söz konusu oldu.

Konuyu daha geniş bir çerçeve içinde ele alınca Aydın beyin biraz önce dokunduğu meselelere geliyoruz bu ise bürokrasi içinde planlamaya düşen rolün ne olduğudur. Tabii bürokrasi içinde planlamaya düşen rol ilerici bir rol olmalıdır. Yoksa planlama mevcut düzene göre gerici kalırsa, o zaman planlamadan bahsetmek kabil değildir, herhangi bir memuriyet mekanizmasından bahsedilebilir. Plancıya belirli bir gerilme yaratmak ve bu gerilmeyi kullanmak görevini yükliyoruz.

Bu gerilme yaratma görevi bürokrasi içinde de bürokrasi dışında da söz konusudur. Bürokrasi içinde planlamanın gerilme yaratma şansı, verdiğim hipotezlere göre merkezî karar organına yakınlığı ile artacaktır. Bu halde gerilmeleri kullanma bakımından bir çeşit plancı namusluluğu tarif etmek kabil oluyor. Eğer plancı bu gerilmeleri kullanamıyorsa veya maksimum olarak kullanamıyorsa plancı bu moral görevini yerine getirmiyor demektir Aydın bey tebliğimde gerilmelerden bahsettiğimizi bunun çoğunun mu veya azının mı istendiği hakkında bir seçmenin olmadığını söyledi. Benim düşündüğüm plancının gerilmeleri kullanacağı maksimum seviyede tutması zorunludur. Bunu bir plancının iyi veya kötü olduğunu test etmekte bir kriter olarak kullanabiliriz. Bu gerilmeyi kullanmayan plancı uyutucu planlamacıdır. Ben böyle bir planlamacıyı plancı ismi ile adlandırmak istemiyorum doğrusu. Benim plancı tanımında bu varsayım çok kuvvetli, yani «takdiri ilâhi» den bahsedenler plancı diye adlandırılmaz.

Şimdi bir başka noktaya geliyorum. Aydın bey onu açmamı istedi. O da N boyut sorunu ve her boyutun görelî önemi problemdir. Bir konuda N tane boyut kabul edildiğinde her boyuta eşit önem veriliyor demektir. Boyutun tamamı icabı olarak N boyutun bir kısmına önem verilmiyorsa onlar boyut değildir. N boyutlu me-

kanda bir noktayı tarif etmek için başlangıç vektörünün N elemanını vermek lâzım. Bu elemanlardan birinin diğerine bağlı olduğunu söylediğimizde bu boyutu yok var sayıyoruz, demektir.

Acaba böyle bir N boyutlu mekânda bazı boyutları ihmal ederek bir değişme yönü tanımlamış olur muyuz. O zaman bir değişme yönü değil aslında bir değişme yüzeyi tanımlamış oluruz. Boyutlar olarak mekan boyutlarını ihmal edersem, tanımlayacağım değişme yüzeyi ülkeden bağımsız olacaktır. Bu yüzey ile ülke mekânının kesişmesiyle tanımlanan hat ancak kalkınmanın yönünü çizebilir. Dolayısıyla biz belirli bir ülke içindeki kalkınmadan söz ettiğimiz için yalnız soyut mekândaki formülasyonlarla yetinemeyiz. Böyle mekân boyutunun katıldığı şema genel olarak doğru olmakla beraber, hakiki planlamaya geçildiği zaman mevcut tekniklerin yetersizlikleri dolayısıyla gerçekleştirilmesi zordur. Yalnız şunu da ilâve etmek isterim ki planlama tekniklerinin geliştirilmesi planlama isteklerine bağlıdır. Planlama isteklerinden bağımsız planlama teknikleri genellikle gelişmez.

Eğer belirli bir planlama isteği tarif ediliyorsa, planlama tekniklerini bu yönde geliştirmek kabildir. Benim burada ortaya koymak istediğim teklif hiçbir şekilde sonuna kadar bütün detayları tamamlanmış bir yaklaşım değil belirli bir yön tarif etmektir. Bu yönde teknik eksiklikler olabilir, fakat bunların doldurulmasına çalışılabilir, yani biz tekniklerimizi mutlaka ithal etmek durumunda değiliz, kendi ihtiyacımıza göre geliştirebiliriz, eğer güveniyorsak.

Şimdi Tekin beyin konuşmasında üzerinde durduğu millî fizikî plan terimine değinmek istiyorum. Millî fizikî plan terimi semineri yürüten hazırlık komitesi için biraz ithal malı bir terim. Fakat biz bunu kullanıyoruz. Çünkü biz isme değil öz'e önem veriyoruz.

Diğer bir problem olarak bu sabah yaptığım konuşmada açık olduğunu sandığım bir konu ortaya çıktı. Bizim ikinci bir millî plan teklifi yapmamız konusu.

Hiçbir şekilde iki ayrı plan düşünmüyoruz. Söz konusu olan iki ayrı plan değil bir millî plan bütünü ve mevcut plandaki eksik kararların tamamlanması. Benim teklifimde iki ayrı planın olmasının sakıncaları yoktur. Bizim planımızda fizikî planlama ile ilgili kararlar ihmal edilmiştir. Bize bunların tamamlanmasını teker teker istemek yerine bunları genel olarak tamamlanmasını istemek daha doğru bir yaklaşım gibi geliyor.

Tekin Aydın beyin ileri sürdüğü bir yöntem şeması var (Boudeville'den). Böyle bir şemaya uymuyor veya uyuyor diye teklifleri değerlendirmeyi çok katı ve gereksiz buluyorum.

Tekin bey şemada önce teoride anlaşmalı diyor. Fizikî plan açısından kastedilen teori Location teorisi veya bir bölgesel analiz teorisi mi? Bu teorilerin gelişmesi yıllar boyunca devam edecektir. Birşey yapmak için bunların gelişmesini bekleyemeyiz. Eğer teoriden kastedilen ülkenin kalkınması ile ilgili görüşlerde anlaşmaya varmak ise bunun pratik bir çözüm olacağını 15-20 kişinin oturup karar verebileceğini sanmıyorum. Eğer toplumda sınıfların ve kuvvet gruplarının varlığı kabul ediliyor ise bu kuvvet gruplarının çatışması sonunda tanımlanan denge ile ifade edilen bir yön vardır. Böyle bir yön varken 15-20 kişinin hiçbir yetkisi olmadan oturup yön tanımlamasının en azından pratik bir manası olmayacağı kanısındayım. Yöntem şemasında ikinci mesele anket meselesi ben araştırma diyeceğim. Böyle bir teori için araştırma yapıyor ve ondan sonra yöneylem araştırmasına geçiliyor. Tekin bey benim teklifimi bu safhada görüyor ve ilk iki safhası olmadan bu teklif yapılamaz diyor.

Halbuki benim teklif ettiğim şema pratik sonuçlar değil fakat pratik sonuçların kalıbıdır, yani hangi kalıp içinde o pratik sonuçlara ulaşabileceğini gösteren bir yol. Böyle olunca yöntem şeması içinde düşünülemez. Şunu da eklemek gerekir ki, burada teklif edilen şema genellikle bazı kabullere dayanıyor bunlar, Türkiye'deki planlama düzeni ve münasebetler düzenine ait. Eğer bu şema için araştırma lâzım denilirse bu araştırma bu varsayımlarla verilmiş oluyor. Eğer bu şema tenkit edilecekse o kabullerin geçerli olmadığını söyledikten sonra tenkit edilmelidir.

Teşekkür ederim efendim benim söylemek istediklerim bu kadar.

NECAT ERDER :

Konuşmaların bir kısmı söylediklerimle ilgili olduğu için çok kısa bir açıklama yapacağım. Önce hakikaten bütün seminer için Türkiye'deki bu çeşit konuların tartışılması bakımından önemli bir temel mesele üzerinde duracağım. Kalkınmadan ve planlı kalkınmadan bahsederken meseleyi zorunlu olarak bir normatif bir şemaya koyuyoruz. Yani, meseleyi herhangi bir sistemin veri olarak alınması halinde uygulanabilecek planlama tekniği yerine «arzu edilen» bir kalkınmayı sağlayacak bir planlama diye vazedyoruz. Bu benim bakımından bilinçli bir tercihtir. Fakat zorunlu bir tercih değildir. Ben bu tercihim teknik bir çerçevede içinde tartışabilmek için açıklamamda bahsettiğim kavramları geliştirmeğe çalışıyorum. Yani neleri veri alıyorsunuz? Veri aldığımızla «potansiyel kalkınmadan» ne kadar feda ediyorsunuz? Bazı unsurları veri almakla «düzenin maliyeti» ne oluyor? Yani vazgeçilen şeylerin bir maliyeti olarak hesaplanması. Az gelişmiş ülkelerde mümkün olabilecek kalkınma ile ilgili normlar bugün dünyada çok aşağı seviyede tutulmaktadır. Bu ölçüleri değiştirmek gereklidir. Böylece bazı şeyleri veri almakla bir maliyet ödemediğimiz bilincine varırız. Teknik tartışma her seviyede yapılabilir. Bugünkü düzeni veri alan bir teknik tartışma yapıyorsak, bu düzenin maliyetini kabul ettikten sonra tartışma yapıyoruz demektir. Bu çeşit tercihleri teknik bir çerçeve içinde açıklamak zorunluğu beni bu «rejim maliyeti» veya «düzen maliyeti» gibi kavramları tartışmaya ve açıklamaya zorluyor. Aksi halde tartışma bir teknik tartışma bir de politik tartışma gibi iki ayrı düzeyde yapıyor. Bunlar birbirinden ayrılmaz ve ayrılmamalıdır. Fakat politik tartışmanın yapılmasında bir teknik seviye, Aydın Germe'nin dokunduğu şartlarda geçerli olacak bir seviyede, bir analiz zorunludur. Bu seminerde de genel olarak tabii bu normatik ölçüler devamlı olarak gelecek yani kalkınmadan belli bir kalkınma, planlamadan arzu edilir sonuçlar veren bir planlama olarak bahsedilecektir. Bu çok mahzurlu olmuyor. Çünkü bu «arzu edilen planlama» tipi dediğimiz planlama şekli aslında sistem içinde «açıklanabilen» tek planlama şekli oluyor. Bu düzenin sorumluları şunu demiyorlar: «Ben şunları veri alıyorum ve şunları değiştirmek istemiyorum. Bunun için sağlayabileceğim kalkınma şu kadardır.». Bunu dese tartışma başka bir düzeyde olur. Sistem başka türlü açıklıyor konuyu. Aslında veri aldığı şeyleri değiştireceğinden, birçok işi yapamayacağı halde yapacağından bahsediyor. Yani **düzen maliyetini gizliyor**. Bunun için böyle bir normatif yaklaşma çok mahzurlu bir yaklaşma olmaktan çıkıyor. Bunun başka bir faydası olduğunu da hatırlatmak gerekir. Teknik tartışma altında temel bazı tercihlerin gizlenmesine yol açmak tehlikelidir. Aslında teknik argümanlar altında temelde farklı tercihler gizlenebilir, tabii böyle bir tartışma verimli olamaz. **Temel tercihleri açıklayarak teknik tartışmayı yapmak daha verimli daha yapıcı bir tartışma şekli olur.**

Bürokrasi ile ilgili konuya Tekeli dokundu. Sayın Germe'nin konuşması bu konuda bir tamamlayıcı açıklama anlamını taşıyordu. Benim dokunacağım nokta planlama metodolojisinde sanayileşme politikası ile mekan boyutunun katkısı arasındaki ilişkiler. Ben bunu en genel ve mutlak anlamda geçerli bir planlama metodolojisi için söylemedim. Böyle bir planlama metodolojisi yoktur ve uygulanamaz. Yani geliştirilememiştir, uygulanacak halde değil, analitik olarak geçerli bir şekilde bile vazedilmemiştir. Bugünkü teorik seviyede bunun yapılmasına

imkân yoktur. Teklifim bugün kullanılan planlama biçimi için geçerlidir. Bundan başka sanayileşme «politikası» demedim. Uzun vadeli bir sanayileşme «stratejisi» dedim. Burada temel sektörlerin, kilit sektörlerin seçilmesini ve ondan sonra diğer sektörlerin bunlara bağlı olarak düşünülmesini ve nesiller arası tercihler meselesini kastettim. Burada, bugün geçerli olan teknikler bakımından, mekân faktörü ilk safhada bağımsız bir etken gibi görünmüyor. Fakat teklif ettiğim yöntemde mekân faktörü, sonradan, bu bağımsız kararları bile değiştirmeye sebep olacak bir düzeltici olarak geliyor. İlhan'ın bu bakımdan açıklamasına tamamen katılıyorum. Planlama metodolojisi ve tekniği, yapılmak istenen kalkınma şekli tarafından tayin edilir. Yani «model» kalkınma metodunu tayin etmez. Kalkınma metodu modeli tayin eder. Mekân unsuru derken «coğrafi mekân» kastediyorum. N boyutlu analizdeki boyutlardan sadece üçünü kastediyorum.

Coğrafi mekân unsurunun stratejik tercihleri etkileyeceği konusunda benim söylediğimden farklı ve ikna edici bir açıklama olursa tabii bu konudaki görüşlerimi değiştirmeye hazırım. Planlamada sanayileşme stratejisi ile coğrafi mekân arasındaki ilişki konusundaki açıklamam bu çerçevede sınırlı olmuştur.

Buradaki açıklama ile ilgili söyleyeceğim bir şey daha var. Mesele teori ve doktrin olarak ele alındı. Doktrin bir teknik mesele değildir. Bir siyasî meseledir.

Fakat teknik tartışmanın seviyesi siyasî çözümü kolaylaştırır. Buna zemin hazırlar. Buna ışık tutar. Ben sanıyorum ki, biz bugün millî fizikî plan konusuna böyle bir yaklaşıma ile girdik ve doğru yerden girdik. Fizik planlamanın etken olacağı karar tipleri ile iktisadî sistemin karar düzeni, bunların mantığı ile iktisadî karar sisteminin mantığı arasında tutarlılık aranması sorusunu sorduk. Tartışma iki noktada siyasî tartışmaya tamamlayıcı olacaktır: (1) İktisadî sistemin kararları ile açıklanmış hedefleri arasındaki tutarlılık ve hedeflerle tutarlı kararların ne olduğu görülecektir. Bu sistem ne kadar yapabilir? Fazlasını sistem hangi noktalarda karar alma rasyonelini değiştirirse yapar? gibi bir sorular geliştirilecektir: (2) Yeni teknikler aramak, bilhassa fizik planlama bakımından bazı somut yeni teknikler getirmek belki düzenin kendi içindeki rasyonelleşmeyi artıracak, hedeflerini azamileştirmedeki rasyonelleştirmeye de yeni katkılarda bulunacaktır. Mesele gerçek ölçüleri içinde ve doğru bir yönde vaz edilmiş görünüyor. Yalnız tabii zorunlu olarak ilk ve genel açıklamalar böyle bir çerçeveyi çizmede kalın çizgilerle yapılmak zorunda oluyor. İlk açıklamaları kalın çizgilerle yapmak daha doğru bir yoldur. Kalın çizgilerde anlaşma olursa veya temel sorularda anlaşma olursa ayrıntılar konusundaki tartışmaları sonradan yaparak düzeltmek mümkündür. Fakat kalın çizgilerde bir anlaşma olmazsa her ayrıntı üzerindeki tartışma temeldeki bir farklılığı ortaya çıkaracağı için zaman kaybettirici bir tartışma olacaktır. Buradaki açıklamaya bu açıdan katılıyorum. Seminerde teori veya doktrin denilen tercihin açıklanmasına yardımcı olmak konusunda doğru bir noktadan işe başlamıştır ve ümit ederim bu çerçevede içinde çalışmasına devam edebilecektir. Teşekkür ederim.

TEKİN AYDIN :

Ben Necat beyin açıklaması üzerine söz almak ihtiyacını duydum. Gaye nedir? Gaye, üçüncü bölümün gayesi memleketin sosyolojik ve ekonomik bir modelini yapmaktır. Bütün mesele bu noktada düğümlenmektedir. Tabii çeşitli modeller yapılabilir, kabullere göre. Fakat, bu kabullerin ampirik bir tarzda bulunmuş sonuçlarla münasebetini de düşünmek söz konusudur. Yani bu modelin mekana indirilmesi söz konusu olduğu anda, ülke mekanının nasıl daha tali, daha küçük parçalara ayrılacağı ilk münakaşa konusunu teşkil etmektedir. Diğer deyişle, bu ülke çapındaki meseleleri mekana indirirken, ülkenin daha küçük parçaları halinde tasvir edilmesinde zorunluluk vardır. O halde, ülkenin kendisinden sonra gelen en küçük parçası ne olacaktır? Türkiye’de hali hazırda bu soru açıktır ve bu sorunun cevabı için çeşitli doktrinler çatışma halindedirler. Tartışma halindedirler. İşte bunun için, ister istemez, böyle bir modelden mekana inmek söz konusu olduğu zaman, yani ulusal planın en azından, genel bir tabir olarak, bölgeselleştirilmesi söz konusu olduğu zaman, hangi bölge sorununu sormak zorundayız. Hangi bölge? Çeşitli bölge anlayışları bugün en hararetli tartışma konularını teşkil etmektedir. O halde, önce bölge kavramı üzerinde bir mutabakata varalım. O halde, ulusal planın mekanla ilişkili kılınması arzu ediliyorsa, önce çeşitli disiplinleri temsil eden kimselerin bir araya gelerek kendi disiplinleri açısından nasıl bir bölge mekanı tasavvur ettiklerini ortaya koymaları lâzım gelir. Türkiye’nin kendisine has özellikleri ve maalesef «az gelişme» özelliğini de gözönünde bulundurarak, en uygun olan çözümü araştırmak söz konusu olacaktır. Binaenaleyh, verilmiş olan tebliğlerin kendi varsayımları içerisinde kalındığı zaman ve meseleyi bir bütün halinde münakaşa ederken, mesele başkadır. Ben konuya bu yönden temas etmeyeceğimi bir az evvel söyledim. Benim üzerinde durduğum nokta, bu konuda daha ileriye gitmek istiyorsak, yöntem meselesini buraya getirmek zorundayız. Bu tersine gidiş olmaktadır, zaman kaybı olacaktır. Çünkü ister istemez ülke topraklarını nasıl bölmemiz gerektiğini ülke mekanından sonra hangi mekanları kastettiğimizi birbirimize sordüğümüz zaman ayrılıyoruz. Çünkü ayrı ayrı doktrinler ve kaynaklarla beslenmekteyiz. Çünkü, burada tek bilimsel bir kaynak söz konusu olamaz. Sentetik bir düşünce söz konusudur. Aydınların böyle bir düşünce üzerinde birleşmesi söz konusudur. Teşekkür ederim.

ILHAN TEKELİ :

Tekin beyin konuşmasından sonra bir ülkenin bölgelere ayrılmasındaki bazı teorik sorunlara dokunmak lüzumunu hissettim. Biz bu sorun'un Türkiye için oldukça açık hale gelmiş olduğunu kabul ederek bu seminerin konularına katmamıştık. Ben bu konuda ümitvar konuşacağım. Gerek bölge planlama dairesindeki çalışmaları bilmem gerekse de bu konu ile genel ilgim dolayısıyla söylemek istediğim bazı hususlar var. Bir bölgenin nasıl tarifleneceği hakkında birçok farklı teorik görüş gelişmiştir. Fakat bölgeyi bizim tariflediğimiz anlamda organizasyonel bütün olarak tanımladığımızda bir ülkenin bölgelere ayrılmasının belirli yolları vardır. Önce bir bölge merkezi seçilir ve sonra bölgenin sınırları tayin edilmeğe çalışılır. Bir bölge merkezinin teşhis edilmesinde kriterlerin neler olabileceği açık hale gelmiştir. Bugün için Türkiye'de bölge merkezlerinin neler olduğunu seçmekte büyük zorluklarla karşılaşmıyoruz. Esas zorluk böyle tanımlanmış olan bölge merkezlerinin tesir sahalarının nerede bitip nerede başladığını tayin etmektir. Bu zorluğu yenmekte 60 veya 80 kişinin bir araya gelmesi yol gösterici olamaz. Çünkü bölgelerin sınırlarında ayırıcı özellikler kaybolur. Olayın özelliği sonucu ayırıcı özellikler kaybolunca, bunun nerede başlayıp nerede bittiği üzerinde tartışmalara girmek bence faydalı değildir. Diğer taraftan bir bölge mekânının organizasyonel olarak sabit olmadığını da biliyoruz. Söz konusu olan devamlı olarak değişme halindeki bir sınırın tayinidir. Çok basit formüllerle, gravite kanunu veya 1900'lerin Reilly formülleri ile göstermek kabildir ki, bir bölge merkezinin nüfusunun diğerine göre artması halinde bölgenin tesir sahası diğerinin aleyhine genişleyecektir. Şimdi ortaya çıkan sorun sınırların neler olduğunu bugün Türkiye'de ne kadar bildiğimizdir. Bugün bu konuda oldukça çok araştırmaya sahibiz. Fakat bölgelerin sınırlarının çok hassas veya az hassas olarak tayin edilebilmesi Türkiye'de bölge planları veya mekân organizasyonu sorununun çözümlenmesine katkısı çok az olacaktır. Bugün için sorun bölge sınırlarının tayin edilebilmesinde değil mekân organizasyonu için planlama çalışması yapılmasının istenilip istenmemesindedir. Sanıyorum ki, bu seminerin konusu böyle bir çalışmanın istenmesinin şartlarının neler olduğunu çizebilmektedir. Hangi şartlar içinde ne tip bir mekân organizasyonu çalışması istenildiği belirlendikten sonra bunun ne tip bölgeler ayrımı içinde yapılacağı daha rasyonel olarak tartışılabilir. Yani bölge tayini ikinci derecede bir sorundur.

Bu durumda da bölgesel ayırmadaki kriterler üzerinde anlaşma olmasa dahi çok farklı kriteri bir arada analize sokmak kabildir. Faktör analizi gibi. Bu konunun teknik sorunlarına daha fazla girmek istemiyorum.

Mekan organizasyonu yapılması konusundaki politik tercihler yapıldıktan sonra bunun nasıl yapılabileceği teknisyenlerin yeteneği ve mevcut teorinin kapsamı içindedir. Bugün Türkiye'de bu yetenekte teknisyenler vardır. Eğer mevcut teoride bazı eksiklikler varsa teori bu yönde de geliştirilebilir.

Bugün Türkiye'de mekân organizasyonu veya bölge planlama konusunda problem teknisyenlerin bunları nasıl çözeceklerini bilmemelerinde veya çözüm tekniği hususunda aralarında anlaşamamalarında değildir. Sorun politik seçim meselesidir. Tekin beyin ortaya attığı diğer sorun bölge organizasyonunun hedefleri sistemini bilip bilmediğimizdir. Bu konu da aynı noktada düğümlenir. Bir politik tercih sorunudur. Biz de bu seminerde bu tercihin yönünün ne olması gerektiği üzerinde duruyoruz. Bu ise sistemdeki kuvvetler dengesine bağlıdır, bir denge meselesidir. Teşekkür ederim.

AYDIN GERMEN :

Son derecede az vakit var. Onun için yalnız meseleleri ortaya atmağa çalışacağım : Üç gün içinde hiç olmazsa bir dereceye kadar müşterek lisan konuşabilelim. Sayın Erder gerek yazısında belirtiyor gerekse konuşmasında söyledi, bütün bu yerleşme meseleleri babında belirli bir yerleşme modeli teklifi yoktur, diyor. (veya Bölge Planlama model teklifi yoktur). Bunları ümit ederim önümüzdeki günlerde görüşeceğiz. Buna karşı bir sürü şey söylenebilir. Her şeyden evvel belirli bir millî kalkınma modeli de yoktur. On onbeş senedir bütün gelişmemiş memleketler bazı anglo sakson tekliflerine (hatta Avrupa memleketleri de) ayak uydurmaya mecbur kaldılar. Çünkü o geçirdiğimiz on beş sene başka türlü geçirilemezdi. Fakat bu modelleri hiçbir «gelişmemiş» ülke için bir kalkınma modeli olarak göremiyorum. Tekrar, bölge modeli ne dereceye kadar ortada yoksa kanaatimizce millî kalkınma modeli de gene yoktur. Sayın Erder'in hiç olmazsa başı ile tasdik etmesine memnun oldum. Çünkü hiç tahmin etmiyordum.

Zannedirim ikinci bir noktayı şimdi söylemek lâzım onun için şimdi konuşmak istedim. Sorun tam kontrol edebilme noktası üstünde dönüp dolaşiyor. Erder'in de üstünde durduğu bir mesele. Diğer arkadaşlara «sizin tebliğlerinize benim aklım ermez, çünkü herşeyi kontrol edebileceğinizi zannediyorsunuz» diyebilirim. Kendileri de aynı sözü bana söyleyebilirler. Bunun tartışması da üç gün içinde olmaz. Fakat birimiz yapalım yahut öbürümüz yapalım önümüzde duran dava bir ülkede mekânın gelişmesini, tarihi, kalkınmayı ve başka şeyleri içine alarak bir «tam» kontrol düzeni sağlanabilir mi? Kanaatimizce sağlanamaz. Bölge planlama veya yerleşme meseleleri üstünde bütün bu «tümünü birden kontrol etme» yoluna gitmeden kamu yararına çok büyük teklifler yapmak imkânı vardır. Parça parça diyelim, yerleşme ampirik verileri bol bol var. Hemen her sahada ampirik verimiz var.

Yerleşmede bizi sıkıntıya sokan, zamanımızdaki büyük değişme hızıdır. Bundan dolayı hesaplarımızda çok yanılıyor. Fakat bitmez tükenmez ampirik yerleşme verisi var. Bunların çok büyük şemalar içine sokulmadan kullanılabilmesi mümkündür ve kamu yararına. Ümit ederim ki, bundan sonraki konuşmalarımız bu nokta üstünde dönebilecektir.

Gene terim ve kavramlara işaret etmek istiyorum. Normatif terimi. Acaba hepimiz terimi anlıyor muyuz veya anlıyorsak aynı şekilde anlıyor muyuz? Çünkü çok kimsenin normatif terimini anlamaması ihtimali var. Ontolojide, etikte v.s. sahalarda çok kullanılan bir terim. Fakat bugün kullandığımız herhalde o değil. Ayrıca John Dyckman'da var. Sosyologlarda pek fazla rastlamadım. Bunun üzerine yürüyen arkadaşlarımız bunun ne olduğunu açıklasalar. Dyckman'ın kullandığı manada kullanılıyorsa o kavramı çok muğlak buluyorum. Hiçbir şey de anlamıyorum.

Teknik ve politika meselesine gelince tabiatıyla bir yaşı geçmiş olan hiç birimiz tekniğin politikanın üstünde durduğunu söyleyemez, bunu şu sebeple, bu sebeple, başka sebeple söyleyemez. Politika tekniğin üzerinde duruyor oturuyor v.s. fakat bu bizi teknik mevzuları görüşmekten alakoyamaz. Bu sayın Nejat Erder'in dokunduğu bir hususu belirtmek ihtiyacını duydum. Teknik, teknokrasi v.s. diyebile-

ceğim şeylerin büyük bir kısmı zaman farkları ile yahut nitelik farkları ile şu zamanda, bu zamanda politika olurlar. Onun için 1968 senesinde belirli bir işin tekniğini konuşmak o tekniği ile 1968 yılının politikasına uydurmak şartı altına sokmaz.

Bir de bölgelerin merkezlere göre tarif edileceği kanaatimce ekollerden ancak bir tanesidir. Çok kuvvetli bir ekoldür, kabul ediyorum. Çok büyük destekleri var, Elli altmış sene evvel Almanya'da yapılmaya başlanmış incelemeler, bundan sonra 1930 larda Amerika'da yapılanlar. Bunlar bölgeleri kolaylıkla tanımlıyor. Bölgeleri merkezlere göre tarif etme yoluna gitmişler.

Son zamanlarda ise eski Alman Kuramcılarını da bir araya katarak ve çeşitli firma teorileri v.s.'ye giderek «büyük adamlar», kuramcılar çıkmıştır ortaya İşard gibi. İşard da bölgeleri merkeze göre tarif edecekse ilk bakışta bize bu hususta hiç söz söylemek düşmez gibi geliyor. Gene de bölgeleri merkezlere göre tarif etmek ancak ekollerden biridir ve hiç olmazsa bu salonda bulunanlar arasında benim mensup olmadığım bir ekol.

TEKİN AYDIN :

Efendim hemen söyleyeyim ki, Sayın Aydın Germen Bey benim de temas etmek istediğim bir noktaya çok yerinde olarak dokundular ve biraz önceki işaretimin haklılığını da bu şekilde göstermiş oldular. Yani, bölge üzerinde tartışılabilir. Bölge kavramları üzerinde tartışılabilir. İlhan Tekeli Beyin çok açık, çözülmüş bir problem olarak görmesinin aksine üzerinde çok münakaşa edilebilecek bir mesele olduğunu tekrar söylemeliyim. Meselâ, kendileri Reilly'nin gravitasyon kanunundan bahsederek bölgelerin sınırlarının tayin edilmesinin bir teknik mesele olduğunu söylediler. Polarize bölge kavramı için bu doğru. Kendilerinin İzmir Bölgesi için çalışmakta olduklarını biliyorum. Fakat, bu sadece bir tanesi. Bu konuya değinmek istemiyordum, kendisi açtığı için tartışmayı bu yönde yürütmek zaruret oluyor. Kendisi «recherche operationnelle» (yöneylem araştırması) ile ilgili bir analiz modeli üzerinde bir tebliğ hazırladıkları için böyle bir analiz için vasıta olarak zorunlu bölge anlayışının ne olduğu sorusunu sormak ve cevabını aramak gerektir. Bunun vasıtası polarize bölge değildi efendim. Bunun vasıtası plan bölge, program bölge gibi deyimlerle karşılanan ve günümüzde Amerika, Almanya, İngiltere gibi çok gelişmiş ülkelere nispetle, meselâ Fransa'da az gelişmiş ülke sayılan Fransa'da geniş tatbikat imkânı bulmuş olan ve 1960 dan beri uygulanan bir bölge anlayışıdır. Daha önce, Rusya'da tatbik edilmiş olan bir sistemdir. Yani, hazırlanmış olan bir matematiksel modelin mekâna oturtulması için bir vasıta, bir analiz modeli olarak seçilmiş olan bölgelerdir ki, bunun polarize bölgelerle münasebeti doğrudan doğruya değildir. Süperpoze haldedirler, fakat sınırları üst üste çakışmazlar, Polarize bölgeyi determine eden faktörler ise doğrudan doğruya o bölgenin mekândan gelen özellikleridir. Yani ekonomik mal ve hizmet mübadelesi v.s. gibi bir takım kriterler, kendisine has kriterler, polarize mekânı tayin etmemizde bize yol gösterirler ve bunun için de çok makbul olan ve genellikle kabul edilen Reilly kanunu tatbikatı — İlhan Bey yapıyor İzmir için — iyi bir denemedir, bir başlangıçtır Türkiye için. Fakat bu recherche operationnelle için bir vasıta değildir. Benim kastetmek istediğim şey analiz bölgelerini hangi kriterlere göre tayin edeceğiz yahut bunun zorunluluğu üzerinde mutabık mıyız? Sual konusu bu idi. Teşekkür ederim.

TUĞRUL AKÇURA :

Efendim, herşeyden önce, İlhan arkadaşına çok teşekkür etmek isterim. Semineri ve meseleleri gayet ciddi bir çerçeve içine yerleştirdi.

Yalnız, efendim, İlhan Tekeli'nin tebliğinden açıkça anılamadığım bir nokta var; o da, bu tebliğin Türkiye için bir yaklaşım olduğu iddiası.

Millî fiziki planın ülkenin genel organizasyonu içerisine nasıl yerleştirileceği bundan ne gibi çelişmeler, gerilemeler doğacağı ele alınıyor. Özellikle gerilimler bir sentez hadisesi olarak kabul edilerek bunun ne gibi varsayımlardan hareketle kıymetlendirilebileceği araştırılıyor. Tebliğde kabul edilen varsayımlar Türkiye ile ilişkin midir? Benim gördüğüm kadarı ile bunlar genellikle söylenmiş varsayımlardır. İlhan arkadaşımız bunları ilerletmiş, metodik, sistematik bir hale sokmuş. Fakat Türkiye çerçevesi içerisine sokmuş mu? Benim anladığım kadarı ile —aklı selim ölçüleri ile söylüyorum, bilgi ölçüleri ile değil— sokmamış gibi geldi bana.

Örneğin, karar mekanizması ile planlama mekanizması arasında bir anlaşmazlık olursa, bu bir gerilim yaratabilir. Bütün ülkelerde aşağı yukarı böyle olsa gerek. Tercihler için de durum aynı geldi bana. Refah genellikle bir tercihtir. Bu tercihle diğer tercihler arasında çelişme olabilir. Teknisyenler durumu analize ederler, karar mercileri de karara bağlar. Acaba burada konulan tercihler ve burada konulan çelişmeler Türkiye'ye mi hastır? Yoksa bütün ülkelerde bir aşağı, bir yukarı durum benzer değil midir?

Araçlar için de aynı durumu görüyorum. Şehirleşme araçlardan biridir. Belki çok şehirleşmiş bir ülkede bir parça daha az. Ne olursa olsun dünyanın pek çok ülkesinde şehirleşme konusunda getirilecek kararlar, teklifler herhalde kullanılacak araçlardan biri olmaktadır. Bu bakımdan bu araç ne yönden Türkiye'ye hastır, yahut Türkiye bakımından ne şekilde değerlendirilmiştir? Bunu da anlamadım. Şehirler kademesi için de aynı şeyi söyleyebiliriz.

Ciddiyeti bakımından minnettarlıkla karşıladığım bu tebliğin Türkiye ile ne ölçüde bağdaştığını, ne dereceye kadar Türkiye olguları içine yerleştiğini izleyemediğimi ifade etmek istedim.

Şimdi de efendim, sabahki Necat Beyin konuşması ile ilgili bir noktaya değinmek isterim. Bu da şehirleşme konusunun bir makale şeklinde ikinci planda yer alması hadisesi. Büyük ölçüde bu bölüm bu konuda çalışmış bir komisyonun hazırladığı rapordan alınmıştır. Söz konusu «Şehirleşme Sorunları Komisyonu» devlet planlama tarafından kurulmuş olup, görevi gereği, bağımsız olarak çalışmış ve raporunu vermiştir. Bunu plana çelişmesiz olarak (bir bakıma çelişmeli olması daha iyi oldu) koymak bu kurumun görevi idi.

Ancak önemli olan taraf, şehirleşme hadisesinin illâki iktisadî planlamaya, örneğin sektörler arası denge projeksiyonlarına uygun olarak ele alınması zorunluğu var mıdır? Planda mekanizması başka türlü çalışmaz mı? Şehirleşmeyi pasif bir şekilde ele almak yerine, şehirleşme hadisesini bir hareket noktası olarak kabul edip, iktisadî sektörleri buna oranla değerlendirmek gibi bir yaklaşım mümkün değil midir?

İLHAN TEKELİ

Çok kısa olarak iki noktaya değineceğim. Birincisi bölgelerin tanımlanması sorunu, benim polarize bölgeleri tercih etmem bir yana, esas üzerinde durduğum, husus, bölge tanımlamasının teknik sorunlarını bu toplantıda tartışmanın yersizliği idi. Bölge tanımlamasının teknik sorunlarının her bölge planlama teknisyenince çözülebileceğini varsaydığım için seminerin konusu dışında düşünüyorum.

Üzerinde duracağım ikinci konu, bildiride verilen genel millî fizikî planlama çerçevesinin Türkiye ile ilişkilerinin kurulmasıdır. Modelin Türkiye ile doğrudan doğruya ilişkisini kurmak belki ilk bakışta zor olmakta ise de, bu bağlantının kurulması modelde veri olarak kabuledilen müesseseler düzeni yardımıyla olacaktır. Modelde parlamenter bir demokratik yapının varlığı sektörel esasa göre hazırlanan bir ekonomik planın varlığı bu bağlantıyı kurmak için kabul edilmişti. Bu iki varsayımın gerçekleşmediği ülkelerde bu model söz konusu değildir. Modelin Türkiye'de tatbiki için daha özel tekliflerin getirilmesi gerekmektedir. Bu seviyedeki tebliğlerin böyle genel bir çerçeve içinde getirilmesi çok zordur. Zor olmasa bile modelin genel ilişkilerini tartışmak imkânı azalmaktadır. Böyle daha özel bir teklifi getirmenin esas varsayımların ve ilişkilerin münakaşasını ortadan kaldırıp, bu özel tekliflerin münakaşası haline gelmesi tehlikesi vardır. Onun için bildirimim genel kalmasını tercih etmiştim. Teşekkür ederim efendim.

NECAT ERDER

Şehirleşme bölümü planla tutarsızdır. Bunu kendi bildirimde açıklamıştım. Fakat planda ifade edilen şehirleşme politikası anlayışı bir kalkınma anlayışı ile tutarlı olabilir mi? Kanaatimce bu tutum iki çeşit kalkınma anlayışı içinde uygulanabilir. Birinci yolda işgücü veri olarak ele alınır, sermaye birikiminde işgücünün tamamını çalıştırma hedef tutulur. Burada şehirleşme işgücünün çalıştırılma şartlarına bağlı önemli bir etken ve araç olur. Diğer bir yaklaşma da sermayenin veri alındığı ve istihdamın veri olan sermaye birikimine bağlı olduğu düzendir. Burada şehirler civarına kolay ve ucuz kullanılacak işgücü biriktirilir. Gecekondulaşma olayı bu yaklaşıma uygun bir gelişmedir. Kanaatimce planda ifade edilen şehirleşme anlayışının gözden kaçması aslında, Türkiye'deki kalkınma stratejisine uygun olan bu ikinci örneğe benzer bir durumla çatışmamasıdır. Köyden şehire kendiliğinden bir nüfus akımı olur. Kendi mesken ihtiyacını gecekondu yoluyla karşılar. Sanayici için kolay ulaşılır ucuz çalıştırılır bir işçi rezervi teşekkül eder. Bu, Türkiye'deki kalkınma anlayışına uyan bir durumdur. Eğer önüne geçilmez sosyal patlamalara yol açmazsa.

**TÜRKİYE'DE
MİLLÎ FİZİKÎ PLAN AÇISINDAN
DOĞU'NUN GELİŞTİRİLMESİ SORUNU**

YİĞİT GÜLÖKSÜZ

**ELEŞTİRME — MÜBECCEL KIRAY
YALÇIN KÜÇÜK**

GİRİŞ :

Bu tebliğde, Doğu'nun geliştirilmesi, Türkiye'de mevcut bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi için dengeyi sağlayıcı müdahalenin politik olarak yapılacağı yönündeki anayasa ve plan kararı esas alınarak, **ekonomik büyüme x refah tartışması** yapılmamaktadır. Bölgeyi kalkındırma amacı ve bunun devletin müdahalesine dayandığı gerçeği, yetkililerce yıllardır ifade edilmekte ve her iki kalkınma planında da açıklanmaktadır. Böyle olmasına ve uygulamada Doğu'ya toplam olarak azımsanamayacak oranda paylar ayrılmasına rağmen, Doğu'nun geliştirilmesi sorununa yeterli bir çözüm bulunamamıştır.

Bu durum bir yandan bu çözümü istemekteki samimiyet derecesinin sonucu olmakla beraber, öte yandan da bugünkü plan ve karar sisteminin, kalkınmanın bütün veçhelerini verecek bir kapsamda müesseseseleşmemiş bulunmasındandır. Sistem, yeni bir tip karar müessesesini gerektirmektedir. Bu millî fizikî plandır. Tebliğimizde tartışılacak olan konu böylece Doğu'nun geliştirilmesine, Doğu'nun Batı'ya entegre edilmesine Millî Fizikî Plan açısından yaklaşımı olmaktadır.

Millî fizikî plan politikaları, fizikî mekân ile ekonomik mekânın aynı boyutta olmasını sağlamak suretiyle, Doğu'nun Batı ile bütünleşmesine imkân vermektedir. Böylece Doğu bölgesi için böyle bir yaklaşım bir «bölgeleşme» ye değil, bir «bütünleşme» ye götürücü niteliktedir.

Bu tebliğde, Doğu ekonomik ve sosyal göstergelere göre az gelişmiş illerin coğrafi bütünlük gösterdiği bölge olarak alınmıştır. Bu coğrafi bütünlük, kalkınma sorununa yaklaşım biçimimiz nedeniyle gelişme merkezlerini de içinde bulunduran bir büyüklükte olmaktadır. Böylece, 17 illik Doğu tanımı ortaya çıkmaktadır. (Adıyaman, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Kars, Malatya, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa, Van).

Devlet Planlama Teşkilâtınca yapılmış olan İller İtibariyle Sosyo-Ekonomik Gelişme Endeksi'ne göre (1) Türkiye ortalamasının üzerinde olan tek il bu grupta Elâzığ olmaktadır. 80-100 endeks değerlerini ifade eden orta grupta, iki il Erzurum ve Malatya'dır. Doğu'nun diğer 14 ili ise, en geri kalmış iller grubu içinde bulunmaktadır.

Bu sınırı ile Doğu nüfusu 5.319.491 dir ve Türkiye nüfusunun % 16.9 udur. Alan olarak 216.742 km² ile bütünü: % 27.8 ini teşkil etmektedir. Kısaca Doğu'da nüfusun 1/6 sı ülkenin 1/3.5 una dağılmış bulunmaktadır. (2).

Tebliğimizde, Doğu için verilen rakamlar, bu 17 il için geliştirilmişse de bugünkü bilgi seviyesi Doğu Bölgesinin kesin bir sınırını vermede yetersiz kalmaktadır. İmar ve İskân Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi 19 illik bir Doğu için etüdlerini beş alt bölgede geliştirme kararındadır. Devlet Planlama Teşkilâtında ise, Doğu'yu limanlara bağlayarak, gelişmeye daha imkân verici bir sınırlamayı 22 ili içine alır tarzda tanımlama eğilimi vardır.

Gerçekte, bu sınırlamanın kesinliğinin bu çalışma çerçevesi içinde far'î önemi bulunmamaktadır.

GERİ KALMIŞLIĞIN NEDENLERİ :

Doğu, aslında, yerüstü ve yeraltı kaynakları ile geri kalması normal olan bir bölge değildir. (3) Aksine, yukarda çok yağış alan yayla ve dağları ile aşağıda bu bölümün beslediği Türkiye'nin en büyük ırmaklarının suladığı bereketli ovaları vardır. Güneydeki bu ovalar Türkiye sulanabilir topraklarının üçte biridir. Ancak bu bölgede Osmanlı kanunnamelerinin mülkiyet sistemi, bu bölgeye tam olarak sahip olunamadığından, sağlanamamıştır. İtibarı hükümetler sayılan beylikler en kötü ve ilkel şekliyle ağalık, şeyhlik sistemi olarak bugünlere kadar gelmiştir.

Doğu'nun geri kalma nedenlerini bu parçalanmada ve bu parçalanmayı sağlayan ve devam ettiren unsurlarda, bütünleşme sorumluluğunun sahipsizliğinde ve çözüm için gerekli bilgilerin, anlayışın eksiklik ve yanlışlığında aramak gerekir.

Bugün gerçekleri ortaya çıkarıcı araştırmaların yapılmamasındaki nedenlerin başında, bu bölge sorunlarının bir esrar perdesi ile örtülmesi gelir. Doğu'nun büyük kısmı idarî yasak bölgedir. Burası ile ilgili yayında bulunmak yasaklanmıştır. Bölgede inceleme yapmak ancak kontrol altında ve kısmen mümkündür. Böyle bir durumda başarılı çözümlerin bulunması beklenemez. Bütün bunlar Türkiye'nin bütünlüğü için alınmış kararlardır. Aslında, Türkiye'nin gerçek bütünlüğünün gerçekleştirilebilmesi için bu bütünlüğü parçalayan nedenleri ve parçalanmış düzenini bilmeye ihtiyaç vardır. Ancak bundan sonra Doğu'nun Batı'ya entegrasyonu için uygulanabilir. Tedbirler ayrıntılı olarak hazırlanabilir.

PARÇALANMANIN ÇEŞİTLİ KRİTERLERE GÖRE DURUMU :

Dilin millî bütünlük için ne ölçüde önemli olduğu bilinmektedir. Bunun yanında bir kalkınma kararı varsa, kalkındıraraklarla kalkınacaklar arasında asgarî bir kominikasyon imkânı olmaktadır. Siyasal Bilgiler Fakültesinin (4) bir araştırmasına göre 12 Doğu ilimizdeki valiler halkla tercümanlız konuşmamaktadır. Dil durumunu açıklayan nüfus sayımları ve Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü envanter etüdlerine göre, Doğu'da 10 ilimizde Türkçe konuşanların oranı % 50 nin altındadır. Diğer diller, Kürtçe, Arapça, Ermenicedir. Bunların ayrıca lehçeleri ve karışımlarından meydana gelmiş karışık diller de vardır.

Doğu'daki izole topluluklarda din de önemli bir ayrılık nedeni olmaktadır. Parçalanma, çoğunlukla mezhepler ve tarikatlar yüzünden çıkmaktadır. Toprak ve İskân Genel Müdürlüğünün köy envanter çalışmalarına göre, örneğin Bingöl'de 89 Hanefî, 216 Şafîî, 69 Caferî, Tunceli'de 52 Hanefî, 99 Caferî 292 Alevî köyü vardır. Nakşibendi Kadîrî gibi tarikat mensuplarının sayıları belli değildir. Yine mensupları belli olmayan arkaik dinlere de Doğu'da rastlanmaktadır. İlkel hristiyan topluluklar da bu bölge içinde yer almaktadır.

Dil ve din konularındaki bu parçalanmanın yanı sıra, aşiret halindeki sosyal organizasyonun varlığı, parçalanmayı iyice artırmaktadır. Doğu'da aşiret halindeki parçalanmanın önemi, örneğin, Urfa'da 57 Tunceli'de 64, aşiretin bulunduğu söylenilince anlaşılacaktır. Bunlar üretim tipine göre, yerleşmiş, göçebe veya yarı göçebidirler. Bu aşiretler, aşiretler topluluğu halinde veya bağımsız olabilir. Her aşiret kollara (Kabilelere), kollar obalara, obalar da çadırlara ayrılır. Genellikle aşiretler, birkaç yüz ile bir kaç bin kişi arasında değişirse de onbinin üstündeki aşiretlere de rastlanır (5).

İki İngiliz sosyal bilimcisinin araştırmalarının verdiği sonuç, bu parçalanma hakkında fikir vericidir : (6)

«Güneydoğuda köy, kültürel bir birlik olarak diğer bölgelerde olduğu kadar önemli ise de, burada köylü olmayan nüfus batıdakilerden çok farklıdır; çünkü esas itibarıyla şehirli değil, göçebedirler. Güneydoğu aynı zamanda büyük bir dil ve kül-

tür ayrılığı da göstermektedir. Çünkü burası, kendi dillerini konuşan ve eski kabile teşkilâtlarını muhafaza eden kütlelerin en kesif bulunduğu bölgedir.»

Doğudaki üretim düzeninin, ulaşım ve haberleşme imkânlarının sonucu olarak aşırı derecede görülen bu parçalanma, Doğu için kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu tip aşırı parçalanmış ortaçağ düzeni, ağa-şeyh müessesesinin yararına bir düzendir. Bu düzenin iki ana unsurunun korunmasına veya hiç değilse kendi kontrolleri altında değişmesine, söz konusu müessese dikkat göstermektedir. Bunlardan birincisi olan üretim düzeninde son yıllarda görülen en önemli değişme olan makinalı tarım, tümüyle bu zümrenin kontrolü altındadır. Dolayısıyla, köylünün durumu daha da kötüleşmiştir. Bu düzene sanayinin girmemesi ise, yeni iş imkânlarının doğmasını engellemiş ve toprağa bağlılık, ya da hayvancılık düzeni içinde kalan köylüler, bu sosyal yapının gereklerine uymak zorunda bırakılmışlardır. İkinci önemli unsur, kominikasyonun kontrolüdür. Köylü, köyde, kasaba ve şehirde ticarî ilişkilerinde ve devletle olan münasebetlerinde, bu zümre mensuplarınca denetlenir. Bu düzen her topluluğun kendi başına yaşaması için çalışmakta ve ağalar ya da şeyhlerden kopmalarını güçleştirmektedir.

Böylece Doğu, Ekonomik ve Sosyal mekânda izole olarak kalmakta, bütünleşmemektedir. Bütünleşmeyi sağlamak için Doğu'ya görülen alt yapı yatırımları gereken etkiyi temeldeki engel yüzünden sağlayamamaktadır.

DOĞU'NUN GELİŞTİRİLMESİ KONUSUNDA ÖNCEKİ YAKLAŞIMLAR : 1923 - 1960 DÖNEMİ :

Doğu'nun batı ile bütünleşmesini sağlayacak tedbirler Cumhuriyet devrinde başlamıştır. Bu devirde yapılmış olan demiryolu ve karayolu şebekesi, üretim düzeni ve sosyal yapı özellikleri yüzünden bütünleşmeye gerektiği kadar etkili olmamasına rağmen oldukça iyi durumdadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında bir bütünleştirme tedbiri de, Şeyh Sait isyanından sonra bir kısım Doğu halkının batıda iskânı veya Doğudaki bazı sahalara göçmen iskânı şeklinde olmuştur. Ancak bu hareketin sosyal yapı değişimini hızlandırıcı bir toprak ve yerleşme politikası için yarattığı fırsat, konunun askerî ve idarî sorunları arasında kaybolmuştur. Toprak, iskân ve yerleşme konusu, müesseseseleşmemiş olduğundan yapısal bir değişimle Doğu'nun Batı'ya entegrasyonu için sahip olduğu etkiyi sağlayamamıştır.

Bu işlerden sorumlu kuruluşun Cumhuriyetten bu yana, idarî organ içindeki durumunu incelemekte fayda vardır. (7) Toprak İskân ve Yerleşme İşleri, 1923 de kurulan İmar ve İskân Bakanlığına verilmiş, bu Bakanlık 1924 de lâğvedilince 1924 de Genel Müdürlük olarak Nüfus Genel Müdürlüğüne eklenmiştir. 1934 de Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığında, 1950 de Toprak İskân Genel Müdürlüğü olarak Tarım Bakanlığında, 1958 de İmar ve İskân Bakanlığında, 1963 de de Köy İşleri Bakanlığında sorumluluk almıştır. Dolayısıyla bu konuda bütünleşmeyi sağlama yönünden belirli politikaların geliştirilip aynı yönde uygulanmasına imkân olmamıştır.

Doğu'nun Batı'ya entegrasyonunda çok önemli bir konu eğitimidir. Eğitimin bu yönlü amacı gerçekleştirmede kullanılmış olan sloganı «Her köye okul» dur. Okul bulunan köylerde eğitimin ne kadar etkili olduğu ve bu etkinin ne kadar devam edebildiği ortadadır. İkinci Planın eğitim bölümünde belirtildiği gibi, «Köy ilkokulları, köyün eğitim ve kültür merkezi niteliğini taşımamaktadır.» (8) Merkezde, bölge özellikleri bilinmeden Türkiye'nin bütünü için hazırlanmış programların da Doğu'da etkili olamayacağı açıktır.

Özetle, planlı döneme kadar olan devrede Doğu sorununu çözmeye yönelmiş etkili bir çaba görülmemektedir. Bu devrede devlet yatırımlarının Marmara Ege dışına yayılması gibi yerleşme politikalarının uygulanmasından da Doğu faydalanmamıştır. (9)

BİRİNCİ PLAN DÖNEMİ :

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının plan hedefleri ve stratejisi dökümanında: (10)

«Yatırımların yapılmasında ve coğrafi dağılımında bölgelerarası dengeli bir kalkınmanın esasları gözönünde bulundurulacaktır. Türkiye'de bölgeler arasında iktisadî faaliyet hacmi ve gelir seviyesi bakımından büyük farklar vardır. Dengeli bir kalkınmanın unsurlarından biri de bölgelerarasındaki büyük eşitsizlikleri ortadan kaldırmaktır. Bu itibarla yatırımların bölgelere dağılımında böyle bir dengeye götüreceği şekilde hareket etmek gereklidir.»

denilirken, şüphesiz bunun asıl hedefi Doğu olmaktadır. Bölgelerarası denge hedefine ulaşmak için söz konusu döküman üç safhalı bir hareket programı vermiştir.

«a— Birinci safhada daha çok yatırımların kuruluş yeri ile ilgili kararlar üzerinde durulacaktır. Bu hususta :

(1) Yatırım projelerinin hazırlanmasında birden fazla kuruluş yeri üzerinde inceleme yapılması telkin edilecek,

(2) Diğer yatırım kıstaslarına göre eşit durumda bulunan projelerden, geri kalmış bölgeleri kuruluş yeri olarak gösterenler tercih edilecektir.

b— İkinci safhada özel teşebbüs yatırımlarının belli bölgelere tevcihi için teşvik tedbirleri alınacak, kamu yatırımlarının programları arasında da bu bölgelere öncelik tanınacaktır.

c— Son safhada etraflı bölge kalkınma planları hazırlanacaktır. Bölgerarası tercihte hem iktisadî (bölgelerin gelişme potansiyeli) hem de sosyal (geri kalmış bölgelerin kalkındırılması) unsurlar üzerinde durulacaktır»

Plânın ilk uygulama yılı olan 1963 programında hizmet yatırımlarının dağılımında ilkelere belli bir ölçüde uyulmuştur. Doğu'da sağlık hizmetlerinin sosyalizasyonu, bu bölgede çalışacak personele yapılacak zamlar gibi bazı tedbirler yine 1963 içinde alınmıştır. Özel teşebbüsün bu bölgede yatırım yapmasını sağlamak için % 50 lik bir vergi indirimi de gerçekleşmiştir. Birinci Beş Yıllık Planın programları, 1966 yılı programında geri kalmış bölgelerle ilgili çalışmalar konusundaki plan ilkelere aykırı tutum dışında genellikle benzer tedbirler getirmişlerdir.

Bu dönemde kamu yatırımlarının dağılımında, özellikle hizmet yatırımlarında, Doğu'nun ihtiyaçlarına öncelik verilmiştir. Doğu'da kamu yatırımlarının yıllık artış hızları, Birinci Beş Yıllık Plan döneminin her yılında Türkiye ortalamasının üstünde kalmıştır. (11) bununla beraber, Doğu'ya yapılan kamu yatırımlarının yıllık artış hızlarında belirli bir düşme görülmektedir. Her yıldaki kamu yatırımları artış hızı Doğu için bir önceki yılın çok yaklaşık olarak yarısı kadar olmuştur. Diğer taraftan, yine aynı tabloya göre, Doğu'ya yapılan kamu yatırımlarının, toplam kamu yatırımları içindeki oranı 1965 yılına kadar yükselmiş, bu yıldan sonra tekrar düşmüştür.

Doğu'ya yapılan kamu, yatırımlarının sektörlere göre dağılışı da önemlidir. Beş yıllık devrede programlanan toplam yatırımların yaklaşık olarak üçte ikisi sosyal (konut eğitim, sağlık) ve fizikî (enerji, ulaştırma, haberleşme) alt yapıya ayrılmıştır.

Birinci Plan döneminde, Doğu'da büyük bir yatırım, 1965-1966 yıllarında gerçekleşmeye başlayan Keban Barajıdır. Doğu kalkınması için sulama enerji, elektrometalurji, elektroşimi gibi sanayi dallarına gelişme imkânlarını sağlama bakımından çok önemlidir.

Bu yatırımların nicelik olarak etkilerini rakamlardan izlemek mümkündür. Meselâ, eğitim yatırımları yönünden Doğu'ya yapılan yatırım oranı Türkiye ortalamasının üstündedir. Sağlığın sosyalleştirilmesi ile doktor başına nüfus sayısı, 1965 de 1960 yılına göre, Türkiye'de % 8 lik bir iyileşme (azalış) gösterirken bu oran Doğu'da % 47 olmuştur. Fizik alt yapı yatırımları bakımından da hem Birinci Plan döneminde Doğu'nun aldığı pay, hem de meselâ karayollarının bugünkü ağı açısından oldukça iyi durum göstermektedir. Karayolu yönünden kilometre kareye düşen yol uzunluğu Türkiye ortalamasının çok altında değildir.

Birinci Plânın stratejisinde ikinci safha olarak sözedilen «özel teşebbüs yatırımlarının geri kalmış bölgelere tevcihi» için seçilen araç, yatırım indirimidir. Birinci

plan döneminde yatırım indirimi uygulaması incelendiğinde, bu aracın çalışmadığı görülür. Bu dönemde Doğu bölgesi için yatırım indirimi talebi birkaç taneyi geçmemiştir. (12)

Birinci Pânda, köyler için getirilen bir kalkınma yöntemi olarak Toplum Kalkınması Doğu'nun geliştirilmesi için bir imkân gibi görülmüştür. Yöntem olarak topluluğun kendi içinden etkilenmesine dayandığından, yapısal özellikler nedeni ile topluluk dışındaki bir etkinin yaratılmasının gerekli olduğu Doğu'da tam anlamıyla etkisiz olmuştur.

Özet olarak, Birinci Plân döneminde, Doğu'ya beş yıllık toplamları büyük rakamlar tutan sosyal ve fizikî alt yapı götürülmüştür. İktisadî ve Sınai yatırımlar ise düşük bir seviyede kalmıştır.

Doğudaki söz konusu 17 il'e 1963 - 67 döneminde programlanan kamu yatırımları toplamı 6 milyar lira civarındadır. Gerçekleşme oranı bu bölge için hesaplanmamış olmakla beraber, 5 milyar liraya yakın bir yatırımın Doğu'ya yapılmış olduğunu söylemekte pek büyük hata yoktur. Ancak bu yatırımların mekân içindeki dağılımı konusunda, kamu yatırımları için kaba bir eşitlik anlayışından başka bir kritere raslamak mümkün değildir. Devletin yer seçim kararlarında merkezî kontrol yoktur. Özel sektörün yatırımlarının yer seçimi ise, her bir yatırımcının kâr anlayışına ve kişisel tercihine kalmaktadır.

Bir faaliyetin, bir hedefler sisteminin varlığına göre ancak belirli bir yerde, optimum olabileceği konusu üzerinde, Birinci Plan döneminde sadece bölge Planlama Dairesince durulmuş, ancak hiçbir teklifi uygulanamamıştır. Bir faaliyet, değişik ölçü ve yoğunluk derecesindeki yerleşmelerde, yani köyde, şehirde, büyük şehirde tamamen farklı bir biçimde gerçekleşir. (13) Yapacağı etkilerde farklı olur. Bu gerçeğin bilinmemesi, bugünlere kadar, köylerde şehir faaliyetleri yaratmak, köyde modernleşme gibi tedbirlerin konuşulmasına sebep olmuştur.

İkinci Plânda belirtildiği gibi,

«Böylece, son yıllara kadar şehirleşmeyi, iktisadî ve sosyal kalkınmanın bir unsuru olarak değerlendiren bir anlayış çıkmamış bulunmaktadır. Bu durum Türkiye'de bölgeler arası dengesizlikleri giderici yönde geliştirilmesine çalışılan politikaların ve bu amaçla alınan tedbirlerin başarısını kısıtlamıştır. Yukarıda açıklaması Doğu'nun geliştirilmesi için bir imkân gibi görülmüştür. Yöntem olarak toplandığı gibi, bölgeler arasında dengeli bir gelişmenin sağlanabilmesi, şehirleşmenin bu bilinçle geliştirilmesine bağlı bulunmaktadır.» (14)

SANAYİLEŞMENİN DOĞU İÇİN ANLAMI :

Parçalanma daha önce belirtildiği gibi Doğu'nun kalkınmasını önleyici ve bu amaçla yapılan yatırımların etkilerini yok edici bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Parçalanmayı meydana getiren ve devam ettiren nedenlerin ortadan kaldırılması ve değiştirilmesi gerekir. Bu nedenlerin temelinde ekonomik özellikler bulunmakta, ancak bu ekonomik güçlüklerle tesir etme imkânı, sosyo - politik özelliklerle sınırlı olmaktadır.

Demek ki, üretim düzeninde, ekonomik güçlükleri yenici değişikliklerin, birinci safhada daha önemli olan özelliği, mevcut kontrol sisteminin etkilerini minimum hale getirmektir Değişme, Üretim düzenindeki bir değişiklikle olabilecektir. Millî Fizikî Plan politikalarının Doğuya yaklaşımı açısından temel değişiklikler, köylünün topraktan kopmasını sağlayacak yeni tarım dışı iş imkânlarının yaratılmasıdır. Bu imkân gerçek bir sanayileşme ile sağlanabilir. Sanayileşmenin Doğu

kalkınması için anlamı, diğer bölgelerdeki anlamından ve öneminden farklıdır. Sanayileşme halindeki kontrol mekanizması, Doğu'da bugünkü, parçalanmayı devam ettiren ve gelişmeyi engelleyen kontrol edicilerin etkisi dışında olacaktır.

Bu özellik, Doğu'nun kalkınma sorununun çözümü için sanayileşmenin tek çözüm yolu oluşunu vermesinin yanında, bunun tamamen Devlet tarafından kontrolünün zorunluluğunu da ortaya koymaktadır. Bilindiği gibi, Özel Sektörün Doğu'ya yatırım yapması için kullanılan başlıca alet, «yatırım indiriminde bu bölgeye daha fazla yüzdenin tanınması» olmuştur. İkinci kalkınma Plânında belirtildiği gibi, İktisadî yatırımların geri kalmış bölgelere yöneltilmesi için alınan teşvik tedbirlerinden yatırım indirimi uygulaması, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde birkaç örnekten ibaret kalmıştır. Görülüyor ki, gelişmiş bölgelere yerleşmiş bulunan özel sektör, Doğu'ya yatırım yapmıyor. Bu durumda İkinci Planda Doğu için % 50 den %80 oranına çıkarılan yatırım indiriminden ve bir alet olarak konulan «fon» larından faydalanarak, Doğu'da bu tip yatırımları yapmaya özenecek yatırımcılar, ancak Doğu'daki büyük arazi sahipleri olabilir. Bu şekilde Doğu'ya bazı sınaî tesisler kurulsa bile, gerçek sanayinin belirli özelliği olan organizasyon ve büyüklüğün sağlanamaması bir yana, bunun anlamı, mevcut kontrol sisteminin tarımdan sanayi'ye kaymasıdır. Bu kontrolün tarımdaki ölçüde olmayacağını bilmesine rağmen, bertaraf edilmesi, yeni bir sosyal baha'yı gerektirecek, böyle bir tutum, sanayileşmenin sosyal fonksiyonunu azaltıcı olacaktır. Uzunca bir süre, Doğu'da sanayileşmenin söz konusu sosyal özellikleri nedeniyle, Devletçe gerçekleştirilmesi doğru olacaktır. Doğu'nun kalkınması için yürürlükteki Kalkınma Planının öngördüğü «Sosyal değişme» ve «Bölgeler arası Denge» ye götürücü üretim düzeni ile ilgili diğer araç, «cashcrop» ekonomisinin tarıma sokulması ve bunun gereği olan toprak düzeninin gerçekleştirilmesidir. Doğu'da sanayileşmenin belirli ilerlemeler kaydetmesi, tarımın modernleştirilmesi ve daha verimli bir istihdamın gerçekleştirilmesine imkân sağlayacaktır. Tarımın modernleştirilmesi konusunda mevcut kontrol düzeninin etkilerini azaltmak ve buna paralel ve bunu sağlayıcı olarak kominikasyon imkânlarını geliştirmek gerekir. Bugün tarımın geliştirilmesi için yapılan yatırımlar, tarımın sözü edilen anlamda modernleşmesini sağlamamaktadır. Bunun yarısına makineleşme ile bir yandan toprakların temerküzü, diğer yandan da büyük toprak sahiplerinin aynı toprağı daha az kişi ile işleyebilmesi sonucu olarak, amaçlara tam aykırı bir durum ortaya çıkmaktadır.

Böylece kırdaki toprak düzeninin ittiği nüfus, daha büyük yerleşme merkezlerine yayılmaktadır. Doğu'nun demografik şehirleşme hızı bu sosyo - politik olgu sonucu, son yıllarda diğer bölgelerden oransal olarak fazla olmuştur. Teorik olarak sanayileşme hızına paralel bir hıza sahip olması normal olan şehirleşmenin, gerçek anlamda sanayinin bulunmadığı Doğu'da, Marmara Bölgesine göre daha fazla olması ilgi çekicidir. İkinci Planın ilgili bölümünde, şehirleşme derecelerindeki artışın farklılığının önemi belirtilmekte ve bu farkın 1960 - 1965 de, Marmara'da % 8 iken Doğu'da % 25 olduğu açıklanmaktadır. Gerçekten iller itibariyle yüzde olarak aynı devrede en büyük artımlar Doğu'dakilerde görünmektedir.

Durumun bu gelişimi, bir yandan Doğu'nun kalkınması için çok kere söylenen tarımın geliştirilmesi konusundaki tedbirlerin, Plân amaçlarına göre ters işlediğini gösterirken, diğer yandan da **Sanayileşme - Tarımda modernleşme - Şehirleşmenin** gelişme olayının, birbirinden bağımsız olarak düşünülemez üç unsuru olduğunu ortaya koymaktadır.

Doğu'nun kalkındırılması konusundaki uygulamada özellikle en açık şekilde izlenebileceği gibi, yatırımların sektörler arası dağılımının optimizasyonu, kalkınma olayı için yeteri kadar şümüllü olmamaktadır. Yatırımların mekandaki dağılımının da bu optimizasyona iştiraki gereklidir.

Bu suretle, Doğu'nun kalkınması konusunda Millî Fizikî Plân yavaşımı, kalkınma planlama kavramlarına, çözüme yardım edici bir üçüncü terim olarak **mekan**

organizasyonunu getirmektedir. Doğu'nun kalkınmasını engelleyici temeldeki ekonomik güçlükleri yenmede ve bu güçlüklerle yavaşmadaki sosyo - politik engelleri ortadan kaldırmada, faaliyetlerin, nüfusun ve mekan organizasyonunun esasları «**Şehirleşme Politikaları**» ile verilmiştir. Şehirleşme politikasının özelliği, Doğu - Batı Kır - Şehir ayrımı yapmadan faaliyet ve nüfusun dağılımının esaslarını vermesidir. Bu özellik, Doğu'nun Batı'ya ekonomik, sosyal ve fizikî mekân da entegrasyonunu sağlamada kullanışlı olmaktadır.

DOĞU'NUN GELİŞTİRİLMESİ SORUNUNA MİLLÎ FİZİKİ PLAN YAKLAŞIMI :

Görülüyor ki Birinci Beş Yıllık Plan uygulamasında bölgeler arası denge amacının varlığı, kamu ve özel sektör yatırımlarının yerleşme kararlarını bağlayıcı olmamıştır.

İkinci Beş Yıllık Planda farklı karar vericilerin kararlarını, bölgeler arası dengeyi sağlayacak yönde bağlamak üzere şehirleşme politikaları teklif edilmiştir.

ŞEHİRLEŞME POLİTİKALARI :

Bu politikalar Türkiye'nin bütünü için yapılmış seçmelerdir. Mekan organizasyonunda nüfusun ve faaliyetlerin dağılımını verirler. Bu politikaların planlama içindeki önemini tayin eden başlıca üç neden vardır:

1. Sosyal Değişme :

Planlı kalkınmanın amacı iktisadî ve sosyal yapıyı modernleştirmek, sosyal değişmeyi hızlandırmaktadır. Bu sosyal değişimin bir mekan yönü vardır. Sorun sanayi öncesi toplum yapısından sanayileşmiş toplum yapısına geçişin sağlanması ve bu geçişte hızı arttırırken bu amaçla yapılacak fedakârlıkların en aza indirilmesidir.

Sanayi öncesi düzende birbirine bağlı olmayan şehir ve köy birbirinden bağımsız olarak düşünülebilir. Sanayileşmiş toplumda ise şehir ve kırsal hayatı sosyo - ekonomik alanda bütünleşmekte, şehirler arası kırsal alanda, tarım işletmeleri yer almaktadır. Geçişin hızlı ve en az fedakârlıkla olmasını sağlamak şehir ve kırsal bütünü için **bölgesel bir stratejinin** gerçekleşmesine bağlıdır. Sanayileşmiş toplumun yerleşme yapısında ve sosyal organizasyonunda örgütlenmiş entegre şehir, ulaşılması gereken bir amaç olarak ortaya çıkmaktadır. Şehirleşmenin buradaki özelliği yalnız amaç değil, aynı zamanda iktisadî ve sosyal kalkınmanın aracı olmasıdır.

Toplumun çevreye adaptasyonunda, teknolojinin çizdiği belirli bir sosyal organizasyon olduğu gibi teknolojiye ve sosyal organizasyona tabi bir fizikî yapısı vardır. Feodal izole bir yapıdan entegre bir endüstriyel yapıya geçişte özellikle endüstriyel cemiyetin faaliyetlerini tesirli olarak yapmasını sağlayacak enfastrüktür yatırımları önem kazanmaktadır.

Enfastrüktür yatırımların plânlanmasında önceden belirlenmiş bir ülkesel yerleşme politikası yoksa, dar ekonomik plânlama kriterlerine bağlı kalarak yapılacak plânlama bu geçişte başarılı olarak sağlayamayacaktır.

2. Dış Ekonomiler :

Herhangi bir sektörün millî ölçüde planlanmasında yalnız iktisadî kriterlere uyulması halinde, hesaba katılmayan yerleşme ve şehirleşme gibi Dış Ekonomiler vardır. Bu ekonomilerin hesaplamaması halinde planın ekonomik bakımdan en elverişli plan olduğu söylenemez. Şehir, bu ekonomilerin teşekkül ettiği ve ettirdiği bir nüvedir.

Bunun sonucu olarak şehirleşme gelişme için elverişli bir imkân olarak ortaya çıkmakta, sanayileşme bakımından bir maliyet tasarrufu getirmektedir. Bu yönü ile şehirleşme, sosyal değişmeyi hızlandırıcı olması yanında, doğrudan doğruya iktisadî kalkınmayı etkileyen bir faktör niteliğindedir.

3. **Teknolojik Değişme- Sosyale değişmede itici unsur teknolojik değişimdir. Eğer teknolojik değişmede de Hızlanma :** şehir ortamı özel bir hızlandırma doğuruyorsa nicelik olarak faydasını ölçemediğimiz bu hızlanmayı da göz önüne almamız gerekir. Değişme olayının her biçiminde şehir bu konuda özel bir imkân sağlamaktadır. Yeni kontakların sağlanması bir kitle ve konsantrasyon meselesidir. Konsantrasyon dışarı kontakları arttırırken, diğer yandan sistem - içi etkililiği de arttırarak tenolojik değişimi hızlandırır.

ŞEHİRLEŞME VE ŞEHİRLEŞMENİN DAĞILIMI STRATEJİSİ :

Şehirleşme ve şehirleşmenin dağılımı stratejisini tayin edici kriterler şunlardır:

a — **Sanayileşme, tarımda modernleşme ve şehirleşme,** gelişme olayının birbirinden ayrı düşünülemez üç unsurudur. Bunlardan herhangi birinin bağımsız olarak geliştirilmesi için bir çaba gösterilmemelidir.

b — Şehirleşme, örgütleşme ve bölgesel entegrasyonu sağlayacak şekilde düşünülmelidir.

c — Şehirleşmenin dağılımında bütün sistemin entegrasyonu, iç etkililiğin maksimize ve sistem gayretlerinin minimize edileceği bir dağılımla sağlanmaya çalışılmalıdır. Bu dağılım sosyal değişme hızını da maksimize etmelidir.

Bu üç kriter göz önünde tutulduğunda şöyle bir strateji teklif edilebilir:

1. Ülke içi en büyük şehrin büyümesi önlenmeye çalışılmamalıdır. En büyük şehir örgütlerin kararlarının verildiği, en üst seviyede kontrol fonksiyonlarının yer aldığı şehirdir. Bunlar — endüstriyel toplumun doğurduğu fonksiyonların görülmesi — büyük el ve düşünce emeği isteyen işlerdir. Bu halde büyük şehir, farklı bir şehirleşme dağılımında ortaya çıkmayacak olan bir istihdam tesiri yaratacaktır. Ayrıca en büyük şehir, büyüklüğü ölçüsünde sistem içi teknolojik değişmeyi hızlandıracak bir nüve olacaktır.

2. Ülkesel ve millî ölçüde fonksiyon gören bu merkezin bölgesel merkezlerle bağlantısı kurulmalıdır. Bölgesel merkezler bölge içi entegrasyonu sağlayan noktalar olduğu gibi, bölge dışı bağlantıları kuran noktalardır. Bu merkezler ülke ölçüsünde üretim fonksiyonları ile ülke dışı ölçekte dağıtım ve toplama fonksiyonları ve bölge ölçüsünde hizmet fonksiyonu görecektir. Bu şekilde organize edileceklerdir.

3. Ülke içinde seçilecek bu bölge merkezleri yatırımların kümeleneyeceği noktalar olacaktır. Büyük şehirler büyüklükleri ölçüsünde şehirleşmenin iktisadî ve sosyal gelişmeye katkısını arttıran bir güç kazanmaktadır. Büyük şehirlerde ortaya çıkan ortam, daha küçük şehirlere dağılmış olan daha büyük nüfusun yaratamadığı özellikler taşımakta ve bu özellikler iktisadî ve sosyal gelişmeyi hızlandıran bir nitelikte olmaktadır.

4. Bölge merkezleri bu karakterleri ile ülkedeki birinci derece ulaşım haberleşme ağının düğüm noktalarını teşkil edeceklerdir.

5. Bölge merkezlerinin bu şekilde organizasyonu ile bölge için sosyal değişimin bölgesine yayılacağı değişme kaynakları yaratılmış olacaktır. Bu merkezlerden istenilen şekilde yayılmaları meydana getirmek için bölge içinde bir yerleşme politikası olmalıdır.

6. Bölge şehirleri ile kır yerleşme merkezleri (köyler) arasında olan kasaba ünitesi değişme olayında bir ara form teşkil etmektedir. Ara formların teşekkülü sosyal değişimin yayılmasını engellemektedir. Çünkü ara formlar yarı değişmiş,

fakat değişmesi genellikle eski yapıyı en az farkla muhafaza eder tarzda meydana gelmişlerdir.

Burada karşımıza çıkan problem bir çok kere denendiğinin aksine, endüstri öncesi düzenin örgütlerini yaşatmaya zorlayarak, yahut ufak değişikliklerle yürütmeye çalışarak (Küçük sanayi çarşıları, mahallî liderlik, toplum kalkınması çalışmaları gibi) gelişmenin mümkün olmadığıdır. Gelişme, modern düzenin örgütlerini ve üretim araçlarını sokarak sağlanabilir.

BÖLGE İÇİ YERLEŞME STRATEJİSİ :

Şehirleşme politikası, ülke ölçüsünde bir mekân organizasyonunun esaslarını vermekte bölge merkezlerinin fonksiyonlarını ve özelliklerini tanımlamaktadır. Ancak bu değişme kaynaklarının merkez olduğu bölgedeki yerleşmelerin organizasyonu, bölge için geliştirilecek özel yerleşme stratejilerine bırakılmaktadır. Doğu bölgesi için bilgi ve araştırmaların sınırladığı seviyede, bu stratejiyi koymak mümkündür.

1. Ülke ölçüsünde bölgeler arası dengeye varmak için, Doğu'da bölge için «kontrollü dengesizlik» yaratılmalıdır. Bu şehirieme stratejisinde belirtilen anlamda değişme kaynağı olacak bir metropoliten merkezin yaratılması anlamına gelir. Bunun sağlanması özellikle endüstriyel yatırımların buraya yığılmasına bağlıdır. Bu metropoliten merkez, İstanbul, Adana ve güneyde sınırlarımız dışındaki meropoliten merkezlerin Doğu bölgesi üzerindeki etkilerini kontrol edilebilir bir hale sokacak, birikimlerin, bölge yararına bir bölge içi noktasında toplanmasını sağlayacaktır.

2. Bölge içi yerleşmede bir şehirselleştirme gerçekleştirilmelidir. Bu kademeleşme, ülke ölçüsünde teklif edilen şehirleşme politikasının etki seviyesini en yükseğe çıkarıcı olmalıdır. Bölge içi yerleşmede bir kademeleşme, sosyal ve fizikî alt yapının kademeli normlarda dağılımına imkân vererek bunların etkisini artıracaktır.

3. Bölge deseni ve kademeleşmesi, mevcut sosyal yapının kontrol ve temas sistemini değiştirici olmalıdır. Bunun için bölge deseni bölge merkezinin değişmeyi yayıcı kanallar üzerindeki kontrolünü maksimum yapmalıdır.

4. Bölge içi yerleşme organizasyonu, kişilerin değişme ve gelişmeye katılmalarını ve bundan yararlanmalarını maksimize etmelidir.

5. Bölge içi yerleşme biçimi, mevcut sosyal ve fizikî alt yapıdan faydalanmayı maksimize etmelidir.

ŞEHİRLEŞME POLİTİKALARINA DİĞER PLANLAMA KARARLARININ UYGUNLUĞUNUN SAĞLANMASINDA GÖZÖNÜNE ALINAN HUSUSLAR :

Getirilen şehirleşme politikasının, ancak plânın diğer bütün kararları ile çekişir durumda olmaması halinde bir değeri olacaktır. Aşağıda plânda önemli yer tutan kararları bu politikanın nasıl etkileyeceğini kısaca inceliyeceğiz.

a — Ağır Sanayi: Yer seçiminde genellikle şehir ekonomilerinin değil, alt yapı ve ulaşım ekonomilerinin önem kazandığı endüstriyel tesisler olması dolayısıyla, şehirleşmede doğrudan doğruya alet olarak kullanılması beklenilmemelidir. Ancak bu konuda eşit imkânların olması halinde şehirleşme politikasına uygun olanlar tercih edilmelidir.

b — Hafif Sanayi: Bu sanayi daha çok footloose olduğu ve istihlâk ile bağlı ve özellikle hesaplara katılmayan şehir ekonomileri ile lokalizasyon ekonomilerinin

yüksekliği dolayısıyla şehirleşme politikasının tatbikinde esas alet olacaktır. Şehirlerin çevreye yayılma tesirleri, «**gelişme merkezi**» özelliklerinin meydana gelişi bu endüstrilerdeki yer seçimi kararlarına bağlı olacaktır. Endüstriler arası bağlar bu konuda ayrı bir önem kazanmalıdır. Bu özellikle endüstriyel yapının aleti olan ağır endüstrinin feodal yapıya intikalini sağlayarak sosyal değişimde katkıda bulunmasını sağlayacaktır.

c — Küçük Sanatlar: Feodal düzenin üretim araçları ve münasebetlerinin doğduğu küçük sanatlar ve organizasyon şekli, şehirleşme ve kalkınmada bir araç olarak düşünülmemelidir. Feodal düzenin aracı ve örgütü modernleşmeyi sağlamaz, ancak tutucu rol oynar. Bu şekilde küçük sanayinin teşviki, arzu edilen modern şehirselleştirme politikası ile gelişme halindedir. Küçük sanayiye yardım ile küçük sanayinin, kalkınmanın aracı olması farklı kavramlardır. Küçük sanayiye yardım, ancak geçiş halindeki durumda şahsî intibaksızlık problemlerinin çözümlenmesi içindir. Bir kalkınma aracı değildir. Bu halde de ödenilecek sosyal baha azdır.

d — Organize Sanayi Bölgeleri: Küçük Sanayi çarşıları ve Organize sanayi bölgeleri kavramlarının şehirleşme politikası ve örgütlenmesi yönünden çok farklı durumları vardır. Örgütlenme biçimi olarak Organize sanayi bölgeleri, lokalizasyon ekonomilerinin yükseltilmesi meselesidir. Bu hiç bir anlamda, urbanizasyon ekonomilerinden kurtulmayı gerektirmez. Şu halde Organize sanayi bölgeleri bu iki ekonomiyi de sağlayacak şekilde ele alınmalıdır. Bu da ucuz arsa nedeniyle, bunların şehirlerin uzağında kurulmalarından kaçınılması gerektiğini gösterir. Özellikle hafif endüstriye yönelecek bu yerleşmeler ancak şehirleşme politikasına uygun olarak dağıtıldığında bir anlam kazanacaktır.

Diğer taraftan, sanayi siteleri ve çarşıları, örgütlenme bakımından endüstri öncesi aletler olarak genel tutumumuza uymamasının ötesinde bazı tamamlayıcı düşüncelerin doğmasına sebep olmaktadır. Bunların üretim biçimi meselesi olarak bir arada bulunmasından dolayı üretim ile ilgili lokalizasyon ekonomileri yüksek olmaktadır. Bu halde küçük sanatların site veya çarşı halinde toplanmaları, ancak endüstri öncesi üretim münasebetlerinin, üretim kontrolünü sağlamak için geliştirdiği bir mekân biçiminin pek fazla düşünülmeden tekrarı olmaktadır.

e— Birinci derece tarım mahsullerinin değerlendirilmesi: Endüstrileşme ile birlikte tarım da bünye değişikliğine uğrayacaktır. Teknolojik gelişme, tarımda üretimin artışı ile birlikte endüstriyel tarıma yöneliş ve kırsal alanın pazar ekonomisine açılması demektir. Bu da, kırsal yerleşmelerin bugünkü fonksiyonlarından farklı olarak şehre yönelmiş yerleşmeler haline gelmesini ve bu fonksiyonlarını en iyi görebilecekleri merkezlerde yığılmalarını sağlayacaktır. Birinci derece tarım mahsullerinin değerlendirilmesi, kasaba seviyesindeki sosyal yapının değişmeye açık hale getirilmesinde önemli fonksiyona sahip olacak ve cashcrop ekonomiyeye geçişte bir alet olarak kullanılacaktır. Bu birinci derecede tarım mahsulleri endüstrileri belirli zaman periodu sonunda diğer hafif sanayilerin etrafında kümelenebileceği birer nüve imkanı olarak düşünülmemelidir.

f — Fiziki Alt-Yapı'nın dağılımı: Şehirleşme ve yerleşmede bir kademelenme meydana getirilmesi problemidir. Demiryolları, yalnız bölge merkezlerini bağlama hedefini güderken ve bu yönde reorganize edilirken, karayolları bölge içi bağların kurulmasında düşünülmemelidir. Karayollarının bölgeler arası bağlantıları da tabii olarak yürüyecektir. Bu bağlantı dağılımında demiryolunun bölge içi bağlantı fonksiyonlarının azaltılması teklifi ancak böyle bir şehirleşme politikası ve kademelenmesinde ciddi ilerlemeler yapıldıktan sonra düşünülebilir. Alt yapı dağılımı ve planlaması bu geçiş devresinde özellikle önem kazanacaktır.

Bu devredeki başarı endüstriyel toplumun ihtiyacı olan fizikî organizasyonu sağlayacak yönde oluşa bağlıdır. Bu ise çok yönlü ülkesel bir yerleşme politikasını gerektirecektir.

g — **Sosyal Alt-Yapı'nın dağılımı**: Sağlık, eğitim v.s. sosyal alt yapının dağılımı, teklif edilen şehirselleme kararının olmaması halinde oldukça tesadüflere bağlı kalacak veya dar anlamıyla eşitlik kriterine bağlı olacaktır ki, bu verimliliği azaltacaktır. Söz konusu kararlara uygunluk, mevcut ve yapılacak sosyal alt yapı tesislerinden faydalanmayı maksimize edecektir. Ayrıca, bunların dağılımındaki kararlar da şehirleşme politikasının gerçekleşmesinde birer araç olacaktır.

h — **Şehirselleme toplumu kalkınması**: Ferdî intibaksızlıkların değil, ancak yeni ve eski grupların arzu edilen seviyede adaptasyonlarını sağlayacak bir örgüt meselesi olarak ele alınması halinde, şehirleşmeye yardımcı olacaktır. Aksi halde yapsal ve şehirleşme ile ilgili ünitelerin bağlanmaması gerekir.

PLANLAMA BİÇİMİ: Buraya kadar verilen şehirleşme ve bölge içi yerleşme politika ve stratejilerinin, Doğu kalkınması için nasıl bir planlama biçimi içinde uygulanabileceği meselesi ortaya çıkmaktadır. Doğu kalkınmasının planlama biçiminin ağırlık verilmesi gereken tayin edicisi, bilinen özellikleri ile Doğu'nun sosyal yapısıdır. Diğer tayin edici ise, genel sistemin bünyesidir. Bu faktör, yapılacak planın uygulama imkânı açısından, büyük önem taşımaktadır. Bu iki faktörün birlikte düşünülmesinden çıkan özellikler, Doğu'nun geliştirilmesi, sorununun, Millî İktisadî Plan içinde ve Millî Fizikî Plan politikalarının yönlendirdiği çeşitli seviyelerde politikalar ve planlar bütünü olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Bu seviyeler, millî sektörel fizikî planlar, bölge planları ve büyük şehir planlarıdır ki, bu seminerde diğer tebliğlerin konularını teşkil etmektedir.

TABLO :

Doğu Bölgesine Yapılmış Olan Kamu Yatırımlarının Yıllar İtibariyle ve Tüm Kamu Yatırımları ile Karşılaştırmalı Durumu :

MİLYON TL.					
KAMU YATIRIMLARI	1963	1964	1965	1966	1967
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Doğu Bölgesi Kamu Yatırımları	568	1110	1638	1224	1379
Artış Hızı	—	%96	%47.6	%25.2	%12.6
Toplam Kamu Yatırımları	5250	6300	7100	8750	9450
Artış Hızı	—	%12	%11.3	%23.2	%8
Doğu Bölgesi Kamu Yatırımlarının Toplam Kamu Yatırımları içindeki oranı %	% 10.8	17.6	23.1	13.9	14.5

Kaynak : DPT Yıllık Programları ve Çalışmaları.

Not : Nüfus — Bölge/Türkiye — 16.9 %
Doğu Bölgesi olarak 17 Doğu ili alın- Alan — Bölge/Türkiye — 27.8 %
mıştır :

Adıyaman, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Kars, Malatya, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa, Van.

1. D.P.T. İller İtibariyle Sosyo-Ekonomik Yönden Gelişmişlik Durumu.
2. D.İ.E. Yayınları 1964/1965.
3. İmar ve İskân Bak. Bölge Planlama D. Tabii Kaynaklar Çalışması.
4. S.B.F. 77/59 No. lu Yayını.
5. İ. Tekeli — Doğu Meselemiz — Yön 18 Aralık 1964 Sayı 90.
6. B. ve G. Helling — Rural Turkey 1959.
(Dr. R. Keleş'in Bölgeler Arası Dengesizlik kitabından alınmıştır.)
7. Ş. S. Aydemir — İkinci Adam I. Cilt S. 312.
8. İkinci Kalkınma Planı — 1967 S. 160.
9. Dr. Ruşen Keleş — Doğu Anadolu'yu Kalkındırma Sorunları Semineri 1967 S. 251.
10. Birinci Kalkınma Planı Hedef ve Stratejisi Md. 9.
11. Ekli Tablo: D.P.T. Yıllık Programları ve Çalışmaları.
12. İkinci Kalkınma Planı 1967 S. 265.
13. T. Akçura — D.P.T. Planlama Ulusal Kollokyumu Özel Sayısı S. 137
14. İkinci Kalkınma Planı S. 265.

Bu tebliğin hazırlanması sırasında İ. Tekeli'den çeşitli yardımlar alınmıştır. Bunlar burada içtenlikle anılmaktadır.

ELEŞTİRME

MİLLÎ FİZİKÎ PLAN AÇISINDAN DOĞU'NUN GELİŞTİRİLMESİ SORUNU

MÜBECCEL KIRAY

Bugün sabahtan beri verilen tebliğlerde ve bunların münakaşalarında bölge planlama sorunu oldukça soyut bir seviyede ve genel prensipler çerçevesi içerisinde ele alındı. Bunun somut olarak uygulama olanağının var olup olmadığına hiç dokunulmadı. Buna rağmen «Bölge» deyince Türkiye'de akla «Doğu Bölgesi» nin geldiği de gerçek. Sayın Yiğit Gülöksüz'ün Doğu Bölgesinin analizi ile somuta inmesini çok yerinde buluyorum, ayrıca verdiği sosyo-ekonomik analize de tamamıyla katılıyorum. Yalnız bu analiz sadece doğuya ait bir analiz gibi görünmüyor. Söyledikleri ülkenin başka bölgeleri için de varit olabilir.

Yiğit Gülöksüz Doğu'nun sosyo-ekonomik yapısını ön plana aldı, buna ben de katılıyorum.

Ben burada ne olması gerektiğinden önce ne olduğuna bakmak istiyorum. Doğu bölgesi sosyal yapı bakımından homojen değildir. Bu bölgenin, özellikle göçer halklarının yoğun olduğu bölgelerde artık üretim bugüne kadar ulusal pazar ekonomisinin parçası olamıyacak kadar küçük kalmıştır. Buradaki değişimin bir özelliği var mı? Doğunun, güney yörelerinin temel yapısı ise sapanaya dayanan tahıl tarımında büyük toprak sahipliği ile ortakçı köylüdür. Buralarda değişim nasıl oluyor? Bunları görmemiz gerekir.

Göçerler hızlı nüfus artışı ve otlak azalması yüzünden göçerliği bırakıp yerleşme zorunluğu duymaktadırlar. Son sayımda son derece yüksek bir orana varan doğu bölgesi şehirleşme hızının temelinde, yerleşen göçer nüfus yatmaktadır. Bugün göçer nüfus 19. yüzyıldaki gibi bir köy halinde yerleşmiyor, hane, hane nüfusu 5000 den büyük kasaba ve şehirlere yerleşiyor. Bu yerleşme tarzı, tarımda modernleşmenin genellikle ortaya çıkardığı, topraktan kopma oluşumundan farklıdır. Burada göçer doğrudan doğruya ilkel bir hayvancılıktan şehirselleşmeye ve yaşayış tarzına geçiyor. Doğu için bu önemle üzerinde durulacak özelliklerdendir. Öbür taraftan güney-doğuda büyük topraklarda sapanadan makinelili tarıma geçiş, bir traktör ortalama on kişinin işini gördüğüne göre, her işçinin beş kişilik ailesi ile birlikte elli kişiyi yerinden ettiği düzenlerde topraktan kopan ortakçı köylü ayrı bir sorun olarak ortaya çıkıyor, bunlar da şehirlere göçüyorlar.

Doğudaki bu en kaba çizgileri ile verilen değişim, görüldüğü gibi bölge içi dinamiği ile bir şehirselleşme düzeni problem haline gelmektedir. Ben bu nokta üzerinde özellikle durmak istiyorum. Aşağı yukarı prefeodal bir bünyeden sadece nüfus artışı, otlak azalışı ve traktörün girmesi ile dahi ortaya çıkan gelişme problemi bir şehirleşme problemidir. Problem böyle olunca Doğu'nun fizikî planı daha açık bir şekilde formüle edilebilir sanıyorum.

Şehirleşme problemlerinin nihai olarak dayandığı yer ise sanayileşme ve bununla doğrudan doğruya ilgili ihtisaslaşma ve örgütlenmelerdir. Tarımın modernleşmesi de benzer örgütlenmeler getirir. Böylece Sayın Yiğit Gülöksüz'ün sözünü ettiği tarımda modernleşme ve sanayileşme, şehirleşme ve giderek bu şehirlerin hiye-

rarşisi düzenini kendiliğinden getirecektir. Göçebelikten ve büyük toprak sahipliği bölgelerinde ortaklıktan kopup şehirlere gelen nüfus, tarımsal ürünlerin toptancılığını yapan küçük şehirlere sanayi ve madencilik belirdiği orta büyüklükteki şehirler kademelerine ve nihayet bunlarla beraber gelen teknolojinin ve üretimin ortaya çıkardığı organizasyon, distribusyon ve tüketim ile ilgili sosyal ve ekonomik karar verme fonksiyonlarının iş bölümüne uğradığı, ihtisarlaştığı ve örgütlediği metropoliten fonksiyonları taşıyacak özel büyük bir merkezin ortaya çıkışı ile beraber gidecektir. Bence bu halde plancıya düşen ödev Doğunun sözünü ettiğimiz özel şehirleşme şartları ile genel şehirleşme şartlarını kaynaştırmaya çalışmaktır. Doğu, Türkiye'nin bir parçası olarak şimdiden metropoliten fonksiyonların bulunduğu merkezlerin ve orada yer alan modernleşmenin etkisi altındadır ve o etki altında yeni alt metropoliten merkezler ve diğer şehir hiyerarşisi doğmaktadır. Yani planlamadan önce düzen ortaya çıkmaya başlamıştır. Bir Diyarbakır, bir Van bu yönden anlamlı değişimler göstermektedir. Plancı bunları, ekonomik gelişme ile birlikte düzenlemelidir.

Doğu'ya ait kararların alınmasında siyasî karar alacak çevrelerimizle teknik bakımdan karar alacak plancı çevremizdeki friksiyon bana kalırsa iki endişeden doğmaktadır.

Bir tanesi, Doğu'yu sosyo-ekonomik kararlar olarak modern iktisadî strüktüre entegre etme çabalarına girişen çevreler bu bölgenin Türkiye'nin metropoliten merkezleri, örneğin İstanbul ile ya da alt-metropoliten merkez Adana ile bütünleşmesinin hangi şartlarda olacağını hesaplayıp düzene koymaya çalışırken politik karar alan çevrelerin endişeleri daha değişiktir. Bu grup için bu endişe Doğunun hem ekonomik hem de politik yönden, Türkiye'nin millî hudutları içinde olmayan yerlerle birleşebilmesi ihtimalidir. Diğer bir grup için ise ki, bu grup bölgenin az da olsa artık üretimini doğrudan doğruya kontrol eden kimselerdir, modernleşen üretim düzeninde kontrolün kendi ellerinden kaçması endişesidir. Siyasî kararları etkiliyen bu her iki çevre için de Doğunun hızla değişmesini sağlayacak sosyo-ekonomik düzenin değişmesi ve buranın dışarıya açılıp dışarı ile bütünleşmesi istenmeyen bir şey haline gelmekte ve kararlarda olumsuz manipulasyona sebep olmaktadır

Objektif teknisyenler olarak plancılar için görüldüğü gibi Doğunun sosyo-ekonomik problemleri halledilmez değildir. Fakat sosyo-politik karar alma yönünden sözünü ettiğimiz iki endişenin gözden geçirilmesi gerekir.

Doğunun Türkiye millî hudutları dışında bir yerle, örneğin Irak'la, İran'la, birleşmesi hali, feodal düzenden kurtulup modernleşmesi süresi içerisinde bize mümkün görülüyor. Doğunun komşu ülkelerle ilişkileri tamamiyle prefeodal devreye ait ilişkilere aittir. Örneğin göçerler hayvan otlatmak için, aşiret ileri gelenlerini görmek için, soydaşları ile temas etmek için, kısaca aşiret düzeni ile ilişki ve temaslarını devam ettirmek için Türkiye dışı ile ilgilenirler. Fakat bunların hiçbirisi modern sosyo-ekonomik ilişkiler değildir. Doğu ne kadar hızla aşiret düzenini ortadan kaldıracak sosyo-ekonomik faaliyetlerin yerleştiği bölge olursa o kadar çabuk bu ilişkiler de ortadan kalkacaktır. Bu şartlarda Türkiye'nin batısı ile modern anlamda bütünleşmesi imkânını başka hiçbir çevre yaratamamaktadır.

İkinci endişe, yani bugünkü artık üretimi kontrol eden grupların, ister planlı, ister plansız olsun değişme süreci içerisinde ne olacakları ve nasıl hareket edecekleri sorunu en çetrefil problem olarak belirlemektedir. Sayın Gülöksüz, uzun uzun bu yönde devletin şimdiye kadar aldığı tedbirlerden söz etti. Örneğin ağaların göçe icbar edilmelerini anlattı. Her şeyden önce bence bu yapı değişikliği getirecek bir tedbir değildir, sonra da eminim hiç kimse bu yolla Doğu'da ağalığın kalkacağını düşünmemiştir. Bu tertip kararlar sadece oradaki feodal düzenin siyasal kontrol altında tutulabilmesi için alınmıştır. Yoksa bölgenin feodal

yapısını köklü bir şekilde değiştirmek için değil. Değiştirme çabası bugün kontrolü elinde tutan gruplardan da gelemez. Burada değişme dinamiği bu iki çevre dışından gelmektedir.

Değişmeyi iten güçlerden biri, Doğu'nun dışındaki Türkiye'nin — Batı'nın bu bölge ile sosyo-ekonomik yönden farklı modern ilişkiler kurmak istemesi, burada feodal olmayan yeni düzene göre işletilecek kaynak ve mal satacak pazar araması olacaktır. Batıdan gelen sosyo-ekonomik entegrasyon etkilerinden başka değişmeye iten diğer güç ise bölgenin kendi içinden gelmektedir. Artık üretimi bugün kontrol edenlerin, değişme istememesine rağmen, artan nüfus, topraktan kopan ortakçı köylü, şehre yerleşen göçer, değişmeyi isteyen, zorlayan gruplar haline gelmişlerdir. Bu yönden ele alınırsa, doğrudan doğruya yapısal değişme getirmeseler de, yol, eğitim, sağlık hizmeti gibi bazı hizmetlerin temini Doğuda değişiklik isteyen yeni grupların şekillenip itici rol oynamalarını kolaylaştırmıştır.

Söylediklerimi kısaca tekrar edeyim : Sayın Yiğit Gülöksüz'ün analizi gayet doğrudur. Doğu bugünkü yapısı ile Türkiye'nin bütünü ile entegre hale kolay kolay gelemez. Bunun için tarımının modernleşmesi, sanayileşmesi gerekir. Bugün hakim olan her seviyedeki politik endişeler bölgenin sosyo-ekonomik gelişmesinde sekonder roldedir, fakat gereken değişmeyi yavaşlatmakta hatta durdurmaktadır. Buna rağmen Doğu bölgesi plancısı bugünkü bölge içi ve bölge dışı nüfus artışı, yeni ortaya çıkan üretim grupları, bunların yerleşme düzenleri ve şehirleşme oluşumlarını gözönünde tutarak başarılı bir plana varabilir.

ELEŞTİRME

TÜRKİYE'DE MİLLİ FİZİKİ PLAN AÇISINDAN DOĞU'NUN GELİŞTİRİLMESİ SORUNU

YALÇIN KÜÇÜK

İGENEL OLARAK : GİRİŞ :

İkinci eleştirici olmanın bir yararı vardır : Daha önce konuşan eleştiricinin sözleri üzerinde de durmak olanağını verir. Daha önce konuşan Sayın Prof. Kıray'ın eleştirisinde oldukça önemli bir nokta, Doğu'da artık yaratılmadığı düşüncesidir. Bu düşüncenin doğruluğundan kuşku duymak gerekir. Düşüncenin doğru olabilmesi, başka bir deyişle Doğu'da Türkiye'nin diğer bölgelerine göre az veya hiç artık yaratılmadığı düşüncesinin kabul edilebilmesi için, Doğu'daki hektar başına verimin diğer bölgelerdekinden çok düşük olduğunun gösterilmesi lâzımdır. Bunu göstermek ise olanaksızdır. Gerçi, verimin Batı'dakinden biraz düşük olduğu söylenebilir. Fakat bu artışın olmaması için yeterli değildir. Çünkü, Doğu'da toprak, Batı'ya göre daha çok adaletsiz bölüştürülmüştür. Toprak bölüşümündeki bu adaletsizlik verim düşüklüğünü giderecek ölçüdedir. Dolayısıyla, doğuda artık olmadığı ve hatta artık oranının Batı'dakinden düşük olduğunu ileri sürmek inandırıcı olmaktan uzaktır.

Bunun dışında bu eleştiri, Sayın Kıray'ın eleştirisi ile aynı yöndedir. Hiç olmazsa, ben öyle düşünmekteyim.

Sayın Gülöksüz'ün geliştirmiş olduğu düşüncelere, temelde, bütünüyle katılmaktayım. Aşağıda söylenenler bunu gösterecektir. Yorumda yapılmak istenen, Sayın Gülöksüz'ün bildirisinin önemli noktalarını biraz daha açıklığa kavuşturmaktır. Bu arada, ayrıntı düzeyindeki bazı görüş ayrılıkları kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

YORUMUN ÖZETİ :

Geri kalmış bölge sorunu, geri kalmış ülke sorunundan ayrı değildir. Hatta geri kalmış bloklar probleminde de çok farklı bir problemi ortaya çıkarmamaktadır. Bir bölgenin neden geri kaldığını araştırmak, bir ülkenin neden geri kaldığını araştırmak demektir. Aynı biçimde, bir bölgenin nasıl gelişeceğini araştırmak, bir ülkenin nasıl gelişeceğini araştırmak demektir.

Kalkınma, son çözümlemede, bir sınıfsal olgudur. Eğer bir ülke geri kalmış ise, bunun anlamı, o ülkedeki egemen sınıfların yararı ile kalkınma çelişiyor demektir. Eğer bir ülkede bazı bölgeler, diğer bölgelere göre daha geri ise, bu sadece geri bölgedeki sınıfların yararının kalkınma ile daha çok çeliştiğini gösterir. Aynı biçimde, ister ülke ister bölge ölçeğinde olsun, kalkınma egemen sınıfların egemenliğinin sonu olacak ise, kalkınma hangi yöntemle getirilirse getirilsin aynı tepkiyle karşılaşacaktır. Başka bir deyişle, veri sınıfsal ilişkileri kırmada, şu veya bu yöntem diğerinden daha büyük bir şansa sahip değildir.

Çünkü gerçek, bilinçten veya bilgiden çok daha etkilidir. Eğer gerçek, kalkınma ise ve getirilen kalkınma egemen sosyo-politik yapıyı değiştirecekse, egemen sınıfların bunun karşısında olmaları için, onların kalkınma yöntem ve tekniklerini bilmeleri gerekmez. Örneğin, sorun Doğu'daki sosyal yapının değiştirilmesi ise, değiştirme yönteminin planlama ya da fizikî planlama olması, bundan zarar göreceklelerin ve hatta yararlanacakların tepkisi bakımından önemli bir ayrılık değildir. Zarar ve yarar görecekleler için önemli olan değişmedir ve her iki grup da — bağımsız hareket edebildikleri sürece — kendi yararlarının gerektirdiği tepkiyi gösterecektir. Bu bakımdan fizikî planlama yaklaşımı böyle bir değişimi

getirecek güçte ise, ekonomik planlamanın karşılaştığı engelleri aşmak zorunda kalacaktır.

Gerçeğin bilinç ve bilgiden etkili olması, aynı zamanda, gerçeğin bilgi ve bilinç düzeyini belirlemede olduğu anlamına gelmektedir. Bunun da anlamı ancak, egemen yararların gerektirdiği bilgilerin edinilebileceğidir. Egemen yararlarla çelişen bilgilerin edinilme ve yayılma şansı çok azdır. Ayrıca bu bilgilerin, o egemen yararları tehlikeye düşürerek uygulamalara kavuşturulması olasılığı çok daha azdır. Bugün Türkiye'de Doğunun «bir esrar perdesi ile örtülmesi» bir rastlantı değildir. Aynı biçimde bunun nedenini, Türkiye'de Doğu ile ilgili bilgi toplama kapasitesinin yetersizliğinde aramamak gerekir.

Sayın Gülöksüz'ün bildirisinde yeteri kadar açıklığa kavuşturulamamış en önemli nokta bu olmalıdır. Bildiri Milli Fiziki plânlama yaklaşımının «Doğu'nun kalkınmasını engelleyici, temeldeki ekonomik güçlükleri yenmede ve bu güçlüklerle yavaşmadaki sosyo-politik engelleri ortadan kaldırmada» önemli bir katkısı olacağı görüşünü getirmektedir. Bunun neden böyle olacağı açık değildir. Üstelik yukarıda söylendiği gibi, böyle bir şeyin gerçekleşmesi olanağı da yoktur.

Aslında bildiride Milli Fiziki Plân kavramı elle tutulur biçimde ortaya konmamıştır. Gerçi bildirinin amaçları arasında bu yoktur ve bu konuda yorum yapmayı üstlenmiş birinin en azından kavram üzerinde bir bilgiye sahip olmasını beklemek iyimserlik sayılamaz. Bu bakımdan Milli Fiziki plânlama kavramının açıklığa kavuşturulamamış oluşu ile ilgili gözlem bir eleştiri değildir. Yalnız bildiri Milli Fiziki Plândan söz etmekle birlikte, açıklama bütünüyle bilinen plânlama yönteminin kavramları etrafında dönmektedir. Başka bir deyişle, bildiriden milli fiziki plânlamanın, bilinen plânlamaya bir almaşık olduğu anlamı çıkmamaktadır. Hatta denebilir ki, bildiride, esas olarak, milli fiziki plân-ekonomik plân özdeşliği yaygın temadır. Örneğin bildiride «Milli Fiziki Plân politikalarının Doğu'ya yavaşımı açısından temel değişiklikler, köylünün topraktan kopmasını sağlayacak yeni tarım dışı iş imkânlarının yaratılmasıdır. Bu imkân gerçek bir sanayileşme ile sağlanabilir» demektedir. Yine bildiride, Doğu kalkınması bakımından çok önemli görülen ve dolayısıyla sık sık tekrarlanan bir düşünce «sanayileşme —tarımda moderenleşme— şehirleşme» üçlüsünün birbirinden ayrılacaklığı düşüncesidir.

Bildirinin ana düşüncesine katılmamak imkân dahilinde değildir. Şehirleşme ekonomik ve sosyal kalkınmanın bir türevidir. Fakat bunun, ekonomik plânlamadan ayrılığını bulmak güçtür. Doğu'ya ekonomik kalkınma yaklaşımının da bu konuda varacağı düşünce bundan farklı değildir. Öyleyse, hiç olmazsa, bu açıdan ekonomik plânlama ve milli fiziki plânlama yaklaşımları arasında bir ayrılık yoktur. Ve yine öyleyse, Milli Fiziki plânlama doğuya kalkınma götüreceği her türlü yöntemin karşılaşacağı güçlükleri karşısında bulacaktır; ne az, ne çok.

Bölge ekonomisi Dışsal ekonomiler

Doğaldır ki Sayın Gülöksüz'ün önerilerinin bütünü bu değildir. Sn. Gülöksüz ileri sürmektedir ki, mekan boyutunu gözetmeyen bir planlama eksik bir planlamadır. Çünkü mekân boyutu gözetilmediği takdirde önemli bazı ekonomilerden yoksun kalacaktır. Bildirinin konu ile ilgili temel bölümü şudur: «Hangi bir sektörün milli ölçüde plânlamasında yalnız iktisadi kriterlere uyulması halinde, hesaba katılmayan yerleşme ve şehirleşme gibi dış ekonomiler vardır. Bu ekonomilerin hesaplanmaması halinde plânın ekonomik bakımdan en elverişli plân olduğu söylenemez»

Sn. Gülöksüz burada, ekonomik plânmaya haksızlık yapmaktadır. Haksızlık şudur: ekonomik plânlama dışsal ekonomileri hesaba katar. Daha doğru bir deyişle dışsal ekonomiler ekonomik plânlamanın gerekçesinde oldukça önemli bir yer tutar. Plânsız bir ekonomide kararlar tek tek alındığı için, sadece o andaki

talep ve arz durumuna dayanır. Bu bakımdan bir yatırım, o andaki talep ve arz koşullarına göre kârlı bulunamayacağı için yapılmayabilir. Fakat yatırımlar birlikte düşünüldüğünde, talep ve arz koşulları değişeceğinden aynı yatırımın kârlı olabilmesi ve dolayısıyla yapılabilmesi söz konusudur. Fiyat mekanizmasının sinyalleri, bu birlikte yatırımlardan doğacak yeni talep ve arz bilgilerini getirmezler. Bu bakımdan plânlamaya başvurmak, kalkınmada ekonomik olmak bakımından, zorunlu olmaktadır.

Dışsal ekonomileri gözetmeyen bir plan, plan değildir. Bu nedenle sadece, iktisadî kriterlere uyularak hazırlanan bir planın en elverişli plan olamayacağı düşüncesi doğru olmamaktadır. Çünkü planlara dengeli kalkınmanın araçları gözüyle bakılmaktadır ve dengeli kalkınma dışsal ekonomiler yaratma ve yararlanma sorunudur.

Ne varki, bütün bunlara rağmen, Sn. Gülöksüz doğru ve haklı olabilir. Bu ise, ancak dışsal ekonomilerden yararlanmak mekân planlaması yapmayı gerektiriyorsa, söz konusudur. Mümkündür ki, dışsal ekonomilerden faydalanmak, ancak mekân plânlaması yapmakla gerçekleştirilebilir.

Böyle bir olasılığın anlamı şudur: Türkiye'nin yüzeyi bugünkü teknolojik düzeyde, dışsal ekonomilerin gerçekleştirilebileceği bir yüzey biriminden geniştir. Başka bir deyişle ekonomik plânlamaya göre yaratılacağı hesaplanan dışsal ekonomiler, eğer yatırımlar belirli bölgelere toplanmaz ise, gerçekleştirilemeyecektir. Bu durumda birbirini destekleyecek yatırımlardan doğabilecek ekonomileri maksimumlaştıracak bölgesel yığılmaları araştırmak ve seçmek zorunluluğu doğacaktır.

Böyle bir varsayım doğru ise mekân planlamasına başvurmamak, gerçekten bir çok ekonomiden yoksun olmak demektir. Yalnız bu durum ancak yukarıda söylendiği gibi Türkiye düzeyinin, veri üretim güçleri karşısında kesimsel bir tamamlayıcılığı yetersiz kılacak kadar geniş olması halinde ortaya çıkacaktır. Eğer bu koşul yoksa, bölgesel bir yığılma, dışsal ekonomi yaratabilmek için, lokasyon ekonomisinden yoksun olmak sonucunu doğuracaktır.

Bir de şu vardır: Şimdiye dek sözü edilen daha çok yatay dışsal ekonomi denilen ekonomidir. Bunun kadar önemli olan bir de dikey dışsal ekonomi gereklidir. Dikey dışsal ekonomi esas olarak alt-yapı yatırımları ile sağlanır. Türkiye'ye bir bütün olarak bakıldığında, bugün için gerektiğinden fazla alt - Yapı yatırımları yapılmış olduğu görülmektedir. Örneğin Türkiye taşıt başına en uzun kara yoluna sahip bir ülkedir. Bu demektir ki, bugün Türkiye'de yaratılmış fakat kullanılmayan önemli bir alt-yapı vardır. Ve Türkiye'de tarihi bir miras olarak, bu atıl alt-yapı daha çok görece gelişmiş bölgelere yığılmıştır. Ekonomik olmak, ilk önce bu mevcut ekonomilerden yararlanmayı gerektirir. Bu durum, önceki düşünce ile birlikte Doğu'nun kalkınmasının karşısında ekonomik güçlüklerin de olduğunu göstermektedir.

Yukarıda söylenenler şöyle özetlenebilir: Veri üretici güçler düzeyinde, Türkiye'de bir bölgenin kalkındırılması adı altında, üretim faaliyetlerini geri bölgelere yayma girişimi ekonomik gerekçeden, yoksundur. Çünkü, böyle bir girişim bir yandan, belli dışsal ekonomi düzeyinin en çok kaynak kullanarak yaratılmasına, bir yandan da, (mikro) lokasyon ekonomilerinin feda edilmesine yol açacaktır. Başka bir deyişle, böyle bir girişim, veri üretici güçlerle, maksimum ulusal gelirden vazgeçme sonucunu doğurur.

Yukarıda söylenenlerin bir anlamı da, veri üretici güçlerle ulusal gelir artış hızının maksimizasyonunun, bölgeler arası dengesizlik ile sağlanabileceğidir.

II — BİLDİRİ Olumsuz öneriler

Doğu'nun kalkınmasını, Türkiye'nin bu gelişmişlik aşamasında, ekonomik olma mayacağı görüşü, Doğu'nun kalkınmaması veya kalkındırılmaması anlamına gelmemektedir. Çünkü bir toplumun yapacağı her şeyin ekonomik olması zorunluluğu yoktur. Üstelik bugün ekonomik olmayan bir şey, başka bir aşamada ekonomik olabilir. Bu bakımdan ekonomik olma endişesi tek ve değişmez bir endişe sayılmamalıdır. Yalnız, bu durumda, ekonomik olma veya olmamanın açıkça ortaya konması ve bu kritere bağlı kalınmadığının belirtilmesi gerekir. Eğer böyle yapılırsa, «geri kalmış bölgelerdeki iktisadi olma niteliğini kaybetmeden yapılabilecek sanayi yatırımları» (ikinci plân, S.268) gibi ifadeler kullanılmaz. Bu ifade, fakir bir işçinin oğluna, her aybaşı yaklaştığında, «eğer bütçemi bozmazsa, sana bir bisiklet alacağım demesine» benzemektedir. Bisikletin, işçinin bütçesini bozacağına nedenli kuşku varsa, sanayi yatırımlarının geri kalmış bölgelere gittiklerinde iktisadi olma niteliklerini kaybedeceklerinde de o kadar kuşku vardır.

Yalnız bir kez Doğu'nun kalkındırılmasına karar verildikten sonra, bu kararın uygulamasını mümkün olduğu kadar tutarlı ve ekonomik yapmamak için bir neden yoktur. Toplumlar şu veya bu nedenle ekonomik olmayan bir girişime el atabilirler. Fakat, bu girişim gerçekleştirilirken ikincil ölçüde ekonomik hareket yolları kapanmamaktadır. Örneğin İsrail'in çölde ekonomik faaliyet yaratma kararını ekonomik dayanaklara oturtmak son derece güçtür. Bununla birlikte, ekonomik faaliyet yaratma çabası, en az kaynak kullanılarak gerçekleştirilebilir.

Bu nasıl olur? Soru şöyle de sorulabilir: en az kaynak kullanarak Doğu kalkınması sağlanırken neler yapılmamalıdır? Sn. Gülöksüz bildirisinde, nelerin yapılmaması gerektiğine önemli bir yer ayırmıştır. Sn. Gülöksüz'ün bildirisinin bu olumsuz yanları gerçekten son derece olumludur. Getirilen düşünceler kendi içinde tutarlı ve Türkiye için orijinal bir özellik göstermektedir.

Sayın Gülöksüz, şimdiye dek kamu otoritesinin —Sn. Gülöksüz'ün değerlendirdiği kadar olmamakla birlikte— önemlice yatırım götürdüğünü söylemektedir. Yalnız bu yatırımların mekân içindeki dağılımı konusunda «kamu yatırımları için kaba bir eşitlik anlayışından başka bir kriter» uygulanmamıştır. Bu ise bunların bir arada bulunmasında doğacak bazı yararlılardan yoksun olmaya yol açmıştır. Bu nedenle, böyle bir uygulamaya son vermek gerekir. Bunun yerine «ülke ölçüsünde bölgeler arası dengeye varmak için, Doğu'da bölge içi kontrollü dengesizlik yaratılmalıdır.» Kontrollü dengesizlik zorunluluğu, şehrin yaratabileceği dışsal ekonomiye dayanmaktadır. Ulusal ölçekten farklı olarak, bölge ölçüğünde, ekonomik faaliyetlerin şehir birimi içinde toplanmasının gerekli fedakârlığı minimize edeceği görüşü ileri sürülmektedir.

Şehirlerin yada bölge merkezlerinin geri kalmış bölgedeki sınıfsal ilişkilere devamlı bir tehdit olacağı düşüncesi, Sn. Gülöksüz'ün sistemi içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu merkezlerden çıkacak etkiler, feodal yapıyı devamlı olarak zayıflatacaktır. Bu yapının zayıflaması da gerekir ve feodalitenin yıkılması ancak dıştan gelecek etkiler ile olabilir. Yalnız yıkılışın hızı, karşı önlemlerin (tedbir) alınmamasına bağlıdır. Üstelik kalkınma adına böyle yıkılışı yavaşlatıcı önlemlerle ortaya çıkılması, büyük hatadır.

Sn. Gülöksüz, haklı olarak, bu tip hataların şimdiye dek oldukça önemli ölçüde işlenmiş olduğu düşüncesindedir. Bugün ısrarla piyasaya sunulan, küçük sanayi çarşıları, mahallî liderlik, toplum kalkınması projeleri böyle feodal yapıyı korumaya yönelmiş, feodal düzeninin kurumlarını ayakta tutmaya çalışan girişimlerdir. Mahalli liderlik, kapitalist öncesi toplumun unsurlarına, yeni etki alanları açmaya yönelik bir uğraştır. Sanayi çarşıları ise, şehir ekonomisinde en küçük bir yere sahip olmayan, yine kapitalist öncesi üretim biçimini yaşatmayı

amaç edinmiş gereksiz bir çabadır. Her ikisi de sadece feodal düzeni daha uzun ömürlü yapmaya, şehirlerden gelişmenin yayılmasını önlemeye yönelmiş kurumlardır.

Bunlar, gelişme sürecinin çok tutarlı bir biçimde ortaya konulduğunu gösteren işaretlerdir. Bildiri burada yeteri kadar açık olduğu için, daha fazla geliştirilmesi gerekli olmamaktadır.

Ölumlu öneriler

Şehirin veya bölge merkezlerinin, gelişme yayıcı rolünü iyice tespit etmek de yarar vardır. Şehirin nasıl gelişeceği ve neyi geliştireceğinde açık olmak gerekir. Bildiride, esas olarak, bu yapılmıştır ve şehirleşme doğru görülen bir perspektife oturtulmuştur. Yalnız bazan burada kuşku doğuracak, düşüncelere rastlanmaktadır. Örnek olarak şehirleşme-teknolojik değişme ilişkisi gösterilebilir. Sık sık tekrarlanan görüşe göre, şehir teknolojik değişmeyi hızlandıracak bir işlev (fonksiyon) görür.

Bu görüşe bütünüyle katılmak olanağı yoktur. Teknolojik değişimin şehirde olması, bunun şehirleşmenin bir türevi olduğu anlamına gelmez. Teknolojik değişme ve hızı, sanayileşme ve hızına bağlıdır. Daha doğru bir deyişle, bu bir ekonomik sorundur ve mekân ve yerleşme ilintisine sahip olmaktan uzaktır.

III — DOĞUNUN KALKINMASI SORUNU Geliştirilen araçlar

Geri kalmış bölgelerin kalkınması sorunu, Türkiye'de hiç olmazsa sözde, yeni düşünülen bir sorun değildir. 1930 lardaki plânlama girişiminin temel amaçlarından birisi Doğu'nun kalkınmasıdır. Fakat yapılan yatırımlar pek az istisnası ile doğu'nun dışındaki bölgelere dağılmıştır. Daha sonraki dönem ve bölge kalkınması ve de firma ekonomisinin gereklerine uyan, doğuya arzı fabrika kurma dönemidir. Biçimsel planlama döneminde ise, Doğu'ya daha çok yardım götürme sözünün sık sık tekrarlandığı görülmektedir. Bunun aracı olarak, yatırım indirimi geliştirilmiştir. Doğu'daki tercihli yatırım indirimine karşın, özel yatırım, Doğu'ya iltifat etmemiştir. Bugün bu indirim artırılmakta, özendirici fonların kullanılması yolu açılmaktadır.

Sn. Gülöksüz'ün bildirisini, bu araçlara güvenle bakmamaktadır. Gerçekten de, bu araçlara güvenle bakmak için hiç bir neden yoktur. Bunun için uzun gerekçeler düzmek gerekli görülmemektedir. Bu yorumun başında belirtildiği gibi bir bölgenin gelişmesinin ortaya çıkardığı sorunlar, bir ülkenin gelişmesinin sorunlarından farklı değildir. Temel sorun biri birine talep yaratacak yatırım kompleksinin gerçekleştirilmesidir. Bu yapılmadıkça kâğıt üzerinde kâr hadlerini sun'i bir şekilde yükseltecek tedbirler alınması başarının da kâğıt üzerinde kalmasında başka bir sonuca yol açmaz. Talep küçük olduğu için çok küçük olan kâr haddini, örneğin, iki katına çıkartmak, buraya yatırımların akması için yeterli değildir. Bu bakımdan, bu araçlarla sınırlı kalındıkça, doğu'nun kalkınması sorununun daha da gecikmesine şaşmamak gerekir.

Bu araçlara güvendikçe, gerçekleşmeyecek olan sadece Doğu'nun kalkınması değildir. Bugünkü bölgeler arası dağılımı korumak bile güç olacaktır. Başka bir deyişle bütün edebiyata rağmen gelişmiş ve gelişmemiş bölgeler arasındaki fark daha da açılacaktır. Gelişmiş bölge bütün ekonomik faaliyetleri çekmekte devam edecektir.

Çıkış olanağı

Yukarıda söylenenlerden, çözüm yolunun, ne olduğu da bir ölçüde ortaya çıkmaktadır. Bu, Doğu'ya birbirini bütünleyen yatırım kompleksinin götürülmesi sorunudur. Ancak, bu yapılabilirse doğu kalkınması gerçekleştirilebilir ve Sn. Gülöksüz'ün önerdiği stratejiler anlam kazanabilir.

Yalnız daha önce söylenenler, bugünkü üretim güçleri düzeyinde böyle bir girişimin ekonomik olamayacağını göstermekteydi. Sadece, ekonomik olmamakla kalmaz, böyle bir şey gerçekleştirilemez. Çünkü, Doğu'da kalkınma başlatacak genişlikte bir yatırım kompleksinin Türkiye'nin bütün yatırımlarının Doğu'ya aktarılması sonucunu doğurması mümkündür.

Böyle bir şey ise yapılabilir olmaktan çok uzaktır.

Bu durumda, Doğu'nun kalkınması, Türkiye'nin bugün gerçekleştirdiğinden çok daha yüksek bir kalkınma hızının amaç edinilip, gerçekleştirilmesine bağlıdır. Ancak, böyle bir üretici güçler düzeyinde Doğu'nun kalkınması hem mümkün ve hem de ekonomik olabilir.

Daha yüksek bir kalkınma hızında, herhalde, Doğu bugünkünden daha büyük bir kalkınma dinamiğine kavuşabilir. Doğu'yu bilinçli kalkındırma söz konusu olmasa bile, Batı'nın gelişmesi, zorunlu olarak Doğu'yu etkisi altına alacaktır. Çünkü Batı'nın gelişmesi üretimini satma sorunu ile karşı karşıya kalacaktır. Doğu'nun bir alıcı olarak ortaya çıkması onun bir ölçüde kalkınmasına bağlıdır. Aynı biçimde, Batı, Doğu'nun üretim faktörlerine olan talebini artırmak zorunda kalacaktır.

Bilinçsiz bir gelişme süreci sonunda Doğu'nun dinamikleşmesi yavaş olacaktır. Aynı zamanda, Doğu ekonomisi, tıpkı Türkiye'nin gelişmiş ekonomilere olduğu gibi, Batı ekonomisine bağlı bir yapıya yönelecektir.

Daha yüksek bu kalkınma hızında, Doğu kalkınmasının bilinçli bir biçimde ele alınması başka bir çelişme sürecine yol açacaktır. Bu hız böyle bir durumda, ulusal ölçekte, yeni kullanılmayan alt kapasiteler yaratma söz konusu değildir. İkinci Doğu için, kendi talebini yaratacak bir yatırım kompleksi plânlamak mümkün olacaktır. Üretici güçlerin, bu yüksek düzeyinde, sadece Doğu bölgesi için bir dışsal ekonomiler bütünü yaratmak olanağı doğacaktır. Böyle bir durumda, Sn. Gülöksüz'ün de değindiği gibi, ağır sanayi dışında, bütün girişimlerde lokasyon sorunu önemini yitirecektir.

Böylece, daha yüksek bir kalkınma hızı söz konusu olduğunda, Doğu kalkınması ekonomik olabilmektedir. Fakat bu, politik bakımdan da yapılabilir demek değildir. Çünkü bu durumda Doğu'ya kalkınma dışarıdan ve birden bire gelmektedir. Kalkınma ise, başından beri, söylendiği gibi Doğu'daki egemen sınıfların yararları ile çelişmektedir. Doğu'daki egemen sınıfların da Türkiye'deki karar alma sürecinde önemli bir ağırlıkları vardır. Bu bakımdan, böyle bir bilinçli girişim, bugünkü düzende, uygulama şansından yoksundur.

Bu egemen sınıfların, şimdiye kadar, kamu yatırımlarından güçlerinin imkân verdiği çok altında bir pay almış olmaları her halde yukarıda söylenenlerin bir delilidir.

Buradan başa dönülebilir: Daha önce söylendiği gibi, şu teknik yada bu yöntem, Türkiye'nin kalkınmasının bir parçası olan, Doğu sorununu bir diğerinden daha kolaylıkla çözemez. Hepsini aynı güçlük beklemektedir: Sosyo-politik yapı.

TARTIŞMA

OĞUZ ARI

Gerek sosyal gerek iktisadi faktörlerin etkisi altında bir organizasyon veya teşkilât ve o teşkilâtın içinde bağdaştırıcı ve ayırıcı «associative» ve «dissociative» hareketler vardır. Bu hareketler her bölgede görülür. Doğuda da mevcuttur. Bu hareketlerde organizasyonda önemli rolü olan kimseler çok etkili olabilir. Ayrıca, bağdaştırıcı ve ayırıcı hareketler bir bölgede geniş halk kitlelerine yayılabilir. Şimdi, acaba Doğu'da bağdaştırıcı değil, ayırıcı hareketler olmuş mudur? Biliyoruz ki olmuştur. Bunda tabii menfaati olanlar da vardır. Fakat geniş halk kitlelerinin ayırıcı hareketlere giriştikleri zaman menfaatleri, acaba iktisadi menfaatlerle ilgili midir? Yani idrak ettikleri menfaatler dışında iktisadi menfaatlerle? Bu konu her halde düşünilmeye değer. Çünkü eğer kendi menfaatleri genel iktisadi menfaatlerle ilgili değilse, veya iktisadi menfaatleri kendilerine açıklanmıyorsa, onlar bu konuda aydınlatılmıyorsa, o zaman bu tip ayırıcı hareketler kalkınmaya yararlı olmayacaktır. Ayırıcı hareketler, belirli bir an'aneci, «traditional» sistemi sürdürmekten ileri gitmeyecektir. Onun için, iktisadî faktörlerle birlikte sosyal faktörler ve sosyal şartları değiştirme üzerinde durulması faydalı olacaktır.

TARIK ZİYA EKİNCİ:

Efendim Doğu'nun kalkınması konusunda, kalkınmanın planlanması konusunda verilen tebliği çok enteresan buldum. Tebliğden sonra tartışmaya katılan arkadaşların görüşlerinde de gerçekten çok enteresan yeni katkılar vardır. Ancak bu meyanda kendimde bu mesele ile yakından uğraşmış bir kimse olarak bazı görüşler üzerinde noktai nazarımı açıklamak isterim. Şimdi sayın tebliğ sahibi Yiğit Gülöksüz arkadaşım Doğu'nun geri kalmasında Doğu'daki sosyal ve ekonomik hayatı kontrol eden zümrelerin ağalık ve şeyhlik müessesesinin feodal yapının devamını bir faktör olarak göstermektedir. Acaba bu feodal yapının sürüp gitmesinde ne gibi bir amil vardır ve bu bugünkü düzende yukardan gelme bir durum mudur yoksa bunu devam ettiren ve bunun gelişmesinde etken olan bazı faktörler var mıdır? Doğu'da feodal düzenin yürürlükte olduğu şeyhlik ve ağalık müessesesinin hâkim olduğu bir gerçektir. Ama feodal düzenin topyekûn Osmanlı İmparatorluğunda hâkim olduğu döneme bakıyoruz, Doğu ve Batı arasında bu gün müşahede ettiğimiz dengesiz durumun adaletsiz ve dengesiz durumun mevcut olmadığı nazarı dikkati celbetmektedir. Bilhassa 19. asrın başlarında ve ikinci yarısına kadar devam eden dönemde bakıyoruz ki Doğu'nun bir çok illerinde bugünkü hayat seviyesinden daha ileri bir hayat seviyesi yani bu günküne kıyasla söylemiyorum o günkü toplum yapısında Doğu-Batı mukayese si yapıldığı zaman daha ileri bir hayat seviyesinin hiç olmazsa dengeli bir hayat seviyesinin mevcut olduğu görülür. Meselâ örnek olarak Bitlis ilini verebilirim. Bu ilde o günkü şartlar içinde 85.000 nüfus barınırken bugün sadece 15.000 nüfus barınmaktadır. Bu ilimizde ozaman bu feodal münasebetler içinde, feodal münasebetlerin bir icabı olan küçük sanatlar eltezgâhları manifaktör sanayi yaygın bir vaziyettedir. Çeşitli küçük sanatlar gayet ileri bir merhalede bulunmaktadır. Ve yine Doğu'nun bir çok illerinde bu örnekleri verebilirim. Böyle küçük sanayi merkezleri halinde kasabalarda ve şehirlerde manifaktürün çok ileri olduğunu ve Osmanlı İmparatorluğunun bilhassa bugünkü Anadolu'da Doğu Batı illeri ile mukayese yaptığımız zaman bunun eşit bir seviyede olduğunu müşahade etmekteyiz. İlk defa Doğu'da büyük çapta gerileme Osmanlı İmparatorluğunun yabancı sermayeye açılmış olduğu döneme rastlamaktadır. Yani yabancı tekellerin Osmanlı pazarlarını elde etmek için ve mali sermayenin Osmanlı paralarını kontrol etmeğe başladığı yıllardan itibaren yavaş yavaş Doğu ile Batı arasında dengesiz bir durumun meydana çıktığını müşahade etmekteyiz. Özellikle yabancı sermaye ve yabancı sarmayenin yabancı sanayinin getirdiği mahsuller, Osmanlı İmparatorluğunun büyük sahil şehirlerine doğru gelmiş İstanbul, İzmir ve bu civar illerde temsilcilikler bulmuş burada lisan bilen ve bunlarla iyi münasebetler kurabilecek vasıtaların da temin edilmesi sebebi ile Osmanlı pazarları tamamiyle kontrol altına alındıktan bir süre sonra yavaş yavaş manifaktür sanayinin çökmeye başladığını artık devri geçen bir ekonomik tarz olduğunu görmekteyiz. Ve bunun giderek tamamen çöktüğünü müşahade etmekteyiz. Tabii Süveyş Kanalının açılması Avrupa, Asya pazarlarının irtibat yolu olarak Doğu'nun fonksiyonunu kaybetmesi gibi bir çok faktörlerde Doğu'da süratli bir gerilemenin meydana ve tamamiyle Osmanlı pazarının yabancı sermayenin kontrolü altına girmesi neticesi Doğu'nun gittikçe gerilediğini müşahade etmekteyiz. O halde Doğu'da bugünkü feodal münasebetlerin yürüyüp devam etmesi Osmanlı düzeninden bize tevarüs etmiş bir durumdur. Bağımsız bir durum değildir. 1923 ve 1960 döneminde Doğu kalkınması konusunda yapılmış olan teşebbüslerle ilgili bölümde de belirtildiği gibi ilk şeyh Sait isyanı ve onu taki-

beden devredeki harekâtda da Doğu'da feodal yapıda bir değişiklik olduğunu müşahede etmekteyiz. Daha evvel gerçek anlamda feodal münasebetler caridir. Bir feodallığın kendine has toprakları o toprakların belirli hudutları, o topraklar üzerinde asker beslendiğini o topraklar üzerinden vergi aldığını ve merkezi otorite ile irtibatının zayıf olduğunu birnevi âdemül merkeziyet esası içinde olduğunu ancak zaman zaman harplerde ve sair münasebetler içinde bildiğimiz Hamidiye ordusu adı altında merkezi feodalitenin temellerine katkılarını görmekteyiz, veya hediyeler ve behiyelerle. Ama 1923, takiben 1925 hareketi Türkiye'de ilk defa merkezi bir otoritenin kurulması, Türkiye'de ilk defa merkezi otoritenin topyekûn bir vergi tahsilâtına başlaması ve bunu bütün Türkiye'ye şâmil bir hale getirmesi ve Türkiye'den asker talep etmesi, feodal beylerin de çocukları ve kendileri dahil olmak üzere asker talep etmesi gibi müdahalesi merkezi otoritenin teessüsü orada bir hareketin çıkmasına yani feodal nitelikte bir hareketin çıkmasına ve feodal menfaatlerin haleldar olması feodal düzenin ihlal edilmesine karşı bir hareket olmuştur. Yoksa bugün şeyh isyanı ile ilgili bir çok yayınlarda gördüğümüz gibi bunun dini karakteri bunun şu veya bu şekildeki karakterinden çok, esas amil olan ordaki feodal bünyeyi bozucu fedoal bünyenin taleplerine ve düzenin devamına karşı olan bir müdahalenin yürürlüğe girmesi yani bir merkezi otoritenin teessüsü, bir burjuva düzenin kurulması ile ilgili bir hareket olmuştur. Ama bundan sonra bu hareketin bastırılması ile birlikte Doğu'da Türkiye'de, Batı ile entegrasyonu sağlayacak tarzda köklü dönüşümlerin yapılmasına gidilmemiştir. Burda belirtilen askeri meselelerle politik meselelerle uğraşma sorumluluğu köklü tedbirlerin alınmasına meydan vermediği tarzındaki ifade elbette o zaman iktidarı elinde tutan zümrelerin ve tabakaların bir politik tercihi meselesidir birinci meselesidir. Eğer burda köklü dönüşümler yapılabilse, bu da ağalık düzeni feodal düzen içerisinde devam edip gelmektedir. Doğuda artık değerın çok az miktarda yaratılmış olduğu görüşüne bende katılmıyacağım Sayın Kıray mazur görsünler ve bunun gerçekten mahdut eller tarafından kontrol edildiği, bunların menfaatinin haleldar olmaması için büyük gayret sarfettikleri vakıası doğrudur. Fakat artık değerın çok az olduğu ve bu sebeple Doğu'nun kalkınmasında bunun mühim bir etkisi olduğu görüşüne katılmıyacağım. Artık değer Yalçın arkadaşımızın da belirttiği gibi yeteri ile üretilmektedir. Belki oran bakımından yüzde şu kadar düşüklük gösterebilir toprağın verimi veya layığı ile işletilememesi veya mevcut münasebetler içerisinde yeterince değerlendirilememesi bakımından verim düşük olabilir amma bu artık değerın çok az olduğu ve sosyal ve ekonomik hayatı etkileyecek yönde bir faktör olmadığı görüşünü doğuramaz. İkincisi Sayın Kıray buyurdular ki Doğu'nun kalkınmasında iki mühim etken rol oynar. Bunlardan birisi Türkiye'nin Batısında artık üretimi kontrol etmeyen bir gelişmenin olması ve bunun Doğu'da artık üretimin hem artmasını hem kontrolünü eline alma arzusunu meydana çıkması. İkincisi de bizzat Doğu'nun içinden bu baskı guruplarının çıkması görüşünü ortaya attılar. Artık gurubun bugün doğudaki hakim çevreler tarafından feodal münasebetlerin yürütücüsü ağalar ve şeyhleri kontrolü altında oluşu vakıası doğrudur. Amma bu hakim çevrelerin Batı'nın hakim çevreleri ile ayrı ve onlarla irtibat halinde olmadığı görüşü çıkıyorki buna katılamayız. Doğunun hakim çevreleri ile batının hakim çevreleri tam bilinçli bir ittifak halinde ve el birliği halindedir. Bugün Doğu'nun bu statüde kalması bugünkü sosyal ve ekonomik düzeyde kalması doğulu ve batılı hakim çevrelerin müşterek arzuları ve menfaatleri iktizasıdır. Onun için batıdaki hakim çevrelerin doğudaki artık değeri kontrol edebilecek seviyeye gelmesi diye bir mesele mevcut değildir. Aslında bu ittifak manzumesi içinde Doğu'daki artık değer Sayın Küçüğün de belirttiği gibi Batı'ya intikâl etmektedir. Sermaye polarizasyonu bunu göstermektedir. Bunun çeşitli örneklerini rakamlarla ortaya çıkarmak durmadan doğudan batıya doğru sermaye akışını ispat etmek göstermek mümkündür. O halde batının doğudaki artık değeri kontrol etme arzusunun doğudaki sosyal bünyeyi değiştirme yönünde bir müdahalesi meselesi bence ön planda gelen bir mesele olmaz, en azından bugünkü şartlar içinde tebliğde nazarı dikkatimi celbeden diğer bir husus daha var, o da adeta teknik taleplerin, teknik seviyedeki isteklerin

ve hazırlanmış olan planların idareden, politik karar organlarından bağımsız olabileceği ve bağımsız bir şekilde toplum yapısını etkileyebileceği görüşü genellikle hakim görünmektedir. Meselâ demektir ki doğunun kalkınmasında önemli üç faktör, şehirleşme, tarımda modernleşme ve sanayileşme gibi üç unsur vardır. Doğuda öncelikle Devlet eli ile sanayileşmenin yapılması gerekmektedir. Yani bunun karşıt görüşü, öyle bir devlet düzeni ki bu isterse batıda özel sektörcü olabilir sanayileşmeyi özel sektör eli ile teşvik eder yapar ama doğuda behemahal bu mekanizmanın devlet eli ile bir sanayileşmeye gitmesi gerekmektedir. Bu tabii eşyanın mantığına aykırı bir görüştür. Bir politik düzen bir devlet düzeni bir bütündür. O kendi mantığına göre hareket edecektir, eğer bir yerde özel sektörcü ise topyekûn bütün vatan sathında özel sektörcü olması gerekir. Eğer bir yerde devletçi ise topyekûn devletçi olması iktiza eder. Burda devletçi burda özel sektörcü olması mümkün değildir. Ve devletçi olması gereken ahvalde yerde de mutlaka temel mantığına uygun şekilde hareket etmesi gerekir. Eğer özel sektörcü ise temelinde özel sektörün tercihlerine ve temayüllerine göre yatırımlarını yapması iktiza eder. Bu gün doğuda yapılan yatırımları hep görmekteyiz. Zaten ikinci beş yıllık planda 1. beş yıllık plandaki tatbikat verilmektedir örnekler verilmektedir, özel sektörden hemen hemen hiç yatırım yoktur. Mevcut çok mahdut miktardaki yatırımda yine yapıyı değiştirecek nitelikte değildir ve önemi haiz yatırımlar değildir. Devletin yaptığı alt yapı yatırımları da tetkik edildiği zaman bu da ilerde sanayileşmeyi mümkün kılacak nitelikteki yatırımlar değildir. Bunlar kalem kaleme tahlil edildiği zaman görülecektir ki bunlar sadece politik amaçlarla yapılan yatırımlardır. Doğu'daki baskı guruplarının yani sayın Kiray'ın tabiri ile artık değeri kontrol etme yeteneğinde ve imkânlarında olan zümrelerin nüfuzlarını devam ettirebilmek için politik organlardan kopardıkları tavizlerdir. Meselâ Hakkâri'ye on milyon liraya hâpishane yapılır, meselâ bilmem nerede üç tane kışla yapılır ve bu esaslar içinde yapılan yatırımlardır. Teşekkür ederim.

TULGAR CAN:

Ben, ayrıntı sayılabilecek birkaç noktaya değinmek istiyorum:

Özellikle tebliğin başındaki tarihçe kısmında bir sistem meselesi dikkatimi çekti. Bir kısım sonuçları, o sonuçları çıkarmaya yetmeyecek göstergelere dayanarak çıkarmak yoluna gidilmiş gibime geldi. Sonuçlarla anlaşsam, problemlerin o yönde olduğu kanısı bende olsa dahi, bu sistem meselesi üzerindeki tereddütlerimi belirtmem gerek. Bunlardan bir tanesi şu: Yiğit, sanayileşmenin ortaya çıkmadığı Doğu bölgesinde şehirleşme oranının Batıya kıyasla daha fazla olduğu üzerinde duruyor ve bundan bazı sonuçlar çıkarıyor. Sonuçlar üzerinde anlaşsak dahi ben bu sonuçlara varış şekline doğrusu tam katılamıyorum. Çünkü ortada bir büyüklük, bir «magnitüde» meselesi var. Doğuda zaten tarımsal nüfus oranının çok yüksek ve şehir nüfusunun sayısal olarak çok az olduğu göz önüne alınırsa, bu alanda başlayacak bir şehirleşme hareketi, oran olarak, ister istemez büyük görülecektir. Böyle bir karara varabilmek için, herhalde bir kısım başka göstergeleri de dikkate almak gerekir sanıyorum.

Aynı paralelde bir başka misal vererek ne demek istediğimi açıklamak istiyorum. Örneğin, Birinci Beş Yıllık Plân döneminde Doğu Bölgesine yapılan kamu yatırımlarının artış hızında devamlı bir düşüş görülüyor. İlk yıl % 98 bir artış olmuş, ikinci yıl % 48, sonra % 25 ve % 12.5. Aynı düşünce sistemi içinde, bu durum Doğuya yapılan yatırımlarda bir düşüş olarak değerlendirilebilir. Halbuki doğru değil. Çünkü çok düşük seviyede olan yatırımlarda birden bir sıçrama olmuş ve ondan sonra da artış devam ediyor. % 98 lik artışın hep devam edeceğini düşünsek çok kısa bir süre sonra Türkiye'de bütün kamu yatırımlarının doğuya yapılması ve ondan sonra bütün kaynaklar doğuya tahsis edildiği halde gene de yatırımların artış hızında ani ve büyük bir düşüş olması kaçınılmaz bir sonuç olacak. Burada önemli olacak gösterge, doğuya yapılan yatırımların artış hızının, toplam yatırımlar artış hızının altına düşmesi olabilir ancak.

Bu metod meselerine kısaca değindikten sonra, Şimdi Sayın Yalçın Küçük'ün söyledikleri arasında bende ciddi tereddütler uyandıran bazı hususlara dokunmak istiyorum. Yalçın biraz şöyle bir sonuca vardı gibime geldi: Doğu ya kalkınmaz, ya kalkınmaz —Doğuyu kalkındırmak istiyorsak batının kalkınmasından vazgeçmeliyiz—, eğer Batının kalkınması devam ederse Doğu kalkınmaz.

Ben, bu kadar basite irca edilmiş bir kalkınma tarifini anlayamadım doğrusu. Kalkınma ya olan, ya da olmayan bir şey midir? Bu kadar net ve statik bir kavram mıdır? Bunu anlayamadım. Çünkü Doğu herhalde kalkınır ve muhakkak ki bugün de kalkınmaktadır. Önemli olan bu kalkınmanın hızıdır. Kalkınma sürekli bir oluşturu ve belirli bazı diğer faktörlerle orantılı olarak değerlendirilmesi gerekir. Doğuyu ya Batıya göre değerlendireceğiz, Batıya veya Türkiye'nin bütününü birtakım başka ülkelere göre değerlendirdiğimiz gibi. Yahut Doğuyu gene Doğunun bir yıl evvelki veya belli bir süre evvelki durumuna göre değerlendireceğiz ve kalkınmayı böyle ölçeceğiz. Dolayısı ile, burada bir doz meselesi ortaya çıkıyor. Doğuya ne kadar, Batıya ne kadar, ne ölçüde ve hangi metodlarla yatırım yapılacak? O vakit Batı'nın kalkınmasında belirli bir yavaşlama pahasına ve bu pahalıyı ödeyerek, Doğu'nun kalkınmasında bir hızlanma sağlamak her

zaman mümkün olacaktır sanıyorum. Zaten Yiğit, tebliğinde bunun araçlarını da sayıyor. Fazla ayrıntıya girmeden bu araçların entegre bir şekilde kullanılmasının, net bir ya kalkınır, ya kalkınmaz ayırımına imkân vermeyecek şekilde, Doğunun kalkınmasına hız vereceği kanısındayım.

Bu arada bir başka noktaya daha kısaca dokunmak istiyorum. Gene Yiğit'in tebliğinde getirdiği araçlar silsilesi içinde boşluğunu hissettiğim bir nokta. Bende bu boşluk bilinçli olarak bırakılmış hissi uyandı. Çünkü elabore edilmesi çok güç olan, üzerinde çok az bilgiye sahip olduğumuz bir konu. Doğuyu bir bütün olarak ele alan bir yaklaşım içinde, Doğuya has bir kısım özel problemler var.

Bu arada bir artık değer problemi var. Bu konuda Sayın Küçük'e ve ondan sonraki konuşmacıya katıldığımı belirtmek isterim. Doğuda artık değer yaratılmadığı kanısında değilim. Yalnız, Doğuda yaratılan artık değerın Doğuda kıymetlendirilemediğine, belli ellerde toplanarak Batıya aktığına; dolayısı ile bunun Doğuda kullanılmasının araçlarının bulunması veya Batıdan Doğuya bunun aksine işleyen bir akım yaratılması gerektiğine inanıyorum.

Şimdi deminki konuya geliyorum. Doğuyu bir bütün olarak ele aldığımız vakit, etnik grupların etkilerini de değerlendirmemiz gerekiyor ister istemez. Yiğit sosyal yapıyı değiştirici bir kısım araçlardan söz ediyor. Fakat burada etnik grupların etkisini yeterince dikkate almamak yoluna gitmiş gibime geldi. Doğuya uygulanacak bir kalkınma politikasının beraberinde bir sosyal ve kültürel asimilasyon ve entegrasyon politikasını da getirmesi gerektiğine inanıyorum. Bu yapılmadığı takdirde pek çok şey havada kalabilecek ve bir süre sonra gene burada toplanıp «Yaptık ama acaba niye olmadı?» diye düşüncelere dalmamız her zaman beklenebilecektir.

Çok teşekkür ederim efendim.

TEKİN AYDIN:

Efendim ben ortaya çıkan çelişik bir durumdan yararlanarak yine konuyu yöntem meselesi üzerine getirmek istiyorum. Dikkat edilirse konuşmacıların bir kısmı Doğu'da bir artık değer bulunduğunu varsayımından hareket ederek düşünce mekanizmasını işletmekte, diğer konuşmacılar ise bu teze katılmamakta, Doğu'da bir artık değer bulunmadığını ve buna göre meseleyi ele almak lâzım geldiğini savunmaktadırlar. Görülüyor ki, hareket noktası, iki taraf içinde, Doğu'da gerçek manada artık değer var mıdır yok mudur meselesinin çözümlenmesine bağlıdır. O halde, kurmak istediğimiz sistemin varlık sebebi böyle bir ön yargının üzerine oturacaksa, önce bu işi doğrudan doğruya mekân üzerinde yapacağımız bir araştırma ile ortaya koymamız gerekmez mi? O halde, teorimizin çıkış noktasını teşkil eden teorik görüşün hareket noktası bu ise, bunun mekân'da doğruluk derecesini tartmak üzere doğu bölgesini içine alan bir bölgesel anketle ortaya koymak doğru yol değil midir? Ve ondan sonra bu anketleri yöneylem araştırması yoluyla de geliştirerek bir bölgesel politikayı tespit etmek, yani Doğu bölgesi ile ilgili bir politikanın esaslarını çizmek bu yöntemin normal gidiş yoludur. Bu konuya böylece değindikten sonra arkadaşımızın tebliğindeki diğer bir konuya geçmek istiyorum. Bu konudaki Can beyin mütalâasına katılıyorum. Bazı sonuçlar o sonuçları ortaya çıkarmak için ortaya konulan varsayımın veya o varsayımın işletilmesinin tabii bir sonucu gibi gelmiyor. Meselâ, şehirleşme konusu üç bölümde incelendikten sonra bu üç kriter göz önünde tutulduğunda şöyle bir strateji teklif edilebilir deniliyor. Ben şunu bir örnek olarak veriyorum: Birinci maddede deniliyor ki ülke içindeki en büyük şehrin büyümesi önlenmeğe çalışılmamalıdır. Efendim, bu fikir primasyal şehir kavramı ile ilişkilidir. Yani bir ülkede mevcut olan şehirlerden bir tanesinin veya bir kaçının diğer şehirlerden tamamıyla ayrı özellikler göstermesi halinde isterseniz dünya ölçüsünde, isterseniz ülkeler arası bir güzellik gösteren şehrin varlığı halinde, bu özelliğin korunmasına matuf tedbirlerin alınması ile ilgili bir şehir politikasını hedef tutmaktadır bu fikir. Fakat bizim yaptığımız bir incelemeye göre Türkiye'de primasyal şehir yoktur. Şehirlerimize sıraya göre büyüklük kaidesini uygulayarak yapılacak basit bir inceleme dahi göstermektedir ki, lögartmik düzende bir dağılıfta İstanbul şehri bu düzenin dışına sıçramamaktadır. Meselâ, bir Paris gibi bir Londra gibi, bir Berlin gibi, yahut bir New-York gibi düzenden, bir doğru denklemleri ile ifade edebileceğimiz büyüklük sırasına göre dağılışı düzeninden sapmamaktadır. Bu doğruya çok yakın bir noktada kalmaktadır İstanbul. Fakat primasyal şehir yaratmak bir politika olabilir. Bu da bir doktrin üzerinde birleşmekle mümkün olabilir. Acaba, Türkiye'nin şehrsel hiyerarşisinin oluşmasında, bir şehrsel örgüt yaratmada, hareket noktası bakımından primasyal şehri olmak lâzım mıdır? Bu bir tartışma konusudur. Şimdi görülüyor ki arkadaşımızın diğer 2,3,4,5 inci maddelerde ortaya koydukları hususlar önce böyle bir ön görüşün tartışılarak neticelendirilmiş olmasına bağlıdır. Bu bakımdan bu bir sonuç değil, ancak bir varsayım karakteri göstermektedir. Teşekkür ederim.

NAZIM ILIKÇA:

İlk önce böyle bir millî fizikî plan seminerini tertip eden Mimarlar Odamıza, ikinciside öyle can alıcı bir noktada tebliğ getiren Yiğit Gülöksüz arkadaşımıza sonsuz teşekkürlerimizi bildiririm. Doğu deyince hassas bir noktama dokunuldu. Doğu'nun çocuğuyum. Hayatımın yarısı Doğu'da geçti. Halen de orada çalışıyorum. Doğu nasıl kalkınır? Doğuyu kalkındırmak için ister iktisatçılarımız ister doktrincilerimiz ister teknisyenlerimiz politikacılarımız ilim adamlarımız ne söylerse söylesin, Doğunun kalkınması için Doğuya yönelmek lâzım. Tıpkı bir müminin kiblesine yöneldiği gibi. Biz Doğu'nun kalkınmasını Ankara'da münakaşa ededuralım Doğu kendi içerisinde kaynamaktadır. Doğu nasıl kaynıyor. Altı senedir edindiğim tecrübe şudur. Hanımefendi dedilerki doğu başka bir yere kopup gidebilirmi? Gitmez dediler. Gidemez dediler. Bu gün bu sorunu Paris sokaklarında New-York'ta, Londra'da, Bağdat'ta, Diyarbakır'da ve dünyanın bir çok yerlerinde hattâ Moskova'da görüşülmektedir. Acaba Doğu'da bir Kürt ve Ermeniden müteşekkil bir birleşik hükümet ve devlet kurup buradaki geri kalmış ülke insanlarını bir bayrak altına toplamak ve ekonomik sorunlarını çözmek için acaba birşey bulabilirmiyiz şeklinde. Bunlar tartışılmaktadır. Bu çok üzerende durulacak bir derttir. Efendim şimdi Doğu'yu ayırırken Malatya'yı da Doğunun içerisine koymuşlar. Ben o kanıda değilim. Doğunun bir sınırı vardır. Tabii sınırı Fırat'tır. ve Dicle'nin çıktığı ve sınırlarımızı terkettiği bölge olarak alıyoruz. Doğu'da bugün arkadaşlarımızın kalkınmağa mani teşkil edecek millî bütünlüğü zedeleyecek sosyal yapımıza tesir edecek bir çok etkenlerden bahsettikler. Dil meselesi hakikaten mühimdir. Ve nihayet ideoloji ırk meselesi. Bunların Atatürk'çülüğün ışığı altında yeni bir potada bugüne kadar eritememiştir. Bütün günahı geri kalan insanlarda buluyoruz. Fakat münevverlerimizde bunların refahı için yükselmesi için problemlerinin çözülmesi için bir doktor reçetesi gibi bir şeyler yazıp oraya göndermelerini dahi çok görüyoruz. Doğu nasıl kalkınır arkadaşlar bizim birinci millî eğitim komitemiz bütün dünyayı dolaşmış ve Türkiye'ye girerken Bulgaristan'da bir köye uğramışlar köyün papazına sormuşlar, nasılsın iyimisin o da işte hoşgeldiniz ne işiniz var? Demişler biz millî eğitimimizin problemlerini çözmek üzere dünyayı dolaştık dönüyoruz, anlatmışlar işte durumu. Nihayet hasbihalden sonra papaz bizim komite başkanını elinden tutarak mezarlığa götürüyor, okuyun mezar taşını işte burda mimar kim yatıyor mühendis kim yatıyor, doktor kim yatıyor, şu, sizde diyor, bütün münevverlerinizi mümkün merteye münevverlerinizin mezarını köyde teşkil etmezseniz oraya gömmezseniz sizde kalkınamazsınız kültür meselesini halledemezsiniz. Şimdi bu noktaları izah ettikten sonra inanıyorum ki, Doğuda yeteri derecede kalkınmak için ilkel maddede vardır, artık ürün diyeceğim o da vardır. Doğunun ürünü nereye gidiyor? Nasıl Fırat nehri Dicle nehri tek litre su bırakmadan memleketimizden çıkıp bütün varlığımızı götürüp Basra körfezine teslim ediyorsa, Doğuda meydana gelen hayvan ürünlerimiz sürü sürü koyunlarımız ve bütün Zirai ürünlerimiz cenuba taşınmaktadır arkadaşlar. Karşılığında ne geliyor? Karşılığında İngiliz basmaları İtalyan basmaları, Çin oyuncakları, Japon oyuncakları, gibi maddeler geliyor. Böylece bir mübadele var. Doğuda meydana gelecek artık ürünler İstanbul'un İzmir'in Kayseri'nin tüccarları basiretli tüccarlar gidiyor oraya yazın bütün davarlarına el koyuyorlar. Yağlarına yüzlerine el koymak üzere batıya getiriyorlar. Doğunun nasibi işte budur. Orada kalan yalnız sefalet yalnız cehalet, rezalet, sürüp gitmektedir. Şu İmar İskân Bakanlığının hali hazır bakanı Haldun Mentеше Varto felaketinde gözüyle gördü geldiği zaman, halkı teskin etmek istemiş, halk ise kendisine karşı bize iyi muamele ediyorsanız edin etmiyorsanız bize dünyada iyi muamele edecek bir milleti bu

labiliriz diye bağırmışlardır. Benim öz milletimin vekilini yuhalatan, bir zihniyetin arkasında ancak başka milletlerin çıkarları vardır, bunlarıda gerek milli emniyetimiz, gerek gizli emniyetimiz tesbit etmiş durumdadır. Burda açıklamasına fazla müsaade edilemez. Bu bakımdan Doğu'nun madenleri vardır. Doğu'da bugün kömür, Doğuda demir, Doğuda bakır ve Doğuda İnşallah 1972 senesinde kavuşacağımız Keban barajının muazzam enerjisi doğacaktır. Bu bakımdan Doğuya yatırım yapılması ekonomik olacaktır. Belki ilk hamlede bu zor olacaktır ama, zorluğu yendiğimiz anda bize Doğu Batı'dan daha çok şeyler vadecektir. Doğu bizimdir, Doğunun bir yere ayrılmasını istemiyorsak tıpkı vücudun bir parçası gibi kopup, gitmesini istemiyorsak, Türkiyenin münevverleri, ilim adamları, düşünürlerinin hepsinin birden seferber olup bu sosyolojik davayı, bu ekonomik davayı çözmek için oraya koşması gerekeceğine inanıyorum. Teşekkür ederim.

YİĞİT GÜLÖKSÜZ:

Ben önce Milli Fiziki Planın ele alınış biçimi hakkında daha önce de belirtilen bir meseleyi tekrar etmek istiyorum. Bu, Millî Fizikî Planın, Ekonomik Plandan tamamen ayrı ve ona alternatif olarak anlaşılmasının doğru olmadığıdır. Kalkınma Planının fiziki yönünde, tıpkı sosyal ve ekonomik yönlerinin ayrılmazlığı gibi, düşünce dışı tutulamayacağı bana açık olarak doğru görünüyör.

Sayın Mübaccel Kıray, getirilmiş olan tekliflerin Doğu için özellik taşımadığı, yani herhangi başka bir bölge için de doğru olduğunu söyledi. Konuşmamda da belirttiğim gibi, teklif edilen şehirleşme politikaları ülke ölçüsünde tedbirlerdir ve bu özellikleri ile Doğu'nun batıyla bütünleşmesini sağlayıcı yöndedirler. Bu tedbirler, tebliğde açıklanan, parçalılık, bütünleşme seviyesinin düşüklüğü, sosyo-politik yapının farklılığı gibi nedenlerle Doğuda, diğer bölgelerden çok daha büyük ve farklı bir önem kazanmaktadır. Doğu için daha özel ve ayrıntılı tedbirlerin ortaya konabilmesi imkanını kısıtlayan bir faktör de bu bölge için bilgi edinme imkânlarının sınırlılığıdır.

Sayın Yalçın Küçük'ün işaret ettiği gibi, gerçekten doğunun kalkınması konusunda planın karşısında bulunan temeldeki engeller Millî Fizikî Planın da karşısında görünmektedir. Ancak, Milli Fiziki plân, mevcut plân biçimine, «mekan organizasyonu» gibi yapısal değişimi ittirici ve böylece engelleri kaldırmada yardımcı bir yeni boyut katmaktadır.

Yine Yalçın Küçük'ün söz konusu ettiği bir iki noktaya değinmek istiyorum. Sn. Yalçın Küçük'ün söylediği gibi, şüphesiz, dış ekonomiler sadece tebliğde belirttiğimiz şekilde meydana gelmeyebilir. Fakat şehirleşme ile dış ekonomilerin sağlanması, şehirleşme politikalarının teklifi için nedenlerden biri olmaktadır.

Sayın Yalçın Küçük, eleştirisinde, doğu için yapılacak yatırımların ekonomik olmayacaklarına ama her kararında ekonomik amaçlı olmasının gerekmediğini söyledi. Bu son sözüne tamamen katılmakla birlikte, üstelik bu yatırımların doğuda ekonomik olacakları kanısındayım. Doğu bir tabii kaynaklar bölgesi ve bir pazar olmak gibi yatırımların millî ölçüler içinde de ekonomik olmasını sağlayacak özelliklere sahiptir. Eğer biz, dengeyi düzeltici bir göç kabulüne gidersek, yani, daha iyi şartlar için Doğu'dan batıya bir nüfus akışını destekler biçimde yatırımlarımızı yaparsak, belli bir süre sonra, Doğu'daki kaynakların kullanılması için aksi yönde bir göçün gerektirdiği «baha»yı göze alacağız demektir.

Ayrıca, sayın eleştiricinin, şehirin, teknolojik değişimin hızlanması konusunda özel bir ortam yaratmadığı, bunun sadece sanayie bağlı olduğu görüşüne katılmıyorum. Şehirlerde, konsantrasyon bir yandan sanayii geliştirerek, teknolojik gelişmeyi hızlandırırken öte yandanda, ancak bu konsantrasyonun yarattığı sosyokültürel ortam bu hızı artırır.

Sayın Tulgar Can, konuşmasında, bir kısım sonuçları, o sonuçları çıkarmaya yetmeyecek göstergelere dayanarak çıkardığım kanısında olduğumu söyledi ve iki örnek verdi. Örneklerden birincisinde, Doğudaki yüksek şehirleşmenin mutlak değerce küçük olan doğu illerinde batıdakilere göre çok daha küçük olduğu belirtilerek, bir sistem hatası var deniyor. Ancak, tebliğde, —İkinci Beş yıllık plânda da vardır—, şehirleşme derecelerindeki artışın farklılığının önemi be-

lirtilmekte ve bu farkın, 1960-65 de Marmarada % 8 iken Doğuda % 25 olduğu açıklanmaktadır. Bundan hareketle varılan ve yanlış olduğu ifade edilen sonuç konuşmacı tarafından belirtilmemiştir. Ama endişe ettiğini sandığım oran—mutlak değer kavramlarının karıştırıldığını ve tebliğde bu yüzden bir sistem hatasına düşüldüğünü hiç sanmıyorum.

Sayın Tulgar Can'ın verdiği ikinci örnek şudur: Tebliğde verilen ve birinci beş yıllık plân döneminde doğu bölgesine yapılan kamu yatırımlarının artış hızında, yüzde olarak düşme olmuştur. Sayın konuşmacı diyor ki, yüzde olarak düşme, mutlak değer olarak da düşme demek değildir. Bu şüphesiz böyle olabilir. Ancak tebliğin sonundaki tablo incelendiğinde görülecektir ki, düşme sadece yüzde miktarlarında değildir. Mutlak değer olarakta düşme vardır. Meselâ 1965 de söz konusu değer 1.638 milyon iken 1966 da 1.224 milyon liraya düşüyor. Buna, bir yanlış okumayı düzeltmek amacı ile işaret etmek isterim. Teşekkür ederim.

MÜBECCEL KIRAY:

Daha önceki konuşmamda, münakaşanın temelini teşkil eden üç noktayı tam anlatamadığımı görüyorum, bunları bir daha belirtmek isterim:

1. Doğu homojen bir bölge değildir. Göçer hayvancı gruplarla güney doğunun büyük toprak sahipliği bölgeleri değişik yapıdadır ve değişme süreçleri birbirine benzemez. Maamafih iki çevrede de şehirleşme hızlıdır.
2. Artık-ürün yönünden göçerler de artık ürünün millî pazara ulaşamayacak kadar az olduğuna katiyen eminim, fakat şimdi elimde sayı yok.
3. Doğunun bölge içi dinamiğini temin eden gruplar elbette bugünkü artık üretimi kontrol eden gruplar değil. Bu konuda şehire yerleşen göçerlerden, makinanın topraktan kovduğu, yarılardan artan nüfustan söz ettiğim hatırlanacaktır sanırım.

**TÜRKİYE'DE MİLLÎ FİZİKÎ PLANLAMA,
ÖRGÜTLEŞMESİ VE UYGULAMASI
KONULARINDA TARTIŞMA**

MÜBECCEL KIRAY — YÖNETİCİ

**NECAT ERDER
AYDIN GERMEN
YILMAZ GÜRER**

YILMAZ GÜRER:

Efendim,

1. Millî Fizikî Plân seminerinde, bu konu ile ilgili örgütlenme sorununu tartışacağız. Şunu belirtmek isterim ki bu tartışma için en ufak bir hazırlık yapmadım. Dört yılı aşan bir sürede karşı karşıya kaldığımız bu sorunun farklı yönleri için bulduğum veya bulduğumuz çözüm alternatiflerini sizlere açıklamakla yine de bir örgütlenme teklifi getirebileceğim düşüncesindeyim.

Sorunun çözümlerine geçmeden evvel bazı varsayımlar tanımlamalıyız.

Benim düşüncem şu idi ki, bugün tebliğ veren arkadaşlarımın görüşlerine dayanarak bir «millî fizikî plân» tanımı yapalım. Bu tip bir faaliyetin nasıl bir örgütlenme istediğini tartışalım.

Tartışmaya katılan üç kişiden ben, bir kamu kuruluşunda görevli bulunuyorum. Bu gün saat 14.30 ile 17.30 arasında seminer dışında önemli bir konunun tetkiki için çağırıldım. Bu yüzden o sıradaki tebliğleri ve karşı görüşleri dinleyemedim. Sabah oturumunun ve öğleden sonraki tebliğlerin basılan örneklerinin ışığı altında düşüncelerimi sıralıyacağım.

15 dakikalık bir müddetimiz var, bunun üç dakikası geçti.

Millî Fizikî Plân, lâzım mıdır? sorusunu bir kenara bırakıyorum.

— «Millî Fizikî Plân şarttır»: Birinci varsayım. Millî Fizikî Plân müstakil midir?
— «Hayır, sosyal plânlamanın, iktisadi plânlamanın müstakil olmaması gibi fizikî planlamanın da tek başına düşünülmemesi icabeder: Bu, ikinci varsayım. Millî ölçüdeki bütün plânlama kavramlarını bir bütün içinde, entegre olarak ele almak lâzımdır.

Şimdi bugünkü tebliğlerden iki tanesinde en fazla ayrılan bir noktaya işaret etmek istiyorum. Necat Erder, bugünkü ortamda pek fazla bir şey yapılamaz. İlhan Tekeli ise bazı şeyler yapılabilir diyor.

Bize göre Millî Fizikî Plân için bugünkü ortamda yapılacak şeyler vardır. Bu üçüncü varsayım.

Millî Fizikî Plân'la Devlet Planlama Teşkilâtı ilişkisi :

Pratik bir çözüm Devlet Plânlama Teşkilâtında «millî fizikî plân» çalışmaları geliştiren bir organizasyon kurmaktır. Millî Plânlama çalışmaları, her safhasında işbirliğine ihtiyaç duyulan bir bütündür. Bugün Devlet Planlama Teşkilâtında Sosyal Plânlama, İktisadi Plânlama olarak birbirinden oldukça ayrı çalışan iki kuruluş vardır. Beş Yıllık Plân ve yıllık programların hazırlanışında bu iki yönlü çalışmalar belirtiliyor. Bu organizasyonda bir dördüncü daire olarak millî fizikî plân çalışmalarına gidilişte, sosyal ve iktisadi kararların, plân ve program hazırlıklarının son safhasında birleştirildiği bir sistemde bazı yeni tıkanıklıklar yaratılacak demektir.

Devlet Plânlama Teşkilâtı ayrı daireler halinde çalışmak yerine entegre bir plânlama tipi olmayı benimserse, milli ölçüdeki fizikî plânlama faaliyetinin de bu entegre çalışma içinde düşünülmesi icabedecektir.

Burada ikinci Beş Yıllık Plân'daki iki konuya dikkatinizi çekiyorum. Birincisi «Bölgesel Gelişme ve Yerleşme» sorunu, ikincisi «Bölge Plânlama». Bugün «Bölge Plânlama», iktisadi plânlama dairesinin «Bölgesel Gelişme ve Yerleşme»de sosyal plânlama dairesinin görevidir. Devlet Plânlama Teşkilâtı yöneticileri, bu iki konunun birbirlerinden kopuk olarak olamayacağını ve bir arada düşünülmesi icabettiğini savunuyorlar. Sadece görünüş bu iki konunun ayrı ele alındığı şekildedir. Şimdi Bölgesel gelişme, yerleşme ve Bölge Plânlama sorunlarının yanında milli ölçüde fizikî plânlama sorununu da ayrı teşkilâtın görevleri arasında bir an için görürsek entegre plân kavramına ne kadar yaklaşabiliriz, tartışmak lâzım.

Soğuç:

Millî Fizikî Plânlama faaliyeti Devlet Plânlama Teşkilâtında geliştirilebilir. Şu şartla ki Devlet Plânlama Teşkilâtı milli ölçüde sosyal, ekonomik ve fizikî çalışmaları bir bütün olarak düşünebilecek yeniden örgütlenmeyi kabul ettim. Böylece:

1. İmkânlara, ihtiyaçlara göre optimum gelişmeyi sağlayacak dağılım plânlansın.
2. Plânlama kararlarının uygulanması imkânlarını veren gerçekçi politika tedbirleri alınsın.

Fizikî plânlama dendiğinde bu konu ile en çok uğraşan teşkilât olarak İmar ve İskân Bakanlığı akla gelmektedir. Şimdi burada, İlhan Tekeli'nin tebliğinde geliştirdiği gerilim hipotezlerine referans vermek istiyorum. Bu hipotezler yönünde İmar ve İskân Bakanlığının durumu, Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın durumuna kıyasla daha dezavantajlı görünmektedir. Bu günlerde daha Bakanlıkta, teknik seviyede gelişmiş plânlama birimleri ile karar verme yetkisinde olan politik kişi arasında olan ilişkiler plânlama sorunlarına teknik seviyede yaklaşamayanlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu görüşü belirtince konu bir teşkilât meselesi olmaktan çıkıyor.

Şu sonuca ulaşıyorum: Plânlama faaliyetiyle sorumlu tutulan bir teknisyenin politik karar yetkisine sahip kişi ile ilişkisi direk olmalıdır.

Fizikî plânlama konusunda İlhan Tekeli'nin tebliğindeki bir yaklaşım ilginç, «Fizikî plânlama faaliyeti ideolojik konuların dışındadır». Buna göre fizikî plânlama faaliyeti yapan birimle politik karar yetkisi olan kişinin ilişkisinin çok sağlam olması gerekir. Buna bilhassa değiniyorum.

Şimdi tekrar başa dönüyorum, burada bulunan 3 arkadaşım çok ilginç bir durumu var: Ben, Necat ve Aydın. Biz, 1961-1962 yıllarında, Necat Erder ve Sosyal Planlama Daire Başkanı Aydın Germen Bölge Planlama Daire Başkanı, ben de Bölge Planlama Dairesinde görevli bulunurken, Bölge Planlama, Devlet Planlama Teşkilâtı ilişkilerinin nasıl geliştirilebileceğini tartışan kişileriz. 1961-1967 altı yıllık dönemde en büyük ilerleme kişisel görüşüme göre ikinci beş yıllık planda gözükmekteyiz. İkinci beş yıllık plan, Necat Erder'in tebliğinde, planın tümü ile tutarlı olmayan diye belirtilen bir şehirleşme bölgesel gelişme ilkesi getirmektedir. İlhan Tekeli'nin tebliğinde belirttiği nokta çok ilginç, belki de şehirleşme bölgesel yerleşme konularının ideolojik meselelerin dışında konular olması nedeni ile, bu tip bir ileri hamlenin tüm plân içinde plânın diğer bölümleri ile tam tutarlı olmadan bulunması mümkün olmuştur. Fakat konumuz o değil. Bu meseleleri hatırlatarak konuya giriyorum. İkinci beş yıllık plân bize meselenin yurt ölçüsünde bir yerleşmeler deseni meselesi olduğunu belirtiyor. Bu yerleşmeler deseninin şehirleşme ve sanayileşme ile desteklenmesini ve im-

kânlarımızın az olması nedeni ile de bu şehirleşme ve sanayileşme hadisesini her türlü yerleşme birimine dağıtmıyacağımız için bunları çevresine, intikal ettirebilecek, belli noktalara dağıtmamız görüşünü benimsiyor. Böyle bir esas birinci beş yıllık plânın bölgesel gelişme ile ilgili ilkelerinde yok. Çünkü birinci beş yıllık plân bölgesel gelişme ile ilgili ilkelerinde eğer yatırım tutarlılığı değişmiyor ise geri kalmış bölgelere yatırımların yönetilmesini aksi halde büyüme noktalarına yönetilmesini ilke olarak kabul ediyor. Bu hâdise yatırımların, üretken yatırımların tümünün büyüme noktalarına yönetilmesi hâdisesi demektir. Yani geri kalmış bölgelere üretken yatırımlar yönetilemeyecek demektir. Burada, karar verirken, sanayileşme ve şehirleşme maliyetinin geri kalmış bölgelerde tutarlı olmaması halinde, kabul edilebilecek sosyal ödemenin ölçüsü önemlidir. Böyle bir kararı politik bir organ verecektir. Bu kararı politik organın verebilmesi için plâncının alternatifleri getirmesi icap edecektir. İlhan Tekeli, tebliğinde altı alternatif gösteriyor. Bunlardan belli bir hedef seçimi yapacaktır. Bu hedef seçimi ikinci beş yıllık plânda yapılmış mıdır? Yapılmış olması halinde bu hedefe ulaşabilecek organizasyon nasıl sağlanabilecektir. Şimdi kati cevabı ikinci on dakikalık konuşmamda vereceğim. Yalnız bu arada İmar ve İskân Bakanlığının bugünkü durumda bu görüşler açısından nasıl bir yeniden düzenlemeye gitme temayülü içinde olduğunu belirtmeyi yararlı buluyorum. İmar ve İskân Bakanlığı İkinci Beş Yıllık Plânın ve 68 programının getirdiği ilkelere göre plânlama faaliyetine yerleşme düzeni yönünden yeni bir veçhe verme çabası içindedir. Konuşmamın başında belirttiğim plâncı ünite ile karar verme organı arasında bir ilişki sağlandığı takdirde bu yeniden düzenleme hâdisesi bir sonuç verebilir. Şu şartla her sektörün, tek başına icracı kuruluşlar olarak yerleşme kararı verme hâdisesi ortadan kaldırılmalıdır. Yerleşme kararı daha doğrusu arazi kullanma kararı verme hâdisesi tek örgüte intikal ettirilmelidir. Bu tek örgütün istenilen reorganizasyon sağlandığı takdirde İmar ve İskân Bakanlığı olma şansı vardır. Bu reorganizasyon arazi kullanma kararının en üst ölçüde yani milli ölçekten bir kentin yönetim merkezi ölçeğine kadar aynı kuruluş tarafından verilmesi hâdisesidir.

Bu görüş kabul edildiği takdirde milli ölçüde ekonomik ve sosyal plânlama örgütüne paralel her ölçekte arazi kullanma kararı veren bir kuruluş düşünülebilir.

AYDIN GERMEN:

Yılmaz örgütlenme meselelerinden bahsedeceğim dedi, fakat dikkat ettim kendisi örgütlenme konusu üzerinde pek kalamadı, başlangıçta bir iki cümle ve en sonunda birkaç cümle söyledi. Benim kanaatimce de doğrusu budur. Çünkü zannediyorum, bölge plânlama vesair karışık kavramlardan bahsederken memleketimizde bütün bu kavramları konuşmanın şartları da göz önünde tutulursa, esas konulardan fazla uzaklaşarak konuşuyoruz. Bütün o tip konuşmalarda bölge plânlama yapıyacak ta ne olacak takip edemiyorum. Yahut milli fiziki plân yapılacak ta ne olacak gene takip edemiyorum. Hepimizi bu yönlere sürükleyen çeşitli sebepler tabiatı ile var. Zannedersen biraz fazlaca teknik kurallara gidiyoruz, çok daha fazla da idari kurallara gidiyoruz. Pek fazla idare ve yetki analizleri yapıyoruz.

Bölge plânlama yapacaksak ne yapacağız? Memleketimizde şimdiye kadar girilmiş 4-5 tane bölge analizi, çalışmaların çok erken safhaları. Bir çok kimse bunları ileri safhalara erişmiş çalışmalar olarak kabul ediyor. Bu kesinlikle doğru değil, bunlar bölge plâni olarak henüz hiçbir işe yaramaz haldedirler. Fakat bu başlangıcın yapılması ve bundan sonra da devam ettirilmesi gerekmektedir. Şimdiye kadar ele aldığımız plânlarda bu tip bir seminerde dahi açıklanması fazla ayrıntılı sayılabilecek bir sürü bulgular bir sürü buluşlar ortaya çıktı. Bunlar henüz önemli değildir, çok bölgelerin bütün meselelerini kavrayıcı nitelikte de değildirler. Fakat yakından tanıdığım bütün bölge çalışmalarında, Doğu Marmara'da, Zonguldak'ta, Çukurova'da, bölgelerin iç ilişkilerine incek bir sürü analizler ortaya konmuştur. Bunların burada sayılması dahi biraz fazla ayrıntılı gözükebilirdi. Onun için bölge planlamanın esas konusu nedir, bana böyle bir şey sorulursa ne diyebilirim diye düşündüm. O vakit şu şeyler aklıma geldi. (Bunlar uzaklaştığımızı belirttiğim öz konular oluyor.)

Bugün İstanbul'da (diğer şehirleri karıştırmayacağım) Pendik, Gebze ve Adapazarı arasında önümüzdeki 20-25 sene içinde bu günkü para rayıçları ile 150-200 milyar Türk lirası tutabilecek bir yatırım bahis konusu. Bu hiç bir teknik kuruma veya idari yetki münakaşalarına v.s. ye feda edilmeyecek, edilmemesi gereken bir konudur. Bu konuları bütün o genellemelerimizi yaparken fazla düşünmemiş bulunuyoruz, bu konulardan uzaklaşıyoruz. Beni ilgilendiren Türk idare sisteminin bölge plânlamayı şununla bununla nasıl bağdaştıracağı değildir. Bu sabah Necat Erder yazısında olduğu gibi konuşmasında da «bölge plânlamanın (yazısında daha genelleme olarak bulunuyor) idare sistemi içerisine nasıl gireceği halâ ortada olan bir sorundur» dedi yanılmıyorsam. Şimdi çok iyi biliyorum ki şu sözü kendisine hiç söylemem gerekmez, bilhassa kendisine söylemem gerekmez: sorunu bu değil, Türk idari sistemi kendisi tam bir sorun halinde, ben bölge plânlamayı bunun içine yerleştirmeyi ne diye düşünüyüm. Benim düşüneceğim şey şudur. 150 milyar Türk Lirası. Bunun nasıl yatırılacağını düşünüyorum. Ben Türk idari sistemini buna uydururum. Gebze - İzmit arasındaki gelişmeyi Türk idari sistemine uyduramam. Fakat Türk idari sistemini Gebze İzmit arasındaki gelişmelere uydurabilirim.

Bir memleketin tüm iktisadını genç yaşlarda kontrol etmeğe mecbur olan ve kamuya hizmet etmeye çalışan bir çok kimseler zamanlarında mevcut olan iktisadi tekniklere gitmek mecburiyetinde de kaldılar. Bu tekniklerin pek nefis şeyler olmadığını zannediyorum. Mühim olan şey şu: 5-7-8 milyonu bulmuş bir şe-

hirdede (bunun tarihini şehrinin söylemeğe lüzum yok) trafik sıkışıklıklarından doğan senelik kayıp bugünkü Türk parası ile takriben 15 milyar lira kadar tutabiliyor. Fazla benzin yakılması, herkesin zamanının boş geçmesi v.s.

Şimdi şu noktaya da dokunmak istiyorum. Devlet plânlama teşkilatı ortaya çıkarıldıktan beri tartışmalarımız eskisine nazaran çok kuramlı çok daha derli toplu bir hale geldi.

Fakat bu derli toplu hale gelmesinin neticesinde biz bütün tartışmalarımızda, yatırım meblâğları üstünde konuşuyoruz. Yerleşme plânlamasında ve bölge plânlamasındaki iktisadi değerler bütün toplum maliyetleri ve her sene yatırıldığımız para dışında kalan çeşitli iktisadi kıymetler son derecede önemli değerlerdir. (bugünkü klasik iktisadi kurallar içinde konuşuyoruz, konuşmaya mecburum, benim inançlarım bu şekilde değil). Para yatırımdan bahsediyoruz, diğer tekniğimizi buna göre ayarlayacaksa, toplam para yatırımda hiç bir değişiklik olmadan bölge plânlama ve yerleşme plânlaması ile çok büyük üretim ve marj neticeleri alabileceğimizi iddia etmek isterim. Gebze İzmit arasında 150-200 milyar Türk liralık şehirleşme yatırımının ne şekilde olacağı gayet belirli tekniklere bağlı bir iştir ve milli iktisadi plânlama ile hiçbir alakası yoktur. Teknik bambaşka bir tekniktir. Bu hususta alışkanlıklarla tartışmayı o kadar yanlış yollara sürüklemek adetini kazandık ki bu son sözüm «efendim meselâ devlet plânlama teşkilatı bu işe karışmayacak mı? hayır hiç öyle bir söz söylemiyoruz. Başbakan da mı karışmayacak? Bir adam seçeceğiz o da gidip Gebze İzmit arasında 150 Milyar Türk lirası yatırır. Hayır. Bugün dünyanın herhangi bir memleketinde Başbakanların dahi böyle bir yetkisi var mı? Yok. Kendi tebliğimde bir terim kullandım. Milli politik hasıla. Bugün ülkelerde çeşitli grupların, sınıfların hakim olduğunu biliyoruz. Bunların seçtikleri hükümetler var v.s. Fakat analizimizi katiyen hakim grup ve hükümetler çerçevesinde de bırakmıyorum. Bütün dünyanın hiç bir yerinde hükümetlerin öyle istediğini mistediğini yaptığını yapabileceğini de zannetmiyorum. Onun için milli politik hasıla diye bir tabir kullandım. Muhakkak ki milli politik hasıla ne olursa olsun ki günün birinde başbakan kararıdır, günün birinde de başbakan kararının başkaları tarafından değiştirilmesidir v.s.dir. böyle bir olay ortada var. Şimdi tabiatı ile Gebze İzmit arasında bir kişi de plânlamayacak. 500 kişi plânlarsa bu adamların aldıkları kararlar yüzlerce şartlanmağa tabi tutulacak, onların gidip bir ufak cumhuriyet ilân etmesi kesinlikle bahis konusu değil, münakaşayı bu yollara sürüklemekte fayda görmüyorum. Bizim tartışma mevzuu içine girmediğini kabul ediyorum. Günün birinde çok daha uzun, başka ve olay üstündeki tartışmalarla bunun sonucu alınacaktır. İdari yetki tartışmalarını az çok boş bulduğumu burada söylemek mecburiyetindeyim.

Şimdi başka örnekler vermek gerekirse bu 150 milyarlık yatırımı çok etkileyecek bu günlerde bahsi geçen 1.5-2.5 milyar Türk liralık bir yatırım var. Bu da İstanbul'daki Boğaz geçidi. Bunun ne korkunç bir karar olduğunu bu kararın aleyhinde bulunan kimseler de henüz hiç bir şekilde anlatamadılar. İki gün sonraki sabahki tebliğimde vakit bulursam, bu meselenin bazı önemli noktalarına değinmek istiyorum. Bundan başka sahiller meselesi de var. Bugün Türkiye'de pek belirli olmuş mevzuları sayıyorum. Öyle Çukurova'da, Zonguldak'ta ortaya çıkmış ince noktaları değil. Sahiller meselesi var. Başka bir şey de saymak istiyorum. Sayın Erder ile bu kadar senelik tanışmamız zarfında kendisine ve arkadaşlarına söylemek imkanımız olmadı, şunu da söylemek isterim. Eğer toprak reformu ile uğraşmak istiyorlarsa, toprak reformu birinci sınıf bölge plânlama uğraşdır ve katiyen milli seviyedeki tekniker içersinde ele alınacak, ele alınabilecek bir şey değildir. Bunların önemi de «Geriyeye dönülmezlik» meselesi. Bugün bunları, bu alınacak kararlardan ilerdeki bir Türkiye'nin geriyeye dönemeyeceği için, ele almağa ve bunları herhangi bir çok genellenmiş politik münakaşa ile bir kenara atmamağa mecburuz.

Şu fikri de tekrar etmek istiyorum. Söyledim, milli politik hasıla her zaman ille hakim politik çevrelerin arzu ettiği yönde gelişmez. Ve nitekim bu arada İstanbul köprüsünün bütün bu yüksek gerilime rağmen gene de yapılamayacağı kanaatindeyim. İstanbul'un bu eski rüyası asma köprüdür. Son haftaki haberleri takip etti iseniz, kutulardan v.s. lerden bahsediliyor. Galiba yeni inşaat sistemlerine gidiliyor, büyük değişmeler oluyor. Bunların zamana göre fiat farkları meselesi falan var. Fakat bu dahi bence yapılamayacaktır.

Erder'in yazısında bir eski havayı sezdim, fakat gerek bugün kendisinin konuşması gerek de bugünkü kongrede esen umumî hava bu yönde olmadı. Bir «şey» meselesi var. «Devlet planlamaya bağlıyız». Senelerden beri bizim durumumuzda olan adamların görevi budur. Sabah akşam yemin etmek mecburiyetindeyiz. «Devlet plânlamaya bağlıyız» Çünkü «şu da vardı falan» deseniz, adam aleyhtar, devlet plânlamaya. Her şerden evvel meslek itibarı ile devlet plânlama teşkilâtını Türkiye içinde tutmak mecburiyetinde olan insanlarız. Bunun ciddi tarafları şu ki Devlet plânlamanın kontratı 1969 senesinde bitmiyor. Eğer bugünden itibaren Türkiye'de plânlama meselelerinin ille Devlet plânlamaya bağlıyız havası içinde konuşulmaması geleneği başlayacaksa, memnun olacağımı ifade etmek isterim.

Bir iki söz daha. Evvelce dediğim gibi milli fizikî plânın şart olduğuna inanmıyorum. Dolayısı ile Gürer'e iştirak etmiyorum. Yalnız Yılmaz belki inceleyebileceğim bir yönde konuştu. Bir şey yapılabilir bir şey yapılamaz meselesi. Hem Necat Erder, bu sabah, hem İlhan Tekeli mevcut şartlardan bahsettiler, her ikisi de mevcut şartlara uyalım diye konuştular. Bense kendilerine eskiden söylemiş olduğum gibi, bu mevcut şartlara uyup plânlama yapmanın manasını hakikaten anlamıyorum ve dolayısı ile de belki Erder'in bambaşka bir şekilde geliştirdiği bir sonuca varıyorum. Şimdi onu anlatmak lâzım, uzun iş. Yalnız, Erder veya Tekeli'nin bu husustaki tutumlarından ziyade (kendisi burada değilse belki cevap veremeyecektir, af dilerim) Yalçın Küçük'ün bu mevzuu ele alış tarzı üstüne dokunmak istiyorum. Memleketimizde Doğu dan bahsedilirken hakim çevreler «bunlara müsaade etmezler kardeşim» sözü, bu sözü «dikkat edelim, meselerin esasının ne olduğunu bilelim» manasında anlıyorum. Yalnız bu söz çeşitli şartlanmalara tabi tutulmadan boyuna tekrar edilirse, o vakit hiç birşey yapmayalım, oturalım manası çıkartırım yavaş yavaş. Halbuki ben Yalçın Küçük'ün (ki kendisini tanımıyorum, ilk defa bugün gördüm) hiç o kanaatte olacağını da sanmıyorum, yani «hiç bir şey yapmayalım oturalım» bunu demiyor herhalde. Fakat «hakim çevreler müsaade etmez», bence ederler. Çok çeşitli şeylere ediyorlar. Dünyanın olayları ve olguları en kısa lâkırdı ile söyleyeceğim, böyle karteziyen şemalar dahilinde gelişmemektedir. Çok çok daha grift işler. Doğu'da sanayie de müsaade ederler, İstanbul köprüsü de yapılmaz üstelik bu «etmezler» önerileri sosyal bilim değerlendirmeleri de değildir. Bunlar siyasal bilimler değerlendirmeleridir. Ve bu kadar fazla genellememeğe çalışalım. Teşekkür ederim.

NECAT ERDER:

Ben önce bir anı ile işe başlayacağım. Bu, siyasi karar alma sistemi ile bürokrasi arasında ki münasebetlerde bürokrasinin en etken olduğu bir devrede yani planlama teşkilatının yeni kurulmuş olduğu Millî Birlik Komitesinin ve onun hükümetinin olduğu her devrede ilk Yüksek Planlama Kurulu toplantısı. Bu bir hikaye fakat bir miktar ayağımızı yere indirmek bakımından faydası olduğunu sanıyorum. Ayrıca da komik bir hikaye. (Devlet Planlama Teşkilatı kanunu hazırladık, teşkilatı kurduk. Kanunda Yüksek Planlama Kurulu diye bir organ var. Bunu nasıl işleteceğiz diye uzun hazırlıklar yaptık. Bütün teferruatını planladık. Toplantı Başbakanlıkta olsun dedik. Çünkü orada olursa bu hükümete mal olur. İhan Tekeli'nin söylediği «siyasi karar» noktasına yakın oluruz. Bütün hazırlıklar yapıldı. Sonra gittik toplandık. Gündem de üç madde var Birincisi Doğu planlaması meselesi. Doğu planlamasına millî plan içinde nasıl yaklaşılır? İkinci üçüncü maddeleri hatırlamıyorum. Çünkü onları tartışmadık. Bakanlar Kurulunda Yüksek Planlama Kurulunu seçtiler. Sanayi Bakanı, Ticaret Bakanı, Maliye Bakanı. Gündemler, dokümanlar gönderildi. Gittik, biz yerimizi aldık masada. Gerilimleri kontrol eden plancılar olarak. Bakanlar sıra ile geldiler. Plânlama Müsteşarından başka bir Başbakan Müsteşarı var. Kurulun üyesi değil. Başbakan «sende gel!» dedi. İç işleri Bakanı merak etmiş o da geldi. Sonra bir de Millî Birlik Komitesi üyesi, «ne yapıyorsunuz?» dedi, «hiç, konuşuyoruz sen de gel» dedik. Oturdu. Tartışmayı açtık. En çok üye olmayanlar tartışıyordu. Bir ara yanıma bir adam geldi. O da konuşmaya katıldı. Söz aldı, Beyefendi yani müsadenezini istirham edeceğim, söz alacağım falan dedi. O da konuştu. İlginç. Çıktıktan sonra yanımdaki adama sordum. Başbakan müsteşar yardımcısı falan zannediyordum. «Yok», dedi «ben Orta Doğu Teknik Üniversitesi inşaat müdürüyüm, Başbakanlık müsteşarına bir kâğıt imzalatacaktım, içerde dediler girdim, baktım çok enterasan bir konu tartışılıyor, ben de katılayım dedim.») Bürokrasinin en etken olduğu ve bürokratların çok uyanık ve gerilimlerden faydalanma konusunda bilinçli olduğu bir dönemde siyasi karar organı böyle işliyordu. Bugün çok farklı olduğunu sanıyorum. Çünkü daha ilerde koalisyon kabinelerinin «ekmek nasıl pişirilir?» ne kadar büyük olursa iyi pişer?» konusunda uzman tartışmalarına bir buçuk saat zaman ayırdıklarında da gördük. Meseleyi gerçek çerçevesi içine oturtmak gerekir. Meseleyi olduğundan farklı görmenin bizi iki yönde yanıltma ihtimali olduğu ortaya çıkıyor. Birisi benim kasıtlı olarak istediğim yanıltma yönü; Sabahki açıklamadaki «hiç bir şey yapılamaz» anlamına gelen yaklaşma. Diğeri de «her şey yapılabilir» kanısı. O kadar boşluklar vardır ki akıllı bir adam bu bürokrasinin içinde istediğini yapar ve plana yazdırdı mı bu iş olur. Bir arkadaş şehircilik konusunda yazdırmış bir çok şeyler. Gerçek durum bunların ortasındadır. Aydın Germen'in bıraktığı noktadan almak istiyorum. Aslında «planlama örgütü» meselesi iktisadi sistem içinde siyasi karar organının yeri (ve buna etki yapan etkenler), siyasî karar organının kararları içinde bürokrasinin yeri (ve bunu etkileyen şartlar) diye bir hakikaten sistemli bir çerçeveye sokulmalıdır. Türkiye'deki karar alma düzeninin sınırları vardır. Bu sınırlar bilinmelidir. Bürokratik davranış stratejisi bu sınırlara oturtulmuş bir strateji olmalıdır. Yapıcı ve olumlu bir strateji. Çünkü Türkiye'de bürokrasi önemli bir etken, önemli ve bilinçli bir kaynak. Bu kaynağın en etkili bir şekilde kullanılmasında herkesin çıkarı vardır. Germen'in son noktasına tamamen katılıyorum. Yani «hiçbir şey yapılamaz» havası gayet yanlış bir şeydir. Çünkü bir çok iş yapmaya hazır insan var. «Bunlar Türkiye şartlarında ne yapabilirler?» sorununun tartışılması lâzımdır. Ben bu toplantıdaki teknisyen kadrosunun «herşey yapılabilir» kanısı içinde olacağımı sandım. Onun

için sınırlar üzerinde daha çok durdum. Sabahtan bu yana hava çok değişti; şimdi de «Ne yapılabilir?» onu tartışalım diye zorluyorum. O noktadan bu noktaya geldiğime ben çok memnunum. Bu bakımdan Aydın Germen'e meseleyi varetme şeklinden dolayı teşekkür ederim. Şimdi burada hakikaten hem «sınırları» hem de «imkânları» bilmek durumundayız. Meseleye Türk idare sisteminde, Türkiye'nin iktisadi sisteminde «bürokratik davranışta strateji» meselesi diye bir başlık koymak da mümkündür. Burada «ne yapılabilir?» konusunda bir nokta önemli. Bugün olan herşeyi veri almak zorunda değiliz. Yani bugünkü durumu veri almak zorunda değiliz. Şartlara uymak zorunda da değiliz. Çünkü şartlar değişiyor. Çünkü Türkiye değişiyor. Kalkınma planlaması konusunda siyasi iktidarların içinde bulunduğu bir çıkmaz vardır. Planlama açıklığa ve açık tercihlerle iter. Siyasî iktidarlar (çok istisnai bazı düzenler hariç: Portekiz, İspanya) kamu desteği almak zorundadırlar iktidarda kalmak için. İktidarda kalmak bir ölçüde kamu desteği almağa bağlıdır. Bu bakımdan halk isteklerine uygun beyanlarda bulunmaya mecburdurlar. Bunu Anayasaların ve kalkınma plânlarının incelenmesinden anlayabiliriz. Anayasalar birbirine çok benzeyen dokümanlar. Güzel hedefler koyuyorlar. Bir insan hakları listesi, genel klasik haklar, sonra sosyal haklar. Planlar da öyle. Benzer hedefler koyarlar. Yüzde yedi gibi bir üretim artışı ön görürler. Gelir dağılımı düzeltirler. Hepsini bölge meselesine önem verir. Yani iktidarlar gerek siyasi hedefler bakımından gerek iktisadi ve sosyal hedefler bakımından milli hudutları da aşan bir zorlamanın içindeler. Bunlar nüfus artışının da desteklediği biriken toplum isteklerinin ve dünyada hızlı ve erken bilinçlenme olayının sonucu olan durumlar. Dinamik tablo bu. Türkiye bunun en ucunda olan ülkelerden biri. Çünkü herşey Türkiye'de daha hızlı oluyor. İktidarlar hızlı kalkınmaya üretim artışını hızlı yapmağa, dengesizlikleri ve gelir dağılımı bozukluklarını düzeltmeğe, isteseler de istemeseler de, angaje oluyorlar. Teknik çalışmalar bu angajmanlara dayanarak yapılmış oluyor. Yani iktidarlar teknisyenlere asıl amaçlarını gösteren direktifleri açıkça veremiyorlar. Birinci Plan Stratejisi de İkinci Plan stratejisi de yüzde yedi kalkınma gelir dağılımını düzeltmeyi öngörüyorlar. Burada bir önemli şey vardır. Bu birikme gittikçe daha bilinçli bir etken oluyor. Yani 1960 yıllarında bir miktar teknik çalışmalar seviyesinde olan bilinçlenme, 1967 yılında Türk toplumuna mal olmuş bir bilinçlenme oluyor. Siyasî İktidarlar bu çıkmazdan bürokrasiyi alet ederek kullanmak isterler. Bürokrasinin iktidarın bu çıkmazından faydalanma imkanı vardır. Siyasî iktidarlar angaje oldukları hedefleri teknik veri alarak iktidarları zorlarlar iterler, teşhir ederler. Burada önemli bir hareket sahası vardır. «Hiçbir şey yapılamaz» deyip elini kolunu bağlamağa lüzum yoktur. Fakat herşey veri alındığı takdirde bir çok şeyler yapılır denen bir iyimserliğe de lüzum yoktur. Yani bürokratik davranış stratejisi böyle bir genel çerçevede düşünülmalıdır. Daha önce bunun sınırlarından bahsettik, şimdi imkânlarından bahsediyoruz. Bunlar birbirini tamamlayan unsurlardır.

TURGUT CANSEVER:

Efendim, şimdi yapılan görüşmeler bence planlamanın çok önemli olan bir meselesine yakından temas etti. Yani planları tatbik edilmeleri için yapıyoruz. Planlar ne kadar tatbik edilebilirler? zamanla, varılan kararlar ne kadar neticelenebilir? Ve planlar ne kadar müstakil bir şekilde bilginin gösterdiği yolda veya gerçek ihtiyaçları karşılayacak şekilde yapabilir. Burada bedbinliğin de fazla ümit var olmanında çok büyük tehlikesi var. Meselâ bürokratik gücün ne gibi engeller çıkarttığını yahutta çıkartmadığını düşünmemiz lâzım. Bir sahil şeridinin kullanılması için kara yolları kasaba ile anlaşıyor. Takriben beş yüz metre bir yol yapıyor kasaba veyahut o civardaki köye, sonra kara yolları kanyundaki bir maddeye dayanarak, o madde ile ancak ana yollar üzerinde ve servis tesisleri yerleştirmek için kara yollarına hazine arazisinden saha tahsis edilir. Kara yolları bu maddeye dayanarak bir çıkmaz yolun üzerinde sahil kullanışlı için göstermelik bir kaç dozer yerleştiriyor sahili memurlarına tahsis ediyor. Şimdi o tahsisten sonra bu tahsisin mümkün kılınması için karar verme yetkisi elinde olan diğer üç bakanlık kendilerine yer açınlar. Yani İmar İskân Bakanlığı Dahiliye Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı. Bu bürokrasinin planlamayı nasıl etkilediğine örnek teşkilediyor. Ayrıca herhangi bir kararı teknik elemanlar şu veya bu şekilde eleştirdikleri zaman eğer bu eleştirme bürokratik güçlerin tahammül etmeyeceği sınırı aşarsa o kimsenin ondan sonra konuşmasına imkân verilmez. Yani şimdi efendim bu işin ümitsiz tarafı. 1958-59 senelerinde kıyıların, arabaların ve otomobillerin mümkün merteye hızla geçebilecekleri yollara tahsis edilmesi bizi dehşete düşürüyordu. İstanbulda insanların oturacağı yerler otomobillerin yarış ettikleri yerler haline geldi. Bunu durdurmak için o zamanki karar verme mevkiinde olan insanlara neler anlattım hiç biri tesir etmedi. Fakat 1965 senesinde bir Pazar günü bir münekkidim hayretle görüyorki otomobillerin içinden geçilemiyor. Hayatın yapısında gelişimi yöneltten güçler var. Ve onlara dayanmamız lâzım. Onlara karşı bürokrasinin kurulabilmesi mümkün herhangi bir gücün her hangi başka bir gücünde bulunması lâzım. Fakat bürokrasinin kendisinin de bu güçlerden bir tanesi olduğunu onun karşısında pek ümitvar olmamamız lâzım geldiğinede işaret ediyoruz. Efendim bu engelin organizasyon tedbirleri ile kaldırılabilceğini sanmıyorum. Yani sık sık Yılmaz Gürer organizasyon meseleleri üzerinde görüştü bunun mümkün olacağını sanmıyorum.

Diğer taraftan bizim mensup olduğumuz meslek teşekkülünün bir kaç senedir böyle pek heyecanla ileri sürdüğü bir planlama görüşü vardır. Doğrusu ben hiç iştirak etmiyordum. Geçen sene bu tarihlerde meslek teşekkülünün kongresinde de iştirak etmediğimi açıkladım. Zaten bu düşünce herhangi bir temele dayanmıyordu. O açıklamalar ile bugünkü seminere geçtik. Efendim o düşünceleri açıklayan arkadaşların genel terminolojisi, ana terminolojisi milli yerleşme planlaması yahut milli fiziki planlama gibi bir terminoloji içinde, mesela bir harita yapılıp, Türkiye haritası yapılıp Malatya'da süt tozu fabrikası yanına kayısı kurutma atölyesi falan kurulması, Adapazarı'nda da tütün bilmem nesi kurulmasını hedef tutuyordu. Bu yapıldıktan sonra ancak İstanbul'un kaldırılmaları tamir edilebilirdi. Şimdi efendim milli fiziki plan terimi yahutta teknolojisi varsa, bizim ne işimize yarayacağını bu toplantımızın aydınlatması lâzım. Ve bu terimi ne için kullanacağız. Acaba biz Türkiye ölçüsünde hangi yerleşme kararlarını verebiliriz? Ve bunu nasıl bir organizasyonla verebiliriz? Bunun açıklığa kavuşması lâzım. Benim kanaatim böyle bir şeyin mevcut olmadığı merkezindedir. Milli fiziki planlama terimini kullanan arkadaşlarımızın bunun planlama çalışmalarını icersinde nasıl bir yer alacağını belirtmelerini bilhassa rica ederim. Teşekkür ederim.

AYDIN GERMEN:

Tebliğde Turgut Cansever'inkine benzer bir örnek vermiştim. Zaten kendisinden alınmış bir bilgidir bugün tekrar sordum. Bunun yazılışı da yok. Bu zihniyeti açıklamak lâzım. Kendisinin sorumlu olduğu bir zamanda İstanbul'da güya teknik adamlar toplantısında şöyle bir lâf söylenmişti. İstanbul'da bir Turan Emeksiz anıtı, dikilecek. Söylenen söz şu, İstanbul'da Turan Emeksiz anıtını dikeceksiniz, bu anıtı dikebilmek için mevzii plân lâzım. Mevzii plân lâzım olduğu için şehir plânı lâzımmış sonra onlar da hep kat'i falan olacak (Türkiye'de otuz senedir alışılmış tabirler, kat'i plânlar v.s.) Kat'i şehir plânından sonra nazım şehir plânı lâzımmış bunun için bölge plânı lâzımmış, bunun için de memleket plânı lâzımmış. v.s. Bunu burada kesiyorum. Bence memlekette durmaz bu iş. Şimdi bu tüm kontrol işi, hepimiz başka başka açılardan buna hücum ediyoruz ve bu tüm kontrol isteklerini de bir türlü yerde boğup sıkıştırıyoruz. Milli fiziki plânda hakikaten bu şekilde anlaşma yanlışlıkları olacağından korkuyorum, onun için terime itiraz ediyorum. Cansever de bunu zannedirim oldukça belirli bir şekilde belirtti, Malatya v.s. hikâyeleri ile, Milli Fiziki plânın bir teknik olarak ta bir metodoloji olarakta imkân dahili olduğu kanaatinde değilim. Buna itiraz zannediyorum çok çeşitli teknik felsefi cümlelerle söylenebilir. Bunların hepsi de biraz muğlak kalacaktır. Bir millî fizikî plan yapmağa kalkışır sak çeşitli parametrelerinizi bağlayabilmek için ayrı nüve bulamayacaksınız. Bu söylemenin bir tarzı, bu değişik şekillerde de söylenebilir. Bağlantı noktaları bulamayacaksınız bunun içine girdikten sonra herşey birbirine bağlı olacak. Bu noktada bunu burada bırakıyorum bu akşam bundan daha ileri sürülebilecek teknik önerilere de kanaatimce yazımda cevaplar var. Bunu ya burada konuşabiliriz yahut ta arkadaşlarımla yazıyı bir daha okumalarını rica ederim.

Bütün bunlarla bürokrasi arasında da bir ilgi kurmak lâzım. Sabah burada bulunan arkadaşlar belki hatırlayacaklar bir tamamlama yapmıştım. Bir bürokrasiden konuşmayalım, alt bürokrasilerden konuşalım diye Bürokrasi olarak Devlet Plânlama teşkilâtı ile bölge plânlama arasındaki bir anlaşmazlık. Dokunduğum mevzu katiyen bu değildi. Aslında pek yakın bürokrasi birimleri arasında değil, çok daha geniş bir çevredeki bürokrasi birimlerinden bahsediyorum. Bu iş belirli bir şekilde alınmca görüyorum ki Necat Erder bürokrasiden ümitli olabiliyor. Gecenin bu saatinde bu hususta bir «saldırı» yapmağa niyetim yok. Fakat Cansever'le hem fikirim, Türkiye'de bürokrasiden katiyetle ümitli değilim. Fakat bürokrasi çok korkulacak bir şey de değil, çünkü herhangi bir sahada zamanımızdaki istatistiklere bakacak olursanız bütün çizgiler büyük değişmelere uğruyor. Bu şekilde giden çizgilerin toplamından, bürokrasinin ataleti ve şusu busunun kısa vadede dahi artık herşeyi durdurucu yönde olacağı kanaatinde değilim. Gene de Türk bürokrasi Türkiye'nin gelişmesini durdurmak için son derecede kuvvetlidir. Bunu unutmamak lâzım.

Biz meselâ Orta Asyadaki geçinme şekillerimizi terk ettik. Bizanslılardan aldıklarımızı da son yüz elli senedir terk etmek mecburiyetinde kaldık. Tımarlar falan kalktı ortadan. Buna kalırsa Türkiye'deki bürokrasi işi şöyle de halledilebilir. Keşke eski sistemimizi muhafaza etseydik bütün yüksek tahsil mezunlarına birer tımar verseydik ne bu münakaşaları yapmak mecburiyetinde kalırdık ne de başka bir şey. Türkiye'de bütün dava bunun etrafında dönmektedir. Biz tımarlar elden kaçtığı için bazı çeşit münakaşalar yapıyoruz. Aslında dava bu.

Son bir noktaya temas etmek istiyorum. Bu gene Beyazıt'taki anıt meselesi ile ilgili, tüm kontrol. Tekeli'nin çok iyi niyetli çalışmalarında tüm kontrolden çektiğim için itirazlarda bulunuyorum. Aynı tüm kontrol hevesini Nejat Erder, Şehirleşme sorunları Ö. İ. Komisyonunun Devlet Plânlamaya verdiği raporda buluyor. Bu değerlendirmeye kat'iyen iştirak etmiyorum. Fakat bu tüm kontrol hevesleri son derecede korkulacak bir şey. Ne teknikler ne de teknik yaklaşımlar içinde yeri var. Bunun bir sebebi Türklerin, Türkiye'de yüksek tahsil çevresinin bilhassa bir çeşit kartezyanizmi. Bu bize belki Şinasi belki Namık Kemal'den geliyor. Kimden geldiğini henüz şimdi bilmiyorum. Fakat bütün bu yaşayış sistemimiz içinde Türkiye'nin hiç bir konusunun sistemli olarak işlenmemesi karşısında bizim bir tepkimiz de söylediğimiz lâfları harika bir sistem haline sokmak yapabildiğimiz zaman «bir, iki, üç, dört» şemalar ve bütün mantiki bağlar. Bunun olması için onun olması, onun olması için bunun olması lâzım falan. Bu sabah bir isim bulayım dedim buna münakaşaları takip ederken (renkli bir isim olduğu için) Yedi sekiz Hasan Paşanın kartizyanizmi bu. Çünkü o da gayet belirli bir tip. Bu Osmanlı yazılarında da çok çok gözükiyor. Bu fikrimi iyi anlatamadığının farkındayım. Fakat hiç olmazsa araya sokuşturmak istedim. Bütün bu meseleleri ele alışımızda Türk yüksek tahsil çevrelerinin bu pek formalist kartizyanizmi var. Bunu bugün konuşulan mevzulara iyi bağlayamadım. Fakat bundan sonra da bağlamaya çalışabilirim. Bu pek formalist kartezyanizm meselesi ortada duruyor. Ve bununla olgulardan da uzaklaşıyoruz. Tekniklerden de uzaklaşıyoruz. Ve bu toplumun halen içinde bulunduğu çatışmalardan ve süreçlerden de uzaklaşmış oluyoruz. Vakayı doğru dürüst göremiyoruz.

NECAT ERDER:

Yine Aydın Germe'nin son bıraktığı yerden alayım. Galiba bürokratların psikanalize (!) tabi tutulmasına kadar gidecek derin bir değerlendirmeye yöneliyoruz. Ben burada referans olarak Maksim Gorki'yi vereceğim. Gorki «Küçük burjuvalar» adlı eserinde kendini devamlı tahlil eden adamların aslında düzenin mahpusu olduklarını ve sistemin şartları dolayısı ile böyle hareket ettiklerini gösteriyor. Bunun çok önemli bir sosyolojik ve değerlendirme niteliği var. Bizim meselemiz galiba böyle bir mesele. Yani Türkiye'de hedefler bakımından ve bunların gerçekleştirilme imkanları bakımından iyimser düşünmeye alışıkız. İşleyen sistem isteklerimizin çok altında performans gösteriyor. Realist olup sisteme uymaya mecbur olduğumuz zaman tatmin olmuyoruz. Aksi halde işe yaramıyoruz. Böyle bir çıkmazda aydınlar olarak bunalıyoruz. Bu bunalımları çözenin bir yolu da sistemi değiştirmeye çalışmak. Tavsiye ederim çok faydası oluyor ve insanın kişisel dengesine de faydası oluyor.

Şimdi fiziki planlamaya getireceğim konuyu. Bu konuya fiziki planlamacılar çok hücum ettiler, onun için savunmak gerekiyor. İki hedef var kalkınmada. Birisi üretimi artırmak, diğeri gelir dağılımını (yani üretimin ürettiklerinden faydalanmayı) eşitleştirmek. Bu iki hedef birbiri ile tutarlı. Yani eşitleştirmeyi ne kadar az maliyetli yaparsanız üretim artışından o kadar faydalanırsınız. Az gelişmiş ülkelerde çok düşük gelirli üretimin seviyesini arttırmanın üretim ve üretkenliği arttırma etkisi yeni edebiyatta açıklanan bir gerçektir. Eşitleştirmeyi yaparken ne kadar üretim artışını da hedef tutarsanız o kadar çok eşitleştirme imkânına sahip olursunuz. Şimdi coğrafi mekân burada önemli bir unsur olarak giriyor. Bağımsız bir unsur değil dedim ona tekrar geleceğim. Üretimin artışı ile ilgili tercihler yaparken bunların mekan içindeki yerleşmelerini (üretim faaliyetleri, talî faaliyetler ve yardımcı yani alt yapı yatırımları olarak) bir arada düşündüğümüz zaman, toplam üretkenliklerini arttırıyoruz. Mekan planlamasının bu bakımdan önemli bir katkısı var. Şehirleşme maliyetini de hesaba katan bir sektör planlaması daha iyi bir planlamadır. (Burada sadece ekonomik maliyetten bahsettik. Bir de insan ıstırabını azaltma yönü var konunun, bunu hiç konuşmadık. O ayrı bir boyutu meselenin). Bundan başka gelir farklarını azaltmak istiyorsanız bunu sağlamak için yapılacak işlerde ekonomik maliyetden fedakarlığı asgarileştirebilirsiniz. Gelir dağılımını düzeltme hedefini daha düşük bir maliyette gerçekleştirme imkanı vardır Bu da coğrafi mekanın hesaba katılması ile daha verimli bir planlama şekli olur. Benim anladığım fiziki planlama, makro ekonomik analiz, sektör programlaması, proje seviyesinde planlama ve yerleşme planlamasını bir sıra içinde tasarlıyor. Bu sırada proje seçimi sektör programını ondan sonra makro dengeyi değiştirecek bir vargel vardır. Yerleşme bu vargelin bir ucundadır. Fizik planlama Türkiye'de bugün kullanılan planlama tekniği ile gayet tutarlı olması mümkün, kalkınma planlamasının coğrafi mekanı da hesaba katar. dördüncü bir safhadan geçmiş şeklidir. Yalnız bunun fiziki ve coğrafi mekanın etkisi bakımından tehlikeli bir yönü vardır. Kalkınmada iki sınır var. Biri mevcut kalkınma potansiyel gücünün harakete geçirmesi ile elde edilebilecek «teknik sınır». Yani kaynakların, sermaye ve iş gücünün verimi, dış iktisadi ilişkiler, ekonominin büyüklüğü gibi faktörlerin koyduğu sınır. Yapılabilecek azami kalkınmayı bu sınır tayin eder. Bu sınır teknik sınırdır. Birde bir çok şeyleri veri almağa mecbur oluyorsunuz. Özel Mülkiyet dersiniz, kaynakları kullanma şekline, teknik bakımdan gereksiz, bir sınır koyarsınız. Bu sınırı koyduğunuz zaman bir şey ödüyorsunuz. Tarımda mülkiyet sınırını veri aldığınız zaman birçok şeylerden vaz geçiyorsunuz. Bu, tarımdaki

Üretim artışı, tarımda gelirin dağılışı (yani üretime katılma dolayısı ile ve üretim artışı sonucu gelir dağılışının düzeltilmesi) konusunda bir vazgeçme oluyor. Buna benzer başka şeyleri (dış iktisadî ilişkilerimizde ABC ile ilişkiler iyidir mukaddestir. Ötekiler değildir deyip) bu sınırlara dahil edersiniz. Böylece diğer bazı iktisadi ilişkilerin imkânlarından vaz geçersiniz. Şimdi bu ikinci çeşit sınırları veri olarak kabul ettiğimiz zaman buna «rejim sınırı» diyoruz. Aradaki fark «rejim maliyeti» oluyor. Veri almak zorunda kaldığımız şartlardan dolayı vaz geçtiğimiz kalkınma marjı, «Rejim maliyeti». Şimdi fiziki planlamanın şöyle bir yönü var. Fiziki planlama bağımsız (yani sanayi stratejisindeki bağımsız kararların almasına yol gösterici nc olacak) bir yaklaşımdır değil. Daha çok, sanayileşme konusundaki seçimler veri olduğuna göre bunların yerleşmesi ve bu yerleşmeden dolayı maliyetin azalması (yani sosyal maliyetin azalması) gibi bir yararlı yönü var. Yani sanayileşme için gerekli yatırımların seçilmesine listesine karışmıyor çok. Bunların yerleşmesine karışıyor. Liste seçimini veri almak zorunda kalıyor. Bu sebeple fizik planlamanın bu sınırları veri almak gibi «muhafazakar» bir yönü var. Zorunlu değil belki, ama benim gördüğüm anlaşımda ile hiç olmazsa böyle bir eğilim tehlikesi var.

YILMAZ GÜRER :

Efendim, ben konuşmamda bazı varsayımları kabul ettim ve bu varsayımlara dayanarak ne tip bir örgütlemeye gitmemiz üzerine fikrimi sizlere intikal ettirdim. Şimdi arkadaşlarımızın konuşması üzerine aynı yönde görüşlerimi geliştirmeyeceğim. meselenin bir fizikî plânlama meselesinden evvel bir plânlama ve plânlama kararlarının uygulanma konusu olarak görülmesi icabettiğine değiniyorum. Bir plânın iyi veya kötü olması yalnız teorik yaklaşımının sağlam olmasıyla değil, plân ilkelerine, plânın getirdiği aletlerin kullanılması ile ulaşılmasıyla anlaşılır. Eğer plan çok sağlam fakat aletlerden yoksun veya diğer şartlar o aletlerin kullanılmasına imkân vermiyorsa, o zaman plân teorik yönden ne kadar sağlam olursa olsun sağlamlığını kaybediyor demektir. Şimdi biz millî fizikî planlama kavramını bu sağlamlığı destekleyici bir kavram olarak kullanabiliyormuyuz, kullanamıyormuyuz? Eğer kullanabiliyorsak, millî fizikî plânı olumlu bir yönden kabul ediyoruz demektir. Kullanamıyorsak teorik olarak tartışmalarımıza yeni bir kavram katmaktan ileri gidemiyoruz. Ben millî fizikî plânlama kavramını kabul ediyorum varsayımına gelirken bunun plân düşüncesinin plân ilkelerine yaklaşılmasının sağlanılmasında kullanılacak bir unsur olduğunu kabul ediyorum demek istiyorum. Birinci varsayımını açıkladım. Yani burada mesele plânın uygulanmasını sağlamak için bir eksikliği tamamlamak meselesidir. Burada Aydın Germen arkadaşımızla ayrılıyoruz. Fakat Gebze, Adapazarı, İzmit meselesinde aynı fikirdeyiz. Bu fikre gelmek için aslında tüm plânlama kavramının uygulamaya dönüşünde karşılaşılan sorunlardan birinde metropol faaliyetlerinin gelişmesi ile idari mekanizmanın bunu takibetmek meselesidir. O noktaya Aydın Germen arkadaşımız değiniyor kanısındayım. Ve o ölçekte aynı fikirdeyiz. Şimdi plânın uygulanması yönünden plân ilkelerine yaklaşılması yönünden bugünkü sistemde ne yapmak niyetindeyiz diye teşkilâtın bir gözden geçirilmesi yararlı. Elimizde ikinci beş yıllık plân var. İmkânları az, organizasyonu tamamlanmamış bir ülkede plânlama faaliyetine Aydın arkadaşımızın da belirttiği gibi tam destek olmayı kabul ediyoruz. Bir kere, bu kabulü tesbit ettikten sonra da Devlet Plânlama Teşkilâtından yanayız gibi bir düşünce tarzının bazı belirtilerini göstermemiz normal. Şimdi elimizde bir İkinci Beş Yıllık Plân var. Ve 1968 yılı uygulanması var. İkinci Beş Yıllık Plân sanayileşme ve şehirleşmeyi ilke olarak gösteriyor ve buna dayanarak gelişmeyi sağlayacağını kabul ediyor. Birinci Beş Yıllık Plânın sektöriyel ve dikey ayrımlarının dışında gelen bir düşünce bu, bu düşünce plâna yapıştırılmış bir düşünce, bunun uygulanabilmesi için bazı aletler var, ve o aletler de bir miktar tarif edilmiş. Fakat aletlerin kullanılması meselâ, sanayi yatırımları ile ilgili bir kredi ve fon mekanizmasının kullanılması tamamen fizikî plânlama ile iktisadi ve sosyal plânlanmanın bir arada düşünülmesine bağlı. Demekki fizikî planlama kati olarak uygulamaya yönelmeyi sağlayacak bir unsur. Bu unsurun eksikliği uygulamayı istediğimiz ölçekte sağlama imkânı vermiyor. Şimdi bugünkü şartlarda fizikî plânlamayı muhakkak kullanmamız icabeder dediğimizde yeni organizasyona gitmeden nasıl kullanma imkânları vardır? Devlet Plânlama Teşkilâtı Bölge Plânlama faaliyetinden, en çok fizikî yönden yararlanma temayülü içinde, bugünkü yöneticilerin tesbit ettiği bir husus. Bu yararlanmanın mevcut tıkanıklıkların dışına çıkarak sağlanması için ne gibi tedbirler alınması icap ettiği meselesi var, yeni bir örgütlemeye gitmeden evvel. Demekki meseleyi iki kademedede tanımlayabiliyoruz. Birinci kademedede bugünkü mevcut kuruluşlarla en iyi uygulamaya yönelmeyi nasıl sağlayabiliriz. Fiziki verileri de değerlendirmek şartı ile ikinci kademedede planın sosyal ekonomik ve fiziksel plan olması halinde uygulamaya geçişin sağlamlığını nasıl sağlayabiliriz, şeklinde yeni bir örgütlenme teklifi.

İKİNCİ GÜN 23 OCAK 1968

**MİLLÎ FİZİKÎ PLAN'IN
SEKTÖREL PLANLARI**

**ENDÜSTRİYEL MİLLÎ FİZİKÎ PLANLARIN
HAZIRLANMASINDA TEORİK SORUNLAR
VE
TÜRKİYE İÇİN UYGULANABİLİR BİR
MODEL**

ALİ NEJAT ÖLÇEN

ELEŞTİRME — İLHAN TEKELİ

ENDÜSTRİYEL MİLLÎ FİZİKİ PLANLARIN HAZIRLANMASINDA TEORİK SORUNLAR VE TÜRKİYE İÇİN UYGULANABİLİR BİR MODEL

I. GİRİŞ:

Ulusal Fizikî plân deyiminden, moneter (parasal yahut fiyat esasına dayanan) plân hacminde bir disiplini kastediyoruz. Ulusal fizikî plân, parasal plânlar gibi, kıt kaynakları üretime tahsis ederek ekonomik gelişmeyi reel ölçüler üzerinden sağlayan bir doküman olarak tanımlanabilir. Fizikî plânlama ile parasal plânlama arasında çok önemli farklar vardır. Bu tebliğde, konuyu bu açıdan eleştirmek istiyoruz. Ancak bir kıt kaynağın üretime tahsisinde yerleşme düzeninin tesbitinden ibaret dar anlamla bir fizikî plân kavramı, bizim burada ulusal fizikî plân deyiminden kasdettiğimiz disiplinin sadece çok özel bir bölümünü teşkil eder.

Ulusal Fizikî plânlarda, amaç ve araçların reel büyüklükleri cinsinden belirlenmesi ile yetinilmeyeceği tabiidir. Yani ulusal fizikî plânlar, üretimlerin ve yatırımların zaman ve yerlerini tayin etmeyi yetersiz görür. Aksine ulusal fizikî plânlarda bu makro büyüklükleri incelemek, sektörel input-output analizine göre sektör seviyesinde üretim, tüketim, yatırım kararları almak, iç ve dış tasarrufları hesaplamak mümkündür.

II. PARASAL PLANLARIN ELEŞTİRİSİ:

Parasal ulusal kalkınma plânı, kısaca parasal plân, sayısız sakıncalar taşır. Reel büyüklüklerin fiyatlarla çarpımından meydana gelen moneter büyüklüklerin plân dokümanı içinde yer alması esası, fiyatların sabit kalması varsayımına dayanır. Hemen şunu belirtmek gerekir ki, fiyatların sabit kalması varsayımı, nadiren ve güçlüklerle gerçekleşir. Gerçekleşmediği zaman, plândaki amaç ve araçlar arasındaki ilişkiler de değişikliğe uğrar. Örneğin parasal bir plânda finansman kaynakları ile harcamalar dengesini ele alalım. Dönem sonunda böyle bir dengenin var olacağı aşikârdır. Yani ex-post bir denge daima vardır. Diğer deyimle gelirler giderlere eşit olur, arada şayet bir fark meydana gelirse, konu sadece maliye müfettişlerini ilgilendirir. Şimdi plânda gelecek dönem için kaynaklar harcamalar dengesinin kurulmuş olduğundan söz edilmesi misaline değinelim. Gelecek dediğimiz «zaman entervali», hal veya mazi haline dönüştüğü zaman, ex-post denge nasıl olsa teşekkül etmektedir. Fakat bu denge acaba plânın fizik (reel) büyüklüklerine ait dengeyi ne oranda bozuyor. Yani parasal plânın kastettiği parasal denge, fizikî dengeye idantik olarak mevcut kalır mı? Eğer kalmıyorsa, fiyat değişiklikleri doğarak, enflasyonist ve deflasyonist eğilim altında moneter denge teşekkül ederken, parasal plânın başlangıçta kastettiği dengeden bu şüphesiz çok farklı bir şey olur Ek. I'de konu ekonometrik açıdan incelenmiştir. Bir i sektörünün j sektörüne verdiği output'un reel büyüklüğünün i sektörünün toplam output'una oranı a_{ij} ise Ek. I'deki hesaplara göre

$$a_{ij} = \frac{P_i}{P_j} a_{ij}$$

dir. Burada a_{ij} i sektörünün j sektörüne verdiği output'un parasal değerinin, i sektörünün toplam parasal output'una oranını gösterir. P_i ve P_j ise i ve j sektörlerinin outputlarına ait fiyatlardır. Yukarıdaki bağıntı, parasal plânlama sektörel mal akımında, input - output katsayısı (a_{ij}), fizikî planlamadaki input-output katsayısı (a_{ij})nın fiyatlar oranıyla çarpımına eşittir. Biz kısaca a_{ij} ye reel katsayılar, a_{ij} lere de parasal katsayılar adını vereceğiz. a_{ij} reel katsayılar, ekonominin teknolojik özelliğini belirtir.

Şu halde teknoloji katsayılarıdır. Beş yıllık bir dönem içinde, önemli teknoloji değişimi olmadıkça üretim metodlarında teknik gelişme yavaş olduğundan, aij leri sabit varsaymak hatalı olmaz. Fizikî plânlamada genellikle temel varsayım olarak aij'lerin sabit kalacağı varsayımı bundan ötürü gerçekleşir niteliktedir. Parasal planlamada ise, yukarıki bağıntıdan da görüleceği gibi, aij ler fiyat konjonktürünün de (Pi/Pj oranı dolayısıyla) etkisi altındadır. Ancak bir şartla, bütün sektörlerdeki Outputların fiyatlarındaki artış oranları birbirine eşit olduğu takdirde, fiyat değişimi aij katsayılarını etkilemez. Ek 1 de bu nokta isbat olunmuştur.

Bütün fiyatların birbirine paralel olarak değişmesi ise, nadiren vaki olan olaydır. Parasal planmanın en önemli sakıncası bu noktada ortaya çıkıyor.

Fiyatların farklı oranlarda değişmesi, input - output analizini yani amaç alınan yatırımların veya efektif talep seviyelerinin sektörler itibariyle dağılımı politikasını, yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak bu analiz veya karar işlemlerinin fiyat konjonktürüne paralel bir esnekliği haiz olmasının imkân-sızlığı ise aşîkârdır.

Fiyatların artmadığı ve stokların değişmediği bir ekonomide parasal ve fizikî denge koşulları gerçekleşse bile, özellikle parasal plânlamada bölge plânlaması, toplumu kalkınması gibi yardımcı tekniklere ihtiyaç duyulur. Adil gelir dağılımının kurulması, geri kalmış bölgelerde daha hızlı bir gelişmenin sağlanması, sosyal bünyenin değişmesi gibi sorunlarda bu yardımcı teknikler, parasal plânlama tekniğinde fazla benimsenemez ve çoğunlukla üvey evlâd muamelesi görür. Çünkü ulusa parasal plânların amaçlarını bölge plânlarına iletin ve ne de, bölgenin potansiyel imkânlarını ulusal plâna yerleştiren bir teknik henüz geliştirilmemiştir. Çok defa ulusal plân ile bölgesel çalışmaların bundan ötürü paralellliğini kurmak güçtür.

Para büyüklüğüne dayanan ulusal plânlar plânsız dönemin karakteristik özelliklerini taşır. Plân merkezinde, moneter dengeler kurulduktan sonra, öteki fizikî uğraşlar plâncı gözünde küçümsenir, bunların adı çoğunlukla teknik teferruat'dır ve yatırımcı kurumlara terk olunur. Plâncı, kendisine sunulan alternatifler arasında tercih yapan «üstün insan» rolü oynar. Bol alternatifle hiç bir zaman karşılaşamayacağı için, hangi kurullarla tercih yaptığı da bilinmez olur. Parasal plân tekniğinin önemli sakıncalarından biri, işte, bu türde ilk önce moneter pe-teğin hazırlanması, bunu dolduracak fizikî yapıtlara sonradan ihtiyaç duyulmasıdır.

Fizikî plânlama metodunda yardımcı teknikler bir bütün haline gelmektedir. Parasal plânın sakıncası olarak yukarıdan aşağıya doğru inildiği halde, fizikî planlamada aşağıdan yukarıya doğru hareket edilir. Kişi - toplum, çevre bir envanter bütün içinde incelenir.

Kişilerin doğal gücü, toplumun yapısı, yer altı ve yer üstü kaynakların yaratacağı üretim imkânları tanınmadan fizikî plânlamaya geçmek mümkün değildir. Parasal plânlamada önemli bir sakınca, bunları tanıyamadan da plân dökümanının hazırlanabilmesi, bunları tanıma imkânının yıllık programların uygulama aşamasına bırakılmasıdır. Görülüyorki fizikî plânlar program tekniklerinden plâna doğru hareketi gerektirirken, ötekisi plândan programa doğru inişi gerektirir.

İktisaden gelişmekte olan memleketlerin kalkınmalarını parasal planlara bağlamasının tutarlı bir yol olmadıklarını anlıyacakları bir zaman gelecektir. Son yıllarda fizikî plân tekniklerine daha fazla rağbet gösteren ilk memleket Hindistan olmuştur. Her halde, gelişmekte olan ülkeler, batıdan devşirdikleri plan metodlarını revize ederek, fizikî tekniklere dayanan gelişme modelleri kurmak lüzumunu duyacaklardır.

Parasal planlar mevcut örgütlerin bürokratik yükünü daha çok arttırmaktadır. Ayrıca parasal plânlarda, teknik ve teknolojik gelişmeye pek az prim tanınır.

Buluşlar, yeni üretim metodlarının doğuşu, teknoloji kültürü teşvik unsurlarına sahip olamamaktadır. Fizikî plânlar teknoloji kültürünün gelişmesine daha etkin bir şekilde yardım eder. Malî kaynakların dinamik etkinliğini arttıran yer seçimi, kapasite, ulaşım, problemlerini çözümlenmek kolay olur. Çünkü bizzatihi metodun bünyesinde kaynak envanteri çalışmaları ilk hareket noktasını teşkil etmektedir.

III. ENDÜSTRİLEŞME HAREKETİNDE PARASAL TEŞVİK TEDBİRLERİ:

Gelişmekte olan ülkelerin önemli sorunlarından biri de, iktisadî gelişmenin kütleler ve bölgeler arasında homogen olmaması, hattâ gelişme ile birlikte daha önemli aykırılıkların ortaya çıkmasıdır. Konumuz itibarıyla bölgesel dengesizliklerin giderilmesi bakımından parasal teşvik tedbirlerini incelemek istiyoruz. Kamu sektörü, bölgesel dengesizliklerin çözümüne yardımcı olmak amacıyla geri kalmış bölgelere yatırımları çekmek için teşvik tedbirleri alabilir. Bu tedbirler, vergilerden devamlı veya belli süre, belli oranda indirimler yapmak, ithal olunan makine ve teçhizatın gümrük ödemelerinde muafiyetler tanımak, yahut geri kalmış bölgelerde talep seviyesini yükseltmek amacıyla fiyatları düşürmek aradaki farkları müteşebbise subvansiyon olarak geri ödemek, makine ve teçhizat gibi aynı veya nakti yardımda bulunmak gibi vs. şekillerde olabilir Bizde ilk iki teşvik tedbiri vergi indirimi ile gümrük ertelenmesi yahut muafiyeti uygulamada ağırlık kazanmaktadır. Ancak parasal plânlamada bu türden teşvik tedbirlerinin geri kalmış bölgelere yatırımları teşvik bakımından hiç bir şekilde yeterli olamayacağını belirtmek istiyoruz.

Geri kalmış bölgede, nüfus başına tüketim ile nüfus yoğunluğu (km² ye isabet eden kişi sayısı) önemli derecede düşüktür. Müteşebbisin böyle bir noktada yatırım yaparak işletmeye geçmesi, tesislerini optimal kapasite kurabilmesi için, gelişmiş bölgeye nazaran üretimini daha geniş bir alan içinde pazarlaması gerekir. Çünkü gelişmiş bölgedeki satış hasılatına eşit bir geliri, az gelişmiş bölgede tüketim azlığı dolayısı ile daha geniş bir alandan sağlamaya mecbur olacaktır. Bu ise, gelişmemiş bölgelerde müteşebbisin üretimini uzak mesafelere göndermesini gerektirir, taşıma ve pazarlama ücretleri artar. Bütün diğer şartlar (ceteris paribus) gelişmiş bölge şartlarına eşit olarak sabit kalmış olsa bile, görülüyor ki, talep azlığı dolayısıyla gelişmemiş bölgelerde optimal kapasitede tesisler kurmak imkânsız gibidir. Optimal kapasitede tesisler kurularak sınıf maliyetin minimize edildiğini farz edelim. Üretimlerin uzak mesafelere taşınması dolayısı ile endüstri tesislerinin, gelişmiş bölgelerdeki benzerlerine nazaran birbirinden uzak mesafede, bu sebepten ötürü, kurulmaları zorunlu olur; endüstri merkezlerinin gelişmemiş bölgelerde doğması da güçleşir. Yahut endüstri merkezlerinin gelişmiş bölgelerde doğmasının nedenlerinden birini de pazar yakınlığı, taşıma giderlerinin minimum olması şeklinde özetleyebiliriz.

Bir sektörün outputu diğer sektörün input'unu teşkil ettiği düşünülürse, tesislerin uzak oluşu, bir tesisin üretimine giren inputların maliyetlerini de yükseltir. Bu hale nazaran gelişmemiş bölgelerde kurulan tesisler yalnız outputların satışı yönünden değil, üretime giren inputların maliyeti yönünden de, dezavantajlı durumdadır. Yani daha uzak mesafelerden tesisin inputlarını temin etmek gerekeceğinden sınıf maliyet de yükselir.

Müteşebbis, gelişmemiş bölgede tesis kurmakla, talep azlığı ile sınıf maliyetin yüksek oluşundan ötürü, kazancından bir kayba maruz kalacağı aşıkârdır. Gelişmemiş bölgede yatırım yapmaya yönelmemesi de kayba razı olmamasından ileri gelir. Kamu sektörünün sağladığı teşvik tedbirleri, müteşebbisin gelişmemiş bölgede tesis kurmakla uğracağı kazanç kaybına eşit veya ondan daha fazla ise, özel kesim gelişmemiş bölgede yatırım yapma kararını alabilir. Acaba kamu sektörünün özel kesime sağladığı parasal teşvik tedbirleri, özel kesimin

az gelişmiş bölgede tesis kurmaktan ötürü maruz kalacağı kazanç kaybından hangi şartlar altında büyük olmaktadır? Konunun incelenmesine ait sonuçlar Ek. 2'de verilmiştir.

Öyle bir özel sektör yatırımı tasavvur edelim ki, mevcut teşvik tedbirlerinden yararlanma payı maximum olsun. Böyle bir kabulün sınırları içindeki özel kesim yatırımı hangi özellikleri taşıyabilir? Gümrük indiriminden yararlanmasının maximum olması için, sabit tesislerin bütün unsurlarının ithal edilmesi gerekir. Eğer uygulanan gümrük resmi % 100 ise, gümrük muafiyeti maximum olur. Yine bu türden yatırımın sabit giderleri içinde, tesis masraflarının payı da en büyük değeri haiz olsun, yani sabit ücretler, reklâm, araştırma giderleri, kredi faizleri, arsa bedeli, kira yolluk v.b. gibi üretime bağlı olmayan sabit giderlerin bahis konusu olmadığını varsayalım. Bu ikinci varsayım, vergi indiriminden yararlanmayı maximum yapar. Görülüyorki, tesislerinin tamamını ithal eden ve üretim tesisleri dışında sabit giderleri bulunmayan bir üretim modeli nazarı itibare alıyoruz. Böyle bir kabul, teşvik tedbirlerinden maximum yararlanma şartlarını ihtiva etmektedir. Ek 2'de yapılan hesaplar, mevcut optimal şartlar altında, özel kesimin, gelişmemiş bölgede yatırım yapması için, talep azlığının, satışlardan sağlanan kazanç oranının 1/3 den az olmaması gerektiğini gösteriyor. Ancak bu şartlar altında, özel kesim gelişmiş bölgedeki yatırım kararından vaz geçerek, bölgeyi tercih edebilir. Müteşebbisin %30 kâr marjı ile çalıştığı kabul edilsin talep seviyesinin gelişmiş bölgeye nazaran %10 dan az olmaması gerekir. Gelişmiş bölgelerdeki talep azlığı, şüphesiz bu orandan daha azdır.

Varılan sonucun bir önemli noktayı meydana çıkardığı görülüyor. Talep azlığına karşı teşvik tedbirlerinin yeterli olmaması ancak, müteşebbisin aşırı kâr sağlaması ile giderilebilir. Bu ise, az gelişmiş bölgenin gelişmiş bölgelere nazaran daha fazla istismar edilmesine sebep olabilir. yahut aşırı kâr sağlamak rekabet şartları veya fiyat kontrolü mekanizması ile önlenir. Bu takdirde gelişmemiş bölge yatırım alanı olarak seçilmez.

Görülüyor ki, teşvik tedbirleri parasal plânlamada, gelişmemiş bölgelerin yatırım alanı seçilmesini yalnız başına sağlayamamaktadır. Ancak parasal teşvik tedbirlerinin yanı sıra, hattâ bundan daha önemli olarak, gelişmemiş bölgelere kamu sektörünün fizikî plânlama esasları içinde yatırımlara yönelmesi gerekir. Envanter çalışmaları yapılarak, gelişmemiş bölgelerin tabi kaynaklarını üretime tahsis edecek optimal kapasitede tesislerin kurulmasına ait tekniklerin geliştirilmesi zorunluğu vardır.

Optimal kapasitede tesisler kurmanın tekniklerinden bir önemlisini aşağıdaki paragrafta inceleme konusu yapacağız.

IV. KÜÇÜK ENDÜSTRİNİN DOĞUŞUNA AİT UYGULANABİLİR BİR MODEL:

Gelişmemiş bölgeye özel kesim kanalıyla endüstrinin girmesinin imkânsız olduğunu ve bunun en önemli nedenlerinden birinin talep yetersizliği yahut nüfus yoğunluğunun azlığından ileri geldiğini görmüş oluyoruz. Aynı olay kamu yatırımları üzerinde kendini hissettirir. Karma ekonomi kuralları altında, kamunun özel kesimle aynı rekabet şartları içinde olduğu düşünülürse, İktisadî Devlet Teşekkülleri de kaynak yaratmak zorunluğu altında pazar etüdleri yapacağından, kâr sağlıyan bölgeleri seçmek kaygusunda olacaktır.

Bundan ötürü, gelişmemiş bölgelere uygulanabilir fizikî bir model üzerinde düşünmek istiyoruz. İleri süreceğimiz «Endüstride desantralizasyon» olayı ile problemin bir çözüm yolunun mevcut olduğu görülecektir. Bu, gelişmemiş bölgenin karakterine ve özelliklerine uygun bir «küçük Endüstri» modelinin uygulanma-

sından ibarettir. Büyük Endüstriyi desantralize ederek, optimalite şartlarını de-
ğiştirmeden «küçük Endüstri» doğmasını ve gelişmesini sağlamak mümkün mü-
dür? Konuya bu açıdan girmek istiyoruz.

R yarı çaplı dairesel bir artış alanı içinde üretim yapan bir endüstri merkezini
ele alalım. Endüstri merkezinin en önemli input'u olan ham madde, bu alan
içinde homogen olarak yayılı bulunsun. Şeker, kâğıt, nebatî yağ, tekstil fabrika-
ları bu varsayımına en tipik örnekleri teşkil eder. Birim alandan q miktar üretim
yapıldığını düşünüyöruz.

Örneğin bir dekar alandan Türkiye ortalaması olarak (1966) 2.2 ton pancar elde
edilir. q = 2.2 dir. Input - Output oranı k olsun. Şu halde q miktar ham madde-
den kq kadar nihaî mamûl elde olunacaktır. Şeker endüstrisinde k = 0.16 dir.

Endüstri merkezine ham maddenin taşıma giderleri toplamı, (e: taşıma fiya-

$$T_1 = \frac{2}{3} \pi R_1^3 q e$$

tı) dir. Şimdi aynı yüz ölçüsüne sahip yan yana dairesel iki ham madde alanı
düşünüyoruz. (Şekil 1). Ham madde A ve B noktalarına taşınacak burada yarı
mamul (ara üretim) haline getirildikten sonra, üretim merkezi olan Z noktası-
na taşınacaktır. Bu durumda taşıma giderleri

$$T_2 = 2 \left(\frac{2}{3} \pi R_2^3 q + \pi R_2^3 k q \right) e$$

olur. Parantez içindeki birinci terim ham maddenin A veya B yarı mamûl merke-
zine taşınması giderlerini, ikinci terim de yarı mamûlün Z merkezine taşınması
giderini gösterir. T₂ kısaca

$$T_2 = 2 \left(\frac{2}{3} + k \right) \pi R_2^3 q e$$

olarak yazılabilir. Görülüyorki bu örnekte, endüstri biri merkezde olmak üzere
iki A ve B noktalarına bölünmüştür. Düşünmeye devam edelim. Endüstri üç
ham madde alanına bölünmüş olsun. Bu takdirde ham madde, A,B,C noktala-
rına taşınarak buralarda ara mamûl haline getirildikten sonra, nihaî mamûl haline
getirilmek üzere Z merkezine sevkedilecektir; toplam taşıma giderleri:

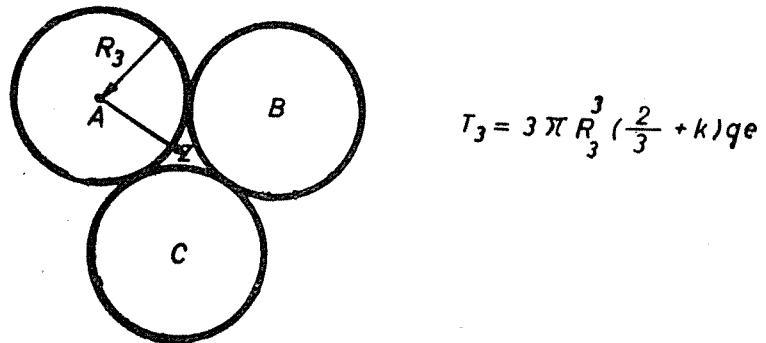
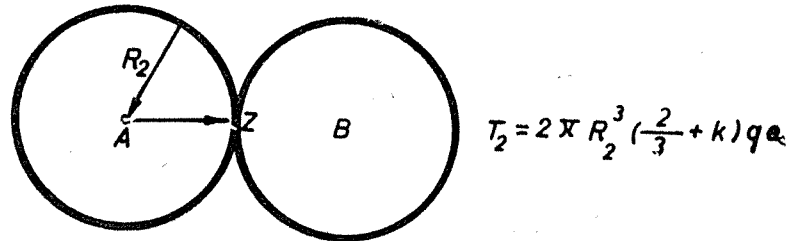
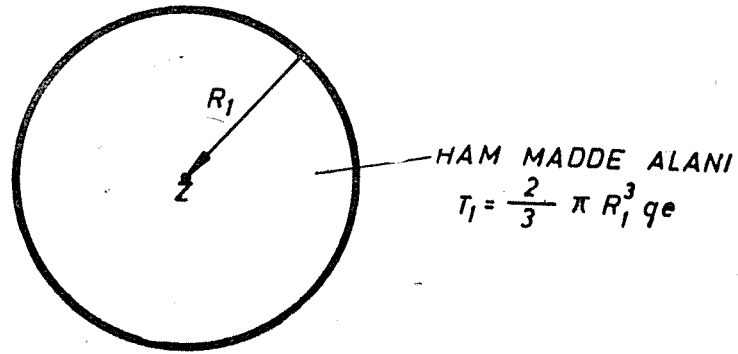
$$T_3 = 3 \left(\frac{2}{3} + k \right) \pi R_3^3 q e$$

bulunur. Nihayet n tane imalâthane düşünelim :

$$T_n = n \left(\frac{2}{3} + k \right) \pi R_n^3 q e$$

Burada n sonlu olmak durumundadır.

olur. Z endüstri merkezinin, kendisini çevreleyen n imalâthane inputlarının eşit
olduğu stokların sabit kaldığını kabul ediyoruz.

(Şekil : 1)

$$\pi R_1^2 q = 2 \pi R_2^2 q = \dots n \pi R_n^2 q$$

Buradan

$$R_n = \frac{1}{\sqrt{n}} R_1 \quad (n = 1, 2 \dots)$$

bulunur. R_n in değerini T_n de yerine koyarak:

$$T_n = \frac{T_1}{\sqrt{n}} \left(1 + \frac{3}{2} k\right)$$

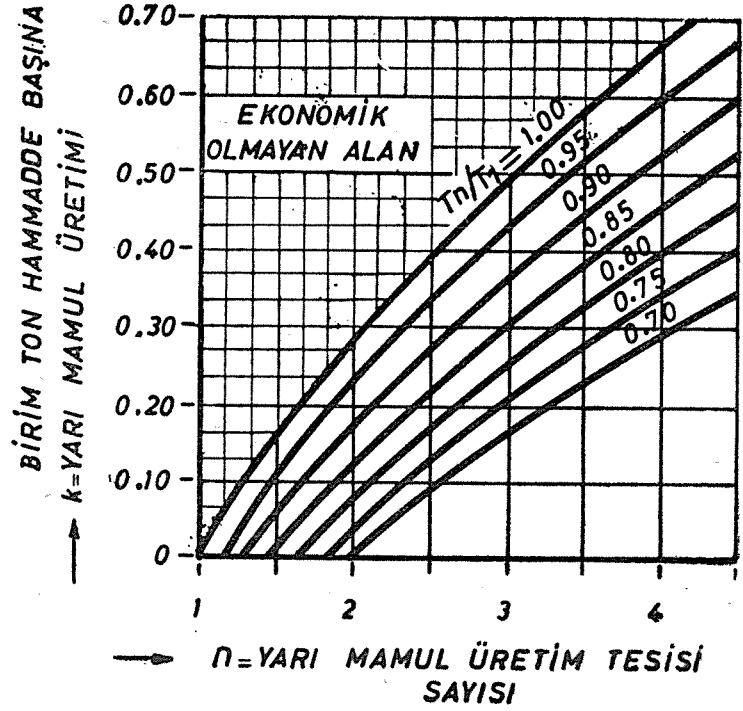
yahut

$$\frac{T_n}{T_1} = \frac{1}{\sqrt{n}} \left(1 + \frac{3}{2} k\right)$$

olur.

Endüstrinin bölünmesiz olarak tesis maliyeti M ise, bölünme halinde bu maliyet M_0 gibi bir değere inecek, fakat imalâthanelerin m_1, m_2, m_3, \dots gibi maliyetlerinin M_0 'a ilâvesi gerekecektir. Endüstride desantralizasyon olayı ile bahis konusu olan $T_n - T_1$ tasarrufu, $M - (M_0 + m_1 + m_2 + \dots)$ den büyük kalmalıdır.

k ile n arasındaki ilişkilerin ne seviyede bir tasarruf oranı sağladığı şekil 2 de gösterilmiştir. Burada kendisi, endüstrinin teknolojik özelliğini ifade eder.

(Şekil : 2)

Arzu edilen bir $\frac{T_n}{T_1}$ tasarrufunu sağlamak üzere, endüstrinin en az kaç ima-

lâthaneye bölünmesinin mümkün olduğu şekil 2 de hesap edilebilecektir.

Bu basit modelde, A,B,C,... noktaları, Z endüstri merkezinin etrafını çevreleyen küçük endüstri locationlarını gösterir. Hiç bir zaman, kurulmuş bir endüstrinin bu model ile desantralize edilmesini savunmak istemiyoruz. Ancak kamu sektörü, bir büyük yatırım projesi teklifini incelerken, desantralizasyon olayını bir alternatif olarak değerlendirmelidir. İstihdam meselesini yerinde çözümlenen, gelişmemiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru nüfus akımını önliyen, küçük endüstri noktaları ile memleketin geri kalmış bölgelerindeki tenhalaşmaya engel olmak mümkündür.

Geri kalmış bölgelere endüstri veya küçük endüstri akımı olmadıkça, bölgede nüfus yoğunluğu devamlı azalma eğilimi gösterir, talep seviyesi gittikçe noksanlaşır böylece endüstrinin gelişmemiş bölgeye girmesi şansı da gittikçe azalır.

Endüstriden önce enfrüstrüktür yatırımlarının (yol, otel, okul, hastane v.b.) gelişmemiş bölgede yapılması, burada hayat standartını yükselterek, standartı yükselen nüfusun gelişmiş bölgelere kaymasına sebep olabilir. İtalya bu türden ters bir sonuca Mezzogilorno projesi ile varmıştır. Orada güneyde yapılan enfrüstrüktür yatırımlar sonunda bura halkının hayat standartı yükselerek kuzeyin gelişmiş bölgelerine aktığı müşahade edilmiştir. Bilindiği üzere 1947 de başlayan, güneyde yapılacak yatırımlar için vergi indirimi, kredi kolaylıkları sağlıyarak moneter tedbirleri öngören bu proje, 1958 yılında revize edilmiş, İktisadî Devlet Teşekkülleri, yatırımlarının asgari %60 ının Güney İtalya'da yapılması mecburiyetine müracaat edilmiştir.

Takdim ettiğimiz model, gelişmemiş gölgelerde nüfusu, yüksek bir istihdam seviyesinde, üretime iştirak ettiren ve endüstrileşmenin ilk basamağını teşkil eden yerleşme modelidir. Bu model seviyesinde bölgelerden merkezî hükümete gelen yatırım teklifleri asgariye iner. Nüfusun üreticilik gücü yükselir. Mahallî doğal kaynakların değerlendirilmesi imkânı doğar. Ayrıca endüstrileşme hareketinin doğmasına yardım eden teknoloji kültürü için halkın desteği kazanılmış olur. Toplum kalkınması kuralları kolay gerçekleşebilir bir durum alır, her hizmeti devletten bekleme alışkanlığı terk edebilir.

Bu türden küçük sanayii, ana üretim merkezinin etrafını çevreleyen karakterde kabul edilebilir. Pazar problemi kendiliğinden çözümlenmiştir. Çünkü, bu türden küçük sanayinin müşterisi, büyük sanayidir.

Büyük merkez (Z'nin) ara mamüllerini üretir. Doğrudan doğruya müşteri ile temas halinde değildir.

1932 de Türkiye'de nüfusun yoğun olduğu yerlerde tekstil, şeker, kâğıt fabrikaları kurulurken nüfusun az olduğu geri kalmış bölgelerde bu tesislerden bazıları desantralize edilebilseydi, bugünkü endüstrimiz, kendisini geliştiren ve besliyen taban'dan yoksun kalmıyabilirdi. Durum tamamen aksine olmuş Türkiye'nin gelişmiş bölgelerinde ne köklü bir sanayi kurulabilmiş ve ne de gelişmemiş bölgelerdeki döküm tezgâhları şeker imalâthanelerinin imha olmaktan kurtulmaları kabil olmuştur.

Çin ve Japonya bugünkü çelik endüstrisini kurmadan önce, yarım yüzyıla yakın süre, 1000 tonluk küçük izabe fırınlarından yüzbinlercesini aile tesisleri olarak kullanmıştır. İsviçre'de hâlâ, büyük makine endüstrisinin avadanlık, âlet ve parçaları gibi inputlarını küçük aile imalâthanelerinde üretilir.

Memleketimizde, geri kalmış bölgelere sanayinin götürülmesi için yukarıda basit bir model halinde izah ettiğimiz küçük sanayi tipinin birinci aşamada yer etmesi lâzımdır. Büyük sanayiinin ikinci safhada doğması ve gelişmesi ancak, nüfus akımına mani olmak, tenhalaşmayı önlemek koşulları altında imkân dahiline girer.

V. SONUÇ:

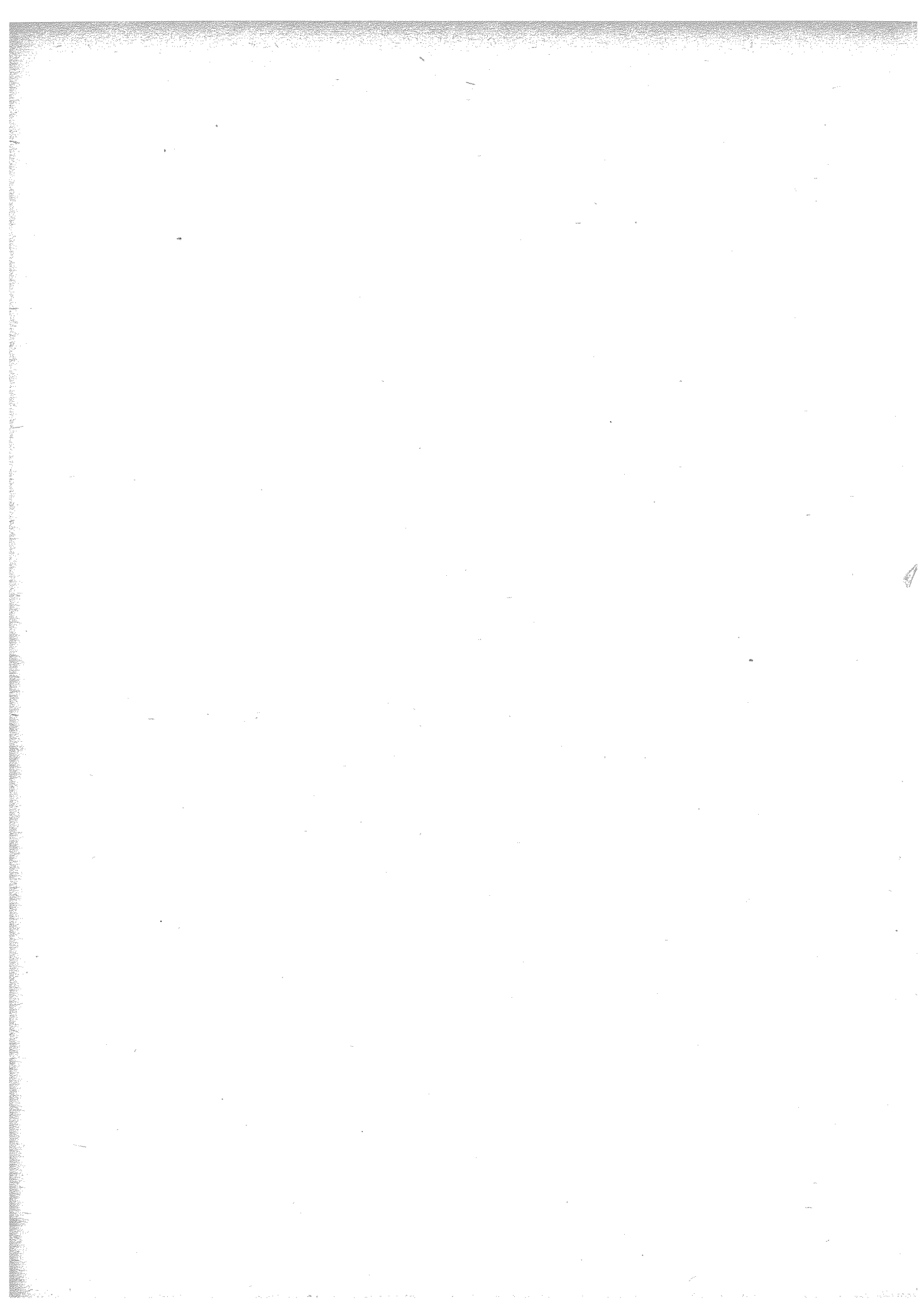
Aşamaları parasal plânlarla aynı olan Ulusal Fizikî Plânlar, hareket noktasını sağlam esaslara dayanan envanter çalışmalarından alır. Memleketin yer altı ve yer üstü kaynaklarına yerleşen ulusal fizikî plânlarda, en güçlü nokta, fizikî çevre ile toplumu kaynaştırmasıdır.

Gelişmekte olan memleketlerde sanayileşme hareketi, fizikî plânlarla daha etkin bir şekilde teşvik edilmiş olur. Parasal teşvik tedbirlerinin yetersizliği ve gelişmemiş bölgelere yatırımları sürükleyemeyişi fizikî planlama teknikleriyle giderilebilir.

Her iki plan tipi arasında metodolojik farklar bulunmamasına yahut bu farklar plânın ana felsefesini (kıt kaynakların üretime tahsisi meselesi) aynen muhafaza etmesine rağmen, yine de kullanılan araçların boyutları birbirinden çok farklıdır. Parasal plânda, fiyat mekanizması sistemin içine gömülüdür. Etkilerini hesaba katmak mümkün olamadığı yahut güç olduğu için, fiyat değişimlerinin mevcut bulunmadığı varsayımına dayanılır. Fiziki plânlarda fiyat mekanizması, gelişme proses'ini haricen etkileyen bir komponent olarak alınır. Böylece fiziki planlamada fiyat değişimleri, enflasyonist ve deflasyonist eğilimler, fiziki hedeflerini (fiyat elastikiyetinin dışında) değiştirmez.

Yani teknikler ve üretim metodları sabit kaldıkça, sektörlerin fiziki ilişkileri sabit kalır, fiyat yüzünden deforme olmaz.

Parasal teşvik unsurlarının, özel sektörünü gelişmemiş bölgelerde yatırım yapmaya sevk edemeyeceği anlaşılmaktadır. Buna göre, kamu sektörünün gelişmemiş bölgelerde sanayileşmenin nüvesini teşkil edecek noktalarda yatırım yapması, özel kesimi bu yatırımlar dolayısı ile bölgeye çekmesi gerekir. Bu hususta ilk aşama olarak, endüstriye geçiş devresini teşkil edecek türdeki küçük sanayinin doğması yahut mevcutların gelişmesine ihtiyaç vardır. Tebliğde bunu belirten bir fiziki model ileri sürülmüştür.

E K L E R

- I — FİZİKİ İNPUT OUTPUT ANALİZİ**
- II — PARASAL TEŞVİK UNSURLARININ
ETKENLİK DERECESESİ**

EK — 1

FİZİKİ INPUT — OUTPUT ANALİZİ

Bir i sektörünün toplam reel (fizikî) output'u X_i ve j sektörüne verdiği output ise X_{ij} olsun. Eğer sektörün fiyat seviyesi P_i ile gösterilirse, D_i nihai talep olmak üzere:

$$P_i X_i = D_i + \sum_{j=1}^n P_j X_{ij} \quad (i = 1, 2, \dots, n)$$

bağıntısı sektörler arası dengeyi gösterir. Bu bağıntıyı n sektörlü bir ekonomide, aşağıdaki tablo ile ifade etmek mümkündür:

Tablo : INPUT — OUTPUT Tablosu

INPUT OUTPUT	SEKTÖRLER					NİHAİ TALEP	TOPLAM OUTPUT
	1	2	3	...	n		
SEKTÖR 1	$P_1 X_{11}$	$P_1 X_{12}$	$P_1 X_{13}$...	$P_1 X_{1n}$	D_1	$P_1 X_1$
2	$P_2 X_{21}$	$P_2 X_{22}$	$P_2 X_{23}$...	$P_2 X_{2n}$	D_2	$P_2 X_2$
3	$P_3 X_{31}$	$P_3 X_{32}$	$P_3 X_{33}$...	$P_3 X_{3n}$	D_3	$P_3 X_3$
⋮							
n	$P_n X_{n1}$	$P_n X_{n2}$	$P_n X_{n3}$...	$P_n X_{nn}$	D_n	$P_n X_n$

Input output tablosunu matris notasyonu ile aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

$$\begin{bmatrix} P_1 & 0 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & P_2 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & 0 & P_3 & \dots & 0 \\ \vdots & \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ 0 & 0 & 0 & \dots & P_n \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ a_{31} & a_{32} & \dots & a_{3n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} X_1 \\ X_2 \\ X_3 \\ \vdots \\ X_n \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} D_1 \\ D_2 \\ \vdots \\ D_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} X_1 \\ X_2 \\ \vdots \\ X_n \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} P_1 \\ P_2 \\ \vdots \\ P_n \end{bmatrix}$$

Bu analizde X_{ij} ve X_i terimleri i ve j sektörlerinin reel outputlarıdır. Üretim metodlarındaki gelişmeler yani teknolojinin değişmesi plân dönemi içinde sabit kaldığından aşağıdaki teknoloji katsayılarını tanımlamak mümkündür.

$$\frac{\pi_{ij}}{\pi_j} = a_{ij} \quad \begin{matrix} i = 1, 2, \dots, n \\ j = 1, 2, \dots, n \end{matrix}$$

Buna göre input-output analizi aşağıdaki matris işlemi ile ifade edilebilir:

$$\begin{bmatrix} P_1 & 0 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & P_2 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & 0 & P_3 & \dots & 0 \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ 0 & 0 & \dots & \dots & P_n \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & \dots & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & \dots & X_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ X_{n1} & X_{n2} & \dots & X_{nn} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} D_1 \\ D_2 \\ \vdots \\ D_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} X_1 \\ X_2 \\ \vdots \\ X_n \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} P_1 \\ P_2 \\ \vdots \\ P_n \end{bmatrix}$$

Fiziki plânlama tekniğinde, a_{ij} teknoloji matrisinin P fiyat mekanizmasından bağımsız olduğunu görüyoruz. Fiyat mekanizmasını ifade eden matris eşitliğinin sol tarafındaki diyagonalı P_1, P_2, \dots, P_n değerlerinden kurulu diğer elemanları 0 olan birinci matristir. Buna kısaca fiyat matrisi yahut fiyat vektörü de diyebiliriz. Ekonominin outputlarının değerine tekabül eden fiyat mekanizması mevcut ise, a_{ij} teknoloji matrisini, beş yıllık bir plân dönemi içinde kullanmak mümkündür. Yukarıki bağlantıda sektörler arası akım fiyat, teknoloji ve out-put büyüklükleri olarak üç matrisin çarpımından ibaret olur:

$$\begin{bmatrix} P_i \end{bmatrix} \begin{bmatrix} a_{ij} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} X_j \end{bmatrix}$$

Görüldüğü gibi, sektörler arası akımda, fiyat exogendir, a_{ij} içinde mevcut değildir. Tablo 1 de verilen analizi aşağıdaki biçimde de yazmak mümkündür:

$$\begin{bmatrix} \frac{P_1}{P_1} X_{11} & \frac{P_1}{P_2} X_{12} & \dots & \frac{P_1}{P_n} X_{1n} \\ \frac{P_2}{P_1} X_{21} & \frac{P_2}{P_2} X_{22} & & \frac{P_2}{P_n} X_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \frac{P_n}{P_1} X_{n1} & \frac{P_n}{P_2} X_{n2} & & \frac{P_n}{P_n} X_{nn} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} D_1 \\ D_2 \\ \vdots \\ D_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} X_1 P_1 \\ X_2 P_2 \\ \vdots \\ X_n P_n \end{bmatrix}$$

a_{ij} katsayılarının tarifinden ötürü aynı vektörel bağıntıyı aşağıdaki gibi de yazabiliriz:

$$\begin{bmatrix} \frac{P_1}{P_1} a_{11} & \frac{P_1}{P_2} a_{12} & \dots & \frac{P_1}{P_n} a_{1n} \\ \frac{P_2}{P_1} a_{21} & \frac{P_2}{P_2} a_{22} & \dots & \frac{P_2}{P_n} a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \frac{P_n}{P_1} a_{n1} & \frac{P_n}{P_2} a_{n2} & \dots & \frac{P_n}{P_n} a_{nn} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} X_1 \\ X_2 \\ \vdots \\ X_n \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} D_1 \\ D_2 \\ \vdots \\ D_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} X_1 P_1 \\ \vdots \\ X_2 P_2 \\ \vdots \\ X_n P_n \end{bmatrix}$$

Parasal plânlama tekniğinin kullanılması halinde, yukarıki bağıntının birinci matrisi, katsayılar matrisi olarak ifade edilir:

$$\begin{bmatrix} \alpha_{11} & \alpha_{12} & \dots & \alpha_{1n} \\ \alpha_{21} & \alpha_{22} & \dots & \alpha_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \alpha_{n1} & \alpha_{n2} & \dots & \alpha_{nn} \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} X_1 \\ X_2 \\ \vdots \\ X_n \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} D_1 \\ D_2 \\ \vdots \\ D_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} X_1 P_1 \\ X_2 P_2 \\ \vdots \\ X_n P_n \end{bmatrix}$$

Bu son iki bağıntıda, eşitliğin sol tarafındaki birinci matrisler mukayese edilirse,

$$\begin{bmatrix} \frac{P_1}{P_1} \alpha_{11} & \frac{P_1}{P_2} \alpha_{12} & \dots & \frac{P_1}{P_n} \alpha_{1n} \\ \frac{P_2}{P_1} \alpha_{21} & \frac{P_2}{P_2} \alpha_{22} & \dots & \frac{P_2}{P_n} \alpha_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \frac{P_n}{P_1} \alpha_{n1} & \frac{P_n}{P_2} \alpha_{n2} & \dots & \frac{P_n}{P_n} \alpha_{nn} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \alpha_{11} & \alpha_{12} & \dots & \alpha_{1n} \\ \alpha_{21} & \alpha_{22} & \dots & \alpha_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \alpha_{n1} & \alpha_{n2} & \dots & \alpha_{nn} \end{bmatrix}$$

bulunur. Fizikî planlamada a_{ij} teknoloji matrisi ile parasal planlamadaki α_{ij} katsayılar matrisi arasındaki ilişki, fiyatların proporsionali ile bağımlıdır. Yani

$$\alpha_{ij} = \frac{P_i}{P_j} a_{ij}$$

olduğunu görüyoruz. Parasal plânlamada α_{ij} aslında teknoloji matrisinin fiyat proporsionaliyle çarpımına eşittir. Eğer fiyatlar değişirse, teknoloji değişmediği, halde, α_{ij} katsayılar matrisinin değişeceği görülür. Nitekim

$$\Delta \alpha_{ij} = \frac{P_j \Delta P_i - P_i \Delta P_j}{P_j^2} \cdot a_{ij}$$

$$\Delta \alpha_{ij} = \frac{\Delta P_i}{P_j} - \frac{P_i}{P_j} \cdot \frac{\Delta P_j}{P_j}$$

$$\Delta \alpha_{ij} = \frac{P_i}{P_j} \left[\frac{\Delta P_i}{P_i} - \frac{\Delta P_j}{P_j} \right] \cdot a_{ij} = \left[\frac{\Delta P_i}{P_i} - \frac{\Delta P_j}{P_j} \right] \alpha_{ij}$$

ü nün değişmemesi

$$\Delta \alpha_{ij} = 0$$

yani

olmasıyla mümkündür.

$$\frac{\Delta P_i}{P_i} = \frac{\Delta P_j}{P_j}$$

Yani sektörlerdeki bütün fiyatlar eşit oranda değişirse, α_{ij} ancak sabit kalır. Buradan bir önemli sonuç elde ediyoruz. Parasal plânlamada α_{ij} teknoloji matrisi, teknolojik değişmeyi gösterememektedir. Fiyatların birbirine eşit oranda değişmesi mümkün olamayacağından, input-output analizi parasal plân tekniğinde sektörel akımı ifade edemeyecektir.

EK : 2 Bir endüstriyel yatırım projesinin ekonomik ömrü T, yıllık üretimi q tesis maliyeti PARASAL TEŞVİK UN-M olsun. Tesis maliyetinin ithal edilen kısmının gümrük kapısındaki (gümrük SURLARININ ETKEN- resmi hariç) Mm ve CIF bedeli g. Mm olsun. (9>1)
LİK DERECESİ

Bundan başka aşağıdaki birimleri tanımlıyoruz:

S = Üretilen malın sınıî maliyeti. (Birden fazla output üretilmesi halinde ortalama sınıî maliyet)

S₀ = Değişken giderlerin sınıî maliyete in'ikası

r = Taşıma fiyatı

v = Brüt kârdan alınan vergi oranı. (Kurumlar vergisi için V = 0.20)

α = Vergi oranında yapılacak indirim. (Teşvik tedbiri).

ε = Üretimin maliyet elâstikiyeti

$$\epsilon = \frac{ds}{dq} \cdot \frac{q}{s}$$

d = Satış alanında birim alandaki yıllık tüketim miktarı

b = Nüfus yoğunluğu

c = Nüfus başına yıllık tüketim.

i = Amortisman payı.

K = Yıllık brüt kazanç

f = Üretimin satış fiyatı.

\mathcal{M} = Toplam yıllık maliyet (Toplam giderler)

Ön bilgiler :

1 — Maliyet fonksiyonu

$$\mathcal{M} = qs = S_0q + M_0 + iM \quad \text{veya} \quad S = S_0 + \frac{M_0 + iM}{q}$$

2 — Maliyet elâstikiyeti

$$\epsilon = \frac{\frac{ds}{s}}{\frac{dq}{q}} = \frac{M_0 + IM}{qs} = \frac{M_0 + iM}{\%}$$

görülyorki maliyet elâstikiyeti, toplam maliyet içinde sabit giderlerin payına eşittir.

3 — Minimum Maliyete göre optimalite şartı.

Dairesel bir alan içinde üretim yapan bir tesis için: C = sabit

$$\epsilon_1 = 3\epsilon$$

4 — Nüfus başına tüketim C ise tüketim değişimi Δd :

$$d = 3\epsilon$$

$$\Delta d = C \Delta b + b \Delta c$$

$$\frac{\Delta d}{d} = \frac{\Delta b}{b} + \frac{\Delta c}{c}$$

Az gelişmiş bölge ile gelişmiş bölge arasında nüfus başına tüketim seviyesi sabit ise

$$\frac{\Delta d}{d} = \frac{\Delta b}{b} \quad \text{olur}$$

5 — A ve B iki pozitif sayılar cümlesi ise

$$\max (A + B) = \max A + \max B.$$

Model olarak alınan yatırım projesinin yıllık gelir ve gider hesabı teşvik tedbirleri uygulandığı takdirde aşağıdaki gibidir:

$$\text{Yıllık Giderler} = Sq + erq + vk$$

Bu hesapta teşvik unsurları olacak qMm kadar gümrük indirimi, αvk kadar da vergi iadesi alınmıştır. Yıllık kazanç

buradan :

$$K = fq + \alpha vk - sq - erq - vk + giMm$$

$$(1 + v - \alpha v) K = (f - s - er) q + giMm$$

kazanç

$$K = \frac{1}{(1 + v - \alpha v)} (f - s - er) q + \frac{giMm}{1 + v - \alpha v}$$

bulunur. Teşvik tedbirleri olmasaydı kazanç

$$K = \frac{1}{1 + v} (f - s - er) q$$

olacaktı. O halde Teşvik tedbirlerinin müteşebbise birim üretime sağladığı kazanç farkı

$$\Delta K = \frac{K - K_0}{q} = \left(\frac{1}{1+v-\alpha v} - \frac{1}{1+v} \right) (f-s-er) + \frac{gMm}{(1+v-\alpha v)q}$$

$$\Delta K = \frac{\alpha v}{(1+v)(1+v-\alpha v)} (f-s-er) + \frac{gMm}{(1+v-\alpha v)q}$$

bulunur. Müteşebbisin gelişmiş bölgede tesis kurmaktan vaz geçerek takip seviyesi daha düşük olan dolayısıyla satış hasılatı azalacak olan gelişmemiş bölgede yatırım yapmayı tercih etmesi için, teşvik tedbirlerinin sağladığı ΔK kazanç farkının, gelişmemiş bölgedeki kâr mahrumiyetini karşılaması gerekecektir.

Özel sektörün tesisini optimal kapasitede kuracağını kabul ediyoruz. Optimalite hesapları yapıldığı takdirde, satış alanında talep seviyesinin — oranda azalması, S'sınaî maliyetin aynı oranda — olarak yükselmesine sebep olduğu

görülür. (1) O halde müteşebbisin yatırım tercihi:

$$\Delta K \geq \Delta s$$

şartının sağlanmasına bağlı olacaktır.

$$\frac{\Delta s}{s} = - \frac{\Delta d}{d} \quad \Delta s = - \frac{s}{d} \cdot \Delta d$$

dolayısıyla

$$\Delta K \geq - \frac{s}{d} \cdot \Delta d$$

veya

$$\frac{\alpha v}{(1+v)(1+v-\alpha v)} (f-s-er) + \frac{gMm}{(1+v-\alpha v)q} \geq -s \frac{\Delta d}{d}$$

olmalıdır. Veya

$$\frac{\alpha v}{(1+v)(1+v-\alpha v)} \left(\frac{f}{s} - 1 - \frac{er}{s} \right) + \frac{gMm}{(1+v-\alpha v)qs} \geq \frac{\Delta d}{d} \quad \text{bulunur.}$$

optimalite şartına göre:

$$\frac{er}{s} = 3 \frac{M_0 + iM}{qs}$$

eşitliği yerine konursa

$$\frac{\alpha v}{(1+v)(1+v-\alpha v)} \left(\frac{f}{s} - 1 - 3 \frac{M_0 + iM}{q_s} \right) + \frac{giMm}{(1+v-\alpha v)q_s} \gg - \frac{\Delta d}{d}$$

$$\alpha = 0.80 \\ v = 0.20 \text{ dir}$$

$$0.31 \left(\frac{f}{s} - 1 - 3 \frac{M_0 + iM}{q_s} \right) + 0.951 \frac{giMm}{q_s} \gg - \frac{\Delta d}{d}$$

Müteşebbisin teşvik tedbirlerinden yararlanmasının maximum olduğu hal şunlardır :

1. Sabit tesislerin tamamının ithal edilmesi, gümrük ödemeleri maximum olması.

$$M_m = M$$

2. Sabit giderlerin mevcut bulunmaması

$$M_0 = 0$$

3. Gümrük ödemelerinin tamamen iade olunması

$$g = 1$$

Bu üç halin de bir arada uygulanması sonucunda ΔK maximum olur.

$$\text{Max } \Delta K = 0.31 \left(\frac{f}{s} - 1 - 3 \frac{iM}{q_s} \right) + \frac{iM}{q_s} \gg - \frac{\Delta d}{d}$$

$$0.31 \left(\frac{f}{s} - 1 \right) - 0.93 \frac{iM}{q_s} + 0.95 \frac{iM}{q_s} \geq - \frac{\Delta d}{d}$$

$$0.31 \left(\frac{f}{s} - 1 \right) \gg - \frac{\Delta d}{d}$$

Görülyorki talep noksanlığının, müteşebbisin satış kârının % 31 in den daha az olması halinde, teşvik tedbirleri gelişmemiş bölgede yatırım tercihine sebep olmayacaktır. Müteşebbisin % 30 kâr sağladığını farz edelim.

$$\frac{f}{s} - 1 = 0.30$$

$$\frac{\Delta d}{d} \leq 0.10$$

bulunur. Gelişmemiş bölgelerde talep azlığı bu orandan daha aşırıdır. O halde özel kesim gelişmemiş bölgelere aşırı kâr hadleri sağlayabildiği takdirde girebilir.

Moneter teşvik tedbirlerinin yanı sıra, kamu sektörü tarafından gelişmemiş bölgelere sanayinin girmesini sağlayacak fizikî tedbirlerin alınmasına ihtiyaç vardır.

ELEŞTİRME

İLHAN TEKELİ

«ENDÜSTRİYEL MİL-Nejat Ölçen beyin tebliği, konu ile ilgili fakat birbirinden oldukça bağımsız üç Lİ FİZİKİ PLANLARIN kısımdan meydana geliyor. Bende düşüncelerimi aynı sırada söylemeğe çalışma HAZIRLANMASINDA çağım.

TEORİK SORUNLAR VE TÜRKİYE İÇİN UYGULANABİLİR BİR MODEL»

Tebliğin birinci kısmında ve ek 1 de milli planların hazırlanması ile ilgili bir problemi, parasal ve fiziki esasa göre hazırlanmış plânların karşılaştırılmasını görüyoruz. Nejat Bey 1-0 analizinde parasal esasa göre hesaplanan teknolojik katsayıların görece fiyat değişimlerinin tesiri altında kaldıklarını sabit katsayıların gerçek (fiziki) oranlar arasındaki katsayılar olduğunu göstermekte, bu seviyede, fiyat konjunktürüne paralel bir esnekliğe sahip olmanın imkânsızlığı dolayısıyla parasal planların çıkıştaki hedeflerine erişemeyeceğini belirtmektedir. Fiziki esasa dayanan planların bu avantajları yanı sıra, ülke teknolojik kültürünün gelişmesine etkinliği ve ülke kaynaklarının imkânlarının daha iyi tanınmasını zorlayan özellikleri ve dolayısıyla geri kalmış ülkeler için olan avantajları üzerinde durmaktadır.

Bende Nejat beyin analizine katılıyorum. Bu analizi konumuzla ilgili olarak mekan organizasyonu yönünden geliştirme imkânlarından bahsedeceğim. Sanıyorumki aynı problemi bölgelerarası 1—0 tablosu içinde düşünmek daha aydınlatıcı olacaktır. Bir bölgeler arası 1—0 tablosunda (örneğin 2 li Doğu Batı gibi) girdilerin bölgeler arası dağılımını göstermek kabildir. Bir j sektörünün i sektörüne verdiklerinin toplamı ile sektörün üretimi arasındaki oran teknolojik olarak verilmekle beraber bu girdilerin bölgeler arası dağılımı, ticari ilişkilerle bağlıdır. Eğer biz parasal bölgeler arası 1—0 tabloları hazırlarsak bölgeler arasındaki girdi dağılımını gösteren katsayılar fiyat dalgalanmalarından milli 1—0 tablolarındaki katsayılardan daha fazla müteessir olacaktır. Eğer milli planın bölgelerarası dağılım problemlerine eğilerek hazırlanacağı halleri düşünersek, bu tip plânlarda fiziki esasa göre hazırlanan plânların avantajı parasal esasa göre hazırlananlardan çok daha fazla olacaktır. Böyle bir planda her bölgenin kaynaklarının geliştirilmesi söz konusudur, dolayısıyla katsayıların bölgeler arası dağılımında planıcı daha aktif hale gelecektir. Eğer kaynak imkânları zengin fakat halen geri kalmış (mevcut ticari ilişkiler vs. dolayısıyla) bölgeler varsa bunların geliştirilmesinde fiziki esasa göre hazırlanmış Bölgeler arası 1—0 teknikleri parasal esasa göre hazırlanmış bölgeler arası 1—0 tekniklerinden daha tesirli hale gelecektir.

Nejat Bey tebliğinde bu seminerin esas konusunu teşkil eden fiziki mekandaki dağılımı ifade eden fiziki plânlama kavramını, ekonomik plânlama dilindeki reel büyüklükleri ifadelendiren fiziki planlama kavramının özel bir hali olarak yorumlayarak fiziki planlama terimini daha genel anlamda kullanıyor. Sanıyorum bölgelerarası 1—0 tablosu kullanarak yapılan açıklama iki fiziki plan kavramı arasındaki dolaylı ilişkiyi daha çok açığa çıkarmaktadır.

Tebliğin ikinci bölümü, kanımca, son günlerde gittikçe önem kazanan doğunun kalkınması probleminde kullanılan bir politika âletini test etmesi bakımından en önemli bölümdür.

Nejat Bey doğunun kalkınması için bugün kullanılan parasal teşvik tedbirlerinin sonuç vermeyeceğini modelde matematik olarak gösteriyor. Dün öğleden sonraki oturumda Yiğit Beyin doğuda vergi indiriminden faydalanan firmalar hakkında verdiği tablo da modelin sonuçlarının pratikteki sonuçlarla çakıştığını gösteriyor ve modeli bir anlamda doğruluyor.

Her matematiksel modelde pratik tecrübeyle sağlanmış olup olmaması konusunun ötesinde akla gelen soru, modelin kabullerinin gerçekçi olup olmadığıdır. Bu bakımdan modeldeki üç kabule değinmek istiyorum. Birincisi maliyet fonksiyonunun şeklidir. Üretim fonksiyonu ölçek ekonomilerine imkân veren ve «linear fakat homojen olmayan» bir formdadır. Marginal maliyet eğrisi hiperbolik bir fonksiyon olmaktadır, birim maliyet devamlı azalmakta ve bir asimptota ulaşmaktadır. Başka deyişle model ölçek ekonomilerine imkân vermekte dis ekonomilerine imkân vermemektedir. Bu kabul Türkiye için firma büyüklükleri küçük olduğundan realist bir kabuldür.

Modelde diğer önemli husus bölgeler arasında değişken maliyet unsurlarında

(so) fark kabul edilmemiş olmasıdır. Mode $\frac{f}{s} - 1 = 0.30$ kâr oranı sabit

tutularak çalışıldığı için bu kabul açıkça kendini göstermemektedir. Modelin bu yapısı içinde eğer bölgeler arasında değişken maliyetlerde farklar varsa analize katılması kolay olacaktır. Genellikle bu fark dış ekonomiler dolayısıyla geri kalmış bölgeler aleyhine olacağı için modelin probleme verdiği politika cevabını değiştirmeyecektir. Eğer geri kalmış bölgeler lehine bir fark varsa, (İşgücünün ucuz olması veya kaynak ucuzluğu halinde bazı endüstri dalları için bahis konusu olabilir) modelde her iki bölgede de satış fiatı sabit kabul edildiğinden üreticiye daha yüksek kar ile çalışma imkânı verebilir o zaman talep farkının 0,10 dan büyük olduğu hallerde de bu teşvik tedbirleri faydalı olabilir. Modelde üçüncü kabul dairesel alana yayılı üniform nüfusa servis yapılması olmaktadır. Optimalite şartı böyle alanlar için yazılmıştır. Eğer iki bölgede yoğunluk ve gelir farkları varsa, yoğunluğu ve geliri düşük bölgenin talebi de düşük olacaktır. İki bölge arasında talep farkları 0.10 dan büyük ise özel sektör için yapılan parasal yatırım teşvik tedbirleri netice vermeyecektir. Buradan Türkiye misaline geçmek istiyorum. Eğer bir geri kalmış bölgede mutlaka bu âletten faydalanılmak isteniyorsa, bölge içinde gerekli talebi yaratmak için belirli bir alanda yoğunluk ve gelir artırılması düşünülebilir. Kamu yatırımları ile Doğuda sınırlı bir alanda, talep farkını 0.10 dan aşağıya düşürebilsek ondan sonra özel sektör yatırımı umabiliriz, bu teklifi yine Yiğit Beyin tebliğindeki büyüme poli teklifi ile birleştirmek istiyorum.

Bu konuya tekrar dönmek üzere Nejat Beyin bildirisindeki 2 nci modele eğilmek istiyorum. Tebliğin üçüncü bölümünü teşkil eden model belirli bir endüstri dahındaki desantralizasyon imkânlarına eğilmektedir. Bu model süreçlere veya yarı değerlendirmelere imkân veren endüstriler için çok mânalı olabilir. Özellikle tarım mamullerine dayanan endüstrilerde bu imkân vardır.

Model bir merkezde nihai üretim yapan bir firma ile bu merkezin etrafında birden fazla yarı mamul üreten firma ve nihai üretimi yapan bir firmanın ham madde toplama giderlerini mukayese eden bir mukayeseli avantaj çalışması yapılmaktadır.

Modelde desantralize alternafin bir tasarruf sağlaması

$$\text{için } \frac{T_n}{T_1} = \frac{1}{v n} \frac{(1 + 3 k)}{2} \leq 1 \text{ olmalıdır.}$$

Buhalde $K < \frac{2}{3} (\sqrt{n} - 1)$ olur. Eşitsizlikteki

k katsayısını yorumlayalım. $n > 7$ olması halinde $k > 1$ olabilir. Bu enteresan bir sonuçtur. Çünkü (k) katsayısı ara mamulün imalinde ağırlık değişmesini gösterir, k'nın birden büyük olması ağırlık kazanan processlerde dahi bazı hallerde desantralizasyonun kabil olduğunu göstermiştir.

$\frac{T_n}{T_1}$ oranının diğer özelliği R ye bağlı olmamasındadır. Bu ise bize tasar-

rufun varlığının verilen alandaki hammadde kesafetine, tarım halinde ise tarımın intansitesine bağlı olmadığını gösteriyor. Diğer taraftan desantralizasyon imkânı ise $T_n - T_1$ farkının büyümesi ile artıyor.

$$T_n - T_1 = \pi R^2 \cdot q \cdot \frac{(2 + 3k - 2\sqrt{n})}{3\sqrt{n}} \text{ dir. Yani } \pi R^2, q \text{ nun}$$

fonksiyonudur. q ise tarımsal kesafeti gösterir. Şimdi iki bölge, ve bu iki bölgede aynı büyüklükte (üretim için optimum) iki fabrikanın kurulmasının söz konusu olduğunu düşünelim, fabrikaların kapasiteleri (Q) ise a ve b bölgelerinde tarımsal üretim yoğunlukları q_a, q_b ve $q_a < q_b$ ise

$$Q = \pi R^2 a q_a = \pi R^2 b q_b \text{ olacağından } R_a > R_b \text{ dir}$$

Her iki bölgede tasarruflar $\pi R^2 q$ nun fonksiyonu olduğundan a ve b bölgesindeki tasarruflar $Q R_a$ ve $Q R_b$ nin fonksiyonudur, daha başka bir deyişle tarımsal üretim yoğunluğu düşük bölgelerde desantralizasyon imkânı daha yüksektir. Türkiye misalinde olduğu gibi tarımsal üretim yoğunluğunun düşük olduğu alanlar genellikle geri kalmış bölgelerdir, bu bölgelerde desantralizasyon imkânının daha yüksek oluşu bize sosyal değişmeyi hızlandırmak bakımından önemli bir politika aleti vermektedir.

Şimdiye kadar bu modelde desantralizasyonun olabilmesi için gerçekleşmesi gerekli eşitsizliğin bir yanını inceledik eşitsizliğin diğer yanında maliyet farkları veriliyor ve tasarrufun bu maliyet farklarından büyük kalması isteniyor. Bu maliyet farklarında yalnız tesis maliyetleri farkları değil çeşitli ölçek ekonomilerinin, benzer faaliyetlerin bir arada bulunmasından doğan lokalizasyon, veya farklı faaliyetlerin bir arada bulunmasından doğan şehirleşme ekonomilerinin bir arada düşünülmesi ise yığılma tesirlerini artıracaktır. Maliyet farklarının bu bakımdan yalnızca firma açısından hesaplanması görece olarak kolaysa da, dış ekonomilerin hesaplanmasında sistem referans alındığında daha zorlaşmaktadır.

Ben bu modelin yorumlanmasını Nejat Bey'e göre farklı bakımlardan önemli görüyorum. Galiba burada sorun modern bir endüstri dalının desantralize edilmesi imkânıdır ve kendi içinde bir sıkı organizasyonel ilişki bahis konusudur. Ben desantralizasyon modelini bunun için küçük sanayi bakımından değil fakat, ülke yerleşme politikasında sosyal değişmeyi hızlandırmaya ekonomik fedakârlık yapmadan hızlandırmaya imkân vermesi bakımından önemli buluyorum

Tam bütünleşmemiş daha gelişmelerinin ilk devresinde olan bölgelerde kasabaların oynadığı tutucu rolleri etkilemek bakımından bu tip endüstriyel desantra-

lizasyon'un imkânları var sanıyorum. Bir tarımsal alanda bu model yarı mamul üretiminin desantralize edilmesine imkân vererek, kasabalarda sanayinin yer almasına ve dolayısıyla oradaki insan münasebetlerine etkimeye sebep olur. Dolayısıyla bu âletin gelişmemiş bölgelerde kullanılma imkânının yüksek olmasını önemli buluyorum.

Bu desantralizasyon modelinin önemini bölgelerarası politika tercihleri bakımından değil bölge içi politika tercihleri bakımından düşünmek gerekir.

Gerek desantralizasyon modelinin gerekse talebi belirli bir seviyede tutmak için yoğunluğun artırılmasının, doğuda kullanılacak seçmeli yığılmalar politikaları için ip ucu vereceğini sanıyorum. Seçmeli yığılma noktalarında meydana getirilecek yoğunluk artışlarının sağlayacağı endüstrileşme eğilimi bu merkezde yığılma tesirleri yaratırken, desantralizasyon modeli gelişmenin bunun etrafına yayılmasına imkân verecektir. Burada birinci model bir bölgeler arası problemin çözümü için kullanılırken ikinci model bir bölge içi probleminin çözülmesinde kullanılmaktadır.

Benim söylemek istediklerim bu kadar. Teşekkür ederim efendim.

TARTIŞMA

TEKİN AYDIN

Nejat Ölçen Bey tebliği ile kanaatimce, memleketimizin en önemli konusuna dikkatleri çekmiştir. Bu bakımdan, kendisine şahsen teşekkür etmek isterim. Çünkü bu konu meselelerin çıkış noktasını teşkil etmektedir. Düşümlenmiş meselelerin çözümlenmesi için bu konuyu daha fazla aydınlığa kavuşturmakta büyük fayda vardır. Kendisi sonuç bölümünde şöyle diyor: «Aşamaları parasal planlarla aynı olan ulusal fiziki planlar hareket noktasını sağlam esaslara dayanan envanter çalışmalarından alır bu noktaya bir an dikkatinizi çekerim ve devam ediyorum — memleketin yer altı ve yer üstü kaynaklarına yerleşen ulusal fiziki planlarda en güçlü nokta fiziki çevre ile toplumu kaynaştırmasıdır.» Şimdi, dünki konuşmamızda da dikkati çektiğimiz gibi milli fiziki plan kavramını reddediyoruz. Bunu kabul etmeğe ve bu kavram altında meseleleri çözmeğe imkân yoktur. Bu bakımdan ben, bugün genellikle kabul edilmiş ve literatürde 1950 den beri çürütülememiş olan ülke düzenlemenin, uzun zamandan beri savunmasını yaptığım Türkiye'de yerleşmesi için çalışmakta olduğumuz ülke düzenlemesinin bir tanımını vermek istiyorum.

Tamamiyle paralelindedir Nejat Beyin tanımı ile, bu tanım 1951 senesinde Fransa'da İmar İskân Bakanı olarak vazife görmüş ünlü şehirci CLAUDIUS PETIT'in tanımıdır ve kendisinden sonra çeşitli disiplin mensupları tarafından yapılmış muhtelif tanımların hepsini kapsamış ve yıpranmamıştır. Bu bakımdan, önemi dolayısı ile diğerlerinden ayırt ederek sunmak istiyorum. «Ülke düzenleme, iktisadi faaliyetlere ve doğal kaynaklara bağlı kalarak coğrafi çerçeve içinde insan topluluklarının en iyi şekilde dağılımını araştırmak ve gerçekleştirmektir» diyor. Ve böylece yarının, geleceğin en önemli disiplini olan ülke düzenlemenin geniş tanımını yapmış oluyor. Şimdi, böyle bir tanım çerçevesi içerisinde meseleyi ele alırsak, Nejat Beyin doğrudan doğruya temas etmediği, fakat esaslı bir envanter çalışmasının yöneylem araştırması için ön şart olarak ileri sürmesinden de cesaret alarak kendisinden sormak istiyorum. Acaba zımnen Türkiye'de analiz bölgelerinin az gelişmiş ülkelerin kalkınması için temel sorun olan analiz bölgelerinin kurulmasını ima etmek istiyorlar? Çünkü biz analiz bölgelerinin Türkiye için zorunlu olduğunu bir süreden beri savunmaktayız. Bu bakımdan analiz bölgesinin de yani diğer deyimle plân bölge, program bölgenin de bir tanımını vermek istiyorum; Verilmiş bir sosyal ve ekonomik hedefe, yalnız dikkatinizi çekerim, dün burada sunmuş olduğum yöntem şemasında doktrin safhası ile anket safhası sonunda meydana çıkmış olan hedefler söz konusudur. Bu safhalar tamamlanmadan bizim kanımızca bir şey yapmağa imkân yoktur. Bu bakımdan yöneylem araştırmasının başlaması önce bu hedeflerin tayini ile ilgilidir. Demek ki bu safhanın tamamlanmış olmasından sonra düşünürsek, verilmiş bir sosyal ve ekonomik hedefe belirli bir süre içinde erişmek için bir otoritenin direktifi altında işleyen bir âlet, elverişli coğrafi vasıtaların seçimi için tesis edilmiş bir analiz bölgesidir, plan bölge, program bölge. Bu bakımdan, plan bölge muhtelif kısımları aynı kararlara tabi birbirine bitişik bir mekânlar bütünüdür. İsterseniz, diğer bir deyişle, plan bölgeler az gelişmiş ülkeler için yarının polarize bölgeleridir. Meselâ, Doğu kalkınması derken, Doğu da bir polarize mekân bugün için söz konusu değildir. İradi olarak bu polarize mekân bir metropol etrafında toplamak için güdümlü bir ekonomik faaliyet, bir sosyal

faaliyet — sosyal ve ekonomik strüktürleri temelinden değiştirecek bir faaliyet — yapmak zorundayız. Bizi Amerikanın sosyal yapısından, İngiltere'nin sosyal yapısından ayıran nokta'da zaten burada değil midir? Türkiye'nin bölge planlama deyimi adı altında yapmağa çalıştığımız ve daha çok bölge şehirciliği alanına intikal eden faaliyetleri de zaten bu noktalardan ayrılmakta değil midir? Türkiye'de esas sorun tarımsal nüfusun transferi olarak ortaya çıkmaktadır. Plânımıza göre yüzde yirmi civarında bir tarımsal nüfusu şehirlere transfer edeceğiz. Böyle bir temel sorun İngiltere için, yani İngiltere yahut Amerika bölge planlaması için sorun değildir. Belki bir ülke göstermek icap ediyorsa meselâ Fransa için bir sorundur. Fransa'da yirmi yıl içinde 1985 e kadar tarımsal nüfusunu yüzde yirmi oranında şehirlere transfer etmek zorundadır. Çünkü bu ülkelere göre az gelişmiş ülkedir. Türkiye'de yüzde yirmi oranında tarımsal nüfusunu şehirlere transfer etmek durumundadır. Güzel, yani bütün mekânı, ülke pol bölgeleri etrafında — kendilerini belli etmiş pol bölgeleri etrafında — mekâna gelmiş polarize mekânların bir bütünü olarak görülemez. Gelişmiş ülkenin özelliği burada. O halde, biz polarize mekânların teşekkül etmediği noktalarda iradi olarak polarize mekânların oluşmasını sağlamak mecburiyetindeyiz. Bunun için yöneylem araştırma metodunun işleyebilmesi için, analiz bölgelerinin kurulması gereklidir. Bu bakımdan Nejat Ölçen Beyin çalışmasını ben, böyle bir analiz bölgesi içersinde düşünebiliyorum. Ve acaba kendisi de bizimle paralel düşünüyor mu? Tebliğinin muhtevası içinde açık olarak zikr edilmemekle beraber Türkiye'nin analiz bölgelerine ayrılması anlayışı mevcuttur. Teşekkür ederim.

Efendim bu konularda hazırlıklı olarak gelmiş bulunamıyoruz maalesef, düşüncelerimizi veya desteklemelerimizi veya var ise savunacağımız hususları hazırlıksız olarak yapmak mecburiyetinde kaldığımızı bildirmek isterim. Çünkü tebliği dinlemek üzere içeriye girerken muttali oluyoruz tebliğe ve sadece burada dinliyoruz ve ondan sonra da hazırlıksız olarak sadece yapmış olduğumuz araştırma ve çalışmalara dayanan bazı sonuçlar olmasa dahi bazı kavramlara eğilmek veya bazı temennilerde bulunmak durumunda oluyoruz. Eğer bu tebliğlerde hiç olmazsa çok kısa bir süre evvel elimize geçmiş olsa idi, çalışarak üzerinde fikrimizi belirtmek için bizimde ihtiyacımız olan zamanı lehimize kullanabilirdik. Bu bakımdan söylediğimde bir dağınıklık veya çok büyük bir ihtimalle eksiklikte olabilir.

Sadece bir iki hususa işaret etmek istiyorum. Nejat Ölçen beye bir fiziki planlama konusunda çalışan bir üye olarak önce teşekkür ederim. Çünkü özellikle bu konu çoğunlukla belirli sınırlarda nüfus toplanan yerleşmelerimizde bu nüfus toplanmalarını oralardan hiç göçe iştirak ettirmeyerek orada bağlamak bakımından, savunduğu bizimde desteklediğimiz bir fikir olduğunu görmekle ve üstelikte Türk kaynaklı olduğunu görmekle memnuniyet duyduğumu belirtmek isterim. Çünkü genellikle bu konularda kaynaklar yabancı oluyor. Özellikle ilk defa Nejat Ölçen Beyin Türk kaynağında küçük sanayilerin desteklenmesini görüyoruz. Çünkü bizce bir büyük sanayinin dağıtılması konusu mevzu bahis olmayabilir. Küçük sanayinin desteklenmesi konusunda verebileceğimiz en yakın kaynak, yine yabancı bir kaynaktı. En son, devlet planlama teşkilatı ile elimize geçen raporlardan Schumacher'in bu konuyu desteklediğini biliyoruz. Genellikle konunun açılımında, müellif aynı zamanda bu konuyu geri kalmış bölgelerde bir teşvik edici unsur olarak niteliklendirdiler. Bende altını çizmiştim birinci cümlesinin. Tekin Aydın Bey benden daha evvel bunu izah etti. Fakat bende aynı konudan hareket edecektim aşamaları parasal planlarla aynı olan ulusal fiziki planlar hareket noktasını sağlam esaslara dayanan envanter çalışmalarından alır. Bende bunun altını çizip özellikle envanterin etrafını çerçevelemiştim konuşma sırasında. Bundan daha evvel yapmış olduğumuz başka bir araştırmadan faydalanarak bu envanterin ne kadar gerekli olduğunu ve özellikle bu konunun desteklenmesi bakımından da kaçınılmaz olduğuna ben de ayrıca işaret etmek istiyorum. Önce bir kere tanımlardan başlamak icap ediyor. Küçük sanayinin sınırını nereden itibaren koruyacağız nereden itibaren büyümeğe doğru götüreceğiz ve hatta bu bir bölgeden ötekine dahi tanımında fark edebilir mi? Her taraf için küçük sanayi belirli bir kapasite belirli bir güç içerisinde çalışan veya belirli insan sınırında çalışanlarla donduracak mıyız. Önce üzerinde eğilinmesi icap eden konunun bu olduğunu zannediyorum. Çünkü bu konuda da gene çeşitli hepimizin çok iyi bildiği kaynaklar var. Özellikle birleşmiş Milletlerin tanımları var. Nereye kadar küçük sanayiye gidiyor? Nereye kadar büyük sanayiye gidiyor? Veyahut çeşitli ülkelerin özelliklerine göre tanımladıkları koydukları sınırlar var. Biz bunların hangisinden itibaren küçük veya büyük sanayi diyeceğiz, neresinden itibaren küçük sanayi kendisine göre desteklenecek ve ya ne zaman büyük sanayi olmaya teşvik edilecek? Çünkü bu konuda da gene hepimizin çok iyi bildiği bazı esaslar var. Beş yöntemde beş aşama var. Bu sanayinin teşviki bakımından küçükten büyüğe doğru giderken. Bu beş aşamayı geçirmek zorundandır, teşvikler bakımından, hepimiz bildiğimiz için bunları ayrıca tekrarlanmayı zait addediyorum. Fakat özellikle bu küçük sanayinin tanımı konusunda bir fikir birliğine varabilmek için işin esasında bir kere envanterin

yapılmış olması lâzımdır. Güçleri bilmeliyiz. Güçleri bildiğimiz vakit çoğunluk ihtimaliyle bahsediyorum ki o zaman burada bahsederken Doğu Batı diye dahi bahsetmiyecektik. Eğer biz bu envanter çalışmasını yapmış olsaydık Batının içersinde de bir çok Doğu noktalarının bulunduğunu kolaylıkla teşhis etmiş olacaktık, yerleşme itibarı ile. Özellikle çok kaba çok kalın hatlarla bildirmemde eğer bir sakınca görmezseniz yapmış olduğumuz bir çalışmada sadece çalışma alanları itibarı ile buna sahip olan yerleşmeleri Doğu Marmara bölge planlaması içerisinde ele aldığımız zaman şöyle bir sonuçla karşılaşmıştık. Bu eski tarihlerde yaptığımız bir çalışmadır. Bu gelişen sanayi çalışma alanı türlerini Doğu Marmara bölge planlaması içerisinde mütalâa ettiğimiz zaman değil Marmara bölgesi, Doğu Marmara bölgesi olarak tanımlanan sınırlar içerisinde sayılmış olan İstanbul, Sakarya, İzmit, Kocaeli ve Bursa illeri ile beraber dördünü kabaca ve kalın çizgileri ile karşı karşıya getirdiğimiz vakit efendim, Türkiye de tanımı yapılmış ve sıralanmış olan yirmi sanayi hafif ve hareketli sanayidir konumuz. Bu yirmi türün içersinde Doğu Marmara bölgesi içersinde ele alınan yerlerden meselâ Sakarya da sadece üç çalışma kolu gelişmişti. Kocaelinde keza üç çalışma kolu gelişmiştir. Bursada onbir çalışma kolu gelişmiştir. Fakat bu yirmi çalışma kolu dolayısı ile Marmara bölge planlaması çerçevesi içersinde mevcut addedilmiştir. Oysa ki İstanbul'un en yakın sınırı içersinde dahi diğer çalışma kolları teşvik görmemiştir. Bu bakımdan çok kaba hatlarla olan bu çalışmamızın ikinci aşaması olarak bu diğer üç ilin bütün şehir merkezi nüfusu şehir nüfusu ve il nüfusu toplamı ile benzerlik gösteren nüfus gruplamaları arasında bir gruplama yaptığımız vakit sonuç olarak şunu gösterdik ki, bütün bu çalışma kollarına sahip ve onların güçleri itibarı ile yapılan tasnifler sonucunda Bursa, Samsun, Manisa ve Sivas'la yakınlık gösteriyordu. Kocaeli Elâzığ ve Malatya ile yakınlık gösteriyordu. Sakarya, Eskişehir, Maraş, Antalya, Denizli, İçel ile yakınlık gösteriyordu. Bu bakımdan demek oluyorki biraz evvel envanter çalışmaları yapılmış olsa idi ve bu küçük sanayinin çizgisi konmuş olsaydı, belki biz burada Doğu Batı ile değil Batının içersinde de bir çok Doğu noktalarını hatta Doğu Marmara bölge planlaması içersinde dahi çeşitli Doğu olarak nite-
lendirilen noktaların bulunduğunu görmüş olacaktık.

Bütün bu kaba çizgiler dahi bizim envanter çalışmasını süratle yapılmasını ve bunun ya bunun hiç olmazsa yapılacak olan analiz bölgelerinde bu işin tamamlanmasının öncelik taşınması gerektiğini açıkça göstermektedir. Biraz evvel başında söylemiş olduğumuz gibi konu belirli bir ekonomik büyüklüğe gelmiş olup bu gücün dağıtılması konusu değil, fakat çeşitli belirli merkezlerde toplanabilecek olan güçlerin belirli merkezler etrafında toplanması halidir ki belki hakikaten bundan sonra «pole» bölgelerinden belki bahsedilebilir fakat bana öyle geliyorki, özellikle dünde üzerinde, tartışmalarda bulunduğumuz keza yarışan bölgeler arasındaki gerilmelerden faydalanmak da bir «pole» bölgelerinden neşet edecek bir çalışma olmadığı gibi, bu şekilde sanayi konusunda da ülkemizin hemen her tarafında yapılabilecek olan yatırımlarda gene keza «pole» bölgelerindeki bir esasın, araştırmanın üzerine dayanabilecek şekilde değildir. Yani bençe hareket noktasında ben kendi görüş açımdan belki bir sakınca görüyorum, «pole» bölgeleri diye üzerinde durmamızın sebebi, bu konuşmalarımızın bir yıl evvel mimarlık dergimizin şehircilik özel sayısında yayınlanmış olan bölge planlamasının stratejisi konusunda selâhiyetli daire başkan arkadaşımızın yazısına bina ettiğimiz için de böyle konuşuyor olabiliriz. Çünkü bundan başka da elimizde vesika mevcut değil, ve bütün bu vesika «pole» bölgeleri arasında dayanmıştır. Bunların hepsi belirdikten sonra bu sanayi konusundaki dağılımlarla bir hayatîyet bir dayanışma bölgesi yaratılması meselesi mevzubahis olmaz kanaatindeyim. Çünkü bir gün evvelde arkadaşımızın gene gerilmelerle konuyu ele aldığı vakitte bunun düzeyinin gene «pole» bölgeleri dağılımı olmayacağını da anlıyorum. Bu bakımdan demek oluyorki önce biraz evvel arkadaşımızın söylediği gibi bütün bu çalışmaların yapılabilmesi için plan bölgelerini tespit edebilecek ve plan bölgelerine dayanabilecek olan bir analiz çalışmasının yapılmasının öncelik taşınması gerekmektedir. Çok teşekkür ederim.

TUĞRUL AKÇURA

Efendim, Nejat beyin son konu olarak bahsettiği desantralizasyon fikri üzerindeki düşüncelerimi sunmağa çalışacağım.

Efendim, buradaki açıklamadan benim anladığıma göre, ham maddenin homojen bir şekilde dağıldığı bir bölge gözönünde tutularak — verilmiş olan şeker örneğine göre — ham maddenin tek bir merkeze gelmeden ilk bir prosesle kıymetlendirilmesi ve bundan sonra nihaî olarak kıymetlendirileceği daha büyük merkeze gelmesi hâdisesi ele alınıyor. Benim gördüğüme göre bu hâdiseye çok sınırlı imalât şekilleri için söz konusudur. Hemen hemen pratikte sadece ham maddesi tarım olan ve imalât prosesi iki üç bölüme bölünebilecek imalât şekilleri için düşünülmüş görünmektedir.

Şimdi efendim, bu hâdiseye, sınırlı ve ilkel şekilde de olsa günümüzde rastlanmayan bir şey değildir. Zeytinyağını, günümüzde, bazı zeytinyağı üretim merkezlerinde ilk bir temizlemeye tutuyorlar. Örneğin, Bodrum bölgesinde ilk önce kendileri zeytinyağını çıkartıyorlar. Gayet kaba, asiditesi yüksek bir zeytinyağı. Bunun belirli bir miktarını kendileri kullanıyorlar, yemek yapmak için, plakisi de fena olmuyor. Geri kalanını ise sabun yapılmak üzere büyük merkezlere yani buradaki «Z» merkezine gönderiyorlar. Ancak görüşümce bazı sınırlı imalât kolları dışında bu pek geçerli değil, dolayısıyla ülkenin imalât merkezlerinin dağılımında çok kullanılma şansı olmasa gerekir.

Şimdi efendim, ikinci örnek olarak Nejat Beyin bahsettiği izabe fırınları sorunu var. Bunun klasik tecrübesi son senelerde Çin'de yapılan denemeler oluyor. Yani köylerde izabe fırınları yapmak ve bunlarda oldukça kötü kalitede bir demir temin etmek. Ondan sonra bunu, daha iyi kalitede çelik v.s. haline getirmek üzere «Z» merkezine göndermek denemesi. Bildiğim kadarı ile bu büyük bir fiyasko olarak sonuçlanmış bulunuyor.

Diğer taraftan efendim, bir de İsviçre örneğinden bahsedildi. Şimdi sanayinin içindeyiz artık. Öyle tarım filan gibi ilkel sanayi değil, dünyanın en ileri teknolojilerini kullanan İsviçre sanayii söz konusudur. İsviçre'de filhakika ufak merkezlerde pek çok parça yapılıyor, bu parçalar da büyük merkezlerde kullanılıyor. Ancak burada bir ölçü meselesi var, bir de gelenek meselesi var. Bu bakımdan, bu örnekler arasında benzetmelerden kaçınmak bence faydalıdır.

İsviçre bir kere fizikî ölçüler ve nüfus bakımından metropoliten ölçüler içerisinde kalıyor. İsviçre nihayet New York'un yarısından küçük bir topluluk. Bilhassa ulaşılabilirlik, yani taşıma kolaylıkları bakımından gene metropol ölçülerinde bulunuyor. İşte Züriç bir ucu, Cenevre bir ucu, birinden birine birkaç saatte gidiliyor. Pendik'ten İstanbul'un diğer yakasına bu zamanda güç geliniyor. Taşıma belki İsviçre'de daha ucuz. Mühim olan da bu.

Öte yandan, İsviçre'de bütün batı dünyasındaki teknolojik gelişmeyi izlemiş bir iş gücü geleneği mevcut. Yani İsviçre'de, örneğin Jura'da saat yapmak geleneği ve bundan elektronik imalâta geçiş hâdisesi oluyor diyelim. Bizde köyde ne yapılıyor? Meselâ bulgur yapılıyor. Bulgur yapmak teknolojisinde elektronik âlet yapmak teknolojisine geçilebilir mi? Elektronik âlet yapmak örneği çok ekstrem ve ülkemizde bunun günümüzde yapılamaması için bulgurun dı-

şında başka sebepler de var. Türkiye'de bu devrede meselâ otomobil yapılacak. Otomobil parçası yapmak için bulgur yapmış olmak, bir gelenek bağılılığı teşkil ediyor mu?

Efendim, tesisler bakımından iş düşünülduğünde bütün imalâtın tek bir tesiste yapılmaması, tesisler arasında bir desantralizasyon olması tabii. Zaten İstanbul'da oluyor da. Diyelim ki, Arçelik pek çok parçasını Karaköy ve civarındaki küçük sanatkârlara yaptırıyor. Fakat bizi fizikî plânlama bakımından ilgilendiren, ölçü olarak bu desantralizasyonun fizikî bir desantralizasyon halini alıp almıyacağıdır. Yani diyelim Arçelik, parçasını Adapazarı'nın bilmem ne köyünde yaptırabilir mi? Yaptırması için sebeplerin ne olduğunu ben görmüyorum. Buna karşılık belirli bir desantralizasyonla bazı parçaların büyük tesislerin kendi içinde değil, fakat etrafındaki küçük tesisler tarafından yapılması bana açık görünüyor.

Teşekkür ederim.

Bir üçlü karşıtığa dokunmak istiyorum. Bir kere, her şeyden evvel, iki arkadaşımızın takdim formuna elimden geldiği kadar dönmeğe çalışacağım. Şunu da belirtmek isterim ki, kanaatimce bugün Sayın Nejat Ölçen'in yaptığı takdim çok olgundur. Açıkça söyleyim ki Ölçen'in konuşmalarının bir kısmında heyecanlandım ve dün söylediğim ve yarın söylemek isteyeceğim bazı şeyleri benden daha büyük bir cesaretle ortaya koyduğunu da gördüm. Bunlar için pek çok teşekkür ederiz. Fakat bu durum bizi bazı zorluklardan kurtarmıyor. Pek geniş bir genelleme yapmak istiyorum. Karışık sosyal olguları bizim kafamızın veya hut hiç olmazsa matematikçilerin kafasının alabileceği şekle irca etmek isterken hepimiz mecburen sosyal olguların büyük bir kısmını dışarıda bırakıyoruz. Şahsen bu tip önerilerin çoğu ile rahat edemiyorum ve bazan da anlayamıyorum. Meselâ biz burada bir pazarlama bölgesinin bir geometrik varsayımını yapıyoruz. Halbuki bu tip geometrik sonuçlar çok az kesimde elde edilen şeyler ampirik verilerimiz çok daha karışık. Bu karışık ampirik verilerden bu şekilde matematik formüllere geçmekte büyük zorluk olduğu kanaatindeyim. Ayrıca gene diğer bazı varsayımlarımız da sosyal olguların karışıklığına tamamen hürmet edemiyor. Meselâ eğer bu sabahki konuşmayı doğru anladıysam, farzedelim bazı marjların Türkiye'de bazı müteşebbisleri batı yerine Doğu'da yerleşme kararına itebilecekleri söylenmiş oluyor. Bu şekilde kesin iktisadi bilgilerin Türkiye'de veya her memlekette kesin ve etkili yerleşme kararı alınmasına yol açabileceği kanaatinde değilim. Bu yerleşme kararları çok daha karma karışık ve bu tip genellemelere ve temiz düşüncelere gelemeyen süreçlerle alınıyor. Çok öneriler yapmak mecburiyetinde kalıyoruz, bunu dün de söyledim. Önerilerden evvel acaba terimlerde anlaşılıyor muyuz? Belki Sayın Ölçen'in tebliğinin bütün sonuçlarını bir kaç haftadan evvel anlayamam, onun için bunları ele almak niyetinde değilim, fakat bazı daha alıştığım mevzular üstünde durmak istiyorum, Bunlar galiba genellikle Tekeli'ye yönelecek. Şöyle ki bölgeler arası input-out put'a önem veriyor ve bu mevzuların Ölçen'in ele aldığı metoddan başka bir şekilde ele alınmasını söylemiş oluyor. Tekeli'nin varsayımlarına dokunmak istiyorum. Bölgeler arası in put-out put tekniği, girdi çıktı tekniği daha ziyade çok yüksek üretim düzenlerinin pazarlama konularını halletmek üzere ortaya konulmuş bir sistemdir. Bizim Türkiye'de karşılaştığımız meseleleri pek fazla aydınlatmaz. Bu daima münakaşa edilebilecek bir konudur. Acaba bu hususta İlhan bugün ne der? İki bölge arasındaki input output hesapları ile o bölgelerin bir tanesinde her hangi bir sanayi kesimindeki bir firmanın daha doğrusu diyelim her hangi bir üretim biriminin yerleşmesinin kestirilmiyeceği kanaatindeyim. Tekeli bunun aksı bir öneride bulundu ise belki daha uzun bir şekilde bize açıklar. Bir başka önerisi de var. Bölgeler arası input output tekniklerinde, teknik kat sayıların belli olduğunu söyledi. Katiyetle inanamıyorum. Bu her hangi bir şekilde tarif edilmiş sanayi sektörleri arasındaki alışverişlerin bir oranı, buna teknik kat sayı deniliyor. Bir otomobil yapılışında, bu zannederim klâsik bir misal, falan miktarda cam kullanılıyorsa o takdirde otomobil sanayii ile cam sanayiinin arasında para ile ifade edebilecek muayyen bir kat sayı vardır. Bu teknik kat sayıların bilhassa zamanımızda son derece de mânasız teknik kat sayılar olduğu kanaatindeyim. Bugünkü tekniğimiz bu teknik kat sayılarda herhangi bir değişikliğin isteyerek dahi yapılabilmesine imkan verecektir. Fakat zannederim kurulmuş bulunan büyük şirketlerin teknolojileri bu hususta büyük durdurucu etki yapmaktadır. Onun için belki bu teknik kat sayılarda bazı devamlılıklar vardır. Aslında bugünkü tekniğimiz bu kat sayıları tamamıyla çorba haline getirebilecek bir tekniktir. Fakat bugün

meselâ büyük şirketlerin gelenek halinde elli altmış senedir geliştirdikleri bazı teknikler vardı, yatırımlar dolayısı ile, başka sebepler dolayısı ile iç alâkalar dolayısı ile ve bilhassa belki elde tutulan hisseler dolayısı ile büyük şirket teknolojisi değişime pek uğramak istememektedir. Bugün öyle bir durumda bulunuyoruz ki, bugün Ölçen'in uğraştığı mevzu da bu, hepimizin belki uğraştığı ve uyanmaya başladığımız mevzu bu. Büyük şirketlerin teknolojisinde yaşıyoruz. Ölçen'inki gibi bir tebliğin aksi istikamete gidebilmek üzere bize yollar açtığı kanaatindeyim. Bu mevzular üstünde herhalde önümüzdeki senelerde çalışacağız. Şimdi bu teknik kat sayıları biz kendi memleketimizde tesbit edebiliriz, edemeyiz, etmesi de çok uzun iş zaten. Fakat biz yabancı kat sayıları alıp buraya getirmek şöyle dursun, kendi teknik kat sayılarımızı bulsak dahi bunlara inanmamızda herhangi bir mâna varmı? Bunu İlhan'ın illâ bugün cevaplandırması gerekmez. Bugün de cevaplandırır, üç sene sonra da cevaplandırır. Başka bir şey. Bu mevzuun Ölçen tarafından ortaya atılmasına memnun oldum. Tebliğimde de zannederim bu yaklaşım var. Bir parasal ismi vermek çok güzel oldu. İktisatçı olduğum halde, iktisatçılardan korkarak böyle bir analize çok daha az cesaretli cümlelerle tebliğimde yanaşmışım. Fakat Tekeli burada parasal ile milli tekniği karşıt olarak kullandı gibi geldi bana, hakikaten kullanıyorsa bu karşıtlığı lütfen anlatabilir mi?

Her iki arkadaşımıza bir de şunu yöneltmek istiyorum. Parasal tekniklere pek inanmadıklarımı belirttiler, halbuki hiç bir birimizi kınayacak halde değiliz. Mecburen şimdiye kadar gelişmiş kavramlar sistemi dolayısı ile bütün kullandığımız tekniklerin eninde sonunda parasal teknikler olduğu kanaatindeyim. Acaba bu hususta da bir açıklama rica edebilir miyim? Bunlar falan hep «model» olacak.

Yalnızca uzak mesafelerde dış tasarruflar, toplum maliyetleri hesaplanabilir. Bu ufak mesafeleri geçtikten sonra bunların hesaplanması hemen hemen imkân dışındadır. Bu hususta herhangi bir kesin mesafe ölçüsüne varmak imkânsızdır. Fakat bazı şeyler söylenebilir. Bütün dünyada sekiz yüz kilometre boyunca bulan bir şehir yerleşmesi var, bir tane de üçyüz yirmi kilometre boyunca bulan bir şehir yerleşmesi var. Diğerleri de gelişecek, şimdi bu sekiz yüz kilometreyi bulan şehir yerleşmesi üzerine bir meşhur Fransız coğrafyacısı tarafından büyük bir kitap yazılmıştır, bu mevzuun orada pek enine boyuna alındığını görmedim. Mümkündür ki bahsedilen megalopolis boyunca bazı dış tasarruflar olsun. Burada toplum maliyetleri de hesaplanabilir. Fakat Amerikalılar böyle bir şeyi pek kolay kolay ve uzun müddet yapamayacaklardır. (Üniversiteler dahi) Kendi memleketinde ise yüz elli kilometre çapına yaklaşan ve yüz yirmi kilometre çapına yaklaşan (buraları hakikaten belirlemenin lüzumsuz olduğu kanaatindeyim.) iki bölgede dış tasarrufların ve toplum maliyetlerinin kolayca hesaplanabileceği kanaati var bende. Şimdi buradaki önerim şöyle oluyor. Bu sadece ufak çaptaki mesafelerde, dış tasarruflar ve toplum maliyetleri hesaplayabiliriz. Bunlar bize ufak bir bölgede yerleşme esasını verirler (bunlar umumiyetle pazarlamanın doğurduğu bazı sonuçlardır, bir de alt yapının kullanılması gibi şeylerin doğurduğu sonuçlardır) Ufak mesafeler için yerleşme düzeni kurabiliriz. Bugünkü bilgimiz dahi buna kâfidir. Buna karşılık bir ülkede bir çok önemli kararlar bu düzenin dışında alınacaktır. Şöyleki: Sektörler itibarı ile (çünkü onların da bir çok ampirik v.s. temelleri var) bir memleket içinde merkezden sanayi dağılımı tesbit yoluna gidilecektir. Şimdi: Bu iki tekniği bir araya koymak imkânsızdır. İlk örneğe dönecek olursak, merkezden milli kesim teknikleri ile yaptığımız sanayi dağılımı, kesim kesim sanayi dağılımı önerilerine bölge için dış tasarruf, toplum maliyeti, v.s. hesaplarını katıştıramayız. Şimdi Nejat beye sormak isterim acaba kendilerinin ele aldığı teknik bize bu duvarı yıkmak imkânını hazırlamağa başlamış bulunuyor mu? İleri sürdüğüm «modelde» zannederim oldukça belirli bir sonuç çıkıyor. Şöyle oluyor ki bir bölgenin bilhassa yoğunlaşmış bölgelerin kendi mekânları için verileri milli plana mutat olarak gider. Umumiyetle milli süreçlerin bu tip süreçlere hâkim olmadığı

kanaatindeyim. Bir büyük şehir az çok kendi süreçleri ile gelişmektedir ve memleketin iktisadiyatında oynadığı bütün büyük rolü de beraberce memleket iktisadının kafasına çarpmaktadır, bu terimi kullanmak doğru ise. Aynı şey de milli dağılım planlarında olacaktır. Dün İhsan'la da arada konuşuyorduk, söylediğimiz gibi, milli seviyedeki sanayi kesimleri itibarı ile yapılan dağılım plânlarında bazı kıstaslar kullanılacaktır, bunlara göre bazı kararlar alınacaktır. Bu kararlar alındıktan sonra (bunu İlhan da demin başka bir şekilde söyledi) çeşitli kıstaslara göre altı bilmem ne fabrikası, dört bilmem ne fabrikası yapacağız ve çok belirli sebepleri var. Ondan sonra bir hesap yapıyoruz, bunu Türkiye'nin şurasına şurasına koyacağız. Şimdi burada dış tasarruf hesapları yoktur. Toplum maliyetleri ise katıyetle hesaplanamaz. Biz ise eğer meselâ yerleşme plâncısı isek (fiziki teriminden mümkün mertebe kaçmak istiyorum) Dün akşam konuştuğumuz gibi bu öbür plânlamayı yapan arkadaşlarına kalkıp hiç bir şey demeyeceğiz. Hele hele bugün hiç diyecek bir şeyimiz yoktur. Memlekette dört tane çimento fabrikası yerleştirdiniz, bu çimento fabrikalarının yerleştikleri bölgelerdeki input output alâkalarını hesaplamadan. Taşit inputları hesaplanmış fakat bütün input output alâkaları ilişkileri hesaplanmamış ve üstelik dış tasarruflar toplum maliyetleri ortada yok. Bu dört fabrikayı nasıl olur da bunları hesaplamadan memleketin dört bucağına yerleştirebiliriz? Hayır, bugünkü bilgi içinde yerleşme plâncılarının böyle bir şeyi milli seviyedeki plâncıya demeğe hakkı yoktur. Netice itibarı ile şuna geliyorum. Her iki tip karar sistemi (eğer başka karar sistemi de yoksa) birbirine muta teşkil edecektir. Büyük şehir bu örneğimi çok kuvvetle veriyor. Büyük şehir memleket iktisadının kafasına kendisini çakacaktır. Milli seviyede yapılan bütün planlar onu kabul etmeğe mecburdur, onun iç gelişimlerini. Bu böyle. Bunda hiç bir matematik zorluk ta göremiyorum, açıkça sene sene takip edilebildiği müddetçe. Diğeri ise falan çimento fabrikalarını Yozgat'a yerleştirin veya İstanbul'a yerleştirin, şehir büyüklüğü burada pek fark etmiyor. Bunların dış tasarrufları v.s. si hesaplanmadan karar alınacaktır ve o karar alınıp uygulaması yapıldıktan sonra onlar da o iç düzenin mutası haline geleceklerdir. Arkadaşlarımdan açıklama rica etmek için buraya geldim.

BAYSAL GÜNERİ

Efendim bu günkü konuşmamız çok enteresan mevzular üzerinde oldu. Bende bir Erganili Doğu'lu olmak şartı ile eski asilzadelerin torunlarından yetiştiğim için ben doğduğum günden beri bu planlama hususu ile ilgilenmekteyim. Amele ile, hamalla, mühendisle, müteahhit ile ve herkesle biz dedelerimizin torunlarız niçin yapamıyoruz? Bak Doğu geri kaldı gitti, Batı da Sarıyer barajı yapıldı, Hirfanlı barajı yapıldı, İzmitte Rafineri kuruldu, yollar asfaltlandı, asfalt-sız yol kalmadı, diye her gün ben bu işlerin içersinde kıvranıp duruyorum. Benim ne kabahatim ne suçum var, ben bu hususlarla ilgileneyim böyle halk arasında bu işlerle meşgul olayım.

Şunları açıklayayımki bugün Doğu bakılmamış, halbuki gelen padişah gelen kral sarayını köşkünü İstanbula yaptırmış, kalesini Ankara'ya yaptırmış, hepsi deniz kenarına ve Ege bölgesine, Batıya yaptırmışlar. Padişahı kralı hepsi Batıyı düşünüyor. Kimse Doğuyu düşünmüyor. Doğu da ilk okul yok, halk Kur'an okuyor, Arapça konuşuyor, en fazla din üzerinde ve camilere gidip namaz kılmak üzerinde duruyor. Halbuki kimsenin aklına evinde oturup halı dokumak gelmiyor. Biz Batıya değil de birazda Doğuya yardım edersek, Türkiyeyi, asilzadelerimiz olan Fatihlerin, Yavuzların torunları olarak memleketçe kalkındır-mış olacağız ve onların torunu olduğumuzu ispat edeceğiz. Yok eğer Batı sö-mürsün diyorsak, o zaman biz asilzadelikten vaz geçiyoruz demektir. Biz eski Yavuzların torunları değiliz biz artık Batılıyız demek yoluna gidilmiş oluyor. O halde Allahtan verilmiş ve Doğuluların kendi tabii olarak yaratılmış şanslarını hiç değilse ellerinden almayalım. En başta bakır madeni Erganide çıkıyor. Krom Guleman da çıkıyor. Petrol Diyarbakırda çıkıyor. Dicle nehri üzerinde baraj ku-rup Diyarbakır, Urfa, Mardin ovasını sulamak için çok mükemmel. Bu kadar hem hidrolik, hem maden ve hem de enerji bakımından hazineleri olan Doğuya niçin gidip yatırım yapmıyoruz? Ondan sonrada kalkıyoruz, hergün bir milyon lira kâr etmek şartı ile, Türkiye petrollerinden kâr temin ediyoruz. Hergün do-kuz marşandiz petrol Batman'dan Diyarbakır'dan Mersin'e gönderiliyor. Bu ne-reye gidiyor, kimlere gidiyor? Bunlar, dedelerimizden beri buraların bekçiliğini yapmış buralarda yaşamış büyümüş buraları korumuş ve dinine imanına sadık kalarak ayrılmamış Bekir olarak çalışmış insanların mallarıydı. Halen de mal-ları olması icap eder. Ben rafineri üzerinde duracağım. Rafineriyi Diyarbakır'a kurmak daha uygundu. Hem bu bölgedeki cahil okuma yazma bilmeyen halkın görgüsünü artırmak hem bu fakir fukara, kışın evine odun, erzak alacak parası olmayan halka bir iş sahası temin etmek suretiyle bunlara ayda üç yüz lira ka-zanabilecek bir iş yeri sağlamak ve hem de artık Doğulu'yu yavaş yavaş zira-aten bezdirip sanayileşme yoluna götürecekti. Bugün ilerencilik demek sanayici-lik demek olmuştur. Kimse ziraatçıyı ilerletici diye kabul etmemektedir. Bugün kim günde bir jet uçağı yapabiliyorsa, o memleket ilericidir. Bir jet uçağı yap-maksa sanayicilik demektir. Deniliyor ki Rafineri İzmirde kurulacak, Rus şir-ketleri tarafından projeleri hazırlanmaktadır. Rafineri İzmirde olursa, deniz yol-larından nakliyat daha çabuk kolay olur deniliyor. Ben de hesap ediyorum, keş-fini yapıyorum. Her gün giden petrole bir tane tanker helikopter satın alınsa, ve deniz yolundan vaz geçilip hava yolundan hergün on tane on iki tane tanker-le havadan hem köye, hem bahçeye, hem dağa, hem denizin kenarına, her yere nakledilmesi daha uygundur ve daha mümkündür. O halde rafinerinin İz-mirde kurulması çok yanlıştır ve politik bir şeyden başka bir husus ihtiva etme-mektedir. Başka bir hususta hükümet diye memleket, millet diye ayırmışız. Hükü-met silâhı olan jandarması polisi olan bir emniyet teşkilâtı haline gelmiş. Millet

ve halk ise bütün insan topluluğudur. Biz insanlar, biz canlı varlıklar yaşamak içinmi bu dünyada yaşıyoruz, yoksa çalışmak içinmi yaşıyoruz? Herhalde birinci husus doğrudur. Yani bütün canlılar yaşamak için çalışıyoruz ve hergün biraz daha iyi yaşyalım biraz daha iyi gün geçirelim diye çalışıyoruz. Biz yaşamak için çalışacağımıza göre, Doğuluları da biraz düşünelim, onlar da biraz yaşamaya yüz tutsunlar, yaşanacak yerler görsünler. Böyle olunca Erganideki bakır fabrikasının izabesi eskidi artık izabe tesisi kurmaktan vazgeçelim demiyelim. Bugün yeni bir izabe tesisi daha kuralım. Halbuki flatasyon tesisi kurulması düşünülüyor. Düpedüz sömürmektir bu.

Ham petrolünü götürüyor, Bakırın cevherini flate ediyor ve cevher kısmını alıp götürüyor. Doğulu petrolü kendi memleketinde kendi insanları için bir iş sahası olarak kullanmak istiyor ve orada rafine etmeyi, kendi insanını çalıştırarak onlara gelir temin etmeği düşünüyor. Bakırın cevherini flate edip orada yüksek fırında eritmeyi düşünüyor. Dicle nehri hemen Diyarbakırın içinden geçiyor orada o kadar pamuk, şeker pancarı, patates ekilecek saha var. Gene bir baraj kurmak düşünülüyor. Diyarbakır sıcaktır, yaşanılacak yer değildir. Tabii yaşanılacak yer olmaz çünkü sen gelip barajı Dicle nehri üzerinde Diyarbakır içersinde yapmıyorsun orada bir su gölü meydana getirmiyorsun, şayet eğer orada bir su gölü meydana getirilir ise, kırk derece sıcaklıkla bu sular buharlaşacak ve rutubet haline gelecek. Bu rutubetler kadının, kızın, erkeğin, hepsinin yüzüne gözüne bulaşacak kızlar erkekleri erkekler kızların yüzünü parlatılmış ayna gibi görececek, kız erkeği erkek kızı daha çok sevecekler.

Tartışma için soru olarak getireceğim konu şu: Nejat Bey arkadaşımızın dediği gibi sathı sanayileştirmek şeklinde mi ilerleyebiliriz, yoksa merkezi bir yerde sanayileşmek suretiyle, bütün herkesi her hususu o merkezde toplamak sureti ile mi ilerleyebiliriz? İşte Türkiyede Türkler olarak yüzde yetmişimiz cahil olduğumuzdan dolayı cahilimizi cahillikten kurtarmak için evvelâ sathta bir sanayileşme yapacağız. On sene, yirmi sene, bütün bu sathtakiler bir kültür sahibi olduktan sonra ancak merkezi bir yerde toplanması ve bu merkeze gelecek olan herkes kültürlü sinemaya gitmesini bilen, tranvaya inip binmesini bilen, bilet almasını bilenler olduktan sonra merkezde toplanmaya gidilmesine taraftarım. Acaba bu ne kadar doğru ne kadar yanlış artık tartışmacılara bırakıyorum.

ALİ NEJAT ÖLÇEN

Bendeniz bu kadar katkılara ve kısmen tenkitlere tüm olarak çok kapsamlı cevap vermek imkânına sahip değilim. Zaman müsait değil. İkincisi benim bu hususlardaki bilgim müsait değil. Aslında bu cevapların çoğunu incelemek ve kâfi derecede üzerinde çalıştıktan sonra, cevap vermek durumunda olabileceğim. Eksik veya yanlış cevaplar takdim edersem, bundan ötürü özür dilemek istiyorum. İlhan beyin benim ekpozemdeki tefsir tarzı dolayısı ile kendisine hakikaten teşekkür ediyorum. Bana yeni çalışma ve araştırma imkânları vermiş oldu. Bilhassa böyle bir modelin, yani endüstride bölünme modelinin, hem sanayie hem tarıma, hem entantif tarım metodlarına uygulanabileceği ve ayrıca taşıma oranlarının taşıma maliyetleri arasındaki fark dolayısı ile bunun çevrenin büyüklüğü ile ilgili olabileceği hususlarındaki telkinlerine tamamen iştirak ediyorum. Eğer kendisi müsaade ederse bu husustaki çalışmaları bir miktarda derinleştirmek isterim. Ama şunuda itiraf etmek isterimki ben çalışmamı hakikaten İlhan Tekelinin ortaya attığı kadar geniş bir açıdan görmemiştim.

Eğer fiziki planlama kavramı içinde böyle bir bölünme olayının yeri olabilir, böyle bir metodoloji şekline gelinirse, bundan sonraki çalışmaların bir kısmını bu yola tevcih etmekten gerçekten memnunluk duyarım.

Tekin Aydın Beyin telkinine temas etmek istiyorum. Gerek tarihi sıra bakımından işe envanter çalışmasından başlamak ve polar bir bölge veya bir plan veya program analiz bölgesi tanımlamak fikrine tamamen iştirak etmek bakımından ne düşündüğümü sordular. Aslında ben bir miktar daha iyimserim. Envanter çalışmasına başlayıp bu çalışmalar bittikten ve ilk kademe değerlendirmeyi yaptıktan sonra, Türkiyenin coğrafi, sosyal ve kültürel strüktürü bize ilk planda polar bölgeleri gösterecektir. Hiç olmazsa ilk planda nerelerin merkez, nerelerin endüstri veya metropoliten merkezi olacağı, olmak istidadında olduğu, ilk envanter çalışmasının bir kart üzerine dökülmesi esnasında hemen dikkati çekecektir zannediyorum. Yani bir Operation research yön eylem çalışmalarının hatta bazan tutarsız labirentleri arasında kaybolmaya dahi lüzum kalmayacak. Türkiye, o kadar sarıh o kadar açıkça kendini gösteriyor; kaynaktan yani fizik dağılımı, insan topluluğu dağılımı ve hatta duygusal açıdan ortaya konan ulaştırma şebekeleri bakımından... Bir küçük hatıramı size nakletmek istiyorum. Üniversiteyi bitirdiğim zaman bir bölgeye tayin ettiler beni ve orada o bölgenin civarında yapılmış bir sürü küçük regilatör küçük su tesisleri gördüm. Bunların rantabilite hesapları olup olmadığını sordum. Bunlar buralara hangi büyük tesislerin birer ünitesi olarak yapıldı diye sordum. Bu soru çok anlamsız karşılanmış idi. Onlar oraya sadece birer fiziki yapı olarak konmuştu. Ve hiçbirinin sağlam esaslı bir gerekçe raporu yoktu. Fakat sonra planlama teknikleri gelişti bu tesisler 1941-42 yıllarında yapılmıştı. ve projeleri sadece tatbikat projesi olarak, bugünkü fizibilite raporların anlamından uzaktı. Tastik pulları da eski Türkçe idi. Fakat daha sonra bir Seyhan barajı yapıldığı zaman Seyhan üzerindeki regülatörün veya bir Berdan regülatörünün veya bir Terme regülatörünün işe yaradığını gördük. Bunlar sağ duyu ile su top- rak münasebetlerini insan kafasının insan ruhunun iyi kavraması neticesinde ortaya çıkan çözümlerdi ve bu çözümler bugün yadırganmadı, bugün bu çözümler yerini buldu, çalışıyor. Şu halde metodolojiyi, matematiği veya hesapları ben sadece birer alet birer vasıta olarak görüyorum. Gerçek çözüm veren birer pusula mahiyetinde kesinlik ifade eder. Yegâne araç olarak görmüyorum. Asıl olan insandır, insanın kavrayışdır, insanın o bölgede kendi yeteneklerini kendi imkânlarını kendinde duyması meselesidir ve onlara çözüm yolları araması meselesidir. Bu açıdan

da problemin önemli bir kısmı halledilebilir. Ancak hesaplar onu teyit eden, onu ispatlayan veya onun noksanlıklarını ortaya koyan birer vasıttadır. Bu itibarla ben Tekin Aydın Beye tamamen iştirak ediyorum. Türkiye aşağı gelir seviyesi, aşağı kültür seviyesi, aşağı yetenekleri olan grubun, bugünkü yüksek seviyesine ulaştıktan sonra bugünkü yüksek seviyedeki grupların daha yüksek seviyeye erişmesini mümkün kılan polar bölgelere mutlaka sahip olacaktır.

Hande Hanımefendinin temas ettiği noktalarda hakikaten iç göç meselesine bir miktar değinmek istiyorum. İç göç Türkiye'nin, geri bölgelerinin daha geri kalmasına sebep olan çok müzmin bir problemidir. Çok müzmin bir meseledir ve bu müzmin meseleyi halletmeden önce, plânların, hesapların ve bütün çaba ve uğraşların ben biraz fantazi kalacağını zannediyorum. En son konuşmayı yapan heyecanlı arkadaşımızın, herhalde söylemek istediklerinin içinde, kendisini o tarzda söyleten de bu konudur: Gittikçe kendi memleketinin, kendi doğduğu yerin tenhalaşması.. Ama o konuşmayı yaptığı zaman kendisi de bir miktar hatalı idi. Çünkü bu kadar heyecanlı ve muzdarip olduğu halde, arkadaşımız niçin Erganiyi terk edip, yoğun bir şehir olan Ankarayı tercih etti. Problem buradan başlıyor. Envanter çalışmaları hakkında, Hande Hanımın Batıda doğu özelliklerine sahip mevkiilerin de bulunduğu düşüncesine tam mânâsı ile iştirak ediyorum. Bir veri olarak değil de bunu 1963 yılından itibaren plan ve programların disiplinde ve tekniğinde mevcut olduğuna kaniyim. Eğer kamu yatırımlarını bir Türkiye haritası üzerinde yer be yer gösterecek ve yatırımları eşit olan noktaları birleştirerek bir eş değer yatırım eğrilemi çizecek olursak Türkiye de öyle noktalar vardır ki, meselâ bunlardan bir tanesi Sinop, Çankırı, Yozgat, Nevşehir, Kırşehir hatta Burdur, Doğunun en geri kalmış bölgesinden nasibine daha az yatırım alır. Oradaki geçim endeksi, oradaki yaşayış tarzı, hayat standardı, Hakkârideki hayat standardından daha düşüktür. Şu halde Batı aslından Doğunun karakterini ihtiva eden noktaları bünyesinde taşır. Neden taşır? Kamu yatırımlarının programa girmiş rakamları üzerinden taşıyor. Yani, planlama tekniklerindeki araçlar bunu böyle yapıyor. Bu bir miktar planın hazırlanış tarzında, parasal planların hazırlanış tarzında, onların kabul ve tastik prozesinde olan bir noksanlık. Bunu telafi eden teknikleri tartışıyoruz zannediyorum. Ve bu teknikler, bünyesinde zaten kendisini meydana getiren sakıncaları ihtiva ediyor. O halde Doğu ile Batı ayrımı yapmadan Türkiye'yi sadece geri kalmış bölgeler kutuplaşmaya müstahak, kutuplaşabilir bölgeler, kutuplaşmasını tamamlamış metropoliten bölgeler diye mütalâa etmek bizi bir miktar daha objektif hale getirir, zannediyorum. Büyük bir şanssızlık eseri ben bunun sadece mekanizması ile uğraşıyorum, felsefesine maalesef giremedim.

Tuğrul Akçora beyin benim bölünme hâdisesi ile ortaya koymuş olduğu sistemi karikatürize eden konuşmasına hakikaten teşekkür ediyorum. Bu sistemin komik tarafları var fakat her komik noktanın gerçek ihtiva ettiği tarafları da mevcut. Çinde tatbik edilen metod bir fiyasko ile neticelenmemiştir. Çindeki tatbik edilen metod, bir aşama, ömrünü müddetini bitiren ve yerini büyük entegre metalürji veya demir çelik sanayiine terk eden, geçici bir süre olarak ikmal etmiştir. Bu hususta Max Bill'in Almanya'da yapmış olduğu tesadüfen ben zaten yanında 6 ay kadar kaldım. Aynı odayı paylaştık. Orada teker teker aile içinde beş yüz tonluk, elli tonluk, yüz tonluk, demir çelik izabe ocaklarının bulunduğu ve bunların orda istihdam meselelerini çözdüğünü, müteakiben Japonya'nın bunu model olarak aldığı ve ömrü doldukça; sermaye teşekkül ettikçe; kamu, büyük entegre tesisler kuracak finansman imkânlarına kavuştukça, sağlam bir finansman strüktürü doğdukça, tıpkı bir insanın yüzünde meydana gelen sivilceler gibi kaybolduğunu tesbit etmişler, ben kendisinden öğrendim şimdiki durumu. İsviçre ise aynı sistemi devam ettiriyor. O da o sistemi devam ettirmenin kendi şartları bakımından prodüktif olması sosyal kültürel teknik yeteneklere malik bulunması dolayısı ile devam ettiriyor. Bir bölünme hâdisesini bölmek için düşünmemek şartı ile çok temkinli olmak şartı ile, sadece bir alternatif düşünce tarzıdır diye ileri sürdüm. Katiyen bunda ısrar etmiyorum. Çünkü belki uzunca bir süre bu konudaki çalışma ve araştırmaların neticelenmesine ihtiyaç gösterecek.

Aydın German beyin telkin ettiği hususlardan benim şahsen cevaplayabileceğim iki nokta mevcuttur. Diğerlerine maalesef burada temas edemeyeceğim. Vaktin dolmuş olması dolayısı ile. Birde ayrıca bu hususları ben not aldım üzerinde düşünmem lâzım. Fakat temas edeceğim nokta şu, acaba biz fiziki planlama yaparken ve parasal büyüklükleri reddederken netice hedefleri gine parasal olarak görmek mecburiyetinde değilmiz? Şu halde biz başlangıçta tenkit ettiğimiz veya başlangıçta yadırgadığımız bir takım büyüklükleri somut itibarı ile alıp benimsiyoruz, dediler veya ben öyle anladım eğer doğru anladıysam o takdirde bu noktayı bir miktar açıklığa kavuşturmak istiyorum. Eğer müsaade ederseniz bunu birkaç dakika tahtada izah etmek isterim.

$$\boxed{A} \times \boxed{B} + \boxed{S} = \boxed{P}$$

Teknoloji matrisi olarak hiçbir münasebet kullanmadan yani potasyonları kullanmadan, bir kutu nazari itibara alalım. Bu kutunun adı A olsun ve teknoloji matrisi adını verelim. Burdaki bütün üniteler hepsi fiziki ölçülerle ölçülmüş oluyor. Bunu bir başka kutu ile para birimi kutusu ile B ile çarpmak mecburiyetindeyiz. Buraya artı olarak S harfi ile göstereceğim siyasi otoritenin hedefleri girecek ve bunlara ilâve olunacak, bu kutuyu etkileyecek ve netice itibarı ile karşımıza P olarak plan dökümanı çıkacak. Bu sistem bizim fiziki planlama sistemimizin kaneviçesidir. Yani B lerle hiç ilgilenmeden sadece fizik ölçüsünde A kutusunu, A — envanterine A verilerini, tesbit ediyoruz ve bunun bir B ile işlem görmesi fiatlar manzumesi ile işlem görmesi ve müteakiben merkezi hükümetten gelen veya çevreden gelen taleplerin veya hedeflerin buna etkimesi bize plan dökümanı veriyor. Şimdi parasal plan yapmış olduğumuzu farzedelim. Bu durumda plan dökümanı şu şekli alır:

$$\boxed{AXB} + \boxed{S} = \boxed{P}$$

AXB matrisi yani AXB kutusu para birimi cinsinden ifade edilen envanter matrisidir. Veridir. Görülüyorki her iki matris de de B para unsuru mevcuttur. Fakat birinci sistemde yani fiziki planlamada B para sistemi, teknoloji matrisinin dışında, ikinci sistemde yani parasal planda ise içindedir. Bundan ötürü fiyat kararları, fiyat hareketleri parasal planda, (AXB) — matrisini deforme edebilir. Fiziki planlamada para sistemi bir parametredir, teknoloji içine girip onun katsayılarını rahatsız etmez.

Aydın German'in bir diğer noktada bana tevcih etmiş olduğu husus merkezden sanayi dağılımı tekniği geliştirebilir mi? Merkezden sanayi dağılımı tekniğinin ben gerçekleştirilebileceğine veya hiç olmazsa gerçekleştirilmesinin çok sınırlı olduğunu zannediyorum. Merkezi, eğer uç noktaları belli ölçüde tabana indirebilirse doğru, fakat merkez merkez olarak kalırsa, hayır. Yanılıyormuyum bilmiyorum inşallah bunu bir miktar daha derinleştirebiliriz.

Baysal Güneri beyin bütün burada ifade etmiş olduğu noktada bir husus, bir problem var. Doğunun malı, doğunun, batının malı batındır diye bir tarif ile işin içine girsek plan yapamayız. Bazan batı doğuya, bazan doğu batıya gelir. Yani bölgesel planlama kavramını tamamen silip her mal her kaynak bulunduğu yerde bulunduğu çevreye hitap eder ve bulunduğu çevreye satılır diye bir fikir ileri sürmek ve planı bu fikre bağlamak memleketi topyekûn kalkınmadan uzak tutar. Önemli olan kaynağın bulunduğu yer değil kaynağın tahsis edildiği yerdir. Kaynağın bulunduğu yer kaynağın bulunduğu yerin değildir tüm ekonominindir. Çünkü devlet bütün ekonomiyle bütün coğrafyaya hâkim bir kavramdır ve kaynaklar aslında devletindir. Batı müstesna kaynak motifleri dışında. O halde önemli olan doğuda

pazar nasıl yaratılır? Doğuda nüfus nasıl kalır ve doğuda ekonomiye yük olmayacak tesis kurmak üzere doğu nasıl şehirleşebilir, nasıl sanayileşebilir? Bu konuyu ele almak lâzım. Bunu yapabilmek için bazan doğu, batıya hatta bazan daha da batıya Avrupaya veya Amerikaya mal satmak mecburiyetindedir. Türkiyenin her yerinde olduğu gibi. Bunun tersi, ithalat ve ihracatı önlemek mânasına gelir. Türkiye ithalat ve ihracat faktörü dolayısı ile nasıl bir açık ekonomi ise bölgelerde Türkiye içinde Türkiyenin her noktasına açık ekonomidir. Bu varsayımdan hareket ederek ben bir plancı olarak konuştum. Eğer arkadaşım fikirlerini bir miktar değiştirirse bende ıstıraplarına katılıyorum, ama fikirlerine katılmıyorum. Teşekkür ederim.

İLHAN TEKELİ

Efendim A matrixi (teknolojik matrix) konusunda benim işaret etmek istediğim nokta şu idi. Nejat beyin teknolojik matrixin katsayılarının parasal esasa göre ifade edilmesinde fiat değişikliklerinin meydana getirdiğini gösterdiği deformasyonların, A matrix'inin bölgeler arası yazılmasında daha çok önem kazanacağıdır. A matrixini bölgeler arası olarak yazdığımız halde katsayılar yalnız teknolojik mecburiyetler sonucu değil ticari ilişkiler sonucu teşekkül eder. Ticari hâdise olduğu için fiat dalgalanmalarından daha çok müteessir olacaktır.

Aydın beyin üzerinde durulmasını istediği bir nokta var. Bu teknolojik katsayıların ne kadar ülke dışındaki kuvvetlerin tesiri altında ne miktar ülke plâncılarının seçmesi altında olduğudur. Tabidir ki bu katsayılar dünya teknolojik gelişmesini kontrol eden kuvvetlerin etkisi altındadır. Burada üzerinde durulan problem bu katsayıların fiziki olarak ifade edilmesi halinde parasal halde ifade edilmesi haline göre plancının bu katsayılar üzerinde seçme yapma şansının daha yüksek olduğudur. Bu konuda bölgeler arası 1—0 tablosunu analize sokarak göstermek istediğim problem, katsayıların bölgeler arasındaki bölünmesi açık hale geldiği için, plancının bu katsayıları seçerek bölgelerarası tercihlerini açık hale getirmek zorunda kalacaktı. Plancı olarak teknolojik bakımdan katsayıyı etkileyemesem bile yer seçimi kararları ile bunun bölgeler arasındaki dağılımını etkileyebilirim. Bu halde tek milli tablo yerine bölgelerarası tablo ile çalışılması halinde plancı kat sayıların seçiminde daha aktif hale gelmektedir.

aij katsayıları ile ilgili bir diğer probleme değinmek istiyorum. aij katsayılarının kabul edilmesi başka bir deyişle üretim fonksiyonunun linear homogen kabul edilmesinin yerleşme kararlarına önemli tesiri vardır. Klasik Weber teorisinden Isarda kadar ölçekten bağımsız olan optimum endüstriyel yer seçimi yapılabilmesi aij katsayılarının sabit kabul edilmesinden doğmaktadır. Ölçek değişmesi ve yer değişmesi halinde aij'ler değişir. Bunun teorik olarak elde edilmesine burada değinmeyeceğim. Referans vereyim. «Moses» in 1958 de Quarterly Journal of Economics te neşredilmiş bir makalesi var. Moses'in Isardın yaklaşımına katkısı aij katsayılarının mekanda yer değiştirme ile değişeceğini göstermesidir. Tabii, mekanda üretimin yapıldığı noktanın değişmesi ile aij'lerin değiştiğini göstermek ekonomik plancılara mekan boyutunun tesirini göstermek demek olmaktadır. Şimdi dış tasarruflar konusunda birkaç kelime daha söylemek istiyorum. Ne yazık ki dış tasarruflar meselesi bu gün kavram olarak vardır, hesaplama olarak yoktur. Bu mevcut literatürde de genellikle yok. Sanyorumki bu konuda çok yakında bazı şeyler söylemek durumundayım. Bir sosyal organizasyonda 75 çeşit dış ekonomi tarif edilebiliyor. Yalnız tariflemek başka bir şeydir kantitatif hale getirmek başka bir şey.

Konuşmacıların üzerinde durduğu diğer bir sorunda her bölgenin kendi kaynakları ile kalkındırılması meselesidir. Eğer iki tane bölge varsa 2 bölgede yalnızca kendi kaynaklarını kullanarak kalkınmaya çalışıyor ise bu durum bir otarşik noktaya tayin eder. Eğer bölgeler arasında kaynakların akımına mücade edilirse toplam üretimi artırmak kabil olur. Bu artış iki bölgenin birlikte çalışmasından doğan bir faydadır. Yalnız bu fayda bir bölgenin lehine diğer bölgenin aleyhine olabilir. Böyle olunca durumun transfer ödemeleri ile dengelenmesi lâzımdır. Bölgelerarası müşterek çalışmanın sisteme sağladığı fayda üzerinde vaktin sınırlılığı dolayısıyla duramıyorum. Bu otarşik nokta ve iki ayrı noktadaki üretimin kompozisyonunun ne olacağını inceliyerek «Lefebre» doktora tezinde mekanda trans-

formasyon eğrisini elde etmektedir. Böylece üretim teorisi ile mekan boyutunun ilişkisi başka bir yönden kurulmuş olmaktadır.

Bu konuda diğer bir çalışmaya da referans vereceğim. Isard oyunlar teorisini kullanarak bu otarşik noktanın nasıl geliştirilebileceğini ve bu gelişme hâdisesinde politik sürece nasıl imkân verilebileceğini göstermektedir. Dün tebliğimde bahsettiğim bölgelerarası koalisyonun, nasıl kurulabileceği konusunda bu çalışmalar yol gösterici olacaktır.

Teşekkür ederim.

**MİLLİ FİZİKİ PLAN AÇISINDAN
TÜRKİYE,DE DİNLENME VE TURİZM
PLANLAMASI SORUNLARI**

HALÛK ALATAN

ELEŞTİRME — TANSI ŞENYAPILI

GİRİŞ

Fiziksel Plânın tümü, çizilmiş bir programlar bütünüdür. Değişik ölçeklere göre genel hedeflerden, ayrıntılı uygulama plânlarına kadar iner. Böylece makro ölçüdeki ekonomik plân hedeflerinin gerçekleştirilmesi için, yatırımların mekân içinde dağılmasını düzenleyerek onların öncelik sıralarını belirtir.

Millî Fizikî Plân, birarada düşünülüp plânlanmaları halinde yarattıkları ekonomi, ayrı ayrı plânlanmaları halinde çok daha yüksek olan bazı faaliyetleri kapsayan sektörel plânlamalardan meydana gelir. İşte «Ülkesel Turizm ve dinlenme plânlaması» bu sektörel plânlamalardan birisi olmaktadır.

Dinlenme ve Turizm faaliyetinin plânlanabilmesi, daha önce veya beraber düşünülmesi gereken bir faaliyetin, KORUMA faaliyetinin plânlanmasına bağlıdır. Gerek şehir içinde ve çevresinde, gerekse şehir dışında, ormanlarda, sahillerde, turistik merkezlerde, turistik noktalarda bu üç faaliyet, yer yer beraber olmakta veya birbirlerini izlemektedirler. Başka bir deyişle dinlenmenin bittiği yerde iç turizm başlamakta, onu dış turizm izlemektedir. Koruma ise önce veya sonra, bu faaliyetlerin - en geniş anlamıyla - her türlü tahripten uzak kalmalarını sağlamaktadır. Ayrı ayrı inceleyeceğimiz bu faaliyetler aslında bir bütünün kopmaz parçalarıdır.

Turizm Plânlaması, genel anlamıyla turizm sektöründe ulaşım, konaklama diğer alt yapı tesislerinden, propaganda ve eğitime kadar yapılan her türlü plânlama çalışmalarının koordine bir şekilde turiste sunulmasına kadar geçen bütün çalışmaların tamamını kapsar. Biz ise seminer konusu çerçevesinde daha ziyade, yatırımların mekân içinde programlı dağılmasını sağlayan, turizmin fiziksel plânlaması bölümüne eğileceğiz.

Ekonomik Kalkınma Plânı, tarımda yoğunlaşma ve modernleşme, sanayide ise otomasyon sonucu açığa çıkan iş gücünün hizmetler sektöründe istihdamını öngörmektedir. Bu halde hizmetler sektörünün üretken bir kesimi olan turizmin önemi ortaya çıkmaktadır. Turizmin gelişerek yeni iş alanlarını şimdiden açması, şehirleşme ve sanayileşme sonuçlarının alınarak millî gelirin artmasını beklemeden hizmetler sektörünün gelişme yoluna girmesini sağlayacaktır.

DİNLENME

Devlet Plânlama Teşkilatınca hazırlanan II. 5 Yıllık Kalkınma Plânında, kalkınmaya hız verecek bir şehirleşme desteklenmekte ve bu süreç içinde ortaya çıkacak şehirsiz merkezlerin gelişmesine öncelik verilerek, yatırımların bu noktalarda yoğunlaştırılması öngörülmektedir. Buna paralel olarak İmar ve İskân Bakanlığı Bölge Plânlama Dairesince yapılan çalışmalarda, gelişerek çevresini etkileyecek metropol şehirsiz merkezlerin tesbitine gayret edilmektedir.

Şehirleşme — Dinlenme — Yeşil Alanlar :

Bugün ülke nüfusunun % 30'u şehirlerde yaşamakta iken önümüzdeki yirmi yılda şehirleşme ile bu oranın % 50'ye varacağı öngörülmektedir. Bu ise 25 - 30 milyonluk bir nüfus kütesinin şehirlerde yaşayacağı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Ne varki şehirleşme, yalnız kalkınmaya katkıda bulunmakla kalma-

makta çözümlen bekleyen bir çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Ekonomik, Sosyal, Fiziksel yönleriyle «gecekondu sorunu» bunlardan biridir.

Modern hayatın, şehirlerde yoğunlaşan ve ağırlaşan baskısı, bugünün insanını tensel ve ruhsal bunalımlar içinde bırakmaktadır. Şehir insanının hızlanan yaşama temposu içinde dinlenmeye ayıracağı zamanlar, onun bünyesi için fiziksel bir ihtiyaç olmaktadır. Dünya Sağlık Teşkilâtının her sene düzenlenmekte olduğu sağlık haftasını geçen sene «Büyük şehirde insan» konusuna ayırmış olması sorunun ciddiyetine ve verilen öneme bir işarettir.

Sorunun birçok büyük şehrimiz dışında diğer bütün şehirlerimizde henüz ortaya bile çıkmamış olduğu ileri sürülebilir. Biz de bu görüşün doğruluğuna katılmaktayız. İleri sürmek istediğimiz husus, süratle nüfusları artan şehirlerimizin, değişik sorunlarının en önemlilerinden birinin dinlenme sorunu olacaktır. İnsan serbest zamanlarında günlük yaşantısından, yaşadığı ortamdan sıyrılıp tabiata, yeşil, açık alanlara yöneldiği oranda dinlenmektedir. Böylece dinlenmenin, serbest zaman ile ve açık, yeşil alanlarla olan ilgisi ortaya çıkmaktadır. Dinlenmenin fonksiyonunu tam olarak yerine getirebilmesi, gerek şehir içinde gerekse şehrin yakın çevresinde ve dışında bu gayeye ayrılmış alanların var oluşlarına ve dağılımlarının belli bir plânlama düzeni ile yapılması bağlıdır.

Serbest Zaman :

Dinlenmeye ayrılan serbest zaman insanın çalışmaya, normal yaşantısına hasrettiği süreler dışında kalan zamandır. Onun iyi bir şekilde değerlendirilmesi, çalışmaya ayrılan zamanın da daha iyi değerlendirilmesi anlamına gelir. Bu gün serbest zamanın önemi, sanayileşmiş ülkelerden başlayarak bütün dünyaca kabul edilmiştir. Gelişme arttıkça, çalışma saatleri azalmaktadır. Asrın sonuna doğru haftada 30 saate incek çalışma saatleri, insanın daha fazla serbest zamanı olması sonucunu doğuracaktır. Sorun, bu boş saatlerin dinlendirici yararlı faaliyetlerde doldurulması için gerekli tedbirleri almak, gerekli ortamı hazırlamaktır.

Hava, Su ve Toprağın Kirlenmesi :

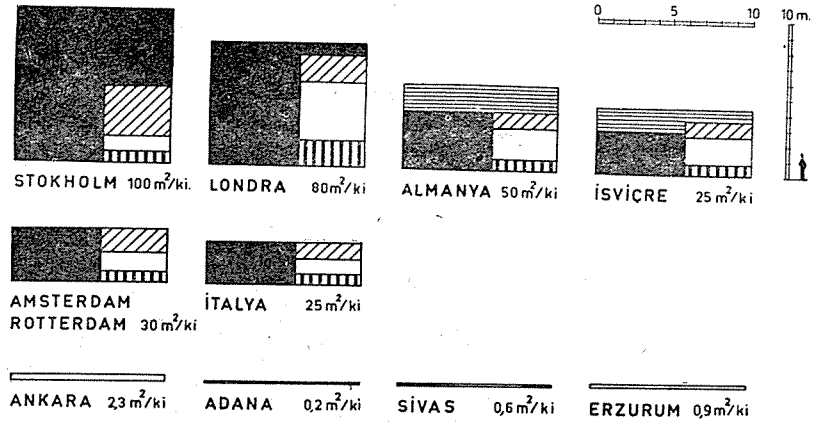
Yaşadığımız şehirlerdeki hava su ve toprak her geçen gün biraz daha kirlenmektedir. Şehirlerin çevrelerine tertiplenecek büyük yeşil alanlar, dinlenmeden başka bu pisliklerin temizlenmesine kimyasal etkiye bulunarak ta şehre yararlı olacaktır. Aynı şekilde endüstriyel kuruluşların çevrelerinde de yeşil açık alanların bırakılması yararlı olabileceği gibi, bu kuruluşların her türlü gaz, sıvı katı artıklarının temizleme işlemine tabi tutulması zorunluluğu, bir yönetmelikle temin edilmelidir. Ayrıca kirlenen havanın dinlenmeye olan olumsuz etkisi yanısıra, tarihî anıt ve yapıların dış duvarlarını zamanla tanrıbetliği bu gün meydana çıkarılmıştır. Bunun ise dinlenme yanında turizme yani turizm plânlamasına olan menfi etkisi açıktır.

Şehirlerde Yeşil Alanlar :

Dinlenmeyi serbest, zamandan ve serbest zamanı da açık alanlardan, yeşil sahalardan ayrı düşmeğe imkân yoktur. Oyunlara, spora, okumaya, fiziksel ve ruhsal dinlenmeye ayrılan halk yeşilleri, çalışma ve okuldan artan zamanlarda insanların ihtiyaçlarına cevap verecektir. Bu yeşil alanlar, şehir içindeki ağır bina dokusunu parçalayıp, her mahalleye geniş ve yeni tesisler sağlayacak, şehir dışında ise gerek hafta sonu dinlenmelerine ve gerekse turizm hareketlerine alanlar temin edecektir. Şehir dışındaki bu yeşil sahalarda ormanları, gölleri, nehir kıyılarını, tabiat güzelliklerini koruyarak, turizm plânlamasına büyük hizmet etmiş olacaklardır.

Dinlenme Plânlamasına esas olacak yeşil sahalar bakımından şehirlerimizin içinde buldukları fecî durumu daha iyi anlayabilmek için, bugünkü durumlarını bazı yabancı ülkelerle kıyaslamak yerinde olacaktır.

BAZI AVRUPA VE TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE YEŞİL ALANLAR

- ŞEHİRİN YAKIN ÇEVRESİNDE BÜYÜK, SERBEST PARKLAR
- KÜÇÜK TARIM BAHÇELERİ (SERBEST ZAMAN İÇİN)
- 14 YAŞINA KADAR ÇOCUKLAR İÇİN SPOR VE OYUN SAHALARI, PARKLAR
- 15 YAŞAN YUKARI GENÇLER VE BÜYÜKLER İÇİN DONANMIŞ SPOR ALANLARI
- DİNLENME VE MAHALLE PARKLARI

Kaynak CALZOLARI V
CHIO M
VERDE per la CITTÀ

ROMA 1961

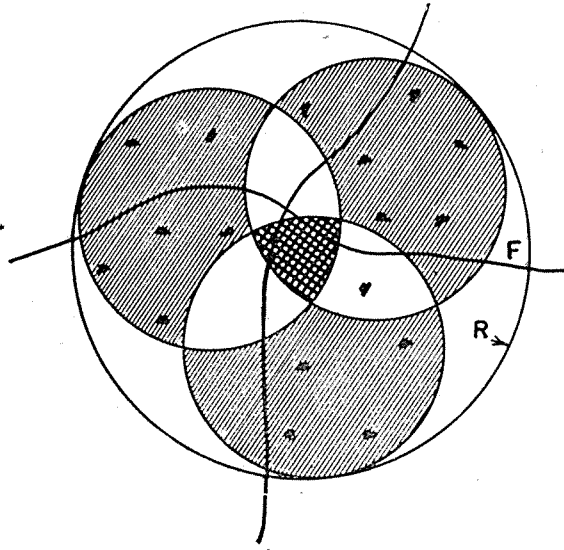
Bu rakamlara şehirlerimizdeki hipodrom v.s. gibi büyük yeşil alanlar (Ankara hariç) dahil edilmemişlerdir. Ancak onların da kişi başına 1 - 2 m²'yi geçmediklerini unutmamak gerekir. Şehirlerimizde yeşil alanların, kanalizasyon gibi, elektrik gibi bir halk servisi olduğunun hâlâ anlaşılammış olması, bu eksikliğin duyulmamasının nedeni ortak ilişkilere hâlâ geçilmemiş olmasındandır. Toplum sanayileşmeye başladıkça bu eksiklik kendini bütün ağırlığıyla hissettirecektir. Bu günden ele alınacak dinlenme plânlaması ve tedbirleri ise ilerde hasıl olacak güçlükleri büyük ölçüde azaltacaktır.

Hazırlanacak şehir plânlarında, değişik şehir bölgelerinde kişi başına düşen yeşil alan esasınca belli oranda bir yeşil bulunması zorunluluğu konulmalıdır. Çı-

karılacak bir yönetmelik şehirlerimizin bölge; iklim, nüfus, sosyal durumlarını göz önünde bulundurarak değişik alt sınırları belirtmelidir. Herhalde gelecekte Türkiye için hiç olmazsa İtalya ölçüsünde bir standardın kabulü gerektir ki o da kişi başına 20-25 m² yeşil alandır. Bu miktarın 10 m² sinin ikâmet alanları içinde olması gerekmektedir. Plâni onaylayacak ve kabul edecek kuruluşlar da böylece kontrollerini belli ölçülere göre yapabileceklerdir.

Dinlenme Merkezleri : Yeşil alanların nicelik ve nitelikleri kadar önemli bir özellikleri de dağılımlarıdır. Belediyelerimizin sınırlı imkânlarının şehir içinde dağılması yerine, belirli noktalarda toplanması doğru olacaktır. Belli bir nüfus grubuna hizmet eden ve okul gurupları ile ilintili dinlenme merkezleri, hem belediyelerin bu noktalarda yoğunlaşan imkânlarından daha fazla sayıda insanın yararlanmasını ve hem de bu tesislerin, okulların faaliyetleri dışında daha geniş halk kütlelerinin yararına açık olmasını sağlayacaktır.

DİNLENME MERKEZİ (30.000 kişilik nüfus için)

R 1 Km (Yaklaşık)

F YAYA YOLLARI

ÇOCUK BAHÇELERİ (parklar)

DİNLENME MERKEZİ

Kaynak: CALZOLARI V.
GHIO M.
VERDE per la CITTÀ
ROMA - 1961

Esasen II. 5 Yıllık Kalkınma Plânı da «Ekonomik Gelişmede İnsan Unsuru» bölümünün spor alt bölümünde bu konuya açıkça işaret etmekte, pahalı ve yalnız yarışma günleri açılan büyük spor tesisleri yerine halkın da her gün yararlanmasına imkân veren okullarla ilgili semt tesisleri kurulmasını öngörmektedir. Bu suretle seyir sporu yerine kütle sporuna, halk sporuna kayan bir yatırım politikası da desteklenmiş olmaktadır. Kalkınma Plânı ayrıca «tesisleri kullananların işletme masraflarına bir ölçüde katılmaları sağlanacaktır» demektedir.

Şekilde görüldüğü üzere 10.000 nüfuslu üç ikâmet bölgesi merkezinde düşünülen dinlenme merkezi 30.000 kişiye hizmet edebilecektir. Plânda okullarla birlikte düşünülen Dinlenme merkezindeki tesis ve sahalardan gerek okullar ve gerekse halk yararlanabilecektir. Bu merkezlerde gerekli her türlü açık kapalı spor tesislerinden başka dinlenme köşeleri, oyun sahaları, halk kütüphanesi, kulüp, idare binası, servis binası bulunabilir.

Dinlenme Merkezleri, Millî Eğitim Bakanlığı, belediyeler ve özellikle devletin özel bir fondan yapacağı yardımlarla gerçekleştirilmelidir.

Ayrıca Kalkınma Plânının öngördüğü üzere yeniden düzenlenecek Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğünün de gene plânın işaret ettiği şekilde 1938 - 1948 yılları arasında olduğu gibi, halk sporu faaliyetlerine öncelik vererek bu merkezlerin gerçekleşmesine ve işletilmelerine direkt katkısının sağlanması gereklidir.

Ülke nüfusunun % 16'sının yaşadığı 6 büyük şehrimizde ve diğer belli başlı şehirlerimizde devletin dinlenme ve yeşil plânlamasına mutlaka direkt katkıda bulunması gerekmektedir.

Gerek dinlenme merkezlerini birbirine ve gerekse şehir içi yeşil sistemini şehir dışındaki büyük parklara bağlayan park yolları düşünülmelidir. Ancak bu gün için trafikle birinci derecede yüklenmeyen tâli yollar da bu görevi görebilirler.

Dinlenme Plânı :

Şehir imâr plânına paralel olarak hazırlanan Dinlenme (yeşil) plânlarında, yeşiller, endüstri, ikamet gibi esas arazi kullanışları dışındaki şehirselsel ve kırsal elemanlar geri plânda bırakılır. Buna karşıt yeşil sahalardan ve tesislerin ayrıntıları ile ve özel işaretlerle belirtilecek, ilgili yollarla bağlantıları gösterilir. Şehir içinde, çocuk bahçeleri, küçük parklar, dinlenme merkezlerinden bir üst kademede şehir stadyumu, şehir parkı, lunapark, gösteri alanları, fuar alanları gibi tesisler bulunmaktadır. Şehir dışında ise hipodrom, büyük özel spor merkezleri, (kayak, kürek vs.), av sahaları, sivil hava alanları, plânör kampları, golf sahaları, bölgesel spor merkezleri gibi tesisler bulunur.

Bu şehir içi ve şehir dışı dinlenme tesislerinin birbirleriyle bağlantı ve ilgileri dinlenme plânında çözümlenip gösterilmelidir. Bunlardan başka, şehirden kolayca ulaşılan uzaklıkta mesire yerleri, piknik sahaları, su kenarları, şehir dışı parkları da dinlenme ve iç turizm plânlaması için çok önemlidirler.

Millî Parklar ve Dinlenme :

Ülkemizin gelişen yol durumu ve artan araba sayısı da hafta sonu dinlenme mesafesini arttırmakta ve büyük şehirlerimizin yakınlarındaki millî parklar, kütle rekreasyonu için büyük rezerv alanlar olmaktadır. Millî Parkların ilmî, turistik ve tabiatı koruma yönünden önemli özellikleri yanısıra kütle dinlenmesine yapacakları bu katkı, ayrıca belirtilmeye değer. Bu suretle millî parklar, turizm ve iç turizm yönünden taşıdıkları önemin yanında büyük şehirlerin dinlenme sorunlarının giderilmesine de yararlı olmaktadır. Bir Kızılcahamam Soğuksa Millî Parkı Ankara'nın, Manyas Kuş Cenneti Millî Parkı Buras'nın. Samandağı Yarımadası Millî Parkı İzmir'in Karatepe Aslantaş Millî Parkı Adana'nın milyonlara varan nüfuslarına geniş dinlenme alanları açacaklardır. Büyük şehirlerin, çevrelerindeki Millî Parklarla ulaşım, arazi kullanma bakımından bağlantı ve konumları, fizikî çevre düzeni plânlarında çözülmesi gereken konular olmaktadır. Çevre düzeni plânları 1/25.000 ölçeğinde olabileceği gibi, metropol şehirlerde 1/100.000 ölçeğinde de hazırlanabilir.

TURİZM

Gerçekte dinlenme planlaması ile turizm planlaması arasında kesin bir ayırım yapmaya imkân yoktur. Hele Turizm planlaması için iç turizmi de düşünürsek, örneğin bir büyük şehrin dinlenme plânlamasının nerede bittiğini ve iç turizmin nerede başladığını kestirmek güçtür. Zaten biraz ilerde değineceğimiz sosyal turizmde olduğu gibi her iki planlamanın koordine bir şekilde beraberce düşünülmesi gerekir.

Biraz önce turizm plânlamasının turistik arza ait konuların tümünün koordine bir şekilde belli bir program dahilinde turistik talebe sunulma çalışmalarının tamamı olduğunu söylemiştik. Aslında pek geniş ve değişik çalışmaları içine alan turizm plânlamasının, yalnız Millî Fizikî Plan çerçevesi içinde kalan bölümüne kısaca değineceğiz.

Envanterlerin Haritalara İşlenmesi :

Fiziksel turizm plânlaması, envanter çalışmaları ile başlamaktadır. Daha doğrusu planlama çalışmaları için çıkış noktalarından birisini bu envanterler teşkil etmektedirler. Turizm ve Tanıtma Bakanlığınca 1964 yılında ülke ölçüsünde yapılan çalışmaların değerlendirilmeleri ve harita üzerine işlenmeleri bu alanda yapılması gerekli ilk çalışmalardır. Burada çözümü gereken iki husus var : Birincisi, değerlerin sınıflandırılması ikincisi, haritalarımızın durumudur.

2200 tarihî yerleşme yeri 10.000'in üstünde tarihî eser ve 50.000 höyük gibi çok sayıda arkeolojik ve tarihî değerlerin belli kriterlerle sınıflama ve sıralamaları yapılmalıdır.

Envanterler eğer 1/200.000 ölçekli haritalar üzerine işleneceklerse, oldukça eski olan bu haritaların önce gözden geçirilerek güncellenmeleri gerekir. Daha doğrusu, adı geçen envanterlerin 1/25.000 ölçekli haritalardan fotoğrametri ile küçültülmüş 1/100.000 ölçekli haritalara işlenmesidir. Bu haritaların yeni ve sıhatli olmaları yanında «Bütün» planlarının hazırlanmasında ölçek bakımından büyük kolaylık sağlama durumları olacaktır. Ancak, buna paralel olarak 1/200.000, 1/500.000 ve 1/800.000 ölçekli haritalar üzerinde de gerekli düzeltmeler ve güncellemeler yapılarak çalışmalara başlanmalıdır.

Haritalarımızın Durumu :

Fiziksel planın ilkel maddesi halihazır haritalardır. Ancak bu haritaların tam ve güncellenmiş olmalarından sonradır ki gerekli çalışmalara başlanabilir. Maalesef ülkemizde 1/25.000 ve 1/100.000 ölçeklerinin dışındaki haritalar, eski tarihli olup, yeni yollar, değişen köyler ve köy isimleri, idarî taksimatın değişen kısımları üzerlerine işlenmemiştir. Hattâ, 1/25.000 ve 1/100.000 ölçekli haritalar üzerinde de son durumu bulmak çok defa mümkün değildir. Şu halde fizikî planlama çalışmalarının bir başka çıkış noktası, Harita Genel Müdürlüğünde kurula-

cak bir revizyon bürosunun devamlı olarak haritalarımızın günlendirilmesine çalışması olmalıdır. Ayrıca 20. Asrın sonuna doğru değişen ve gelişen şartların ışığı altında haritalarımızın gizliliği ve bununla ilgili cezaî hükümlerin gözden geçirilip düzenlenmesi gerekir.

Baz Verilerin Haritalara İşlenmesi :

Gerçekte Millî Fizikî Planın sektöryel planlarını birbirlerinden tamamen ayrı düşünmeye ve ele almaya imkân yoktur. Başka bir deyişle Millî Fizikî Plan sektöryel planların sentezi sonucu ortaya çıkmaktadır. Kalkınma planı, şehirleşme sonucu ortaya çıkacak çevrelerini etkileyen metropol merkezlerin teşvikini öngörürken şehirlerin tek tek değil, bir bütün halinde çevreleriyle ele alınıp plânlamaları gerektiğine işaret etmektedir. Ülkenin tümünü içine alan, 1/500.000 veya 1/800.000 ölçekli bir harita üzerine işlenecek metropol şehrsel merkezler, Uluslararası ve Ulusal ana ulaşım sistemi, ağır endüstri kuruluş yerleri, büyük şehirler dinlenme alanları, millî parklar, ormanlar, sahillerden turizm açısından yararlanılabilecek kısımlar, limanlar, büyüktarihî ve arkeolojik değerler v.s. Fizikî Planın bazı elemanları olarak turizm planlaması için bize başka bir çıkış noktasını vermektedir. Bu verilerin de ışığı altında seçilecek turistik merkezler ve turistik noktalar devamlı bir alış-veriş halindeki plana tek yönden yaklaşma tehlikesini de bertaraf edecektir.

II. 5. Yıllık Kalkınma Planı, diğer sektörlerde olduğu gibi, turizm sektöründe de yatırımların belirli noktalarda yoğunlaşmasını ve kütle turizmüne dönük bir politika izlenmesi ilkesini getirmektedir. Ayrıca yapılan projeksiyonlara dayanarak, yıllara göre yatırımların hem bölgelere ve hem de turizm iç sektörlerine göre dağılımlarını vermektedir.

Geri kalmış Bölgeler ve Turizm Planlaması :

Her ne kadar plânda, yatırımların turistik potansiyeli yüksek bölgeler içindeki belli yörelerde yoğunlaştırılması öngörülmekte ise de, geri kalmış bölgelere yönelecek yatırımların da bölgeler arası dengesizliği gidermedeki önemi açıktır. Kaldı ki gene aynı II. 5 Yıllık Kalkınma Planı, yatırımların adı geçen bölgelere yönelmesini de ilke olarak getirmektedir. Buna rağmen, 1968 yılında Akdeniz Bölgesi için 300 milyon liralık bir yatırım öngörüldürken, aynı yıl içinde Doğu Anadolu Bölgesine sadece 12 milyon lira yatırım yapılmaktadır.

Akdeniz Bölgesi ile Doğu Anadolu arasında turistik potansiyel farkı açıktır, bunu biliyoruz. Ancak buna rağmen bu yatırım dağılımında bir dengesizlik olduğunu da savunmaktayız. Ayrıca son senelerde turizme açılan yasak bölgeler sonucu, Doğu Anadolu özellikle dağ sporu yanında tarihî kalıntıları ve Uzak Doğu'yu Avrupa'ya bağlayan yol üzerinde turistlerin dikkatini çekmektedir. Hakkâri Cilo Sat Dağları, tarihî güzellikleri, buzulları, ilk insanların desenleriyle değerlendirilmiş arkeolojik mağaraları ile Millî Park olmaya namzet bir Doğu Anadolu köşesidir.

Geçenlerde Kuzey ülkelerinin önemli bir mecmuası, dağlarımıza dikkati çeken bir makale yayınlamış, ve Erciyes Dağı zirvesinde çekilen bir resmi de kapağına basmıştır. Avrupa dağcılarının Doğu Anadolu'ya rağbet etmeye başladıklarını gösteren bunun gibi işaretler çoktur.

Konumuzu dağıtmamak için, yurdumuza ait değerlerin teker teker tanımını yapacak değiliz. Söylemek istediğimiz, turizm planlamasında Doğu Anadolu'nun bir sosyal ödeme şeklinde de olsa yatırımlardan aldığı payın artırılmasıdır. Her halde yatırımların dağılımında, turistik potansiyelden başka kriterlerin de gözönünde bulundurulması gerekmektedir. Ayrıca biraz önce Doğu Anadolu için ileri sürdüğümüz görüş, Kuzey - Doğu ve Güney - Doğu Anadolu için de geçerlidir. Turizm planlamasında bu bölgeler arası koordine ve denge gözeltmesi gereken önemli bir husus olmaktadır.

Koruma ve Turizm, Dinlenme Planlaması : Korumanın, turizm ve dinlenme için olan önemine değinmiştik. Bu sebeple koruma planlaması, koruma politikasının, turizm ve dinlenme planlaması içinde çok özel bir yeri olması gerekir.

Tabiat, toprak, su, hava, bitkiler ve hayvanlar arasında kurulmuş mükemmel bir denge ile yaşamaktadır. Halbuki insanın faaliyeti sık sık bu dengeyi tehlikeli ve devamlı şekilde bozacak yönde hareket etmektedir. Günden güne artan nüfus, yeni yerleşmeler, tarıma açılan yeni arazi parçaları, tahrip edilen peyzaj, ormanlar, hep tabiattaki dengenin bozulmasına sebep olmaktadır. Tabiattaki bu ekolojik dengenin yani tabiatın korunması turizm planlamasından önce ülkemiz yaşama şartlarının yani insanın korunması demektir. Florası, faunası, sahilleri, gölleri ile korunan tabiat ve onun güzellikleri, turizme en büyük arzu getiren unsurdur. Korunan tabiat parçaları, ormanlar, açık sahalar, estetikten öteye insan yaşantısına hava gibi, su gibi katkıda bulunmaktadırlar. Bu sebepten korunacak tabiat parçaları ile insanların yaptıkları tesislerin geniş ölçekte koordinasyonu de sağlayacak Millî Fizikî Planın en kısa zamanda hazırlanması gerekmektedir.

Ülkeler gelişip sanayileştikçe insan hayatı için tabiatın kaçınılmaz fonksiyonunu daha iyi anlamışlar ve onun korunmasının, gelişimin temeli olduğundan birleşmişlerdir.

Tabiattaki dengenin bozulması ve olumsuz sonuçları hakkında enteresan bir örnek, Amerika Birleşik Devletlerinde kurutulan bataklıklardır. Aynı hükümet şimdi bu bataklıkların yeniden ıslatılmaları için projeler yapmaktadır. Buna benzer çalışmalar İtalya'da Sicilya adasında yapılmaktadır.

Burada, ıslak sahaların korunmasının turizm açısından önemine kısaca değinmekte fayda vardır. Türkiye gibi, su kuşlarının önemli bir ara konaklama sahası olan ülkelerde ıslak sahaların korunması tabiattaki dengeyi de öteye bir anlam taşımaktadır. Turizm plânlamasında av sahaları içinde ıslak sahaların özel bir yeri vardır. Tabiattaki su dengesinde ıslak sahalar, emniyet süpaplari görevi almaktadırlar. Bataklıkların kurutulma projelerinde bütün bu hususların göz önünde bulundurulması gerekir.

Önümüzdeki günlerde Parlamentoda görüşülmesi beklenen «Millî Parklar Kanunu»nun koruma sahaları deyimi hem tabii güzellik gösteren arazi parçalarını hem de tarihi, arkeolojik, turistik bakımından önemli alanları kapsamaktadır. Bu suretle adı geçen kanun bütün bu değerli yerlerin yasaklanmasına imkân veren bir nitelik te taşımaktadır. Özellikle daha önce bahsettiğimiz büyük şehirlerin dinlenme alanlarını, şehir civarındaki tabii güzelliklerinin korunması ve bunların gerek şehir hafta sonu dinlenme ihtiyacına gerekse iç hatta dış turizme tahsis edilmeleri için koordineli bir planlama yapılmasına yardımcı olacaktır.

Koruma alanları, fizikî planlarda yasaklanan bölgeler olarak gösterilmektedir. Yasaklamalar bölgenin karakterine göre değişik sınırlama kararları getirmeli ve bu kararların uygulanması için gerekli hukukî destek sağlanmalıdır.

Koruma, şehir planlamasında örneğin tarihî yörelerin yasaklanmasında olduğu gibi, dolaylı olarak ta turizm ve dinlenme plânlamasına katkıda bulunmaktadır. Tek tek tarihî eserlerin yanında bu gün, belli bir mimarî üslup ve bütünlük gösteren tarihî mahallerin korunması başlı başına bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Adı geçen bölgelerin bir an önce yasaklanarak restorasyon çalışmaları başlanılmalıdır. Bu alanda, tarihî mahallelerdeki mülkiyet, istilâk ve restorasyon sorununa Devlet eliyle ve yatırımlarıyla yaklaşılmasını sağlayacak kanunlar ve yönetmelikler çıkarılmalıdır. Bu tutumun, turizm planlaması yanında kültür değerlerimizin korunması bakımından da önemi açıktır.

Bundan başka peyzajın korunması alanında başta karayolları olmak üzere yüksek gerilim hattı, petrol boruları gaz boruları gibi tesislerin, peyzajı bozmadan geçmelerini sağlayacak çalışmalar geliştirilmelidir.

Pek yakın tarihlere kadar toplumumuzun da benimsenmiş ve uygulanmış, olan, yazlığa çıkma, bağa göçme, geleneğin yavaş yavaş kalkması ve ekonomik zorluklarla bugün oldukça azalmış ve belli bir sınıf tekelinde kalmıştır. Avrupa'da böyle bir eğilime pararel olan ve «İkinci ikâmet» denen hafta sonu, tatil evleri ve villalar, henüz Türkiye'de bir problem görünüşünde değildir. Ancak sorunun ileride yaratacağı zor durumlar, bugünden gözönünde bulundurulur ve gerekli yerler ve ana yollarla bağlantı, korunacak tabiat parçaları tesbit edilirse, dinlenme planlamasının bir başka yönü de çözümlenmiş olur.

Koruma bahsinin sonunda bu faaliyetin önemini ortaya koyan bir örnek vermek istiyorum. Bugün Paris çevresinde koruma sahası olarak tesbit edilen alanlar 500.000 hektar kaplamaktadırlar. Korunacak bu alanlar içinde ormanlar, yeşil sahalara, peyzaj parçaları, ırmak kenarlarından başka, örneğin kararkteristik köy yerleşmeleri de bulunmaktadır.

Daha az tahribe uğramış nehir boylarının peyzaj güzelliği gösteren yöreleri de yasaklanarak gerek şehir içinde (Adana, Ceyhan, Amasya v.s) dinlenmeye ve gerekse şehir dışında iç ve dış turizme ayrılacak nehir parklarının tertibi, turizm planlaması ve koruma faaliyetlerinin birleştikleri bir başka nokta oluyor.

Baraj Gölleri ve Turizm

Nehirlerin turizm planlaması ile birleştikleri diğer noktalar, baraj gölleridir. D.S.İ. nin son senelerde inşa ettiği barajların rekreasyon alanları olarak düzenleme planlamasına çok olumlu katkıda bulunacak bir tutumdur. Örneğin Ankara civarında bulunan Çubuk I. Çubuk II. Kurtboğazi, Bayındır barajları bu büyük şehrin dinlenme planlamasında gözönünde bulundurulacak bazı elemanlardır. Ancak bütün bu baraj göllerinin fizikî planlamada koordineli bir şekilde belli bir sistem içinde turizm ve dinlenmeye arzedilmeleri gerekir.

Arazi Politikası, Arsa Ofisi Kanunu :

Hazırlanan fiziksel Turizm Planının uygulanabilmesi büyük ölçüde, planlanan turistik merkezlerin ve noktaların arazi mülkiyetine mülkiyet politikasına bağlıdır. Herhalde turizm planlaması çalışmalarının en önemli çıkış noktalarından birisi, Devletin belli bir arazi politikasına sahip olmasıdır. Bu da ancak «Arsa Ofisi Kanunu» nun bir an önce çıkarılması ve uygulanmasına bağlıdır. Ancak bundan sonradır ki plana paralel olarak arsa stoku yapılmaya başlanılmalı ve özellikle, turistik merkezlerin kurulacağı arazilerin kamu elinde olması sağlanmalıdır. Başka bir deyimle, plânlamada bu merkezlerin seçiminde kamu arsaları, önemli faktörler olarak rol oynayacaklardır.

Daha sonra detay planları ölçüsünde inilmiş parseller, özel teşebbüs sahiplerine, yatırımlarını yapmaları için kiralanacaktır.

Sahiller :

Turizm ve Dinlenme Plânlamasında, sahillerin özel durumuna ayrıca işaret etmeğe lüzum yoktur. Ancak sahillerimizin yalnız turizm açısından değil, mevcut şehirseler yerleşmeler ve gelişmeleri, limanlar, endüstriyel kuruluşlar v.s. ile kordine bir arazi kullanışı sonucu değerlendirilmeleri gerekir. Fakat herhalde sahillerimiz, bugünkü spekülâtörlerin yağmasından kurtarılıp, kamu yararına en uygun kullanma düzeyine getirilmelidir.

Kır Planlaması Kanunu :

Turizm Fizikî Planı için yapılması gereken çalışmalardan bir diğeri; «Kır Planlaması Kanunu» nun çıkarılmasıdır. Bu gün belediye hudutları dahilinde uygulanabilen «İmar Kanunu» belediye hudutları dışındaki arazilerin kullanışlarının

kontrolü dışına çıkması sonucu etkisiz kalmaktadır. İlerde bu konuya tekrar döneceğiz. Burada şimdilik, çıkarılması düşünülen «Kır Planlaması Kanunu» nun bir an önce ele alınması lüzumuna işaret etmek istiyoruz. Böylece kır imar sorunlarına çözüm getirecek kanun aynı zamanda şehirler dışındaki alanlarda da arazi kullanımını kontrol altına almış olacaktır.

Ulaşım ve Turizm Planlaması :

Ulaşım, turizm alt yapısının iki ana unsurundan biridir. İkinci ana unsur olan, «Konaklama Tesisleri» nin daha ziyade, ayrıntılı bir planlamaya dönük olmasına karşıt, ulaşımın turizmin ülkesel fizikî planlamasından turistik merkezlere kadar, planlamayı etkileyen bir unsur olması, onun üzerinde biraz durmamızı gerektiriyor.

Turizmde insan hareket halindedir. Ulaşımın, yer değiştirmenin turizmin tanımlanmasına girmesi turizm ile ulaşım arasındaki bağıntıyı gösteriyor.

Gerek coğrafi konumu, tabii güzellikleri ve gerekse tarihî zenginlikleri yanında, ülkemizin turizm alanındaki dezavantajlarından biri büyüklüğü dolayısıyla çıkan ulaşım güçlüğüdür. Burada ülkesel ulaşım planlaması ile turizm planlamasının entegre düşünülmesinin gereği ve önemi karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası ulaşım da dönük bir faaliyet olan, turizm planlaması ile birlikte ele alınması gerekir.

Yurdumuza gelen turistler sırası ile uçak başta olmak üzere deniz ve karayolunu tercih etmektedirler. Demiryolu ise üç taşıt aracından sonra gelmektedir. Seçilecek turistik merkez ve noktaların ulaşılabilirlik kolaylıkları turizm planlamasında gözönünde tutulması gerekli önemli bir husus olmaktadır. O halde bu merkezleri iç turizm bakımından metropol şehirselleştirilerek bağlantıları, aralarındaki ulaşım sistemi, hudut giriş kapılarına, limanlara, hava alanlarına göre konumları önem kazanmaktadır. Özellikle giriş kapılarından uzaklıkları 150 km yi geçmeyen merkezler, ideal sayılmaktadır. Charter seferlerin her gün artan sayıları ve ülkemizin Avrupa ve Kuzey Avrupaya göre uzaklığı, bu mesafenin uluslararası hava alanlarından itibaren alınmasına dikkati çekiyor.

Ulaşım planlamasında yolların sınıflandırılması, önemli bir konu olmaktadır. Örneğin, öncelikle turizme hizmet edecek bir yolun güzergâh seçiminde uygulanan kriterler, iki endüstri bölgesini birbirine bağlayan yolun güzergâh seçimindeki kriterler olmamalıdır.

Turizm planlamasında ulaşım yönünden dikkat edilecek bir başka nokta, sahile paralel yolların, sahilden belli bir mesafe kadar içerden geçmesidir. Bu suretle sahil bandının, diğer turistik kuruluşlarca rahat kullanılması sağlanmış ve ayrıca tertiplenecek «Sahil Parkları» için imkânlar yaratılmış olacaktır.

Ulaşım sisteminde yer yer düşünülecek otoparklar, ağaçlık alanlar, dinlenme parkları, yol kenarlarının ağaçlandırılmaları, işaret levhaları, tarihî turistik yöre isimleri v.s. hep ulaşımın turizm planlamasına olumlu katkılarıdır.

Turizm planlamasında ulaşım sistemi, turistik merkez ve noktaları bağlayacak şekilde düşünüldüğü gibi, aynı turistik gaye için kullanılan alanları birbirine bağlayacak şekilde (Örnek: iki avlanma bölgesi) veya itinerer şeklinde düşünülebilir.

Turizm planlamasında, önümüzdeki yıllarda özellikle çok sayıda turist çekecek Marmara, Akdeniz, Ege Bölgelerinde ulaşım sisteminde (yollar, istasyonlar, iskeleler, hava alanları) kapasitenin artırılması gerektiğinin gözönünde tutulması lâzımdır.

Tatillerin Yaydırılması Sosyal Turizm :

Ülkemizin değişik yörelerinde, aynı anda değişik iklim koşullarının hüküm sürmesi, tatillerin yaydırılmasını kolaylaştıran bir faktördür. Tatillerin daha geniş bir süre, örneğin 6 - 7 ay içinde kullanılabilme imkânlarının doğması, bir bakıma sosyal turizmle de yakından ilgilidir. Bu konunun fizikî plana intikâli, turistik merkez veya noktalarla beraber düşünülebilecek «Sosyal turizm merkezleri» olmaktadır. Sosyal turizm merkezleri, turistik merkezlerle beraber düşünülebileceği gibi, ayrı olmaları halinde bağlantıları ve aynı sosyal tesislerden yararlanabilme imkânları sağlanmalıdır. Turizm yatırım fonlarının belli bir kısmının, sosyal turizme ayrılması gerektiğine burada işaret etmek istiyoruz.

Turizm Planlama çalışmalarında dikkat edilecek bir diğer husus, ülkemize özgü turistik yerler ve turistik değerlerin öncelik kazanmalarıdır. Hitit ve Selçuk eserleri, veya Göreme gibi turistlerin yalnız yurdumuzda bulabilecekleri tarihî değerlerin, planlamada öncelik almaları gerekir.

Plâna Yaklaşım :

Sıraladığımız bütün bu çıkış noktalarından ayrı ayrı hareketle ve bölge planlarının çıkardıkları sonuçlarla, ülkenin tümününün kavranabildiği 1/800.000 veya 1/500.000 ölçekli ve bazı verilerin işlenmiş olduğu haritaların ışığı altında, bölgelerde turizm öncelikli alt bölgelerin tesbiti çalışmalarına başlanabilir. Bu çalışmalarda, ayrıntılı olarak anlattığımız ve ayrı ayrı gözönünde bulundurulacak çıkış noktalarının yanısıra, Bölge planı çalışmalarından elde edilen sonuçların özel ve önemli durumuna işaret etmek yerinde olur. Alt bölgelerin tesbitinde bir başka veri, 11. 5 Yıllık Kalkınma Planınca, o bölge için öngörülmüş yerli ve yabancı turist talebi ile, o bölgeye ayrılan yatırım miktarıdır. Bunların, alt bölgeler arasındaki dağılımı, fizikî planı etkileyen bir faktör olacaktır.

Turizm sektöründe çalışan işgücünün, turizm mevsimi dışında çalışacağı diğer iş sahalarına ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç ise, turistik merkezlerin yakınlarındaki şehirselleşmelerde, endüstri kuruluşlarında ve tarım alanlarında giderilecektir. Bütün bu noktalar arasında sosyal, ekonomik ilişkinin fizikî plana akseden yönü, alt bölge seçimini etkileyecektir. Diğer sektörlerde de olduğu gibi, yalnız ele alamıyacağımız turizm planlamasında da daha alt bölge sınırının tesbitinde, alt bölge içinde kalan tarım, endüstri ve turizm sektörleri arasında kaba da olsa bir dengenin var olması gerekir. Aynı şekilde turistik merkezler ile şehirselleşmeler ve onların dinlenme alanları arasındaki bağıntı alt bölgede düşünülmüş ve sağlanmış olmalıdır. Alt bölgenin, diğer alt bölgelerle ve gerektiğinde bölgelerle bağlantısının, fizikî planda çözümlenmesi gerekir.

Alt Bölge ölçeği 1/200.000 veya 1/100.000 olmalıdır. Bu planda ana ulaşım sistemi, yollar, metropol ve şehirselleşmeler endüstri kuruluşları, tarım alanları, ormanlar, korunacak tabii ve tarihî alanlar, turistik merkezler, turistik noktalar, dinlenme alanları, önemli tarihî kalıntılar, şifalı sular, av sahaları, turistik köyler, tesisler v.s. özel işaretlerle gösterilir.

Alt bölge, kapladığı alana bağlı olarak değişik sayıda «Bütün» (1) lerden teşkil eder. Bütün topoğrafik ve coğrafik bakımından homojen bir yapı göstermektedir. İçinde kendisini bölen veya parçalara ayıran dağ engebeleri, nehirler gibi doğal engeller yoktur. Bütün turistik fizikî planlamanın bölgesel hiyerarşisinde, birinci kademedir. Bütün'lerin tesbitinde doğal şartların homojenliği yanında, turizm yönünden de bir bütünlük gösteren yönlerin seçilmesi gerekmektedir. Örneğin, Bütün içinden geçen ana artere iki noktadan bağlanan bir çevresel yol sahildeki konaklama tesislerini, tarihî arkeolojik değerleri, şifalı suları, av sahalarını birleştiren bir ünite teşkil edebilmelidir.

(1) Bütün : Comprensorio anlamına kullanılmaktadır. Kapsamak, içine almak fiilinden türemiş bir isim.

Bütün'de artık iyice detay planlamaya yaklaşmış durumdayız. 1/25.000 hattâ 1/10.000 ölçekte çalıştığımız Bütün planı, bize Bütün'ün imkânlarını oldukça sıhhatli olarak verebilecektir. Aynı ayrı çıkış noktalarından hareketle vardığımız Bütün'de arazi üzerindeyiz. Onun her köşesini gezerek, nerelerde ne gibi tesisler kuracağımızı tesbit edebiliriz. Kaç turistik merkezde kaç yatak yerleştirebileceğimizi, iç turizme ve dinlenmeye ne gibi imkânlar yaratabileceğimizi, yaklaşık olarak hesaplayabiliriz.

Vardığımız bu noktadan daha detaylı planlara geçmeden bu sonuçları, alt bölgenin diğer Bütün'leri ile karşılaştırıp, alt bölge ve bölge yoluyla, Kalkınma plânındaki verilerle düzeltmemiz gerekir. Şimdi yeni sonuçlarla Bütün'e inerek dağıtımı orada yeniden yapar ve plânımızı düzeltirsek, detay plânlarına geçmeğe hazırız demektir.

Eğer sonuç bizi gene tatmin etmezse, aynı işlemi bir kere daha tekrarlamak gerekir. Bu çalışma sonunda elde edeceğimiz Bütün planı, şehrsel, kırsal yerleşmeler, endüstri ve tarım dahil olmak üzere, özellikle turizm ve dinlenme için, ölçeğinin gerektirdiği bütün mevcut, teklif tesis ve alanları göstermektedir. Bu plânın bitiminden sonradır ki, turistik merkez ve yerleşmelerle turistik noktalara ait 1/5000, 1/2000 ve 1/1000 ölçekli detaylı yerleşme plânları ile, mimarî projeler hazırlanabilir.

Uygulama ve İmar Kanunu :

Özellikle belediye hudutları dışında arazi kullanışı, bina yapım ve kontrolü için elimizde hukukî müeyyideler yoktur; veya dağılık ve yetersiz bir halde bulunmaktadır. (Eski eserlere ait müeyyideler, Orman Kanunu, Köy Kanunu v.s.)

Yalnız belediye hudutları içinde uygulanabilen 6785 sayılı İmar Kanunu 47 nci maddesiyle bu hudutlar dışında da bir uygulama kolaylığı getirmiştir. Adı geçen 47 nci madde şöyledir: «Belediye hudutlarına mücavir bulunan ve beldenin müstakbel inkişafı bakımından lüzumlu görülen belediyenin teklifi üzerine vilâyet heyetinin kararı ve İmar ve İskân Bakanlığının tasdiki ile kabul edilen sahalarda da bu kanun hükümleri tatbik olunur.»

İmar Nizamnamesinin 46. maddesi ise, adı geçen mücavir sahaların tesbitinde aranacak şartları belirtmektedir. Nizamnamenin 46. maddesi ise şöyledir. «Belediyelerce İmar Kanununun 47. nci maddesine göre teklif edilecek mücavir sahaların tesbit ve tahdidinde:

A) Bu yerlerin, beldenin sosyal münasebetleri dolayısıyla müstakbel inkişaf sahası veya sayfiyesi olduğu ve bu sebepten müşterek bir nizam altına alınması lâzım geldiği;

B) İmar Kanununun bu yerlerde tatbik edilmemesi halinde gerek iskân ve gerekse şehircilik bakımından doğabilecek mahzurların önlenmesi icap ettiği;

C) Bu yerlerin topoğrafik ve jeolojik durumları dolayısıyla İmar şartlarının tesbitinde zaruret bulunduğu;

D) Bu yerlerin şehircilik bakımından iskan dışı tutulması zarureti ile buralarda inşaata müsaade edilmemesinin gerektiği;

Gibi mucip sebeplerden bir veya bir kaçına dayanılması lâzımdır.

Bu suretle ve başka bir belediye hududuna tecavüz etmemek şartıyla teklif edilen mücavir sahaların hududu, Vilayet İdari Heyetinin kararı ve İmar ve İskân Bakanlığının tasdiki ile kesinleşir ve hudutlar içinde İmar Kanunu, İmar Nizamnamesi ve Talimatnameler hükümleri teklifi kabul edilmiş olan belediyece tatbik olunur.

Görüldüğü üzere kanun koyucu, «...Gibi mucip sebeplerden biri veya birkaçına dayanılması lâzımdır.» demekle yukardaki dört fıkra dışındaki benzer hallerde dahi maddenin uygulanabilmesi imkânını hazırlamıştır. Kaldı ki seçilecek ve planlanacak turistik merkezler, noktalar ve tesisler özellikle A fıkrası kapsamına da girmektedirler.

Bu maddelerin uygulanması ile, belediye hudutları haricinde kalan sahalarda da, İmar Kanunu kapsamına girmekte ve bu bölgelerde de arazi kullanışı ve her türlü inşaat kontrol altına alınarak araziden daha iyi yararlanılabilmesi sağlanmaktadır.

Fizikî Turizm Planlamasında Bugünkü Durum :

Son senelerde İmar ve İskan Bakanlığı, bahse konu olan maddeleri uygulayarak, fizikî turizm planlama çalışmaları yapmıştır. Örneğin, Kuşadası çevre düzeni planı, bu yolda yürütülen başarılı ilk uygulamalardandır. Nitekim bu plan hem turistik potansiyelin programlı bir şekilde kullanılmasını sağlamış ve hem de yatırımların belli bir koordinasyonla gerçekleşmesinde teşvik unsuru olmuştur.

İmar ve İskân Bakanlığı, Kuşadası'ndan başka, Antalya - Serik - Manavgat-Alanya sahil bandında Seferihisar Sığacık'ta, Nevşehir Göreme'de bu şekilde turistik planlar yapmıştır.

Fizikî turizm planları yapma görevi, kanunen İmar ve İskan Bakanlığından başka, Turizm Bakanlığına da verilmiştir. Nitekim geçen sene faaliyete geçen Turizm Bakanlığı Fiziksel Planlama Dairesi, bu alanda çalışmalar yapmaktadır. Son olarak Devlet Planlama Teşkilâtında kurulan, Bakanlıklar arası, bir komisyon, D.P.T. nin görüşüne uygun olarak, plan ilkelerine göre tesbit edilecek turistik öncelik merkezlerinin fiziksel planlama sorumluluğunu Turizm Bakanlığı, Fiziksel Plânlama Dairesine vermiş bulunmaktadır.

Ancak, genel yerleşme kararları politikası, uygulama ve kontrolü İmar ve İskan Bakanlığının kanunen verilmiş görevleri arasında bulunmaktadır. Esasen bölge planlama çalışmalarını da yürüten İmar ve İskan Bakanlığı, genel yerleşme ve çok yönlü arazi kullanma kararları arasında, turizm yönünden de değerlendirilmesi gereken yöreleri göstermektedir.

Turizm Bakanlığının Fiziksel Planlama Dairesi, bu yörelerden, gene kendi kriterlerine göre, veya Plan tarafından yatırım için öngörülenleri seçerek, ayrıntılı detay plânlarını hazırlar.

Herhalde Turizm Bakanlığının Fiziksel Planlama Dairesi ile İmar İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi arasında çok sıkı bir işbirliği olması gerekmektedir. Esasen turistik fizikî planlama çalışmalarının gerektirdiği koordinasyonu sağlamak için, D.P.T. nin koordinatörlüğünde bir «Turistik Fizikî Planlama Koordinasyon Komitesi» kurulmuştur. Komite İmar ve İskan Bakanlığı, Turizm ve Tarım Bakanlığı, Tarım Bakanlığı, İller Bankası Genel Müdürlüğü, Odalar Birliği Turizm Servisi'nin yetkili temsilcilerinden meydana gelecek ve gerekli durumlarda, kamu kuruluşlarından ve özel teşebbüsten yetkili temsilciler de komisyona katılacaklardır.

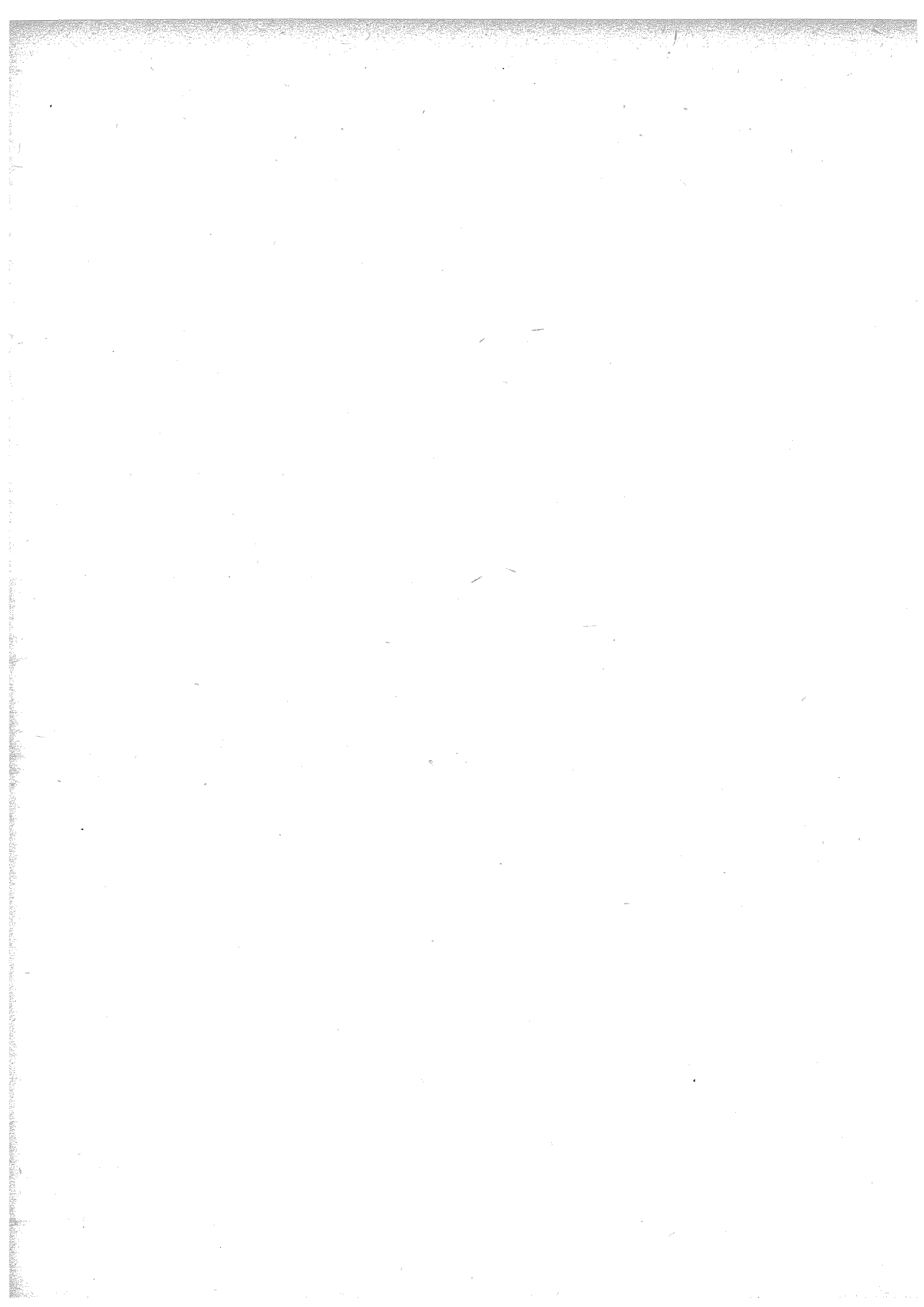
SONUÇ :

Şehirdeki en küçük yeşil ünitesinden Millî Parklara kadar çıkan bir yeşil alanlar sistemini düzenleyen Dinlenme Planlaması; ve dinlenme planlamasından en büyük turistik merkeze kadar bütün ülke yüzeyine yayılan turizm planlamasının muhakkak beraber ele alınmaları gerekir. Birlikte planlanmaları halinde bütün dinlenme ve turizm kaynaklarının tamamından en iyi şekilde faydalanmayla yarattıkları ekonomi çok yüksek olacak ve Millî Fizikî Plana sektörel planlama olarak, büyük katkıda bulunacaklardır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- 1) **Kalkınma Plânı :**
İkinci Beş Yıl 1968 - 1972
Başbakanlık Devlet Matbaası; Kasım 1967 — Ankara.
- 2) **Kalkınma Planı için, Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu :**
(5 Cilt); Devlet Planlama Teşkilâtı Müsteşarlığı Ocak 1966 — Ankara.
- 3) **Turizm Envanteri :**
Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Turizm Genel Müdürlüğü — Etüd ve Planlama Dairesi — Envanter Şubesi.
Ayyıldız Matbaası A. Ş. 1966 — Ankara.
- 4) **J.B. Perrin :**
«Urban Development and the Problem of open spaces»; Avrupa Konseyi Avrupa mahallî idareciler konferansı 5. Toplantı tebliğlerinden (7-10 Nisan 1964).
Ocak 1964 — STRASBUORG
- 5) **AKOĞLU Tunay :**
«Turizm Politikasının Ana Hatları»; Ajans - Türk Matbaası, Ankara — 1967
- 6) **AKOĞLU Tunay :**
«Turizm Gerçeklerimiz»
Ajans - Türk Matbaası Ankara 1967
- 7) **«La Civilisation des Loisi» :**
Marabout Üniversite, Editions Gerard, 1967 Verviers
(BELÇİKA)
- 8) **Güran Arman :**
«Türkiye'nin Turizm Gelişmesi ve Gerekli Mimarlık Gücünün Ortaya Çıkan Sorunları», Mimarlık Mecmuası 5.8.1966 İstanbul
- 9) **Akoğlu Tunay :**
«Türkiye Turizmde Fizikî Planlama Zorunluğu» **Mimarlık Mecmuası**
5.8.1966 İstanbul
- 10) **ARAN Sadri :**
«Tabiatı Koruma ve Peyzaj Güzelliklerinin Muhafazası Bakımından Millî Parklarımızın Önemi»
Millî Parklar ve Tabiatın Korunması Semineri
Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti Yayınları,
Sesen Tic. Ltd. Şti. Matbaası Ankara — 1967
- 11) **BAYER Zekâi :**
«Millî Park Anlamı ve Tabiatı Koruma Bakımından Önemi»
Millî Parklar ve Tabiatın Korunması Semineri
Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti Yayınları,
Desen Tic. Ttd. Şti. Matbaası Ankara — 1967

- 12) **ALATAN Halúk :**
«Şehir Planlaması ve Milli Parklar»
Milli Parklar ve Tabiatın Korunması Semineri
Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti Yayınları,
Desen Tic. Ltd. Şti. Matbaası Ankara — 1967
- 13) **CABIANCA Vincenzo :**
«Roma : verso un sistema generale del verde»
URBANISTICA N. 46-47, 1966 — Torino
- 14) **CLERICI, TERESI, VILELLOZZI :**
«Le attrezzature sportive del verde pubblico a livello di quaortiere»
URBANISTICA N. 46-47, 1966 — Torino
- 15) «Italia Da Salvare» **Sergisi Yayınları :**
Italia Nostra, Touring Club Italiano, ROMA — 1967
- 16) «Efes Bölgesi Turizm Plânlaması» :
Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, İmâr ve İskan Bakanlığı ortak çalışması.
Bölge Planlama Dairesi Yayınları Ankara — 1965
- 17) **CALZOLARI V., GHIO M: :**
Verde per la Citta, Istitute Tiberino Eredi De Luca,
ROMA — 1961

**«MİLLİ FİZİKİ PLAN AÇISINDAN
TÜRKİYE'DE DİNLENME VE TURİZM
PLANLAMASI SORUNLARI»**

ELEŞTİRME — TANSI ŞENYAPILI

ELEŞTİRME

TANSI ŞENYAPILI

Altı-yedi yıldır turizm konusu günün aktüel konuları arasında yer almıştır. Bu husus, hem yararlı, hem zararlı olmuştur. Faydalı olmuştur, çünkü konu enine boyuna tartışılmıştır. Zararlı olmuştur, çünkü enine boyuna tartışılma derken fazla detaya inilmiş, genel bazı kavramlardan sapılmıştır. Meselâ, uzun bir süre, turizmin bir sanayi sektörü olarak kabul edilmesi gerektiği üzerinde tartışmalara girilmiş, böyle bir sınıflamanın Türkiye'de günümüz koşullarıyla çelişmeye düşeceği gözden kaçırılmıştır. Bizce mesele, turizmi aktüel bir konu kimliğiyle değil, aynı diğer bir ekonomik sektör kimliğiyle ele almak, sektörel bir yaklaşımla incelemek yerinde olacaktır.

Sayın Alatan'ın tebliğinde öne sürdüğü görüş ve düşüncelere katılmadığımı söyleyemem. Sadece, Sayın Alatan'ın üzerinde pek durmadığı bir kaç noktaya değinmek ve konuyu daha bir genelliğe kavuşturmak istiyorum. Eleştiriye ayrılmış on dakika gibi kısa bir süre içinde, önce Millî Fizikî Plan çerçevesi içinde turizm sektörünün yerini görmeye çalışacak, MFP (Millî Fizikî Plan) - Ekonomik Plan kollaborasyonu içinde planlama kararlarına nasıl varabileceğimizi araştırarak ve bu kararların uygulamaları üzerinde duracağım.

Planlama vetiresi içinde fizikî plan unsuruna gereken ağırlık verilmediği için ekonomik plan ve mekânsal çevre arasındaki kopukluğu turizm sektöründe de müşahade etmek mümkündür. Bilindiği gibi, ekonomik yönden gelişmiş ülkelerde ekonomik yapı kendi gücü ile büyür ve ekonomik, sosyal, ve fizik gelişme kararlarını, gelişme planları ve ekonomik forcastların yönettiği fizik planlama verir.

Ekonomik yönden gelişmekte olan ülkelerde ise, ekonomik ve sosyal plânlara yapıldıktan ve tatbikat tedbirleri kararlaştırıldıktan sonra, fizik plan yapılır, çünkü bu tip ülkelerde kaynak kullanma minimum seviyededir; bu nedenle, fizik bir plan yapmadan önce bu kaynakları tesbit edilen öncelikler sırasına göre dağıtmak gerekir.

Turizm de ekonomik ve sosyal bir kaynaktır, bunun öncelikler dizisi içindeki yerini belirtmek için ekonomik ve sosyal bir analiz gerekir.

MFP'nin plânlama vetiresi içinde ağırlığını bulamamış olması turizm sektörüne, diğer sektörlerden ters bir yönde etkilemiştir. Diğer sektörlerde yapılan sosyo-ekonomik etüdler mekânsal bir çevre içinde yerlerini tam bulamamışken, turizm sektöründe bu çeşit etüdler dahi nisbeten zayıf kalmış; daha doğrusu, planda turizm sorunlarına daima değinilmiş, ama fizik çözüm getirilmemiştir. Buna karşılık, muhtelif karar seviyelerinde çeşitli fizik planlar yapılmıştır. Yüksek seviye karar mekanizmaları ve alçak seviye karar mekanizmaları arasında diyalog kurulamadığından, zaten belirli bir politikalar bazına oturmayan bu planlar, sorunlara çözüm getirememiştir.

Bu noktayı MFP kapsamındaki politikalar çerçevesi içinde biraz daha açarsak; Ekonomik ve mekânsal çevreler arasındaki entegrasyon eksikliğinin en belirli tezahürü dış ekonomiler kaybında görülmektedir. MFP bünyesi içindeki politika guruplarından, fonksiyonların hiyerşik kademelenme için dağılması ve faaliye-

tin ülke ölçüsünde dağılımının dengelenmesi, turizm sektörünü çok yakından ilgilendiren politikalar. Şöyleki, turist çeken zonların önemli bir özelliği de, bu zonlarda yaşayanların ekonomik ve sosyal seviyesidir, çünkü bu, turisti ağırlama, eğlendirme ve turist için hoş bir atmosfer yaratma potansiyelini tâyin eder. Bir turizm planının gayesi, turist akımını belli bir zaman periyodu içinde mesafe üzerinde yaymak değil, bunları belli noktalarda toplayıp ağırlama, dinlendirme ve böylece para harcama fırsatı vermektir. Sosyal ve ekonomik analizler yerleşmelerin bu çeşit servis ve atmosfer yaratabilme potansiyelini ölçer. Bir toplumun uygun bir turistik çevre yaratabilme potansiyeli ise, o toplumun dışa açılma derecesi ve şehirleşme derecesi ile doğrudan doğruya bağıntılıdır. Dolayısıyla, bu potansiyellerin tesbiti, şehirleşme ve şehrsel hiyerarşi politikalarının kesinlik kazanmalarıyla sıkı sıkıya ilişkilidir.

MFP'nin planlama vetiresi içinde yerini bulamamış olması, ya da şöyle diyelim, şehirleşme ve şehrsel hiyerarşi politikalarının eksikliği, turizm sektörü yatırımlarını yerleşmelerin turizm potansiyeli kriterinden mahrum etmiştir. Bu nedenle, bugün turistik yatırımlar her yerde rantabl olamamakta ve fonksiyonlarını görememektedir.

Kentsel fonksiyonların kademeleşmesi, elbette ki bu fonksiyonlarla paralel bir enfrastrüktür standartizasyonunu da getirecektir. Enfrastrüktürün bu hiyerarşiye göre dağıtılması, dış ekonomilerdeki kazançla ilâveten, turist mobilitesini arttıracak, zaman kaybı ve israfın önüne geçecektir. Meselâ konaklama tipleri kurulurken, kısıtlı kaynaklar ile, turist pazarlarının hâlen Orta Doğu'ya gönderdiği turist dalgalarının gelir sınıfları göz önünde tutularak belli standartta, fakat çok az yatırım ile kurulabilir kamp tesisleriyle, lüks olmayan, fakat ihtiyaçları belli standartta karşılıyan oteller inşasına gidilse (ki, böyle otellerin inşasına gidilmesi çok önemli bir husustur, çünkü meselâ fiatları orta gelir sınıfından turistler için çok yüksek olan, yüksek gelir sınıfından turistler içinse standartları yeter derecede yüksek olmayan bazı otel tesislerinin rantabl çalışmadıkları ve çalışmayacakları ortaya çıkmıştır), bu tip konaklama tesislerinin işletme ve bakım giderleri de düşük olacağından iç turizm de bu tesislerden geniş ölçüde faydalanabilecek ve böylece bu güne dek süregelen iç ve dış turizm yatırımları arasındaki ikilik azalacaktır.

Türkiye dış turizm konusunda tek başına değil, fakat Yunanistan, Lübnan ve İsrail ile birlikte düşünülmelidir. Çünkü, marjinal turist kavramı dolayısıyla yalnız bir tek ülke turist çeken bir nokta olarak büyümeyecektir. Bir ülke, yanındaki ülkelerle birlikte, bir turist çekme zonu olarak büyür. Türkiye'nin Güney Akdeniz ülkeleriyle olan bu önemli bağlantısını göz önünde tutan FAO uzmanı Prof. Baade'nin Ege ve Akdeniz sahillerimizi takip ederek güneye inen yol teklifi tek yönlü bir yatırıma örnektir. Böyle bir yolun maliyeti, Doğu-Batı istikâmetindeki dağları delegeği için, lüzumsuz derecede yüksek olacak; turizmin ötesinde bir fonksiyona, büyük ölçüde, hizmet etmeyeceği için bakım giderlerini karşılayamayacak; ve fazla uzun, belki de bu sebepten monoton bir yol olacaktır. Tek yönlü yatırım tekliflerinin dış ekonomilerde sebep olduğu kayıplar açıktır.

Diğer politika guruplarından bir diğeri, yatırımların ve faaliyetin bölgeler çapında dağılımına gelince: Turizm sektörü kaynaklarının taşınmazlığı ve dağılımındaki düzensizlik yüzünden yatırımlarda bölgesel dengesizlikler doğacağı açıktır. Yatırımlar bölge seviyesinde dağıtılırken kullanılacak turistik enfrastrüktür (kaliteli barınak, kaliteli yiyecek, kaliteli eğlence v.s.), servisler (kaliteli turistik servisler ve kaliteli belediye servisleri), iklim (turistik mevsim süresi), turistik kaynaklar (festival, çarşı, müze v.s. gibi değiştirilebilir kaynaklar; eski eserler, sanat eserleri, dini eserler v.s. gibi değiştirilemez kaynaklar; plâjlar, av kaynakları, vejetasyon v.s. gibi korunması gereken ancak uzun vadede değiştirilebilir kaynaklar), ve halkın turiste davranışı (şehirleşme), gibi kriterler bazı bölgeleri başlıca bölge içi dinlenme fonksiyonlarına hizmet için elverişli bulurken, bazı

bölgeleri ise iç ve ya da dış turizme hizmete elverişli bulacaktır. Kriterlere şehirsel hiyerarşi ve mesafeler ve gelmesi beklenen turist sayısı ağırlıkları da eklenince hangi bölgelerin ne çeşit bir değişmeye tabi olacakları ve bölgeler arası ve içi öncelikler dizisi ortaya çıkacaktır.

Akım münasebetleri ve mekânsal organizasyonda düzeltmeler ile nisbeten izole bölgelerin sisteme katılması beklenir. Bu durumda, bu bölgelerin turizm yatırımlarından alacağı fayda nisbeten artacaktır. Ama gene de önceliği, yukarıda verilen kriterler yönünden Marmara, Ege, ve Akdeniz Bölgeleri'nin alacağı açıktır. Bu durumda, turizm yatırımlarının dağıtılmasında bölgeler arası bir dengeye ulaşacağı beklenmemelidir. Öyle sanıyorum ki Sayın Alatan ile bu konuda biraz ayrılıyoruz.

Burada bir nokta üzerinde daha durmayı faydalı görüyorum. Sayın Alatan tebliğinde, dinlenme ve bu konuyla ilişkili olarak, gerek kent gerekse bölgeler çapında açık mekân tesisi ve gerek varolan gerekse tesis edilecek açık mekânların korunması üzerinde çok detaylı olarak durmuştur. Bu husus, benim açık mekân konusunda daha genel düzeyde bir kaç söz söylememe fırsat vermektedir. Şöyle ki; ayrıntılara inmeden önce, bence cevabı araştırılması gereken bir sorunun mevcudiyeti gözden kaçırılmamalıdır: Açık mekân politikası acaba bölgesel gelişmeyi etkiler mi? Kanaatımca böyle bir politika gelişmenin kesafetini etkilemekten çok fizik biçimini etkileyecektir. Oysa, gene kanaatımca, bölge gelişmesinde ya da gelişme politikasında fizik biçimden çok gelişme kesafetinin artırılması, hiç değilse sağlanması önem taşımaktadır. Fizik biçimi gelişme tercihlerinden biri olarak kabul edebileceğimize göre, bir kere genel bir politika tesbitinde anlaşmaya varıldı mı bu özel tercihi realize etmek pek o kadar güç olmayacaktır. Asıl mesele genel tercihi koyabilmektir, bir öteki deyişle, MFP içinde turizm planlamasının yerini işaretleyebilmek, ağırlığını tâyin edebilmektir.

Gene dinlenme ve koruma fonksiyonlarının sağlanması ve geliştirilmesi konusunda bir başka açıdan bir yaklaşım öne sürmek mümkün gözükmektedir. Turizmin sektör olarak mekânsal çevre içinde diğer ekonomik sektörlerle ilişkilerinin araştırılması, tesbit edilmesi ve açıklığa kavuşturulması, hem genel MFP içinde turizm planlaması kavramına vuzuh getirecek, hem de dinlenme ve koruma fonksiyonlarının (bölge içi yahut kent içi) realizasyonuna yardımcı olabilecektir.

Sözlerimizi açmak için meselâ sanayi sektöründe yer seçimi konusunu ele alabiliriz. Sanayi de yer seçiminde çevre faktörlerinin rol oynayacağı açıktır. Tarih boyunca kentlerimize şekil veren önemli faktörlerden biri de mal, bilgi, ve insan taşıma maliyetlerinin düşürülmesiydi. Bu maliyetler ise hiç bir zaman sifra eşitlenemeyeceği için benzer ya da benzemez tesislerin yayılmasına eşlik eden dış ekonomiler yerleşmedeki önemlerini muhafaza edeceklerdir. Ama eğer bu maliyetlerde seküler düşmeler gerçekleşecekse, taşınmaz kaynakların yerleşme determinantları olarak ilerde daha önem kazanacağı açıktır. İş saatlarında azalma ve harcanabilir gelirdeki artma gelir dağılımındaki kutupların dağılması gibi bir olaya eşlik ederse, seçimler dizisi, ki yer seçimi de bunlara dahildir, daha çok kişiye açık olacaktır.

Bu konuda MFP'nın turizm sektörüne getireceği en önemli özellik, bu sektör politikasının belli bir mekânsal çevre içinde şehirleşme, sanayi ulaşım, arazi kullanma, dinlenme, tarihi ve tabii kaynakların değerlendirilmesi ve korunması politikaları paralelinde düşünülmesi olacaktır. Bu politikaların bir çerçeve içinde düşünülmesi neticesi, turizm planlamasının açısı genişliyecek, sektörlerin birlikte düşünülmesinden doğacak ekonomiler kazancı enternalize olacaktır. Bu çerçeve içinde, Sayın Alatan'ın tebliğinde üzerinde ayrıntılarıyla durduğu kent içi dinlenme ve koruma fonksiyonları yerlerini kolayca bulacaktır.

Millî Fizikî Plan ve Ekoncmik Plan kollaborasyonu konusunda da bir kaç söz söylemek gerekirse: bu kollaborasyon bize sektörler çapında bir politikalar gurubu, makro seviyede strateji, kriterler ve normlar gurubu getirirken bölgedeki ilgili sektörün talep ve yatırım programını verecektir. Fiziki bölge planı ise, bize, bölgedeki ilgili sektörün talep projeksiyonu ile, bilhassa arz durumunu verecektir. Gene, gerek MFP'dan gerekse bölge planından lüzumlu haritaları alacağız. Bütün bu malûmat bizi, plânlanacak yerin seçimine, plânlama önceliklerine ve plânlama kararlarına götürecektir.

Tatbikata gelince, bu konuda DPT, Turizm ve Tanıtma ve İmar ve İskan Bakanlıklarının genel politikalar tesbitinde işbirliği yapacakları, bunun ötesinde Turizm Bakanlığı kredi düzenlenmesi gibi tatbikat faaliyeti ile ilgilenirken, İmar Bakanlığının da arazi kontrolü, baz haritaların hazırlanması ve ya da baz ve detay haritalarının onaylanması fonksiyonlarını göreceği açıktır. Bu görevlerinde bu örgütler ilgili diğer kamu kuruluşlarından ya da meslek kuruluşlarından destek görmelidirler. Bu çerçevede içinde Sayın Alatan'ın getirdiği iki noktaya ben de değinmek istiyorum.

Bilindiği gibi, mevcut imar planlarının yetkisi sadece belediye hudutları ve bunların hemen etrafındaki saha içinde kalmaktadır. Şehir hudutları dışında arazi kullanma kontrolü yoktur. İmar Bakanlığı bu kontrolü sağlayabilmek için kır Koruma Kanunu'nu çıkartmayı düşünmektedir. Fakat bu yolda yapılmış büyük bir hazırlık yoktur. İmar Bakanlığı ayrıca Turizm Bakanlığı ile birlikte kıyıların korunması ve kıyı inşaatlarının izne tabi tutulması konusunda işbirliği yapmaktadır. Fakat şehirlerde bile tatbikatı zor olan imar kanunlarının kontrolün zayıf olduğu kıyılarda tatbikatı çok daha zordur. Bu sebeple, İmar Bakanlığı'nca hazırlanan ve hazineye ait araziye idare edecek olan Arsa Ofisi Kanunu teklifi faydalı olacaktır. Kanun'da kıyıların tanımı açık değildir, dolayısıyla bu tanımı kıyıları hanize arazisine katacak şekilde yapmakta fayda vardır. Bir kamu tesisi tarafından idare edilen kıyılarda kontrol ve İmar Kanunlarının tatbiki kolaylaşacaktır. Bir kere bu kontrol mekanizması işletildikten sonra, kıyıların özel tesislere belli sürelerle kiralanması mümkündür. Bu kontrol mekanizması kurulmazsa büyük kentlerin eteklerinde ve kıyılarda görülen karmakarışık gelişme artacak ve gerekli standartları uygulayabilmek için daha radikal tedbirler alınması yoluna gidilecek, ya da bu sahalarda terkedilecektir.

TARTIŞMA AYDIN GERMEN

Türkiye'de muayyen bir zenginleşme süresi içinde olduğumuzu var sayıyoruz. Bu gözle de görünüyor zaten. Şahıs başına gelir artışı. Şimdi bu süreç içinde, bu devre içinde bahsettiğimiz arazi parçaları yoğunlaşacaktır ve kapışılacaktır. Bunun bir neticesi boş arazi kalmama yoluna gidilecektir. Halbuki ilerki daha zengin toplum belki bu boş arazileri arayacaktır.

Bunun üç (diyelim yarı geometrik) tipi var. Bir, yeni şehir teşekkül edecek, diyelim takriben bir milyon kişilik, bizim bugünkü gidişimiz Türk toplumunun bu yeni, bir milyon kişilik şehir içinde üç kuruşluk boş saha alamayacağı gidişidir. Dolayısı ile ikinci tipe atlıyoruz. Meselâ yirmi sene sonra çok yoğun tedbirleri ile Alatan'ın bahsettiği şehrin on dakika ötesinde yöreler, bunların tabii arazi ve fiat yapısı değişik, fakat işe taşıt v.s. giriyor. Üçüncü olarak hiç şehirleşme fiatları tesirinde kalmayan sahalar var. Bunlarında Türk toplumu tarafından mal edilmesi var. Memleketimizde (kısaca bir şeye değinelim) «herkesin» arazi üzerinde mülkiyeti var. Bazı belediyelerin (bilhassa İstanbul) yaptığı gibi hiç bir şekilde bazı adamların mülkiyet hakkı varken bazı adamların mülkiyeti de yeşil saha içinde düşüyor diye onları bu haklardan ayırmayalım. Böyle bir sistemi geliştirmemiz değil bir an evvel öldürmemiz lâzım. Bu çevre ve içinde konuşuyorum.

Bir de, dediğim gibi, çok uzak mesafelerde üçüncü tip, şehir fiatı strüktürüne girmeyen yerlerde şimdi zenginleşmekte olan Türk toplumu bahsettiğimiz hümanistik çerçeve içinde yirmi yirmi beş sene içinde bu tip arazileri nasıl elinde tutacaktır veya satın alacaktır.

47 inci madde. Alatan'ın bu noktaya temas etmesine sevindim. Yalnız kanun koyucunun niyeti bu değildir. Geçmiş üç dört sene zarfında 47 inci maddenin Türkiye'nin çeşitli yerlerinde yakın arkadaşlarımız tarafından lâstik gibi uzatıldığını gördüm. Zannediyorum 47 inci madde bu şeye mütehammil değildir. 47 inci madde aslında kontrol maddesidir. (İskân dışı tutmak meselesi). Zannediyorum bu hava kuvvetle maddede vardır. Alatan'ın «gibi» ile başlayan cümleye işaret etmesine de çok memnun oldum. Yalnız bu ibarenin Devlet Şurasından geçirilmesi dört gün sürmüştür ve gene de zayıf bir ifadedir. Fakat bu şekilde tefsir edilebilmesi için geçirilmiştir.

Gene de Türkiye'de Alatan'ın bahsettiği tip plânlamanın yapılmasına 47 inci maddenin kuvvetli bir destek olmadığı kanaatindeyim. Kendileri de herhalde o kanaattedirler, bunu hemen görüşmek istedim. Teşekkür ederim.

TURGUT CANSEVER

Evvelâ 47 inci maddenin gerçekten bu kadar geniş bir arazi kullanım problemi halletmek için yetersiz olduğu hususundaki kanaatimi Aydın Germen'e iştirak ederek tekrar etmek istiyorum. Bu geniş arazi kullanım kararlarını başarıya ulaştırmanın bir yolu olarak sayın tebliğ sahibi hazine arazisinden arazi ofisi kanunu yolu ile faydalanmak imkânı olduğunu söyledi. Bu hususta tahminlerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini bilmiyorum. Şöyle ki hazine arazisi doğrudan doğruya hazineye tescil edilmiş yani hazine tasarrufunda olarak Türkiye'de ne kadar bir alan kaplıyor? Bunun üzerinde bilmiyorum kendileri bir çalışma yaptılar mı? Sarih bilgiye sahip olduğumuzu sanmıyorum. Ben iki yerde İstanbul'da yani Doğu Marmara bölgesinde ve Ayvalık kasabasında bu işle bu mesele ile ilgilendim. Meselâ Ayvalık ta hazine arazisi esas itibarı ile köylere terk edilmiş vaziyette idi. Yani köy merası olarak kullanılıyordu. Bunun köy merası olmaktan çıkartılmasına belirli bir hayvancılık politikası varsa o kadar kolay bir iş değildir. Ancak köy merasını köylüler zaten taksim etmeğe yani satmaya başlamışlardı. Sahil bu satılan şeridin önünde teşekkül eden bazen yüz elli metre bazan otuz metre denizin getirdiği bir kumluk yeni bir alan mevcuttu ki kumlu alanda tescilsiz arazi olarak gine hazineye ait bir arazi idi. Tek başına bu otuz ilâ yüz elli metrelik şeritleri sahil kullanımında temel dayanak olarak ele almamız mümkün değil. Köyler adına ziraat yahut mera maksadı ile tahsis edilmiş arazinin de ne ölçüde turizme tahsis edilebileceği yahut dinlenmeye tahsis edilebileceği ayrı bir mesele. Şimdi dolayısı ile önemli olan husus turizm ve dinlenme maksatları ile gerekse şehirleşmeyi düzenleyebilmek için toprak mülkiyetinin önemi ne işaret etmek istiyorum. Bunun gerçekten seminerin çok önemli bir konusunu teşkil ettiği kanaatindeyim plânlar yapılmak için eğer yapılmıyorsa işe yaramak için yapılıyorsa bunların gayet ciddi bir arazi politikasına bağlanması gerekecektir ve bu zaruridir. Yarın herhalde şehir plânlaması metropoliten meseleleri mevzubahis olacak. O zaman bu konuya daha geniş bir şekilde temas etmek fırsatını bulacağız. Fakat turizm plânlamasında yalnız kullanım sahalarını değil meselâ koruma sahalarını da arazi politikası içerisinde mütalâa etmek mecburiyeti olacaktır. Aksi takdirde koruma sahalarının korunması çok büyük zorluklar getirecektir. Dolayısı ile arazi ofisi kanununun çok şuurlu bir kanun olarak çıkması zarureti vardır. Yine bu kanunla ilgili olarak kanunun ilk taslağı yine eğer yanılmıyorsam burada bulunan bazı arkadaşlar tarafından 1960 senesinde hazırlanmıştı. O taslakta ön görülen şumullü karakterin benim elime geçen iki sene evvelki taslaklarda tamamen bertaraf edilmiş olduğunu gördüm. Bugünkü hali nedir bilmiyorum. Dolayısı ile kanunun bugün çıkmasını temenni etmek herhalde yetersiz olacaktır. Teşekkür ederim.

Efendim arkadaşımız Halûk Alatan bey, hazırladıkları gayet ayrıntılı tebliği ile ülke düzenleme disiplininin konusunu teşkil eden beş sentetik elemandan sadece birini fakat çok iyi bir şekilde açıkladılar. Ben bu fırsattan faydalanarak yeni yeni memleketimizde de anlaşılmağa başlayan, önemi anlaşılmağa başlayan, tarihsel gelişmenin incelenmesi sonunda hemen hemen değişik ekonomik ve sosyal yapıya sahip ülkelerde bu sentetik elemanlarda bir farklılık ortaya çıkmamasından da yararlanarak, bu elemanları bir defa daha ortaya koymak istiyorum. Çok kısa bir şekilde, bu beş elemanı, artık klâsik olmuş bir bilgi olmasına rağmen, henüz ulusal ölçüde şehircilik sorunlarının çözümü ile ilgili faaliyetlerde sistemli bir şekilde ele alınmadığını gördüğümüzden dolayı, bir defa hatırlatmakta fayda görüyorum. Ülke düzenlemenin bir numaralı sentetik elemanı, ilk üretime yarayan, diğer deyişle, beslenilecek mekândır. Burada hayvancılığa, tarıma, meyvacılığa kara ve balık avına, su ve elektrik ekonomisine ve madenlerin işletilmesine doğrudan doğruya tahsis edilmiş bölgeler söz konusudur. Ülkemiz sanayileşmeye önem verdiği ölçüde bu bölgenin önemi de o nispette artacaktır. Yani bu diğer bir deyişle, doğrudan doğruya tarımsal faaliyetlere tahsis edilmesi, ulusal toprak servetinin korunması bakımından esas hedef olan bölgelerin milli bir kanunla garanti altına alınması zamanının da geldiğini gösterir. Aksi takdirde, bu toprak serveti endüstriyel gelişme ile çelişme halindedir. Yavaş yavaş bunlar elden gider. İkinci bölge, endüstriyel üretim bölgeleridir. Bu bölgelerin ayırt edilmesi ister desantralizasyon gayesi ile ister santralizasyon gayesi ile olsun Türkiye gibi geniş bir toprak sathına sahip olan bir ülkede her ikisinin de uygulanacağı yerler vardır. Bir ülkesel, bölgesel hesap sorunudur. Teknisyenlerin işidir. Üçüncü eleman, ulaşım mekânı ki Alatan bey tebliğinde, ister istemez, turizm ve dinlenme sorununu ele aldığı zaman ulaşım mekânına temas etmek zorunluluğunu duydu. Fakat ulaşım mekânı yalnız turizm ve dinlenme mekânı ile mi ilgilidir? Endüstriyel üretim bölgeleri tarımsal üretim bölgeleri ve dördüncü eleman olan ikamet mekânı ile de aynı derecede ilgilidir. Beşinci eleman ise doğrudan doğruya Alatan beyin tebliğinin sahasına giren mekân ki bir ülke yüzeyinin dinlenmeye, gezinmeye, eğlenceye tahsis edilmiş olan zonlarıdır Tarım sektörünün faaliyetlerinin büyük kısmını teşkil ettiği bir devreden, yani primer uygarlık devresinden sekonder uygarlık devresine geçiş halinde bir ülke olan Türkiye’de bu safhaya geçiş yoğunlaştıkça tersiyer uygarlık diye nitelendirdiğimiz — ki yarımın «luazir» medeniyeti olarak da vasıflandırılmaktadır. Bir üçüncü devrede, bu beşinci mekân daha çok önem kazanacaktır ki Alatan bey bu konuya gayet isabetli bir şekilde temas etti. Dikkatler çekti. Şimdi bu beş sentetik elemanın kendi aralarındaki ilişkileri ve Ulusal Plân hedefleri ile olan münasebetleri bugünkü düzen içinde ne derece kurulabilir? Temel sorun buradadır. Bunu cevaplandırabildiğimiz zaman Türkiye’de gerçek mânada bir ülke düzenleme faaliyeti başlayabilir. Bizim kanımızca, bu her şeyden önce bir organizasyon, bir organlaşma meselesidir. Belki de devlet plânlama teşkilâtının reorganizasyonu meselesidir, yahutta ona paralel bir ülke düzenleme dairesinin kurulması meselesidir. Tabii ki bu konu bizi aşan bir konudur. Bu konu üzerinde idarecilerimiz ve organizasyon meseleleri ile uğraşan uzmanlarımız düşünmelidirler, teşekkür ederim.

BÜLENT GÖZEN

Bu seminer boyunca en çok işittiğimiz bir kelime «model» dir. Hep modellerden söz edildi, matematik denklemler konu ortaya Turizm konusu konuşulurken ben gene bir model aradım. Mühendis olarak matematik sevmekten öteye, seminer boyunca doğan alışkanlıktan da değil; karayolculuk bakımından önemi var da ondan. Bize mütemadiyen gelirler. «Şu yolu yapın çok turistik» derler, öteki yol, «o daha turistik»; bir başkası «fevkalâde turistik».

Peki bunun ölçüsü ne? Bir takım parametrelerden bahsedildi, güneş gibi, yol gibi, deniz, barınak, tarihi zenginlik vs. gibi. Acaba turizm geliri nedir? ve bu gelirden bu faktörlerin ağırlıkları nedir? Yani bir takım denklemler kursak, ister teorik isterse deneylerle ve her bir faktörün nisbi önemini belirtmiş olsak. Hep şikâyet ederiz ki harcadığımız para turistten bıraktığı paradan fazladır. Madem ki öyle parayı nereye harcayacağım, nasıl harcıyacağım bilmiyorum demektir.

Ben bilsem ki turist gelirinde yolun hissesi yüzde şukadardan; şukadar TL. dır. Gerekli yol yatırımı ondan azsa yaparım o yolu. Aksi halde direkt işletme giderleri tasarrufu esaslı ile turist için yol yapmak mümkün değildir.

Turistin tasarrufu değil, masrafı benim kârımdır zira. Diğer turistik yatırımların müdafaası için de bu tarz modeller gerekir.

HALUK ALATAN

Efendim, müsaadenizle cevaplara, en önemli bulduğum konudan girmek istiyorum; o da 47 inci madde ve Arsa Ofisi Kanunu. Hemen şunu belirteyim ki Aydın ve Turgut beylerin bu madde üzerinde söylediklerine genellikle katılmaktayım. 47 inci madde bugün için yeterli değil. Eğer Arsa Ofisi Kanunu arzu edilen şekilde çıkarsa — ki son durumunu bilmiyoruz — ve planladığımız yerleşmeleri, fiziksel yerleşmeleri kontrol altına alabilirsek, 47 inci maddeye lüzum kalmayacaktır. 47 inci maddenin ileri sürülmesinin nedeni, bugünkü şartlar altında, geçtiğimiz bir iki sene içinde İmar ve İskân Bakanlığınca Belediye hudutları dışında ne gibi kontrol ve düzenleme çalışmaları yapıldı; bunu belirtmekti. Bize verilen tebliğ konusunda, bu isteniyordu. Burada sayın Şenyapılı'nın bu konuya değindiği noktaya işaret etmek istiyorum. Şenyapılı, kıyıların hazine arazisi olması gerektiğini ileri sürdü. Belki aynı şeyi söylüyoruz ama hazine arazisi şeklinde düşünmediğimizi, kamu yararına kullanma ile, hazine arazisi arasındaki açık farka işaret etmek istiyoruz. Aydın Germen bey 47 inci maddenin kontrol havasında olduğunu ve Turgut Cansever bey de hazine arazilerinin az olması dolayısıyla bu arazilerin arsa ofisine verilerek kullanılmasının sakıncalarını belirtti. Yanlış ifade etmiş olacağını söylemek istediğimiz kat'iyen hazine arsalarını kullanmak veya onları parsellemek değil. Daha üst kademede ve geniş alanları kapsayarak hazine arsalarını da içine alacak bir Arsa Ofisi Kanunu, stok yapabilme imkânı ile, alacağı arazileri belirli şart ve kriterlerle hazırlanmış planlar uyarınca kullanma, kiraya verme imkânlarını yaratacaktır. Bu suretle 47 inci maddeye duyulan ihtiyaçta ortadan kalkmış olacaktır.

Aydın Germen bey, bir de tabirlere değindiler. Bu noktada da kendisine katılmamak mümkün değil. Yalnız belirttikleri gibi, bugün bir araştırma çabası içindeyiz. İlerde daha iyi bir terim birliği içinde, ekonomik ve fiziksel plâncıların anlaşarak, koordine bir şekilde el ele çalışacağına inanıyorum.

Bir de şehirleşme fiatına değindiler. Acaba şehir içindeki 10 M2 yerine, kısıtlı tutularak şehir dışında bir yer alınması daha mı ucuz olur? Şehirleşme fiatı olarak hesaplanması gerekir.

Bülent Gözen bey, plânlama çalışmalarına turizmin parametre olarak girmedikten bahsederek, bir model olmadığını belirtti. Biz bir miktar buna değinmek istemiştik. İkinci Beş Yıllık Plânın hazırlanması sırasında çalışan özel ihtisas komisyonu şöyle bir sıralama yapmış: Örneğin tarihî eserlere, ıralara, tabii güzelliklere, folklor değerlerine hepsine belli bir puan vererek toplamları bulunmuş. Bu suretle en yüksek puanı toplayan, sıralamada öne geçiyor. Yalnız bir şey dikkatimi çekti: Konya, Ankara'nın iki misli bir puana sahip. O zaman bu puanlandırmanın bir gözden geçirilmesi gerektiği kanısı uyandı bende. Entegre ulaşım plânlamasına turizm, tesbit edilen kriterlerle muhakkak girmelidir.

Sayın Tansı Şenyapılı'ya teşekkür ederim. Tebliğimdeki boşlukları dolduran bir kritik yaptılar. Bu boşlukların, ekonomik plânlama ile fiziksel plânlama arasındaki boşluklar olduğu ve bu seminerin bunların doldurulmasında, kapatılmasında büyük katkıda bulunacağı kanısında olduğumu belirtmek isterim.

Hac yolu ve tek yönlü yatırım konusunda söylediklerine katıldıktan sonra bir noktaya değinmek istiyorum. Bölgeler arası dengeye turizmin katkısını şöyle söylemek istemiştik: Önümüzdeki yıllarda turizm yatırımlarının bölgeler arası dağılımında yalnız turistik potansiyel değil, başka veriler de gözönünde bulundurulmalı. Yoksa bu yatırımların yayılmasının doğru olmadığı noktasında Sayın Şenyapılı'ya ben de katılıyorum; kaldı ki Devlet Plânı da turistik faaliyetlerin belli noktalarda yoğunlaşmasını ve yatırımların o noktada birikmesini ön görüyor. Bu kadar efendim, çok teşekkür ederim.

**ULAŖTIRMA ŖEBEKESİNİN MEMLEKET
ÇAPINDA ENTEGRASYONU**

N. CENGİZ YÜCEL

ELEŖTİRME — BÜLENT GÖZEN

Giriş:

Bu yazımda ulaştırma şebekesinin memleket çapında entegrasyonu konusunda karşımıza çıkan problemlerden ve ulaştırma şebekesinin entegre bir şekilde planlanmasında göz önünde bulundurulması icap eden hususlardan ve ulaştırma planlarında kullanılmak üzere geliştirilmiş metodlardan bahis edeceğim. Takdir edilir ki ulaştırma problemleri, ulaştırmanın çeşitli sahalarda hayati ehemmiyeti haiz fonksiyonları olması dolayısı ile çok yönlüdür. Böyle bir yazıda bu problemin bütün vecheleri ile tartışılmasına imkân yoktur kanaatindeyim. Bundan dolayı, ilk olarak bu yazımın sınırlarını tesbit etmek isterim.

Bu çalışmada ulaştırma sektörünün entegre bir şekilde plânlanması problemine daha ziyade bir ulaştırma iktisatçısı olarak yaklaşıma çalıştım. Ulaştırma ekonomisini burada, bir ekonominin ulaştırma sektörüne ne kadar yatırım yapması, ikinci olarak da bu sektöre yapılacak yatırımların çeşitli ulaştırma modelleri arasında en iyi ne şekilde dağılması icab ettiğini tayin eden bir çalışma olarak tarif ediyorum. Ayrıca, memleketimiz gelişme çabaları içinde olduğu için, gelişmekte olan ekonomilerin özellikleri ile ulaştırma problemleri arasındaki ilişkiler üzerinde de durulmuştur.

Yine bu çalışmanın sınırlarının tesbit edilmesi bakımından ulaştırmada entegrasyon denilince ne anlamamız icap eder, bunun da tarif edilmesi gerekmektedir. Ulaştırma faaliyetleri, her türlü alanlarda bir takım ihtiyaçlara cevap vermek için doğmuş faaliyetler olduğundan, ulaştırma sektörünün bir boşluk içinde plânlanması düşünülemez. Bundan dolayı, ulaştırmada entegrasyon denilince ilk olarak bu faaliyetlerin memleket içindeki her türlü ekonomik faaliyet ve sosyal plânları ile entegrasyonu ve ikinci olarak da bu sektörün kendi içinde koordinasyonu olarak anlaşılması icab ettiği kanaatindeyim. Bu çalışmada «entegre» mefhumu bu şekilde anlaşılmalıdır. Bu demektir ki ulaştırma sektörünün optimal bir şekilde plânlanmasının, daha geniş bir şekilde hazırlanması icap eden ekonomik ve sosyal plânın çerçevesi içinde yapılması zorunluluğu vardır. Pek tabiidir ki bu durum, çok kompleks bir plânın ortaya getirilmesini icap ettirir. Böyle bir plânlamada, ulaştırma ekonomisinin ortaya koyduğu esaslar, bu büyük meselenin ancak bir kısmına faydalı olabilir. Fakat şu kanaatimdir ki, bu meselede ekonominin rolü hayati ehemmiyeti haizdir.

Ulaştırma şebekesinin entegre bir şekilde plânlanması meselesinde üzerinde durulması icap eden bir husus, hattâ ilk husus, sektörden neler beklenildiğinin açık bir şekilde tesbit edilmesi meselesidir. Oysaki, ulaştırma faaliyetleri çok çeşitli alanlarda ehemmiyetli ve kaçınılmaz roller oynayan faaliyetlerdir. Bunun için bu rollerden kısaca bahis etmek istiyorum.

Ulaştırma Faaliyetlerinin Önemi :

Ulaştırma faaliyetleri çeşitli alanlarda son derecede önemli roller oynar. Bu rolleri genel sahalarda ve iktisadî alanlardaki önemleri olarak iki gurup halinde inceleyebiliriz.

Ulaştırma Faaliyetlerinin Genel Sahalardaki Rollerini :

Bir memleketin sosyal ve kültürel sahalardaki birliği ancak yeterli bir ulaştırma şebekesinin varlığı ile sağlanabilir. Zira bir cemiyet veya bir memleket değişik ortamlara, problemlere mahalli fikir, inanç ve geleneklere sahip bölgelerin birleşmesinden doğar. Bölgeler arasındaki, yukarıda bahsi geçen unsurlardaki fark-

lar da ancak bölgeler arasında temasların kurulması ile ve fikir teatileri neticesinde izale olabilir ve eğitim, fikir ve hayat görüşlerinde bir birlik ancak bu şekilde sağlanabilir.

Politik alanda da bütün yurt sınırlarını kapsayacak bir birliğin kurulmasında yine yeterli bir ulaştırma sektörünün mevcudiyeti ile kabildir.

Ulaştırma sektörünün, millî müdafaa mevzuundaki ehemmiyeti de gayetle aşikârdır.

Ulaştırma Faaliyetlerinin Ekonomik Alanındaki Roller : Ulaştırma faaliyetlerinin iktisadi alandaki hayati mahiyette olan rollerini şu şekilde belirtilen şekilde mütalâa etmek mümkündür.

Ulaştırma ve Üretim Faaliyetleri : Ulaştırma ile üretim faaliyetlerinin çok yakından alakalı olduğu açık bir gerçektir. Ulaştırma, en basit tarifi ile herhangi bir maddenin bir mahalden diğer bir mahalle naklidir. Bir üretim faaliyetinin doğabilmesi için gereken ham maddenin üretim mahallerine nakli ve işlenmiş malların tüketim yerlerine kullanılmaya mahallerine sevkini temin edilmesi gereklidir.

Ayrıca, zamanımızın teknolojisi, bir çok üretim faaliyetlerinde büyük çapta yapılacak üretimlerde maliyet fiatlarının düşmesini sağlamaktadır. Aşikârdır ki, üretim faaliyetlerinin geniş çapta yürütülebilmesi ucuz ve yeterli bir ulaştırma şebekesinin mevcudiyetine bağlıdır.

Bir memleketin tümü göz önünde bulundurulursa, bölgeler arası ihtisaslaşma ve bundan doğacak ekonomik kazançlar yine iyi bir ulaştırma şebekesinin mevcudiyeti ile kabildir.

Ulaştırma faaliyetlerinin, yukarıda kısaca belirtmeğe çalıştığım Üretim faaliyetleri ile olan ilişkilerinden dolayı, meydana getirilecek ulaştırma şebekesi üretim faaliyetlerinin mahallerinin tesbitinde, dolayısı ile bir memleket çapında ele alınacak fizikî planlamada son derecede etkili bir rolü olacaktır.

Ulaştırma ve Dağılım : Ulaştırma faaliyetlerinin üretilmiş maddelerin dağılımındaki rolü de çok aşikârdır. Büyük çaplarda ele alınan üretim faaliyetlerinden doğan malların nihai tüketim noktalarına tevzii ekonomik bir şekilde temin edilirse böyle büyük çapta üretim faaliyetleri doğabilir. Ulaştırma faaliyetleri pazarların genişlemesine yol açan ve bu şekilde yeni üretim faaliyetlerinin meydana gelmesini sağlayan unsurlardan biri olur. Kısaca, ulaştırma, üretim faaliyetlerinin kaçınılmaz bir unsurudur.

Ayrıca, ulaştırma hatlarının kifayeti olup olmadığının bir neticesi olarak nakliye masraflarındaki farklar tüketim sahalarının tesbitinde etkili bir rolü olduğu da burada belirtilmesi icab eden bir husustur.

Dağılım ile ilgili olarak şu da belirtilmelidir ki, nakliye masrafları bir çok maddelerde üretim faaliyetlerinin bir parçasını teşkil eder ve bu bakımdan ulaştırma şebekesinin bu maddelere nihai müstehlik tarafından ödenecek fiatlar üzerinde tesiri büyüktür.

Ulaştırma ve Fiatlar : Yukarıda ulaştırma faaliyetleri ve dağılım arasındaki münasebetten bahis ederken, ulaştırmanın fiatlar üzerindeki tesirlerinden bir nebze bahis ettik. Nakliye masraflarının maliyet masraflarındaki hissesi, nakledilen maddelerin fizikî karakterine göre değişir. Fakat, kaba bir ortalama olarak, müstehlikin sarf ettiği her liranın yüzde yirmisi kadarının nakliye masraflarını karşılamak için ödendiğini söylemek mümkündür.

Yine ulaştırma sektörü, fiatlarda bir istikrar sağlanması bakımından son derecede etkili bir unsurdur. şöyleki: bölge çapında, mahalli stoklarda vukua gelecek dalgalanmalar, mahalli fiatlarda şiddetli yükselme veya düşme meydana getirebilir. Bu tipteki fiat istikrarsızlığı iyi bir ulaştırma şebekesinin varlığı ile önlenir. Bütün bunlara iláveten, ulaştırma faaliyetleri maliyet ve maliyetten doğacak fiat indirimlerine yol açabilir.

Ulaştırma ve Ekonomik Gelişme :

Tesirli bir ulaştırma şebekesinin bir ekonominin gelişmesi için lüzumlu bir unsur olduğu ařıkádr. Üretim faaliyetlerinin yürütülebilmesi ve üretimde doğan madde ve malların dağılımı, yukarıda da belirtildiği gibi iyi bir ulaştırma şebekesinin varlığı ile kabildir. Bu sebeptendir ki umumiyetle ulaştırma şebekesi alt yapıları yatırımları diğer sahalardaki yatırımlardan evvel gelir.

Ulaştırmanın bölgeler arasında münasebet kurma fonksiyonu az gelişmiş ülkelerde şehirleşmiş mintıkalar ile, daha ziyade zirai faaliyetlerde bulunan bölgeler arasındaki münasebet bakımından büyük ehemmiyete haizdir. Zira bu münasebetler neticesi olarak para ekonomisi zirai sektörlere yayılabilir ve bu faaliyetlerde produktivite artışlarına yol açılabilir. Ayrıca, bu şekilde zirai gelirlerin artırılması ile bir çok sosyal problemlere yol açabilecek şehirleşmeler önlenir.

Yine tesirli bir ulaştırma şebekesi istihsal faktörlerin nisbi maliyet ve masraflarını değiştirerek, istihsal imkánlarını tahdit eden sınırı daha ilerilere itilebilmesini temin edebilir. İyi bir şekilde plánlanmıř bir ulaştırma şebekesi nakliye sırasında geçecek süreyi azaltarak iş gücünde, envanter stoklarında kapital ve dolayısı ile faiz hadlerinde bir azalma meydana getirerek üretim masraflarında bir tasarrufun temin edilebilmesine yol açar. Böylelikle, ulaştırma dahi ki ekonomilerin doğmasında ve diğer bazı harici ekonomilerin vücutte gelmesinde önemli bir faktör olabilir.

Ayrıca, ulaştırma, üretim faktörlerinin seyyaliyetini artırarak plánlanacak ulaştırma şebekesi, memleket çapında nüfus, endüstriyel faaliyet ve gelirlerin bölgeler arasında dağılımında tesirli bir faktördür.

Görülüyor ki ulaştırmanın bir memleketin çeşitli sahalarda: İktisadi, sosyal, politik ve askerî, son derecede ehemmiyetli rolleri bulunmaktadır. Bu bakımdan, ulaştırma şebekesinden beklenen gaye ve amaçlar, birbiriyle çelişen sistemlerin ortaya çıkabilmesini öngörebilir. Bu husus ulaştırma şebekesinin memleket çapında entegre bir şekilde plánlanmasında en önce karşımıza çıkan mühim bir meseledir. Bu meselenin halli, yani ulaştırma şebekesinden neler beklenildiğinin açık bir şekilde tesbiti ulaştırma planlanması probleminin ilk safhasını teşkil etmelidir.

Bu mesele hal olduktan sonra karşımıza çıkabilecek problemlerin münakaşasına geçelim.

ULAşTIRMA şEBEKESİNİN PLANLANMASININ ÖZEL NİTELİKLERİ :

Ulaştırma alt yapılarının ve ulaştırma ile ilgili enfrasütrüktür yatırımlarının özellikleri, ulaştırma sektörünün plánlanmasında bir takım zorluklar ortaya çıkartmaktadır. Ulaştırma şebekesinin bir memleket çapında entegre bir şekilde plánlanması için kullanılabilir bir metodun münakaşasına geçmeden evvel bu özelliklerden kısaca bahis etmek faydalı olacaktır. Aşağıda bu özellikler kısaca belirtilmiştir.

Ulaştırma Yatırımlarının Büyük Bloklar Halinde Yapılması Mecburiyeti :

Ulaştırma kapasitelerinin arz fonksiyonları devamlı fonksiyonlar değildir. Yani, ulaştırma kapasiteleri ufak değerler ile artırılmaz. Bir demiryolu projesinden istifade edebilmek için bu projenin tamamının ikmal edilmesi lâzımdır ki, o projeden istenen faydaları ortaya çıksın. Yine aynı şekilde bir karayolundan istifade

o karayolunun istenen iki nokta arasında tamamen bitirilmesi ile başlayabilir. Bir hava alanının, entemasyonel trafiğe hizmet edebilmesi için o hava alanının mevcut en büyük jetlere hizmet edecek büyüklükte kurulması icab eder.

Yine ulaştırma sektöründe tamamlayıcı yatırımları olan ihtiyaçlar ulaştırma yatırımlarının büyük bloklar halinde yapılması mecburiyetini doğurur. Misal olarak liman inşa projelerini verebiliriz. Herhangi bir liman için gerekli büyük yatırım harcamaları ancak o limanı hinterlandı ile bağlayacak karayolu ve demiryolu şebekesinin yapımından sonra bir fayda sağlayabilecektir. Bu Karayolu veya demiryolu şebekesinin yapımı için limanın tesisinde gereken yatırım harcamalarından daha büyük bloklar halinde yapılması mecburiyeti demek oluyor ki yüksek sermaye ihtiyaçlarına yol açar. Bu durum gelişme çabaları içinde olan ekonomiler için bir büyük yük teşkil edebilir.

Zaman ve Mahal Unsurlarından Doğan Problemler :

Ulaştırma alt yapılarının uzun ömürlü olması ve bu alt yapıların belirli iki nokta arasında yapılması zorunluluğu da ulaştırma sektörünün plânlanmasında ilâve bir takım meseleler ortaya çıkarır. Ulaştırmanın alt yapıları olarak tarif edilen demiryolları, limanlar, ve hava alanları, eğer gerekli tamir ve bakımları yapılırsa, hayatları genellikle 30 ilâ 40 senedir. Pek tabiidir ki teknik ilerlemeden dolayı bu gibi alt yapılar bu süreden daha kısa bir müddet içinde obsole olabilirler.

Eğer ulaştırma yatırımlarının bloklar halinde yapılması mecburiyeti olmasa idi bu alt yapıların uzun ömürlü olmaları büyük problemler yaratmaz idi. Fakat, mevcut ulaştırma ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan yatırımlar genellikle fazla kapasite doğurur ve bu fazla kapasite ileride doğacak ihtiyaçları karşılamak için kullanılır. Böylelikle bu gün temin edilen ulaştırma alt yapıları gelecekteki ulaştırma masraflarına tesir eder. Gelecekteki ihtiyaçlar göz önünde bulundurulmadan yapılan yatırımlar ve tesbit edilen kapasiteler kaynakların zararlı bir şekilde harcanmasına yol açabilir. Burada hemen şu belirtilmelidir ki, ulaştırma alt yapılarının kapasitelerinin çok detaylı bir şekilde tesbit edilmesi icap eder. Ulaştırma alt yapı projeleri muayyen bölgelerde belirli iki nokta arasında muayyen bir trafiği taşımak için yapılır ve kapasiteler ona göre ayarlanır. Bütün bu detaylar tesbit edilirken ulaştırma alt yapılarının uzun ömürlü olmasından dolayı, ulaştırma plancısı en azından 15-20 senelik gibi bir devre içinde meydana gelecek gelişmeleri göz önünde bulundurmak mecburiyetindedir. Öte yandan ulaştırmanın hizmet edeceği ziraat alanlarında yapılan planlamalar bu kadar uzun bir devre içinde ve bu kadar detaylı bir şekilde tesbit edilemez. Bu bakımdan bu planların neticelerini ulaştırma planında kullanmak zordur. Uzun vadeli sanayi planları geliştirilecek sanayi dallarını detaylı bir şekilde belirtebilir, bu doğrudur. Fakat bu planlar genellikle, bu planlarda öngörülen gayelere ulaşıldığında ortaya çıkacak ulaştırma ihtiyaçları ayrı olarak açık bir şekilde belirtilmez. Bilhassa, bu gibi planlarda, yapılacak yatırımların zamanları ve bilhassa sanayi merkezlerinin mahalleri açık bir şekilde belirtilemez. Aynı şekilde ziraat planları daha ziyade erişilmesi istenen istihlal seviyelerini, istihlal seviyelerinin artırılması için gereken tohumluk, gübre ve ziraat makine ve teçhizat hususundaki programları ihtiva eder. Bu gibi program ve planları ulaştırma ihtiyaçları olarak tefsir etmek bir hayli güçtür.

Demek oluyor ki, ulaştırma sektörü planlaması ile meşgul olanlar ulaştırma alt yapılarının mahallerini, kapasitelerini tesbit etmek ve uzun bir gelecek içinde gelişecek ulaştırma ihtiyaçlarına cevap verecek bir ulaştırma şebekesinin planlarını yapmak mecburiyetindedirler. Fakat ulaştırma şebekesinin diğer sektörler ile koordinasyonu hususunda yukarıda zikredilen zorlukla karşılaşmaktadır. Bu durumda, ulaştırma ihtiyaçlarının ne zaman doğabileceğini, nerelerde ve ne gibi ulaştırma vasıtalarına ihtiyaç olabileceğini ve ne kapasitede olması icap ettiğini tesbit için ulaştırma plancıları özel projeksiyon teknikleri geliştirip

bunları kullanmaları icap eder. Ulaştırma planında mevcut ve ekonominin diğer sektörlerinde yapılan planlardaki istihsal seviyeleri, yakın gelecekte doğacak olan ulaştırma ihtiyaçları olarak kabul edilebilir. Fakat bunun ötesinde, ulaştırma plancıları, ulaştırma alt yapılarının özelliklerinden dolayı daha uzun vadeli projeksiyon yapma mecburiyetindedirler. Ancak bu şekilde geliştirilmiş bir ulaştırma planı, ekonominin diğer bütün sektörlerini kapsayan bir planın parçası olabilir ve entegre edilmiş bir ulaştırma planının ortaya çıkması da bunu zorunlar.

Ekonominin diğer sektörlerini kapsayan planların tesbit ettiği ufkun daha ilerisinde yapılması gereken projeksiyonlar nasıl yapılmalı ve neye dayanmalıdır? Bu meselenin kolay bir şekilde halli için, kanaatimce, bir formül yoktur. Bununla beraber şunu ifade etmek lazımdır ki, plan çerçevesi içinde diğer sektörlerde beklenen üretim seviyeleri, üretim faaliyetlerinin yeri ve üretimde beklenen artışların zamanları böyle bir projeksiyon için bir başlangıç teşkil edebilir. Buna ilâveten nüfus ve nüfusun dağılımı, çeşitli millî kaynaklardan zirai arazi, sulama-enerji ve işçi gücü gibi, muhtemel gelişme imkanlarını tesbite çalışacak projeksiyonlar kullanılmalıdır.

Ulaştırma faaliyetlerinin diğer ekonomik faaliyetler üzerinde dinamik tesir olarak tariflendirilebilecek tesirleri yüzünden, ulaştırma plancılarının problemleri daha da zorlaşmaktadır. Herhangi bir ulaştırma alt yapısı, gerek demiryolu gerekse karayolu olsun, geçtiği bölgelerde yeni bir takım ekonomik faaliyetlerin doğmasına yol açarak, ulaştırma plancılarının kapasite hakkında yaptıkları tahminleri tamamen yanlış kıldırabilir. Bütün bunlara ilâveten, ulaştırma plancıları yaptıkları tahminleri tamamen yanlış kıldırabilir. Bütün bunlara ilâveten, ulaştırma plancıları diğer sektörlerde doğacak ulaştırma ihtiyacına cevap vermekle yetinmemelidirler. Ulaştırma planı yapılırken üretim faaliyetlerinin yurt içinde bölgeler arasında arzu edilen şekilde dağılımını temin gayesi göz önünde bulundurulmalı ve ulaştırma şebekesi ona görede ayarlanmalıdır. Üretim faaliyetlerinin bölgeler arasında dağılımında ulaştırmanın büyük tesirleri olduğu aşıkardır. Bu bakımdan ulaştırma şebekesi arzu edilen dağılımı ortaya çıkarmada faydalı bir unsur olabilir.

Üretim Faaliyetlerinin Bölgeler Arasında Dağılımı :

Üretim faaliyetlerinin bölgeler arasında en iyi ne şekilde dağılmalıdır meselesi, buradaki mevzuumuzdan ayrı olarak çalışılması icap eden mühim bir meseledir. Fakat bu çalışmanın konusu lie çok yakın bir alâkası olduğu için bu meseleye biraz değinmek isterim.

Üretim faaliyetlerinin bölgeler arasında en iyi ne şekilde dağılmalıdır meselesinde, ekonomik faaliyetlerin mahallerinin tesbiti teorisinin ortaya koyduğu esaslar kullanılarak her endüstri için mahal veya bölge tayin edilerek, memleket dahilinde fizikî planlamanın ilk taslağı ortaya çıkarılabilir. Yalnız muhtelif üretim faaliyetlerinin mevkileri bu şekilde tesbit olunduktan sonra, bu ilk çalışma neticesinde ortaya çıkan dağılımın ne gibi neticeler doğurduğunun analiz edilmesi ve bu ilk dağılımı değerlendirerek daha iyi neticeler almak için ne gibi mahal değişiklikleri yapılması icap ettiğinin aranması lâzımdır. Bu tip çalışmaların zaman, zaman devamlı olarak yapılması icap eder.

Bu çalışmalar neticesinde ortaya çıkacak bölgeler arası iktisadi münasebet ki bu münasebet bölgeler arasında her türlü maddedeki trafik olacaktır, istikbâlde ortaya çıkacak ulaştırma ihtiyaçları olarak ulaştırma plancısı için bir veri teşkil edecektir. Üretim faaliyetlerinin ihtiyacı olan insan gücü de aynı şekilde tahmin edilebilir. Zirai bölgelerde de bu sektörün ulaştırmaya olan ihtiyacı olduğu, istihsal unsurlarının pazarlardan istihsal mahallerine nakli olarak tahmin ve tesbit olunarak ulaştırmaya olan ihtiyaçlar meydana çıkarılabilir.

Bunlara ilâveten, millî savunmanın gerektirdiği ulaştırma şebekesinin ulaştırma

plancılara bildirilmesi ve iktisadi ihtiyaçlara göre düzenlenen ulaştırma şebekesini en az bozacak şekilde askeri ihtiyaçlara cevap verme yollarının bulunması icab eder.

Son olarak, halkın bizzat ulaştırma alt yapılarına olan ihtiyaçları ki bu hususi otomobil sahibi olanlar ve ileride hususi otomobil sahibi olmak isteyenlerin karayolu ihtiyaçı olarak ortaya çıkmaktadır, ulaştırma plancıları tarafından hesaba katılmalıdır. Gelişmiş ölkelerde otomobil üretimi ve satımı daha ziyade ekonomik faktörlere bağlıdır. Fakat gelişme çabaları içinde olan ölkelerde bu husus döviz ihtiyaçlarından dolayı hükümetin takip edeceği kontrollere dayanacaktır. Bu bakımdan hükümetin bu konuda takip edeceği politika, ulaştırma plancıları tarafından bir veri olarak plana katılmalıdır.

Ulaştırma sektörünün planlanmasında yapılacak bu ön çalışmalar ve bu çalışmalar sırasında karşıya çıkan problemlerin halli için yukarıda belirtilen yolların takibi ile ulaşma faaliyetlerine olan ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçların ne zaman doğabilecekleri hakkında genel bilgi ve tahminler elde edilmiş olacaktır.

Bundan sonra yapılması icab eden işlem, ulaştırma enfrasütrüktürünün ana hatlarının hangi noktalar arasında olacağı ve hangi ulaştırma maddeleri ile birleştirileceğinin kesin olarak tayin edilmesi işlemidir. Bu çalışmalar sırasında pek tabii olarak ekonomik gelişmede en tesirli olacak şebekenin ortaya çıkarılması gerekir. Ulaştırma planının bu safhasında şu aşağıda işaret edilen problemler ortaya çıkarılır.

ULAŞTIRMA SEKTÖRÜNÜN KENDİ İÇİNDE KOORDİNE BİR ŞEKİLDE PLANLAMASINDA ORTAYA ÇIKAN ÖZEL PROBLEMLER :

Ulaştırma planının bu safhasında karşılaşılan problemler aşağıda belirtilen üç başlık altında özetlenmiştir.

Ulaştırma Şebekesinin Bir Bütün Olarak Ele Alınması :

Bir ülkenin ulaştırma şebekesi, karayolları, demiryolları, deniz nakliyatı, limanları ve havayolları ile bir bütün teşkil eder. Bu bakımdan ulaştırma planı yapılırken bu şebekenin bir bütün olarak mütelâa edilmesi icab eder. Bu projenin fizibilitesi sadece iki nokta arasında beklenen trafiğe göre yapılmamalıdır. Bunun üzerinde durulmalıdır.

Herhangi iki noktayı bireştiren bir ulaştırma projesi ile alındığı zaman bu projenin fizibilitesi sadece o iki nokta arasında beklenen, trafiğe göre yapılmalıdır. Böyle bir ulaştırma ihtiyacı ve bu ihtiyacı karşılayacak ulaştırma alt yapılarının bütün ulaştırma şebekesi üzerinde doğrulabileceği tesirler analiz edilerek varılan neticelere göre proje yapılmalı ve karar verilmelidir. Bu tip mülâhazalar sonunda ortaya çıkacak proje, tek başına mütalâa edilince pek effişent olmayan, fakat bütün sistem bakımından çok daha tesirli ve faydalı bir projenin ortaya çıkmasını sağlayabilir. Bu demek değildir ki trafik potansiyelinin çok yüksek olabileceği iki nokta arası dolambaçlı yollar ile birbirine bağlansın. Pek tabiidir ki, bu gibi hallerde büyük ölçüde bir trafiğin gelişebileceği iki nokta arası, en iyi ne şekilde bağlanabilecek ise o şekilde bağlanması icab eder. Yine aşıkârdır ki, birden fazla ulaştırma mode'larına ihtiyaç hasil olduğu hallerde, böylele ihtiyaçlar, ulaştırma şebekesinin yetersizliğinden ve üretim ve tüketim mahallerine göre iyi bir şekilde koordine edilmeyişinden de doğabilir, nakliye masrafları lüzumundan çok fazla bir şekilde artabilir. Pek tabiidir ki bu gibi hususlardan her durumda kaçınılmalıdır.

Çeşitli ulaştırma mode'larını kombine etmek bazen mecburî olabilir ve birden fazla ulaştırma mode'larının kombine edilmesi lüzumsuz masraflara yol açmayabilir ve hattâ ulaştırma şebekesini bu şekilde kombine etmek daha verimli şebekelerin ortaya çıkmasını sağlayabilir. Bunun için, çeşitli ulaştırma mode'ları, ulaştırma şebekesinin kavşaklarını, talî yollarını ve şebekenin çeşitli hatlarını birbirine bağlayan tesislerin mahallerini iyi bir şekilde seçerek kombine etmeye çalışılmalıdır. Ayrıca, ulaştırmanın çeşitli mode'ları arası transfer masraflarını asgariye indirecek yeni tekniklerin uygulanması yollarına gidilerek, mode kombinasyonundan doğabilecek masraf artışlarının önüne geçilmeye çalışılmalıdır. Bu gibi teknikler arasında terminal noktalarının iyi bir şekilde düzenlenmesi ve taşınan maddelerin anbalajlanması gibi teknikler düşünülebilir.

Maliyet ve Spesifikasyonlar Münasebeti :

Ulaştırma şebekesinin detaylı bir şekilde ortaya konulmasında karşımıza çıkan diğer bir güçlük ise, proje spesifikasyonlarında yapılacak ufak değişikliklerin bir projenin maliyet rakamlarında büyük farklar doğuracağı meselesidir. Meselâ bir limanın 9 metre yerine 10 metre olmasının bu liman inşa masraflarında yüzde 15-20 gibi bir fark doğurabileceği söylenir. Bu gibi spesifikasyonlar ve tespit edilen spesifikasyonlara göre bir ulaştırma projesinin yaratacağı faydalar bir projenin yapılıp yapılmaması hususunda çok ehemmiyetli faktörlerdir. Ayrı-

ca çoğu zaman bir ulaştırma projesinin yaratacağı faydaları detaylı ve kesin bir şekilde değerlendirmek imkânsızdır. Bunlara ilâveten ulaştırmada proje spesifikasyonları hakkında verilecek kararlar politik kararlar olabilir. Meselâ hükümet kara yollarını kullanacak vasıtaların ağırlığını tahdit eder mi etmez mi, ederse ne seviyede eder ve bu şekilde bir tahdit konulduğu zaman o karar kat'î bir şekilde tatbik edilir mi gibi hususlar ulaştırma plâncıları tarafından dikkatle göz önünde bulundurulmalıdır.

Yine masraf ve spesifikasyon münasebetleri ile ilgili olarak üzerinde durulması icab eden diğer bir husus da, ulaştırma masraflarının çeşitli unsurları arasında bir değiş tokuş yapılabilme imkânlarının mevcudiyetidir. Yani inşa masrafları ile tamir ve bakım masrafları arasında veya yol tamir ve bakım masrafları ile taşıtların işletme masrafları arasında bir değiş tokuş yapılabilir. Bilindiği gibi ulaştırma alt yapılarının standartları yükseldikçe vasıta işletme masraflarında bir düşme hasıl olabilir. Ulaştırma planı yapılırken bu gibi hususlar göz önünde bulundurulmalı ve memleket ekonomisinin şartlarına en uygun bir komisyonun tesbiti sağlanmalıdır.

Yeni Ulaştırma Alt Yapısı İnşa Masrafları ve Mevcut Alt Yapıların Bakım ve Tamiri Münasebetleri :

Tamir ve bakım masrafları coğrafi, iklim ve toprak şartlarına bağlı olmakla beraber ulaştırma alt yapılarının spesifikasyonlarında, yapılacak değişikliklere göre büyük farklar gösterir. Bundan dolayı, ulaştırma alt yapılarına yapılacak yatırımlar incelenirken, projenin inşası için gerekli yatırım miktarları, o spesifikasyonda olan alt yapının gerektirdiği bakım masrafları ile karşılaştırılmalıdır.

Yine aşıkârdırki, bakım için sarf edilecek masraflar, vasıta işletme masraflarını azalttığı için, umumî ulaştırma faaliyetlerinin maliyetinde bir düşüklük yaratabilir. Görülüyor ki bir ulaştırma faaliyetinin maliyetinin bir parçasını diğerinin yerine ikâme ederek tasarruf yapma imkânları mevcuttur. Bu husus ulaştırma plâni yapılırken göz önünde bulundurulması icab eden bir husustur.

Yine bakım programları ile inşa programları koordine edilerek, ulaştırma sektörü için ayrılan fonlardan azamî derecede istifade etmek kabildir. Şöyleki, herhangi bir karayolunun standartlarını tedricî bir şekilde uzun bir devre içinde sağlama yoluna gidilerek yatırımlarda tasarruf edilebilir. Yalnız, ulaştırma alt yapılarının ilk devrelerde standartları düşük olacağı için tabiidir ki bakım masrafları bu ilk devrelerde yüksek olacaktır. Ayrıca bu şekilde bir ulaştırma hattı tedricî olarak geliştirilirse, fazla kapasite yaratılmasının önüne geçilebilir. Pek tabiidir ki bu metodun bazı mahzurları vardır. Bilhassa eğer bu şekilde tedricî olarak standartları yükseltilecek ulaştırma hatlarının muntazam olarak bakımları yapılmazsa, ileride yapılacak yatırımlar lüzumsuz derecede yüksek olabilir.

İdarî ve İşletmecilik Fonksiyonlarının Önemi :

Ulaştırma sektörünün koordine bir şekilde geliştirilmesi idarî ve işletmecilik fonksiyonlarının en azından yatırımların tesbiti kadar önemi vardır. Bilhassa demiryolları ve liman işletmelerinde idarî ve işletmecilik bakımından yapılacak düzeltmeler neticesi mevcut kapasitelerden daha iyi bir şekilde istifade etmek kabil olacaktır. Bu şekilde yeni yatırım ihtiyaçlarından tasarruf yapmak imkânları hasıl olabilir. Meselâ demiryollarında cüz'î denebilecek bir yatırım neticesi demiryolu şebekesinin daha iyi bir şekilde çalışması sağlanabilir. Böylelikle lüzumsuz yatırımlarda bulunmaktan kaçınılabılır ve kaynaklarda tasarruf temin edilir.

ALTARNATİF ULAŞTIRMA PROJE VE ŞEBEKELERİNİ DEĞERLENDİRMEK İÇİN BİR MODEL :

Aşağıda bir memleketin ekonomisi ve coğrafi durumuna göre çeşitli ulaştırma planlarını ve bu planlara göre yapılması icab eden yatırım ihtiyaçlarını değerlendirmek için kullanılacak bir modelin ana hatları verilmiştir. Bu modelin yukarıda bahsi geçen çeşitli problemleri ulaştırma sektörünün türlü özelliklerini göz önünde bulunduran ve yukarıda değinilen hal çarelerini kapsayan bir model

olduğu kanısındayım. Bu model çerçevesi içinde elde edilecek plan, her türlü ulaştırma mode'larını göz önüne almaktadır. Yine bu model, ulaştırma şebekesinin mahallerini, ulaştırma alt yapılarının hangi spesifikasyonlarda olması icab ettiğini, yatırımların zamanlarını ve mevcut ulaştırma şebekesine ne gibi ilâveler yapılması icab ettiğini göstermede yardımcı olabilecektir.

Bu modelin üç ayrı fakat birbiriyle çok alâkalı safhası vardır.

i — Detaylı bir ulaştırma sektörü modeli; bu modelde bölgeler arası trafik akımları, mevcut ulaştırma şebekesi ve bu şebekenin kullanılma seviyesi, ulaştırma servislerinin ekonomiyeye ve bu servisleri kullananlara ne kadara mal olduğu gösterilecektir.

ii — Genel Ekonomik Model : Bu model ise genel ekonomik faktörleri ihtiva eder. Yani burada fiat seviyeleri, gelirler, tüketim ve tasarruf miktarları, yatırım seviyeleri, ekonomik faaliyetlerin mahalleri bu modelin esasını teşkil eder. Her türlü ekonomik faaliyetin bu modele dahil edilmesi icab eder. Yani sadece müstehlik eline geçen nihai mal ve maddeler hesaba katılmayıp her türlü maden çıkarma faaliyetleri ve ara maddelerinin miktarları hesaba katılıp bunların üretim sahalalarının ve kullanıldıkları yerlerin açık bir şekilde ifade edilmesi gerekir. Memleket ekonomisinin uzun vadede gelişmesi ile ilgili pek çok faktörler bu modelde bir yeri olarak kabul edilir. Buna mukabil bölgeler arası gelir dağılımı, ve her bölgedeki üretim faaliyetleri ise değişkenler olarak mütalâa edilip, bu değişkenlere muhtelif değerler verilerek model simule edilir. Similasyon işlemi her sene elde edilen yeni malûmat ve detaya göre tekrarlanır ve model yeniden hesaplanır.

iii — Her türlü ekonomik tedbirler: Model'in bu kademesinde ulaştırma faaliyetlerini fiatlandırma, resmî sektör yatırımlarında takip edilecek politika, dış ticaret ile ilgili tedbirler ve umumî malî ve para politikaları yer alır. Bu gibi tedbirlerin model üzerindeki etkileri aşikârdır. Bilhassa resmî sektörün ehemmiyetinin fazla olduğu ekonomilerde, bu sektörde yapılacak olan yatırımların ekonominin umumî gelişmesinde, üretim faaliyetlerinin bölgeler arasında dağılımında büyük etkileri olacağı açıktır.

Modelin Özellikleri :

Bu modelin özelliklerinden birisi ulaştırma şebekesinin plânlanmasında proje analizi değil, sistemler analizinin esas tutulmasının icab ettiğidir. Ulaştırma projelerinin değerlendirilmesinde kullanılan bu iki metod arasındaki fark yukarıda bahis konusu olmuştu. Bu hususu tekrar gözden geçirmek faydalı olacaktır. Proje analizleri, herhangi tek bir projenin fizibil olup olmadığını ortaya koyan bir çalışmadır. Yani, herhangi bir maksadı temin gayesi ile ortaya muhtelif projeler konur, bu projelerin maliyetleri hesaplanır ve projelerden beklenen faydalar değerlendirilir. Bu şekilde gayeyi en iyi hangi projenin sağladığı bulunmaya çalışılır. Bu tip çalışma, ulaştırma sektöründe, yukarıda da işaret edildiği gibi yetersizdir. Çünkü, bir ulaştırma şebekesi her kolu ile birbirine bağlı ve ayrıca her kolu veya faaliyeti memleket ekonomisi ile sıkı ilişkileri olan bir sistem teşkil eder. Ulaştırma şebekesine yapılacak ilâve yatırımların proje analizleri ile değerlendirilmesi çok büyük faydalar sağlamayacaktır. Ulaştırma şebekesinin, her hangi bir kolunda meydana gelecek bir değişme diğer kollardaki faaliyetlere ve trafik akımlarına tesir edecektir. Şebekenin herhangi bir dalındaki trafik akımı, büyük ölçüde, bu dalın bağlı olduğu diğer dallardaki faaliyetlere dayanır. Bu çeşit bağılıklar şebekenin düğüm noktaları geliştikçe artar ve şebekenin her hattı veya dalının birbirine bağılılığı daha kesifleşir. Ulaştırma şebekesi gittikçe geliştikçe şebekenin herhangi bir hattı üzerinde akan trafiğin nereden doğup nereye gittiğini bulmak gittikçe zorlaşan bir mesele olarak karşımıza çıkar. Bu durum karşısında şebekenin herhangi bir kısmında meydana gelecek bir değişikliğin şebekenin bütün üzerinde ne gibi tesirler yaratacağını, pro-

je anatizi yolları ile bulmak çok zor bir mesele olarak karşımıza çıkar Bütün bu sebeplerden dolayı izole halinde bir ulaştırma projesinin ekonomik analize tabi tutulması büyük faydalar sağlamayacaktır.

Ayrıca, umumiyetle ulaştırma sektöründe, herhangi bir devre içinde yapılması düşünülen birden fazla proje olabilir. Diğer taraftan, bütçe kaynaklarının umumiyetle mahdut oluşundan dolayı aynı derecede fizibil olduğu mütalâa edilen projelerden hangisine öncelik verilmesi icab ettiği meselesi ortaya çıkar. Bu gibi durumlarda sistemler analizi yol gösterebilir. Ulaştırma şebekesine düşünülen ilâveler, şebekenin tam potansiyelini elde etmeden en tesirli olacak projeleri sistemleri analizi ile bulup çıkartmak kabil olacaktır. Yani bu şekilde tek projeler, ulaştırma sisteminin tümü üzerinde meydana getireceği tesirler karşısında değerlendirilmiş olacaktır.

Proje analizlerinin, ulaştırma sektörünün entegre bir şekilde plânlanmasında oynayacağı roller vardır. Bu tip analizler ile, ulaştırma projeleri tek başlarına detaylı bir şekilde yine iktisadî değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Meselenin bu safhasında projenin fizibilitesi yapılmalı, eğer fizibil ise, projenin mühendislik standartları tesbit edilmeli ve projenin mahallî hususunda bir karara varılmalıdır. Fakat böyle bir proje hakkında nihai bir karara varmadan, bu projenin ulaştırma sistemi içinde mütalâa edilmesi lâzımdır.

Bu modelin ikinci bir hususiyeti de, ekonominin simule edilmiş modelinin zaman zaman hesaplanıp ulaştırma şebekesinin her dalında gelişen trafik akımının ölçülmesi ve şebekede meydana gelen değişmelerin tesbit edilmesi ve herhangi bir mahal veya bölgede gelişen üretim faaliyetlerinin doğurduğu yeni ulaştırma ihtiyaçlarının muntazam olarak gözden geçirilmesi için müsait oluşudur. Bu şekilde simulasyon modeli her sene değerlendirilerek ekonomik ve ulaştırmaya ait olan değişkenlerin değerlerinin bir zaman serisi halinde ortaya çıkarılması mümkün olacaktır.

Modeldeki Safhaların izahı :

Modelin maksadı için memleket bölgelere ayrılmalıdır. Ulaştırma şebekesi de bu bölgeler arasında bir seri bağlar ve kavşaklar olarak temsil edilmelidir. Memleket ekonomisinin de belli başlı endüstri ve bu endüstrilerdeki üretim faaliyetleri, tüketim maddeleri ve tabii kaynakların tesbiti yolu ile tarif edilmesi icab eder. Her bölgede ayrıca her türlü madde için arz ve talep fonksiyonlarının bulunması gerekir. Umumiyetle bir memleket ekonomisi ele alınınca, bölgelerin bazıları belirli bir takım üretim faaliyetlerinin mahalleri olarak ortaya çıkacaktır. Şehirler büyük tüketim noktaları olarak belirecek ve diğer bazı mahaller ise tabii kaynakların bulunduğu mahaller olarak belirecektir. Bunların haricinde yine bazı bölgeleri kilit bölgeler olarak ayırmak kabil olacaktır. Kilit bölgeler olarak büyük limanların olduğu veya ulaştırma şebekesinin ana kavşak noktalarının bulunduğu bölgeler olarak tarif edilebilir.

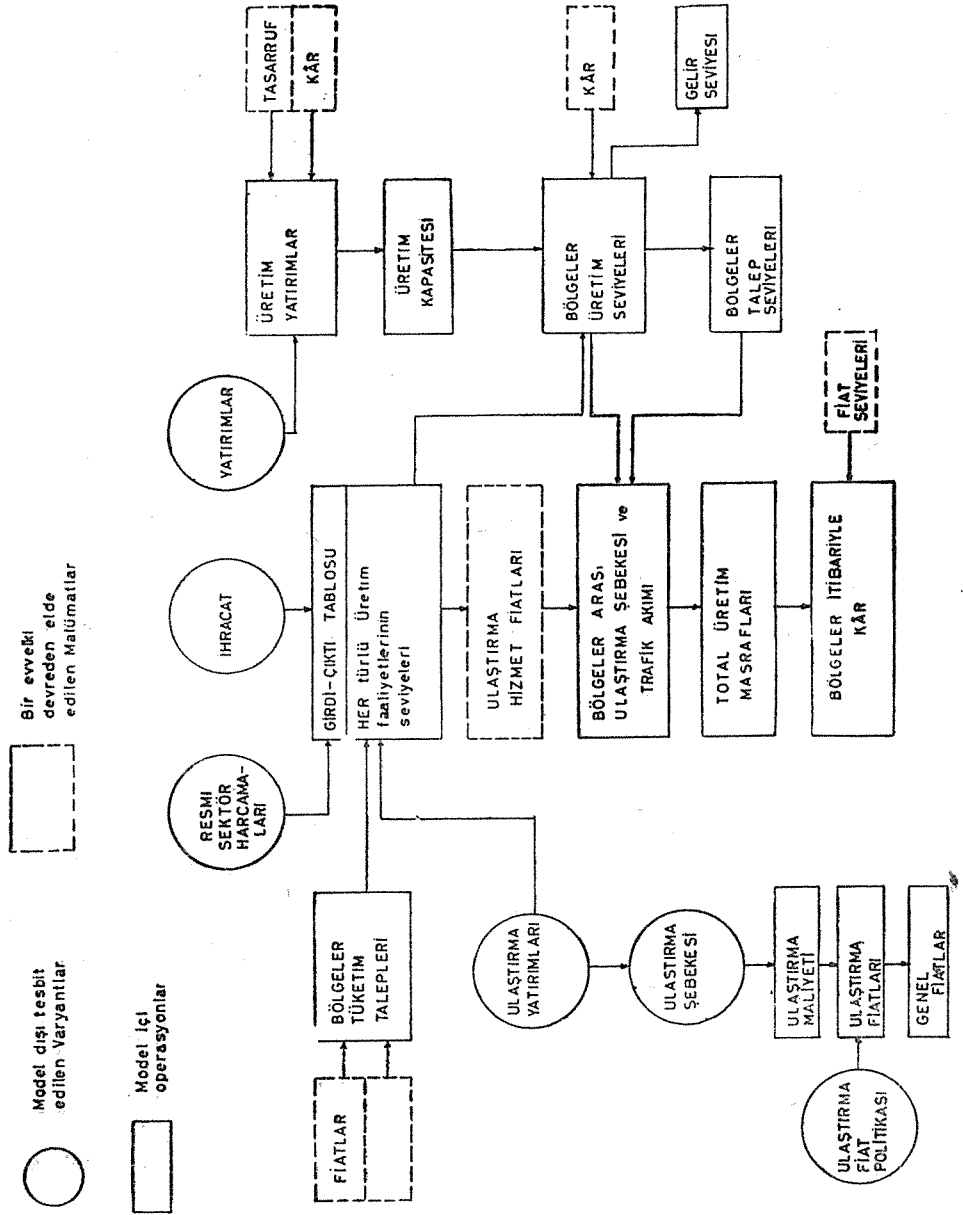
Bölgesel Tüketim, Gelirler ve Fiat Seviyeleri :

Bu modelde bir bölgedeki genel talep seviyesi o bölgenin gelir miktarına ve fiat seviyelerine bağlı olduğu faraziyesi kullanılmıştır. Böyle genel bir talebin fonksiyonunun empirik ve ekonometrik yollardan hesaplanması icab eder. Gelir ve fiat seviyeleri ise bir evvelki sene içinde fiilen elde edilen rakamlarla modele ithal edilir. Gelirler bir evvelki sene içinde meydana gelmiş üretim faaliyetlerinin bir neticesi olarak kabul edilebilir. Fiatlar ise yine bir evvelki sene içinde vukua gelen üretim masraflarını ve nakliye ücretlerini içine alır.

Genel Talep Miktarı, Üretim ve Gelişme Hızı :

Bilindiği gibi umumî millî talep miktarı her bölgedeki nihai mal ve servislerle olan taleplerin, özel ve resmî sektör yatırımlarının, ve ihracat miktarlarının toplamına eşittir.

Her endüstri dalının üretim seviyesi ise bir girdi-çıkıtı tablosu ile tesbit edilebilir. Girdi çıktı tablosu üretim faaliyetlerinin her safhasının, nihai talebin seviye ve kompozisyonu ile olan ilişkilerini tespit eder. Millî hasıla seviyesinde yıllar itibariyle artışlar model dışında tesbit olunan gelişme hızı politikasına bağlıdır. Fakat millî hasılâda meydana gelecek hakiki artışlar nihai olarak yapılan yatırımlar ile üretim faaliyetlerindeki kapasite artışlarına bağlıdır. Büyüme ve gelişme ve gelişme hızı umumî ekonomik politikanın esas amaçlarından biri olup bu model için bzir yeri olarak kabul edilecektir.

Girdi - Çıktı Münasebetleri :

Girdi Çıktı tablosu bir endüstri dalından diğer bir endüstriye mal akımını tesbit eden bir tablodur. Herhangi bir endüstride kullanılan her türlü madde bu tabloda gösterilmiştir. Ayrıca, her endüstrinin mamüllerinin nerelere gittiği de bu tablolarda açık olarak belirtilir. Girdi - çıktı analizleri, bir istihsalde kullanılan her türlü madde ile nihai üretilmiş mal arasında belirli bir teknik münasebetin oldu-

ğu faraziyesine dayanır. Bu münasebetler teknik kat sayılar olarak belirtilir. Eğer her madde için nihâî talebin seviyesi biliniyorsa bu teknik katsayılar vasıtası ile her maddenin, gerek ham madde olsun, gerek yarı işlenmiş madde olsun ve gerekse nihâî madde olsun, istihsal seviyeleri tespit olunabilir.

Her endüstrinin üretim faaliyetleri ve üretim seviyeleri bulunduktan sonra, bu faaliyetlerin bölgeler arasında dağılımı meselesi ele alınmalıdır. Her endüstri dalının toplam istihsalinin bölgeler arasındaki dağılımı, her bölgenin kâr derecesi ve nisbî kapasitesine göre yapılabilir.

Yatırımlar ve Kapasite :

İlk önce genel yatırım seviyesinden, ulaştırma sektörüne yapılacak yatırım miktarlarını çıkarmak lâzımdır. Çünkü modelden beklenen malûmat ulaştırma sektörüne yapılacak yatırımları tespit etmek ve bunları değerlendirmektir. Ulaştırma yatırımları çıktıktan sonra, geri kalan yatırım fonları, her endüstrinin satış ve kârlılık derecesine göre her bölgedeki endüstriler arasında paylaşılır. Yalnız yatırımlar ve kapasite hesapları yapılırken, yatırım faaliyetlerinin tamamlanmasının zaman alacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Yani, bu sene içinde yapılacak yatırımların bu seneki kapasiteye değil de ilerideki senelerdeki kapasiteye ilâveler yapacağı düşünülmelidir. Yatırımların bu şekilde bölgeler arası dağılımının her bölgedeki kârlılık derecesine göre yapılması, endüstriyel kapasitenin bölgeler arasındaki dağılımının sosyal kârlılık esasına göre olmasını sağlayacaktır.

Ulaştırma Sektörü :

Yukarıda belirtilen işlemler neticesi bölgelerin üretim faaliyetleri ve her bölgedeki her türlü talep seviyeleri tespit edilmiş olacaktır. Ulaştırma servislerinin ücretleri bir evvelki seneye ait olan rakamlardan hesaplanarak modele dahil edilir. Bütün bu malûmatlar toplandıktan sonra karşımıza ulaştırma problemi klâsik şekli ile çıkmış olacaktır. Mesele her çeşit bölgenin her çeşit maddeye karşı olan arzı bulunduktan ve ulaştırma masrafları bilindikten sonra bölgeler arası trafik akımını bulmaktır. Bu tip bir ulaştırma problemini çözmek için muhtelif metodlar mevcuttur. Bunlar arasında doğrusal plânlama teknikleri ve gravite modelleri vardır

Bu şekilde ortaya konan model matematik dilinde ifade edilip kompüter vasıtası ile çözülebilir ve sistemin dengesini temin edecek ulaştırma hatları bu şekilde bulunur. Yalnız bu sistem çözüldükten, her bölgenin muhtelif mallara olan talebin tamamının karşılanması şartına dikkat edilmelidir. Bu zorunluluk girdi-çıkıtı analizinin model içinde kullanılmasından doğan bir zorunluktur.

Gravite teorisi bu modelin çözümü için faydalı bir şekilde kullanılabilir. Gravite teorisi bölgeler arası trafik akımının her bölgenin üretim seviyesi ve talep miktarı ile doğru orantılı, ulaştırma ve üretim masrafları ile ters orantılı olacağı neticesine varan bir teoridir. Bu netice hakikaten akla yakın gelen bir neticedir. Zira, eğer bir bölgede çok sayıda üretim faaliyeti mevcut ise bu bölge çok sayıda pazarlara mal gönderecektir ve aynı zamanda üretim faaliyetlerini yürütebilmek için bir çok yerlerden ham madde teminine ihtiyaç gösterecektir. Bu gibi münasebetleri ulaştırma masraflarını göz önünde bulundurarak değiştirmek yolu ile üretim merkezlerinin en kârlı pazarlara gönderilebilmesini temin etmek ve bu şekilde bölgeler arası trafik akımını bulmak ve dolayısı ile ulaşım alt yapılarına olan ihtiyaçlarını hesaplamak kabil olmaktadır.

Gravite teorisinin ve bu teoriye dayanan modellerin bazı mahzurları olabileceğini belirtmek gerekir. Bu mahzurlar aşağıda belirtilmiştir.

Gravite modellerini esaslarına göre tespit edilen bölgeler arası trafik akımlarını, umumî arz seviyesinin talep seviyesine eşit kılınması zorunluluğundan dolayı değiştirmek mecburiyeti hasıl olabilir.

İkinci olarak da gravite modeli körü körüne takip edildiği takdirde herhangi iki bölge arasında bir trafik akımının ortaya çıkması neticesi doğacaktır. Böylelikle gravite modelleri iki bölge arasında hiç te realistik olmayan çok cüz'î çapta trafik akımları ortaya koyabilir.

Bölgeler arasındaki trafik akımları belli olduktan sonra ve nakliye masrafları hesaplandıktan sonra, içinde bulunulan devreye ait üretim masrafları hesaplanabilir. Ulaştırma hizmet masrafları çok detaylı bir şekilde belirtilmelidir. Bunun ulaştırma şebekesinin her hattının mevcut ulaştırma alt yapısına göre, yani hangi ulaştırma model'i veya model'leri ihtiva ettiği, detaylı bir şekilde tarif edilmesi lâzımdır. Ayrıca her hatta kullanılan tekniker, mevcut servislerin tipi, hareket hızı, ne kadar aralıklar ile servis yapıldığı bilinmelidir. Bütün bunlara ilâveten ulaştırma alt yapılarının bakım ve işletme masraflarının bilinmesi gerekir. Model bize trafik akımı ile değişen masrafları modele bir veri olarak dahil edilecektir. Ulaştırma faaliyetlerinin fiyatlandırılmasında takip edilecek politika model'in ehemmiyeti haiz kısımlardan biridir. Fiyatlandırma ile ilgili olarak aşağıda bazı usüller gösterilmiştir. Bu usüllerden herhangi biri takip edilebilir. Fiyatlandırma politikası bu mevzu ile ilgili olmasına rağmen, ciddi bir şekilde ayrıca çalışması icab eden bir konu olduğu için tartışmaya girilmeden bu yollar aşağıda sıralanmıştır.

Ulaştırma hizmetlerinin fiyatlandırılmasında kullanılacak metodlar :

- 1 — Ulaştırma hizmet ücretleri, ulaştırma şebekesinin hakikî maliyetini, yani bakım masrafları, işletme masrafları, ve borçları karşılayacak şekilde tespit edilebilir.
- 2 — Ulaştırma şebekesi içinde kullanılan her türlü mode'lar arasında subvansiyonlar ihdas ederek kapasite fazlası gösteren mode'ların veya trafik artışı ile ton-kilometre masraflarında azalmalar gösterebilecek mode'ların daha iyi veya daha kesif kullanılmasını sağlayacak fiyat politikası takip edilebilir.
- 3 — Fiyatlandırmayı talep şartlarına göre ayarlayarak ulaştırma şebekesinden azamî varidatı sağlayacak fiyat politikası.
- 4 — Ulaştırma şebekesinden elde edilecek kârı azamiye çıkaracak fiyatlandırma politikası.
- 5 — Ulaştırma hizmetlerinin maliyetine göre değilde, taşınan malların değerine göre fiyatlandırma politikası.

ELEŖTİRME

**ULAŖTIRMA ŖEBEKESİNİN MEMLEKET
ÇAPINDA ENTEGRASYONU**

BÜLENT GÖZEN

BÜLENT GÖZEN

Sayın Dr. Cengiz Yücel'in «Ulaştırma Şebekesinin memleket Çapında Entegrasyonu» başlıklı tebliği, ulaştırma hizmetlerinin memleket ekonomisindeki yerini bilimsel olarak belirtmesi yanında, ulaşım yatırımlarının bir genel ekonomik plan içinde nasıl yer alması gerektiğini modern bir anlayışla açıklayışı yönünden de son derece enteresandır. Konuya, ulaştırma yatırımlarının diğer sektörlerdeki etkilerini incelemekle girip, ulaşım alt sektörlerine ve projelere kadar inen bir matematiksel model teklifi, gelişmiş Batı Ülkelerinde kullanılan metodun tâ kendisidir. Fakat asıl olan, az gelişmiş memleketlerde ve bu arada Türkiye'de ne yapılabileceğidir. Şimdi bunu görebilmek için ve ileride çıkaracağımız sonuçlarda kullanmak üzere, tebliğde yer alan ulaştırma faydalarının değişik bir sınıflandırmasını yapmak istiyorum Ulaşım faydalarının ilki yatırım safhasında diğer sektörlerde yarattığı taleptir. Meselâ çimento, demir, inşaat makinaları, petrol vs endüstrisinde bir ek pazar sağlar. Bu etkiye mültiplikasyon etkisi diyoruz. İkincisi işletme safhasında, eski sisteme nazaran bir gider azalması sağlaması, üçüncüsü ise pazarlama olan ağı yaratarak üretimi kamçılması (Stimülasyon), bazan bütün ekonomik bünyeyi değiştirmesi, kapalı köy ekonomisinden açık pazar ekonomisine geçmeyi sağlaması, tüketim malları yerine ara mallar üretimi, tarımda spesifikasyon, gibi faydalardır.

Bu üç faydayı gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde inceleyelim.

Gelişmiş ekonomilerde mültiplikasyon etkisi önemlidir, bilhassa ekonomik kriz devrelerinde buhranın atlatılmasında çok yararlı olur. 1931 buhranından sonra Almanyada uygulanan Otoban politikası, harp sonrasında Truman'ın Federal yollar politikası gibi.

Ancak gelişmekte olan ülkeler, bu arada Türkiye'de, pazar arıyan bir ağır sanayi, bir makina, bir petrol sanayii mevcut olmadığından bu faydanın sözü edilemez. Gelişmiş ekonomilerde ulaşım yatırımlarının en önemli faydası ulaşım giderlerindeki tasarruf olup her memleket için bahis konusudur. Üçüncü fayda daha ziyade gelişmekte olan ülkeler için söz konusu edilir. Türkiye de gelişmekte olan bir memleket olduğuna göre bu stimülasyon (Kamçılama) etkisinin Türkiye ekonomisindeki rolü ne olacaktır. Bunun özellikle incelenmesi gerekir. Türkiye de üretim-tüketim ilişkileri nasıldır? Tüketim malları, ara mallar, sanayi malları üretimlerinin nitelik ve nicelikleri nedir? Üretim paternini etkileyen faktörler içinde ulaşım sisteminin ağırlığı nedir?

Bu ve buna benzer sorunları yakından inceleyip Türkiye'ye has gerçekleri ortaya çıkarmadıkça, böyle hazır modeller kullanılmasına ben şahsen prensip itibarıyla karşıyım.

Bir örnek vereyim :

Türkiye'de Ulaşım hizmetlerinin % 80 nini karayolları karşılar. İl, ilçe ve bucaklarda oturan 12.5 milyon nüfusun % 93.61 ine yaz, kış; % 5.85 ine belirli hava şartlarında hizmet götürmüştür. Karayolu hizmeti götürülemeyen şehirlinüfusu 3 ilçe ve 78 bucakta yaşayan toplam 67930 kişi olup merkezlerde oturan nüfusun binde beşini teşkil etmektedir.

Peki bu kadar hizmeti götürdükte Türkiye ekonomisi ne oldu? Kamçılı mı; pazar ekonomisi şekline geçti mi; ara malları üretiyor, sanayii sürüküyor mu yuz; tarımda ihtisaslaşma gerçekleşti mi? Hepsi çok şüpheli. İşte bu yüzden ki müesseseler nizamından bağımsız olarak, ulaşım fiyatları azaltılmasının üretimdeki etkisini gözönüne alan modelleri peşinen, Türkiye'de şüphelye karşılamalıdır. Sayın Dr. Yücel'in örnek olarak verdiği modelin, bu haliyle, Türk ekonomisinde uygulanamayacağı korkusuna şu aşağıdaki gözlemler bir kere daha hak veririr zannederim :

Model, üretim yatırımlarının, sermaye, üretim kapasitesi, cins ve yer olarak zaman içinde bilindiğini farzetmektedir. Halbuki özel teşebbüsün tam bir serbesti içinde istediği yerde istediği yatırımı yapabileceği bir ekonomide bunları önceden bilmek kabil değildir. Türkiye de yazılı metin olarak plan bulunduğu halde, planın yalnızca kamu teşebbüsler için emredici olduğunun ifade edilmesi ve uygulamanın da bu yönde olması, ileri yıllar üretim yatırımlarının nitelik ve niceliklerini ve coğrafi konumunu bilmeyi olanaksız kılmaktadır.

Modelin ikinci önemli kabulü, arz ve taleple teşekkül eden bir fiat mekanizmasının, yani gelişme ekonomilerin pazar şartlarının varlığıdır. Oysa, bütün gelişmekte olan ülkeler gibi, Türkiye'de de cari fiatlar, hakiki arz ve talebi ifade etmemekte, bir takım kısıtlamaların, politikaların etkisinde bulunmaktadır. Bu demektir ki, bu fiatları kullanarak kurulacak denklemler gereğin talep hacimlerini göstermekte önemli hatalar kapsayacaktır.

Özetlersek, bir kısım verilerinin, merkeziyetçi plan verileri, diğer bazılarının ise bunun tam karşıtı tüm serbest rekabetin cari olduğu pazar ekonomisinin verileri olması dolayısıyla, bu modelin başarılı bir uygulama şansı fazla görülmemektedir.

Modelin fiatlar yönünden, az gelişmiş ülkeler ve bu arada Türkiye'de, «kaynakların optimum dağıtımını sağlamak» amacını tehlikeye düşüren bir diğer husus, cari fiatları kullanması, fakat üretim transferabilite vasfını karakterize eden gölge fiatları gözönüne almamış olmasıdır. Bir ulaşım sisteminin yatırım safhasından itibaren ekonomik ömrü boyunca girdi ve çıktılarını belirlen para akımı tablolarının hazırlanmasında bu girdi ve çıktılardaki döviz hissesinin; ve, gizli ve açık işsizliği bilinen bir ülke söz konusu olduğundan, vasfısız iç gücü tutarının; sosyal ekonomik maliyetlerinin esas alınması sonuçları çok değişik istikametlere götürebilir.

Gene bu konuyla ilgili, veya aynı olayın bir başka türlü ifadesi olan şu realiteyi de kaydetmekte fayda görürüm :

Ulaşım yatırımlarının başta belirtilen mültiplikasyon ve stimülasyon faydalarının, bir çok malları dışından ithal eden bir ülkede çok titizlikle incelenmesi gerekir. Şunu unutmamalı ki, inşaat safhasında yabancı teknoloji, dış menşeli patent malzemeler, özel çelikler, dış memleket yapısı inşaat makineleri kullandıkça, mültiplikasyon etkisi yönünden milli ekonomiye değil, yabancı ekonomilere yararlı olunacaktır. Aynı hadise işletme safhası için de cari olabilir ve bazı hallerde milli ekonomi yanında, hatta ötesinde dış ekonomileri stimüle etmiş olunabilir. Meselâ bir yeni yol sistemi büyük ölçüde endüstri trafik yaratmış olsa, yol yüzünden eklenen bu yeni trafiğin milli para cinsinden yarattığı surplus yanında, benzin, lâstik, taşıt gibi hemen tamamı dış para olan bir tüketim vasfı da vardıkı milli ekonomi için kayıp, dış ekonomileri içinse önemli bir kazançtır. Bu dış etkileri dövizin, hakiki transferabl değeri ile hesaplayıp proje değerlendirmesinin girdilerine dahil etmedikçe klâsik bir model, memleket gerçeklerinin ifadesi olmak vasfını kaybedecektir.

Bu yüzden, ulaşım alt yapı yatırımlarını, yüzde yüz millî ulaşım endüstrisi ile birlikte mütalâa etmek ve kaynak dağıtımını böyle gerçekleştirmek, gelişmekte olan ülkelerin başlıca sorunu olacaktır.

Şu kısa açıklamalardan görülmüştür ki, istatistik veriler bulmada karşılaşılabilecek yetersizlikler hiç söz konusu edilmese dahi, gelişmiş ülkelerde hazırlanmış modellerin aynen Türkiye'de uygulanmaya çalışılması muhtemelen teknik gücün lüzumsuz ısrafı olacak ve sorularımızı çözemeyecektir. Kaldı ki istatistik veriler bulmada karşılaşılan güçlükleri de görmemezlik edemeyiz. Bu gün Türkiye'de Özel teşebbüse ait hiç bir fabrikaya gidip ne mal getirir ne üretir, nereden alır nereye sevkeder öğrenemezsiniz söylemez, ya da doğrusunu söylemez.. Tecrübe ile sabittir bu.

Bu bakımdan bilim adamlarımızdan Türkiye'nin ekonomik politik ve sosyal gerçeklerden kopmalarını beklemeliyiz, bu bir.

İkincisi, tebliğden de ifadesini bulduğu gibi ulaştırma planlaması top yekûn plan içinde mütalaa edilmelidir. Evet ama, az gelişmiş bir ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınmasında etkili olabilecek plan nasıl plandır, demek ki önce bunun bilimsel tanımlamasında bir karara varmalıyız.

Şimdi bu noktada konuşmanın dünkü konuşmalarla ilgili ikinci bölümüne geçiyorum. Ulaştırma plancısı da, bütün planlılar gibi, gerek sektörel, düşey doğrultuda kaynakların dağıtılmasında, gerekse yatay doğrultuda, projelerin memleket sathına dağıtılmasında çeşitli baskılar altındadır. Ekonomik plan hazırlanmasında kökleri Osmanlı devlet anlayışına giden, minnet ödeme anlamında, bir hizmet götürme fikrinin baskısı duyurulur.

Memleket hizmeti yapmak, Vatandaşa yol, köprü, cami, kervansaray, çeşme yapmak zannedilir. Ulaştırma sektörleri arasında kredi dağıtılırken, bundan evvel Cengiz beyin, başka konuşmasında söylediği gibi, oy out-put'u demiryoluna nazaran yüksek olan karayolları, özel bir himayeye mazhar olur.

Bu tesirlerle yatırım limitleri verildikten sonra, yatırımların coğrafi dağılımında da gerek karar organı içinden gerekse bunun dışından gelen sürekli telkin ve baskılar vardır. Plâncının, plânın muhtelif kademelerinde bu baskılar karşısında, sonuçta kamu yararına olacak tutumunun seçilmesi lâzımdır. Proje seçim ve coğrafi dağıtımında konu o kadar girift olmayabilir. Zira karar organı dışından gelen baskılar zaten birbiri ile çelişiktir. Plâncının bu çevrelerle gerilimi en üst sınırlara kadar götürmesinde bir sakınca olmayabilir. Çünkü birçok hallerde de durum, bu çevrelerle karar organı arasındaki gerilimi azaltacağı için makbul bile görülebilir. Asıl problem, karar organı ile gerilimin ne seviyede tutulacağıdır.

Plânlama, ister adı ekonomik, ister fiziki olsun, matematik diliyle, çok bilinmiyenli çok sayıda bir denklemler manzumesinin çözülmesidir. Ülkede cari karar sistemi elbette bu denklemlerin bazı sınırlarını teşkil eder. Ancak, bu denklemleri bu sınırlarına göre çözmek bir; «ne kurtarırsak kârdır düşüncesini» (bir revizyonizmi) peşinen kabullenmek demektir ki, planın esas amacı olan «yürürlükteki sosyal ve ekonomik bünyenin kamu yararına değiştirilmesi» ilkesi ile çelişir.

O halde plânı var kılmak, ancak, geçici olaylar ötesindeki, ülkenin sürekli fizikî gerçeğinin veri olarak kullanılması ile mümkün olur. Böyle bir planın yaratacağı gerilim başlangıçta plânın uygulama şansını azaltsa bile, iyi plânlara ergeç uygulayıcılarını bulur.

TARTIŞMA

TURGUT CANSEVER

Sayın Cengiz Yücel'in tebliği önemli meselelere ışık tuttu. Ayrıca bazı meselelerin de aydınlanmasına vesile teşkil edecektir.

Tebliğ sahibi ulaştırma projelerinin, bütün ulaştırma sistemi içerisinde ele alınarak değerlendirilmesi zaruretine işaret etti.

Gerçekten bu, yanımları azaltacak bir teklif. Ancak dün, Aydın Germen'in de hatırlattığı ve temas ettiği gibi projenin ulaştırma sisteminin içerisinde ve iktisadi gelişme açısından değerlendirilmesine ilâveten ve bilhassa arazi kullanım düzenine yaptığı etkiler yönünden de değerlendirilmesi gereklidir.

Örnek olarak ister ufak ölçüde ister metropol ölçüsünde olsun bir ulaştırma tesisinin mevcut sistem üzerinde doğrudan doğruya nasıl bir etki yapacağı tahmin edilebilir. Tebliğ sahibinin bahsettiği gibi, ayrıca böyle bir tesisin Metropol'un iktisadi faaliyetlerine ilâveten, dosdoğru arazi kullanım düzeni ve gelişme biçimi üzerinde yapacağı etki çok önemlidir.

Böyle bir etki sonunda doğacak olan yeni yaşama biçiminin maliyeti ve bunun gerektireceği yeni yatırımlar hesaplanmadığı takdirde (yeni yatırımların önemli kısmı ulaştırma yatırımları olabilir) teklif edilen tesisin, ulaştırma sistemi üzerine yapacağı etkinin faydalı veya zararlı yönleri gerçek bir şekilde ortaya çıkarılmamış olacaktır.

Bu mesele, hepimizin bu günlerde üzerine eğilmemiz gereken gerçek bir konu ile İstanbul Boğaziçi Köprüsü ile ilgilidir.

Boğaz köprüsünün İstanbul ulaşım sistemi üzerinde bazı faydalı etkileri olacağı farzedilse bile gerçekte böyle bir tesisin getireceği yeni olaylarla beraber değerlendirilmesi zaruridir.

Sayın Tebliğ sahibinin bu hususta fikrini almak için meseleye girmek istiyorum. Bu tesis için ilk önemli çalışmayı 1956 yılında yapan, De lew and Cather firması raporunda bu tesisin etkisi altında şehrin kuzey'e doğru hızla gelişeceğini ileri sürüyordu. Bu gün ise Boğaz köprüsünün inşasına hukuki temel bulmak için, İstanbul Planlamasını yapanlar köprü ve bağlantı yollarının şehrin kuzeye doğru gelişmesini önleyeceğini söylüyorlar.

Bu müthiş bir çelişme ve gerçekte ise 1956 da ileri sürülen görüş tamamen doğru. Eğer bu tesis inşa edilir ve Del lew and Cather Firmasında öngörülen gelişme biçimi tahakkuk ederse, İstanbul şehir nüfusu 4 milyon'a ulaştığı zaman Boğaz üzerinde muhtemelen on geçid gerekecektir. Yani geçid ihtiyacının % 30 u su üstü vasıtaları ile karşılanırsa yeniden altı köprü veya tünel daha inşa etmek gerekli olacaktır.

Bu husus Sayın Bülent Gözen'in ikaz ettiği gibi, bu tesisin bizi Türkiye'yi yeni büyük dış işbirliklere lüzum gösteren yeni büyük yatırım zorunlukları karşısında bırakacağını gösteriyor, yapılan yatırımın yakın gelecekteki faydası yanında za-

rarlı etkilerinin çok büyük bir önem taşıması her alanda karşımıza çıkacak bir olaydır. Boğaz köprüsü bu bakımdan evrensel bir örnek olabilir. Bu sabah sayın Nejat Ölçen'in yaptığı açıklamaları desteklemek üzere Hindistan'da mevcut bulunan verimli bir manifaktür alt yapısının İngilizlerce tesis edilen yeni ulaştırma sistemi ile bilinçli bir şekilde yıkıldığını zikretmek isterim.

Mevcut iktisadi faaliyetlerin ve arazi kullanım düzeninin yeni ilâve ve eklemelerle geliştirilmesinde ve yeni ilâvelerin eskilerinin yıkılmasına yol açıp açmamasında geliştirilen ulaştırma sisteminin geniş ölçüde etkili olacağı aşikârdır.

Sonuç olarak Boğaz Köprüsünün İstanbul metropolünde iktisadi faaliyetlerin ve yerleşme arazi kullanım düzeninin gelişmesine yapacağı etkilerle beraber değerlendirilmesi gerektiği kanısındayım. Bu hususta gerek sayın tebliğ sahibinin gerek tebliği eleştiren sayın Bülent Gözen'in fikirlerini öğrenmek istiyorum.

TEKİN AYDIN

Efendim ben Sayın Dr. Cengiz Yücel Beye teşekkürle söze başlamak istiyorum. Çünkü kendisi biraz önce takdim ettiğim ülke düzenleme disiplinin beş sentetik elemanından birinin, ulaşım mekânının çözümlenmesine ilişkin önemli bir katkıda bulunmuştur. Pek yazık ki tebliğin muhteviyatına ancak dinlemek suretiyle muttali olduğum için ayrıntılarına fazla giremeyeceğim. Fakat tesbit ettiğim üç nokta üzerinde durulması, kanaatimce önemlidir. Birinci nokta şudur: Tebliğ sahibi çok isabetli bir şekilde, oyunun kurallarına da riayet ederek, dördüncü sayfada şöyle diyor: «Ulaştırma şebekesinin entegre bir şekilde planlanması meselesinin de üzerinde durulması icap eden bir husus hatta ilk husus, sektörden neler beklenildiğinin açık bir şekilde tesbit edilmesi meselesidir». Bu cümle bu ana kadar dinlemiş olduğumuz tebliğler içinde önemli bir noktaya işaret etmesi yönünden kanaatimce ayrı bir değer taşımaktadır. Çünkü bu tebliğ dün takdim ettiğim yöntem şemasındaki ilk safhanın önemine dikkati çekmektedir. Bu safhale bir ilişki kurmak suretiyle tebliği göz önüne alırsak Yücel'in daha sonraki bölümlerde isabetli bir şekilde, bölgeler arasında mal ve hizmet mübadelesinin tiplerine göre yani çeşitli akış tiplerine göre, ulaşım mekânının düzenlenmesine temas ettiğini görüyoruz. Fakat bize eksik görünen yön, ülke düzenleme disiplini açısından, bir ülke mekânında, her şeyden önce, bir ulaşım hiyerarşisinin gözönüne alınmış olması zorunluluğudur; bunun gerçekleştirilmesi zorunluluğudur. Böyle bir hiyerarşi anlayışını belki ben takip ederken kaçırmış olabilirim. Fakat net, açık bir şekilde göremedim. Bu hiyerarşik düzene göre ulaşım sisteminin önce ülkenin sosyal ve ekonomik faaliyetlerde bulunduğu diğer ülkelerle ilişkileri araştırılmalıdır. Prospektif bakımından, yani geleceğin tasarlanması ve hazırlanması ile ilgili araştırmaların heyeti umumiyesi veya bütünüyle ortaya konulmuş bilgileri de gözönünde bulundurmamak bakımından, nasıl bir ulaşım sistemi ile bu ilişki kurulabilir? Mevcut düzen yeterli midir? Ve daha yeni hangi akslar ilâve edilebilir? Meselâ, ülkemizde, bu yönden kısa, sathi bir göz atılırsa kendisini belli etmiş olan bazı aksların varlığı görülür. Türkiye jeopolitik mevkii itibarıyla üç kıtanın ortasında bir noktadadır. Fakat bugün politikası dolayısıyla, komşularıyla olan ilişkileri bakımından bu mevki, bazı sınırlar yönünden kapalı kalmıştır. Tabii, gelecek için bir hazırlık yaptığımız zaman, geleceği planlamaya çalıştığımız zaman daha uzun bir perspektif içersinde daha geniş bir anlayış içersinde bu münasebetler ele alındığı zaman, yeni akslar da ortaya çıkabilir. Fakat, bugünkü halde dahi Avrupa yoğunluk bölgesini, Afrika'ya Mezopotamya'ya bağlayan bir numaralı diyagonal aks, karayolları genel müdürlüğünün sayım yıllarına göre ortaya koyduğu haritalarda da gösterildiği gibi, kendisini belli etmiş durumdadır. Fakat yazık ki, bu aks çok kısa bir süre önce tamamlanabilmiştir. Çünkü bizim çok iyi işleyen kara yolları teşkilâtımıza rağmen bu doktrin eksikliğinden dolayı, bu safhanın eksikliğinden dolayı, daha bunun bilincine varılamamış olmasından, sadece yerleşme noktalarını birbirine bağlayan bir ulaşım şebekesi, düzeni içinde meselenin ele alınmasından dolayı bu sonuç meydana gelmiştir. İkinci aks ülkemizi Avrupa yoğunluk bölgesine ve doğudaki diğer yoğunluk bölgelerine bağlayan veya Asyaya bağlayan iki numaralı akstır. Üçüncüsü, yine ülkemizin bir özelliği olarak kendiliğinden ortaya çıkan, Batı Anadolunun tarihsel gelişiminin bir sonucu olan turistik yerleşmeler, mevkiler arasında kendiliğinden ortaya çıkan, bir turistik akstır. Bu akslara, prospektif anlamdaki önemi itibarıyla daha başa geçecek yeni akslar ilâvesinin her an mümkün olduğuna dikkati çektim. Demek ki ulaşım hiyerarşisi bakımından önce bu nivoda aksların belirtilmiş olması gerekir.

İkinci noktaya gelince, arkadaşımızın tebliğinde, «alternatif ulaştırma proje ve şebekelerini değerlendirmek için bir model» başlığı altında analitik çalışmayla sunduğu model ve sonunda söylediği şu cümle üzerinde yine durulması gereken bir önem taşımaktadır: «Modelin maksadı için memleket bölgelere ayrılmalıdır». Bugün öğleden evvel, Sayın Nejat Ölçen Beyin tebliği münasebetiyle plân — bölge, program — bölge kavramına değinerek tanımını da yapmıştık. Bu model anlayışı bu kavramla sıkı bir şekilde ilişkilidir. Ve mahiyeti itibariyle aslında aynı şeydir. Bu bakımdan, dinlediğimiz tebliğler arasında da, net bir şekilde, model için gerekli bölgeleri savunan, ilk tebliğdir. Fakat Nejat Ölçen beyin hakkını yememek gerekir. Tebliğde direkt olarak temas etmemiş olmakla beraber sorumuz üzerine kendisinin tebliğinde de böyle bir muhteva bulunduğuna işaret etti ve bizimle tam bir iştirak halinde bulunduğunu burada söyledi. Bu da, bizim tebliği kısa bir sürede dikkatli okuyamamız olmanızın tabii sonucu olarak telâkki edilmelidir.

Üçüncü nokta, yerleşme sistemlerinin bizim kendi tanımımıza uygun olarak, temsil ettiğimiz disiplinin sahasına ilişkin olarak, yerleşme sistemlerinin kurulmasında, gravitasyon teorisinden yararlanmayı teklif etmesidir. Gerçekten son gelişmeler gösteriyor ki, az gelişmiş veya ülkelerde, polarize bölgenin kendi içerisinde bir şehirselleşme örgü meydana getirecek tarzda düzenlenmesinde bu teoriden yararlanılmakta ve faydalı sonuçlar alınmaktadır. Fakat unutulmaması gereken husus burada — doğrudan doğruya ekonomik çıkış noktası gibi sunmuştu arkadaşımız — fakat aslında içinde sosyal bir muhtevayı da saklamakta olmasıdır. Gaye, ülke düzenleme bakımından, bir ülkede yapılacak ilk iş, hele ülkemiz gibi az gelişmiş bir ülkede, yani takriben yüzde yirmi oranında bir tarımsal nüfusun şehirlere transferinin diğer sektörler, tarımdan başka diğer sektörler transferinin söz konusu olduğu bir ülkede, tedricen, ülke sathında oluşturulacak olan şehirselleşme örgünün böyle bir teori yardımıyla teşvik edilmesi ve düzenlenmesidir. Bu şehirselleşme örgü yerleşme sistemleri içinde de, kendi içinde de hiyerarşik düzende dağılmaktadır. Yani bir hâkim pol, hizmet ve mal potansiyelini, polarize mekânına işınsal bir tarzda yaymaktadır. Demek ki, yerleşme sistemlerinin ulaşım düzeninin bir hedef olarak, önce, mal ve hizmet mübadelesini maksimum ölçülerde sağlayacak şekilde planlanması gerekir. Dikkat edilirse, burada, sadece ekonomik faktörler değil, sosyal muhtevada, yani sosyal planlamanın ilkeleri de dolaylı olarak oyuna girmiş bulunmaktadır. Teşekkür ederim.

GÜROL GÜRKAN

Efendim ben raporu okuyabilecek vakti aradım ve buldum. Öğleyin verilen aranın bir kısmını bu işe kullandım.

Konunun muhtevası hakkında bende bazı kararsızlıklar belirmiştir. Ancak bu kararsızlıklardan büyük bir kısmını Sayın Gözen ve Sayın Cansever benim söyleyebileceğimden daha açık bir şekilde ortaya koydular. Bana da kala kala raporun kendi içiade tutarsız gibi görülen bir kısmı kaldı bunu belirtmekle yetineceğim.

Sayın Yücel, buradaki modelin, aslında daha karışık olan bir modelden kendisi tarafından basitleştirilmiş ve sadeleştirilmiş olduğunu söylediler. Raporun ve modelin muhtevasını incelediğimizde son derece fazla veri gerektirir olduğunu görüyoruz. Şimdi bu derece çok verinin ülkede nasıl sağlanabileceği beni düşündürüyor. Ayrıca model basitleştirilmiş olmasına rağmen çok fazla veri istemektedir. Sayın Gözen bunlara ayrıntılı olarak değindiler. Bana tutarsız gibi görünen nokta buradadır. Raporun başında her ne kadar açık olarak tanımlanmışsa da modele geçiş sırasında çok önemli konulardan bazıları, basitleştirme kaygısı ile modelin dışında bırakılmıştır. Halbuki az önce söylediğim gibi modelin çok fazla çalışma ve veri ister durumu ortadadır. Ülkede modele yetecek kadar veri toplanabilirse, modelin basitleşmemiş şeklini de kapsayabilecek olanaktayız demektir. Bu durumda modelin kapsamı dışında kalan, Sayın Canseverin de farklı açıdan değinmiş olduğu ve çok önemli saydığım bir konunun, dış — ekonomilerin, yani bir yolun yapılması ile başka alanlarda olacak arazi kullanma değişimlerinin ve bunların tüm ekonomiye yararlı ya da zararlı etkilerinin, bu kadar şey modele katıldığı halde, neden model kapsamı dışında bırakıldığını sormak istiyorum. Bu kadar efendim teşekkür ederim.

NAZIM ILIKÇA :

Bir kere Dr. Cengiz Yücel Beye çok teşekkür ederim. Ana dâvalarımızdan bir tanesini hiç olmazsa dile getirmiş ve ilmi ekonomik yönlerden incelemesini bize sunmuştur. Eleştirmeci arkadaşlarımızda bu hususun ilmi ve ekonomik cephesi üzerinde görüştiler. Ben ise bir parça bunun pratik şeyleri üzerinde duracağım. Ulaştırma şebekesinin memleket çapında entegrasyonunun esas mesnedini de plan gibi insanın refahı yönünden ele almak gerekirdi. Bu tebliğde bunun felsefesi de yapılmamış. Çıkar yollarda gösterilmemiş, sadece plan nasıl yapılır gösteriliyor. Bugün memleket gerçeklerine eğilerek bir planın nasıl yapıldığı hususunda biraz duracağım.

Bunun felsefesini en güzel Halil Rifat Paşa yapmıştır. Gidemediğin yer senin değil. Burada bundan önceki tebliğler bunu ispat etmiştir. Şimdi işin yapımına girecek olursak bu felsefe üzerine birşey daha ekliyeceğim. Ekonomide yolları biz insan vücudundaki damarlara benzetiriz. Bir milletin hayatında yol bu derece önemlidir. Efendim acaba bu geri kalmış ülkede bu yolları nasıl yaparız? Herkes çıkmış bir yol yapmış, köy kendi yolunu yapmıştır, devlet yol yapmıştır, nafia yol yapmıştır şu yapmıştır, bu yapmıştır. Her işimiz olduğu gibi bu yol işimiz de bir keşmekeş içinde. Bir plan yaparız bir program yaparız, yol yapmağa kalırız. Bir siyasi sorumlu önümüze çıkar. Efendim o ilçeden geçecek bu ilçeden geçecek, o köyden geçmeyecek bu köyden geçecek derken yüz milyonlarca yatırım memleket ekonomisinde heder olup gidecek, siyasi mekanizmanın veya halk oyununun baskısı altında kalacaktır. Buna çok iyi işaret etmek lâzım, çünkü milli yol politikasının yapımında, halk oyununun ve siyasi baskının yerinin ne olacağını sakıncalarının ne olacağını tesbit etmek gerekir. Yol nasıl yapılır? Yolu Devlet Kara Yolları yapar, köy yolunu da Köy İşleri Bakanlığı yapar, Arada kalan il yollarını Bayındırlık Müdürlükleri yapar. Her birinin ayrı bir imparatorluğu vardır. Bakarsınız ki yol için milli bütçeden ayırt ettiğimiz ve ondan büyük bir hasıla beklediğiniz değer, insanlarına, makinalarına, yakacağı benzine, mazota, şuna verilmekte hakiki hedef geride kalmakta ve ondanda gerekli istifadeyi görmemektedir. Köprü meselesine dokundu arkadaşımız ilmi yönden, bende dokunacağım. Köprü iki buçuk milyara çıkacakmış bu benim kalbimde bir yara gibi geliyor. Çünkü teknisyenler konuşmaz en sonunda politikacılar konuşur. İki buçuk milyar lira köprüye harcayacağımıza, bir kilometre yol elli bin liraya çıkıyor. Ben Karayollarından öğrendim, Aşağı yukarı elli bin kilometrelik yol yapabiliriz. Şimdi biz bu elli bin kilometrelik yola iki buçuk milyar lira bütçemizden ayırıp bütün vatan sathına yayıp vatani bize mi bağlayalım yoksa Avrupayı Asyaya bağlayacak birazda turistik mahiyet taşıyan birazda fantazi taşıyan bir Boğaz köprüsünü mü yapalım? Bunun tartışılmasının lüzumu var ama zaman yok.

Gidemediğin yer senin değildir. Çok şükür biz gidemediğimiz yere gidelim dedik Türk idealistleri, mühendisleri, Türk iş çevreleri Anadoluyu fethettiler. Sırnak ta bir elektrik tesisi aldım, Cizre'ye kadar gittim öte tarafa geçiş yok, bir köprü yapılmış on senelik iyi güzel, ondan öbür tarafa kara yolları üç senede bütün güç ve kuvvetiyle makinaları ile oraya bizi kavuşturacaklar.

Sadece 42 kilometrelik yolun üç senede stablizesi dökülmedi. Bakın yol yapımına bakın. Cizreden tâ İran hududuna kadar. 580 kilometrelik, bir harita üzerinde çizilmiş sınırimız var. Fakat bu komşu devlet sınırına yolumuz yok. Bence yol politikasını devletin siyasi mekanizmasında bir bakanlık haline getirmek bütün

ulaşım dâvasını, öyle işletmesini başka, şu bu falan değil. Felsefesi ile doktrini ile ne bileyim bütün pratik çareleri ile ilmi ile. Şimdi gelelim yol politikası nedir? Osmanlı imparatorluğunda bir demir yolu politikası şöyle ele alınmıştır. Berlin de bulunduğum zaman söylediler. 5 B siyasettir. Berlin, Budapeşte, Bükreş, Bosfor, Bağdat. Almanların Hindistanı ele geçirmesi için kurulmuş siyasi bir yoldur. Onun için nerden geçtiğini nasıl yapıldığını Türk teknisyeni pek iyi kavrayamamıştır. Cumhuriyet devri yol yapımına gelince Ankarayı en kritik nokta buldu. Ankara'yı Sivas'a bağlayacak yol üzerinde durulmuş, Kayserililer gelmiş buraya ölürlüde gideriz diye Çankaya yolunu yol etmişler eğilmişler kalkmışlar 200 km. lik bir oyalama yol yapmışlar Sivas yolunu Kayseriden geçirtmişler. Bugünkü ulaşımımıza günde kaç bin lira bir zarara yol açmaktadır.

Şimdi bakalım yolda işletmecilik ne atemde? Bakın arkadaşlar nasıl damarın içindeki kan dediğim ekonomi parçalanıyor. Demir yollarının altmış yetmiş bin kişilik bir teşkilâtı vardır, zararı altı yüz milyon lira senede. İktisadî devlet teşekkülüdür devlet besliyor. Deniz yolu zararda, hava yolu zararda, kara yolu Allah göstermesin bir işletme yaparsa bu sefer dozerlerinin belki ipotek edip yola yatıracak. Bu bakımdan bence tam böyle Türk cemiyetinin cemiyet olarak gerek kendi medeniyetinde gerek dünya medeniyetinin dünya zincirinin esaslı bir baklasını teşkil etmesi bakımından bu meseleyi planın özel bir konusu olarak ele alması gerekir.

Arkadaşlar bu yol dâvası insanlık dâvasıdır. Köye kültür yol ile, hastahaneye can kurtarmak yol ile, ekonomiye katkı yol ile olacaktır. Bu bizim dünyada yaşama dâvamızdır. Yolsuzluktan bakın ne oluyor. Yolsuzluktan bütün Doğu ve Cenup Anadolunun serveti İrana, İraka, Suriyeye akıyor.

Şimdi millî servetimizi vatan sathında topyekûn koruyabilmek için su ve yol önemli. Ben elektrik dâvasına inanmıyorum. Anadolu 600 sene çıra yakmış, yirmi sene daha yaksın arkadaşlar.. Fakat yolunu yapsın insanına suyunu versin ona kültürünü getirsin. Bakın ay parselleniyor arkadaşlar, daha biz memleketin tapusunu elimize almadık.

Hazinenin malları parsellenmiş satılmış hazinenin haberi yoktur. Dağlar kiralanıyor muhtarlar tarafından kimsenin haberi yoktur. Biz kalkacağız bu sefer deniz kıyısında herkesin gözünü diktiği bir yeri kamulaştırmağa kalkacağız. Yeni bir ofis çıkacak. Halbuki tapumuzu alabilmek için yüz sene lâzımdır. Çocuklarına mîza nüfus cüzdanı veremiyoruz. Yol yok ki verelim.

Bir yol seferberliği lâzım. Kültür seferberliğinden daha önce arkadaşlar. Bunlar fantazi şeyler yol yol yol.

Demek ki Türk bünyesini şu boğuşmadan, şu derin mücadeleden kurtarmak için yapacağımız tek mücadele vardır, yol mücadelesi. Halil Rifat Paşanın ruhu şâd olsun hiç olmazsa Sivas vilâyetini, Erzincan'a Malatya'ya Tokat'a bağlamış, Giresun'a bağlamış, bugün kara yollarımızda onun çizdiği hatlar üzerinde gidiyor. İşte bize öyle dahiler öyle felsefesini koyacak kudretler lâzım arkadaşlar. Yoksa, filan umum müdürü getirdik, siyasi kanaatimiz bu durumdadır, filan yolu filan yerden geçirecektir demek, iki tane mebus tanıtıp bizim köyden geçmezse vallahi biz düşeceğiz, parlamentoda sana oy vermeyiz diye vekili tehdit ettirmek işleri arap saçına çevirmek yoktur. Ben tekrar sözümün şu noktasına işaret etmek istiyorum: Benim planlama dairesinde, siyasi mekanizmada, kamu sektöründe çalışan her devlet memuruna sonsuz hürmetim vardır, çünkü ben Türkiye nin kurtuluşunu üç noktada görüyorum. Kudretli bir adalet mekanizması, iki devlet memuru, üç kudretli bir ordu. İşte bu üçü birleşsin şu yol dâvamızı halletsin. Tıpkı kudretli bir operatörün bir hastasını tedavi edip işte sen sağlamsın diye ama tam sağlam raporu verircesine, vicdanla hareket edercesine bir rapor tevdi etsinler bize. Türkiye kurtulacaktır. Hürmetle selâmlarım.

AYDIN GERMEN

Turgut Cansever'in bana attığı noktayı dün söyleyip söylemediğimi hatırlamıyorum. Fakat her iki halde de, söylemiş olsam da olmasam da bir açıklama yapmak istiyorum. Uzun bir müddettir bir şehir plancısı, bir bölge plancısı olarak bir teklifim vardı. Bu teklifi kaba hatları ile şartlanmaları ilâve etmeden söyleyeceğim, şu mahiyette idi. Şimdiye kadar umumiyetle taşıt planlamaları mevcut arazi kullanımına göre yapılmaktadır. Ben arazi kullanımını taşıt teknolojisine göre ayarlama teklifini yapmışım uzun bir müddettir, bunun üstüne daha dik-kati kâfi derecede celbedebilmiş değiliz. Biz arazi ile meşgul insanlar olarak «ocakçılık» yapacak usulü veçhile tersini ileri sürmemiz lâzım: «Mühim bir arazi kullanışı vardır, siz taşıtınızı ona göre planlayın». Halbuki kanaatim tamamiyle tersine, şimdi zannediyorum Cengiz Beyin modelinde de bu mevcut arazi kullanışları veya gelişmesi ön görülebilecek arazi kullanışları da çok önemli veriler olarak alınmıştır. Acaba başka bir model üstünden yürüyemez miyiz? Bunların, iki gündür yaptığımız büyük model anlayışları ile de bir ilişkisi var. Şimdi taşıt plancıları acaba arazi kullanımına bu derece iltifat yapınlar mı yapmasınlar mı? Bence hiç yapmasınlar, lüzum yok. Bugün taşıt hakkında bir çok ampirik veri var elimizde bundan sonra gelişebilecek taşıtlar hakkında da bir sürü bilgilerimiz var. Biz umumiyetle arazi kullanımımızı bu taşıt teknolojileri üzerine ayarlasak daha iyi bir iş yapmış olmaz mıyız? Bahsettiğim çevre yalnız büyük şehir çevresidir.

Teklifimin büyük şehir dışında bir mânası bence pek yoktur. Bu teklif yalnız büyük şehirlerle ilgili bir tekliftir. «Model» tabii tamamlanmamış oluyor. Veri olarak taşıt teknolojisini alıyorum, fakat taşıt teknolojisi de, kendisi de veri aramak mecburiyetinde kalan bir disiplindir. Onlar da veri arıyorlar. Burada hangi verileri kullanabilirler? Mevcut veya müstakbel arazi kullanımını veri almaktan sa toplumun ve kişilerin bazı ihtiyaç parametrelerini mevcut arazi kullanışı dışında almak mümkündür ve bazı, para hesabına girmeyen, teknolojik kat sayıları da parametre olarak almak mümkündür. Başlangıç noktalarımız insanlar günlük geliş gidişlerinde ne kadar yol yürüsün ne kadarını başka şekilde gitsin v.s.

Sayın Bülent Gözen'in dediği gibi çok genel çok geniş modellere gitmektense daha ufaklarına gitmek ve kendi dediğim gibi bunların arasına mevcut arazi kullanımını dahi hattâ iktisadi gelişmeleri, firma hesapları v.s. yi katmadan başlayarak bir taşıt topolojisi kuralım, büyük şehirlerde arazi kullanımımızı bu modele göre hesaplamağa çalışalım.

Dün akşam İstanbul köprüsü hakkında bazı şeyler söyledim. Bu toplantıda muhakkak üstünde konuşmamız gereken bir şeydir. Bazı izahları tamamiyle kaba örneklerle vermek istiyorum. Kaba örneklerle vermeye mecbur olmamızın sebebi Türkiye'de gereken araştırmayı henüz yapamamış olmamız. Bir aralık İstanbul'un böyle meseleleri için bir Sanayi Bakanından 300.000 lira kadar para alabilecek gibi idik, ben vereceğine inanıyordum. Bu çok ufak bir para idi ve bir başlangıçtı. Ama bizi bağlayabilirdi. Fakat Bakan onbeş gün sonra istifa etti. Onun için biz İstanbul'da işlem araştırmasına başlayamadık. Bunu İstanbul köprüsü için muhakkak yapmamız lâzımdır. Fakat bunu aynı zamanda Cengiz Beyin çerçevede büyük sistemler içinde yapmak lâzımdır. Bu muhakkakki bir köprüden ibaret değildir. Şimdi kaba misallerime geçeyim.

Manhattan adası (New York'da) en son saydığımda 61 geçidi vardı, etrafı su ile çevrilmiş. Fakat tabii Manhattan'ın topolojisi ile İstanbul'ununki bir değildir. Mademki bu örneğe başladık devam edeyim, gündüz nüfusu o sırada dört milyon olan bir şehir gece nüfusu iki milyon. Altmış bir tane geçit. Başka bir örnekten başlayayım dört beş milyonluk bir şehirde (bu haritaları hepimiz biliyoruz, ben hatırlamak için şuraya kaba bir kaç çizgi çizeceğim) bir su yolu bir nehir olma-

diğını da kabul edelim. Dört beş milyonluk şehirde (şunu ortadan da ikiye ayıralım, sonra İstanbul boğazı olacak bu çizgi). Buradan buraya bağlantıları sağlamak için hatırladığımız haritalarda, bu kadar çizgi vardı. Çok daha fazla, saymaya lüzum yok. Şimdi İstanbul'da bu çizginin yerinde elimizde Boğaz var. Nehirli şehirlerden bir iki misal verelim. Son zamanlarda rastladım merak ettim saydım. Meselâ Roma, buradan Tever'e geçiyor ve burada da Trastevere var. Meselâ burada nüfus bir'e sekizdir gibi geliyor bana. Tretevere'nin nüfusu Roma'nın (öbür Roma'nın) sekizde biri gibi geliyor. Saydım köprüleri ondokuz tane köprü var. Şimdi bu tip şehirler umumiyetle otuz kırk metre genişliğinde su yolları ile ayrılıyorlar. On dokuz, seksen değil (öbürü de altmış birdi). İstanbul'da zannediyorum bugün nüfus «dengesi» dörtte bir gibi bir şeydir. Fakat bu, meseleyi bizim için teknik bakımdan halletmez. Çünkü bu dörtte birin birbiri ile ilişkisi nedir? Bunların kendi aralarında merkezleşmelerine bağlı şu kadar merkezleşme olursa ilişkileri başka türdür. Başka türlü olursa gene başka türdür. Bugünkü durumumuzda araba vapuru v.s. ile bu nüfusun Boğaz üzerinde bir nevi denge tesis etmesi başka bir de çok yüksek ilişkilere, çok yoğun ilişkilere girişilmesi başka şeydir. Bugünkü durumda yoğun ilişkiler önlenmektedir. Herkes bugünkü trafik durumunu bildiği için işini ona göre ayarlamaktadır. Muhakkakki yirminci âsır ve daha sonrasında İstanbul'un iki yakası arasında kara yolu düşünülmecek plan değildir. Fakat karayolları akımında çok iyi bilinen bir şey var son yirmi senedir. Bir bağlantı sağlanmasının ilişkileri ne kadar büsbütün artırdığı (ve bu daima karşılaşılan bir şey) yeni yapılan bir yolun yeni bir bağlantı sağlıyorsunuz belirli bir hacimde fakat siz onu sağladıktan sonra bağlantıyı o kadar artırıyorsunuz ki derhal sağladığınız bağlantı eskiyor, eskimiş kalıyor. Şimdi biz İstanbul'da artık halka hizmet midir şu mudur bu mudur ne olduğu belli değil bir köprü yapalım da şöyle olsun böyle olsun derken elimizi sokacağımız yılın kuvusunun haberinde değiliz. Çünkü bu tek bağlantı yapıldıktan sonra, İstanbul'un yavaş yavaş önümüzdeki senelerde beş milyona gitmekte olduğunu biliyoruz, bu beş milyon bu köprünün neticesinde en büyük temayül buralarda eşit bir yerleşme doğru gidecektir. Bu bağlantıyı sağladığımız andan itibaren meselâ on sene, yahut yedi sekiz sene, köprü rantabl olmayabilecek fakat olduğu gün hemen hemen ikinci köprü gerekecektir ve ondan üçüncüsü dördüncüsü beşincisi v.s. bu kaç sene sürer bilmiyorum. Yalnız, mühendislik tarafına dokunmayalım işin, şehirci, bölge plancısı arkadaşlar şehir nüfuslarının korkunç bir şekilde arttığını biliyor. Artış rakkamlarından yalnız o tarafını hatırlatalım. Seksen tane köprünün kaç yılda yapılacağına dokunmayalım. Şimdi dolayısı ile İstanbul'da çok büyük ve hakikaten bugünkü Türk toplumunun katiyen iktidarı dahilinde olmayan arazi kullanım kontrolünün gerektiği anlaşılıyor. Merkezleri uzaklaştırmak meselesi vardır. Bunlar çok zamanımızı alacak üstünde durmuyorum. Diğer çeşitli tedbirlerimiz vardır bunların listesi vardır. İnsanların faaliyetleri ve arazi kullanışı bakımından Boğaz üstünde geçidi minimumda tutabiliriz. Bunu minimum da tutabiliriz. Bunu minimum da tutabilmemiz için de herşeyden evvel köprüler v.s. yapmadan evvel Türk toplumunun o arazi üstüne ciddi bir arazi kontrolünü şap diye geçirmesi lâzım. Bunun hiç şakası yok. Bunu yapmamız lâzım bir. Birde bu az geçit sağlayabilecek düzeni de Boğaz üstündeki geçitleri geçiş sayısını minimuma indirecek bir düzeni de ortaya koyabilmemiz için onbeş yirmi senelik bir vakte ihtiyacımız vardır. Bu vaktin de kullanılması gerekmektedir. Şimdi bugünkü Türk toplumunu hepimiz biliyoruz. Bu Türk toplumu içinde benim söylediklerim katiyen gerçekçi lâflar olmayabilir. (Bütün o arazinin kontrolünü yapacakmışız, bugün bu Türkiye'de akıl alacak şey değil) sırf bu gibi endişeler yüzünden onbeş yirmi sene bekleyecekmişiz. Bu da akıl alacak bir şey değil, fakat köprünün bugünlerde yapılmaması için de ciddi sebepler var. Bunlar da kendi başlarına kullanılabilir. Bu mevzu üstünde bazı arkadaşlarımız da dahil çok uzun bir müddetten beri çalışmaktayım, çok daha ayrıntısına girişebiliriz. Burda lüzum görmüyorum. Eğer iyi anlatabildimse (ona da pek emin değilim) hiç bir zaman düşünülme, Boğaz geçidinin ana konusunu anlatmaya çalıştım.

Teşekkür ederim.

BÜLENT GÖZEN

İstanbul Köprüsü konusunda genel bir ilgi gösteriyor konuşmacılar, bu bakımdan bazı noktaları aydınlatmam gerekiyor.

Biz İstanbul köprüsü ve çevre yollarının ekonomik etüdünü yaptık, bizim etüdümüz şehircilik konuları ile ilgili verileri kapsamıyordu. Haliç köprüsü, çevre yolları Boğaz köprüsü manzumesinin gerek her iki kıyıdaki mahalli trafiğe, gerekse boğazı geçmeye talip trafiğe ne ölçüde hizmet edebileceğini, bu manzumenin sağladığı zaman ve işletme tasarrufunu hesapladık.

Burada ileri doğru projeksiyonlarımız çok güvenilir değil. Belirli bir sanayileşme, bir arazi kullanma politikası olmadıkça düşünülen bölge planlarının uygulanacağından emin olunmadıkça, planlamaların tahminleri gerçekten farklı olabilir. Nitekim kütle nakliyatına önem verilmesi, demiryollarının islahı, dolmuşların kaldırılması gibi bir kaç rasyonel tedbirin alınıp alınmayacağından bile emin olunamıyor. Yalnız şu var ki, bu tedbirler alınmasa dahi bu manzumenin şehir içi trafiğini ferahlığa kavuşturacağı iddiası gerçeğe uygun değil gibi görünüyor. Zira çevre yolu ile ilgilenen trafiğin toplam trafiğe oranı çok düşük (% 10) Ayrıca çevre yoluna giden arterlerde şimdikine nazaran daha fazla sıkışıklık olacak. Boğaz geçme talebinde % 40 bir artış yaratsa, şehirdeki trafiğin yoğunluğunu % 30 oranında arttıracığı söylenebilir. Sırası gelmişken şunu da söyleyeyim. Bir arkadaşımız Boğaz köprüsünün 2.5 milyara çıkacağını, bu parayla kilometresi 50 000 Tl dan 50 000 Km yoi yapılacağını söyledi. Boğaz köprüsü değil bütün manzume, zaten başka türlü düşünmek çok yanlıştır, 1.5 milyara çıkacaktır. İstimlâkta anormal şeyler olmazsa tabii. Yolun km. maliyetine gelince, en müsait arazide 500 000 Tl dan aşağı kilometresi yapılamaz, arıza ve standarda göre 1 ila 2 milyon Tl na varır çok kere. Yani 2.5 milyar ve 50 000 Tl/Km yi alarak kıyaslama doğru değil.

Tekin Aydın bey, ana akslar vazedilmesini ve karayolu planlamasının böyle yapılmasını savundular. Karayolları idaresinin kuruluşunda bu böyle yapıldı zaten. Yani birkaç kişi bir araya geldi, oturdular, şunlar ana aks olsun şu yollar şebekeye girsin vs. dediler. Ama böyle bir yaklaşmanın bilimselliği, hele değer ulaşım sistemleri ile entegrasyonunda ekonomik optimumu sağlayabileceği konusunda hem çok şüpheliyim. Bugünkü uygulamamızda kat'iyen böyle keyfiliklere yer vermemek lâzım gibi geliyor bana.

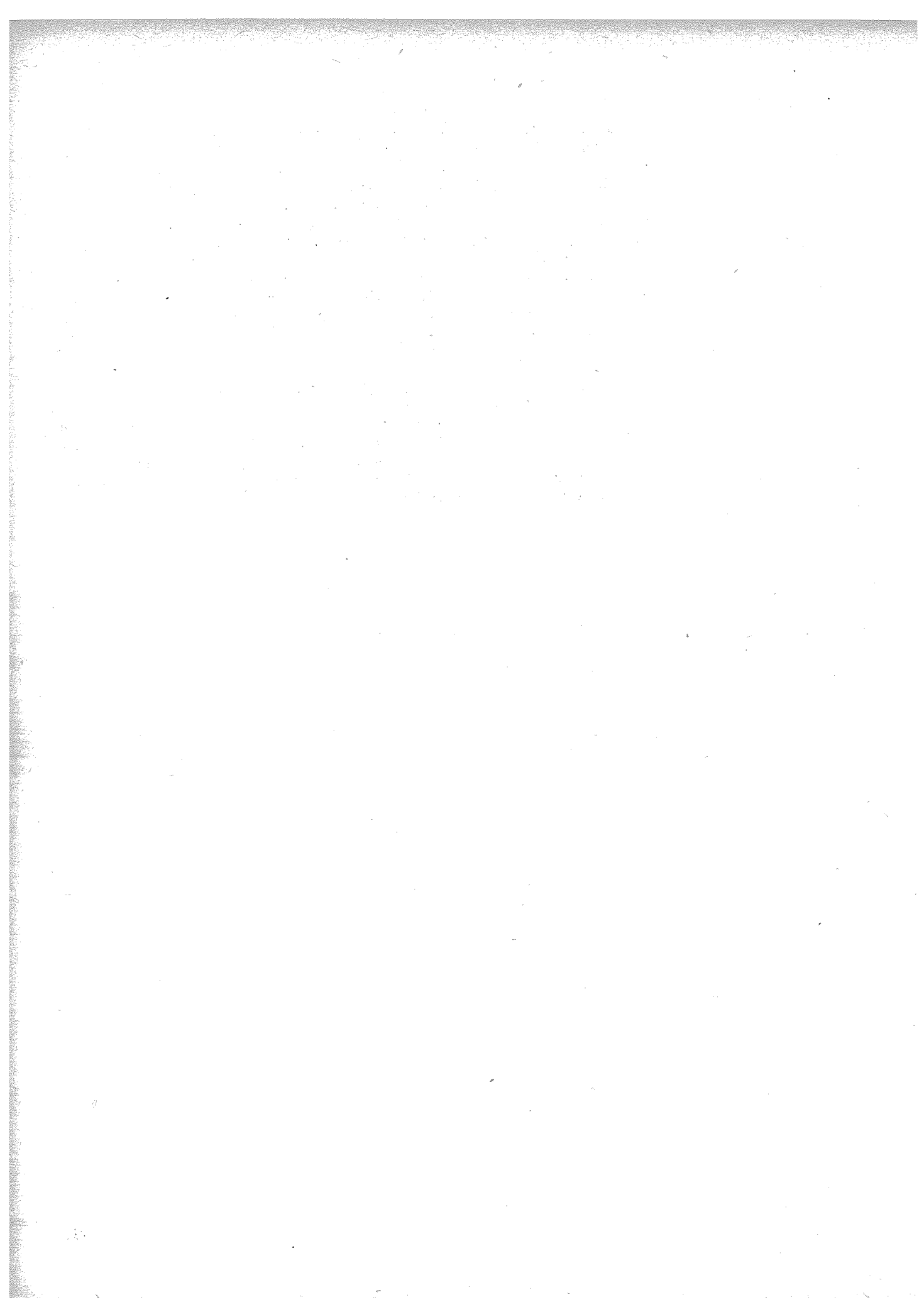
Boğaz köprüsünün turistik faydalarından bahsedildi. Bunu biz hesaplarımızda gözönünde alamadık, maalesef. Boğaz köprüsünü, ya da oradan denizi seyretmek için, sırf bunun için, yılda kaç turist gelir, kaç para bırakır bilemiyorum.

Aydın Germen beyin izahlarından, köprünün yapılmasını mı, yapılmamasını mı savunduğunu ben anıyamadım, özür dilerim. Eğer İstanbul şehrinin ağırlık merkezini doğu yakasına kaydırmayı ve burada yeni şehirler kurarak İstanbulla ilgilerini kesmeyi, böylece köprüler ihtiyacını çok uzak yıllara ötelemeyi söylemişlerse, anladığım kadar, görüşlerine katılıyorum.

CENGİZ YÜCEL

Bugünkü tebliğimin gerek Sayın Bülent bey, Turgut Cansever Tekin Aydın beyler tarafından çok enteresan reaksiyonlar doğurması benim için çok tatlı bir sürpriz oldu. Oysaki çok kuru bir tebliğ verdiğim kanaatindeydim. Efendim ilk defa olarak Bülent Beyin bahsettiği noktalara ben bir kere daha temas etmek istiyorum. Bu arada benim tebliğde bazı ulaştırma sektörünün sağladığı faydalar arasında yatırımların yapılması sırasında ki faydalar tebliğde yok idi. Sayın Bülent bey benim tebliğe iltimas geçerek var dedi. Ben bu hususu hiç düşünmemiştim, tabii çok yerinde bir nokta. Fakat diğer faydaları ile göz önüne alırsa bu geçici bir fayda olacaktır ve o kadar ehemmiyetli değildir. Şimdi ileri sürdüğüm modelin bizim gibi az gelişmiş memleketlere tatbik olunamayacağı ileri sürüldü. Ben o kanaatte değilim. Bu model hakikaten çok basit bir modeldir. Eğer bizdeki mevcut veriler, istatistikler bazı noktalarda bize fayda sağlamıyorsa ki bu husus galiba Sayın Germen bey tarafından da ileri sürüldü; o noktaları bu modelden çıkarmak kabildir. Yani bu modeli her türlü şekilde mevcut istatistiklere göre istediğimiz şekilde yoğurabiliriz. Gene ikinci bir nokta, özel sektör yatırımları bu modelde dikkat edeceğimiz gibi kârlılık derecesine göre bölgeler arasında dağıtılmıştır. Yani yatırımlar bölgeler arasında nasıl dağılmalı? Burada kârlılık derecesi benim görüşüme göre bir indikatör olabilir. Bülent bey buna itiraz etti fakat yerine bir yol teklif etmedi. Eğer daha başka faktörler endüstrinin A bölgesinde değil herhangi bir endüstriden A bölgesine değil B bölgesinde yapılmasını icabettiren bazı iktisadi faktörler varsa memleketimiz içinde bunlar çalışılarak bulunmalı ve bunun bir fonksiyonu olarak ifade edilmelidir. Resmi sektör yatırımları bu planlama tarafından ve ilgili daireler tarafından nasıl olsa tesbit edilecektir. İşte şöyle bir çimento fabrikası şu bölgede yapılacaktır. Buda bizim çok iyi ve modelin içine konulacak bir veri olarak kabul edilebilir. Maltiplikasyon hususunda belirtilen analizlere tamamiyle iştirak ediyorum. Bunun modelin esas çalışması üzerinde büyük bir tesiri olmayacaktır. İstatistiki malumatlara değinelim. Eğer biz elimizde artık hiç istatistiki malumat yok diye elimizi kolumuzu bağlayıp ve böyle çok kaba usullerle yatırımlar yapacaksak bundan zararı ekonomimiz çekecektir. Bu demektir ki mevcut istatistik rakamlarının iyi bir şekilde elemeye ve bunları daha doğru bir şekilde toplamaya teşebbüslerde bulunmamız lâzımdır. Gene Sayın Turgut Cansever ulaştırma ile arazi kullanma şekli üzerindeki tesirlerinden bahsetti hakikaten belki bu tebliğimde bu hususun çok açık bir şekilde çalışılması icap ederdi. Ben kendisine bunu belirttiği için teşekkür ederim. Yine Turgut Cansever beyin bir noktasıda eğer ben doğru anladımsa metropoliten ulaştırma problemleridir ki, bu bugünkü tebliğin bir parçasını teşkil etmemektedir. Bu tamamen ayrı bir konudur ve üzerinde durulması icabeder. Tabii buna noktai nazarımızın çekilmesi bizim hepimiz için faydalı olmuştur. Tekin Aydın bey ulaştırmada beklenen hizmetlerin bir tebliğinde belirtilmediğini bahsetti. Ben teknik bir kimse olarak bu gibi tesbit edilmesini memleketimizin istikbalini tayine seçilmiş kimselere bırakıyorum. Onlar bu hususta nihai kararı verecektir. Gene Tekin Aydın Beyin bahsettiği bölgelendirme yani bölgelerin sınırlarının tesbiti, bu hakikaten zor bir problemdir ki sende bundan bahsettim. Artık bu memleket ekonomisini çok iyi tanıyan kimseler tarafından memleketin sadece ekonomisinde değil, sosyal durumunu coğrafi durumunu göz önünde bulundurarak bu sınırların tesbitine çalışılması icabeder. Gene Tekin Aydın beyin gravite teorisi üzerindeki ilâve aydınlatıcı sözlerine de teşekkür etmek lâzımdır. Burada görüldüğü gibi bir evvelki seneden bazı malûmatları model detay olarak koyuyoruz. Herhangi yeni ulaştırma

alt yapısı yapıldığı zaman eğer bu ulaştırma alt yapısı bu şekilde harici ekonomiler doğurarak fiatlarda, maliyetlerde bir düşme yapacak ise bunlar öbür sene modelin içine bir evvelki seneden alınan malûmatlar olarak ithal edilecektir. Tahmin ediyorum dış ekonomiler meselesi bu şekilde model tarafından göz önüne alınacaktır. İsmi bilemediğim bir mühendis arkadaşım tarafından belirtilen bazı hususlar da değinmek isterim. Gidemediğiniz yer sizin değildir. sözü: Hakikaten bu çok doğrudur. Gidemediğimiz yer adedinin çok olduğuna göre bunların ilk önce hangisini yapmak istiyoruz. Benim modelim bunu tesbite çalışan bir modeldir. Bizim gibi ekonomilerde ulaştırmaya ayrılacak yatırımlarda hata yapmak çok kolaydır ve bu hataları bulmak o derecede zordur. Herhangi bir yolu yaparsanız üzerinde az da olsa bir trafik doğar ve geçer. Ama acaba oraya sarfedilen para A ve B noktası arasına mı yoksa diğer bazı bir yere mi yapılmalı idi bu modelin maksadı ve gayesi bu suali cevaplandırmaktır. Ulaştırma sektörüne yapılacak yatırımların çok olması ve gelişmekte olan ekonomimizin yatırımlar fonlarında çektiği sıkıntılar böyle bir şekilde bugün için en iyi şekilde istifade edeceğimiz noktalar arasındaki ulaştırma alt yapılarını bulup çıkarmamızı zorunlamaktadır. Bu benim inancımdır ki, bu model ne tipte ve nerelerde ulaştırma alt yapısı yatırımlarının yapılması gerektiğini gösterecek niteliktedir. Ortaya konan model tabiidir ki idealistik bir durumu gösteriyor. Fakat eğer her sarf ettiğimiz liradan azami istifadeyi elde etmek istiyorsak, bu modelin, veya buna benzer modellerin gösterdiği yoldan gitmemiz gerekir. Teşekkür ederim.

ÜÇÜNCÜ GÜN 24 OCAK 1968

**MİLLÎ FİZİKİ PLAN'IN
BÖLGE — METROPOLİTEN — ŞEHİR
PLANLARI**

**TOPLUM / KAMU YARARLARI VE
«BÖLGE PLANLAMA» TEKNİKLERİ**

AYDIN GERMEN

ELEŞTİRME — RUŞEN Y. KELEŞ

On yıldan daha uzun bir süreden beri bölge planlama kavramı Türkiyede arada sırada serbest ve gevşek bir görüşme konusu yapılageldi Çok kimse, bilhassa çeşitli idari görevliler bu kavramı duyar duymaz üstünde kesin fikirler söylemek gereğinde duyuyorlar, bir diğer taraftan aynı kavram mali hulya edebiyatında da kullanılıyor (kademe kademe her mekan birimi «planlanacakmış», böylece işler düzelecekmiş, vb). Buna karşılık devamlı bir şekilde bölge planlamanın tarifi de istenmektedir.

Mimarlar Odasının bir iyi niyetle giriştiği şimdiki semineri de bu tarif etme ihtiyaçları dizisi içine girmiş gibi gözükmektedir. Oysa, gerek bölge planlamanın tarifi gerek diğer bölge planlama yayınları bakımından, bilgimize göre, türkçe en zengin diller arasında bulunmaktadır.

Çok belirli bilinen meslek ve bilim sahalarında dahi topyekun tanımlama ve sınırlamalar kolay değildir ve tanımlama ancak ayrıntıların gitgide daha çok deşilmesi ile düzelebilmektedir. Ayrıca bu sahaların kesin sınırlandırılmaları bir bilim gereği değil. Türkiyede ve dünyada bölge planlama bundan sonra ancak ayrıntılı inceleme ve uygulamalar sonra daha iyi tanımlanabilecektir. Türkiye'de incelemelere pek az imkân tanındığı ve uygulamaya hiç tanınmadığı süre boyunca konunun kuram tartışmalarına devam olunması bize bir «sığaya çekmek» isteği olduğu şüphesini vermektedir. Konunun fazlası ile müesseseleştiği Türkiye'de bu şekilde tartışmanın süregitmesini kabullenmemek gerekecek.

Kaldı ki bu seminerin de, bundan evetki çalışmalar gibi, bölge planlamanın anlaşılışına büyük bir ilerleme getirmeyeceği ve seminer yayınının okunmadan kalıp bundan sonra gene tarif isteklerine gidileceğinden korkmak için türlü sebep vardır.

Diğer taraftan, eğer seminerde yeni, veya Türkiye için yeni, kuramlar ileri sürülebilecekse, seminerde bulunanların yapabileceği en büyük katkı bu kuramları tartışabilecek kişilerin pek az sayıda olduğunu birbirlerine anlatmaktır. Daha önceki yıllarda olduğu gibi bundan sonrası için en büyük sakınca konuyu tartışabilecek kimselerin az olması ve herkesin sonuç formülleri ve sloganlarla konuyu kavradıklarını sanmaları yönünde süregidecektir.

Bölge planlamanın kuram incelemeleri gitgide daralan bir çerçevede kamu idaresi gormülleri ve denge, margin, kesim, lineer programlama, statik (kullanılmakta olan «dynamik» analizler aslında statiktir) ile ilgili iktisat kavramlarına dayandırılmaktadır. Bölge planlamanın yapabileceği katkı bu şekilde kesinleşmekte değil, azalmaktadır. Kuram incelemelerinin on beş yıldır böyle yönlendirmesinin itici unsurları şunlardır; en gelişmiş analitik cihazlanma ve yöntemin anglosaxon ülkelerde bulunması, bu ülkeler bilim adamlarının Locke'tan Marshall'a kadar olan geleneklere fazlası ile bağlı bulunmaları, diğer ülkelerin çoğunun yirmi yıldır bu kuzey atlantik ülkelerinden hazır bilim komprimeleri talep etmeleri veya eder görünmeleri, ülkelerinde yapılacak uygulama bulamayan bu kuzeyli bilim adamlarının bir de ayrıca az gelişme - gelişmekte olma gibi konularda acele kuram üretimine geçmek durumunda kalmaları, belirli bir uzman çevresinin ortaya çıkması ve bunun kuralları, şu veya bu sebeple iktisadi planlama çevresi-

nin dışında kalmış bilim adamlarının merkezi hükümetler uygulamalarında «iktidar» havasına katılabilme ve bunun doyuruculuğunu tadabilme için «fizik» planlama üzerinde durmaları ve bununla iktisadî planlama arasında bağ kurmaları, vb.

Diğer taraftan iktisadî planlama ile bölge planlama sorumluluk sahalalarının (yalnız sahalalarının) birbirinin içine girdiği açıktır. Fakat, bunların çözülmesi ne yetki tartışmalarından, ve ne de her iki sahadaki çok farklı danışma, ve buna karşılık uygulama yetkilerinin çorba edilmesinden gelecektir. Ayrıca yukarıda belirttiğimiz bilim adamları iktisadî kararlardaki bu sorumluluk giriftliğini gereksiz bir yönde ısrarla incelemeye devam etmişlerdir.

Çevre Düzeni : Yerleşme planlamasında bölge kavramının kullanılması belirli bir sınırlandırma ve çerçeve ortaya koyabilmek içindir. Böyle bir bölgenin tarifinde çeşitli kaymalar göz önünde tutulacak, fakat bazı uygulama birliklerine sahip bulunan bölgeler gene de kolaylıkla sınırlandırılabilir.

Bölge çapından daha küçük yörelerde planlama birliğinin kaybolduğunu işaret etmek dahi gereksiz. Daha büyük birimlerin tarifi ise kaynak planlaması açıklamak hep daha muğlak kalmaktadır. Devlet sınırlarının doğal bölgeler tarifi ile zıtlığı bir yana, ülke ve kıtalar bakımından nüve teşkil eden, faaliyetlerin ateşleyicisi olan ve mutation'lar yaratan üretimlerin hangileri olduğunu ayırmış bir bilim henüz yoktur. Kesimler arasındaki yer ve yerleşme ilişkileri ve böylece iktisadi analitik dahi, henüz ancak bölge seviyesinde ve az miktarda kaba empirik verilere dayanılarak sezilebiliyor. Örnek olarak şunu da belirtelim ki yüz bin Km² çapını geçen pek az sayıda yerleşme etkeni bulunmaktadır (beş yüz km²'den 1000 km üstüne doğru çıkmaya başlayan elektrik nakil hatları, bazı büyük akarsular)

Diğer bir taraftan, pek liberal olmayan ve henüz kudretini sürmekte olan dünya liberal ticaret düzeninde ise, bölgeler ve ülkeler üretiminde bugünkü kıstaslara göre Irving Fisher - vari paylaşımlar yapmayı kamu amaçları, bizimki gibi ülkeler ve de, tek tek bölgeler için gerekli veya uygun bulmuyoruz.

Bölgelerin çapları, ve ayrıca iktisadî faaliyetlerin yerleşme mekanizmaları üstünde yukarıdaki basit hatırlatmaları tekrar etmek lüzumu hâlâ var. Aksi takdirde bölge planlama yün yumağı veya lastik parçası gibi her tarafa çekilmektedir. Bu arada, Mimarlar Odasında mekan endiseleri için yapıldığı düşünülebi- lecek bir toplantıda bölge planlama hemen baştan aşağı bir milli iktisadi planlama methodu haline gelmektedir. Bu iki ucun bölge planlamaya yakıştırılan şeyler arasında en «ciddileri» olduğu kabul. Fakat bölge planlama bunların da ne biri ne öteki.

Bu durumun temeli şüphesiz meslekler ile bunların toplum içinde geçinme yolları arasındaki ilişki oluyor. Halile, bu kamu hizmetinin ortaya ne çıkacağı, kurum incelemelerinde çok daha fazla, sözü geçen meslek tutumları tarafından tayin ediliyor. Bölge planlama birçok meslek adamları için arada sırada oyalanılacak belirsiz bir faaliyetten başka birşey değildir. Diğer bir taraftan bölge planlama bir idare görevi haline geldiğinden beri gerek hizmetin içinde bulunanlar gerek dışındakiler tarafından her yıl başka başka tanımlanmaktadır. Makamların ve kişi meslek hayatlarının bu tanımlamalarla yakından bağlı olduğunun düşünülüyor seziliyor.

İktisadi incelemelerin Mimarlar Odasında yapılmasını kaç kişi uygun ve kaç kişi tuhaf bulacak bilmiyoruz. Ne olursa olsun bu gidiş uzun zamandan beri bölge planlamada araştırılan teknikler bileşimine doğru değildir: ancak yeni belirsizlikler.

Bölge planlamada görülen bilimler arası ilişkiler birçok diğer sahada da vardır var olması gerekir. Bu sahada diğer sahalara göre ağır basan öz, teknikler - arası bileşimlerdir. Böyle bilemişler aralarındaki bağlar ne kadar karışık olursa olsun, bölge planlamanın amaçları ve görev sınırları çok açıktır :

- * Arazi parçaları üstünde yapılan taleplerin bir arada değerlendirilmeleri imkânı ve gereği
- * Üretim çeşitleri ve pazarlamaları yayıldıkları yöre boyunca izlenmeleri ve çerçevelenmeleri
- * Kesimlerdeki maliyetlerin toplum maliyetleri şeklinde ifade edilmesi, ve buradaki alternatiflerin kamu tercihi şekline sokulması
- * Yerleşme kararlarının taşıt örgüleri ile alternatif haline konulması
- * Toplumlar çevre'yi perceptiv değerlendirmelere dek düzenlemek isteyecek ve bunu başarabileceklerse bunu sağlayacak bilim ve tercih düzeninin geliştirilmesi

Bu konularda bölge planlamayı herhangi bir millî «fizik» veya iktisadî planlamanın parçası görmek ya tüm bir yanılma, ya gereksiz bir çerçeve genişletme, ya da henüz mevcut olmayan bilim tekniklerini varsaymaktır.

Bugünkü durumda, yukarıda sayılan konular arasında yalnız taşıt sistemleri bölge çapından daha büyük ölçüde daha belirli analitik, amaç ve sonuçlar sağlayabilirler. Bölge planları gibi, herhangi bir millî «yerleşme» (daha ziyade: dağılım) planının da «fizik» olmayışı bir yana adı geçen diğer bölge planlama görevlerini millî plan mekanizması içine sokmakla millî planını fabrika içi üretimi programlamasını, belirli mekan tertipleri yapmasını, bir ilçede tarım arazisi kullanış planı yapmasını, yerleşme ile ilgili talep yarışmalarını çözmesini istemek arasında hiç bir fark yoktur. Buna benzer tutumların arkasında, bir millî planın merkezden kontrol edilmesi imkânsız birçok faaliyete rağmen yürütüleceğini görmeven ve fizik bilimlere özenerek toplum ve iktisat verileri typology'sini kapalı sayan tutumlar yatmaktadır.

Bölge planlamanın tekniğini idari ilişkiler ve kesim makro programları üstüne kurmak hem bu sahanın katkısını ortadan kaldırmakta hem de yukarıda bahsi geçen iki kamu tekniğinin etki altında tuttıkları bütün olgularla beraber planlandıkları gibi bir varsayım yapmaktadır. Günümüzde ülke kamu idarelerinin ve makro iktisat planlarının gereklerinin tüm kaybolduğuna dair hiçbir işaret yoktur. Her iki saha da, tarifleri gereği, ülkenin tüm idaresi üstünde çeşitli derecelerde kesin yetki sahibi olacaklardır. Bölge planlama faaliyetlerini mevcut kamu kontrolleri altında tutabilmek için idari ilişkiler ve makro iktisat planlarının bir tek düzeyde planlanmasına ihtiyaç yoktur: ülkedeki diğer bütün faaliyetler için de olduğu gibi.

Bu idare matrislerinden arındığında bölge planlamanın teknik içeriğinden başlıcaları ne olacaktır: Kamu tesislerinde yapı mühendisliği matrisleri, çok çeşitli «optimum» yerleşme hesapları, yüksek verimli yerleşme topoloji'si, isteme bağlı yerleşme topoloji'si arazi parçalarının «en iyi» kamu kullanımına ayrılması, yere bağlı ve az kımıldayan kaynaklara göre planlama, ve mevcut kamu kıymetlerinin korunması.

Bütün bunların üstünde ve hakim bir ayarlayıcı teknoloji gelişmelerinin izlenmesi olacaktır. Bölge planlarında kısa bir zaman kesiti için mevcut teknolojile-

rin ve bunların maliyetleri ve marginlerinin matrisleri hakim unsur olacaktır: çeşitli kullanışlarda arazi verimliliği ve gelirleri, alternatif taşıt sistemleri, kullanılan ham maddeler, millî planda öngörülen üretim tekniklerinin bölge toplum maliyetleri ve toplum ilişkileri ile bağdaşma derecesi, vb.

Uzun sürede bu matrislerin her birinde değişiklik olacaktır. Bölge planlamada teknoloji gelişmelerinin temayülleri, bilhassa sanayileşmemiş ülkelerde uzun süreli bazı varsayımlar yapılmasına imkân verecek ve yeni matrislerle bölgenin kıymetli kaynakları arasındaki bağlar tekrar gözden geçirilecektir. Yere bağlı bu kaynaklar arasında birçok ham maddeleri, taşıt sisteminin topoloji verilerini, insan topluluklarının yoğunluk derecesini ve bu toplulukların kullandığı yapıları, ve şimdilik iklimi sayabiliriz.

Bunların arasında bulunan bağlar ülke iktisadının makro incelemeleri içinde gözükmekte ve gösterilmemektedir.

Bütün bunların dışında, bölge planlamasının bugün bulunduğu durum karşısında, amaçlar arasında sayılması dahi ciddiyet dışı gelebilecek, mekan düzenlenmesi ve toplum örgüsü ve psikolojisi vardır.

Oysa, mekânın düzenlenmesi üstünde, gene de, birçok sözler söylenmekte. Bu mekan ne gibi bir mekandır? Matematik ve fizik mekânlardan hiç bahis açmayalım. Moholy-Nagy bir kavram sıralaması değil, bir kelime sıralaması halinde 44'ten fazla mekan tipinden söz etmektedir (1).

Bilhassa planlama ve çevre düzeninden konuşulurken ülke çapında «mekan» kelimesinin kullanılması, diğer bazı kavramlar varken, oldukça yersiz ve yanıltıcıdır. Bölge çapı için de aynı şey söylenebilir. «Mekânın» yüzeyleri de kapsadığı kabul edildiği takdirde bölge çapında bir mekândan söz açalım. Bölge mekânı, (şehir mekânı gibi) çok çeşitli mekânlardan kurulu bir düzendir. Bu mekan çeşitleri içine girmeyen başlıca bir tanesi mimari mekândır. Diğer meslek ve insanlar kadar «mekan» yaratmak hakkına sahip ve mekan algılamasında daha tecrübeli olan mimarlık ve mimarlar Vitruvius, Palladio ve Mondrian alışkanlıkları içinde büyük mekan değerlendirmeleri yapmağa kalkıştıkları takdirde bu çok zengin mekânların toplum kişilerince algılanması ve bu mekânların topolojik ve teknik değerlendirilmeleri üstüne çok yavan bir iz bırakmaktadırlar.

Bölge mekânı aşağı yukarı 2 yüzey 1 zaman boyutu ile n boyut arası'na düşen bir düzendir: bir bitki ve hayvan mekânı, bir maliyet mekânı, bir toprak ve jeolojik yüzeyi mekânı, sosyolojik bir mekân, değişmeyen fiziografik verilerin çok değişen şekillerde algılandığı bir mekân, yaratıkların ilk/eşik tepkileri ile alışkanlıkları arasında anlam nitelikleri sayısız ufak şekillerde değişen bir mekân.

Bölgelerde 4.5 metrelik akslarla mekan tertipleminin fazla bir anlamı yoktur. Tarımda paralel diziler bir mimari hatta bir bitki mekânı değil, tarım teknisyeni mekânıdır. Bölgelerin su - basmanları olabilirse de lentoları ve aydınlıkları yoktur. Bölgeye girince sağda helalar solda portmanto olması gerekmemektedir. Böylece, «bölge planlama gevşek idari ve pseudo - matematik genellemeler değildir, insanlara çevre yaratmaktır» demek cesaretini bulabilmek dahi mimari burada bir üretici değil bir tüketicidir: iyi mimarlığın yapılabileceği bir mekan diğer süreçlerle yaratılacaktır.

Mimarlar bölge ve metropolis mekânı yaratılmasına mimarlık ünvanlarına dayanarak değil, başka vasfları ile katılacaklardır. Tarih içinde insanlığın en belirli eserlerinden önemli bir kısmını veren, stillerin değişmelerinde de heyecandırıcı çok şey yaratan, bugün dahi eski ve yeni bağnazlıklar arasında tüketici araştırmalar yapan mimarlığın bileşim (synthesis) sahası bambaşkadır.

Bugün mimarlar arazi parçaları üzerinde mimarî bir mekan yaratmaktan çok daha fazla belirli toplum/iktisat (Socio-economic) mekanlarına boyun eğmekle meşgul olmaktadır. Bu durumu değiştirmek bölge planlama ve şehir planlamanın görevi olmaktadır. Mimarlar yapıların mekan incelemelerini geliştirerek önerilerde bulunacaklardır, kendilerine yuğrulmak üzere verilen arazi parçalarında ucuz ticaret mekanlarının değil daha geniş bir insan çerçevesinin bulunmasını şiddetle isteyeceklerdir, yoksa bu ticaret mekanlarından elde edilmiş alışkanlıkların bölgelere yayılmasını değil. Daha geniş bir çerçevenin boyutları da insan toplumunda ve kişi algılanmalarındadır, uçaktan gözükecek kaba uzak manzaralar için büyük «küp» şematizminde değil: mimarlığın insanı etkilemesi henüz pek ufak mesafe ve boyutlar analitiki içinde kalmakta.

Günümüzde bölge planlamanın disiplini içinde küçük yüzeyler ve küçük mekanlarda humanist minimum'ların korunması için tedbirler bulunması gerekmektedir. Bunların önemli bir kısmının korunması için iktisat yöntemleri iktisat düzenlerinin bazı parçalarını sağlanmakta bulunuyor. Yeni yaratılan mekanlar için şunu diyebiliriz: İktisat ve toplum düzenleri yeni mekan tekliflerinin bir kısmını kabul etmekte, diğerlerini etmemektedir. Bu durumun değerlendirmesini burada yapmayacağız. Toplum ve iktisat düzenlerinin günümüzde humanistik minimum'ların korunmasını kabul ettikleri veya mümkün gördükleri şüphelidir. Yirmi, otuz yıl sonrası için hiç bir şey söyleyemeyiz. Diğer birçok sahada olduğu gibi, ya 1950 - 1970 devresinin temel varsayımları tarihe karışacaktır, ya da bundan evvelki humanizma geleneklerinin büyük kısmı zamanını doldurmuş sayılabilecektir. Uzun süre devam edemeyeceği besbelli olan bugünkü nüfus artışı beklendiği gibi 30-40 yıl sürse dahi bizim humanistik değerlendirmemize göre çok düşecek olan mekan standartlarını bile ilerdeki insanlığın çeşitli yollarda değerlendirmesi mümkündür. Böylece günümüzde bize ufak humanistik mekanların korunması sonu belli olmayan, gerekli, şimdilik bazı iktisat süreçlerince bir derece desteklenen bir görev olarak düşmektedir.

Böylece bugün toplum psikolojisine olduğu gibi mekana da müdahale etmek toplumlarca, idarelerce ve bilim yöntemlerince reddedilmektedir. Kamu hasılası böyle olduğu sürece ortaya hiç olmazsa «kimin namına» sorusu çıkmaktadır. Şimdiye kadar verilebilen cevapların çoğu herhalde zamanımızda geçerli olmayacaktır. Böylece, mimarlar, bölge plancıları, temel üretim artışı isteyenler ve birçok başkalarının en ileri en temel araştırmaları toplumlarca istenmeyen şeyler olarak gözükmektedir. Sonucu gene bu araştırmalar tayin edecektir. İnsanlık tarihinde benzer araştırmalar belki ancak 150 nesilden beri yapılmakta olduğu halde birçok sonuç alınmış bulunuyor.

Büyük şehirlerin temel formu bugün ince bir keramik tabakası haline gelmiştir. Bu şehirlerin insan boyutları içinde yakın ve orta mesafelerden sağladığı algılamalar, şehirlerin yüzey devamlılıkları yanında anlamlarını tamamen kaybetmektedirler. Şehir mekan algılamasının dolaylı, diğer duygularla beraber işleyen ve kıyaslamalarla değerlendirilen bir süreç olduğu hakkında bilim adamlarınca bazı gözlemler yapılmıştır. Algılanmalar kıyaslama yolu ile şehrin keramik devamlılığının etkisi altında ezilmektedirler. Bu şehirlerin bir kısmı, keramik devamlılıklarından bir derece kaybederek 800 km, 320 km çaplar ile bölge ölçüsünü çoktan bulmuşlardır. Bundan sonra da daha kısa mesafeler içinde 60 milyon kişilik bir Kalkutta, 30 milyonluk bir Tokyo ve diğer Afrika ve Asya şehirlerinin gelişmesi beklenmektedir. Bu keramik yığınlarının içinde bir hücreden öbürüne gidip gelmek süreci devam edecekse, bu mekan ilişkilerinin kişi tutumlarına ve kişi/toplum ilişkilerine yapacağı etkilerin şimdiye kadar elde edilmiş kişi - toplum - kişi ve toplum - kişi - toplum süreçlerine ne gibi bir kambur ekleyebileceği ve şehirlerin tükenmez mythoslarını ne yönde geliştireceği de şimdiden açıklıkla bilinebilecektir.

Kesinlikle bilinebilecek olan şu : Zamanımızda bölge planlama mekan ilişkilerini etkileyebilecek toplum ilişkileri araştırması yapmaya çabalarken, bahsi geçen şehir bölgelerinde mekan ilişkileri toplum ilişkileri üstünde kesin etkilerde bulunacaktır. Böyle mekan ilişkileri hem toplumla ilgili algılanma/değerlendirme, hem de salt mekan algılaması yönünde olacaktır. Günümüzde hâlâ salt mekan algılamaları üstünde düşünmek imkânı bazı «mutlu» meslek «azınlıklarına» tanınırken geleceğin bölgelerinde, toplum içinde, salt mekan algılamasının anlamı kalacak mıdır?

Salt mekan algılanmaları da, bütün «bilgi» nakilleri gibi, alıcı tarafından «kaydedilebilir» veya kaydedilmeyebilir. Aynı alıcı dahi (kişi) aynı mekan ilişkileri karşısında zaman ve şartlara göre algılanabilir veya hiçbir şey «kaydetmez». Hiç bir öznel algılanmaya yol açmayabilecek mekan ilişkilerinin çok pahalı toplum ve iktisat süreçleri yolu ile ortaya getirilmesi mekan düzenlerinin, bu arada bölge planlamasının, açmazını - ve diğer taraftan da, insana verilebilecek tercih imkânları arasında görevini teşkil etmektedir.

Bugün toplumlarca, göze çarpabilecek oranda, algılanma umutlarına göre tertiplenmiş yapı düzenlerine oldukça büyük mekan kaynaklar ve paralar ayrılmaya devam edilmektedir. Bugün insanlar tarafından yapılan inşaatın başlıca niteliği düşük gelir tabakalarının üst kesitleri ve orta gelir tabakalarının alt kesitleri için yapılan meskenlerde az dayanıklı ve doğa kuvvetlerince yok edilebilen yapı malzemesinin çok dayanıklı (bunların mekanik ömürleri de 100 yıl olarak saptansa dahi) ve terkedilip, daha ziyade iktisadî kuvvetlerce yok edilebilecek yapı malzemesine geçmek olmakla beraber, mekan algılanmalarına göre tertiplenmiş yapılara millî gelirlerden ayrılmış olan payların artmış bile olması imkân dahilindedir.

Fakat bu mekan tertipleri toplum süreçlerinin mekan ilişkilerine geniş tercih imkânları tanımadığı ve insanlığın mekan bilgisinin çok altında kaldığı gibi mekan algılanmalarında şimdiye kadar geliştirmiş bulunan araştırmalardan yararlanmaktan çok uzaktır. Keramik tabakalarından bir evvelki şehir formlarında dahi mekan tertipleri şehir örgüleri olmalarına rağmen daha ziyade mimarî vasıflar göstermekte ve bu vasıfları ile salt mimarî mekanların yanında son derece fakir kalmaktadırlar.

Yukarıdaki çevre düzeni değerlendirmelerini şu iki çerçeve içinde yapmış bulunduk:

- a. Bölge ölçüsünde yüzey şehirler içinde humanistik gelenekleri,
- b. Salt mekan algılanmalarında, bölgelerdeki az müdahale edilmiş çeşitli tanımlı mekanlara karşı olarak, çok daha ufak çapta olmasına rağmen gene mekan çeşitli ölçüsüne uymayan ve çok pahalı olan, «fazla» müdahale edilmiş düzenlerde geleneklerin değerlendirilmesi.

Böylece, salt mekan algılamalarını mekan düzenlerinde bir toplum amacı olarak görmek imkânı bize verilmiş olsa dahi piyasada süren gelenekler çerçevesinde fiyografik kıvrımlar da yüzey ve çok daha ufak çapta az çok 4 boyutlu olacak zengin salt mekan algılanmaları yaratmak imkânı yoktur. Bugün «düzenlenmiş» mekan algılanmaları ancak ufak şehir parçalarında, fakat mimarî vasıflarla gözükmektedir. Buna karşılık bu tip mekanlar nüfus yoğunluğu ve Kırşehir ayrımı sonucunda oldukça yüklü ve etken «socio-culturel» mekanlar niteliğini kazanmakta ve bu arada zaten fakir olan algılama yeteneklerini de bir dereceye kadar kaybetmektedirler. Toplumlarda bu tip mekanlar bugün çeşitli derecelerde şu gibi unsur ve geleneklerin bozuk bir karışmasından ortaya çıkmaktadırlar: Hadrianus baroku, Paris baroku, Mahfil stili, ufak ikincil-CIAM beton yüzeyleri, daha büyük beton lekeleri, yeni elipsler ve parabol, vb. (bunlar tabiatile salt mimarinin dışında kalan unsurlar olmaktadır).

Bu durum içinde, iki üç yıldır Amerika Birleşik Devletlerinde, Lady Macbir'in liderliğinde bir hareket mekan algılanmalarını en büyük toplum sorunlarından biri olarak saymaya başlamıştır.

Bu yazar da, bugünkü uygulama çerçevesi dışına çıkmak şartı ile, salt mekan algılamalarını toplumun devam edecek çok önemli bir sorunu saymaktadır. İnsanın hemen tüm bilgisi ve değerlendirmeleri göz algılanmalarına ve söz dizilerine dayanmaktadır. Bunlar çoklukla insanın «positif», empirik bilgileri sayılmakta, ve insanın bunların dışındaki duygular dolayısı ile başka zengin, muğlak, «elde tutulamayacak» bir hayatı olduğu arada sırada sezilir gibi olmaktadır. Oysa kanaatimizceğ empirik bilgiler nasıl bu göz algılamaları ve söz dizilerinin sistem sınırları içinde kalmakta ise, perceptiv ve semantik tıkanıklıklara da gene bu algılama ve diziler içinde kalmakta, ve insanın empirik bilgiler dışında kalan «zengin» hayatı da daha ziyade bu yanı algılama ve dizilerin alışkanlık dışında kalan parçalarında ve bilgi kaydedilmesi bozukluklarında yatmaktadır.

Bu çerçeve içinde göz algılamaları ve söz dizilerinin bugüne kadar anlatamadıkları olgular çoklukla «diğer sahalarla ilişkili değil kendi sahaları içindedir: Üstelik bugünkü araç nitelikleri ile çok olguyu fazlası ile bozarak anlatmaktadırlar.

Günümüzde, şimdiye kadar gelişmiş söz dizileri ve göz algılamalarının ötesine gidilebileceği umutları doğrulanmıştır. Bu bugünkü bütün toplumlar için oldukça müşterek bir imkân çerçevesidir.

Diğer taraftan Batı Avrupa (ve eski Akdeniz ve Ege) gelenekleri dışında kalan toplumlar 150 yıl evveline kadar geliştirebildikleri algılama ve söz dizilerinin gelişme çizgilerini, büyük bir şok altında, o yandan bu yana kaybetmişler, «doğu»daki ve diğer yerlerdeki bağımsız algılama ve dizi sistemleri silinmeye doğru gitmişlerdir. Bunca yıldır bütün bu diğer toplumlar acele, «mecbur» ve şaşkın bir Batı Avrupa geleneği girdabına girmişler ve birkaç varsayım sistemini birden geliştirmek imkânını bulamamışlardır. Bu süreç önemli bir müddet daha devam edecek ve herhalde eski çizgilerin dirilmesine fazla imkân vermeyecek olsa da algılama ve söz dizilerinden birden fazla varsayım sisteminin geliştirilmesi için geniş bir içerçeve vardır. Bu sorun bu toplumların varlık veya yoklukları dahi ile ilgili olabilir: çünkü hâlâ Batı Avrupa gelenekleri dışında büyük topluluklar yatmaktadır ve bunların Batı Avrupa geleneklerini tamamen hazmedebilecekleri veya bunu isteyecekleri kesin olarak bilinmemektedir.

Salt mekan algılamalarının çok değişik ölçeklerde, bu arada bölgelerde veya mimaride, bir toplum/kişi sorunu olarak incelenmeye devam olunması ayrıca empirik bilgiler, olguların değerlendirilmesi ve bilginin algılama sisteminde kaydedilmesi ile de yakından ilişkilidir.

Bölge çapında bundan sonra ilgilenmeye devam edeceğimiz unsurlar herhalde gelenekteki «mekan terpitleri» değil, mevcut fiziografik ve diğer veriler ile salt algılanma arasındaki ilişkiler, bu ilişkilerin üstünde toplum düzeninin yaptığı etkilerdir.

Lynch'in yaptığı geniş bir derlemenin kısa özetinde ilkel toplumlardaki çok daha kuvvetli (ve şehirliler için şaşırtıcı) mekan algılamalarından, en küçük fiziografik unsurlara konulan teker teker adlardan, mekan unsurlarının bir çevrede hiç farkına varılmayıp diğerinde şaşmaz bilgi veya ölüm-kalım meselesi olduğundan bahsedilmektedir (2). Eskimo'ların ve Carolina adalarının bellekten çizdikleri haritalar ondokuzuncu yüzyıldan evvelki haritalama tekniklerinden üstün sonuç verebilmektedir. Aleut'lar en büyük dikey unsurlara ad takmadıkları halde en küçük su yollarının her birine ayrı ad takmaktadırlar. Arktik ve Güney Pastifikte insanlar tek renkli bulutları deniz ve kara parçalarını saptamak için kullanmakta-

dırlar. Lynch'in aktardığı diğer örneklere, oldukça gelişmiş kavram sistemine ve humanistik değerlendirmelerine burada dokunmayacağız. Yalnız belirtelim ki insanlar ve bölgeler için önemli olan salt mekan algılamaları yukarıdakilere benzer süreçlerdir. Bunların, ve yerleşme incelemesi yapan çeşitli mesleklerin mekan düzenleri yanında, bir taraftan ölçüsünü kaybetmiş mimari kavramlar, ve diğer taraftan da bölge planı projelerine davet edilen «fizik plancılarının» çalışmaları anlamsız ve gereksiz kalmaktadır. Bu sonuçların yapabilecekleri en büyük katkıları da, eğer böyle bir yetenekleri varsa, örneğin sanayi tesislerinde yatay ve dikey mekan standartları ise, bunlarbölge planlama metodunda çoktan mekan düzenlemesi olmaktan çıkıp liste halinde verilen standartlar olmuşlardır.

Bölge planlamanın böyle mekanlarla ilişkisi madem ileri sürülmektedir. kesim planlamasına göre şartlanmış bir bölge planlaması büyük yüzeyler üstünde mekan kullanış bileşimleri olmaktan uzaklaşmaktadır. Bölgelerde çevre düzeni iktisat mekanları ve salt algılamaları ilgili araştırma, disiplin ve sorumlular başlıca şunlardır :

a. kıınılamaz kaynaklarda ve yatırımlarda yerleşmenin bir toplum ve kamu disiplini olarak yürütülmesi.

b. Hiç değişmeyen, buna karşılık durup dururken değişiveren mekan unsurları ile ilgili toplum psikolojisi (değişen teknolojiler ve bir mekan bütünlüğünün bir parçasının «moda» olmaktan çıkması bütün büyük bir çevre düzenini birdenbire eskidivermektir : oysa toplumların hemen tüm kalıcı yatırımları bu sahalardır).

c. Taşıt tekniği ve topolojisi

d. Salt mekan algılamaları

e. Uzun süreli «kültür» dönüşüm leri (mekan düzenlemelerinde toplum varsayımlarının tarih içinde büyük çeşitliliği geniş bir şekilde saptanmıştır, bu arada içinde bulunduğumuz dönüşüm 400-500 yıl evvel Batı Avrupa'da başlayan dışa ve gösterişe dönük ufak mekan tertiplerinden gelmektedir - bu geleneğin de değişmesi, büyük sonuçları ile kesinlikle öngörülebilir.

Yukarıdaki sıralama tabiatile kapalı bir sistem değildir. Bunlarla ilgili son önemli noktayı belirtelim. Bugün toplumun içinde yaşadığı mekan çeşitli teknoloji kesimlerinin alt bölümlerindeki ayrı ayrı ufak tekniklerden büyük şirketlerin marginal hesaplarından, bu büyük şirketlerin sistemleri içinde yaratılmış tekniklerin her türlü topluma yayılmasından, ve arsa ve şehir yapılarının iktisat sisteminden doğmaktadır. Bu durumun yarattığı sayısız toplum ve mekan sorunlarının oldukça müşterek bir ifadesi olabilecektir. Bunların çoğu bir arkadaşımızın ortaya sürdüğü soruna benzeyecektir: meseleyi büyük çapta indirmeyecekken, bugünkü toplum mekanları taşıt araçlarının büyük gürültüsü altında nitelik değiştirmektedir - bu şartlarla ya taşıt araçları ve sistemleri için tetbirler önerilebilir - ya da, arazi kullanışı tetbiri almak imkân dışı olduğuna göre, pencerelere çift cam takmak gibi tetbirler alınır.

Bu sorunun değişik şekillerde ortaya konulabilmesi veya bu şekli ile çok çeşitli değerlendirilmelerini başkalarına bırakıyorum.

«Fiziki» Planlar :

Ülke veya bölge çapında planlar için «fiziki» terimi bir aralık kullanılmıyordu. Şimdi bol bol kullanıyor. Acaba böylece her hangi bir kişi konu üstünde daha aydınlanmış oluyor mu?

Kanaatimize ve belleğimize göre «fizikî plan» terimi bölge planlama üstünde iki-üç yaprak açıklama okumak imkânına sahip olmayan iktisadî plancılar, idareciler ve politikacılar için bulunmuştu. Bu terim bölge planlamayı açıklayacak yerde gerek meslek içi gerek meslek dışı adamlar için konuyu büsbütün karaltmıyor mu?

Ülke iktisadî planları gibi, ülke yerleşme dağılım planları ve bölge planları hiç bir şekilde fizikî değildir. Yer ve yerleşme planlarıdır. Bunların birçok parçaları en iyi şekilde haritalarla ifade edilecektir. Yapılarla, hattâ büyük mühendislik yapıları ile ilgili hiçbir ayrıntının bu planlarda yeri yoktur. Büyük mühendislik yapıları için bu haritalara geçecek bilgi «fizik»ten çok daha fazla topologik veya matematik mahiyettedir.

Eğer «fizik» terimi matematik, method ile ilgili, idarî, veya başka şekillerde soyutlanmış planlara karşıt olarak kullanılıyorsa millî planlar bilhassa fizik olmayacaktır. Millî seviyede yapılacak herhangi bir sanayi dağılım planı, bir arazi kullanış dağılımı veya nüfus dağılımı şeması ancak en soyutlanmış ifadeleri taşıyacaklardır.

Bu durumda «fizikî» plan teriminin Türkiye'de kanunla mevcut «bölge imar planı» kavramı ile, diğer taraftan da hoşgörü veya umursamazlık sayesinde mevcut «ülke düzenleme» gibi kavramlarla çağrışım yapmak tehlikesi büyüktür.

İmar ve İskân Bakanlığı kuruluş kanunu için bir tasarı bu yazardan istenmişti. (İşittiğimize göre başka bir tasarı yalnız bir diğer şehir/bölge plancısından, Esat Turak'tan istenmiş bulunuyordu) Türkiye'de 1957 - 1958'de bilinmeyen birçok kamu hizmetinden bahsedebilecekleri kanaati ile görev verilen bu iki kişinin tasarımının gelişmeleri ile ilgisi derhal kesilmiştir. Ortaya çıkan birçok değişmeler arasında «bölge imar planı» terimi de vardır. Bakana yakın müşavirlik yapan ve terim üstünde ısrar eden kişiden sonra öğrenmiştik ki kastedilen, tıpkı şehir planlarındaki kutuculuk oyunları gibi, günün birinde Anadolu'nun dağları, tepeleri ve köylerinde tek tek yapıların nereye konulacağını haritaya resmetmek imiş. Türkiye'de kanunlara kadar geçen bu evlere şenlik tutumların birçok benzeri arasında Köy Kanunundaki kroki maddesi de vardır.

Plânların birçok önerisi ancak istatistik dağılımlarla ilgili olacaktır, bölge planında olsun, millî dağılım planlarında olsun. Yer bakımından millî veya bölge içi planların kesin önerileri çok az sayıda olacaktır. İnsanlar için 3 boyutlu (2 yüzey boyutu ve 1 zaman boyutu) çevreler yaratmak ise çok çok çok daha küçük arazi parçaları için teklif edilebilmiştir. Konuyu daha fazla boyutla veya daha büyük çapta almak için hiçbir teklif ortada yoktur.

Böylece fizik planlar ve ülke düzenlemeleri tüm belirsiz özelemler gibi gözükmekte ve ayrıca millî plan ve bölge planı kavramlarını zayıflatmaktadır.

Bölge plânlamada çevre koruma tedbirleri alınacaktır, yerleşme iktisadî ile teknolojiler arasında bağdaşmalar yaratılacaktır, belirli 4 boyutlu mekanlar yaratılmayacak fakat toplumun kişilerin toplum bilimlerinin humanizma geleneğinin yeni ve eski sanatların ve mimarlığın mekan yaratmasına imkân hazırlanacaktır, millî planlarda çeşitli dağılımlar saptanacaktır. Bunların hiç birisi «fizikî» planlama veya «ülke şekillendirmesi» olmadığına göre bu fizik/meکان/şekillendirme ne gibi şeyler düşünebilir?

Gevşek muğlaklıklar karşısında, akla şu grotesk konular gelmektedir. Ağrı dağıının falan yamacına büyük bir saksı koymak, Hasan Dağının eteklerine farbala çekmek, Ergene vadisi ile Uzunova arasında bir «raum» tertipleme, sa-

hillerimiz için imar durumu «almak», DBZ'ü ve diğer DZ'ları izlemek, vbş. Liderlerimiz olan idareciler fizik planlama kavramını pek önemseyecek değiller, bu durumda bu terimin ülke şekillendirme tehlikelerine de araç olmaması gerek.

**Türkiye'de
Planlama
Tanımları :**

**Bölge
Tanımla-**

Bugün batı ülkeleri bilim dallarında başka Türkiye'de çeşitli meslek dallarında da gene başka şekillerde, asalak kavramların istilâsına uğrayan sahalarda bölge planlama da vardır. Çok yaygın bir şekilde görülen nokta şu : her bir konunun içeriliği unutturacak derecede «genellemelere» gitmek, pek belirli kamu hizmeti kavramlarını muğlak özelemler haline sokmak, büyük bileşimler gereğine ve havasına kapılarak yalnız kelimelerden kurulu tanımlama yapmak, vbş. Bunların sebebi gayet açıktır : bölge planlamada, idarecilikte, iktisadî planlamada, mimarlıkta ve birçok diğer sahalarda yapılacak küçük işler yapılmadığı için bu sahalarda çalışan kimselerin düşünmeye ayırabildikleri bütün vakit büyük işlere gitmektedir. Şimdi ülkemizde. daha bölge seviyesinde bir tek arazi kullanışı kontrolü işlemine girişmeden daha bir tek toplum maliyetleri hesabını DPT'na aktarmadan veya DPT'na kabul ettirmeden mevhum mefhumlardan söz açıyoruz.

Türkiye'de bölge planlamanın tanımlanması ne derecede ilerlemiştir? Nerelerden nereye gelinmiştir? Bugünkü tanımlamalar eski olayların etkisinden kurtulabilmiş midir? Yeni kavramlar gerek iktisadi planlama gerek bölge planlama tekniklerine uygun mudur yoksa 5-6 yıllık idarî geleneklerin etkisi altında veya onlara pek yumuşak bir tepki, ayarlaması olarak mı ortaya konmaktadır?

Şimdiye kadar göre bildiğimiz şu : DPT veya diğer bazı çevreler yeni tanımlamalara da pek yanaşamamaktadırlar. Üstelik bu bileşim çabaları birçok kimseyi belirli bir derecede sınırlandırmaktadır. öyle gözüküyor. Mu sınırlanma bir takdim - tehir yanlısından doğuyorsa bu yazar da bu sınırlı değerlendirmeye katılmaktadır: Eğer millî plan yöre ölçüsünde ayrıntıya inebilecekse bölge planlamasına ne lüzum var anlamıyoruz. İnemeyecekse yörelerde kesimler arası bağlantıları, dış tasarımları ve diğer margin hesaplarını yöre ve bölge seviyesinden almak mecburiyetindedir. Millî planın bunları, yapıldıktan sonra değerlendirmesi gerekmektedir, bunlar yapılmadan evvel ülke başkentinin bölgelerinde çok yönlü hesap ve bileşimler üstünde direktif vermesini imkân dahiline sokan bir metot yoktur. Nusret Köymen'in pek bilinmeyen kitapçığında, ve Ankara'da 1956'de girişilen bazı faaliyetlerden sonra Türkiye'de bölge planlamanın varlığı kabul edilmiş ve herkes değişik yıllarda bu kavramı işitmiştir.

Ankara'da 1957 yılında iktisadî planlama üstünde çalışan kimse yok gibi idi. Üç ve dört yıl sonra sayısız planlama uzmanları ortaya çıkmıştır. Şüphesiz başka hemen hiç bir ülkede böyle bir şeyi başaramaz. Sorun şuki geniş çerçevede bölge planlaması ilk değerlendirmesi, böyle bir dairenin mevcut olduğu öğrenilince bu 1960-1961 yıllarında yapılmıştır. Bin dokuz yüzaltmış yazında, herkesin başvurmak durumunda bulunduğu, ve şimdi hayatta bulunmayan bir türk uzman «bölge planlama diye birşey yoktur» demiştir Aynı söz 1959 ilkbaharında yabancı bir uzmanın sözlerin «yanlış» tercümesi yüzünden, İmar ve İskan Bakanlığı Müsteşarına da söylenmiştir. O sırada birçok çevreler böyle sözler söylemek istiyordu. Böyle sözlerden Daha bir yıl kadar evvel)Bölge planlamayı Bakanlık kuruluş kanununa koydurtmuş bulunan sorumluların bu durumda pek üzülmüş olduklarını tahmin ediyoruz. Bütün bunlar bölge planlamanın yürütülüşünü büyük ölçüde etkilemiştir.

En büyük şaşkınlık İmar ve İskan Bakanlığı içinde hüküm sürmekte idi. Nafia Vekâletin'de imâr işleri ile birkaç yıl meşgul olmuş bulunan genç Bakanlık mensupları 1962 yılına kadar bölge planlamanın şehirler içindeki ticaret ve sanayi zon'larını ayarlamak olduğu noktasında ısrar ediyorlardı. Aynı zamanlarda bazı Bakanlık sarumluları gene BP'nin büyük şehirlerin belediye sınırları

ları dışındaki sahalarda sanayi gelişmesini kontrol etmekten ibaret olduğunu ileri sürüyorlardı. Bölge planlama için büyük destek olan Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin bazı yayınlarında ise, Fransızlardan olduğu gibi alınmış bir fikir «bölgeciikten» bahsediyordu (bu terimin kullanılmasının bilhassa 1964 ve 1965'te bölge planlamaya büyük zarar verdiği inancındayız). Köyceğiz'deki sakat ve amatör denemede ise İtalyan uzmanların ayırımı Muğla'nın Aydın'dan mı yoksa Antalya'dan mı da çok kız aldığı»na ve ilçe merkezinden uzaklaştıkça kamyon trafiğinin «azalış hızına» dayanıyordu. Bütün diğer tanımlamalar arasında her türlü karışıklığa yol açan bölge «imâr» planı terimi de vardı. Eğer yanılmıyorsak, 1961 yılında İstanbul Planlamasında geçit devresi Tedbirleri Şurasında da şu iddia ileri sürülmüştü: Beyazıt'taki genç öğrenci anıtının dikilebilmesi için «kati» şehir nazım planına, bunun için de bölge planına, bu sonucusu için de memleket planlamasına, vb. ihtiyaç varmış. Karışıklık günümüze kadar türlü çeşitli şekillerde sürüp gelmektedir. Bunun sebepleri başlıca şunlardır: bölge planlamasının uzun vadeli bir kaynak planlaması olduğu, alternatif hesaplarını millî iktisadî planlama örgütüne vereceği ve açıklanmış millî iktisadî planlama dışında yattığı, fakat iktisadî temel incelemelerinde bölge lara rağmen kesinlikle çok yönlü bir faaliyet olduğu, ve baş kontrol aracının arazi malar ve tartışmalar dışında işi orada bırakacağı, amaçlarının büyük kısmının için toplum maliyetleri şeklinde hesapları millî örgüte aktarabileceği, ve fakat bulunduğu Devlet Planlama Teşkilâtına anlatılmamıştır. Anlatılmayınca konu hep bir olduğu, ve yörelerde ufak kaynak ve tikanıklıkları sezebilmek için en iyi araç olidarî yetki meselesi olarak ortaya çıkmıştır. Oysa bölge planlamada uygulamanın hangi idarî şema ile yapılacağı noktası yanında, bir istişare örgütü olan DPT ile nasıl sorumluluk paylaşacağı pek küçük bir mesele olarak kalmaktadır.

Bu yazarın bir baş sorumlular toplantısında ileri sürdüğü ve sonra ilişğinin ke-sildiği Çukurova Projesi yanılmaların baş örneklerinden biridir: Büyük yanlışlık bu bölge projesini bir yetki konusu, ve millî planlama'nın bir alt kademesi olarak görmekten gelmekte idi. Oysa, türlü engeller içinde tamamlanmış olan bölge raporunda dahi bir bölge çalışmasının Ankara'ya, gerekli bütün şartlanmalar ve tevazu içinde, verebileceği birçok bölge içi ilişkiler vardır. Mesele budur: bölge içi ilişkilerden millî seviyeyi haberdar etmek. BP'nın Devlet Planlama ile ilgisi yetki ve kademe noktaları üstünde incelendiği müddetçe karışıklık sürececektir.

BP'yu millî planlamasının bir kademesi olarak görmek iktisadî planlama teknikleri ve bölgecilik konularında, durup dururken, sıkıntılar ortaya çıkarıyor. Bir de bilhassa «bölge kalkınma planı» yanılığında.

Bunları tek tek ele alalım. İlgili bölgelerde yerleşip çalışmalarını herkesin kabul ettiği planlama bölge örgütleri bir bölgenin kalkınma planını mı hazırlıyacaklar? Hayır. Bu noktadaki gevşek yanılığ Türki uzmanlarından değil daha ziyade Amerikalı yazarlardan gelmektedir. Politik unsur ve kuramlar bir tarafa, diğer bir çok iktisat verisi yanında, tek vergi ve gümrük sisteminde çalışan bir ülkede bölge «kalkınma» planlarının hiç bir anlamı yoktur. Bölge tenkitlerini: kalkınmada ancak «ülke amaçları» içinde görev alabilecekleri bir tarafa, «kalkınma» ile bu tekniklere ancak gelişmiş iktisat düzenlerinin bölgeler arası alışverişi artırabilir, veya en verimli değıtım tahminlerinde bulunulabilir. (Bu noktada başka) bir bölge kalkınması tamamı ile bir uzman yanılmamacasıdır, başka hiç bir şey değil. Gene tekrar edeceğiz, bölge planlarının amaçlarının büyük kısmı iktisadî planlama dışında yatmaktadır. Böyle bir durumda dahi Bölge planlama, iktisadî planlama ve gelişme süresince şu iki şekilde katılabilir :

1. Millî planın makro değıerleri üretim birimlerinde verimlilik artışı üstünde ancak makro varsayımlar yapabilir. Birimlerin tek tek evrimlilik artışını sağlamak onun işi değildir : BP kaynaklar bilançosunda sık sık (birimlerin verimliliği) ve ilişkileri ile karşı karşıya kalacaktır. Bu noktalarda yıllık amaçların

üstünde sağlanacak herhangi bir verimlilik, mayıs yağmurları gibi, hükümetçe reddedilmeyecektir. Ayrıntılarda artırılmış bir üretim yıllık bilançoları altı-üst etmesi beklenemez.

2. Millî plânlarda alınması, hiç olmazsa şimdilik, zorunlu bulunan kesim dağılımları kararlarının ayrıntılarda düzeltilmesi veya verimliliği artıracak ayrıntıların teklif edilmesi bölge örgütlerinden istenebilir. Bunların ise görevlerin pek ufak bir kısmını teşkil etmesi **gerektiği** inancındayız.

Tabiatile, BP'nin iktisadî konularla ilişkisi öz bakımından yukarıdaki iki konunun da dışında bulunmaktadır, ve bu öz ilişkiler millî iktisadî plânları tersine kesecek nitelikte değildir.

- a. Bölgede dış tasarruflar ve toplam maliyetleri bilhassa yerleşme alternatifleri yönünden hesaplanacaktır. Burada elde edilecek marginal veya alternatif değerler millî planda kullanılanlarla kıyaslanabilirler. Böylece millî plan aynı zamanda dış tasarrufları ve toplum maliyetlerini de göz önünde tutan kararlara varabilecektir. Sayısız örnekler arasından bir iki tane vermekte belki fayda vardır. Büyük bir şehirde taşıt örgüsünün kuruluşu ile bir çelik sanayiinin ikincil dallarına yapılacak yatırımlar eşit bir şekilde yabancı «döviz» kaynakları bakımından incelemeye tabi tutulabilirler. Belli bir kesimde faaliyeti şu veya bu şehire yerleştirmek, ve bir tek şehirde hem liman hem silo yapmak eş değerli incelemelerdir. Şunu belirtelim ki bilhassa büyük şehirde yerleşme alternatiflerinin ortaya çıkardığı marginal değerler daha şimdiden millî bir planda kesimler arasında bulunanlardan çok daha büyük olmaya başlamıştır.
- b. İktisat incelemesi bölge planının tümünün havada kalmaması ve ciddi bir temele oturması için istenmiştir. Bulunan ayrıntılı bölge değerleri herkesin kullanabileceği değerler olacaktır. Fakat BP'nin esas görevi bunlardan bir iktisadî plan veya kalkınma planı çıkarmak değil, bölgede uzun vadeli kaynak kullanışı ile ayarlamak, ve kısa ve uzun vadeli kaynakların kullanışı alternatiflerini üstünde millî plana bilgi vermeye çalışmaktır. Sınırlı bir üretim düzeninde millî plan her bölgede en yüksek verimliliği iç bağlar bakımından sağlayacak tekliflerin hepsine birden kaynak yetiştirmeyeceği için düşük marginli veya önceliksiz amalgam tekliflerin büyük bir kısmını göz önüne alamayacaktır. Böylece millî kararlar bölgelerde toplum maliyetlerinin gerektirdiği yatırım oranlarının tersine olurlarsa, bir devre sonraki bölge toplum maliyetleri hesaplarının bir verisi haline geleceklerdir.

Görülüyor ki, bölge planlarında bir toplum ve teknik temeli olarak ele alınmış iktisadî incelemeleri birçok kimseler kalkınma planlaması ile karıştırmaktadır. Bölge planlama bundan zarar görmüştür. Toplum maliyetleri ve diğerleri de şimdilik «yapılmamaktadır».

«Bölgecilik»e gelince. Bölge teriminin hatırlattığı (planlama teriminde olduğu gibi) herşeyi bölge planlama ile ilişkili saymaya gerek yoktur. Çok kimseler gölgeden fabrika zonu anlayabilirler, bir iki adaya da bölge denilebilir, Anadolu'da, şehirde ve kırdaki çok kimseye «bölge» denilirse soranı resmî bir yapıya doğru götürebilir, çünkü orası bir kamu dairesinin bölge müdürlüğü veya şefliğidir.

Merkezi Osmanlı idaresinin gerçekte bölgelere fazlası ile hakim olmadığı kolayca ileri sürülebilir. Bundan başka Cumhuriyet idaresinin başlarında bugünkü neslin iyi değerlendiremeyeceği sebeplerle bir iller bölümüne gidildiği ve tarihi bölgeler sınırlarının nasıl değiştirildiği, bundaki amaçlar, gerçekçi tutumlar ve yeni bir toplum yaratma endişesi bazı tarihi belgelerden anlaşılmaktadır. Türkiye'de bugün böyle şeylerle ilişkili «bölgeciliğin» yeri ve gerekçesi yoktur. Oysa, bazı

gevşek tanımlamalar sonucunda bölge planlama ile bölgecilik arasında ilişkilerden çekinildiği kulaktan kulağa söylenmiştir. Bir Orta Yayla Cumhuriyetine ne planlama teknikleri açısından, ne de toplum bakımından gerek yoktur. Fakat bölge planlama terimini değiştirmeye de hiç bir gerek yoktur.

BP «tamamlamalar», dış tasarruflar ve toplum maliyetleri, arazi kullanışı kontrolü ve çevre düzeni olarak ele alınmayıp, millî iktisadî planın bir kademesi düşünüldüğünde olarak ortaya çıkacak yanlışlıkların önemli olanları Türkiye'de şimdiden belirlemiştir. «Bölge Planı »millî plana nasıl uyacak? Derhal en ilkel kurallar akla gelmiştir : bölge «kalkınma hızı» millî kalkınma hızının aynı olacaktır - her bölgede.

Bölge planlanımının her hangi bir çapta kalkınma hızını önden saptamaya yetkisi ve ihtiyacı yoktur. Bölge kalkınma hızları ile millî hız düzeni bir planda her yıl birbirlerine göre millî iktisadî plan tarafından ayarlanacaktır. Buna karşılık üst kademeye sadakat ikinci kararlardan başlarsa bilinen bütün empirik iktisat verilerine aykırı sonuçlar elde edilmektedir : Türkiye'nin ağır sanayi bölgelerindeki büyük yatırımların ve en verimli ovalarındaki gelişmelerin ülke ortalaması ile bir tutulması. Her şeyden evvel bölgeler arası dengeler eşit tutabilecek bir planlama ve uygulama henüz görmedik. Bölge planlarının bölge hızı hesaplamak için teknik gereği yoktur. Bölgenin plana uygun düşen veya düşmeyen hızını uzun vadeli hesaplara uydurması için elinde bol vakit vardır.

Yanılı zincirini sonraki yıllara doğru da izlemek mümkündür. Bu konuda yalnız 1965 - 1966'da bölge planlama ile ilgili DPT - ÖİK'nunu sayalım. Gene BP türlü yakıştırmalara, bu komisyon çalışmalarında, hedef olmuştur. En aşırı yakıştırmaya Köy İşleri Bakanlığının «şumullü planlama»yı köy ölçüsünde gören temsilcisi tarafından yapılmıştır. (Türk köylerinin kapladığı yer ortalama ve yaklaşık olarak 20 km², «yarı çapları» 3,9 km). Fakat aynı zamanda bölgeleri «illeştiren», dağılım incelemelerini bölge planı sayan, ve sonuç alınamayan denge amaçlar gözetilen yanılılardan kurulu bir kavram üzerinde de ısrarla durulmuştur.

Yanılgılar daha ziyade DPT'nin BP'yi hem var hem yok kabul etmesinden çıkmaktadır: 1961'de de, 1967'de de. Bu durum, kendi Bakanlığı içinde daima tanımlanmaya muhtaç nazik bir çerçeve içinde bulunan BP dairesini de çözücü teklifler yapabilmekten alakoyuştur. Bölge planlamayı özüne daha yakın tanımladığımız takdirde DPT endişelerinin daha kolayca ortadan kalkacağı kanaatindeyiz.

Bölge Planlama dairesi 1960 ve 1961 yıllarını, bir kesim (sektör) çalışması olmadığına DPT'ni inandırabilmek çabaları ile geçirmiştir (3). Bugün bu noktada aydınlanmak ihtiyacında olan kimse var mı yok mu bilmiyoruz. Fakat kanaatimizce bugün gerek yapılan teklifler gerek anlaşmazlıklar 1961 de DPT'nin takındığı tutumun zemini üzerinde gelişmektedir : bölge planlanımının nereye gireceğini bir türlü bilememek, iki işi ancak bir kademe farkı olarak görmek, «fiziki» plan kavramları, vb.

Bölgeler arası denge bir bölge planlama uğraşı değildir. Yatırım ve faaliyetlerin bölgelere göre dağılması da gene millî plan işidir. Bunların bölge seviyesinde yapılmış «tamamlama», dış tasarruf ve toplum maliyetlerini de göz önünde tutarak yapılıp yapılmıyacağı ayrı bir karar işidir.

Bölge «envanterleri» inceleme teknikleri bakımından ülke veya bölge ölçüsünde fark göstermez. Yalnız millî açıdan yapılmış bölge envanterleri bölge içi iliş-

kileri incelemesinde kullanılamayabilir, fakat bölge açısından yapılanlar daima millî toplam olarak ta gözükecektir.

Millî planın bölgelere «inikâsını» incelemek tam anlamı ile bölge planlama işi değildir (3), arabayı atın önüne koşmak olmaktadır ve ancak gelişmiş «liberal» düzenlere yarışan bir bilim tutumudur.

DPT yönünden gelen teknik ve diğer baskıların Bölge planlama Dairesinde yarattığı şaşkınlık bu örgütün Aralık 1964 tarihli bir yayından çok iyi gözükiyor (4): Bölge planlama ile Belediyeler Kanunu ve birlikleri arasında önemli bir bağ görmek yanılışı (s.1)

Doğu Marmara ön planının bir fiziki plan olduğu ve bu hususun pek hoş birşey olmadığı (s.3) : yanlış teşhis üzerine yanlış değerlendirme

Yüksek Planlama Kurulu metinlerinden alınarak :

Bölgeler arası dengenin bir bölge planlama görevi olduğu intibası (si3) : millî plan ile bölge planını karıştırmak yanılışı.

sanayi yerleşmelerinde birder fazla yerin inceleneceği kararını bölge planlama konusu saymak yanılışı (s.3)

yukarıdaki incelemelerden sonra ayrıntılı bölge kalkınma planları yapılacağı (s.4) : bölge seviyesinde hiç bir incelemeyi gerektirmeyen bu tekniği bölge planlama ile ilgili saymak yanılışı

Bölge planlarının yalnız «fizikî» olmadığını yukarıdaki kararlarla ortaya çıktığı yanılışı (s.4)

Çok yönlü planlama fikrinin de DPT ve YPK'dan geldiği (s.4) : böylece, 1964'ten evvel ve sonra hep karşıt olarak gösterilmiş «sektör ve çok yönlü plan tutumlarının aynı olduğunu söylemek durumunda kalmak.

DPT'nin bölge planlarını uygulama yetkisi olduğu (s.5) : DPT kuruluş kanunu bunun tam tersini söylemektedir.

Bölge planlama dairesinin bölge seçimlerinde «fizikî» plan esasının önemli olduğu (s.7), ve

bölgeler arası dengenin düşünülmediği (s.7)

«sektör» planlı ülkelerde çok yönlü planların belki yapılamıyacağı (s.7)

DPT çalışmalarının çok yönlü değil «sektör» esasını üzerinde kurulu olduğu (s.11) bölge planlarının millî planla bağdaşmıyacağı (s.11)

Antalya bölgesinde, çalışmaların «fizikî» nitelikte olmadığı (s.12) oysa başka bir yerde bu bölgedeki çalışma ağırlığının doğal kaynaklar üzerinde olduğu söylenmektedir.

Bu değerlendirmelerin kendi aralarında bulunan yedi sekiz çalışmayı ayrıca belirtmeye lüzum yoktur. Bugün de bir millî fizikî plandan söz açıldıkça, iktisadî planlar ve bölge planları ancak iki kademe olarak sayıldıkça, ve bölge incelemeleri kesim marko değerlerinin bölünmesi gibi anlaşılmasız tekniklere sürüklenmekçe bütün çalışmalar devam edecektir.

Diğer çıkmazları yazının başka yerlerinde saymaya çalıştık. Fakat önde gelen açmaz yukarıda bahsi geçen iktisat tekniği ile idare tekniği bilgisizlikleri ve saplantılarıdır. Bölge Planlamanın bu açmazı «millî fizikî planla» mı çözülecek?

Mimarlar Odasınınca yapılan bu toplantıda mimarların bu konularla neden ilgilendiklerini düşünelim. Mimarlar yukarıda tarif edilen işin neresinden tutabilirler? Millî fizikî plan taslağı gibi birşey yapılıp bütün ilgili mesleklere gösterilirse böyle birşeyin mevcut olmadığı kolayca anlaşılacaktır. Bölge planlama bu muğlak özelemlerden uzaklaştırılmadıkça, daha dar çerçeveli, amaçları ve nitelikleri bu yazının başka yerlerinde tanımlanmış bir bölge planı da yapılmayacak, ve bölge planı matrislerinin millî plan matrisleri ile olan ilişkisinin hangi teknoloji ve meslek duvarlarına çarpabileceği de bilinemeyecektir.

Mimarların bölge ve ülke planları ile yapı sanayii incelemeleri dışında hiçbir ilişkilerin olmayacağını belirtelim. Yalnız, iktisatçı ve idareciler ile mimarlar arasında, her nedense, aracı burumda bulunan diğer kimseler bu kavram karşılığını sürdürdükleri müddetçe hiç bir terimi ve tekniği kullanmak mümkün olmayacaktır. Bir iktisatçı, vb. mekan dedikleri zaman Milano Doumo'sunu kasdetmektedirler. Geomorphologik mekanların dışında da birkaç kilometreyi geçen hiçbir mekan tertibi yoktur: Deir-el-Bahri anıtları ve Çin Seddi dahil Böyle mesafeler ise yöre ölçüsüne bile yaklaşmamaktadır. Dünyanın yüzeyinde büyük «mekanlar» tertip etmek olanağı varsa, bunun lâflarını değil tekliflerini bekleyelim.

Türki'yede iktisadi «plancılar» ve bölge plancıları» arasında bir millî fizikî plandan umudu olanlar varsa bazı yayınlarda «ülke düzenleme» konusundaki yazıları okumaları aydınlatıcı olacaktır: bu yazılar gevşek terimlerden ne gibi şeyler anlaşılabilirliğini, ve ayrıca, ilişik kavramların (şiddetli anlamsızlıklarını en kesin çizgileri) ile ortaya koymaktadırlar.

Millî İktisadi Planlama

Bugün hemen bütün dünyada uygulanan millî iktisadi planlamalara kesim (sektör) planlaması demek, ve bunlar ne derecede kesim planlamaları ise o derecede öylece uygulamaya çalışmak âdet haline getirmiştir. Gerek deyimden gerek tekniğin illi temelleri bulunmadığını ve çoğu zayıf bazı şartlanmalar üstüne kurulduğunu belirtmek gerekir.

Her şeyden evvel bir ülkenin iktisadi gelişmesinin yalnız veya en iyi şekilde kesim planlaması tekniği ile başarılabilirliğine dair bir kuram yoktur. Üretim temeli ve baş kamçılایıcısı kullanılan zaman, ve toplumca ileri sürülen üretim birimlerinin üretim güçleridir. En önemli teknolojik katsayılar kesimler arasında elde edilenler değildir. Kesimler arası teknolojik katsayılar (ki çok çabuk gelişen teknolojide bizzat varlıkları şüphelidir) pazar düzenlerinde talep yaklaşımlarını ve sosyalist düzenlerde darboğazları gösterebilirler.

Yalın teknolojik kural ve katsayıların «üstüne binen» toplum şartlanmalarının ise iktisadi kesim teknikleri ile incelenmesi kesinlikle imkân dışıdır. Böylece kesim tekniklerinin temel üretme güçlerine ve örgütlerine müdahale etmek iddiası ve bilhassa niyeti yoktur. Bugünkü hali ile her türlü siyaset düzenine sağlayabildiği veriler şunlardır: makro - bilançolar, eskimiş teknolojik katsayılar ve sanayileşmiş ülkelerin birçok temel iktisadi verisini ustalıklı örten para ve maliye ifadeleri.

Bu iktisat tekniklerinin kalkınma plânlaması olarak adlandırılması sebeplerini ve böyle bir plânlanmanın bir ülkenin üretim ve verimliliğini,

a. otuz, yirmi, on yıl farkla sanayileşmiş ülkelerden diğerlerine geçen teknolojinin bu ikinci el çevrelerinde yaratabilecekleri çok yüksek verim artışı

b. ücretlerle ilgili olan ve bir müddet devam edebilecek düşük sermaye hasıla oranları

c. «iyi» tarım yılları

dışında her hangi bir şekilde artırdığını ortaya koyan incelemeleri merakla beklemekteyiz.

Kesim tekniklerinin kullanılmasında bugünkü dünya ticaret düzeninin büyük etkisi inkâr edilemez. Ayrıca «kalkınma» adı verilen sürecin planlanmasında kesim tekniklerinin kullanılması büyük devletlerden bazılarının bilim tekniklerinin, pazarlama ihtiyaçlarının ve tarihi rollerinin devam etmesine de yararlı olmaktadır. Diğer ülkeler benzer toplum şartlarını bir araya getirmekle birlikte Walras, Marshall, Domar ve başkalarının Atlantik toplumları içinde geliştirdikleri teknikleri kullanıp gitmektedirler. Bu analiz teknikleri kullanılmadığı takdirde sanayileşmemiş ülkelerin «kalkınma» hızlarının ne olacağı verileri toplayan daireler tarafından açıklanmalıdır. Bazı ilişkili maliye tekniklerinin verimlilik üstüne etkisi oldukça açık bulunmakla beraber kesim plânlaması ile üretim arasındaki ilişki yukarıda saydığımız unsurların içinde kaybolmaktadır.

Kesim tekniklerinin tabiatile en büyük temeli bilim geleneklerinin son parçalarında bulunmaktadır.

Empirik bilimler ölçülebilir değerlerden hareket etmek mecburiyetinde bulunuyorlar. Bütün değerler ölçülebilirlik sınırları içine tamamen düşmemekte, olsa olsa, ve tercih sistemleri ve perceptiv olgulara kadar, soyutlanmış bir «ikinci perdede» izdüşümleri ölçülebilmekte veya discorsive mantık dizileri içine sokulabilmektedir. İktisat bilimi de aynı durumda bulunuyor. İktisat, sosyoloji ve diğerleri gibi toplum bilimleri 40 yıllık «ölçebilme» tutumları ile bir taraftan analitik ve tyologik çerçevelerini 1820 — 1920 arasındakine göre kısmak mecburiyetinde kalmış diğer bir taraftan da önemli toplum sorunları üstünde söz söylemeyi bir nevi «tehir» etmişlerdir.

Bilim düzeyi içinde bizi ilgilendiren a) ölçme dışında kalan unsurlar, b) değişik ölçme typology'lerinin aynı «öngörme» imkânlarını verip vermeyeceği, c) ölçülen değerlerin toplum siyaseti muhtevasıdır.

Fizik bilimlerde ölçülebilir unsurların typology sağlamlığı deneme ve «öngörmelerle» ortaya konulmuştur. Fakat, fizik bilimlerin ölçülebilirlikle typology arasındaki meseleyi tamamen kapattığımız ileri sürmek kimsenin henüz haddi değildir. Oysa, fizik bilimlerin temiz sağlamlığı ve dialektik öneriler karşısında kendisini pek aşağılık bir durumda gören empirik tutumlu toplum bilimleri bu varsayımı yapmakta ve hiç de uygun düşmeyen kendi sahalalarında taklide kalkışmaktadırlar.

Bunun ilk sonucu herhangi bir ölçmeli incelemenin kendinden evvelki, ve bazan sonraki, ölçüye dayanan veya dayanmayan analitikleri «saygılı» bilim sınırlarından dışa itelemesi oluyor. Yirmi yıldır, dar veya geniş anlamı ile ekonometrik içine giren sahalarda da olan budur. Bu bilim içinde temel varsayımlar uzun boylu incelenmemekte ve büyük şirketlerin ölçülmesini istediği unsurlar dışındaki veriler iktisat analitik içine sokulmamaktadır.

Sanayileşmemiş ülkelerin «kalkınma» plânlarında kullanılan tekniklerin tümünün büyük üretimi satabilme, gelecekteki talebi hesaplama ve 30 yıl evvel «doymuş» denilen iktisat düzenlerinin izahı ve tedavisi için geliştirilmiş olduklarını herkesin bilmesi gerekirken bu durum unutulmaktadır.

«Kalkınma» plânlarında pek kullanılmamakla beraber bunların methodoloji'sinde Keynes - Domar şemaları ile baş rolü oynayan girdi - çıktı tekniği de yukarıdaki amaçları, bilhassa ilk ikisini, sağlamak için geliştirilmiştir.

İktisadi gelişmeyi zorlamak bu tekniklerin çerçevesine girmez. Oysa sanayileşmemiş ülkelerin sorunu yirminci yüzyıla kadar bilhassa düşük ücretler, çeşitli «mecburi» tasarruf yolları, ve dış ticaret piyasaları ile sağlanmış **zorlama** gelişme tekniklerinin yerine başka zorlamalar bulmaktır. Aksi takdirde tek gelişme yolu Kuzey Atlantik'te iktisadi ömürlerini doldurmuş tekniklerin ikinci ele aktarılmasını beklemektir.

Girdi - çıktı tekniğinde kullanılan kesim analitiki, başka bir makro planda Colin Clark (veya Fourestié) sınıflandırmasında da bulunuyor. Şimdiye kadar rastlayabildiğimiz incelemelerde çeşitli devre ve ülkeler için C. Clark kurallarının şartıcı bir derecede doğrulanmış gözüktüğünü kabul etmemiz gerekir. Fakat, bir taraftan bu sınıflandırma, yetkisi dışında bir sosyolojik analiz yapmış olduğu gibi, diğer taraftan da imalât kesiminin tarihi rolü ve hizmet kesiminin pek kaba bir sınıflandırılmaya tutulması ve hiç bir değerlendirilmeye sokulmaması bakımlarından sanayileşmemiş ülkelerdeki plancuların analitik ufuklarının daralması yönünde büyük ölçüde etken olmaktadır.

Bahsi geçen «plancuların» başka teknikleri kullanmamalarını yermek, veya kesim ekonometrik'inin değerlendirmesini yapmak bu yazı çerçevesi içine girmektedir. Yukarıdaki değerlendirmeler başka amaçlarla yapılmıştır:

1. bölge planlamayı belirli teknikler ve toplum amaçlarının içine yerleştirip yerleştirmemek tartışmasında ancak bu teknikler ve amaçlar üzerinde değerlendirmeler yapıldıktan sonra ilişkiler ele alınabilir.
2. bugünkü batı tekniklerine duyulan zorunlu saygı böyle süregittikçe diğer tekniklerin gelişmesine bizzat bilim adamları engel teşkil etmektedir.
3. kesim ilişkileri bölge planlamada çok önemli olmakla beraber, bölge analitikinin kesim ilişkilerini «alttan üste» aktaracağına millî seviyeden alınmış kesim makro ilişkilerini bölge seviyesinde bölmeye çabalamasının (anlamını hiç anlamıyoruz.)
4. Kesim makro ilişkileri, **kendi başlarına**, sanayileşmemiş ülkelere yalnızca daha ilerlemiş bir bilanço ve maliye uygulamaları getirirken bölge planlamanın diğer hizmetlerini bu tekniğin içinde ezmeyi faydalı bulmuyoruz.
5. Bu teknikler devam ettiği sürece bölge planlamanın bunlara analitik ve idari engel teşkil ettiğini düşünmek daha ziyade hayal ürünüdür. Diğer uçtan da, bölge planlama hizmetini, milli politik hasılanın ve milli iktisadi planın sınırları ve gerekleri dışına çıkmadan, bunların tekniklerinden bağımsız olarak yapabilecektir. Çünkü, diğer muhtevalar bir yana, bölge içindeki iktisadi analizlerde dahi «tamamlamalardaki» marginal değerler, dış tasarruflar ve toplum maliyetleri makro - bilançodaki kesim analitiki marginleriyle kıyaslanabilir değerlerdir.

Bölge planlamanın yapabileceği toplum hizmetini ve özünü, bu yazı içinde bir kaç yerde tekrar etmeye çalışacağız. Burada da değişik bir şekilde ele alalım. Belirli bir devrede büyük nüfus topluluklarının alış ve verişlerinin büyükçe bir bölgeye yayıldığı görülmüştür. Daha başka bir devrede bütün bir bölgenin kaynaklarının kamu açısından birlikte planlanabileceği görülmüştür. Şimdi büyük şehirler tek başlarına bölge myedana getirmektedirler. Baştan beri insanlar

için kontrol edilebilir bir yaşama çevresi de yaratmak umutları arasındadır. Doğal bölgelerin sağladığı planlama birliği bir yana, planlama çerçevesini bölge dışına yaymakta çeşitli metod zorlukları vardır.

Ülke ve dünya ticareti bölgelere bazı görevleri muta olarak vermektedir. Ayrıca bölge içinde bulunan ağırlıklar ve devamlılıklar da bir gelişme temeli, veya hiç olmazsa veri teşkil etmektedirler. Her ikisi bölge analitikine nüve olabilmektedir.

Bu analitik nüvesini ülke çapında veya dünya çapında saptamak zordur. Kanaatimizce bunun imkân içine girdiği gün gene bölgelerin öz verileri analitik ayırmalar için başlıca temeli teşkil edeceklerdir. Bu bakımdan pek büyük çapta dağılım planlarını bölge incelemelerinin temellik özünü ülke ve dünya çapında örgülere analitik bakımdan tâbi tutması olarak değil, bölgeler arası mevcut görev dağılımını değiştirmek isteği olarak görüyoruz.

Mevcut dağılım bakımından analitikin ülke veya bölge çapında olması arasında fark yoktur. Her iki durumda hakim veriler insanlık tarihinin yerleşme süreci, ve 200 yıllık sermaye pazarlarının dağıttığı görevlerin ağırlığıdır. Yalnız iktisat analitiki bakımından, örnek olarak, çeşitli sanayilerin İstanbul civarında yerleşip yerleşmeyecekleri, ve hangi şartlarla yerleşecekleri üstünde muta bulmak kolaydır, fakat gene çeşitli sanayilerin Türkiye'nin neresinde yerleşeceği, eğer analitik gerekli olduğu kadar geniş tutulursa, karar safhasında birbirini kovalayan bir sürü tercih ve mutadan başka birşey ortaya koyamayacaktır. Burada kastedilen bölgeler arası denge veya benzer kavramlar değil, Walras, Pareto vb., diğer taraftan Isard analitikinde bulunduğu ileri sürebileceğimiz dengelerdir.

Bu kuramları eleştirmenin yeri burası değil. Fakat bütün tartışmalarımız bunlara dayanıyor. Bunlar hakkında söylemekle iktifa edeceğimiz nokta, üretim faaliyetlerinde mutation denilebilecek değişimlere hiç yer vermemeleridir. Klâsik iktisadın zaman/statik/dinamikdenge sorunları bir yana, örneğin Isard bize prediktif bir yerleşme bilimi vermeye çalışır gibi gözükmektedir. Halbuki iktisat tarihi bize başlıca mutation'lardan kurulmuş ve yerleşme tarihi de extrapolation'ların daima tersine gitmiş gibi gözükmektedir.

Yukarıda birbirini kovalayan tercih ve mutalardan bahsetmiştik. Düşünülebilir ki bir denge denklemi içinde bundan rahatsız olmak için hiçbir sebep yoktur. Ayrıca, denklem tercih yolundan da kolayca çözülebilir. Fakat aradığımız zaten tercihi bilim haline sokmak, (muta ve mutation'ları) saptamaktır. Böylece, yerleşme verileri bölgelere dışardan ne kadar «kaba» yollarla verilirse verilsin bölge içi yerleşme analitiki daha açık seçiktir.

Bu açıklığın daha ziyade bölge çapında bulunmasına, başlıca sebep olarak, diğer unsurları da buna bağladığımız takdirde, bölgenin bir dış tasarruflar mesafesi olmasını ileri sürebiliriz. Bölgede bazı değer hesaplarının bağlayıcı olmasına karşılık, «ülke» çapında tercih sistemleri içinde dağılım vermesinin sebebi ülke mesafelerinin dış tasarruf amalgamları ile ilişkili olanlardan çok daha büyük olmasıdır.

Bilhassa 1890'lardan beri insanlık tarihinde daha iyi tanımlamak imkânlarına kavuşmuş olan «bölge planlama», 1940'ların sonuna doğru büyük bir humanizma ve teknikler synthesis'i olarak kesin umutlar veriyordu. Aynı zamanlarda belirli adımlar kybernetik işlemler araştırması», «karar» ve «bilgi içeriği» kuşramları olarak atılıyordu. Biraz sonra, toplum bilimleri ve kamu yararı amaçları için değil, her zamanki gibi savaş teknikleri ve ticaret için «sistem analitiki» de yeni bilim yolları açacaktı. Özlem halinde bulunan millî iktisadî plan-

lama, iktisat biliminin ham empirik kurallarına rağmen «düşey» bir bilim disiplini içinde yapılabilecekti. Fakat bölge planlamada bu teknik birliği bulunmadığından umut geniş bir cephe halinde çözümlenecek kybernetikvari süreç benzerlikleri ve analitikinde yatıyordu.

Olaylar böyle değil başka yönlerde gelişti. Kamu planlaması hiç bir zaman çeşitli savaş teknikleri ve bilhassa büyük imalat ve büyük satış kadar önem kazanmadı. Bu son iki saha için geliştirilmiş, kavram ve typoloji'leri tamamen bunlar için irdelenmiş olan yeni bilim tekniklerinden, çok yönlü planlama, yer planlaması ve kamu planlamasına kavram ve typoloji aktarmak böylece bugün en büyük tehlike haline gelmiştir.

Bu bilimlerin toplum bilimleri ile bağdaştırılma çabaları geniş çapta Talcott Parsons kuram denemeleri çerçevesi içinde yapılmaktadır. Parsons'un kendine göre deneme niteliğinde olan kuramlar bileşim çalışmalarında axiomatik işlemlere tâbi tutulmaktadır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki Harvard'da bölüm başkanlığının rastladığı zamanlardan ve çok ciddi havali çalışma tekniğinden dolayı büyük etki sahibi bulunan bu kuramcı çeşitli disiplinlerden toplanan kavram kelimeleri ile büyük bileşimler yapmak istemektedir. Bu tutumun iki büyük tehlikesine işaret edelim. Bu tutumla olay ve kavram işlemleri bütün ciddi niyete rağmen, Fransız edebiyatında olduğu gibi, kelime işlemleri haline gelmekte, ve böylece anlam - öncesi (buna alışılmış bilim dili içinde hypo-semantik, para-semantik, ante-semantik, hattâ exo-, sub- veya a-semantik te belki denilebilir) heuristik işlemlerden ibaret kalmaktadır. Ayrıca, belirli bir cesaretle ekleyelim ki, toplum bilimlerinde kavramlar ve kelimeleri bir sahadan öbürüne aynı anlamla nakletmeye çalışmak bugünkü şaşkınlığın en büyük sebebidir. Herhalde toplum bilimlerinde yalnız çeşitli bilimler arasında değil aynı bilim dalında çeşitli olaylar arasında bile kavramları operationnel ve instrumental değişimlere tâbi tutmak olayların karmaşıklık ve kaymaları karşısında sürdürülebilecek daha yararlı bir tutum olacaktır.

Ayrıca; gene 1950'lerden bu yana bahsi geçen teknik ve kavram bileşimleri herhalde bile bile, vaktinden evvel yapılmaktadır. Bilimin bu şekilde ilerleyeceğine şüphe yok. Fakat «tamamlanmamış» typology'ler ve deneme kuramlarla bileşimlere kalkışma çok büyük ve geçici bir çabadan başka birşey değil. Birçok genç ve orta yaşlı bilim adamının bu sahalarda meslek hayatı kurabilmesi için bunu yapmak gerekiyordu herhalde. Bu arada, «bilgi içeriği» (information) ve «karar» (decision) kuramlarından en çok teknikler bileşimi yönünde sonuç istenilirken, bu kuramlar buldukları şekiller ile gene de en büyük bir method bileşimi sahası kalan bölge planlamaya aktarıldılar ve bölge planlamada faydasız idare bilimi şemaları haline geldiler. Aynı şey yerleşme biliminde (bölge çapı) de yapıldı: eski ve yeni birçok kuramların bir bileşim denemesi.

Bu bilim hareketlerini (bilhassa son adı geçeni) yapanlar, Bellagio toplantısından beri de milli iktisadi planlama görevleri içine idare, teknik ve kuram yönlerinden «atlayabilmek» üzere belirli bir kuram bileşimi yoluna gittiler. Bugün içinde bulunduğumuz durum buradan gelmektedir. Tartışmalar bu zemin üzerinde olsa dahi, Türkiye bu tartışmayı en günlük amaçlar içinde yapan ülkelerin olmakta ve yanılmıyorsa, çok kapalı ve de gevşek bir çerçeve içinde bulunmakta veya belki de başlarında gelmektedir. Bu yazıda (ve konuşmada) zeminin çok yanlış seçildiğini, hazır olmayan kuramların bileşimine dayandığını, hiç benzerliği olmayan ticaret âleminden aktarıldığını ve bölge planlamayı yanlış tarif ettiğini açıklamaya ve yazı çerçevesi göz önünde tutulduğunda, çok yerde açıklamak değil, hatırlatmağa çalıştık.

Birçok araştırma ve uygulama sahasını bir ülke kamu idaresi şeması altında birleştirmeye gerek bilim teknikleri gerek kamu idaresi bakımından lüzum yoktur. Mekan düzenleme özelemlerini kesim makro tekniklerinin kapalı sistemi için-

de çözmeye imkân yoktur. Ayrıca, ülke çapı içinde tanımlama birincisinde oldukça imkânsızdır, ikincisinde ise kuram açısından tek çerçeve değildir. Ülke çapında oldukça kapalı bir planlama modeli, bilhassa bu modelleri geliştiren bilim adamlarının yaşadıkları ülkelerin iktisat sistemleri ile boşa çıkarılmaktadır.

Ülke çapında veya herhangi başka bir çapta planlama ve üretim modellerini her ayrıntının hesaplanabileceği ve uygulanabileceği varsayımlarına göre yapmak çok sakıncalıdır.

Yukarıdaki önerileri çok kısaca açıklayalım. Bugün ülkelerde ufak marginlere bel bağlayarak gelişme planları yapılmaktadır. Bu hesapların tek ufak faydası ancak kuzey atlantik'in biraz eskimiş teknolojilerini daha sistemli bir şekilde satın almak olabilir. Nitekim sanayileşmemiş ülkelerin gelişme hızları herhalde bu süreçten baredir.

Oysa, iktisadî «kalkınmanın» baş düzenleyicisi dünya ticaretidir ve bu durumda ülke çapında model birçok unsurları çerçeve dışında bırakarak aldatıcı olmaktadır. Birçok ülkenin kendi içinde memnunlukla karşılayabileceği mali ifadeli gelişmeler dünya statistiklerine bakıldığında korkutucu derecede az gözükmektedir. Atlantik ülkeleri ile diğer ülkelerin üretime harcadıkları zamanın eş nakit değerlendirilmesi belki istenemez. Fakat dış ticaret hâdlerinde ve ürünlerin piyasa fiyatlarında yapılabilecek oldukça ufak kıymet değişmelerinin ülke modeli kalkınma planlarından daha çok gelir artışı sağlayabileceği ihtimali de vardır. Bundan başka sanayileşmemiş ülkelerin bugünkü yapılarına daha uygun üretim tekniklerinin üstünde hemen hiç bir ülkede ciddi bir şekilde durulmamaktadır (elimizdeki bilgilere göre). Bunun karşıtı da: çok yüksek üretim teknikleri sanayileşmemiş ülkelere aktarılamamasının bütün temel sebepleri pek açıklanamamaktadır. Millî plan modelleri bu noktalarda dahi zayıfken, ülke içinde bütün süreçleri bu modellere bağlamak doğru olmayacak.

Diğer taraftan çağdaş bilim tek kontrol altında işlemeyen, tek illi ilişkiler sistemi içinde olmayan, statistik dağılım ve probabiliteler içinde görülebilen olgular arasında bile sistem ilişkileri olduğunu ortaya koymuştur. Herhalde bu kıstaslar bilhassa toplum olguları için geçerlidir. Bugünkü durumda bütün toplum süreçlerini tek bir sistem içinde görmeye çalışmanın ve hele bunu bir kamu idaresi ve planlaması sistemine bağlamanın, üstelik bir «kalkınma» sürecini de bunun başına veya arkasına eklemenin hiç bir anlamı ve gereği yoktur.

Planlama makro önerileri olguların ayrıntı niteliklerine ve üretim birimlerinin çeşitli statistik ve akım probabilitelerine göre ayarlanamaz. Bunu herkes bilmektedir. Böylece bu öneriler ancak «makro probabiliteler» olacaktır. Bu önerileri ufak parçalara bölerek bunların arasında illi bağlar kurmak makro planın iyi işlemesine değil, tamamı ile durmasına yol açar.

Hele millî plan teknolojik gelişmelere göre çok fazla şartlandırılmış değil ise, ve mevcut durumda taşıt input'ları alternatifleri dahi öngörmemişse oldukça eksik bir gelişme modeli olmaktadır.

Ayrıca, üretim teknolojilerine bile değil, yalnız üretimi dolaylı olarak etkileyen malî işlemlere göre ayarlanmış millî «kalkınma» planları çok önemli tüketim, dağıtım ve kaynak sorunlarını bir tarafa bırakmaktadırlar. Bunların en önemlilerinden biri nüfusun yoğunlaştığı mekanların kullanılışıdır. Sanayileşmemiş ülkeler için temel bir sorun olan enerji kaynaklarından bir örnek: Dünyada 1952 yılında üretilen mekanik ve kimyevî enerjinin yüzde 64.8'i «kayıplar» sütununda gösterilmektedir (aynı değerlerle: 12'si imalat ve fabrikalarda, 48'i «kullanışta» (5). Bunlardan önlenemeyecek teknolojik, teknik ve pratik kayıplar üstünde öneriler sürmek bir iktisatçı ve plancıya düşmez. Yalnız birçok sahada bu tip kayıpların değişebilir toplum örgütlenmelerinden ve ticarî örgütlenmelerden doğduğu bilinir. Bu pek kaba örnekleri vermekten maksadımız şudur: Bilhassa sanayileşmemiş mektedir.

toplumlarda millî plana yardımcı olmak üzere millî plan tekniklerinden bağımsız kaynak, toplum, kullanım ve dağıtım araştırmaları ve planlamaları yapan örgütler gerekmektedir: bu sahalarda gereken araştırma ve planlama yöntemlerini millî plan tekniği içinde eritmek «gelişmeyi» yalnız yavaşlatıcı değil, engelleyici bir tutum olacaktır.

Kamu İdaresi Şartlanması :

Kamu idaresi kurallarının, bilhassa eskimiş kuralların, herhangi birisi bölge planlamanın pek indi tefsirlerine bağlanarak, bu planlama sürecinin teknik muhtevasını eleştirme vesilesi sayılmakta. Bunu sık sık görüyoruz. Kamu yararı namına konuşanlara çeşitli kamu hizmetlerinin nasıl imkân içine sokulacağını saptamak düşer, bunun tersi değil.

Bölge planlama ile ilgili idarî sorunlar Türkiye'de çoklukla yokuşa sürülmektedir. Diğer kamu hizmeti çeşitleri üstünde buna benzer endişelerin ısrarla öne sürüldüğünü görmüyoruz. Bilakis kamu yararı namına konuşanlar mevcut belediye örgütlerimiz, mevcut bakanlık örgütlerinin verimlilikleri ve kamu hizmetlerinin nitelikleri hususunda idarî endişeler açısından tamamı ile tatmin olmuş görünüyorlar. Buna karşılık Türkiye'de en geniş yayın 30 - 40 yıldır halledilemeyen idarî meselelerden bahsedendir.

Bölge planlamada idarî sorunlarda bulunan veya öne sürülen zorluklar bölge planlamadan gelmemektedir, bizzat idare güçlüklerinden çıkmaktadır.

«Bölgecilik» ile ilgili ve herhalde bir şaka olarak ortaya atılmış söylentilerden bahsettik. Bakanlık örgütleri ve Devlet Planlama Teşkilâtı ile ilgili idarî meselelere başka bir kısımda kısaca dokunacağız. Ortaya sürülenler arasından geriye kalan yalnız «taşrada uygulama» sorunudur. Bizim kanaatimizce de ciddi olan tek sorun budur.

Bölge planlamaya yakından ilgi gösteren oldukça geniş Mülkiye çevreleri ve bilhassa bazı fakülte öğretim üyelerinin bazı titizlikleri sonucunda bu mesele ortaya atılmış ve Fransız idare sistemi temelleri üstünde tartışılmalıdır. Aynı çevreler, bölge planlamaya olan büyük inançlarından dolayı, bilhassa bir aralık «bölge valileri» üstünde durmuşlardır. Bizim bölge valilerine kuram bakımından hiç bir itirazımız yok. Bu konuda Türkiye'de geçmiş olayları değerlendirmekte bizim bilgimiz ve yeteneklerimiz içine girmektedir.

Önemli noktalardan biri şudur: Türkiye'de bölge planları uygulaması için bölge valilikleri şart değildir. SBF çevreleri ve mezunları BP ile ilgili olunca bu konu üzerinde titizlikle ve iyi niyetle durdukları halde, 1950'den beri Türkiye'de taşra hizmetlerinin, hem de doğrudan doğruya bakanlıklara bağlı hizmetlerin, gittikçe artan bir hızla bölge örgütleri tarafından yapıldığını, ve bu uygulamaların il yetkilerine çok zayıf ilişkilerle bağlandığını görmezlikten gelmişlerdir.

Bölge planlama üstündeki bu titizlik eğer bu hizmetin taşradaki çok önemli uygulamaları yapan örgütlerden çok daha önemli sayılmasından geliyorsa, ilgili mesleklerin bölge planlama idaresi üstüne çok daha fazla eğilmesi gerekirdi. Bu yapılmamıştır.

Taşrada bölge planlama uygulamasının idari çözümleri üstünde Türkiye'de örnek olabilecek uygulama çoktur. Bölge planlamanın yaratabileceği zorluklar temel idarî yetkiler yönünde değildir. Bilgi toplama, arazi kullanışı kontrolü ve çeşitli uygulamaların ayarlanması birbirlerinden çok farklı nitelik göstermektedirler. Mesele bölge planlama idaresi için geniş bir şema koymak değil, çeşitli araştırma ve planlama faaliyetlerinin her biri için nasıl ayrı gelenekler kurulacağıdır. Zamanımızda böyle konular şematik toplantılar ve toplantı şemaları ile incelenmemekte, fakat her bir idare ayrıntılı işlem analitiki ile irdelenmektedir. Bu çalışmalar Türkiye'de de çoktan başlamıştır.

Nitekim eğer bölge planlaması uygulaması yapmak niyetimiz varsa, bizim de kanaatimiz taşrada işlemlere başlamak ve bunları ondan sonra incelemek gerektiğidir. Bilgi toplamak veya arazi kullanışı üstünde kontrol kurmaktan çok daha fazla, uygulama birliği sağlamak idarî zorluklar çıkartır gibi gözükücektir. Bu zorluklar tabiatile ve ancak idare mekanizmasının şimdi işlediğinden çok daha verimli çalışması ve «dakikliğine» bağlı olacaktır. Bu meseleler olmadığı takdirde uygulama birliği sağlamanın da hiç bir idarî zorluk çıkartacağını zannetmeyiz. Oysa, Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda kamu idaresinde «dakiklik» sağlanması, otuz yıldır Başbakan ve Bakanların belirttiği gibi, o kadar uzak bir ihtimaldir ki bu konuyu gerek pratik gerek kuram yönlerinden bir bölge planlama sorunu haline getirmeye şimdilik ihtiyaç yoktur.

Dolayısı ile, bu yazar daima Türkiye'de bölge planlama taşra uygulamasının az çok şu üç konudan ibaret kalmasını savunmuştur: bölgeler hakkında bilim tekniklerine uygun şekilde bilgiler toplamak, arazi kontrolleri yapmak ve teknik matris bileşimlerine başlamak. Bu konuları tek tek ele alalım.

Bu toplantıda ileri sürülen teklif esas itibariyle ayrıntılı incelemeleri bir millî idarî bünye içine sokmaya ve «yatay» ilişkileri bölerek bunları ülke kesimleri içinde görmeye çalışmaktadır: tabiatile yatay ilişkiler artık görülemeyecektir. Bu öneri aslında bölge planlaması ve bölge incelemelerini başka bir şeye «entegre» etmiş değil, ortadan kaldırmış olmaktadır. Bu nokta üstünde burada fazla durmayacağız. Bölge planlamanın ortadan kaldırılması veya kaldırılmaması pek önemli bir sorun olmayabilir: esas konu kimlerin ve niçin BP'yi ortadan kaldırmak istedikleridir.

Yukarıdakine benzer teklifler daha ziyade liberal iktisat düzeninde kullanılması önerilen makro teknikleri benimsemektedirler. Yalnız şunu unutmamak gerekir: bu makro teknikler bütün Kuzey Atlantik ülkelerinde 150 kadar yıldır devam eden ve günümüzde hızını kaybetmeyip artıran çok ayrıntılı coğrafya, olgu vb. incelemelerine dayanmaktadır. Türkiye'de benzer bilgiler henüz pek zayıftır. Bunların üstüne makro teknikler kurmak acınacak bir çabadır. Bölge planlama, adı geçen bilgilerden çoğunu sağlayabilecek bir tekniktir.

Türkiye'de önemli arazi kullanış sorunları çoktan ortaya çıkmış bulunuyor. Bölge planlama dairesinin ilk yıllarında ortaya atılmış bulunan sahiller kullanışı şimdi çok önde bir kamu sorunu olmuştur. Büyük şehirler gözümüzün önünde yayılmakta ve odak noktaları işlemez hale gelmektedir. Bu açmazlar milyarlarca TL ile çözümlenebilecektir. İstanbul Boğaz geçidinin nerede ve ne zaman yapılacağı önümüzdeki yirmi otuz yıl zarfında 100 — 150 milyar TL değerinde yatırımın nerede, ne zaman, hangi verimlilikle ve ne gibi çevre şartları altında yapılacağını etkileyecektir. Nüfusun veya arazi kıymetlerinin yoğunlaştığı yerlerde arazi kontrolünün tek bir disiplin yönünden yapılması gerektiğini muta olarak sayıyoruz ve bunun kısa açıklamasına dahi girişmeyeceğiz.

Kır arazisinde ise, Türkiye kullanış kontrollerini gerekli gördüğü zaman ve takdirde, bunların ilgili teknik hizmet kesimleri tarafından ayrı ayrı mı, yoksa çok yönlü planlama açısından tek bir çerçeve içinde mi yapılacağını o zamanki şartlar ve ülkedeki meslek adamlarının bilim yetenekleri tesbit edecektir.

Bölge planlama dairesi tarafından ilk bölge incelemeleri 1961 yılında bitirilmiş, bunlara çalışma sırasında ve sonradan yayınlanan raporlarda «ön plan» denilmiştir. Plan anlayışının Türkiye'de içinde bulunduğu durumda bu çalışmaların «plan» sayılmaması için azamî dikkat sarfedilmiştir. Sonradan bazı iyi niyetli çevrelerin hem incelemelerin hem de planın bitirildiği kanaatinde oldukları görüldü.

Oysa, bu bilgi toplamaları ancak ülkede mevcut olanları bulmak ve bunların arasındaki ilişkilerin ilk yaklaşımlarını saptamak amacını güdüyordu. Bu kaba

«envanterler» ancak ilk temel sayılabilirler. Böyle bir safhada da alınabilecek kararlar vardır: Türkiye sahillerinin korunması ve İstanbul Boğaz geçidi için alınacak kararlara gereken bütün empirik veriler ve yerleşme bilgileri mevcuttur. Fakat, ayrıntılı ve geniş bir çevre düzeni yaratmak ve bir dış tasarruflar ve toplum maliyetleri sistemi kurmak için bölge planlama bundan sonra bir «ince envanter» safhasına geçmek mecburiyetindedir. «Gelişmiş» ülkelerde 150 yıldır «tamamlanmakta» olduğunu belirttiğimiz bilgi muhtevası budur.

Bundan sonra da bir teknik matrisler bileşimi safhası gelecektir. Bölge planlama ancak bundan sonra yararlı veya etken olabilir. Teknik matris bileşimlerinin önemli bir kısmını daha evvelki «safhalar» içinde yapmak mümkündür. Arsalar ve şehir yapılarının, taşıt sistemlerinin, teknoloji temellerinin, kamu hizmeti gereklerinin binlerce alt bölümünde tamamı ile kendilerine öz iktisat ve teknik matrisleri vardır. Bu matrisler bir dış tasarruflar ve toplum maliyetleri mekanı içinde birleşmektedir. Kararların alınabilmesi için bunların matris ilişkilerini saptamak gerekmektedir. Yoğun toplulukların idaresinde veya bütün kaynakların kullanımında çok yönlü amaçlar tek bir alt bölümden ve alt bölümler birçok diğer alt bölümün hepsinden veya toplum maliyetleri mekanının tümünden isteklerde bulunmaktadır. Son 200 yılın teknik şartları içinde bunların çoğu geleneksel şekilde tıkalı kalmakta, veya piyasa işleyişleri ile çözümlenmekte veya bilhassa büyük şehir arazilerinde olduğu gibi çözümlenmesi gittikçe zor bir duruma girmektedir. Bu meseleleri kamu namına çözümlenmek için bölge planlamadan başka toplu bir araç bilmiyoruz.

Ülkemizde bölge planlama ile yakından ilgili ve bunun gerekli geniş tanımlama çerçevesinde saptanmasını isteyen birçok arkadaşlarımız var. Eğer bu arkadaşlar önemli bir noktayı daha açıkça anlatmak için daha dar bir çerçevede konuşmamızı kınamayacaklarsa büyük şehir sorunu üzerinde duralım. Bütün ülkelerden bundan sonra hemen bütün toplum sorunları büyük şehir çerçevesi içinde ortaya konulacaklardır: pek fazlası ile. Bölge planlama bu meseleyi kamu namına çözümlenmekle meşgul olacaktır. Türkiyede çeşitli fikirler ileri süren kimselere büyük şehir olgusunu kabul ettirmek için çabalamağa hiç gerek yoktur. Büyük şehir kendisini fazlası ile kabul ettirmektedir. Bölge planlamaya itiraz olanlar büyük şehir üstünde kamu kontrolüne lüzum görmediklerini söylemek istiyorlarsa kendi bilecekleri iştir. Türkiyede uzun bir müddettir «bölge planlama nedir, bizi inandırın» havası sürmektedir. Bundan sonra inandırmak isteyenlerin değil, biraz da inanmak isteyenlerin çaba sarfetmesi gerektir.

Bu durumda bölge planlamaya yapılan itirazlar pek suni bir hava taşımaktadır. Örneğin bölge planlama tekniğinin ve idaresinin Devlet Planlama ile veya kesim planlaması ile bağdaşmayacağı iddiaları.

Bize öyle gelir ki, hem kuramda hem pratikte Devlet Planlama Teşkilâtı ile arasında anlaşmazlık çıkan bir çok uygulama kesimi arasında en belirli bir durumda olan Maliye Bakanlığdır. Böyle olduğu halde kimse Maliye Bakanlığının lüzumsuz olduğunu, ileri sürmemekte veya sürememektedir. Ayrıca her yerde kesim görmeğe alıştırılmış DPT'nin Maliye Bakanlığını da bir kesim sayıp saymadığını kesince bilinmemektedir. Devlet planlama örgütü ile bölge planlama arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmadan bunlar varsayım halinde yaratılmaktadırlar. Sanki şimdiye kadar DPT falan yerde falan sanayi kurulsun demiş, ve bölge planlama dairesi bunu kabul etmemiş. Bu gibi endişeler anlaşılabilir birçok kimse için boş vakitlerini doldurmaktadır.

Bir de bölge planlamayı yararlı bulur gibi gözüküp te bunu en aykırı iki uçtan biri haline dönüştürmek istekleri var: ya (1) bir çok toplum olgularını yok farzedip herşeyi Ankara plancılarınca pek çabuk alışılmış kesim analitikine irca etmek, ve bu arada milli seviyedeki görevlerin başına bölge kelimesini ekliyerek

bunları bölge planlama şeklinde göstermeye dikkat etmek, ya da (2) millî plan çabalarının içine fizik kelimesini sokuşturarak ülke planlarını vaziyet planları ile karıştırmak.

Bu toplantıda, tebliğlerin teknik muhtevalarında beklenmese bile, konunun takdiminde bu iki esintiye, hem de ikisine birden, nasıl kapınıldığını anlamak imkân dışındadır.

Bu önerilerin bu kadar rahatlıkla yapılabilmesinin sebebi şudur: iktisat ve toplum sistemlerinin geliştirilmelerinde değişik tutumların ne gibi değişik sonuç vereceklerini hesaplayıp açıklamak henüz bir kamu görevi haline gelmemiştir. Mevcut yüzde 4 veya 8 gibi «kalkınma» hızlarına sırtımızı dayadıktan sonra bir sürü idarî planlama modelleri teklif edebiliriz. Hatta günün birinde bu hızların şu veya bu model tarafından sağlandığını da ileri sürmek mümkün olur. Çünkü şimdilik bu hususlardaki alternatifler arasında kıyaslama yapmağa yol açacak bilgiler yoktur, ve bunların geliştirilmelerine çalışılmamaktadır.

Hele, bütün bunlardan sonra, «mevcut müesseseler» bakımından, diğer bütün önerileri de sistemi içine alan tekil idarî matrisler en sakat işlemdir. Bu derecede «sabit» kuram çabaları en ufak değişme ile tüm olarak yıkılmak durumundadırlar. Bu noktada uzağa gitmek lüzumu yok. Bu yazının yazıldığı sıralarda yürürlüğe girmek üzere olan «yetki kanunu» şimdiye kadar DPT üstünde yapılan en temel varsayımları ve bu arada siyasi partilerin sıralanışlarını altüst etmiştir.

Bölge Planlama ile Milli Planlama arasındaki ilişkiler :

Bölge planlarını bu yazının birçok yerinde «işlem» nitelikleri bakımından tanımladık. Her bir kez bu tanımlamaları o bölümlerde ele alınan kavramlara bağladık. Bölümlerin sonlarında yazının önerileri arasındaki bağlantı sonuçlarını verdik. Şimdi bölge planları niteliklerinin kısa ve eksik bir sıralamasını bir daha yapalım.

- * Bölge çapında yüzeyler içinde, bazı odaklarda bağlanan alış veriş ilişkileri vardır - gene böyle bir bölgede dış tasarruflar mesafeleri vardır - ayrıca yerleşme ilişkileri ve taşıt maliyetleri vardır - bölge planlama bu ilişkileri düşük maliyet, yüksek üretim ve çevre standartları yönünden şöyle veya böyle bir düzen içine koymaya çalışacaktır.
- * arazi kullanımının probabiliteler dağılımları ve kontroller saptanacaktır.
- * kamu tercihleri toplum maliyetlerine göre hesaplanacaktır.
- * bölgelerde iktisadi faaliyetin fazla veya az yoğunlaşması milli plan çalışmalarının en büyük ağırlıklı verisini teşkil ettiğine göre bölgelerde yapılacak ayrıntı çalışmaları ülke seviyesine önemli bilgi olarak aktarılacaktır.
- * bölgeye hakim bölge dışı matrislerin (ülke iktisadı ve dünya ticareti) şimdiye kadar almış buldukları kararlar ve yürürlükteki yıllar içinde alacakları kararlar bölge toplum maliyetlerinin gereklerine uysa da uymasa da muta olarak kabul edileceklerdir - aynı şekilde iktisadi faaliyetlerden her hangi bir planlı dağılım sürecinde bölgeye isabet edenler belirli bir andan itibaren bölge matris hesapları içine sokulacaklardır - gene aynı şekilde, ve bölge planı ne kadar bir yerleşme değişikliği siyaseti güderse gütsün, bölge içi mevcut bütün dağılımlar muta olarak kabul edileceklerdir.
- * böylece bölge ile daha büyük dış matrisler arasındaki ilişkiler «eskiden» olduğu gibi devam edecektir: bölge mevcut varlığını büyük dış matrislere muta olarak ve bunlar da aynı şekilde kendilerini bölgeye kabul ettirecekler-

dir - bir farkla, bu sefer, devamlı olarak değişen dış matrislere rağmen bölge içinde dış tasarruflar ve toplum maliyetleri bakımından belirli amaçlara doğru yaklaşımlar planlanmış olacaktır.

- * bölge planı teknik çalışması bölge gelirlerinin veya millî gelirlerin nasıl dağıtılacağını hesaplamakla ilgili değildir - bölge (tek başına) gelişme hızı da saptayamaz: bu millî ortalamaya uygun olsun veya olmasın - bölgenin toplum maliyetleri hesaplarının büyük faydasını öngördüğü yatırımlar millî kararlar içine girmeyebilirler - bunun kararı hakim (millî) politik hasıla tarafından alınacaktır - bu son kararlar bölge matrislerine tekrar dış matris olarak gireceklerdir - hakim politik hasıla zaten millî iktisattan en fazla yararlanan bölgelerin etkisi altında bulunabilir, buna rağmen millî politik hasıla gene bölgeler arası denge yolunda karar alabilir - bu denge millî politik hasıla tarafından sağlanır veya sağlanmaz ise, bölge içi kişileri kendi bölgeleri bakımından ilgilendirebilecek husus bölge içi alışverişlerin düşük maliyet ve yüksek verimliliğidir - bu son iki nokta kesimlerin fiyat düzenleri bakımından değil topluma toptan maliyetleri bakımından hesaplanırlar.
- * gelir ve gider ayarlayıcısı olmayan bölge planlama kaynakların kullanılışları arasındaki uzun vadeli teknik ve toplum ilişkilerini araştırır ve saptar - bu saptamaların sonucunu değiştirmekte olan millî iktisadî süreçler ve millî politik hasıla tayin eder ve uygular.
- * hareketli, siyasete yakından ayarlı, daha ziyade «bugün» le ilgilenen ve mali ifadelerle sistemleştirilen millî planda değişmez muta olarak kabullenilen o anda geçerli teknolojilere karşılık bölge planları teknoloji değişmelerinin mekan ve toplum ilişkilerini hesaplar.
- * yukarıdaki hesap ve önerilerden bazı «optimum yerleşme», «en iyi» arazi kullanılışı, çevre düzeni ve koruma tedbirleri sistemleri saptanılır.
- * sermaye/hasıla oranı veya katma değer hesaplarının millî seviyede yapılması ne bölge tipi yaklaşımları bozar, ne bunlarca reddedilir.
- * tekniklerarası bileşim matrisleri saptanır.
- * dış tasarruflar ve toplum maliyetleri bir «kalkınma» sürecinin tümünü teşkil etmediklerine göre bölge planları kalkınma planları değildir.
- * sal: iktisadî temel araştırmaları bölge planlarında, terimin belirttiği gibi iktisadî temel araştırmalarıdır, millî kesim tekniklerinin bölüme uğramaları ile bölge iktisadî planı haline getirilmeleri bütün sistemik önerileri bozabilecek bir çabadır.
- * büyük şehirler ve bölgeleri, bir taraftan içinde buldukları iktisadi sistemlerden bağımsız sayılamaz ve iktisat analitikleri dış etkenlere kapalı tutulamazken, ayrıca bir de iç analitik gerektirmektedirler, bu iç analitikin varlığı şehir içi mesafelere, yoğunluklara ve piyasa değerlerine dayanmaktadır - büyük şehirlerin iç iktisat analitikleri millî iktisat düzenlerinin tek başına en büyük verisini amalgam olarak teşkil etmektedirler: ülke yatırımlarının hemen tümünü kendilerine çekmektedirler, yalnız pazar olarak hiç bir millî planın aksine karar alamadığı çekim noktaları olmaktadır, bu yerlerdeki yüksek para değerleri ve yatırımların müşterek kullanılışlarının doğurduğu dış tasarruflar ve mekan tıkanıklıkları tüm olarak en büyük millî yatırım ve üretim alternatiflerini teşkil etmektedirler - ve bu durumda bütün bu noktalardaki santama ve uygulamalar bu çevrenin iç ilişkilerine ait analitik ve tekniklerle ortaya konulabilmektedirler.

- * diğer birçok olguda olduğu gibi büyük şehir ve bölge olgularında extrapola-tion teknikleri yersizdir - ülke ve bölge verilerini birbirine karşı oynak mat-risler halinde tutmak gerekmektedir.
- * yerleşme hesapları teknikleri ve standartları, ilgili çevrelerce şaşılacak de-recede az bilinen bir husus olmasına rağmen, geniş çapta kolaylaşmış ve çö-zülmüş tekniklerdir - bunların hiç bir uygulama görmemesi bu teknikler hak-kında çoklukla mystik bir hava yaratmaktadır - uygulama olmamasının bili-nen başlıca sebepleri: arsa iktisadı, politik sistemler, mevcut yerleşmelerin büyük ağırlığı, toplum maliyetlerinin kişi maliyetleri ve yararlarına göre ifa-de edilmemesi, bu sahada kamu örgütlerinin azlığı veya yokluğu, komşu ör-gütlerdeki teknisyenlerin eğitim eksikliği, yetişmiş «uzmanların» daha ziya-de kendi meslek hayatlarını ayarlamakla meşgul olmaları.
- * temel tarama («survey» safhası zannedildiği gibi bölge planlarının son in-celeme süreci değildir - önerilere geçebilmek için birkaç safha inceleme ge-rekmektedir.

Böylece bölge planlarının milli iktisadi planlarla başlıca farklarının (bağdaşmaz-lıklarını değil) görmüş oluyoruz. Biri uzun vade ile diğeri süren yıllarla, biri bi-leşim ve amalgamlarla öbürü dağılımlarla, biri kaynak ve teknolojilerle diğeri dış ticaret - mali işlemler - banka faizleri ile uğraşmaktadır. Bölge planlarının bu muhtevalarının ne gibi toplum gerekleri karşılığında olduğu bu yazının diğer bölümlerinde açıklanmıştır.

İki süreç arasındaki en büyük fark danışma ve uygulama yetkilerinin bu iki sa-hada çok değişik biçimde dağılmasıdır. Milli iktisadi planlama siyasi organının çok yakınında bir danışma organıdır. Bu niteliği ile uygulama planları üstünde çok etken olabilir. Bölge planlamayı Başbakanlığa bu kadar yaklaştırmak zor-dur. Bu bakımdan BP uygulama üstünde milli iktisadi planın danışma yetkileri kadar dahi etken olmayacaktır. Ayrıca BP milli iktisadi plana da ancak danışma yetkileri ile yardımcı olacaktır. Fakat arazi kontrollerinde BP çok kesin bir uy-gulama yetkisi gerektirmektedir. Arazi kullanımının kontrolü insanlık tarihinde çok uzun bir süredir kabul edilmiş bir kamu görevi ve BP nin temelidir. Bu kont-rol yetkisi için de kendisine öz bir araştırma ve planlama düzeni gerekmektedir. Bazı kimselere bu pek karışık bir durum gibi gözükebilir. Bize öyle gözük-müyor. Her şeyden evvel kamu idaresinin bütün kesimlerinde benzer giriftlikler görüyoruz. Bundan başka, bölge planlamayı arazi kullanışı konusunda kesin yet-kilerle donatıp bunların uygulanması için gereken araştırmaları ayrıca milli ikti-sadi plana bilgi niteliğinde verilmesini istemek zor değildir. Nasılsa milli iktisadi planın önemli anlaşmazlıkları bölge planları ile değil kesimlerle ortaya çıkacak-tır, bölge planlarının yerleşme kararları da milli iktisadi plandan daha fazla baş-ka toplum birim ve kuvvetleri için anlaşmazlık konusu teşkil edeceklerdir. Her durumda bugünkü toplumlarda karar millî iktisadi plana da hakim bulunan si-yasi organ tarafından verilecektir.

Bir bölge planlama örgütünü nasıl ve nereye yerleştirmek gerektiği de aynı şe-kilde ele alınabilir: uygulamalar üstündeki anlaşmazlıkların bölgeler tarafından Ankara'daki merkeze örgüte ve bu örgüt tarafından hükümete aktarılması - böyle-ce taşrada arazi kullanışı uygulamalarında merkezi hükümet yetkisinin kullanıl-ması - taşrada merkezi hükümet yetkilerinin bilgi toplama hususunda da kulla-nılması - bölge planlamanın milli iktisadi planların önerilmesi ve uygulanmasın-da politik sorumluluklara hiç bir sıfatla katılmaması - yatırımlar konusunda milli iktisadi plana «yatay çok yönlü» teklifler getirilmesi - teknik matris bileşimleri ve eğitim için önemli bir bütçe.

Kanaatimizce bölge planlaması için gereken idarî şartlar bunlardır. Bunun idarî ayrıntılarının çözümlenmesi ikinci bir iştir. Bölge planlama İmâr ve İskân Ba-kanlığının içinden, İ İ B özel kişilikli organlarının yanına ve Başbakanlığa kadar

varan düzeyde herhangi bir noktaya yerleştirilebilir. Yalnız her halde bugünkü aksak tanımlanmasından kurtarılmalıdır. Bugünkü kanunlar ve örgütler içinde, Devlet Planlama Teşkilât ile birleştirilmesi ise arazi kullanılışı yetkilerinin kendiliğinden düşmesine yol açacaktır. Böyle bir durumda bölge planlamaya zaman ve bütçe ayırmamak daha faydalı olur.

Fakat esas meselelerimiz bunlar değildir, bu yazıda fazlası ile tekrar edilen ve sıralanan toplum ve kamu görevlerini yerine getirmektir.

Toplantı ile ilgili Not: Yukarıda yazıyı bir görev tevdi sonucunda yazdım. Oysa Türkiye'de bölge planlama ile ilgili genellemelerin ve bu genellemelerle ilgili tartışmaların - şiddetle karşısındayım. Konu üstünde ancak vatandaş yetkilerine sahip kimselerin uzman veya fedai havası ile tartışmalara katılmaları hâlâ önlenememiştir. Eğitim programı yürürlüğe konmamış ve çok az sayıda kimse ancak yetiştirilebilmiştir. Böyle bir durumda son derecede geniş referent çerçeveleri bulunan bir konu amatör toplulukların arasında ve karşısında tartışılmaktadır. Canı isteyenler herhangi bir topluluğu yargıç yerine koyabilmektedir. Sayısını vermek gerekme-yecek yıllar boyunca eğitim konusu olan teknik ve geniş bilim çerçeveleri en genellenmiş tanımlarla bir kaç saat içinde konuşulmaktadır. Diğer tekniklerin tarifleri istenilmeden o kollardaki meslekler başvurulmaktadır. Kimse doktordan ve mühendisten ve iktisatçıdan mesleklerini tanımlamalarını istememekte, mesleklerini uygulamalarını istemektedir. Bölge planlama genellemeleri Türkçede pek fazla sayıda bulunmasına rağmen hâlâ aranmaktadır.

Bölge planlamanın genellemeleri şöyle dursun, hiç olmazsa şekil bakımından, Türkiye'de bildiğimiz diğer ülkelerden daha fazla girişim yapılmıştır. Bu yıllarda bambaşka tartışma safhalarında olmamız gerekirdi. Bölge planlama bundan böyle ayrıntılı uygulamalardan sonra, ve konuyu bilen kimselerce tartışılabilir. Bölge planlamada kullanılan kavramların büyük bir kısmı tek başlarına aylarca eğitim ve düşünme gerektirmektedirler. Bunların amatör çevrelere takdimi gereksiz zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Teknik terimler mi yoksa onlara benzeyen başkalarının mı kullanılması gerektiği dahi büyük mesele teşkil etmektedir. Bölge planlancıları konunun açıklanmasını yalnız topluma karşı borçludurlar. Yoksa yalnız belirli ve hiç değişmeyen çevrelere değil.

Bütün bu havanın içinde bazı meslekî endişelerin sezilmemesi mümkün değil. Oysa bölge planlamanın şu veya şekilde tanımlanmasından fazla korkmamak lâzımdır. Türkiye'de nasılsa başka görevlerde ve mesleklerde bulunan kimseler bölge planlama da yapabilirler. Ülkemiz böyle konularda büyük imkânlarla doludur.

Elimizde, bütün mevcut şartlara rağmen, kesin bölge planlama konuları bugünden vardır. Unutulmuş olmalarına rağmen bunlar kamu oyu önüne de getirilmişlerdir. Bunların ufak bir kısmı bu yazıda da hatırlatılmıştır. Artık bunların ayrıntılarının, uygulamalarının ve tekniklerinin tartışılması gereken bir zamanda genellemelerle ilgili bir tartışma kabul edilmesi bize somut kamu sorunlarından kaçmak gibi gözükmektedir. Bölge planlama bilgisinin ilerletilebileceği yerde, bugün tekrar güçlerimiz fizikî plan, millî fizikî plan ülke düzenleme, kesim analitinin illere bölünmesi gibi sözden ibaret ve amaçsız terimlerin eleştirilmesine yönelmiştir. Yıllarca önce de güçler ve zamanlar bu yazıda kısa bir sıralaması verilmiş türlü çeşitli yakıştırmaların temizlenmesine harcanmıştı. Bu yakıştırmalar ortalıktan temizlenmiştir.

Bugün de millî fizikî plan ve kesim planlaması gibi bir kısmı anlamsız, ve birbirinin aksi yönleri gösteren terim ve kavramları bir taraftan bölge planlama konusunun içinde veya yanında, öbür taraftan da idarî bir şema içinde bir söz dizisinden ibaret bileşimlerle bir araya getirmeye kalkışmak bizde tamamı ile ibahî bir tutum intibahı bırakmaktadır.

Kaynaklar :

- (1) : Moholy - Nagy : The New Vision (Wittenborn, Schulz 1947)
- (2) : Kevin Lynch : The Image of the City (MIT Press 1960)
- (3) : Bölge Planlama Başkanlığı tarafından DPT'na verilmiş protokol tasarısı - 1961
- (4) : BPD : Regional Planning and Its Organization in Turkey (ikinci yayım 1964)
- (5) : Oranlar Birleşmiş Milletler İstatistiklerine dayanılarak bulunmuştur.

ELEŞTİRME

RUŞEN Y. KELEŞ

« TOPLUM / KAMU YARARLARI VE BÖLGE PLANLAMA TEKNİKLERİ »

Efendim bu milli fiziki plan seminerinin zannediyorum ki en güç, en zor işlerinden bir tanesi Aydın Germen'in konuşması ve yazdığı metin üzerinde yorumda bulunmak. Bu yorumu, bana ayrılmış olan on ya da onbeş dakika içinde yapmağa çalışacağım. Önce şekil, sonra esas ve muhteva açısından bazı noktalara değinmek istiyorum. Bir kere, ben metni dikkatlice okudum; fakat metinde başlık ve muhteva ilişkisi bulamadım. Buna değinmek üzere not almıştım; fakat Aydın zaten onu konuşmasının başında açıkladı. Millî Fizikî Plan kavramına, terimine inancı olmadığı için kendisine verilmiş olan bu konu başlığını değiştirdiğini söyledi. Ülke fizik planlaması içinde bölge planlamasının rolü ve Türkiye için bir planlama modeli yerine, o toplum kamu yararları ve bölge planlama tekniklerini yerleştirdi. Bu mesele kendi açıklaması ile aydınlanmış oluyor. İkinci nokta, şekil açısından, arkadaşım Germen'in hazırlamış olduğu tebliğde genel bir dağınıklık bulunduğu. Son derece dağınıktır. Aynı dağınıklığın buradaki açıklamada bir dereceye kadar giderilebileceğini beklemiş olmama rağmen, bu ümidimin de gerçekleşmediğini gördüm. Kendisinden özür dilerim.

Çevre düzeni, fizikî planlar, millî iktisadi planlama, kamu idaresi şartlanması ve bölge planlama - millî planlama ilişkileri gibi baş alt başlığı bulunmasına rağmen kırk sayfayı aşkın olan bir tebliğ bu konular arasında son derece dağınık ve sistemi eksik bir şekilde ele alınıyor. Üçüncü nokta şekil açısından dil ve anlatım meselesidir. Aydın'ın tebliğinin bir yerinde şöyle deniliyor. «Bölge planları, konunun açıklamasını yalnız topluma karşı borçludurlar yoksa belirli ve hiç değişmeyen çevrelere değil» Bu görüşe katılıyorum ben. Katılmakla birlikte belirli çevrelerle dahi, dil ve anlatım yetersizliği nedeni ile anlaşmakta güçlük çektiğimizi zannediyorum. Pek çoğumuz aynı ve benzer konuları farklı terimlerle konuşuyoruz. Akademisyenler açısından ise baktığımız zaman, en komplike, karmaşık konuların bile belli bir kültür düzeyine erişmiş insanlara rahatça izleyebilecekleri bir lisanla anlatılması mümkün olduğunu sanıyorum. İşe bürokrasi içinde görev almış insanlar açısından baktığımız takdirde, bu zorunluluk daha büyük bir mecburiyet halinde şiddetle kendisini duyuruyor. Bunu yapamadığımız sürece Aydın'ın topluma olan borcumuzu yerine getirme dileğinin gerçekleştirebileceğine kani değilim. Ve bunun için, belki bir şehir ve bölge planlamasında kullanılan terimler sempozyumu şeklinde, buna benzer bir sempozyumun yapılmasında büyük yarar görüyorum. Bu işi Mimarlar Odası mı, akademik müesseseler mi, artık kim yaparsa çok yararlı bir hizmet görmüş olur. Bunun bir ihtiyaç olduğu kanısındayım. Şekil ile ilgili dördüncü nokta arkadaşım Aydın'ın tebliğinde konulara yukardan bakmanın sakıncaları ve bazı grupları yetkilerini aşmakla suçlamak eğilimi. Bu, tebliğin bütününe hakim olan bir tavır. Ve sonunda, toplantının düzenlenmesi ile ilgili noktada yer buluyor. Mimarlar Odasının, benim kanımca ciddi sayılan çabasını, Aydın «Amatör çevrelerce düzenlenmiş yararsız ve gereksiz bir toplantı» olarak değerlendirmekteydi. Gerçekten tebliğde şu deyim vardır.. «Bölge Planlama, konuyu bilen kimselerle tartışılabilir; bölge planlamada kullanılan kavramların bir kısmı tek başlarına aylarca eğitim ve düşünce gerektirmektedir. Bunların amatör çevrelerce sunulması gereksiz zorluklar ortaya çıkarmaktadır» Sanıyorum ki Türkiye de aydın insanların sorumluluğu, bu gösterilerden farklı bir tutum ve yaklaşım gerektiriyor; ve konuyu bilen kimselerin, konuyu yaşayan kimselerden öğrenmesi gereken bir çok şeyin bulunduğunu zannediyorum. Tebliğde yer alan tutum, her şeyden önce Sayın Germen'in topluma karşı olan borcumuzu yerine getirme dileği ile çelişme ha-

linde, Kaldı ki daha öncede belirttiğim gibi en güçkonuları bile anlatmak mümkündür. Bu açıdan bakınca Mimarlar Odasının belli bir görüşün, ya da kavramın tartışmaya sunulması çabasını bence olumlu karşılamak gerekir. Çünkü Mimarlar Odası bir iddiadan çok bir konunun, bir terimin tartışmasına fırsat hazırlamak için böyle bir toplantıyı düzenledi. Ve dinleyici insanlardan pek çoğu da ya planlama kavramı ile, ya da mekân organizasyonu ile uzak yakın ilişkisi olan kimselerdir. Bu kimselerin, yani mimarların «bölge ve ülke planları ile yapı sanayi incelemeleri dışında hiç bir ilişkisi yoktur» demek, bence bir işçi sendikasına «Siz sadece üyelerinizin ücretleri ile meşgul olabilirsiniz bunun dışında herhangi bir konu sizin uğraşı alanınıza girmez» demekten farklı olmaz.

Esas hakkındaki noktalara geçiyorum. Millî Fizikî Plan terimi üzerinde daha çok durmayı tercih ediyorum. Millî plan terimini kullananlar, sanıyorum ki bunlarla her halde milliyetçi anlamda bir plan kasetmiyorlar. Millî planla kastetikleri şey, bu sıfatla anlatılan planın çapı, planın cesameti planlama faaliyetinin cereyan edeceği seviye, ya da kademe olmalı. Bir kademeleme söz konusudur burada. Ve bununla millî planın, bölge planları ve mahalli planlardan farklı olduğunu kasetmek istemektedirler. Seviye açısından böyle. **Fizikî Plan** ise, hiç birimizin yabancı olmadığı bir kavram. Mekân organizasyonunun ve arazi kullanımının, sosyal ve iktisadî gelişme gibi normatif bir değeri gerçekleştirecek biçimde rasyonel bir faaliyet konusu yapılması söz konusudur burada.

Yalnız, bir süreden beri **Millî Fizikî Plan** kavramını duymaktayız. Millî plan duyduk; fizikî plan çok duyduk; fakat millî fizikî plan kavramını bir süreden beri duyuyoruz. Ve ilk olarak, ancak, üzerinde bu toplantıda bu kadar fazla düşünmek konuşmak imkânımız oluyor. Sanıyorum ki, bu iki günlük çalışma, millî fizikî plan kavramına vermek istediğimiz açıklığı getirmekten uzak kalmıştır. Kanımca, bunun böyle olmasının sebebi bizim görüşme ihtiyacını duyduğumuz, boşalma ihtiyacını duyduğumuz daha başka sorunları; bölgesel planlama, ülke ölçüsünde sosyo - ekonomik kalkınma planı gibi sorunları dile getirme ihtiyacında oluşumuzdur. Ve bizi dağılmaya sevk eden de bu noktadır. Benim kanaatim budur. Bu dağılma içinde millî fizikî plan kavramının tartışmasını yapmayı unutmamızdır. Yer yer şühpesiz değiniyoruz. Aydın'ın tebliği de bu genel dağılma eğilimini, bir kat daha arttırıcı bir etkide bulundu sanıyorum.

Şimdi bu konuda ortaya çıkan görüşleri özetlemek ve kendi görüşümü Aydın'la belki şimdiye kadar söylediklerinden bir az daha dostane ilişkiler kurmamı sağlayacak biçimde katmak istiyorum. Aydın'a göre; ülke düzenleme (amenagement du territoire) sözden ibaret amaçsız reddedilmesi gereken terimlerdir; fakat Aydın, demin burada konuşurken belirttiği gibi, ülke yerleşme dağılım planlarının ve bölge planlarının var olabileceğini kabul ediyor; ancak bunların fizikî planlar olamayacağını söylüyor. Aksi halde, diyor Millî fizikî plan terimi, bölge imar planı kavramı ile karışır. Bu bölge imar planı gerçekten 7116 sayılı İmar Bakanlığı kuruluş kanununun bir yaratığıdır. Bunların karışması ihtimali vardır. Ve zannediyorum ki terimin hem millî plan kavramının hem de bölge plan kavramlarını zayıflatacağı konusundaki görüşüne de katılıyorum. Fakat demek ki ilk görüş Aydın tarafından ve oldukça az sayıda kimse tarafından temsil edilen bir görüştür. Bu Millî Fizikî Plan teriminin reddedilmesi görüşüdür.

İkinci görüş, seminerde açık bir ifadesini bulmamıştır, arkadaşlar. Fakat zannediyorum, bir çoklarının zihinlerinde, bu toplantıya gelenlerin zihinlerinde yer almış olan millî fizikî plan kavramı, odur. Bu görüş, millî seviyedeki iktisadî ve sosyal kalkınma planına paralel olarak, aynı düzeyde, millî düzeyde, bir fizikî planın hazırlanması gereğine dayanmaktadır. Böyle bir varsayım, böyle bir imkân, böyle bir gerek, bu ikinci görüşe göre söz konusudur. Bu görüşten, Aydın arkadaşım gibi ben de korkmaktayım.

Bu görüş iktisadi ve sosyal faaliyetlerin yerleşme durumunu gösteren ayrıntılı bir arazi planına ihtiyaç bulunduğu kanısına dayanmaktadır. Geçen akşamki oturumda değerli arkadaşımız Canseverin çok güzel bir şekilde karikatürize etmiş olduğu şekil budur, zannediyorum. Burada, bu anlamdaki Millî fizikî plan İmar Bakanlığının kuruluş, teşkilât ve görevleri hakkındaki kanunda bulunan bölge imar planlarının toplamından ibaret ve dünyanın hiç bir yerinde rastlanmayacak bir plan anlayışına bizi götürür zannediyorum. Bu görüşten yana onların bilinç altında paftalar, paftalar yine paftalar vardır. Mimarlar Odası yetkililerince bir ara sık sık sözü edilen; bundan önceki tarihlerde «Genel yerleşme planı» terimi ile bu anlamdaki millî fizikî plan arasında ben yakın bir benzerlik, hatta aynıyet görmekteyim. Bu ikinci görüştür.

Üçüncü görüş her ikisinin ortasında kalıyor, ve millî fizikî plan terimini kullanmayı reddetmiyor; kullanıyor. Fakat farklı onu bir biçimde anlayan ortalama bir görüş bu. Buna göre, millî fizikî planlama faaliyeti, ülkelerin iktisadi ve sosyal kalkınmasını, mekân boyutunu da hesaba katan bir planlamaya konu yapan faaliyetin adı. Bu faaliyet millî iktisadî kalkınma planına yansıtılması mümkün olan, modern planlama tekniğine de uygun düşen, proje düzeyindeki yerleşme kararlarını etkileyebilecek ilkeler bütünü niteliği taşımaktadır. Burada bir takım ilkeler söz konusudur. Dikkat edildiği takdirde görülür ki burada demin söylediğim görüşteki paftalar ve plan çizme eylemleri yoktur. Necat Erder gibi, arkadaşımız İlhan Tekeli'nin tebliğindeki millî fizikî planlama, ülke Sosyo - ekonomik mekanizmasının düzenlenmesindeki gayelerin açıklığa kavuşturulması; gayelerin ve sosyo - ekonomik mekânda faaliyetlerin sıralanması sürecinde coğrafi mekândaki sıralama kararları bütündür. Ben, galiba, daha çok bu üçüncü anlayışa yaklaşmaktayım. Bir farkla ki millî fizikî plan terimini kullanmaktan titizlikle kaçınmanın gereğine inandığımı belirtmek istiyorum. Aksi halde, şehir imar planları bir büyüteç altına konmuş olacaktır. Ve onların toplamı, ülkenin adeta imar planını ortaya çıkaracakmış gibi, ne mümkün ne de arzu edilebilir birdurumla her zaman karşılaşma tehlikesi ortaya çıkacaktır. Bu noktada, zannediyorum, Aydın Germen arkadaşım ile birleşiyorum.

Şimdi fizikî plan ve iktisadî planın ne olduğunu tanımlamak istemiyor iktisadî plan ve planlama kavramının aynı zamanda yerleşme ile ilgili bazı genel ilkeleri de içinde alabileceğini belirtmekle yetiniyorum.

Millî Fizikî plan kavramı yerine, acaba başka terimler arayıp bulamaz mıyız? Böyle bir şeye bir ilkeler bütününe, prensiplere ihtiyaç olduğu anaşılıyor; fakat bunun için biz millî fizikî plan terimini kullanmaktan, bu terim üzerine ısrar etmekten vazgeçelim, derim. Bu, genel olarak politika, plan, program, proje bu gibi şeyleri karıştırmaktan ileri geliyor. Bazı âmme idaresi kitaplarında, idari organizasyon bölümlerinde bu terimleri hassaslıkla birbirinden ayırmağa çaba harcanmıştır. Şimdi İlhan Tekeli'nin belirttiği gibi planlar aslında paftalardan, imar planları toplamından değil, fakat birtakım kararlardan meydana gelmektedir. O halde Millî Fizikî Planı mahalli seviyede toplanmış ülkenin bütününe içine alan verilere dayanan ulusal iktisadî ve sosyal kalkınma planının nüfus, iktisadî faaliyet ve yerleşme dağılımı hakkındaki ilkelerini etkileyebilen, etkilemek olacağına sahip olan ve her zaman değiştirilebilme esnekliğine sahip bir takım genel politika kararları veya direktifleri şeklinde anlamaya ben eğilim gösteriyorum. Zannediyorum ki ayrıntıları üzerinde tartışsak bile, böyle bir anlayışa arkadaşım Germen de fazla itirazı olmadan yanaşır. Millî Fizikî Plan terimi üzerinde söyleyeceklerim bunlar.

İki üç küçük nokta var açıklanmıştır burada çeşitli vesilelerle. Bunlardan bir tanesi bölgeler arası denge fikrinin bölge planlama uğraşısı olmadığı konusunda tebliğde yer alan ve burada da arkadaşım Aydın'ın ifade etmiş olduğu görüştür. Anladığıma göre bir ulusal ölçüde politika sorunudur bu. Bölgeler arası dengeyi bu açıdan baktığımız zaman bölge planlama uğraşısı olarak saymamız gerekme-

yebilir. Bunun yüksek bir maliyeti vardır. Bu maliyet ancak millî ölçüde üzerinde karar verilebilecek bir konudur. Fakat şunu unutmamak gerekir ki biz Türkiye gibi bir ülkede yaşıyoruz ve bir takım gerçeklerle karşı karşıyayız. Doğuda beş milyon insan var. Bu beş milyon insan, geriye kalan yirmi beş milyon insanımızdan farklı şartlarla yaşıyor ve bundan böyle de aynı şartlarla yaşamayacaklarına dair garantileri yok bu insanların. Bu insanların günün birinde ki bugün başlamıştır. Siyasî iktidarlar üzerinde çok ağır baskılar yapacağını kabul etmek mecburiyeti vardır. Gün gelir ki bu baskılar sonucunda millî iktisadî ve sosyal kalkınma planı hazırlayan insanlar ve siyasal iktidarlar kalkınma hızlarından belirli ölçülerde fedakârlık yapmayı göze almak mecburiyetini duyarlar. Bunu duydukları anda bu bir bölge planlama uğraşısı olur. Nasıl olur, niçin olur, onun ayrıntılarını yeri gelince tekrar görüşme fırsatını buluruz. Örgütlenme konusuna ben girmek istemiyorum, vaktim yok; dağılmış olurum. Böyle bir iki konuda durmak istiyorum. Bölgecilik meselesi vardır. Bölgecilik terimini kullananları da savunmak istemiyorum; doğrusu bana düşmez o. Yalnız o bölgecilik terimini bölge planlamasının ilk konuşulduğu yıllarda kullanan insanlar bölgecilik diye düşünerek kullanmamışlardı. Yani samimi idiler ve muhtevasına bakıldığı zaman zaten başka şey kastedildiği anlaşılır. İki yıl önce devlet planlama teşkilatında çok büyük bir yanlış anlama sonucunda, dar anlamda, yani bölgelerin birbirine düşürülmesi sorununun ortaya çıkması gibi tehlikeler dikkate alınarak ve bölge planlamasını reddetmek için bölgecilik bir araç olarak kullanılmıştır. Bu objektif bir takım sebeplerden değil fakat devlet planlama teşkilâtındaki kişisel bazı görüş ayrılıklarının sonucunda olmuştur. Bunu da belirtmekte yarar görüyorum. Teşekkür ederim.

ELEŞTİRME

İLHAN TEKELİ

« TOPLUM / KAMU YARARLARI VE BÖLGE PLANLAMA TEKNİKLERİ »

Aydın Beyin toplum - kamu yararları ve «Bölge planlama» teknikleri konulu tebliği üzerinde şu nedenle konuşmak lüzumunu hissettim. Konuşma genellikle Türkiye'de ve dünyada bölge planlaması ve Millî Fizikî Planlama konusundaki yaklaşımları eleştiriyor. Bunların sakıncalarını verirken yapılan tenkitlerin bir kısmı doğrudan doğruya benim tebliğimde teklif edilen millî fizikî plânlama bölge planı ve millî fizikî sektör planlarındaki yaklaşımları ele alıyor, diğer bir kısmı da benzerlikler kurularak benim getirdiğim teklife yakıştırılabilir. (Sanıyorumki Aydın bey bu tenkidlerinde daha başka yaklaşımları kastediyor) Benim tekliflerime karşı Aydın beyin yaptığı tenkitleri cevaplandırmak ve diğer tenkitlerin benim teklifime bağlanmasına engel olmak ve bu fırsatla da teklifimin açık hale gelmesine çalışmak için konuşuyorum. Sanıyorumki dolaylı veya açık olarak bir tenkit süzgecine tabi tutulması benim düşüncelerimi açmağa imkân verecek tabii kişi yazısını yazarken kendisi için sarih olan bir çok noktanın soru konusu olabileceğini her zaman düşünemiyor. Bu tip kıskırtıcı tenkitlere bu yünden teşekkür ederim.

Aydın beyin tebliğinin benim tebliğim ile olan ilişkilerini çeşitli şekillerde kurmak kabil.

Ben şu sırayı takip edeceğim.

Önce millî fizikî planı ne çerçevede düşündüğümü genel olarak tekrarlıyacağım, sonra Aydın beyin millî seviyede fizikî plan için gördüğü sakıncaların benim bildirimde bulunup bulunmadığını inceliyeceğim. Sonra millî fizikî planın sektörel planlarının hazırlanmasındaki problemlere, daha sonra da Aydın beyin bölge planlama teklifleri ile hem fikir olduğum ve olmadığım noktalara dokunacağım ve teklif ettiğim bölge planları kavramı ile farklarını göstermeğe çalışacağım. En son olarak Aydın bey ile aramızda olan tutum farklarımız üzerinde duracağım. Aydın beyin bir sorusu var, millî fizikî plan kavramı bölge planlamayı kırtarmak içinmi ortaya çıktı? Ben ise millî fizikî planın Türkiye'de bölge planlaması sorunlarına değil daha genel seviyedeki sorunlara çözüm bulmak için ortaya çıktığını düşünüyorum. Ülkede mekan organizasyonu ile ilgili millî seviyede kararların halen verilmemekte olması dolayısıyla bu eksikliği gidermek için ortaya çıkmıştır. Aydın bey fizikî plan teriminde de önemli sakıncalar görüyor. Ben sakıncaları kelimelerde değil bazı isteklerde görüyorum. Aynı istekler başka terimleri de deforme etme eğilimindedir. Örneğin bölge planlama kelimesinin «bölgecililik» ile birleştirilmesi gibi. Millî fizikî plan terimine alternatif olarak ileri sürülen ülke yerleşme planı vb. de deforme edilebilir. Ben sanıyorum ki benim teklifimde oldukça açık bir kararlar bütünü tanımlanmaya çalışılıyor. Bu tanımlamalarda açıklığa kavuşuldukça ve müesseseleştikçe deforme etme istekleride tesirliklerini kaybedecektir. Ben millî fizikî plan terimini şu şekilde yorumlamak istiyorum. Her sistemin kalkınması için millî seviyede verilecek kararlar bütünü vardır. Bizim probleme yaklaşımımız millî planların alışkanlık haline geldiği gibi ekonomik ve sosyal planlama diye bölümlere ayırma halinde millî seviyede kalkınma için verilmesi lazım olan bütün kararların kapsamadığı, millî seviyedeki mekan organizasyonu ile ilgili kararların gerekli öneme kavuşamayıp eksik kaldığı gözlemine dayanmaktadır. Millî seviyede böyle bir ayırımın sınırlarının belirlenmesine bu seviyede verilecek kararlar bütününe neler olacağını tanımlamağa çalışıyoruz, yoksa (belki bazılarının düşündüğü gibi) ülke imar plan-

ları hazırlamağa değil. Aydın bey eğer milli ölçüde verilecek kararların bir bütün olduğunu hiç bir şekilde ayıramıyacağını kastediyorsa, (buna ben katılıyorum) bu anlayışın yalnız fiziki değil aynı zamanda; Sosyal ve ekonomik planlama diye olan ayrımına da karşı çıkması gerekir.

Şimdi Aydın beyin milli fiziki plan çerçevesi içinde bahis konusu olabileceğini ileri sürdüğü tehlikeleri teker teker bizim teklifimizle karşılaştıracağım.

- * Bölge planlamanın görevlerini Milli planın içine sokmak,
- * Milli plan çabalarının içine fizik kelimesini sokuşturarak ülke planlarını vaziyet planları ile karıştırmak,
- * Milli seviyedeki görevlerin başına bölge kelimesini ekliyerek bunları bölge planlama şeklinde göstermeğe dikkat etmek,
- * Milli planın merkezden kontrol edilmesi imkânsız bir çok faaliyete rağmen yürütüleceğini görmemek,
- * Fiziki planlar ülke düzenlemeleri tüm belinsiz özelemler gibi gözükmekte ve ayrıca milli plan ve bölge planı kavramlarını zayıflatmaktadır.
- * Milli planlarda çeşitli dağılımlar saptanacaktır, bunların hiç biri «fiziki» planlama ve «ülke şekillendirilmesi» olmadığına göre bu fiziki (mekan) şekillendirme içinde ne gibi şeyler düşünebilir?
- * Ülke şekillendirme tehlikelerine de araç olması tehlikesi vardır.
- * Mekan düzenleme özelemlerini makro tekniklerinin kapalı sistemi içinde çözümeğe çalışmak.
- * Bir çok araştırma ve uygulama sahasını bir ülke kamu idaresi şeması içinde birleştirmeğe bilim teknikleri ve gerek kamu idaresi bakımından lüzum yoktur.
- * Makro önerileri ufak parçalara bölerek bunların arasında milli bağlar kurmak makro planın iyi işlemesine değil tamamı ile durmasına yol çaması tehlikesi vardır.

Bu kaygıların büyük kısmı milli fiziki plan kavramındaki mekan organizasyonu ve mekan içinde faaliyetlerin sıralanması kavramının, mekan teşkili mekan şekillendirilmesi gibi mimari ölçekteki kavramlarla karıştırılması korkusundan doğduğu kanısındayım. Öngürülen sakıncaların büyük kısmı bu ayrımla ortadan kalkacaktır.

Burada mekan organizasyonu veya mekan içindeki sıralama kavramında, tabii-dirki mekan içinde faaliyetlerin dağılımı en önemli kavram olacaktır. (Burada kullanılacak teknikleri dış ekonomiler vs. şimdilik bir tarafa bırakalım.) Aydın beyin bunu fiziki planlama tarifi dışında bırakmasını anlamadım. Bizim yaklaşımımızda problemin ölçeğine göre mekanın problemlerinin çözümlenmesine mekan boyutların nasıl gireceği farklılaştırılmaktadır. Mekan milli ölçekte, probleme iki boyutuyla girmektedir. Dağılım kavramı yerine mekan organizasyonunun katılması tanımlamada fonksiyonel, ilişkilere önem verilmesinden doğmaktadır. (Bu şekillendirme ve teşkil etme değildir, yani karton pierlerden farbalardan değil su basmanlardan bahsediyoruz).

Diğer bir gurup sakınca; Milli fiziki plan kelimesi içinde ülkede her kademedede her şeyin planlanabileceği bölge planlamanın milli planlamanın parçası olması ve devlet planı içindeki bu çalışmaların zararına değinilmektedir.

Bizim buradaki çabamızda bu yönde sakıncalar olmayacağı kanısındayım. Bölge seviyesinde her bölgenin belirli bir çerçeve içinde kendi çalışmasına imkân

bırakılmıştır. Yarışma kavramı ancak belirli bir serbestliğin olması halinde bahis konusudur. Diğer taraftan her şeyin merkezden en ufak detayına kadar planlanamayacağını belki de bu teklif bütününe esaslarından biri olarak düşünmek gerekir. Bir milli fiziki plan politikalar bütünü ancak uzun süreli genel çerçeveyi çizer böyle bir mahsurdan kaçınmanın yolunu aramaktadır. Tek tek her şeyi tayin etmek değil fakat yer seçimlerindeki serbestlik derecesini azaltmaktır. Böyle bir yorumdan kaçınmak için seminerin takdim yazısında da, milli fiziki planın bir seferde dondurulmuş bir tedbirler ve tespitler topluluğu olmadığına işaret etmek gerekir deniliyordu.

Üçüncü gurup kaygı, hazırlanan makro planların bölgelere göre taksiminin yapılacağı ve onlara göre bölge planlarının hazırlanması istendiğinden kuşkulandırılmasından doğmaktadır. Bunun hem bölge planlarını ortadan kaldıracığı hemde makro planları zedeliyeceği ileri sürülmektedir. Teklif edilen yarışan bölge planları makro planları bölme işlemi ve ona uygun yapılan teklif hazırlanan makro planların yörelere göre dağılması için tariflenen bir süreçte bölge planının rolünü vermektir. Ortaya konan her çeşit makro plan için tatbik edilecek bir süreçtir. Bu ise makro planların bölgelere dağıtılıp ona göre plan hazırlanmasında çok farklı bir işlemdir. Bölge planlarını sınırlamaz.

Aydın beyin milli ölçekte sektörel fiziki planların hazırlanmasından faydalar umulamıyacağı hakkındaki şüphelerinde şöyle sıralıyabiliriz.

- * Bölge çapından daha büyük birimlerin tarifi kaynak planlaması açısından daha muğlak kalmaktadır.
- * Kesimler arasındaki yer ve yerleşme ilişkileri ve böylece iktisadi analitik dahi henüz ancak bölge seviyesinde ve az miktarda kaba empririk evrilere dayanılarak sezelebiliyor.
- * Doğal bölgelerin sağladığı planlama birliği bir yana, planlama çerçevesini bölge dışına yaymakta çeşitli metod zorlukları vardır. Ülke ve dünya ticareti bölgelere bazı görevleri muta olarak vermektedir. Ayrıca bölge içinde bulunan ağırlıklar ve devamlılıklar da bir gelişme temeli, veya hiç olmazsa veri teşkil etmektedirler. Her ikisi bölge analitikine nüve olabilmektedirler.
- * Bu analitik nüvesini ülke veya dünya çapında saptamak zordur. Kanaatimizce bunun imkân içine girdiği gün gene bölgelerin öz verileri analitik ayrımlar için başlıca temeli teşkil edeceklerdir. Bu bakımdan pek büyük çapta dağılım planlarını bölge incelemelerinin temellik özünü ülke ve dünya çapında örgülere analitik bakımdan tabi tutması olarak değil bölgelerarası mevcut görev dağılımını değiştirmek isteği olarak görüyoruz.
- * Mevcut dağılım bakımından analitikin ülke veya bölge çapında olması arasında fark yoktur. Yalnız iktisat analitiki bakımından örnek olarak çeşitli sanayilerin İstanbul civarında yerleşip yerleşmeyecekleri ve hangi şartlarla yerleşecekleri üstünde muta bulmak kolaydır, fakat gene çeşitli sanayilerin Türkiye'nin neresinde yerleşeceği, eğer analitik gerekli olduğu kadar geniş tutulursa, karar safhasında birbirini kovalayan bir sürü tercih ve mutadan başka bir şey ortaya koyamayacaktır.
- * Bölge seviyesinin üstündeki ölçeklerde daha az etkilenen pek az yerleşme etkeni vardır.
- * Bugün yalnız taşıt sistemleri bölge çapından daha büyük ölçüde belirli analitik amaç ve sonuçlar sağlayabilir.

Aydın beyin sıraladığı şakıncalar iki önemli kaygıdan doğuyor.

Birincisi bölgeden büyük ünitelerde dağılımın hesaplanmasının ekonomiler doğurmayacağı bölge ölçeğinin bu konuda en manalı ünite olduğudur. Aydın beyde

bu seminerde sunulan ülke entegre ulaşım planmasının lüzumunu kabul ediyor. Diğer taraftan enerjide de bölge ölçüsünün üstünde boyutlara ulaşıldığını kabul ediyor.

Bu seminerde diğer arkadaşlarım ülke turizim dinlenme ve koruma sektörlerinin ülke ölçüsünde beraberce düzenlenmesinde doğan ekonomilere işaret ettiler. Aydın bey ve diğer arkadaşlarımın ülke ölçüsünde milli sektörel planların hazırlanabileceği bazı konuların varlığını kabul ediyorlar.

Sanıyorum bu konuda en ciddi şüpheler endüstri dalında yatıyor. Bölge ölçüğünde endüstri dağılımları etüdlerinde belirli dış ekonomiler üzerinde durulmaktadır. Burada ise bir endüstri sektörünün sistem açısından planlanmasının bu sektör içinde (dağıtma ekonomilerini de sektöre dahil kabul edersek) doğuracağı **iç ekonomiler** maksimize edilmeğe çalışılıyor. Bu tip ekonomiler merkezi kontrol altında bulunan ve ham maddesi oldukça yaygın olan endüstrilerde azami olacaktır. Örneğin çimento vs. gibi. Diğer taraftan belirtilmesi gereken diğer husus bu yaklaşımın varlığının bölge planlamadan bağımsız olmadığını belirtmek istiyorum. Milli fiziki planın politikalarının gerçekleştirilmesinde iki yöndeki iç ve dış ekonomileri maksimize edecek iki yaklaşım birden gösteriliyor. Mekanda dağılımdan doğan sektörel iç ekonomileri maksimize eden milli sektörel fiziki planlar ve benzer faaliyetlerin bir arada bulunmasından doğan dış ekonomileri maksimize eden bölge planları bu iki yaklaşımın bir arada kullanılmaması ve yalnızca birinin kullanılması halinde bazı ekonomilerden faydalanılmış olmaktadır.

Diğer önemli konu, bölgeler arası mevcut görev dağılımını değiştirmek isteği ve bu isteğin gerçekleşmesinin ve mevcut dağılımların ülke ve dünya ticaretinin bölgelere bazı dağılımları görev olarak verdiği ve bunların teşkil ettiği atalet dolaşısıyla, devamlılıkları olması ve bunların bölge analitikine nüve teşkil etmesi dolayısıyla güç olmasıdır. Bu görüşe katılmamak için özellikle geri kalmış ülkelerde bir çok sebep var ve hele dahili tüketime yönelmiş endüstri için.

Kaynaklarının kullanılması dış ilişkilere göre teşekkül etmiş bir ülkede, sistem içindeki üretimi ve sistemin menfaatini maksimize etmeğe yönelme halinde kaynak kullanılmasında önemli değişiklik olacaktır.

Aydın bey bölge planlarında çeşitli dağılımların kamu maliyetleri ve kaynak kullanımının öneminden bahsedince. Bu ikisinin bir arada düşünülmemesini anlamıyorum. Tabiidirki mevcut bölgelerin gelişmesinde atalet kuvveti ve dünya piyasası önemli tesirler yapar. Bunların tesirlerini göz önüne almak gerekir. Ama özellikle geri kalmış ülkeler bir çok konuda kendi tüketimini üretmeğe giderken dünya piyasasından bağımsız milli plancının kontrolunda olabilecek ülke piyasası ve bunun üretim ihtiyaçlarının karşılanması bu tesirlerde önemli değişiklikler meydana getirir.

Özellikle yapı değişikliğinin olduğu dönemlerde mühimdir bir çok kıymetli kaynaklar (önceden kullanılmayan) kullanılacaktır ve dağılımlarda değişme olacaktır.

Burada göstermek istiyorumki toplum yararına yönelmiş, geri kalmış ülkelerin planlanmasında eski dağılımın değişmesinde geçiş devresinde önemli imkânlar vardır. Bunların zamanında kullanılmaması sistem içinde devamlı olarak önemli dış ekonomiler yaratır. Sistemin tesirliliği düşer. Ülkemizde 1935-1960 arasında önemli endüstriyel sıçramalar görülüyor. Bunun tahmini bile bölge planları için önemli veriler teşkil eder.

Üçüncü olarak Aydın beyin benim teklif ettiğim bölge planı görevlerinde takıldığı noktaları çözmeğe çalışacağım. Sonra benim Aydın beyin bölge planı tarifinde katılmadığım bazı noktaları da açmak istiyorum.

- * Toplum olgularını yok farzedip Ankara plancılarınca alışılmış kesim analitiklerine irca etmek, milli seviyedeki görevlerin başına bölge kelimesini ekliyerek bunları bölge planlama şeklinde göstermeğe dikkat etmek.
- * Kesim ilişkileri bölge planlamada çok önemli olmakla beraber bölge analitiğinin kesim ilişkilerini «alttan üste» aktaracağına milli seviyeden alınmış kesim makro ilişkilerini bölge seviyesinde bölmeye çalışmasını anlamıyoruz.
- * Bölge planlamayı makro kesim ilişkileri içinde ezmeği faydalı bulmuyoruz.
- * Milli plan tekniklerinden bağımsız kaynak, toplum kullanım ve dağıtım araştırmaları ve planlamaları yapan örgütler gerekmektedir. Bu teknikleri milli plan tekniği içinde eritmek «gelişmeyi» yalnız yavaşlatıcı değil engelleyici bir tutum olacaktır.
- * Bu toplantıda ileri sürülen teklif ayrıntı incelemeleri bir milli idari bünye içine sokmağa ve yatay ilişkileri bölerek bunları ülke kesimleri içinde görmeğe çalışmaktadır. Bu öneri bölge planlamasını başka bir şeye entegre etmiş değil oradan kaldırmış olmaktadır.
- * Bölge planlamanın (iktisadi plânın) makro tekniklerine analitik ve idari engel teşkil ettiğini düşünmek daha ziyade hayal ürünüdür.

Burada teklif edilen yarışan bölge plânı kavramı yukarıdan makro ilişkileri bölge seviyesine bölüp ondan sonra çalışma yapmıyor. Bölge planlarına milli ekonomik plân ile gelişmeğe düşmeden faaliyetini görmesine imkân tanınmıyor. Bir süreç tarifleniyor.

Bu hiç bir şekilde bölge planlarını makro kesim teknikleri ile boğmuyor, fakat ilişkilerini kuruyor. Çünkü bölgelerin milli planla bağlantıları ancak milli sektörün kontrolünde olan sektörlerde olacaktır. Aydın beyin bölge plânının iktisadi plan dışındaki olan çok önemli gördüğü diğer hususların yapılmasını engelliyen bir teklif değildir. Fakat öngörülen ilişkinin kurulmaması halinde bölgelerin esas gelişmesini teşkil edecek kararlarda ortaya çıkan sorun tabiidirki makro milli planın veya sektörel planın tatbikatını önlemesi değil, sektörel esasa dayanan planların bölge planlarının gerçekleşmesini önlemek olmaktadır. Teklif bölge planları çalışmasının diğer taraftan milli plandan bağımsız bir araştırma ve planlama çalışması olduğu teklifimizde oldukça açık sanıyorum. Bunun yanı sıra belirtmek isterimki merkezi fonksiyon olarak düşünülen yalnızca milli fizikî plan politikaları ve milli sektörel fizikî planlardır. Burada bölge planlarının çalışmalarını mahalli karakterinin yanı sıra merkezin mahallindeki çalışmalara katılmasının belirli avantajları olduğunu belirtmek faydalı olacaktır sanıyorum.

Burada merkezi plan kararlarının en doğru geografik bölümünü sağlayacak bir süreçte bölge planlamanın rolü veriliyor. Aydın beyde merkezi organa bölge planlarının bilgi vermesi esasını kabul ettiğine göre bu konuda önemli bir karşı koymasına gerekmez. Aydın beyin gördüğü en önemli sakınca sanıyorumki bölge planlamanın diğer rollerinin ihmal edilmesidir. Kanımca teklif edilen şema bunu önlemeyecek fakat bu gayretlerin milli karar sistemi ile ilişkilerini kurarak taşınan şansını daha yükseltecektir. (Daha belirli bir çevre matrixi içine sokarak) Ayrıca bu teklif tebliğinde verdiğim bazı gerilmeleri önlediği için politik çevreden de ve merkezi planlama çevresinden reddi azalacaktır. Şimdi de Aydın beyin bölge planlama tarifinde katılmadığım hususları belirteceğim.

Aydın bey bölge planlamayı bir takım faaliyetler ve araştırmalar cümlesi olarak tanımlıyor. Böyle bir tanımlama bölge planlamanın yapması gereken işlerin sa-rahata kavuşturmasına rağmen bunların hangi çerçeve içinde alındıkları ortaya çıkmıyor. Bölge planlama disiplininin bütünlüğünü göremiyoruz. Ben Aydın be- yin bölge planlarında kaynakların uzun vadeli planlanması (Ben bunu koruma değil kullanma planlaması anlıyorum) bunların sistem açısından planlamasın- dan bahsettikten sonra bölge planlarının kalkınma planları olmadığı hakkında çok ısrar etmeği faydalı bulmuyorum. Kalkınma sürecindeki bölge planlama rol- lerini küçümseme olmuyormu? Yalnız şuna tabii katılıyorum ki yalnızca tek bir bölgenin kalkınma planından bahsetmek yersizdir. Bütün bölgeleri kaplaması ha- linde ülke için mânalı kalkınma katkısından bahsedilebilir. Kanımca bölge plan- ların adaptif olması muhakkak gerekmez. Bir planın, kalkınma veya adaptif plan olmasını kalkınmanın aletlerini kontrol etme derecesine bağlamak doğru olmi- yabilir. «Sınırlı âletlerle» (Milli seviyede de kullanılan âletlerde sınırlar vardır) kalkınma planları yapılabilir. Hiç bir plan tüm kalkınma sürecini kapsamaz. Bu- rada kurulmaya çalışılan entegrasyonun bu ilişkiyi artırabileceği söylenebilir.

Tabii kalkınma sürecinin milli seviyede ele alınmasının imkânları farklıdır. Ama bu ülke kalkınma sürecinde, bölge planlama âletine de düşen bir çok rol vardır. Bölge planlama kalkınma kavramından tamamiyle ayrılamaz sanıyorum. Çok fazla gerekli değildir.

İkinci olarak Aydın beyden ayrıldığımı belirtmek istediğim konu bölge geliri hesa- bı konusu. Bölge planlamada bölge gelirleri değişme hızını hesaplamak için değil yapısal analizde bulunmak içindir. Onun içindirki bölge gelir hesapları zaman se- rileri şeklinde değil yalnızca bir period için yapılır. Bu bölge yapısını tanımak- ta çok önemli bir âlettir.

Gelir dağılımı âletleri genellikle milli seviyededir. Vergi v.s. gibi benzer bir konu bölgelerin konjunctürel dalgalanmalarına hassasiyetidir. Bunun tabii çaresi faiz haddi vs. gibi. milli âletlerdir. Bu problemin âletleri milli seviye olmasına rağmen bölge seviyesinde çözüme imkânları vardır. Bölge içinde endüstri cinsleri vs. seçe- rek bölgelerin kararlılığını sağlamak kabildir. Sanıyorum bu iki noktadaki ayrılma kalkınma hakkındaki görüş farkından doğuyor. Aynı nedene dayanan bir diğer görüş farkı, bölge planlamanın arazi kullanmadaki kesin yetkileri sorununda or- taya çıkıyor. Bu yetkilerin ele alınmasının zorluklarının bölge planlamayı çok uzak dönemlere itmesi bir yana. Yalnızca bu yetkiler kaynak kullanma probleminin çözümü için yeterli değildir çünkü karakteri icabı yalnızca önleyici bir ted- birdir. Onun için tatbikatta ilâve araçlara ihtiyaç vardır. Bunları da yatırımların yönlendirilmesi olarak görüyorum. (Dolaylı ve dolaysız etki). Bu olmadan opti- mum kaynak (çok geniş anlamda) kullanma arzusu yetersiz kalmaktadır. Böy- lece bölge planları kalkınma planları kavramına da çok yaklaşmakta ve milli plan ile ilişkileri önem kazanmaktadır. Burada şunu belirteyimki ülkelerin gelişi- melerinin farklı seviyelerinde bölge planlarının ağırlık verdiği noktaların değişece- ğini ön görüyorum. Gelişmekte olan ülkelerde kalkınma tipi, yeni bir yapı teşek- küll ettirici, gelişmiş ülkelerde ise daha çok adaptif planlar olacaktır. Bu ağırlık- ların farklılaşması'nın Aydın beyle bölge planlamanın konusu üzerindeki görüş farklarımızın esasını teşkil ettiğini sanıyorum.

Benim söylemek istediklerim bukadardır.

Teşekkür ederim efendim.

TARTIŞMA

BÜLENT GÖZEN

Bir kavramlar keşmekeşi, kavramlar tartışması sürüp gidiyor. Bu konuların teorikileri var aramızda, konuya böyle yaklaşmaya karşı da değilim.

Plan konuları evvelce çok başka seviyelerde ele alınırdı ve çok emek, çok zaman kaybedilmiştir. Zannedirim içinizde bu devreye katılmış olan yoktur. 1953 yılında şehirlerin vilâyet hudutları dahilinde, çeşitli ihtisas teknisyenleri toplanıyorlar o vilâyette neler yapılmalı, neler yapılabilir inceliyorlardı. Bu incelemeler sulama, enerji tesislerinden, çimento, konserve fabrikalarına, el sanatlarına kadar gidiyordu.

Ben Antep heyetine katılmıştım Antebın üzüm ürününü değerlendirmek bir konu idi o gün, bu gün hâlâ tartışılıyor. Böyle bölgesel raporlarla yapılan planlama, envanter olarak bile faydalı olabildi mi bilemiyorum. Söz anılardan açılmışken aynı konu ile ilgili bir önemli anımı da anlatayım:

Zamanın Cumhurbaşkanı bizim heyeti kabul etti ve «çalışmalarınızda toprak reformunu da gözönüne almalısınız» dedi sonra ilâve etti:

«Bir ekalliyetin elinde her şey var ekseriyette hiç bir şey yoksa ve bu adamlar bir gün kendileri almiya kalkarsa bunu biz durduramayız.»

Ben o zaman «toprak reformu» adını bir politikacı ağzından ilk defa duyuyordum, heyetin diğer üyeleri de bu işin ne olduğunu pek bilmiyorlardı herhalde, çalışmalarda hiç gözönüne alınmadı. Üzüm mahsulünün değerlendirilmesi gibi bu konu da bugünlere geldi.

Ancak, bu seminer boyunca, planlama fikrine yaklaşma yönünden geçen 15 yılda bir mesafe alındığı görülüyor. Kavram tartışmaları iyi de, sonuca bağlayıp, işe nezaman koyulacağız. Ben bir ulaştırma planı yapmak istiyorum, genel anlamda bir sistem gözönüne alacağım. Bu sistem içinde bir takım mal ve yolcu hareketlerini dağıtacağım. Bu hareketleri bile bilmem için, Bölge planı mı olur, Millî Fizikî Plan mı olur, yoksa Ekonomik plan mı olur, bir takım plan verilerine ihtiyacım var. Ben bilmeliyim ki şurada, şu kapasitede, şu ürünleri üreten, ham maddesini şuradan getiren, mamul maddeyi şuraya sevkederek şu tesisler, şu yıllarda üretime geçecek. Bunun sonucu şu nüfus hareketleri olacak. Bunlar bilinemedikçe, plân var nasıl deriz; ulaşım planı, hatta bir basit yol projesi nasıl yaparız? Pozantıyı - Adanaya yeni bir yolla bağlayacağım, eskisi kapasitesini doldurdu. Trafik verileri lâzım bana ileri yıllar için. Bunu ekstrapolasyonla elde ettiğim zaman rahatsızım. Daha ileri teknikler kullanmak istiyorum. Kalkınma planı ekonomik plandır, bana bölgenin gelişmesine dair bir şey vermiyor.

Bölge planlamaya gidiyorum, bana «çalışmalarının envanter mahiyetinde olduğunu, ileriye doğru bir bilgi bulamayacağımı» söylüyorlar.

Ben sektör plancısı olarak bunu istiyorum. Teorileri geliştirelim kavramları tanımlıyalım, fakat bir an önce, hangi çeşit plan bana nerde ne olacağını söyleyecekse o planı yapalım, uygulayalım.

Aksi halde ben bir takım keyfi işlemler yaparım, bir takım mücbir noktalar ihdas ederim, benden sonra gelen plancılar da buna uyar, ama bu nekadardır olumlu bir yaklaşımdır bilemiyorum.

SADRI AREN :

Sayın başkan, tartışmak adetim olmadığı için tartışmak niyeti ile gelmedim. İki katkım olacak. Efendim iki günden beri devam eden bu tatlı konuşmalar bu bizleri bir çok uyarıcı konuşmalar insan arzu ediyorki daha uzun günler devam etsin ve işimizi gücümüzü bırakalım ve buradan ayrılmayalım. Bu salonunda güzelliği zaten bizi buraya bağlıyor. Fiziki planlama yurt planlaması, milli planlama, bölge planlaması en nihayet bir mekan organizasyonu dediğimiz bu mefhum muhakkakki bir iktisadi prensibe, iktisadi çalışmalara ve iktisadi araştırmalara dayanıyor, herşeyden evvel. Zaten onun için değilmidirki bir bölge plancısı herşeyden evvel iyi bir iktisatçı olacaktır. Ondan sonra alâkalı bilimsel prensipleri öğrenecek rasyonu geniş bir çalışmacı olacaktır. Fiziki planlamanın da, bu iktisadi prensipler temelini teşkil etmektedir. Aynı zamanda iki noktaya temas etmek isterimki, iki günden beri konuşmalarımızda bunun üzerinde pek fazla durulmadı. Tabii fizyonomi, tabii ortam, tabiat kaynaklar, tabii çevre, doğal potansiyel. Bu mevzu üzerinde şunları söylemek isterimki karşımızda koca bir Anadolu var bütün dağları ile ovaları ile bütün varlığı ile morfolojisi, jeolojik, jeo morfolojik bitki örtüsü, tarlası bütün yer altı yer üstü varlıkları ile muazzam bir mekan var karşımızda ve bunun üzerinde yaşayan bir insan var. Bizim asıl mevzuumuzu teşkil eden de bu insanın yaşayışı ve doğal nimetlerden nasıl faydalanacağı nasıl bir planlama ile buraya yerleşip bunlardan istifade edeceğidir. Bunun üzerinde bilhassa durmak gerekir. Ekonomi ne kadar etkili olsa planlamayı doğal varlıklarda o kadar etkiliyor. Mevcut, bir gerçek var ve orta Anadolunun bir doğal bölünmesi, bir bölgeleşmesi bir orta Anadolu var, bir kuzey Anadolu var bir kocaman step var, büyük ölçüde bir bölge hiç bir zaman bir bölge müdürlüğü sayın Germenin de karikatürize ettiği gibi bir bölge anlamından bir bölge müdürlüğünü hiç bir zaman anlamayacağız ve bu anlaşıldı şimdiye kadar da biliyorum şimdi hâlâ içimizde, içimizde değilde dışımızda bir iki böyle anlayan var. Onun için koca bir stepin, muazzam bir bölgenin muazzam bir kaynağın öyle kuvvetli bir etkisi var, ekonomik planlamaya ve yerleşmeye. İklim şartları da öyle, Ekoloji de öyle, koca stepin etrafında bir borayal iklim çevresi var. Onun etrafında bir Akdeniz bölgesi var. Geniş rejyonlar. Onun için bu tabii bölgelerin de etkisinin olacağını tahmin ediyorum. Birde bu koca Anadolu içinde yaşayan insan var. İnsanın kültürel izleri var. Prehistoryadan bu yana tarihin izleri var tarihin kalıntıları var en nihayet aktüel yaşaması var insanın. Bu aktüel yaşama nedir % 80 ni teşkil eden köylü nüfusu ve bunların meşgul olduğu ziraat ormancılık ve hayvancılık gibi pastoral meslekler var. Tekin bey dün çok etraflıca temas ettiler, bir noktada bilhassa bunun üzerinde durdular kendilerine çok teşekkür ederim bu Ziraatin ormancılığın planlama üzerinde çok büyük bir etkisi olacaktır. Bu gün bunun yanı başında pek tabii bir de endüstriyel gelişme var. Fakat Endüstriyel gelişme henüz bu kadar yerleşmiş değil, bu kadar aktif, bu kadar aktüel bir mevzu değil karşımızda bunu tabii dondurmamıza imkân yok, bunun icaplarına uymak zarureti var. Yerleşmenin durumu ne oldu, bu Anadoludaki yerleşme, bu koca köylü kitlesinin yerleşmesi nasıl oldu? Orta Asyadan gelen beğendiği yere yerleşti o zaman ne bölge planlama mevzuu vardı ne arazi kullanma ve nede Milli Fiziki Plan. Bir Allahın kulu çıkıp da neye oraya yerleşiyorsunuz, niye buraya yerleşiyorsunuz diyen olmadı. Onun için bir anarşik yerleşme bu gün Türkiyede mevcut bilhassa Ziraatde Ormancılıkta Hayvancılıkta. Bu gün ziraat sahasında ormancı yaşar ormancı sahasında ziraatci hayvan yetiştirir ziraat sahasında yaşar böyle bir anarşi böyle bir göçebe hali mevcut. Milli planlama, Fiziki planlama bölge planlaması işte bizi,

göçebe halinde olan bizleri yerleştirmekle meşguldür, bizi yerli yerine oturtmakla meşguldür. Anadoluda yaşayan insanların da meşgalelerinin tabii meşguliyetinin de önemli bir faktör olduğunu çok önemli bir etken olduğunu planlamada bilhassa tebarüz ettirmek isterdim. Bir köyleşme mevzuu var, evvelki gün konuştuğumuz bütün bu konular arasında bir endüstrileşme var, bunun neticesinde bir nüfus yoğunlaşması bir şehirleşme var. Bir yerleşme mevzuu olarak bir de ben köyleşmeden bahsediyorum. Bir köyleşme mevzuu var. Ben ona kaniim ki, bu memlekette bir kollektif dayanışmaya ihtiyaç var, ziraatte. Ben son günlerde bir kaç uçak gizisi yaptım. Anadolu üzerinde bizim uçaklar çok aşağıdan uçtuğu için her zaman bakıyorum erozyon nasıldır, yerleşme nasıldır bir de bakıyorum ki ip gibi biryol böyle kıvrıla kıvrıla bir dağın tepesine çıkıyor orda 5—6 tane ev, adı köy. Bunun adı köy 5 tane ev, sosyal yardımlardan mahrum her şeyden mahrum kültürden yoksun ondan sonra ne yapacağını bilmeyen hatta fizik âlemde değil metafizik âlemde yaşayan insanlar. Diyoruz ki bir kollektif çalışma şarttır.

Köylerde bir yoğunlaşma köylerin birleşmesi büyük köylerin teşekkülü, yanlış anlaşılmasın kollektif deyince sağı solu bir tarafa bırakalım, sağlan sollar hiç alâkamız yoktur. Bu kollektif çalışmanın büyük etütlere ihtiyacı var. Zaten bütün bu çalışmaların bütün bu planlamanın böyle bir türlü istikametini bulamamış olması incelemelerin araştırmaların henüz yetersiz oluşundan ileri geliyor. Ve bilhassa bu köylerin genişlemesinde de bir incelemeğe çok kuvvetle ihtiyaç var. Çünkü bir dahili kolonizasyona ihtiyaç var. Fakat bu okadar güç bir şey ki bu bir şehirlinin biryerden kalkıp biryere gitmesi değil, bir köylü işletmesinin bir yerden kalkıp biryere gitmesi kendine uygun biryere yerleşmesi muazzam bir para yatırımına ihtiyaç gösterir. Koca bir işletmenin milyarlar yüzlerce binlerce milyarları sarfettirmesini icap ettiriyor. Bunun üzerinde çok dikkatli olmak lâzım. Söylemek istediğim köyleşme, şehirleşme değil. Köy karakterinde köyleşme köy karakterinde büyüme küçük sanayinin işte sütçülük ispirto sanayii gibi bir takım konservecilik gibi köyle alâkalı küçük sanayinin beraber bu işin içine girmesi ve köyün köy olarak büyümesi hiçbir zaman şehir olarak değil. Eğer köy şehir olarak büyürse bu bütün çalışmalarımızın hepsinin iflas edeceğine delildir. Köy köy olarak kalmalıdır. Büyüse de köy küçülse de köy. Şehir de şehir olarak kalmalıdır. Aradaki irtibatlar ona göre düzenlenmelidir. Demekki bir proporsiyonun netice itibarı ile bir proporsiyonun muhafaza edilmesini çok insan gönülden arzu ediyor. İki gündür bilhassa çok ileri teorileri bizi hakikaten aydınlatan Sayın Germanin de demiş olduğu gibi, üzerinde ısrarla durduğu gibi, önümüzdeki bir kaç sene bizi oldukça ışığa kavuşturacaktır. Bunun üzerinde ısrarla durmamız gerekir. Nejat beyin dün anlatmış olduğu formüller yeni buluşlar, yeni buluşlar demeyelim bizim bilmediğimiz şeylerin bize öğretilmesi mevzuu bizi oldukça ışığa kavuşturacaktır. Teşekkür ederim.

TEKİN AYDIN

Efendim, Aydın Germen Beyin tebliği üzerinde Ruşen Keleş beyin yapmış olduğu eleştirmeye bütünü ile katılıyorum. O benim daha dokunmam gereken bir çok noktalara gayet vukufu ve gayet iyi bir şekilde temas etti. Bu bakımdan bunlara tekrar dokunmayacağım. Bu konuşmamı sadece kavramlar üzerinde durmakla bitireceğim ki kanaatimce bu nokta çözülmeyen müşterek anlayışa varmamıza, bir sentetik düşüncenin doğmasına imkân yoktur. Aydın Germen Bey'le müşterek olduğumuz önemli bir nokta birinci günde de başka bir vesile ile ifade ettiğimiz gibi, milli fiziki plan kavramıdır. Bu kavramı teorik bakımdan müdafaa etmeğe imkân yoktur. Fakat Aydın Beyin tebliğini dikkatle okuduğumuz zaman beşinci sayfada, çevre düzeni başlığını taşıyan bölümde, ilk cümle çok dikkate şayan. «Yerleşme planlamasında bölge kavramının kullanılması, bölgeyi bir sınırlandırma ve çerçeve ortaya koyabilmek içindir» demektedirler. Hemen belirtmeliyim ki, bu tanım üzerinde çok tartışılabilir olan ve kanımızca oldukça da eski bir bölge anlayışına tekabül etmektedir. Günümüzde, bölge içinde plancılık oynanacak bir alan olarak telakki edilmemelidir. Bölge anlayışının çeşitli tezahürleri olduğu çeşitli araştırmalarla ortaya konulmuştur. Bu husus 1961 yılından beri ünlü ekonomist François Perroux'un açtığı çığıra göre bizzat mekânın müşahadesinden doğmuş bir realite olarak örneğin polarize bölge kavramı ortaya çıkmıştır. Bunu hepimiz biliyoruz. Hatta klâsik olmağa başlamış olan bu kavram üzerinde daha önce de durduk; o bakımdan daha fazla açmağa gitmeyeceğiz. Bunun yanında hemojen bölge kavramı da bir realitedir. Doğrudan doğruya mekân üzerinde varlığını bize kabul ettiren bir fenomen olarak mevcuttur. Aydın Beyin söz konusu cümlesi, ancak plan bölge veya program bölge kavramı içerisinde mütalâa edilebilir ki bununla hiç bir zaman fikir birliğinde olmadı bu seminer boyunca, bugün, bölgenin araştırmalar sonunda ortaya konulan bu üç görünüşünü göz önünde bulundurmamak mecburiyetindeyiz. Yani, bölge dediğimiz zaman bir bölgeler kompleksinden, üst üste gelen fakat sınırları birbiri ile çatışması zorunlu bulunmayan, bir mekân anlayışına erişmemiz lâzımdır herşeyden evvel. Ve bu üst üste gelen fakat sınırları bir birini takip etmeyen bu mekânlar bütünü de ayrı çeşitte faaliyetleri zorunlu kılmaktadır. Ülkemiz, hepimiz maalesef kabul ediyoruz, gelişmiş ülkelere nisbetle az gelişmiş ülkeler arasındadır. Bu kavramlar daha ziyade gelişmiş ülkelerde yapılmış olan araştırmaların sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Yani polarize bölge gelişmiş bölgelerde ülkelerde bir sosyal, ekonomik yaşamın mekânda bir tezahürü olarak, bir realite olarak ortaya çıkmıştır. Fakat, az gelişmiş ülkelerin gelişmelerinin de sonuçta, böyle bir mekânsal şekillenmeye doğru gittiğini bir takım ampirik araştırmalarla ortaya konulmuş sonuçlardan ilham alarak söyleyebiliyoruz. Binaenaleyh varsayım olarak, ülkemizin de gelecekte nüfusu arttıkça, bu gelişmiş ülkelere benzer şekilde gelişeceğini, şekilleneceğini, bir şehirselleşme meydana getirecek şekilde bir pol bölgesi etrafında toplanacağını ortaya koyan araştırmalar vardır. Hiç olmazsa böyle bir varsayım ülkemiz için de kabul edilebilir. Ve nitekim bunun artık realite haline geldiğini de çalışmalarda görüyoruz. Ülkemizin 13 pol bölgesine ayrılacağı gibi birtakım çalışmalar mevcuttur. Ve kanımızca genellikle isabetli yoldadırlar. Plan bölge ise daha başka bir zorunluluğun sonucudur. Az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelere yetişmek istemektedirler. Yetişmek istemeseler, yani böyle bir şeyin bilincine varmasalar dahi, hiç olmazsa, kalkınmak, ilerlemek istemektedirler. Az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelere aradaki mesafeyi kapatmak şöyle dursun mevcut mesafeyi nasıl koruyacaklarını çözmek için birbirleri ile tartışma halindedirler. Ve

yollar teknikler araştırmaktadırlar. İşte, günümüzde, bu tekniklerden biri, sentetik, ortak bir görüş olarak ortaya çıkan bölge anlayışı da plan bölgedir yahut program bölgedir. Biz, bu bölgenin en genel tanımını dün Nejat Ölçen Beyin tebliğü münasebeti ile vermiştik. Bunun için burada tekrarlamıyorum. Bu bölge anlayışına arkadaşımız Cengiz Yücel Bey de bir başka konudan, ulusal ölçüde ulaşım sorunları bakımından, ulusal ulaşım mekânının düzenlenmesi açasından bir başka şekilde değindiler. Demek ki, Türkiye’de ölkemizde, plan bölgenin de ilk nüveleri ilk çalışmaları başlamıştır. Bu da son derece memnunluk verecek bir noktadır ve kanaatimce seminerin sentez kısmında yer alması gereken ve üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan birisi olmuştur. Ve hatta bizim için, şahsım için bir sürpriz olmuştur. Bu açaıklamaları, bir parçacık daha müsaade ederse-niz, genişletmek istiyorum. Maksadım Aydın Germen beyi kazanmaktır, Günümüzde, insanın, tabiatı bilinçsiz bir tarzda izlemesi gerektiğini bir varsayım olarak kabul ettikten sonra sosyal ve ekonomik verilerin coğrafi dağılışını incelemek artık günümüzde kabul edilmemektedir. Sosyolojik ve ekonomik bakımdan, fiziksel bir harita ekseriya yanılıcı olmaktadır. İşte, böyle bir şeyi ilham ettiği için de milli fiziki plan kavramını kabul edemiyoruz. Çünkü, sosyolojik ve ekonomik mekânlar hergün şekillerini değiştirmektedirler. Az gelişmiş ölkeler için gelişme, kendiliğinden olan gelişmeye ayak uydurmak şeklinde düşünülemez. Bilâkis her planın, her modernleştirme programının başarısı, her şeyden önce, sosyal ve ekonomik strüktürlerin değiştirilmesini, iradi bir tarzda değiştirilmesini zorunlu kılmaktadır. François Perroux’unun bir cümlesini, yani bu temel müşahadeyi sunmak istiyorum. François Perroux diyor ki: Çok yönlü büyüme fenomeni, her yerde aynı derecede kendini göstermemekte, büyüme fenomeni bazı büyüme, gelişme noktalarında, yahut diğer deyişle pollerde değişik şiddet ve etkilerde tezahür etmektedir. İşte, bu temel müşahadedir ki bugün, bölge konusundaki teorilerin geliştirilmesinde hareket noktası olmuştur. Ve bu teori Amerika’da coğrafyacı D. Bogue tarafından da bizzat mekânda yapılmış olan araştırmalar sonunda ampirik bir tarzda ortaya konulmuştur. Yani bize rağmen mekânda mevcut olan bir realitedir. Artık anlamak ve kabul etmek lâzımdır ki, jeofizik şartlara müdahale gücü günümüzde o derece artmıştır ki veriler artık değişmez veriler olarak göz önünde bulundurulamazlar. Yani diğer bir deyişle, mekân, insana, bize, bağlı olmuştur. Dikkat edilirse, klâsik bölge anlayışında bir metot bir davranış değişmesi söz konusudur. Bu değişme de çağdaş bilimin en modern görüşü olan prospektivden ileri gelmektedir. Prospektivi yani yarının en önemli disiplini olan prospektivi bir vesile ile genel bir şekilde tanımlamışdım. Yani, bir toplumun geleceğinin hazırlanmasına matuf araştırmaların heyeti umumiyesini kapsayan yeni bir disiplin. Gaston Berger zamanımızın ünlü prospektivcilerinden, bu disiplinin kuruluşunda çok emeği geçmiş ünlü filozoflardan Gaston Berger, «Sosyal ve Ekonomik Evren» adlı makalesinde de şöyle diyor: «Evvvelki gün tabiat denilen şey bilinçsiz bir tarzda izleniyordu. Dün tabiata bilinçle ve uygulama ile iştirak ediliyordu. Bugün kudretimiz o derece artmıştır ki bizzat izlemelerimizin dışında kalan düzenlere artık bel bağlayamayız. Tabiatı bazen korumak, bazen de onu uygun görünen yola yönelmek bize aitti. Bir bakıma evrenin mesulleri olduk» demektedir. Plan bölge anlayışı için, Amerika, İngiltere, Almanya gibi gelişmiş ölkelere nispetle az gelişmiş öлке olan Fransa’nın dün ve evvelsi gün bir vesile ile söylediğim gibi temel problemi % 20 oranındaki bir tarımsal nüfusu şehir denilen yerlere transfer etmek temel sorunu, Türkiye için müşterektir. Türkiye fakir bir ölkedir. Fakir ölkelerin kendilerine nazaran daha zengin olan ölkelerin denemelerinden faydalanması tabii bir sonuçtur. Memleket devamlı olarak böyle tecrübelerle para ayıramaz. İmkân dahilinde yapılması gereken şey, bu tecrübelerden ders alarak memleketin özellikleri ile ibr ilişki kurarak memlekete has bir yöntemi bulmaktır. Fransa bize göre kendisine uygun bir yolu aramış ve bulmuştur. Hemen haber vereyim ki, bu mücadelesi 1947 Manet planından bu yana devamlı olarak 1964 senesine kadar süren bir tartışma sonucunda olabilmıştir. Üike düzenlemenin Fransa’da teorik temeli aşlında 1950 de atılmıştır. Fakat öлке düzenleme dairesinin Fransa’da kurulması için 1964 yılını beklemek gerekmiştir. Ve işin tuhaf taraftı öлке düzenlemenin bilincine varmış olan bir İmar ve İşkân bakanına sahip bulunuyordu. Fransa 1950 de bu tarihte Claudius Petit’in - dün bahsettim - yap-

miş olduğu tanımı, bugüne kadar yapılmış diğer tanımları ortadan kaldıramayacak yahut da bu geçen zaman içinde yıpranmıyacak kadar geniş bir muhtevayı içine almış bulunmaktadır. Buna rağmen, bu kadar yıl bekiemek gerekmiştir. Kolay bir iş değildir. Türkiye için de.

Bugün bu tohumlar, bu ceminerde ve başka toplantılarda atılıyor; fakat muhakkak ki daha uzur. bir süre beklemek gerekecektir. Özür dilerim, uzattım biraz, fakat gayem bazı klâsik bilgileri vermek değil, maksadım Aydın beyi kazanmaktır. 3. Bölüm doğrudan doğruya beni ilzam etmektedir. 15. sayfada doğrudan doğruya şahsımı hedef tuttuğu için temas etmek mecburiyetindeyim. Özür dilerim. Aydın Bey diyorlar ki «Bu durumda fiziki plan teriminin Türkiye’de kanunla mevcut bölge imar planı kavramı ile diğer taraftan hoş grrlk veya umursamazlık sayesinde mevcut ülke düzenleme gibi kavramlarla ağırımış yapmak tehlikesi büyüktür» ülke düzenleme deyimini teklif eden benim ve bir süredir ülke düzenleme deyimini çeşitli tebliğlerle ve makalelerle savunmaktayım. Efendim, biraz evvel Ruşen beyin de temas ettiği gibi Fransızca Aménagement du Territoire deyiminin karşılığını uzun araştırma ve incelemelerden sonra bu şekilde, lke Düzenleme şeklinde formüle etmeğe çalıştım. Beđenilir beğenilmez bunun önemi yoktur, önemli olan muhtevadır, yapılmak istenen şeydir, gayedir. lke düzenlemenin tanımını da dn verdiğim için tekrar temas etmiyorum. Yalnız lke düzenlemenin ne derece önemli bir disiplin olduğunu ve nasıl yaygın bir şekilde geliştiğini izah etmek için şu kısa bilgiyi vermekten kendimi alamıyorum. lke düzenlemenin, bu gün krsleri kurulmaktadır. Prof. Lavau, tuhaf bir gelişme olarak Fransa’da Sorbon’da Hukuk Fakültesinde lke düzenleme kürsüsünün başına getirilmiştir. Ve 1965 den beri şehircilik enstitüsünde ülke düzenleme dersleri vermektedir. Ayrıca yine Sorbonda iki ayrı kürsünün mekân düzenlemesi — mekân organizasyonu kasten demiyorum — mekân düzenlemesi kürsülerinin başında olan Jean Labasse ve M. Francois Rouge ikisinde mekân düzenlemesi içerisinde ülke düzenlemeye geniş bölümler ayırarak ders vermektedir. Ayrıca Prof. Laubadere, İdare Hukuk Prof. Laubadere, idare hukuku kitabında ülke düzenlemeye geniş ve zlg bir bölüm ayırmıştır. Ve bu disiplini geliştirmeye çalışmaktadır. Vaktimi geçirdim bu bakımdan devam edemeyeceğim özür dilerim.

GÜROL GÜRKAN

Efendim benim konuşmanı oldukça kısa olacak. Yalnız önceden belirtmek istediğim bir şey var. Bu konuşmayı burada hazırlamadım. Akşam raporu okurken aldığım notlardan konuşacağım. Dolayısıyla bildiri üzerinde yapılan eleştirilerin bu konuşma üzerinde en ufak bir etkisi yoktur. Bunu özellikle belirtmek istiyorum.

Seminerin başından bu yana bildirimleri, eleştirileri ve tartışmaları dikkatle izlemekteyim. Geçmişe kıyasla bugün bu salonda konuşulanları duyupta övünmemek sevinmemek elde değil. Vatan, millet, sakarya nutukları, yerlerini bilimsel tartışmalara bırakmış durumdadır.

Şimdi karşımızda yeni bir sorun var. Eskisinden daha çokmu, daha azını tehlikeli doğrusu bilemiyorum. Yeni sorun, bilimsel kelimelerle konu dışı bazı saplantıların tartışmaya açılması, tutucu davranışlar ve temeldeki tanımların atlanıp kanun maddeleri ve ayrıntılar üzerinde dikkatleri saptırıcı konuşmalar.

Buna örnek benden evvel konuşan arkadaş.

Bu değerli seminerin en önemli ve yararlı noktası şimdiye kadar ülkemizde üç coğrafi boyut, bir de zaman olmak üzere dört boyutla tanımlanmış olan fiziki plan kavramına yeni boyutların getirilmiş olması, kalkınma dolayısıyla sosyal sistemlerde olacak değişikliklerin belirtilmesi, dengeli olarak bir düzeyden diğerine geçişin ve bu arada plancının yerinin ve görevinin ortaya konulması idi. Ancak bu konuda derinlemesine hiç bir tartışma yapılmamış, soru sorulmamış, bunun yerine yerli yersiz her fırsatta bir yöntem şeması ve beş sentetik elemanı ortaya atılarak ülke aydınlarının olanaklarının çok üzerinde olan bildiri bir yönelem araştırması ile bir tutulmak istenmiştir. Notlar okunduğunda bu durum açıkça görülecektir.

Değirmek istediğin ikinci konu da şu: İstisnasız bütün bildiri sahipleri karşılığında değişen kişilerle birlikte bir de değişmeyen kişi bulmuşlardır. Hiçbir bildiriye katılmayan çoğuna olmaz diyen bu kişi az evvelki bildirin sahibi sayın Aydın Germen'dir. Akşamki notlarımdan bazılarını atlamam gerekiyor, çünkü havadaki gerilimi artırmak istemiyorum. Sayın Germen'in bildirisinde çok önemli bulduğum ve genel anlamda katıldığım bir konu var. «Konuşmakta olduğumuz konular aslında büyük olanaklar gerektiren üst düzey tartışmalarıdır.» Tamam, ancak burada kalmamalıdır. Yani bildiriler yapılırken bildircinin, bunları topluma açabilmesi ve onların anlayabileceği bir hale getirmesi, kanaatimce sorumluluğu olmaktadır. Dün gece sayın Germen'in bildirisini birkaç kere okumak zorunda kaldım, epey vakit kaybettim ve çok yorulduğum anlayabilmek için, gene de tam anlamı sayılmaz. Bugünkü konuşmalar sırasında bazı kısımların açılmasını ve aydınlanmasını umuyordum, vakit darlığından olmadı. Sayın Germen der ki «burada endişelerimi sıralıyorum ben, ve bunları ispat etmek daha derinine inmek gereğini de duymuyorum. Bunun için ne vakit ne de ortam uygun». Bu noktada Sayın Germen'in kişisel tutumu şu, «konuların anlaşılmasını» istiyor ve bunu diğer kişilerden bekliyor. Bana sorarsanız, böylesine çapraşık konuların anlatılabilmesi ve anlaşılabilmesi için özellikle bunu anlayan ve anlatmaya çalışan kişi-

lerin konuyu çok açık ve anlaşılır hale getirmesi zorunludur, yoksa diğerlerinin anlamasını beklemek değil. Ayrıca çağrışım yoluyla yazı yazmak bir konunun açık olmayışını mazur göstermez.

Yer yer bazı kısımları çıkartmak zorunda kaldığım için biraz dağınık oluyor özür dilerim. Bir başka konu, «fiziki planlar yer göstermez» «şu bina şurada olacak demez» denildi. Zaten bunların denildiğini ben bütün toplantı boyu bildiricilerden işitmedim. Birçok kere bu kelimeler kullanıldı, ancak, sayın Cansever de bu konuya değindiler, «bu değildir» «fiziki plan kavramından bu anlaşılmaz» denildi. Konuları anlamsızlığa ve karışıklığa itmek değil açıklığa kavuşturmamız gerek, daha çok kişiye anlatmamız gerek. Bunu bir kere daha ortaya koymak istiyorum.

Bir de belki kızdıracığım ama, bu amatörler konusuna dokunmak ta yarar umuyorum. Sayın Germen'in konuşmasında bu konu çok geçiyor, amatörlerden bildiricilerin kast edildiğini sanmıyorum. Burada amatör ben ve benim gibilerdir. Doğrusu da bu, rahatlıkla ve hiç gocunmadan kabul edilebilirki bir hayli amatö-rüz. Bu duruma diğer taraftan bakıldığında buradaki amatörler bu işin meraklısı kişiler oluyor ve dolayısıyla konunun açıkça anlatılması gereği iyice önem kazanıyor.

Son olarak, sayın Germen geçmişe ait endişelerini sıralamakta. Ben bu endişeleri geçmişte kalmış olarak görüyorum, bunlar arasından bugünkü konularla çakışanlarına benzer olanlarına raslamadım. Bence eskiye ait endişelerin şimdiyle paraleli kurulmadıkça, tekrarları ya da benzerleri ortaya konulmadıkça, sıralanması pek yararlı olmuyor.

Teşekkür ederim.

NECDET VİDİNLİOĞLU

Efendim, ben doğrudan doğruya Aydın Bey'in tebliği üzerinde konuşmayacağım. Toplantıda iki kere Çukurova Bölge Planlama Projesi bahis konusu oldu. Bu konuda bir açıklama yapmak istiyorum. Zannedersem salonda proje ile ilgili bir ben varım, bunun için mecbur kaldım. Aydın Bey'in işaret ettiği gibi, Projede bir kalkınma hedefi verilmemiştir, yüzde şu kadar diye.

İkinci olarak Bülent Bey'in dokunduğu konuya değinmek istiyorum. Zannedersem, Bülent Bey'in teması halihazırda Çukurovada bulunan irtibat büromuzla olmuştur. Proje 1966 senesinde Ankara'ya intikal etmiştir. Kendilerine verebileceğimiz, yeterli veya yetersiz, bazı bilgiler mevcuttur: Yoğunluk, şehirleşme, üretim alanları, üretim artışı v.s. Bunun yanında şunu açıklamak isterim. Çakıt Vadisi Projesi için, 1964 yılında, üç sene önce, Bölgede toplantılar yapıldı ve ekonomik bir etüd, Karayolları Bölge Müdürüne teslim edildi. Bülent Bey'e bu konularda istediği bilgiyi Bölge Planlama Dairesinden verebiliriz. Durum Umuma arz edildiği için özel olarak Bülent Bey'e söylemedim.

Teşekkür ederim.

AYDIN GERMEN

Bu durumda belki konuşmamam lâzım. Gene de bir gayret göstereceğim. Sabahki konuşmamda ben endişelerimin hangisinin geçmiş olduğunu, hangisinin henüz gelmekte olduğunu ayırmıştım, bundan büyük bir rahatsızlık duymuyorum. Yalnız eğer arkadaşlarımız bazı endişelerin geçmiş olduğu, tamamen geçmiş olduğu kanaatinde iseler ben Türkiye'de biraz uygulama görmek isterim. Bilgime göre sosyal bilimlerde bu tip geleneklerin kuvvetlerini bir dereceye kadar muhafaza ettikleridir, yahut önemli derecelere kadar. Bunu belirtmeyi bugüne kadar borç bildim. Bundan sonra da bileceğim. Bundan başka arkadaşlarımız gene bazı tarihi gelişmeleri zannedirim bilmedikleri için (bu seminerde kendilerinin bu konuşmalarım ve yazılarım hakkında kullandıkları terimleri mümkün mertebe kullanmamaya çalışacağım, onun için burada «bilmedikleri» tabirini bir kötüleme olarak kullanmıyorum, hakikaten yaşları v.s. icabı bilmeyebilirler.) Rahatsız olabirler. Türkiye'de milli fiziki plan teriminin bir geleneği vardır. Söylediğim sözler bunlarla ilgilidir. Bu toplantıyı tertip eden değerli arkadaşlarımıza üç ay kadar evvel de hatırlatmıştım, «Türkiye» de bu milli fiziki plan teriminin anlaşılışı hususunda tehlikeye girmek üzeresiniz» Kendilerinden bana hiç bir tebliğ vermelerini de rica etmiştim, fakat bu, görev gibi bir şey verildi bunu yazımda da belirttim. Bunların üstünde, diğer şeylerin üstünde olduğu gibi, durmak imkânı şimdi vakit bakımından yoktur. Türkiye'de milli fiziki plan teriminin altı yedi senelik bir geleneği vardır. Bunun çeşitli ayrıntılarını biliyoruz. Ben bu toplantıya kimin iştirak edeceğini kimin iştirak etmeyeceğini daha evvelden bilmiyordum. Sözlerim bu toplantıdan evvel yazılmış olup, daha evvelki iddialara cevaptır.

Batmakta olan bir gemide seksen türlü delik tıkamaya çalıştım. Halen gemi batmaktan filan kurtarılmamıştır. Esas öneriler üstünde tekrar ısrar diyorum. Milli fiziki plan teriminin Türkiye'de bir geçmişi vardır, bir taraftan da bir senedir çalışmalarını takip etmeye bir dereceye kadar imkân ve çok değerli bulduğum bir kimse tarafından bugün bir teklif olarak ortaya getirilmektedir. Benim şahsi hayatımda yeni tekliflere karşı çıkmak gibi bir adetim yoktur. Maalesef buna karşı çıkmak mecburiyetinde kaldım. Bunun çeşitli sebepleri var. (Bunlar tebliğde yazılıdır). Şimdi bir, bunun üstünde ısrar ediyorum. Sabah Ruşen beye darıldım. Fakat görüyorum ki şimdi, Ruşen beye darılmak hakkım yokmuş çünkü bir çok kimsenin bu şekilde hissettiği de görüldü. Şimdi ben meselâ Gürol beyin veya Bülent beyin ne derecede amatör olduklarını bilmiyorum. Ben kendilerini amatör falan saymaya niyetli değildim. Sekiz on senedir bu çevrenin içindeyiz (meslek bakımından yirmi sene) Bu toplantıya çok yeni gruplar gelmiş olabilir. Ben bir çok kimseleri tanıyorum. Bu toplantının ne yüksek seviyede cereyan etmekte olduğunu zannediyorum geçmiş iki gün zarfında bir kaç kere belirttim. Ben yazımı yazdığım vakit bu toplantıda ne gibi bir hava eseceğini bilemem ve şimdiye kadar esmiş havanın bir çoğunu da önlemeyi kendime borç bilirim. Söyliyebileceğim şeyleri arkadaşlarımız umumiyetle kendileri söylüyorlar. Ruşen bey kendisi söylüyor, iki sene evvel devlet planlama teşkilâtında bir kaç kişi bölge planlığı üstünde çeşitli yargılarda bulundular, bu yargılama yapılırken aralarında bir tek bölge plancısı yoktu. Bu tutuma verebileceğimiz en yumuşak isim amatörlüktür.

Şimdi bakın kendi yapar kendi tapar tâbiri vardır değil mi? Türkiye'de bölge planlama üstünde de «kendi yapar kendi kırar» çünkü bir çok çevreler bölge planlamanın kendi tanımlarını yapıyorlar başka tanım dinlemek istemiyoruz

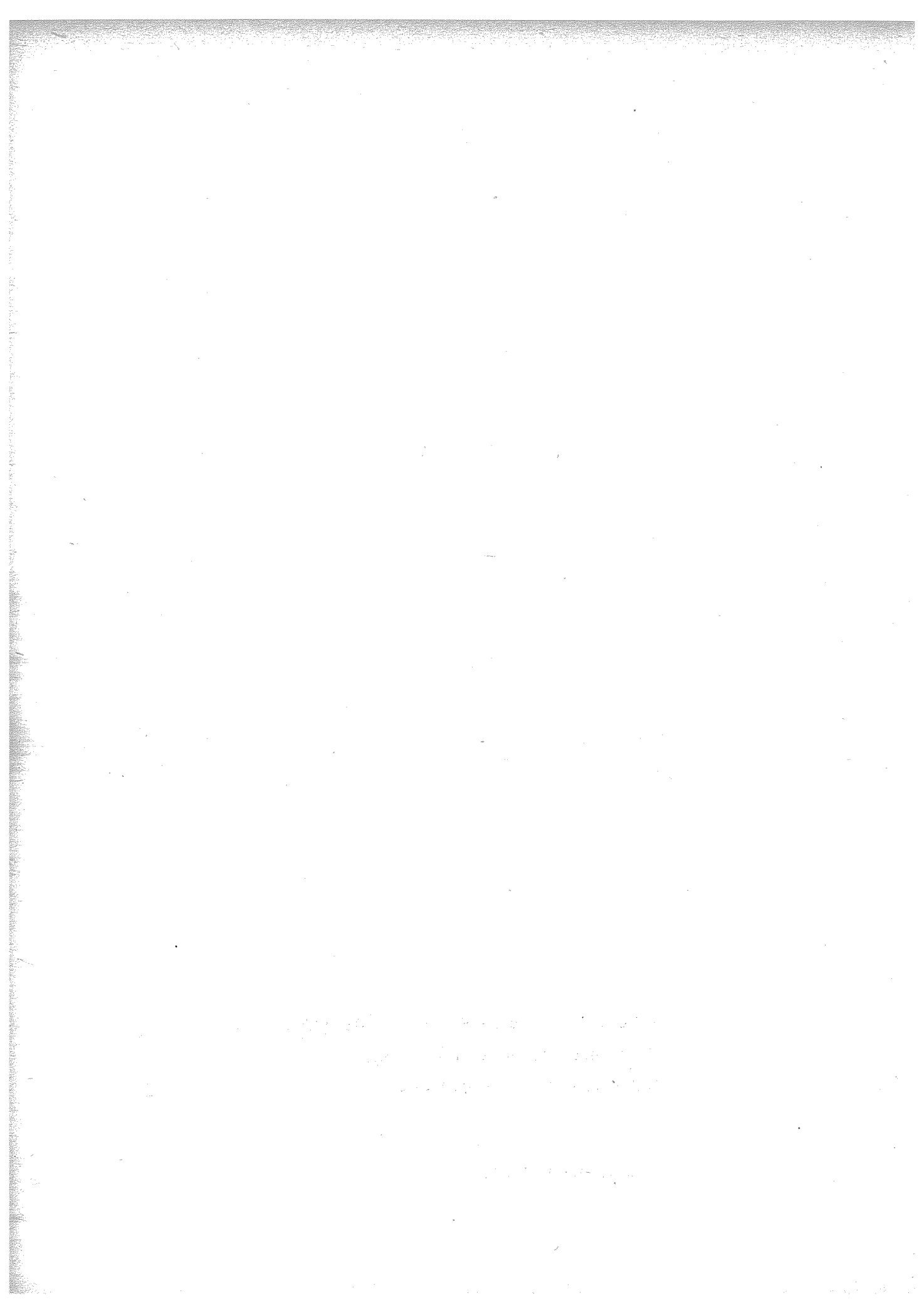
diyorlar sonra yaptıkları tanıma göre bölge planlamayı kırıyorlar. Bölge planlamayı «korumak» mı benim böyle bir niyetim yok. Bölge planlamayı korumak durumuna düşmemek için ben arkadaşlarımdan bana böyle bir tebliğ vermeyin diye rica etmişim. Bölge planlama olur veya olmaz bu hakikaten şahsi kararım bakımından bugün üstünde durduğum bir mevzu değildi. Fakat mademki bölge planlama konuşuyoruz. Bunları belirtmek ihtiyacını duymuştum. Ruşen bey diyorlar ki bölge planlama teşkilatını, Ankara'nın herhangi bir Odasında nerde ise bilmiyorum bir kaç kişi oturmuşlar bölge planlama bölgecilğe benzer demişler. Onun için olmasın demişler v.s Benim o vakitler duyduğum bu işin orduya da bu şekilde aksettirildiği idi. Şimdi Ordu mensuplarına, Türkiye'de iki buçuk üç buçuk taşıt analizi yapmaya çalışıyoruz, bunun karşısında Ordu mensuplarına bölge planlama bölgeciliktir onun için «yoktur» «ortadan kalksındır». İş mi bu? Ben zannediyorum bu sözleri söylemekte gene haklıyım.

Tekin Aydın beni destekledi bir bakımdan zannedirim. Tekin beyin bu kavramı bir nevi sürüklemekte olan zat olduğunu biliyorum. Fakat kendisinin hiçbir yazısını doğru dürüst okumadım. Fakat ülke düzenleme üstünde başka yazılar çıktı, imzasız çıktı. Bunların bir tanesi Türkçede panaroma filân derler galiba öyle bir dergi var, bunu kim yazdı bilmiyorum. Onların oturup bir okunması gerekir. Şimdi bu saldırı, benim pek adetim değildir şahsi saldırı yapmak, yahut ben öyle zannediyorum. Yalnız Tekin beyin bütün bu ısrarları benim gene haklı olduğumu ortaya koydu zannedirim. Şöyle ki bu memleket üstün de ülke düzenleme diye teklifler var. Millî fizikî plan diye teklifler var. O onu reddediyor (reddediyormu acaba o da belli değil) Terim birliğine gideceğimiz yerde terim çiftleşmesine mi gidiyoruz acaba? Bütün bunlar belli değil. Dolayısı ile benim burda bütün arkadaşlarımla mahkum ettikleri sözleri söylemekte hakkım olmuştur zannediyorum. Şimdi millî fizikî plan yeni bir teklif. Bunun bir çok kavram tartışmaları yapılmadan bu toplantıya teklif olarak getirilmesini ben çok sakıncalı buldum. Sözlerim çoğu bununla işaretlidir. İlhan Tekeli'nin bize verdiği tebliğde kendisinin kullandığı analitiklerin ve teorilerin hiçbiri yoktur. Fakat bütün hepsi varsayım halinde vardır. Kendi de bunu kabul etmektedir. Nitekim üç beş saat konuştuğundan sonra derhal meselenin Parsons veya Isad çevresine doğru gidebileceği anlaşıldı. Demin burada bir çok kimselere fena halde batmış olan sözlerimin bir çoğunun işaretleri bu yöndedir. Şunu demek istiyorum. İlhan Beyin bütün teorik varsayım temelleri hakkında geniş çapta hazırlanmadan, geniş çapta hepimiz birbirimizi yetiştirmeden burada millî fizikî plan tartışması yapamayız ve hiçbirimiz birbirimizi hakem yerine de koyamayız. Bunlarda çok büyük sakıncalar var. Önce bilim tutumu budur. Meselâ bakın burda bilim tutumuna da sahip olmadığım çok söylenmiş oldu bugün. Benim bilim tutumu hakkındaki kanaatim budur. Bir yazı içinde başlıkları sıralamak değildir. İşte dipnotlar, sayılar filân vermek değil. Bilim tutumları çok daha derin çok daha temel önerilerden başlar. Ben burada onlara sadık kalmaya çalışıyorum. Bu topluluğa hiç bir şekilde sıfat yakıştırmak benim niyetim değildi. Herkes her kişi oturup ölçsün söylenenleri ne kadar anladık ne kadar cevaplayabiliriz. Bir teklif tartışmasına girmeden daha evvel bu mevzularda yetişmemiz lâzım. Halbuki biz daha henüz en kaba terimler üstünde dahi anlaşamıyoruz. Şimdi bu konuşmamı başka bir çerçeveye sürüklemek imkânı bana bırakılmış olsa idi, gerek vakit bakımından gerekse de bu sabah tartışmaların aldığı yön bakımından bundan sonra genellikle şu meselenin izahına gidecektim. İlhan beyin kullandığı tekniklerin altında takriben yüzelli ikiyüz senelik batı daha doğrusu Atlantik devletlerinin, bütün toplumları ile, iktisadî düzenleri ile ve çalışmaları ile ve işlemleri ile ilgili varsayımlar yatmaktadır. Burada da bazı arkadaşlarımla, müsaade ederlerse geçmişle bugünü ve geleceği ayırmamak yoluna gideceğim. Çünkü bunun iddiasını tek başıma yapmak durumunda değilim. Geçmişin ne derecede sürekli bir süreç olduğunu tek başıma müdafaa etmek durumunda değilim. Bunu arkadaşlarımız çok çok yerlerden bu noktayı takip edebilirler. Şimdi bütün bu geleneğin bizim memleketimizin ve bir çok memleketlerin ve hatta zaten batı memleketlerin kendilerinin teorik çözüm memleketlerine ışık tutabileceği kanaatinde değilim. Bunları belirtmek isteyecektim fakat bunlara hiçbir

şekilde zaman kalmadı. Bu durumda ben de tabiiyle tartışmayı bu yöne sürükledikten sonra bütün bu bölgeler kapalı sistem midir açık sistem midir, sanayi sektör planları doğal bölgeler homojen bölgeler, hatta Sayın Tekin Aydın'a hiçbir şekilde cevap vermeğe vaktim yok. Francois Perroux'nun bir çok yazılarını okudum. Bu mevzua neden yaklaşabildiğini anlamıyorum. Nihayet belki kendisi ile aramızda sosyal görüş farkları da olabilir. Hepimiz böyle şeyleri kabul etmeğe mecbur değiliz. Affınızı dilerim, zaten gerek yazı yazarken gerek konuşmalarında bütün sıkıntım ve sinirliliğim (bunu kabul ediyorum) bu konuşmaların bu kadar zamanda bu temeller üstünde yapılamıyacağı idi. Bundan sonra da bu yazımda takındığım tutumları sürdürmeğe devam edeceğim müsaade ederseniz.

**TÜRKİYE'DE METROPOLİTEN VE ŞEHİR
PLANLAMALARINDA GEÇİRİLEN
SAFHALAR VE YORUMLANMASI**

KEMAL AHMET ARU

Türkiye'de Şehir planlama eyleminin gelişim safhaları : Türkiye'de Şehir planına yaklaşımda ve hazırlama tekniklerinde, Planlama anlayışının gelişmesinde, 1923 den bu yana çıkarılan kanunların planlamaya etkilerinde ve yine bu süre içinde kurulan yeni idarî örgütler yönünden, planlamada değişik devreler ayırmak mümkündür.

Kronolojik bir sıraya göre bu değişik safhaları, bu devrelerdeki plan çalışmalarının niteliklerini açıklamak üzere şöyle sıralayabiliriz :

1 1923 - 1928.

Bu devre, Türkiye'de henüz planlama faaliyetlerinin başlamadığı ve mevzuat olarak 1882 yılından beri mer'î olan, Yollar, Yangın yerleri ve binalarla ilgili hükümleri ihtiva eden «Ebniye Kanunu»nun uygulandığı devredir.

Bu devre içinde, İstiklâl harbi sırasındaki büyük yangından sonra, İzmir şehri, 1924 yılında Fransız şehircisi René Dangé tarafından yapılan kısmî bir imâr planına göre yeniden inşaata başlanmıştır.

2. 1928 - 1940.

1928 yılında, Ankara şehri için kabul edilen «Ankara İmâr Müdürlüğü kuruluş ve görevlerini tayin eden 1351 sayılı kanun» çıkarılmış ve yine aynı tarihte, Ankara'nın hükümet merkezi olarak «Şehir planı yarışması açılmış ve Berlin'li Profesör Şehirci H. Jansen'e Ankara şehri planını hazırlamak görevi verilmiştir. Bu olay Türkiye'de şehir planlaması tarihinde, ilk defa batı anlamında planlama fikrinin uygulanması olarak kabul edilebilir.

Profesör H. Jansen, Ankara'nın, Türkiye Cumhuriyetinin Başşehri olarak planlaması ile görevlenmiştir; 40 sene evvel hazırladığı planın raporlarında: «Şehrin nüfusunun 300.000» i aşmaması ve şehrin fazla büyümemesi için icabında sert tedbirler alınmasını tavsiye etmektedir.» Diğer yünden «Şehir çevresindeki köylerin şehir bünyesine bağlanabileceğine, şehrin bir mahallesi haline getirilebileceğine işaret etmekle, o zaman için çok ileri görüşleri ifade etmiştir.

1933 yılında 2290 sayılı Belediye yapı yollar kanunu çıkarılarak, her Belediyeye «5 yıl içinde, gelecek 50 yıl için, şehir planı hazırlamak zorunluğunu koymuş ve belediyelerin harita ve imâr projeleri, yapı ve tamirleri için riayet edilmesi lâzım gelen tennî şartları» ile ilgili hükümleri getirmiştir.

1933 de kabul edilen bu kanun şehir planlaması eylemlerine yeni bir yön vermiş ve 1956 ya kadar hazırlanan şehir planları bu kanunun hükümlerine göre yönetilmiştir.

Yine bu devrede Profesör H. Jansen 1930 - 39 yılları arasında, Mersin Adana, Ceyhan, Antep, İzmit şehirleri için imâr planları hazırlamış ve bu süre içinde Türkiye'de şehir planlaması faaliyetlerine önderlik etmiştir.

Bu süre içinde, başka ecnebi mütehassıslar da Türkiye'de şehir planlaması faaliyetlerine katılmış, örneğin, Fransız şehircisi J. Lambert Erzurum'un yeni şehri için mevzii bir imâr planı hazırlamış ve o zamanki Doğu Bölgesi genel müfettişliği merkezi olan Erzurum'da yeni mahalleler ve İstasyon Bölgesi bu planlara göre uygulanmıştır.

İstanbul için 1936 yılında açılan sınırlı şehircilik yarışmasını Paris şehircilik enstitüsü Profesörü H. Pros kazanmış ve 1936 - 1951 arasında 15 yıl İstanbul için nazım planlar hazırlamıştır.

1933 de Belediyeler Bankası, «şehirlerin tanzim ve tesis işlerine ait âmme hizmetleri için muhtaç olacakları kredileri temin etmek üzere» kurulmuş ve 1935 de nesredilen 2763 sayılı kanun esasları dahilinde «Belediyelerin Harita ve İmâr planları faaliyetini bu çalışmaları Uzman Mimar'lara ihale etmek suretile yürütmeye başlamıştır.

1928-1940 arası yapılan bütün bu planlama çalışmalarında, şehirlerimiz, belediye sınırları içinde, kendi ihtiyaç ve problemleri göz önünde tutularak, çevre yerleşmeler, ve bölgesel veriler dikkate alınmadan hazırlanmış; eksik harita, eksik veri, ekonomik ve sosyal yönden hiç bir araştırmaya dayanmadan hazırlanan bu fizikî planlama, daha ziyade güzelleştirmeye yöneltmiş ve örneğin, Türkiye, hattâ dünya ölçüsünde bir metropol nitelikleri taşıyan ve metropoliten alanı 113.100 Ha kaplayan İstanbul gibi bir büyük şehrimiz, Prost - Nazım planında 9.000 Ha üzerindeki problemleri, daha ziyade güzelleştirmeye (Embellissement) yönelen bir planlama anlayışı içinde ele alınmıştır. İstanbul için hazırlanmış bulunan «Nazım Plân» raporları, bu çalışmaların niteliği hakkında bize sarıh bilgiler vermektedir; Geleceğe doğru nüfus projeksiyonları, ekonomik ve sosyal verilere ve araştırma ve değerlendirmelere dayanmayan ve İstanbul Nazım planında, bir tek sayısal veriye rastlanmaktadır : O da Haliç üzerindeki Liman Müdürlüğüne ait 300 adet Mavna'dır. (°)

3. 1940 - 1956.

Bu devre İller Bankası'nın kurulması, ve Bayındırlık Bakanlığı, Yapı ve İmâr İşleri Reisliği Şehircilik Fen Heyetinin teşkiline rastlar. Bir taraftan, 1945 yılında, 4759 sayılı kanunla kurulan İller Bankası bu kanunun verdiği yetkilere dayanarak yapı yollar kanunu ve 1935 de neşredilen 2673 sayılı kanun esasları dahilinde belediyelerin harita ve imâr planı faaliyetini yürütmeye devam etmekte, diğer yönden, Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmâr İşleri Reisliğine bağlı Şehircilik Fen Heyeti teşkilâtını bir Yabancı Şehircilik Uzmanı ile takviye etmiş ve hazırlanan imâr planlarını inceleyerek, tasdik işlemlerini yapmaktadır.

Bu devrede, Bayındırlık Bakanlığı Şehircilik uzmanı olarak yedi sene vazife görmüş olan Hamburg'lu Şehirci Mimar Profesör G. Oelsner'in Türkiye'de ilk gerçekçi imâr planı çalışmalarında yaptığı çok müsbet katkılara değinmek gerekir. Bu devrede kendisi, bir taraftan İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesinde yeni kurulan şehircilik kürsüsünün derslerini vermektedir, diğer taraftan bütün yurtda seyahatler yaparak, şehirlerimizin problemlerini gerçekçi bir gözle yakından incelemekte ve İller Bankası tarafından yüklenicilerle yürütülen imâr planları faaliyetine, o devir için tek küçümsenmemesi gereken müsbet bir yön ve mek için büyük gayretler sarfetmektedir.

Ne varki, o zamanlarda, ülkemizin fizikî planlama problemleri henüz Belediye sınırları içinde ele alınmış bulunmaktadır, haritalar ön hazırlık çalışmaları kifayetsizdir; şehirlerimizin, demografik, sosyal ve ekonomik bünyeleri üzerinde araştırmalar daha başlamamıştır.

Bu devrede Türkiye'de şehirleşme hareketlerinin ilk işaretleri başgöstermiştir. Meslek değiştiren büyük bir kırsal nüfus şehirlerimize doğru yönelmiş devamlı göç halindedir.

Büyük şehirlerimiz bu nüfusun yerleşeceği konutlardan mahrumdur, gecekonduların gelişimi işte bu devre içine rastlamaktadır.

1950 yılında Ankara'da 67.253 gecekondu vardır ve şehir nüfusunun % 34 ü bu cins konutlarda yaşamaktadır. (1)

1950 yılında İstanbul'da henüz gecekonduların sayısı 8238 dir; ancak 6 yıl içinde bu miktar dört misline çıkmıştır. 1966 = 31.914.

Yine bu devre, İller Bankasının öncülüğü ile İzmir ve Ankara şehirleri için uluslararası yarışmalar düzenlenmiş ve Türkiye'nin bu iki büyük şehrine karşı, bir çok yabancı uzmanlar, yarışmaya katılmak suretile ilgi göstermişlerdir.

(İzmir yarışması : 1952, Ankara Yarışması : 1955.)

Bu yarışmalar Beynelmül Mimarlar Birliği yarışma esaslarına göre hazırlanmıştır. Yarışmacılara verilen ön bilgiler bugünkü anlamda yetersiz olması, UİA'nın bu konuda yarışmayı kifayetsiz verilerle kabul etmiş olması, o sıralarda Avrupa'da da imâr planları hazırlanması yönünde veriler bakımından şartların bizden çok farklı olmadığını göstermektedir.

1955 yılına doğru gittikçe artan şehirleşme hareketleri, şehirlerimizde olumsuz gelişmelere yol açmış ve planlama eylemlerinin başarısızlığında başka faktörler arasında çok menfi rol oynamıştır.

Yapı yollar kanununun, şehir ve çevresinin planlanması bakımından kifayetsiz sert hükümleri, şehirlerin bölgesel ve mahallî özelliklerini dikkate almadan sosyal bünye, işgücünün faaliyet sektörleri bakımından, nüfusun bugünkü ve gelecekteki eylemlerini, şehirlerin gelişme yön ve potansiyellerini incelemeyen, yerleşmelerin, 50 yıl gibi uzun bir süre için hakikî ilmi araştırmalara dayanmayan projeksiyonlara göre yapılmış olan planlama, şehirlerimiz için hiç te olumlu bir faaliyet değeri taşımamış, aksine, tarihî geleneksel bir dokuya sahip bir çok şehirlerimizde, yapı yollar kanununun mer'î hükümlerine göre, yol genişlikleri, çıkmaz sokakların islahı, yapı adaları teşkili ve parselasyon düzeni bakımından bu çalışmalar ekseriyetle zararlı bir faaliyet olmuştur.

4. 1956 - 1960

1956 yılında Yapı yollar kanununun, şehir planlaması bakımından kifayetsizliği anlaşılmalı ve şehir planlamasına yeni bazı görüşler getiren «6785 sayılı İmâr Kanunu» çıkarılmıştır. Bu yeni kanuna göre : İmâr mevzuatının yeniden ele alınması, nüfusu 5000 den yukarı belediyelerin imâr planlarını yaptırma mecburiyeti ve nüfusu 5000 den az olanların da yol istikamet planlarını yaptırmaları zorunluğu kabul edilmesi; yapı ve ruhsat işleri ve sair hususlarda yeni hükümler getirilmiştir.

Bu kanunda ileri bir görüş olarak, genel hükümler ihtiva etmekte teferruata ait hükümler, mahallî özellikler ve ihtiyaçlar bakımından yönetmeliklere bırakılmış bulunmaktadır.

Yine o zamana kadar büyük şehirler çevresinde başı boş bırakılmış spekülatif bir gaye ile yapılan parselasyon faaliyeti bir düzene sokulmak istenmiş ve şehirler çevresindeki mücavir sahalar plan bütünü içersine alınmıştır.

Diğer taraftan, 1960 sayımında 998 Belediyenin 707 sinin nüfusu 5000 den azdır. Bu belediyelerin 221 i 1956 yılına kadar imâr planlarını yaptırmışlardır. Bunlardan da 126 sında Teknik eleman ve malî güç yetersizdir, ve bu belediyeler yalnız, İller Bankası fonundan istifade etmek, su elektrik ve kamu tesislerini sağlayabilmek için imâr planı yaptırma külfetine girmişlerdir. (2)

1960 yılına kadar yapılan plânlanmanın sonuçları :

1960 yılına kadar şehir planlama eylemleri, münferit çabalar halinde kalmış, belediyelerin bazı münferit ihtiyaçları üzerine eğilinmiş, çevre şehirler, kırsal yerleşmeler, ve şehrin içinde bulunduğu bölge ile ilişkileri kurulamamıştır.

İmâr planları tamamlanmış belediyelerde mahallin özelliklerine göre hazırlanması gereken yönetmelikler yerine, tip yönetmelikler her bölgede, farklı şartlar içinde uygulanmaya çalışılmıştır.

Bu devrede hazırlanan imâr planları uygulamasında, belediyelerin karşılaştığı güçlükleri, kürsümüzde yapılan bir doktora çalışması (3) sırasında yapılan bir ankete, 303 Belediyenin verdiği cevapların sonucuna dayanarak durumu şöyle özetlemek mümkündür :

a) Belediyelerimizin % 84 ünün, imâr planlarını malî yönden kifayetsiz bütçeleri dolayısıyla uygulayamadıkları görülmektedir.

b) Belediyelerin % 53 ünün, teknik eleman kifayetsizliğinden dolayı planı uygulayamadıkları anlaşılmıştır. Belediyelerin % 38 inde hiç teknik eleman yoktur; % 54 ünde ise 1-2 eleman vardır, bunlar da kalfadır.

c) Belediyelerin % 28 i hukukî nedenlerle imâr planlarını uygulayamamışlardır. İstimlak Kanununun yetersizliği, şahıs elinde bulunan arsaların, planın öngördüğü gerekli hizmet tesislerini uygulamaya imkân vermemesi, Belediyelerin toprak sahibi olmayışları... gibi.

d) Bu anket planlamada isabet yönünden de bazı gerçekleri ortaya koymuştur: Belediyelerin % 34 ünde imâr planında seçilen gelişme yönlerinde isabet olmadığı anlaşılmış ve şehrin başka bölgelerde geliştiği görülmüştür.

Bu devrede 1958 yılında, 7116 sayılı kanunla «Yurdun, bölge, şehir, kasaba ve köylerinin planlanması, mesken politikası, yapı malzemesi konuları ile meşgul olmak, bölge planları, konusunda, ilgili örgütlerle ortaklaşa etütler yapmak, iç iskân, göçmen iskânı, ve afetlerden önce ve sonra gerekli tedbirleri almak konusunda hükümler getirmek üzere «İmar İskan Bakanlığı» kurulmuştur.

5. 1960 dan sonrası. Türkiye'nin planlama tarihinde İmar İskan Bakanlığının kurulmasının, bu alanda atılan ilk müsbet adım olarak kabulü gerekir; ancak, 1958 de kanunu çıkan bu bakanlığın teşkilâtını kurması, gerekli mevzuatı hazırlaması, yurt ölçüsünde geniş konuları ele almak için gerekli personeli sağlaması, hattâ yetiştirmesi, haklı olarak, uzun yıllara ihtiyaç göstermiştir.

Bununla beraber, Bakanlığın kurulmasından bir kaç sene sonra, planlama konuları daha geniş bir açıda ele alınmaya başlanmış, ve daha geniş bir planlama anlayışı getirilmek için gayretler sarfedilmiştir.

1960 yılından sonra Devlet Planlama Teşkilâtının kurulması, ve 16 ekim 1962 de 77 sayılı kanunla uzun vadeli planın yürürlüğe konması sonunda 1 ocak 1963 den itibaren 1. Dönem beş yıllık kalkınma planı (1963-67) yılları arasında uygulamaya başlamış ve Türkiye'de bir millî plan tatbikatına geçilmiştir.

Bu yeni düzen içinde şehirlerin imâr planı faaliyetleri, bir ana planın hedeflerine uygun ve Türkiye'nin kaynaklarının en yüksek bir ekonomik üretkenliğin elde edilmesi yönünde yürütülmesi ön görülmüştür. (4)

Bu kabuller, bu kadar açık ve seçik olmasına rağmen, mahallî idarelerin otonom durumları karşısında, münferit planlama çalışmalarını bir tüm planın hedeflerine yöneltmek uzun bir hazırlık çalışmasını gerektirecektir.

Kalkınma planı bölge planlama politikasına iki açıdan bakmaktadır. (5)

a) Türkiye'nin kaynaklarını ve çalışmalarını millî ölçüde, ve dikey olarak ele alan kesim çalışmalarının, yatırımların ve hizmetlerin coğrafi dağılışında bölge hedeflerini gözönünde tutan bir görüşle tamamlanmasını sağlayan bir bölge politikası,

b) Bölge planlamasının başka bir şekil de bütün bölgeleri kapsayan ayrıntılı çalışmalara dayanan planlama şeklidir. Bu tip çalışma, bölge kaynakları ve bölgede yapılacak çalışma, düzenli bir bütün olarak ele alınacak ve uygulamada da bu çerçeve içinde hareket edilecektir. Ancak burada millî kalkınma planı ile bölge planları arasındaki ilişkilerin özelliği üzerinde duralacaktır.

Bölge planlamasındaki hedefler politikası, kalkınma planında bu yeni görüşle açıklanmış ve 1. beş yıllık plan döneminde, İmâr İskan Bakanlığı, millî planın kabullerine dayanarak, yurdun pilot bölgeleri olarak seçtiği : Doğu - Marmara, Zonguldak, Trakya, Çukurova ve Antalya kesimlerinde, geniş ölçüde, ön araştırma çalışmalarına başlamış, bu çalışmalarda, analitik etütler, bölge ölçüsünde ekonomik, sosyal ve fizikî veriler toplanmış ve geleceğe doğru bazı hedefler belirtmeye çalışmıştır.

Türkiye'de Metropoliten ölçüde ilk planlama denemeleri de Doğu - Marmara ön planı içinde ele alınmış İstanbul ve çevresi için «Büyük — İstanbul Nazım Planı» bürosu kurulmuştur.

Bu suretle, İstanbul, etkilediği geniş alan içinde büyük bir metropol şehir olarak planlanacak ilk örnek olacaktır.

Bu arada, İller Bankası, bir taraftan plan yüklenicileri ile faaliyetine devam etmekte, ve bölgeler ölçüsünde bazı kesimlerde, ortaya konan genel verilerden faydalanmaya gayret sarfetmektedir. (Örneğin : Adana imâr planı yarışması.)

Buna mukabil, Konya, Erzurum, Sivas gibi bazı büyük şehirlerimizin imâr planı yarışmalarının yurt ve bölge ölçüsünde genel verilere dayandığı söylenemez. İller Bankasının kuruluş kanununun ona yüklediği görev ve yetkilerle faaliyetine devam etmesi tabii karşılanabilirse de, bir an evvel yurt ölçüsünde, genel bir planlama düzeninin gerektirdiği verilere sahip olması ve münferit yerleşmelerin planlarını bu genel verilerin hedeflerine uygun bir şekilde hazırlaması ve hazırlatması gerekmektedir. Ancak, Ülke ve Bölgeler ölçüsünde genel verilerin hazırlanması ve Türkiye kalkınma planının bir fizikî plan niteliğini kazanması, daha uzun bir süre, bölgeler ölçüsünde araştırma ve analiz çalışmalarını gerektirecektir. Bu durumu da çok tabii karşılamak lâzımdır. On yıl içinde plan kavramında aştığımız merhale küçümsenecek cinsten değildir. Türkiye'de planlama fikri çok kısa bir süre içinde büyük gelişmeler kaydetmiştir.

Yerleşme sistemleri :

Günümüze kadar yapılan şehir planlama eylemlerinde, belediye sınırı içi, şehirsal hayatın geçtiği alan olarak görülmüş ve planlama da bu yönde geliştirilmiştir. Daha sonra çeşitli nedenlerle, şehir belediye sınırları dışına taşmış, belediye sınırlarının yetersizliği görülerek şehir çevresini de kontrol altına almak için, «Mücavir sahalarda» kavramı mevzuata girmiştir. (İmâr Kanunu Madde 47).

Mücavir saha kavramı ile getirilmek istenen anlayış genellikle, şehir dışından hareket ederek şehir çevresinin korunması ve çevredeki plansız düzenin önüne geçilmesi olarak tefsir edilebilir.

Ancak şehirsal hayatın mekân içinde bir devamlılık göstermesi, şehir sınırlarının konmasını güçleştirmektedir.

Bugün çeşitli nedenlerle şehirler, mevkileri ve önemlerine göre derece derece birbirlerinin etki alanına girmekte ve aralarında mevcut bir hiyerarşik düzen

bulunmaktadır. Bu sebeple bir şehrin gerçek ve mutlak etki alanının tayini güçtür, bahis konusu olan bir yerleşmeler sistemidir.

Ekonomik ve sosyal kalkınmayı hedef tayin eden ülkemizde, imâr planlama eylemlerinin daha olumlu sonuçlara erişmesi için planlama birimleri teşkil edecek yerleşme sistemleri ile idarî birimler arasında bir paralel düzen yaratmak gereklidir.

Planlama anlayışında son gelişmeler :

Planlama anlayışı gelişmesinde, son durumu belirtmesi bakımından, özellikle, ikinci beş yıllık kalkınma planı döneminde, «Toplumun yurt üzerinde yerleşmesi ve barınması» bölümü içinde görülen bazı esasları burada belirtmek yararlı olabilir. (6)

«Şehir planlaması, arazi kullanmanın denetimi ve güzel şehir kavramının ötesinde bir gelişme aracı olacak, şehirlerin gelişmesi için ilk yıllarda ayrılacak yatırımların yetersizliği nedeniyle, şehir planının esnekliğine önem verilecek, şehir planlamada kendi kendini gerçekleştirmeye götüreceği bir yol tutulacak, uygulamada devamlılık sağlanacak, şehir planlamasının tek tek kararlara karşı bütünlüğü korunacaktır.»

«Şehir planları, fizikî planlamanın her bir parsel için ayrı kararlar veren ve bina şekillerine kadar inen ayrıntılı tutumdan kurtarılacak, şekillenmeye yön verme yanında, kullanıcıların fonksiyon ve niteliklerini genel ve açık hükümlerle sınırlayan bir belge niteliği alacaktır. Bu planlama çalışmalarında şehirlerin gelişen hayatının gerçekleri göz önünde tutulacaktır.

2. Dönem plan stratejisini, 1. Dönem plan stratejisinden ayıran önemli özellik, şehir planlamasının bir gelişme aracı olarak kullanılması görüşünün yer almasıdır.

Böylece ulusal planın fizikî yönünün ele alınması söz konusu olmaktadır.

Planlama fikri ve toplumun topluma mal edilmesi :

Türkiye'de 45 yılda planlamanın geçirdiği safhaları, değişik devirleri açıklamaya çalışarak, özetlemeye gayret ettik.

Bir an için planlamanın en sağlam verilere dayanarak, ülke, bölgeler ve yerleşmeler için en rasyonel şekilde hazırladığını farz etsek, acaba şehirlerimizin planlı gelişmesini tam uygulamak mümkün müdür? Acaba bu gelişmeyi aksatan, belediyelerin malî ve teknik güçlerinin kifayetsizliğinden başka nedenler yok mudur?

Türkiye'de plana uymak fikrinin, kamu yararına bir davranış gayretinin toplumumuzda mevcut olduğunu savunabilir miyiz?

Türkiye'de, kamu menfaatinin, kişisel ve özel menfaatler kadar göz önünde tutulması gerekli değil midir?

Şehirlerimizde plan uygulamalarında, genellikle şehirli, planlı ve idarecilerin karşısında mukabil cepheyi teşkil ettiği bir hakikat değil midir?

Plan fikri topluma mal edilmedikçe, uygulama moral ve hukukî bir temele dayanmadıkça, şehirli, planlı ve plan fikrini benimseyip onu sevmedikçe, planlı istedikleri kadar ekip çalışmaları yapsınlar, en sağlam verilere dayanan, bir bölgenin veya bir yerleşmenin geleceğini en ideal çözümlerle planlasınlar, toplumun bu yönde fikren hazırlığı tamam olmadıkça faydasızdır.

Türkiye'de önemle üzerinde durulacak bir konu da, halkın plan ve planlama fikri yönünde eğitilmesidir.

Bizde plancılar bu yöne önem vermezler, halbuki batıda, bir şehrin planı bütün şehirlilere, aylarca hattâ senelerce süren açıklamalarla benimsettirilir, sevdirebilir ve şehirlilerin kavuşacakları mes'ut bir gelecek, onlara bütün ayrıntıları ile izah edilir. Şehirlerin bir çok noktalarında, yakında gerçekleşecek imâr hareketlerine ait modeller teşhir edilir. Halk büyük bir ilgi ile uygulamaları izler.

Özel menfaatlerini bir derecereye kadar unutan ve yeni imâr düzeninin onun hayatında müsbet etkiler yapacağını düşünür; bu suretle şehirli de bir kamu şuuru doğar ve bu düşünceyi kendi özel menfaatleri ile birleştirir. İşte varılması gereken nokta budur.

Bu yönde bir hazırlığa toplumumuzun büyük ihtiyacı vardır, önemle ele alınması gereken temel hazırlıklardan biridir.

Arazi spekülasyonu, imâr idarelerini belli özel menfaatları sağlamak için zorlamalar, kaçak inşaat, ruhsatlara aykırı, moral ve hukuk dışı davranışlar, şehirlerimizde plan suununun henüz mevcut olmadığına bir işaret değil midir?

Bütün dâva şu noktada düğümlenecektir: Şehirliler, onların şehirlerinde, daha rahat yaşamalarını sağlamak üzere yapılan planlama karşısında, planı hazırlayanlar kadar bir heyecan duyması, o planı sevmesi, sağlanmalıdır. Bu duygunun şehir sakinlerine aşılmuş olması, psikolojik yönden üzerinde durulacak en önemli konudur.

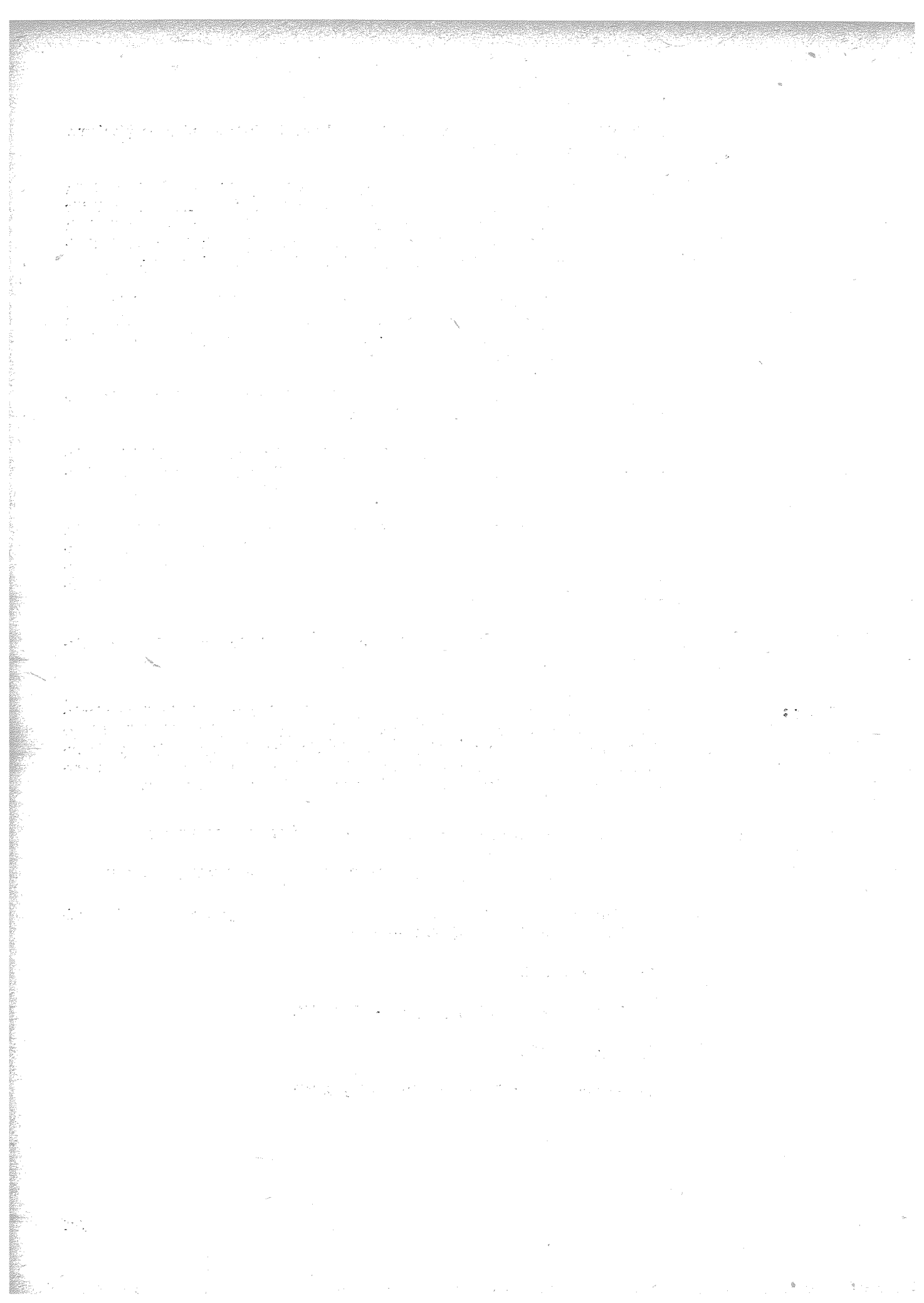
Şehirli, plancı ve idarecinin yanında yer almadıkça, imâr programlarını uygulamak imkânsızdır.

Sonuç :

Şehir planına yaklaşım safhalarının gelişmesinde, her merhalenin önce planlama anlayışında belirlediği, sonra hukukî esaslarla geliştirildiği ve idarî örgütlenme ile bir düzen verilmeye çalışıldığı görülmektedir. Gerekli olan, kalkınma planında kalkınma aracı olarak sözü edilen şehir planlamasının bölge planlaması çerçevesinde hukukî esaslar ve idarî örgütlenme safhalarını hazırlamaktır.

Referanslar :

- (0) İstanbul'un Nazım planını izah eden rapor. 1937. S. 8 H. PROST
- (1) Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz. S. 70 Prof. Fehmi YAVUZ — 1952.
- (2) Türkiye'de İmar Planlama Eylemleri ve Dayanması gereken Bilimsel Kurallar S. 11 Dr. Ayten ÇETİNER — 1965.
- (3) a. g. e. S . 94.
- (4) Kalkınma Planı. I. Beş yıl (1963 - 67) S. 471.
- (5) a. g. e. S. 472.
- (6) Kalkınma Planı. II. Beş yıl (1968 - 72) S. 270.

**ÜLKE FİZİKİ PLANLAMASI AÇISINDAN
METROPOLİTEN PLANLAMA**

ESAT TURAK

ELEŞTİRME — TURGUT CANSEVER

İncelemede metropolitarizm ve metropoliten gelişme konularına değinildikten sonra, milli fiziki plânın metropoliten plânlamaya yapabileceği başlıca katkılar üzerinde kısaca durulmakta, bundan sonra da incelemenin esas gayesi olan, üst seviye plânlamalar manzumesiyle ilişkili bir metropoliten plânlama sistemi ve onu uygulayacak bir teşkilât konularına eğinilmektedir.

ÜLKE FİZİKİ PLANLAMA - SINIFLAMASI AÇISINDAN FİZİKİ PLANLAMA

Metropoliten plânlama Tekeli'nin bahsettiği plânlamalar sisteminde özel bir yer işgal edecektir. Yapacağımız tanımlama ve metropolisin geleceği hakkındaki açıklamalar bunun sebebini ortaya koyacaktır. Genel olarak şehirleşme ve büyük şehirlerin, metropolislerin problemleri üzerinde durmayacağız. Bu konuda çok sayıda yayın mevcuttur.

Metropolis ondokuzuncu asrın ikinci yarısında doğdu. Yirminci asrın başında kuvveti anlaşılmaya başladı. 1920 den itibaren de filozof sosyolog, coğrafyacı ve şehircilerin dikkatini üzerine çekip analizlerine konu oldu. İlk analizler, bilhassa metropolisin ayırd edici özelliklerini tespiti ve bu geçiş varlığının tarifine tek-sif edildi. Sonraları bir taraftan metropolisin iç bünyesi ampirik incelemelerle derinlemesine teşrih edilirken, diğer taraftan metropolisin hinterlandı, etki sahası, v.b. ile olan ilişkileri ve dayanışmaları konularına eğinildi (1) Bu yöndeki incelemeler metropolisi tanımlama, hinterlandlarını ve etki bölgelerini tespit ve memleketi metropoliten etki bölgelerine ayırma, metropolisleri sınıflama gibi elle tutulur sonuçlara götürdü. Son senelerde ise, bu yöndeki çalışmalara ilaveten hem yeni gelişen bölgesel analiz metotlarından faydalanarak metropolisler arası ilişki ve akımların hemde metropolis içindeki kompleks ilişkilerin sistematik ve sayısal olarak tespiti için teknikler geliştirilmektedir. Bütün bu çalışmaların neticesi olarak her metropolisin bugünkü bünyesi ile ve dış güçlerini tespit ve gelecekteki inkişafının ölçü ve yönünü oldukça kesin şekilde tespit etmenin mümkün olacağı umulmaktadır.

Gene son senlerde, gerek bu âletlere sahip olmanın verdiği güven sayesinde ve gerekse metropolis ve onun problemlerinin ulaştığı ölçü ve genel olarak kullanılan planlama, geliştirme - inâr ve idare tekniklerinin iflâs etmiş olması sebebiyle bu tekniklerde bir ihtilâl yapılması temayülü belirmiş ve ilk üç konuda bu ihtilâl patlak vermiştir.

Buna paralel olarakta metropoliten idare ve plânlama teşkilâtlarında değişme ve gelişmeler olmuştur. Millî ekonomik ve sosyal planlama ile bölge planlamasının birçok memlekette müesseseseleşmiş duruma geçmiş olmaları ise metropoliten gelişme ve planlamaya devletin katkısını geniş ölçüde arttırmış ve bunun neticesi olarak ta metropoliten idare ve planlama teşkilâtlarında ayarlamalar yapmak ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

TANIMLAMA - SINIFLAMAMA - SINIFLANDIRMA

Ekseri memleketlerde metropolis resmen tanımlanmıştır. Gerek bir istatistik birimi olarak ve gerekse diğer bakımlardan şehirselleşmiş resmî yeri vardır. Türkiye'de bu tanımın 1970 sayımlarından önce yapılmasını ümit ederiz. Bu tanımlarda genel olarak belirli bir büyüklüğün üzerinde bir şehirselleşmiş topluluk olmak, içine aldığı idarî birimler arasında muayyen fizikî sosyolojik ve ekonomik ilişkiler bulunmak başlıca kriterler olarak ele alınmaktadır.

Metropolis için yapılmış bilimsel tanımlar üzerinde, yer darlığı yüzünden fazla duramayacağız. Metropolitenizmde iyi bilinen Gras, Mc. Kenzie, Bogue gibi araştırmacıların görüşlerini ampirik araştırmalara dayanan bir süzgeçten geçiren Duncan'ın vardığı sonuçlara göre metropolis şöyle tanımlanabilir.

1. Büyük nüfuslu şehirselleşmiş bir insan topluluğudur.

2. İçinde yüksek seviyede ticarî faaliyet vardır.
3. Bu seviyeye tekabül eden ve ticarî faaliyetleri destekleyen iyi gelişmiş malî müessese ve hizmetler mevcuttur.
4. Böyle bir ticarî - malî merkez muhtemelen yaklaşık büyüklükteki diğer merkezlerden ve onların rekabet tesirinden uzak olacaktır.
5. Bu özelliklere sahip şehirler çok gelişmiş imalât faaliyetlerini içinde barındırabilirler. Fakat büyük imalât hacmi metropolislik için şart değildir. Nitekim bunun aksine bir eğilim gelişmektedir.
6. Metropolisleri sadece hizmet sahaları olan hinterland'ları çerçevesi içinde değil millî ekonominin mekân yapısında derin tesirleri de bulunan geniş bir metropolisler arası sistem çerçevesinde ele alarak incelemek gerekir.
7. Bunlara, metropoliten faaliyetler imkânlar ve içindeki sosyo - ekonomik grupların son derere çeşitli olması ve genel olarak çok sayıda idarî birimlerin bir mozayığı olduğu ilâve edilebilir.

Altıncı husus, bütün memleketi metropoliten etki alanlarına bölmek ihtiyacını ortaya koymaktadır. Bu alanların hudutlarını ve metropolislerin hinterlandlarını tespit için kullanılan indeks ve teknikler üzerinde burada durmayacağız. (4)

Sınıflandırma konusunda ise gene Duncan'ın ampirik incelemelere dayanan tasnifine işaret etmekte iktifa edeceğiz. Bu tasnif metropolitenlik kriterleri, merkez - bölge arasındaki ilişkiler ve şehirler hiyerarşisi konseptlerini birleştirme gayesini güden bir tasniftir. 300.000 den fazla nüfuslu metropolisler için kurulan bu sınıflandırma sistemi şöyledir. (5)

MİLLÎ METROPOLİS

MEUPOLİTEN FONKSİYONLAR
YANINDA ÇEŞİTLİ (DİVERSİFE) İMALÂT

BÖLGESEL METROPOLİS

AZ METROPOLİTEN FONKSİYONLAR
YANINDA ÇEŞİTLİ (DİVERSİFE) İMALÂT

BÖLGESEL MERKEZ
(METROPOLİTEN ALTI)

İHTİSASLAŞMIŞ İMALÂT

ÖZEL DURUMLU SAHALAR

Konumuzun esasî biraz önce verdiğimiz tanıma uyan ve yukardaki sınıflandırma sistemine yerleştirebileceğimiz büyük şehirlerin planlamasıdır. Biraz sonra bahsedeceğimiz, bu tip bir kaç saha ile arâ ve civardaki şehirlerin iç içe girmesi meydana gelip, yüzlerce kilometrelik bir şerit teşkil eden megalopolis, şehirler kümesi bölgesi (6) ve geleceğin bütün dünyayı bir ağ gibi kaplıyacak dünya şehri (Ekumenopolis) (7) planlaması üzerinde durulmayacaktır. Bununla beraber metropoliten planlama çalışmalarına perspektif sağlamak bakımından bunlara kısaca temas edeceğiz.

ŞEHİRLEŞME VE METROPOLİTENLEŞME NEREYE KADAR GİDECEK VE NASIL BİR DESENDE KARAR KILACAKTIR

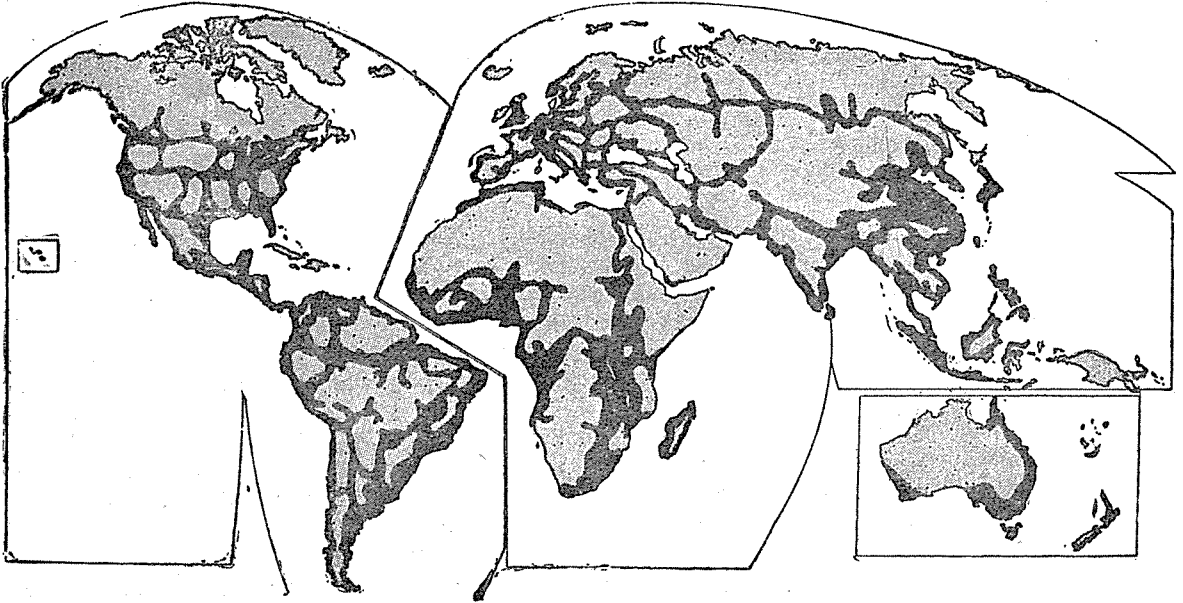
Görünene ve akla yakın olduğu için Doxiadis'in bu husustaki tahminlerini özetliyeceğiz. (8)

Dünya nüfusu 21 nci asır sonunda en az 15-20 en çok 100 milyar olacaktır. Ancak dünyanın 50 milyar üstünde bir nüfusu besleyebileceği şüphelidir. Bu sebeple akla yakın maksimum 50 milyardır. En az ve en çoğun ortalamasını alırsak 35 milyar eder. Dünyanın şimdiki şehirsiz olmayan nüfusu 2 milyar civarındadır. Bunda hiç bir artma bekleyemeyiz. Netice olarak 21 nci asrın sonunda 33

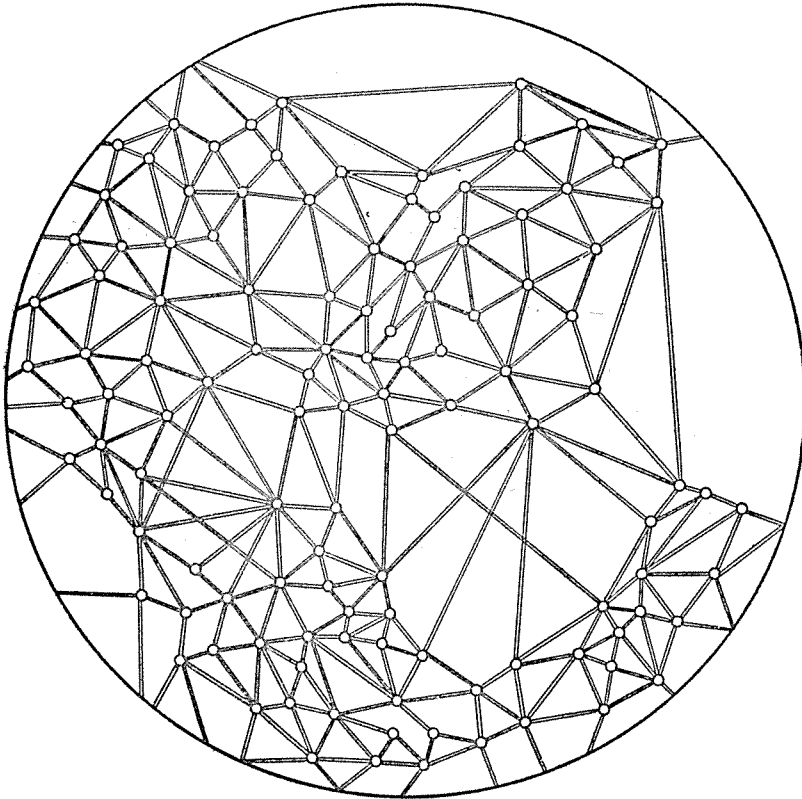
milyarlık, yani bugünkünün 33 misli bir şehirli nüfus öngörülebilir. (9) Bu en azından şimdikinin 33 misli bir şehirse alan demektir. Aslında iyi bilinen yoğunluk azalması temayülleri neticesi bu alan şimdikinin 60 yahut da 100 misli olacaktır. Böyle bir yersel büyüme şehirler arasındaki hemen bütün boş sahaları dolduracak, sonu gelmeyen, her yere dalbudak salmış bir dünya şehri (Ekumenopolis) ortaya çıkacak, mevcut önemli bütün şehirleri içine alacak, dinamik gelişme yolu ile bunların ve yeniden doğacak yerleşmelerin dışına taşacaktır.

Bütün önemli mevcut ve müstakbel şehirleri yutarak ovalar, büyük vadiler üzerinde ve - en önemli sınırlayıcı faktör su olduğu için okyanuslar, denizler büyük göller ve nehirler boyunca yayılacaktır. Dünya şehri başlıca iki devre geçirecektir. Birincisi, başlamış olan gelişmenin devam edeceği dinamik devir, ikinci ise fizikî gelişmenin duracağı statik devirdir. Sadece nüfus, ekonomi ve fonksiyonlardaki değişme ve gelişmeler için, küçük iç ayarlamalar gerekecektir. Dünya çapında bir ağ meydana getirecek olan bu sistem içinde bir merkezler hiyerarşisi kurulacak, bunlar bu günkü mahalleye tekabül eden en küçük merkezlerden onun üstündeki orta önemli merkezlere; onlardan zamanımızın 5-10 milyonlu metropoliten sahalarına, ve bunlardan da en yüksek seviyedeki nüfusları 100 lerce milyonu bulan merkezlere kadar uzanacaktır.

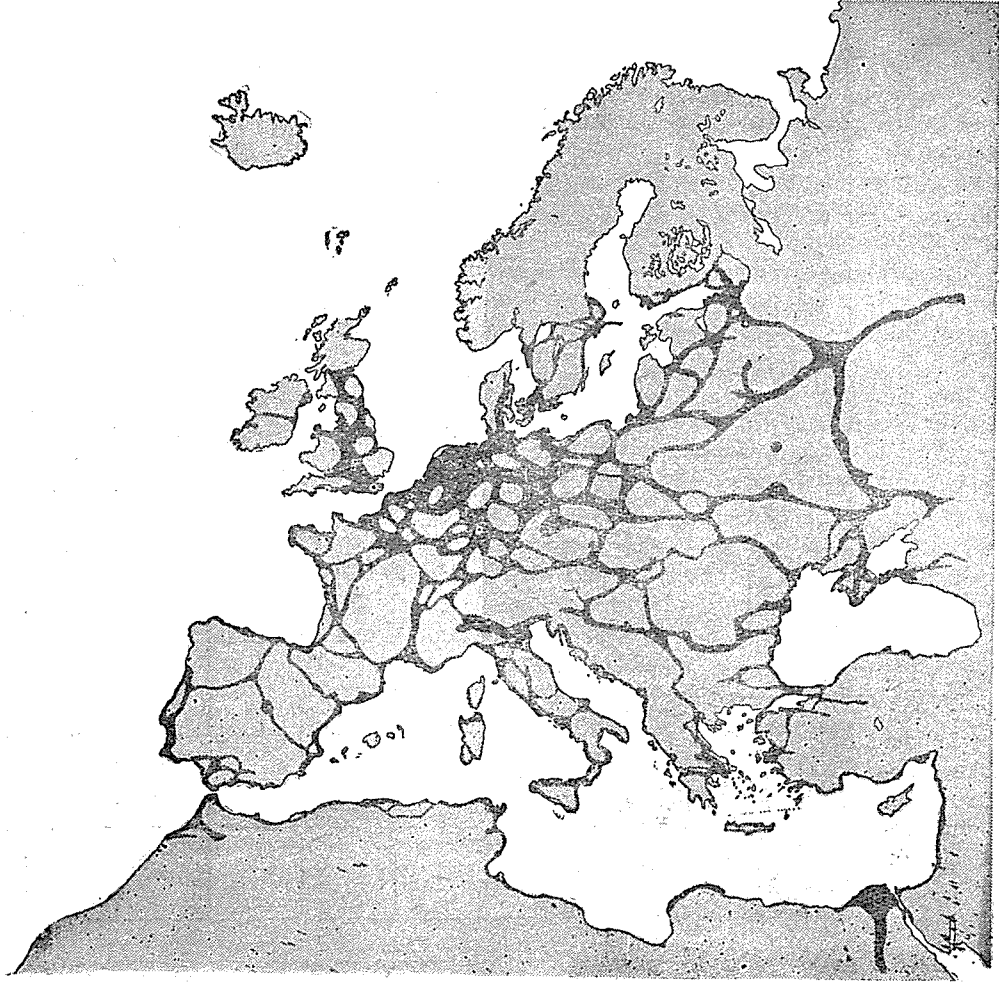
Bu, merkezler ana sistem içinde, değişik kademedeki sistemler meydana getirecektir. En yüksek kademedeki merkezler (sistemler) halen başlıca insan yığılmalarının bulunduğu yerlerde, en iyi iklim ve su kaynakları olan en büyük ovalarda olacaktır. Bunlar arasındaki bağlar tabii ulaşım yollarını takip edecek ayrıca bazı yer ve deniz altı, temasları ile bunlara paralel hava koridorları yoluyla olacaktır. Değişik seviyedeki merkezlerin fonksiyonları üzerinde burada durmayacağız.

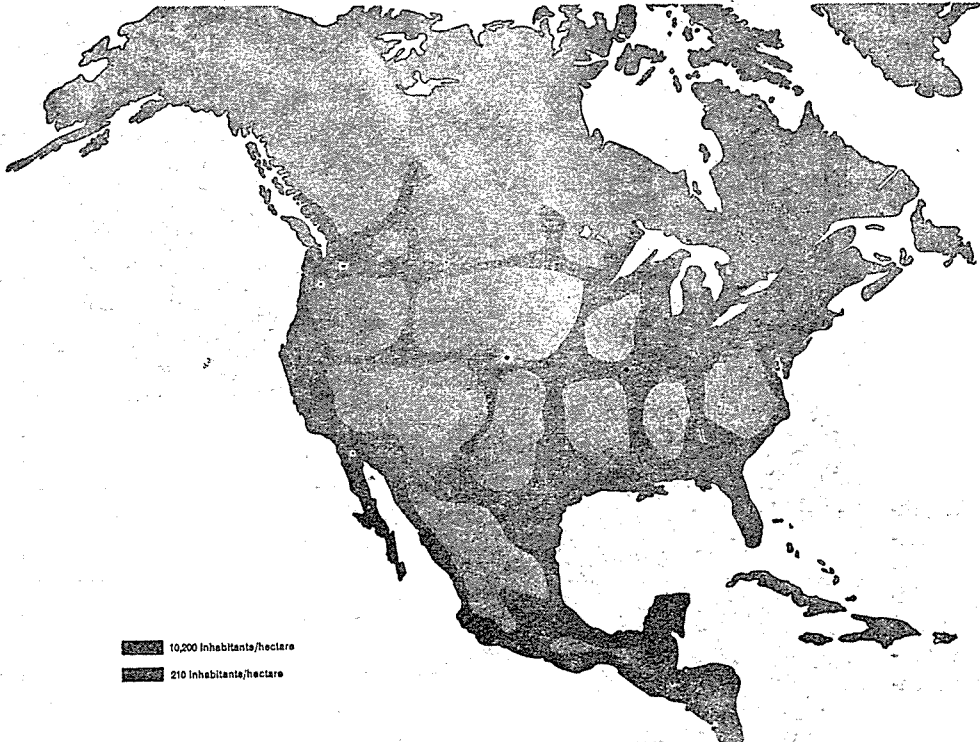
ŞEKİL: 1 — XXI Asrın sonunda, geçmişin ve geleceğin bütün şehirlerini içine alacak olan 35 milyar nüfuslu «Ekumenopolis»in dünyayı saran ağı. Şematik olarak makro ölçekte.

ŞEKİL: 2 — Geleceğin şehri; Dünya çapında bir sistem. Bu sistem değişik önemde yerleşme sahaları ile birbirine bağlı bir kaç kademede merkezlerden teşekkül edecektir.

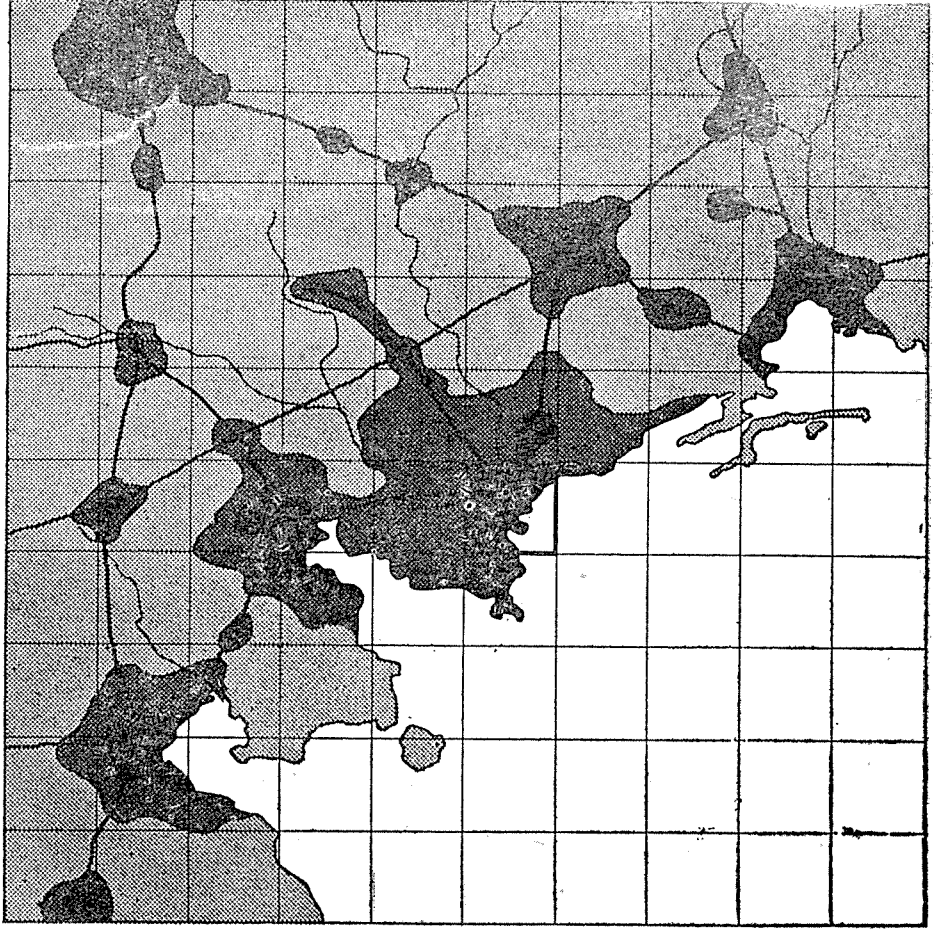

ŞEKİL: 3 — Ekumenopolis'in Avrupa'daki kısmı. Orta ölçekte

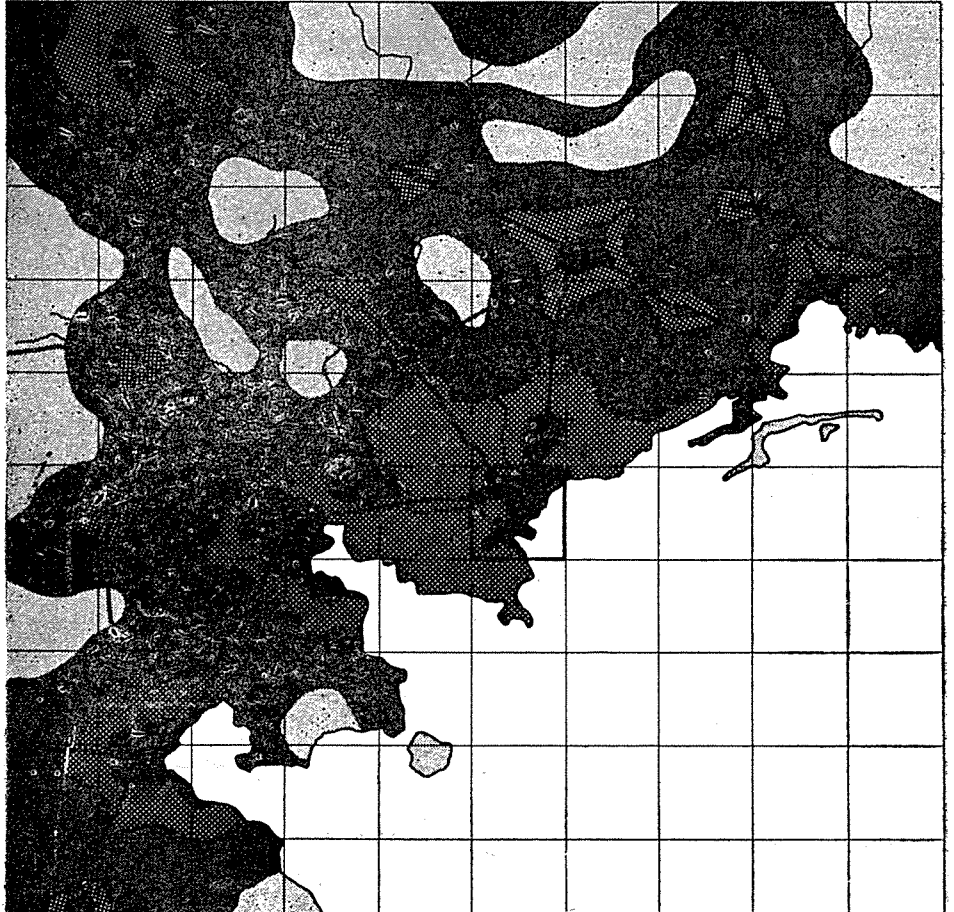

ŞEKİL: 4 — Ekumenopolis'in Kuzey Amerika'daki kısmı. Orta ölçekte

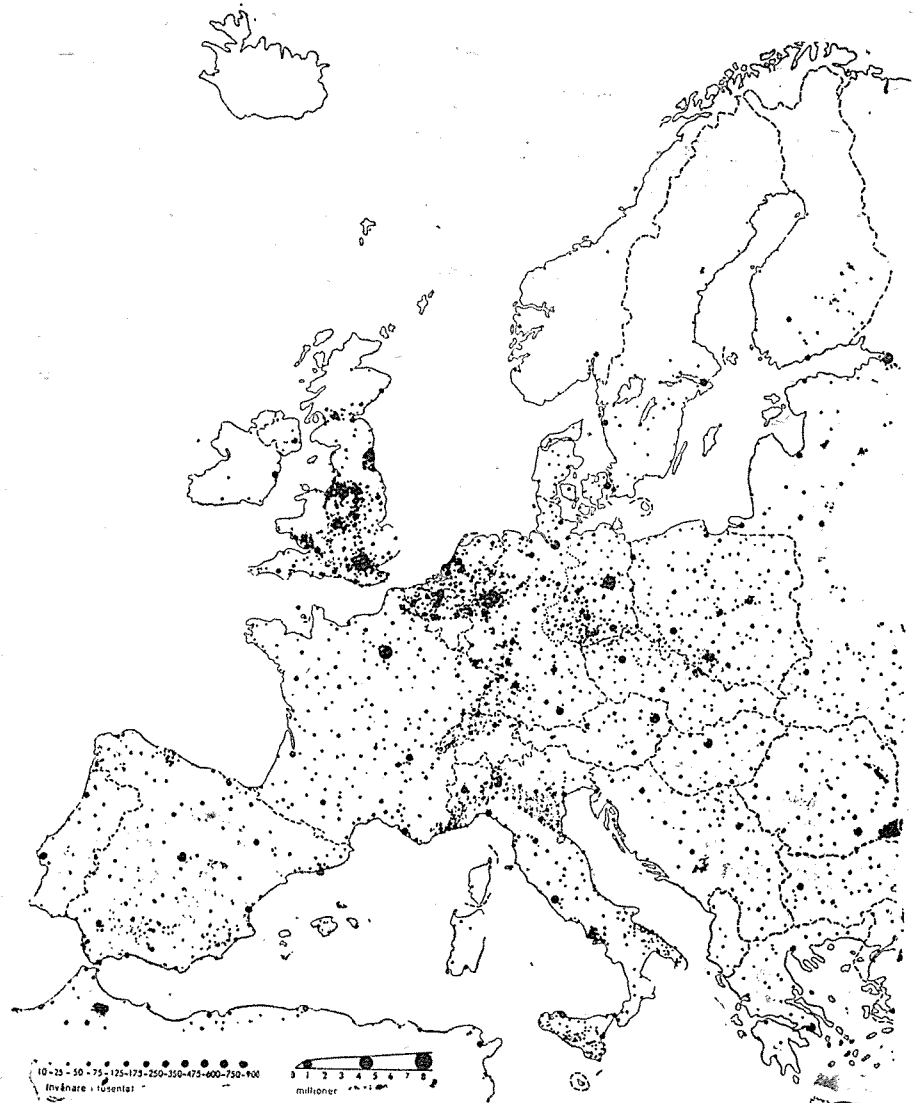
Şekil: 5 — Megalopolis :
Yeni bir devrin başlangıcı ve Ekumenopolis'ten önceki aşama şematik olarak

Şekil: 6 — Geleceğin şehri Ekumenopolis 2100 yılında şimdiki-
nin 33 misli nüfus ve 60 -
100 misli saha.

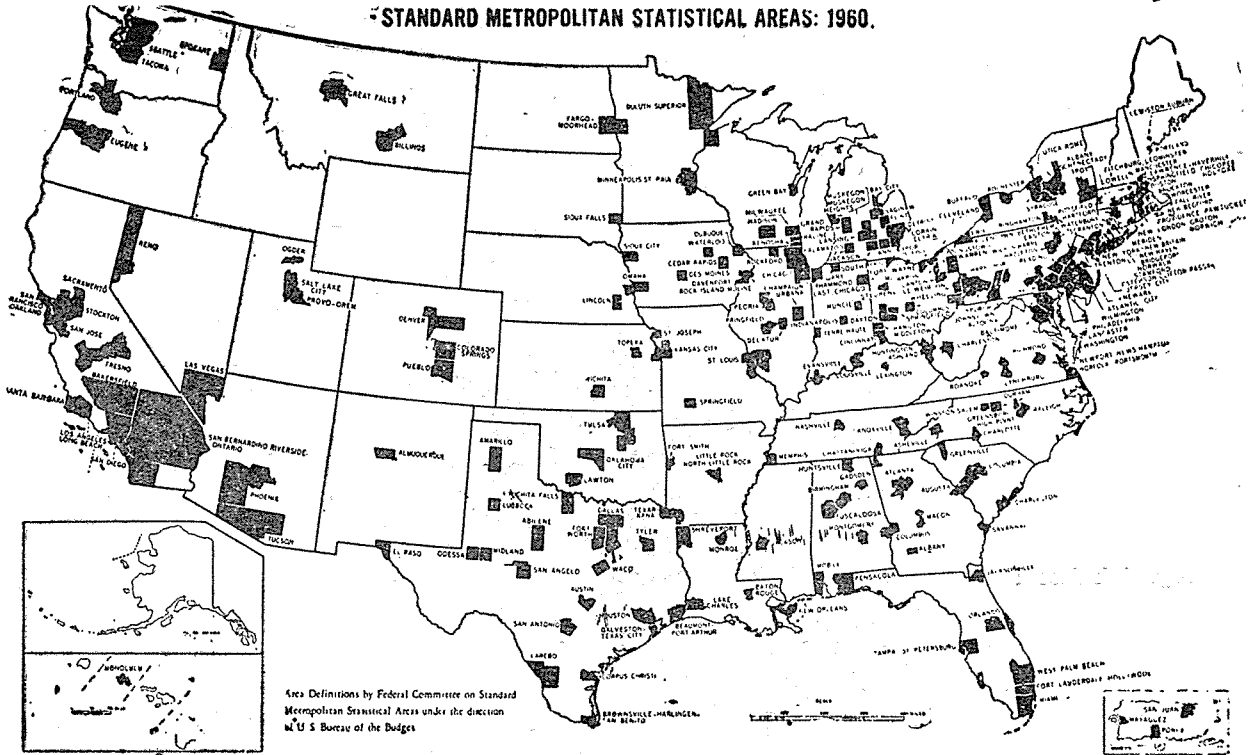

Şekil: 7 — Ekumenopolis'in Avrupa'daki kısmı o luş halinde. Avrupa 1965.

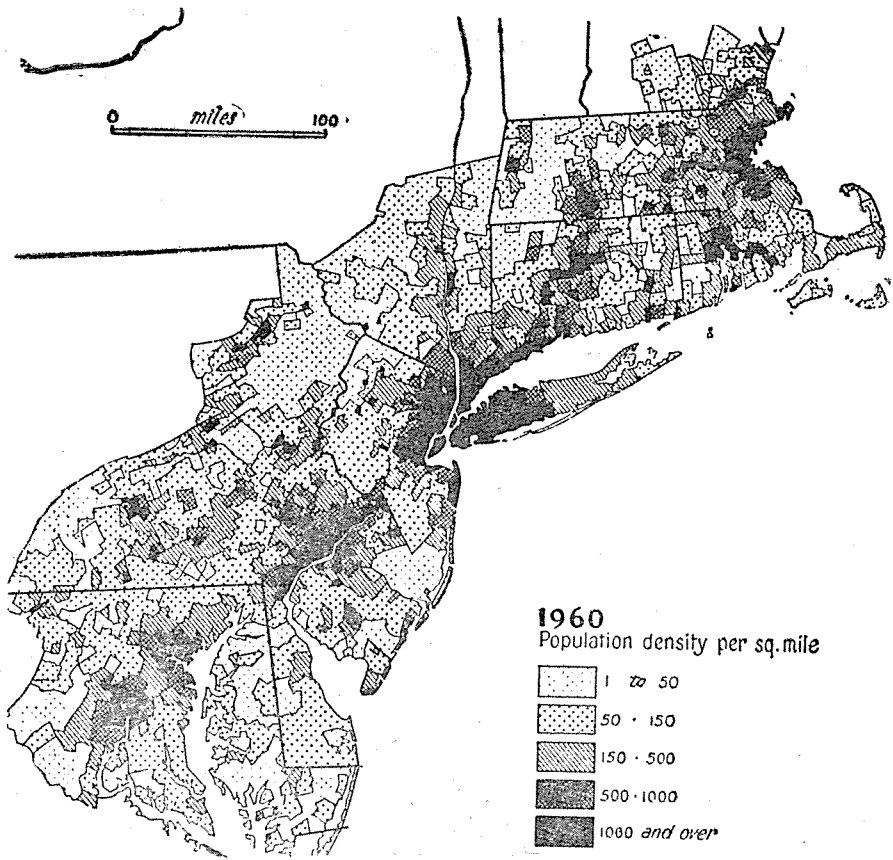

Şekil: 8 — Metropolitan alanlar - Amerika 1960.

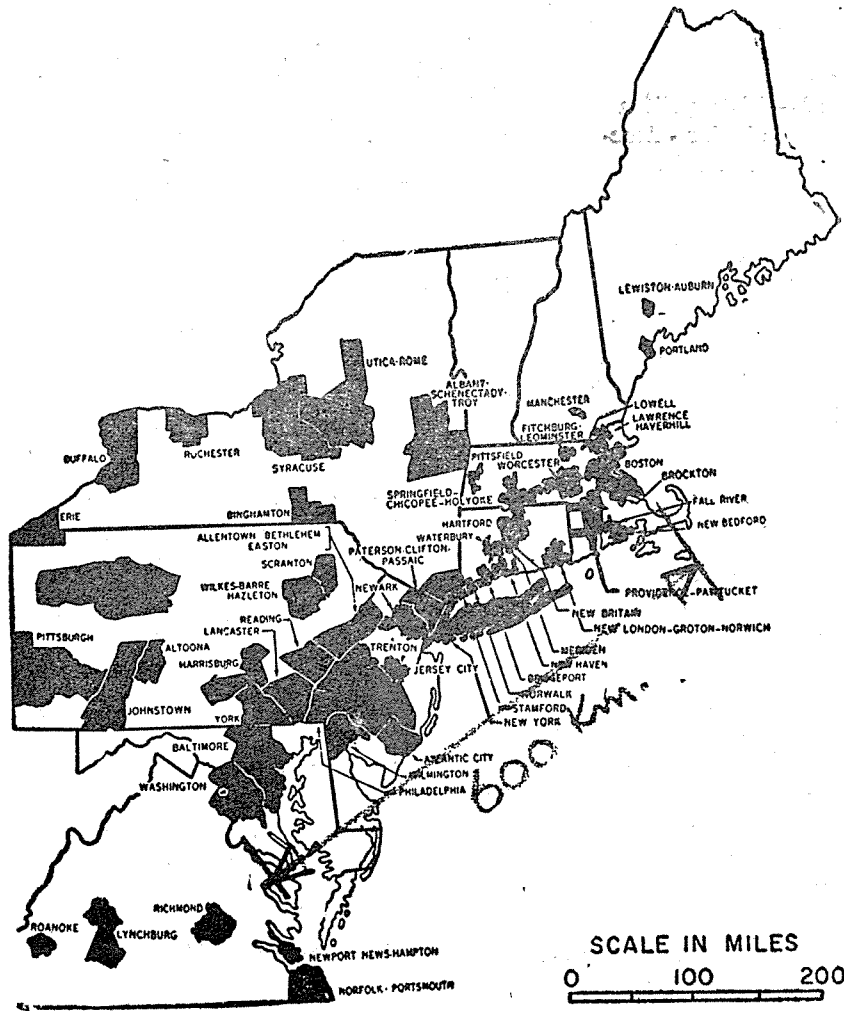
STANDARD METROPOLITAN STATISTICAL AREAS: 1960.

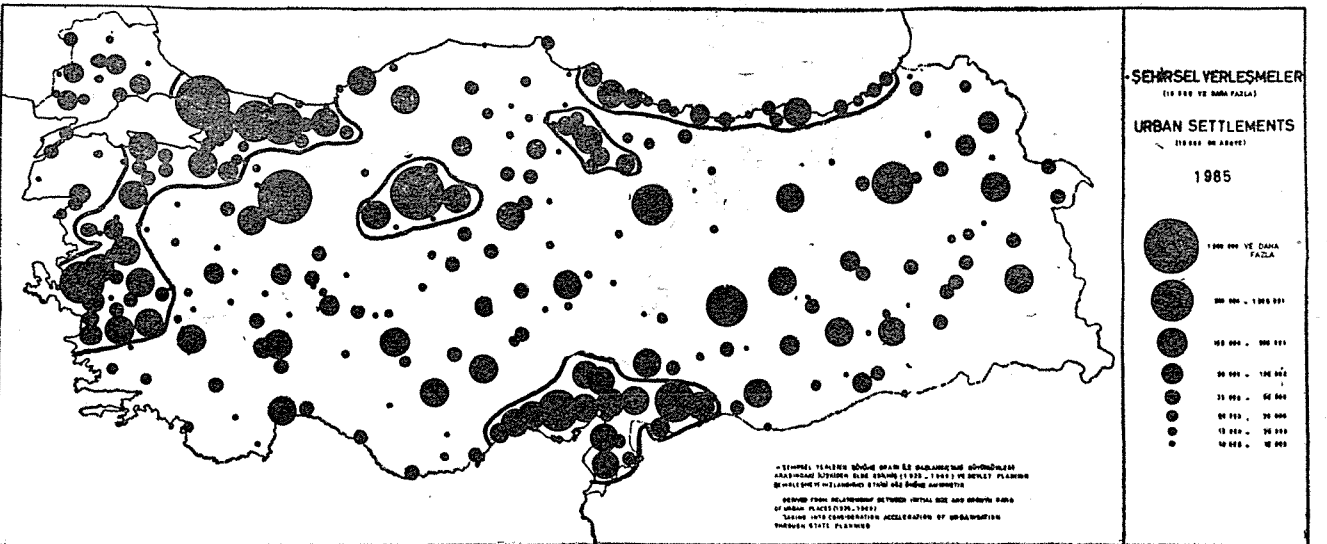
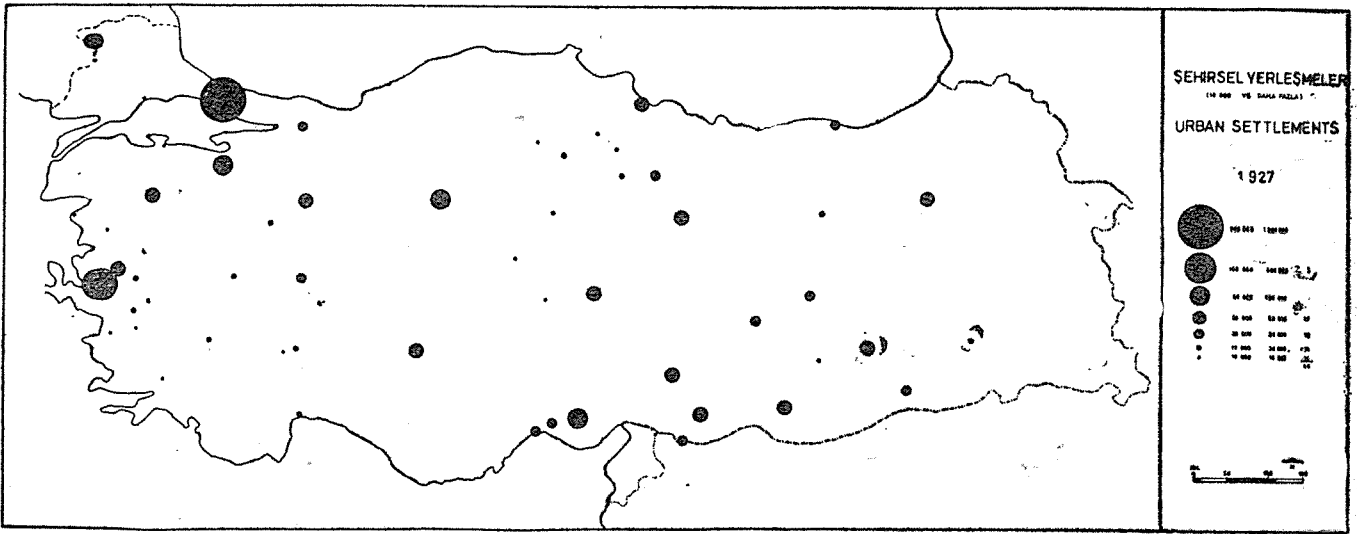
Şekil: 9 — Megalopolis
Amerika 1960

a) Metropolitan alanlar

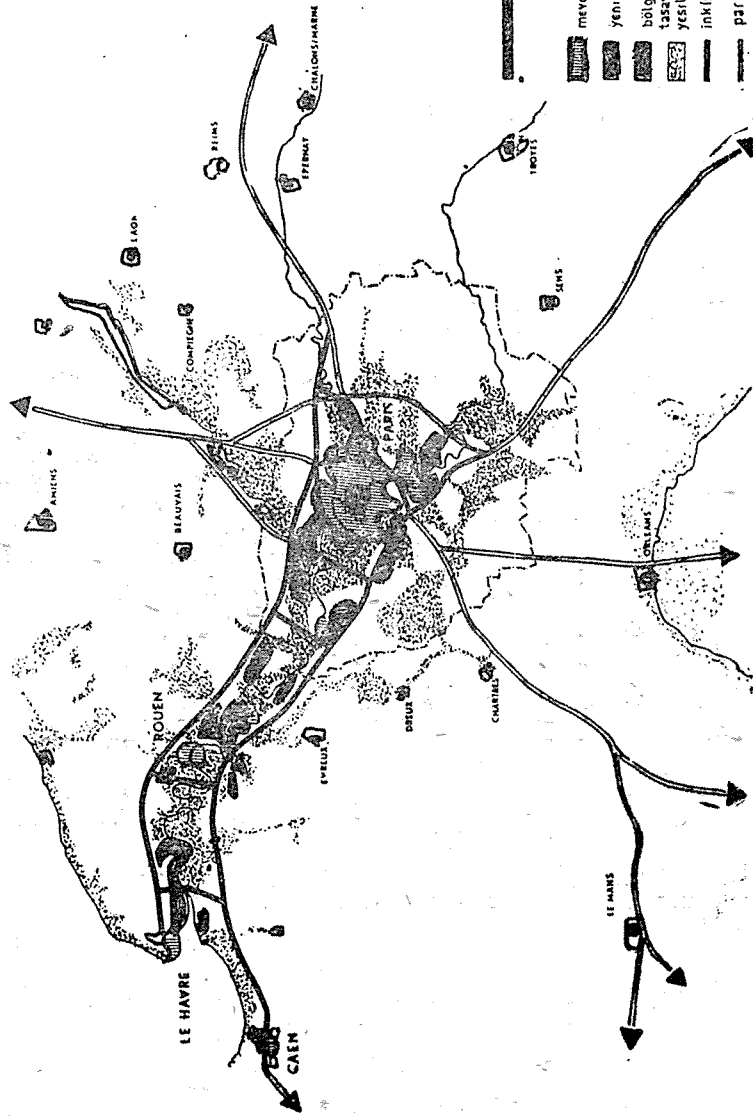

b) Yoğunluk deseni

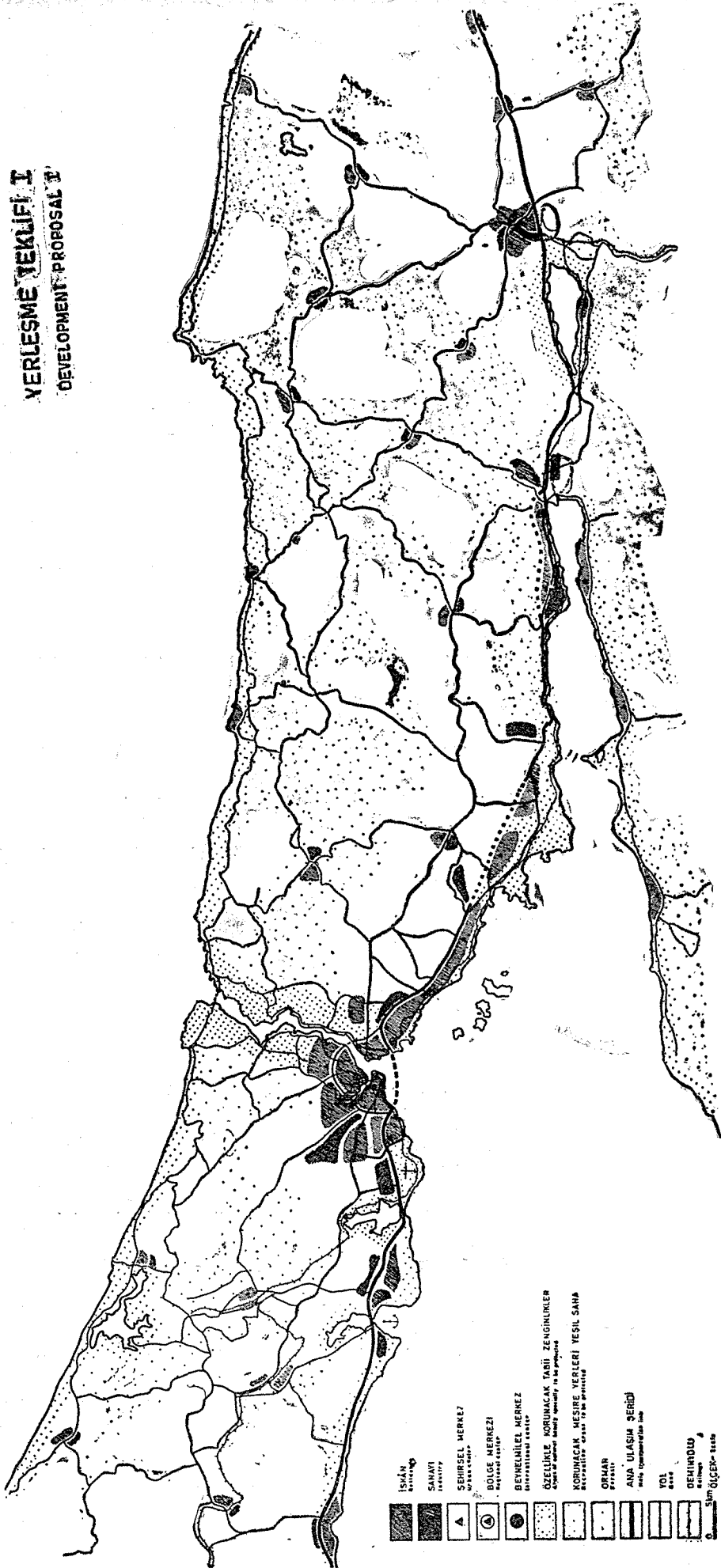
ŞEKİL: 10 — Türkiye'de şehirleşme, 1935-1985 ve Ekumenopolis'in başlangıcı

PARIS "HAVRE" LİMANINA DOĞRU,
SEINE NEHRİNİ TAKİBEN YEPYENİ
SİTELER KURULARAK LINEAİRE
ŞEKİLDE BÜYÜYECEKTİR.

ŞEKİL: 11 — Ekumenopolis Paris Bölgesi, 2000 - Plân

YERLEŞME TEKLİFİ I
DEVELOPMENT PROPOSAL I

ŞEKİL: 12 — Ekumenopolis İstanbul Bölgesi, 1980 - Plan.

Aşikârdır ki nüfusun % 90'ı şehirlerde yaşayan bir dünyada, gerek millî fizikî plan, gerek bölge planının ağırlık noktası şehirselsel bir bünye planlaması olacaktır. Kalkınma planlaması şimdiden bir çok yerde olduğu gibi modası geçmiş bir anlam olacaktır.

Şimdi geriye dönüp bu asrın sonunda, daha doğrusu, görebildiğimiz ve ufuk kabul ettiğimiz 1985'e dönelim. Bu sefer daha yakından ve sadece Türkiye'ye bakalım. Ekumenopolisin Türkiye kolu henüz kurulmaya başlamıştır. 1935 te dört, 1965 te 14 olan 100.000 den fazla nüfuslu metropolislerin sayısı 1985 te 53'e çıkmıştır.

Memleket nüfusunun % 59'u, bütün şehirli nüfusun ise % 92 si bu şehirlerde yaşamaktadır. (10)

	100.000 den fazla nüfuslu şehirler			500.000 den fazla nüfuslu şehirler		
	1935	1965	1985	1935	1965	1985
Sayı	4	14	53	1	2	21
Nüfus (Milyon)	1,2	4,7	30,6	0,7	2,7	23,4
Memleket Nüfusunun Yüzdesi	7,5	15,0	58,9	4,6	8,5	54,2
Şehirli Nüfusunun Yüzdesi	44,3	70,40	92,4	27,3	39,6	70,9

Kaynak: İmar ve İskân Bakanlığı, Bölge Planlama Dairesi

Bu rakamlar, metropoliten planlamaya verilmesi gereken önemi açıkça ortaya koymaktadır.

Diğer önemli bir hususta, gelecekte metropolis olacak, şimdiki orta, hattâ küçük şehirlerin, şimdiden, müstakbel görev ve ölçülerine hazırlanmaları gereğidir. Metropoliten planlamanın millî fizikî planlamadan beklediği en önemli katkılardan biri bu konuda olacaktır.

METROPOLİTEN PLANLAMANIN BAŞLICA ROLÜ

İlhan Tekeli, incelemesinde millî kalkınma, millî kalkınma planı, millî fizikî plan, sektöryel fizikî planlar, bölge planları ve metropoliten planlar arasındaki ilişki ve dayanışmalara temas etmişti. Metropoliten planlamanın bu bakımdan ana rolünü üç noktada toplayabiliriz.

1. Dünya ve memleket nüfusunun gittikçe büyüyen bir nisbeti bu çeşit şehirselsel sahalarda yaşıyor, yaşayacak. Bunlara faaliyetlerini verimli bir şekilde kolaylık ve zevkle yürütebilecekleri, arzu edilir bir sosyo - ekonomik ve fizikî çevre sağlamak zorundayız. Bu ise hem yapıcı hem de kontrol edici planlama faaliyetleri ile gerçekleştirilebilir. Bu meyanda, hedefleri «bazı piyasa hareketlerine müdahale ederek serbest münferit kararları, sosyal hedeflerin elde edilmesini sağlayacak şekilde etkilemek» olan politikaları tespit ve uygulamak gerekecektir.

2. Bütün memleket ve metropoliten dışı sahaların ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamaları iki taraflı bağlarla metropolislere dayanmaktadır ve dayanmaya

devam edecektir. Büyük bir şehir kendisini çevreleyen bölgeyi organize etmek eğilimindedir. Bu meyanda hinterlandı ile sıkı ilişkiler kurup onu beyni, veya lideri içine topladığı beşerî ve malî kapital, bilgi, ihtisas ve akıllılık sayesinde organize edecek, sosyo - ekonomik entegrasyonunu sağlayacaktır. Metropolis, bu görevi başaracak olgunluğa en kısa bir zamanda ulaştırmak, ve görevini verimli bir şekilde yerine getirmesi için gerekli zemini hazırlamak şuurlu ve rasyonel müdahalelerle, yani planlama ve programlama ile mümkündür.

3. Yığılma (aglomerasyon) sebebiyle büyük olan ekonomik güçleri sayesinde, millî ve bölgesel ekonomiye katkıları geniş olabilir. Millî fizikî planlama kadar metropolitenin kendini planlaması bu katkıda optimumu sağlayacaktır. Başka bir deyişle, metropoliten planlar, millî ekonomik, ve sektörel fizikî planların hedeflerine ulaşmakta yardımcı âletler olacaktır. Metropolitenler arası tercihler, yer, büyüklük ve büyüme hızı, fonksiyonlar, v.b. yönlerden, millî fizikî planlama veya bölge planlama konusudur. Genel olarak biz bununla meşgul olmayacağız ancak bu tercihlerin nelerden ibaret olduğuna işaret edip, bunları dış veriler olarak «metropolitenin kendisini planlama» sistemine en uygun şekilde enjekte etmenin yollarını arayacağız.

MILLÎ FİZİKÎ PLANIN METROPOLİTEN PLANINA KATKI VE ETKİSİ Metropoliten üstü seviyelerde üretilip metropoliten planlama sistemine dış veri olarak intikal edecek kararlar aşağıdaki üç stratejik konu çerçevesinde düşünülebilir.

1. Dünyada, içinde bulunduğumuz milletler arası bölgede ve Türkiye'de ufuk senesi için - meselâ 1985 - Metropolitenin muhtemel geleceği: Nereelerde, hangi büyüklükte, fonksiyonları,
2. Millî sosyo - politiko ekonomik seviye ve organizasyon ile politik düzen, doktrin ve hedefler, bunlarla tutarlı, «millî mekânın genel organizasyonu».
3. Bu mekân organizasyonunu gerçekleştirecek iktisadî, malî, idarî, hukukî, v.b. kararlar.

Bu kararları şu dördü sistem içinde toplayabiliriz :

A) Metropoliten gelişmeyi, millî fizikî planı gerçekleştirecek bir âlet olarak benimseyen devletin metropoliten ekonomik faaliyetlere bir iş firması gibi katılması. Yürürlükte olan karma ekonomi düzeni buna imkân vermektedir. Bu çeşit katkının ölçüsü, bir taraftan metropolitenin ekonomik, malî ve teknolojik seviyesine, diğer taraftan iktidarın benimsediği doktrine bağlı olacaktır. Bu şöyle bir model içinde ifade edilebilir.

ŞEKİL : 13

Minimum İştirak		Ekonomik güç seviyesi	Mali organizasyon seviyesi	Teknolojik seviye	Seviyeler ortalaması
		0 — Max.	0 — Max.	0 — Max.	0 — Max.
	Kapitalist doktrin				
	Karma Ekonomi Pragmatist	(1967 de iktidarın doktrin kontinumundaki yeri - bir kabul)			
DOKTRİN ↓	Karma				
	Ekonomi				
	Devletçi				
	Demokratik				
	Sosyalist				
Maximum İştirak					

Bu modele göre teorik olarak kapitalist bir hükümet, iktisadî, teknolojik, v.b. seviyesi yüksek metropoliten sahalarda hiç bir iktisadî teşebbüste bulunmayacak, buna mukabil seviyesi düşük olanlarda bazı teşebbüslere girişecektir. Sosyalist hükümet ise seviyesi yüksek olanlarda dahi bir miktar iktisadî teşebbüste bulunacaktır. Kısacası karma ekonomide, metropoliten planlama, millî fizikî planlamadan devletin metropolis içinde girişeceği, hattâ metropolis dışında fakat onun ekonomisine yakın etkisi olacak iktisadî teşebbüsleri önceden tespit etmesini isteyecek, kendi kararlarını bu kararlara bağılı olarak verecektir. (11)

Aşıkardır ki iktidara geçme şansını haiz partileri arasında büyük doktrin farkı olan memleketlerde, devletin gelecek onbeş yirmi sene içinde yapacağı iktisadî teşebbüsleri kararlaştırmak ve bunların etkilerini tahmin etmek imkânsızdır. Memleketimizde uzunca bir müddet iktidarın pragmatik ve devletçi karma ekonomi doktrinler arasında kalacağını kabul edersek, daha uzun vadeli kararlar verme yoluna gidilebileceği sonucuna varırız.

B — Millî fizikî planın ikinci katkısı, devletin metropolis içindeki şahıslarla, özel ve devlet sektörlerinin iktisadî vesair faaliyetlerini teşvik edici, kolaylaştırıcı, verimlerini arttırıcı metropolis içi ve dışı büyük alt yapı yatırımlarını ve bazı temel hizmetlerini kararlaştırması ve bunlar için tahsislerde bulunması olacaktır. Bu hususda devletçe sağlanacak imkânlar hem sahanın büyüme hızına tesir edecek, hem de metropolisin sınırlı kaynaklarını tahsis etme şeklini ayrıca orta ve küçük alt yapı planlamasını etkileyecektir. Bu konu, su getirme, liman tesisleri büyük köprüler, demiryolları ve istasyonları gibi aşıkâr önemli tesislere inhisar etmeyecektir. Millî fizik planın getirdiği mekân organizasyonuna ulaşmak için sahanın ana yol şebekesini inşa ve yeraltı ve üstü trenleri ve otobüsleriyle enteğre bir ulaşım sisteminin kurulmasına katkıda bulunacaktır.

Devlet böyle alanlarda su getirme ve dağıtımını ile kanalizasyon şebekelerini ele alacaktır. Nitekim İstanbul ve Ankara'nın bu çeşit alt yapılarını devlet ele almış ve bu maksat için bir milyara yakın bir para ayırmıştır. Devlet ayrıca mesken ve

şehri yenileme faaliyetlerine, organize sanayi bölgelerinin kurulmasına, metropolis içi ve civarı rekreasyon sistemi kurulmasına malî yardımda bulunacaktır. Özet olarak millî fizikî plan çizdiği fizikî organizasyonu gerçekleştirmek üzere her metropolise gerekli alt yapı ve hizmetlerini sağlayabilmeleri için gerekli tahsis tespit edecektir.

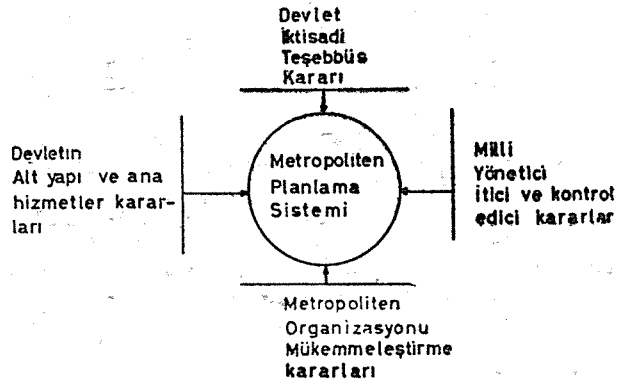
Bu konudaki tahsiste doktrinin rolü olmamak gerek. Metropolisler millî fizikî plana göre ve alt yapı sorunları, malî kapasiteleri, fizikî yapı, fonksiyon ve teknolojik seviye özelliklerinin gerektirdiği şekilde yardım göreceklerdir. Tahsis şöyle bir süreç neticesi tespit olunabilir.

Millî fizikî her metropolis için hedef büyüme hızını ve plan devresi bitimindeki büyüklüğünü tespit etmiştir. Ayrıca bu büyüklükle bağlantılı olarak iktisadî faaliyet ölçülerini tespit etmiştir. Her sahada hedef istihdam ve nüfus fonksiyonu olarak alt yapı ve hizmetler hesaplanır. Metropolisin kendi imkânları, mevcut alt yapı, ve özellikler tespit edilerek yukardaki hesaplarda ayarlamalar yapılır. Agregata tahsis metropolislere ihtiyaç kat sayılarına göre dağıtılır. (12) (13) C) Metropolisle ilgili üçüncü kararlar sistemi millî fizikî plan çerçevesinde firmaların teşebbüs ve yerleşmelerine tesir edici malî hukukî ve idarî, yönlendirici ve itici veya önleyici kontrol sistemi ile millî, bölgesel, il seviyesinde tespit edilecek politikalar vesairesidir. Meselâ, kredilerin coğrafî ve faaliyet sahalarına göre dağılımını millî fizikî planın hedeflerine göre ayarlamak, önemli özel sektör kollarını, bilhassa yabancı yatırımları müsaadeye bağlamak v.b. Bu kararlar serisi sosyo - politik organizasyon ve seviyeye ve genel hukukî yapıya bağlıdır. Doktrinin rolü müsaade konusunda bahis konusu olursa da planlı ekonomiyi benimsemiş bir memleket için bu kaçınılmaz bir tutumdur.

Özet olarak millî fizikî planın, arzu ettiği mekân organizasyonunu sağlamak üzere bir millî idarî, malî hukukî ve saire kontrol teşvik ve aydınlatma sistemi kurulmalıdır.

D) Millî fizikî planın diğer bir katkısı da metropoliten organizasyonun mükemmelleştirilmesine imkân verici ve kolaylaştırıcı, hukukî, idarî ve sair aletler sisteminin, kurulması ve ayarlamaların yapılmasını sağlamaktır. Diğer bir deyişle millî fizikî plan metropolise hem kendi gelişme işlerlik verimlilik ve düzenliliğini hem hinterlandına iyi hizmet etmesini ve onu organize etmesini sağlamak, hem de millî ekonomi ve sosyal hedeflere katkıda bulunmak üzere organizasyonun mükemmelleştirmesi hususunda yardım etmesi gerekir. Bu bir taraftan metropolitenlerin idarî örgütlenmesi ve malî kaynaklarının gelişmesi için kanunî yolların açılması, diğer taraftan şumullü bir sosyal organizasyon ve müesseseleşme için başlatıcı ve yol gösterici faaliyetlere girişilmesidir. Bu konu esas itibariyle bir idarî organizasyon sistem ve seviyesi sorunudur. Doktrinden müstakildir.

DIYAGRAM 1- ÜST SEVİYE PLÂNLAMALARDAN METROPOLİTEN PLÂNLAMAYA NAKLEDİLEN BASLIÇA VERİ GURUPLARI

Şema dörtlü katkının metropoliten planlama sistemine etkisini belirtiyor. Burada kararlar ve planlar hiyerarşisi konusunu bir tarafa bırakacağız. Çünkü icasında metropoliten seviyedeki bir karar, millî veya bölge seviyesindeki bir karardan önce gelip o kararı üretecektir. Aşağıdaki diyagramlarda belirtildiği gibi, metropoliten planlamadan hemen başlangıçta şumullü bir veriler çerçevesi istemeye lüzum yoktur. Ayrıca millî seviyede verilecek bir çok kararın neler olacağı ancak metropoliten planlamanın muayyen safhalarında belli olacaktır. Hattâ yarışan bölge planlarına benzer yarışan metropoliten planlar yaklaşımı da mümkündür. Aslında bu yaklaşımın tercih edilmesi için sebepler vardır. Cumberland'in (14) geliştirdiği bir model, genel olarak benimsenen başlıca metropoliten hedefler arasında tutarlık konusunda bazı gerçekleri ortaya çıkarmıştır. Meselâ çevresel denge, yani iyi bir fizikî yaşama çevresi hedefi, sadece genel iktisadî gelişme veya daha çok istihdamı hedef ittihaz eden bir görüşle tutarlı değildir. Bu sebeple metropolis kendi yağı ile kavrulursa, ya sektörler ve sosyo-ekonomik guruplar arasında seçme yapıp, istenmeyenleri (yani Metropolis bakımından düşük fayda maliyet oranı olanlarla, düşük gelirli) saha dışında bırakmak için tedbirler alacak, yahutta, insan başına gelir ve hizmetlerde düşmeye razı olacaktır. Millî fizikî plan müessesesi kurulduğu takdirde ise, Metropolis bu seçme problemini bu müesseseye götürüp onunla pazarlığa girişecektir. Fizikî planlama bazan metropolise istemeyenleri kabul etmesi için tazminat şeklinde yardımda bulunmayı bazan da bunları başka yerlere kanalize etmeyi kârlı bulacaktır. İngiltere'deki yeni şehirler biraz da böyle bir hespla inşa edilmiştir. Tabii millî fizikî plan için üçüncü bir seçme de, metropolisi hem istemeyenleri, kabule zorlamak hem de ona gerekli ölçüde yardımda bulunmamaktadır. Yani, metropoliten hizmetlerin çevresel standartlarının düşük seviyede kalmasını, hattâ daha da düşmesini millî kaynakların kullanılmasında öncelik gereğiyle, kaçınılmaz bir iktisadî durum olarak kabul edebilir.

Bu yaklaşımda önemli olan, metropolitenleşme için yapılacak agrega tahsislerin, metropolisler arasında yapılacak dağıtımında, onlardan her biri ile, getirdikleri planların millî ekonomi bakımından kârlılık oranlarına dayanarak pazarlık yoluna gidilmesidir.

Ancak bu usul, diğer yaklaşıma nazaran çok daha kuvvetli bir metropoliten idare ve onun bünyesine iyice bağlı bir planlama teşkilâtına ihtiyaç gösterecektir. Geliştirdiğimiz teşkilât şeması bu yöndedir. Kanımızca bilhassa bu ilişki gerek millî fizikî planlama ve gerekse metropoliten planlama biçimlerine tesir ederek bu iki planlama faaliyetini başlayıp biten işler yerine paralel yürüyen prosesler olarak ele almak ihtiyacını ortaya çıkartacaktır.

METROPOLITEN PLANLAMA SİSTEMİ VE DEĞİŞİK SAFHALARINDA MİLLİ FİZİKİ PLANLAMADAN ALDIĞI VE ONA VERDİĞİ VERİLER

Teklif edilecek metropoliten planlama sistemi ülkenin teknolojik seviyesi ve müesseseler düzeni ile sosyal organizasyondaki esnekliğinin imkân verdiği düzen ve müessese ayarlamaları çerçevesinde olmalıdır. Bu arada bilhassa millî fizikî plan müessesesinin kurulacağı ve Tekeli'nin belirttiği planlamalar manzumesinin bir arada çalışması prensibinin benimseneceği var sayılmıştır.

Bilindiği gibi metropoliten saha çok kompleks bir yapıya sahip olup, içindeki sayısız faaliyet ve kuvvetler birbirini etkiler. Yakın zamanlara kadar bu karşılıklı etkileri tespit etmek için gerekli analiz tekniklerine sahip değildik. Planlamamız da genel olarak ölçmeye dayanmayan bir faaliyet idi. Bugün sistematik ve metodik çalışma yoluyla ve geliştirilmiş analiz - planlama teknikleriyle hem ölçme hem de bunlara dayanan planlama yapmak imkânına sahibiz. Büyük şehir planlamasının son on senede geçirdiği değişim ve gelişim, bu sahanın bilimsel kimliğini son derece kuvvetlendirmiştir. Saha şimdi matematik, ekonomi, sosyoloji ve elektronik hesap teknolojisi sahalardaki gelişmelerden faydalanarak kendine yeni bir çalışma sistemi kurma çabasıdadır. Bu gelişmelere ayak uyduran memleketlerde harıl harıl bir yeniden düzenleme faaliyetine girişilmiştir.

Başlıca metropoliten sahalar elektronik hesap teknolojisine ve matematik vesair metropoliten modellere dayanan planlama sistemleri içinde çalışmaya ve bu sistemlere uygun teşkilâtlar kurmaya başlamışlardır. Ayrıca politik ve tutucu alışkanlıklar bertaraf edilir edilmez metropoliten idare bünyesine örülmüş teşkilâtlar kurma yoluna gidilmektedir.

Hemen yukarda açıkladığımız hususlar da dikkate alınarak, teklif edilen metropoliten planlama sistemi şu prensipler ve kabuller çerçevesinde geliştirilmiştir.

- a) Gerekli olan şumullü metropoliten planlamalardır. Bundan maksat sistemde fizikî planlama sahasına ilâveten onunla bağlantılı ve onu tamamlayıcı diğer tip metropoliten seviye planlama ve programlama sahaslarına yer verilecektir.
- b) Türkiye ekonomik ve teknolojik seviye bakımından sıçrama safhasına ulaşmıştır. Genel seviye imalât ve inşaat sanayii ile ulaşım sanayiinde ileri teknolojilere nisbeten kolay geçmeye müsaittir. Artık yeni her konuda basit teknolojiye başlamaya lüzum kalmamıştır. Diğer planlamalar her sahada ileri teknolojiyi gerçekleştireceklerdir.
- c) Yürürlükte olan parlamenter demokrasi ile temel hukuk nizamı devam edecektir. Millî iktisadî planlama ve bölge planlama müesseseleri gelişerek resmî ve özel sektör karar, program, ve icraatını daha kuvvetle etkileyecek, plan hedeflerini ve programları gerçekleştirme nispeti yükselecektir. Diğer müesseselerde sayısal artma ve seviye yükselmesi sağlamak üzere gerekli ayarlamaları yapmak mümkün olacaktır.
- d) Millî iktisadî planlama ve bölge planlamaya ilâveten millî fizikî planlama, sektörel fizikî planlama, metropoliten planlama müesseseleri kurulacak ve bütün planlamalar bütün ülke mekânın organize etmek için iş birliği yapacaklardır.
- e) Metropoliten planlama sistemi diğer planlamalarla işbirliği yapacak onlardan veri alıp onlara veri verecektir. Fakat onlardan müstakil bir faaliyet sistemidir.
- f) Türkiye gerek metropoliten planlama ve gerekse elektronik hesap teknolojisi bakımından oldukça geridir. Bununla beraber programlı bir çalışmayla bu teknolojileri çok kısa bir zamanda benimseyebilecek genel seviyededir. Böyle bir programın malî portesi büyük olabilir. Ancak, pozitif ilim yoluna kesin giriş ancak bu sayede olacak bilhassa doğru kararlarla sağlanacak büyük tasarruflar, programa yapılacak harcamaların çok üstünde olacaktır.

Esasen yukarda da belirttiğimiz gibi artık metropoliten elektronik beyin kullanmadan rasyonel olarak kontrolü ve organizasyonunun imkânsız olduğu

teslim edilmiştir. Diğer alternatif, işi piyasa kuvvetlerine bırakıp tüm neticenin rasyonel olacağını ümit etmektir.

- g) Metropoliten planlama faaliyetlerini yürütecek iyi organize edilmiş ve yeterli elemanlarla techiz edilmiş bir planlama teşkilâtı kurulacaktır. Hem bu teşkilât hem de hazırlayacağı programlar devletten ve diğer planlamalardan yardım görecektir. Teşkilâtı diğer planlamalara ve bütün seviyedeki idarelere bağlayan bir kanallar sistemi kurulacaktır.
- h) Metropoliten idareler kurulup planlama teşkilâtı onların bünyelerine sokulacak, idarî sistem içindeki planlama ve uygulamayı güçleştiren engeller kaldırılacaktır.

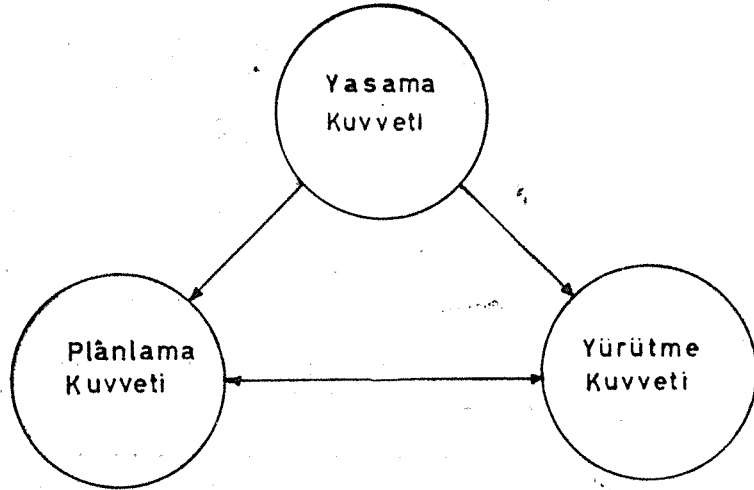
Bu incelemede en uygun veya mümkün Metropolitan idare şekli üzerinde durmayacağız. Bu konuda, bilhassa A.B.D. de yapılmış pek çok inceleme ve yayın vardır. Türkiye için en uygun idare ise kanımızca, planıcı, idareci, iktisatçı, hukukçu v.b. mütehassıslardan müteşekkil bir ekip tarafından etraflı olarak incelenecek bir konudur.

Bir bakıma, yukardakiler tam başarılı metropoliten planlama için şartlardır. Aşağıdaki diyagramlar, bahis konusu şumullü ve müstakil metropoliten planlama sistemini ve bu sistemin millî fizikî plan ve diğer planlamalarla olan iş birliği noktalarını belirtmektedir.

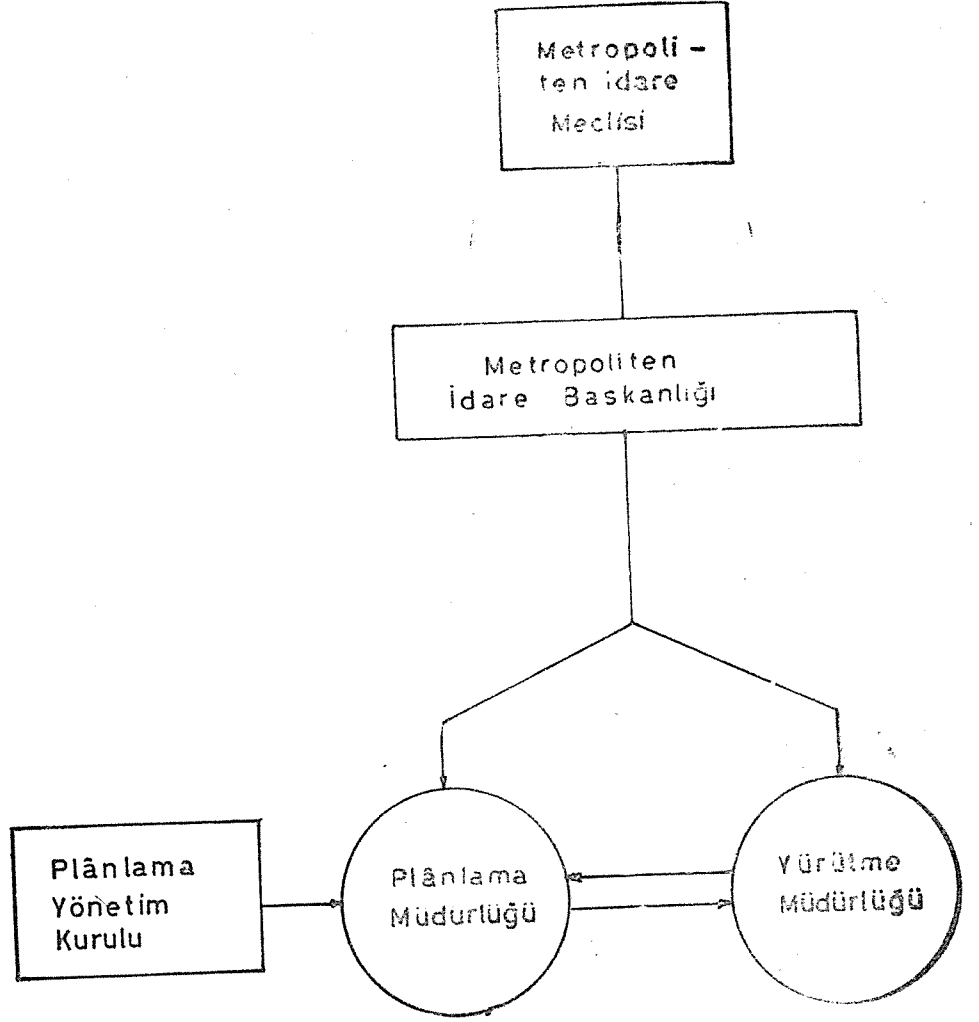
TASARLANAN ŞUMULLÜ METROPOLİTEN PLANLAMA SİSTEMİNİ UYGULAYACAK METROPOLİTEN PLANLAMA TEŞKİLATINA BİR ÖRNEK

Yukardaki sistemi uygulamak için kurulacak planlama örgütünün, şekli ne olursa olsun, bir metropoliten idareye bağlanması gerekecektir. Bu olmadıkça gerek planlama teşkilâtı, gerekse planlama faaliyetleri boşlukta kalacaktır. Şahının tümüne ve planlamasına bir sahip lâzımdır. Bilhassa yukarda, belirttiğimiz yarışan planlar yaklaşımında bu kaçınılmaz bir örgütlenmedir. (15)

Metropoliten idarenin kuvvetler ayrımı prensibine göre teşkilatlanması düşünülebilir. Kanımızca, planlama kendisini yasama, yargılama ve yürütme kuvvetleri yanında dördüncü bir kuvvet olarak kabul ettirme yolundadır. Türkiye'de metropolis seviyesinde yargılama kuvveti olmadığından hareket noktamız geri kalan üç kuvvet arasındaki bağlantıyı tespit etmektir.

Gerekli teşkilâtı ortaya çıkartmak üzere atacağımız ikinci adım, şemada kuvvetleri temsil eden organları tespit ve bunların devlet ve diğer müesseselerle ilişkilerini kurmaktır.

Burada gösterilen Planlama yönetim kurulu, üst seviye planlamalar temsilcileri ilgili idareler temsilcileri ve ilgili üniversite temsilcileri ile diğer mütchassıslardan teşekkül edebilir.

Teşkilâtın tespitinde üçüncü adım ise, yukardaki diyagramlarda belirtilen planlama sistemindeki alt sistemlere göre organları ayırdetme ve bunları bir birine bağlamaktır. Bu şekilde geliştirilmiş bir teşkilât şeması Ek II. de belirtilmiştir.

ÖZET VE SONUÇ :

Yakın bir gelecekte memleket nüfusunun büyük bir kısmı metropoliten alanlarda yaşayacaktır. Geriye kalanların da hayatları, gerek tarz ve gerekse seviye bakımından büyük ölçüde kendilerine en yakın metropolisin etki ve seviyesine bağlı olacaktır. Ayrıca metropolis bilgi, teknolojik seviye, insan ve kapital kaynakları sayesinde millî ekonominin tümünü etkileyebilecek kudrettedir. Son olarak, Metropollerde yığılmanın sağladığı dış ekonomiler ülkenin gelişmesindeki sarfedilecek gayretlerin tesirliliğini artıracaktır.

Metropolisin hem kendine, hem de çevresine ve millî ekonomiye beklenen hizmette bulunabilmesi, bir taraftan devletin millî hedeflere yöneltici etkileriyle teknik ve malî yardımına diğer taraftan, serbest piyasa kuvvetlerine müdahale edebilme imkânlarına ve bu müdahaleyi bilimli bir şekilde yapabilecek organizasyona ihtiyacı vardır. Burada piyasa kelimesini en geniş anlamında kullanıyoruz.

Bilime dayanmayan ve neticeleri önceden ölçülemeyen müdahaleler, hissedilen veya edilmeyen bir çok maddî ve manevî kayıplara sebep olabileceği gibi, tabii ilişki ve prosesleri hatalı bir şekilde etkiledikleri için, serbest piyasa düzenini de alt üst edip metropoliten yaşama ve ekonomisine menfi etkilerde bulunabilirler. Buna meydan vermemek için, metropolisin bünyesini etkileyecek, gerek devlet tarafından gelecek müdahale ve yardımlar ve gerekse metropolis idaresinin kendi her çeşit müdahalesini bir sisteme bağlamak ihtiyacı vardır. «Metropoliten araştırma - planlama sistemi» diyebileceğimiz bu sistem, ilgili sahada geliştirilmiş en ileri teknikleri kullanmaya imkân vermeli, hattâ onlar çerçevesinde düzenlenmelidir. Bilhassa tahminlerin ve etkilerin sayısal olarak ölçülmesinde yegâne kesin yol olan matematik modellere geniş yer verilmelidir.

Bu sistemi uygulayacak planlama teşkilâtı oldukça büyük, gerek organizasyon ve gerekse mütehassis elemanları bakımından şimdiye kadar alıştıklarımızdan çok farklı, ve metropoliten alan ve onun idaresiyle ilgili her çeşit planlamayı eline alabilecek yeterlikte olacaktır.

Teşkilât şekli ne olursa olsun, bir metropoliten idare bünyesi içinde fakat millî fizikî planlama ve sektörel planlamalardan mesul örgütlerin kuvvetli etkileri altında olacaktır.

Teşkilâtın en önemli müşaviri kuracağı «enformasyon sistemi» olacaktır. Her önemli karar, elektronik hesap merkezini de içine alan bu sistemden sağlanan bilgi ve kararın sistemce önceden hesaplanan etkileri nazarı itibare alınarak verilecektir.

Bu günün metropolisi için gerekli araştırma - planlama sisteminin tümünü büyük bir metropoliste yürütebilecek tam bir kadro, Türkiye'de şu anda yoktur. Ancak nüve bir kadro bulunabilir ve bir program içinde hareket edildiği takdirde birkaç sene içinde tüm kadro yetiştirilebilir.

Gerek sistemin gerekse teşkilâtın işleyebilmesi, idarî hukukî ve malî bazı manilerin kaldırılmasına bağlıdır. Bu yolda ilk adım metropoliten alanlarda şekli ne olursa olsun geçici metropoliten idareler kurup planlama örgütlenmesi ve faaliyetlerine geçmesidir.

Bundan sonra, sistem içinde ilerleyip, planlama faaliyetlerinin sonuncusu olan idarî reorganizasyona gelmek ve ona uygun metropoliten idareyi bütün ayrımları ile tespit etmektir.

İncelememizin gayesi böyle bir planlama sistemi ve ona uygun bir teşkilâtın nasıl olabileceğini bir örnekle belirtmektir. Yapacağımız başlıca tavsiye, çok önemli ve acil olan metropoliten planlama konusunda derhal eğilmek, fakat palyatif, aceleci, karar ve örgütlemelerden dikkatle kaçınmaktır.

İstanbul, İzmir, Ankara planlamaları yukarıdaki açıklama çerçevesinde «ayak üstü» deyebileceğimiz, kararlar neticesi, sık sık değişen yaklaşım ve teşkilâtlarla yürütülmüş, bugünkü trajik durum hasıl olmuştur.

EK — I METROPOLİTEN ARAŞTIRMA — PLANLAMA SİSTEMİ İLE İLGİLİ BİR ÖRNEK VE, AÇIKLAMA Geliştirdiğimiz araştırma - planlama sisteminde yer alan «Seviyeler - İmkânlar analizi alt sistemi» ile ilgili olarak kullanılabilecek, Perloff - Wingo modeli aşağıdadır.

Birinci kolon bütün üst seviyeleri - memleket, bölge, metropoliten etki alanı ve hinterlandı - içine almaktadır. İkinci kolon metropolün bir bütün olarak imkânları üzerinde durmakta üçüncü kolon ise metropol elemanlarının imkânlarını incelemektedir.

Bu modelin uygulanmasında takip edilecek yol, önce her kutudaki konu grubunun müstakil olarak incelemek, sonrada yatay olarak seviyeler ve düşey olarak imkânlar arasındaki ilişkileri kurmaktır.

Böylece bir bütün olarak üst seviye planlamalarla metropoliten planlamanın başlıca temas nokta ve yollarını tespit etmek mümkün olacaktır.

Ayrıca, uygulama neticesi test edilebilecek hedefler formüle edildiği gibi, hedefler yönünden sosyo - ekonomik analizler yapmaya yarayacak bir model için başlıca veriler sağlanmış olacaktır.

**METROPOLİTEN PLANLAMA VE GELİŞTİRME İÇİN
BİR İMKANLAR — SEVİYELER MODELİ**

	SEVİYELER		
	METROPOL ÜSTÜ	METROPOL TÜRÜ	METROPOL İÇİ
İNSAN KAYNAKLARI	Metropolisin büyüme ve gelişmesinde faktörler olarak, iş gücü kalitesi ve «tüketici gücü» İşçi göçlerinin rolü	Bölge insan gücü bütçesi ve aile faaliyetlerini mekân içindeki deseni	Çalışma ve yaşama çevrelerinin önemi ve ekonomik, sosyal ve fizikî faktörler arasında ilişki ve birbirleri üzerindeki etkileri
ÖZEL KAPİTAL	Bölgesel ekonomide ve gelirlerde gelişme için bölgeler arası sermaye akımı, sanayi yerleşmesi ve teknoloji	Bölgeyi inşa eden temel proses olarak yatırımın üretici tesislere akımı; bölgeyi şekillendirici olarak dış ekonomiler	Ekonomik faaliyetlerin yerleşme ve hizmet ihtiyaçlarını karşılamak bakımından, pazarların ve arazi kullanım politikalarının rolü
TABİİ KAYNAKLAR	Metropoliten ekonominin büyümesinde rolü olan maddî kaynaklar ve kolaylık sağlayıcı kaynaklar	Çevresel kaynaklar Toprak, hava su, arazi şekli ve metropolisin yaşanabilirliği	Bölgenin yaşanabilirliği bakımından mahalle ve semî ölçüsünde arazi, manzara kaynaklarını korumak ve geliştirmek
AMME KAPİTALI	Dış dünya ile bağlar olarak, bölgeler arası ulaşım ve kaynak geliştirme	Elzem esas elemanlar olarak santralize ve birbirine bağlı hizmet sistemi	Çoğaltıcı tesiri olan hizmetlerle maliyetlerin ve karşılığında sağlanan faydaların dağılımı
ORGANİZASYON	Müesseseseleşmiş enformasyon akımı ve bölgenin millî değişimlere ayak uydurması	Metropoliten gelişmede antegre edici faktörler olarak müessesese düzenleri	Hizmet seviyelerini kıymetlendirmek ve mahallî ihtiyaçları duyurmak için mahalle ve semtlerin organize edilmesi

Perloff ve Wingo, A.I.P... JOURNAL, May 1962, P. 73,

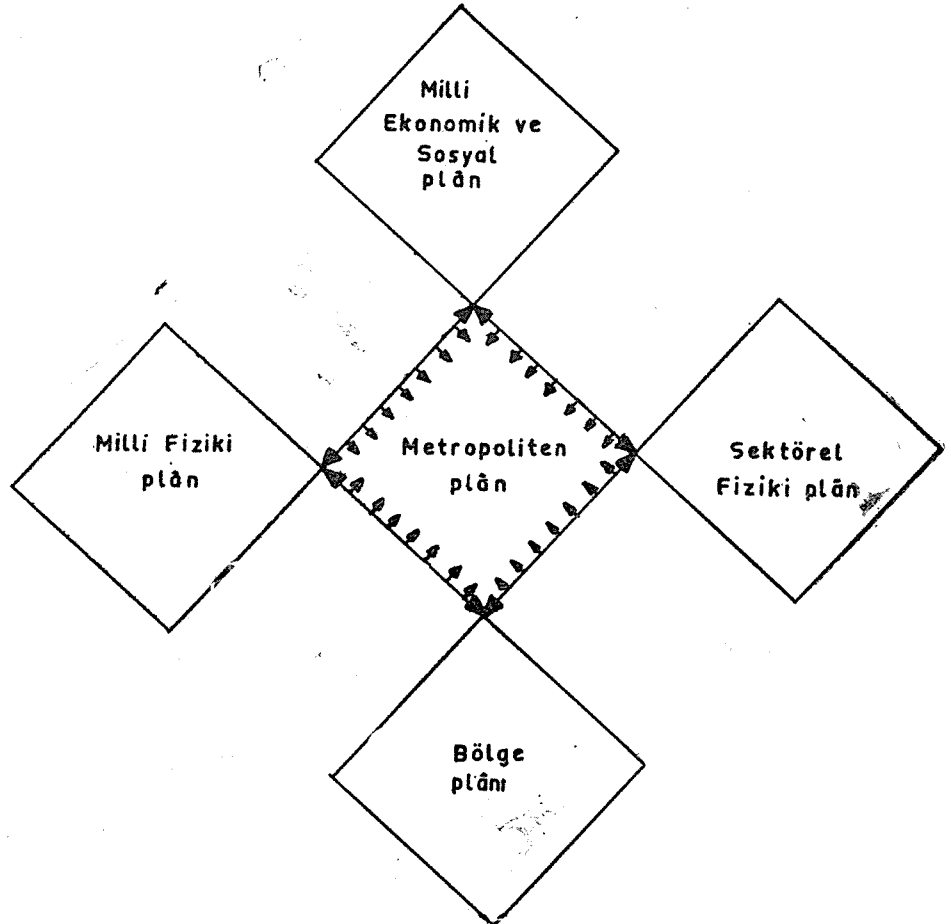
EK II — TÜRKİYE’DE UYGULANABİLİR BİR METROPOLİTEN PLÂNLAMA TEŞKİLÂTI ÖRNEĞİ

Bu sebeple her metropolün ya başlangıçta, idareci, iktisatçı, plancı, hukukçu yönelem araştırmacısı (OPERATIONS RESEARCH), elektronik hesap uzmanı gibi mütehassıslardan müteşekkil bir ekip tarafından en uygun örgütlemeyi tespiti, yahutta aşağıdaki şemaya göre bir nüve teşkilât kurup, yukarıdakine benzer bir ekipten de faydalanarak, teşkilâtın geleceğini tespit etmektir.

Burada şemanın sadece esas metinde açıklanmamış olan kısım ve özellikleri üzerinde duracağız.

Şemanın üst sol tarafında görülen «Plânlama İstişare Kurulu», özel ve resmî sektörler mütehassısları ile bunlara bağlı olmayan mütehassıslardan müteşekkil sadece istişari görevi olan bir kuruldur.

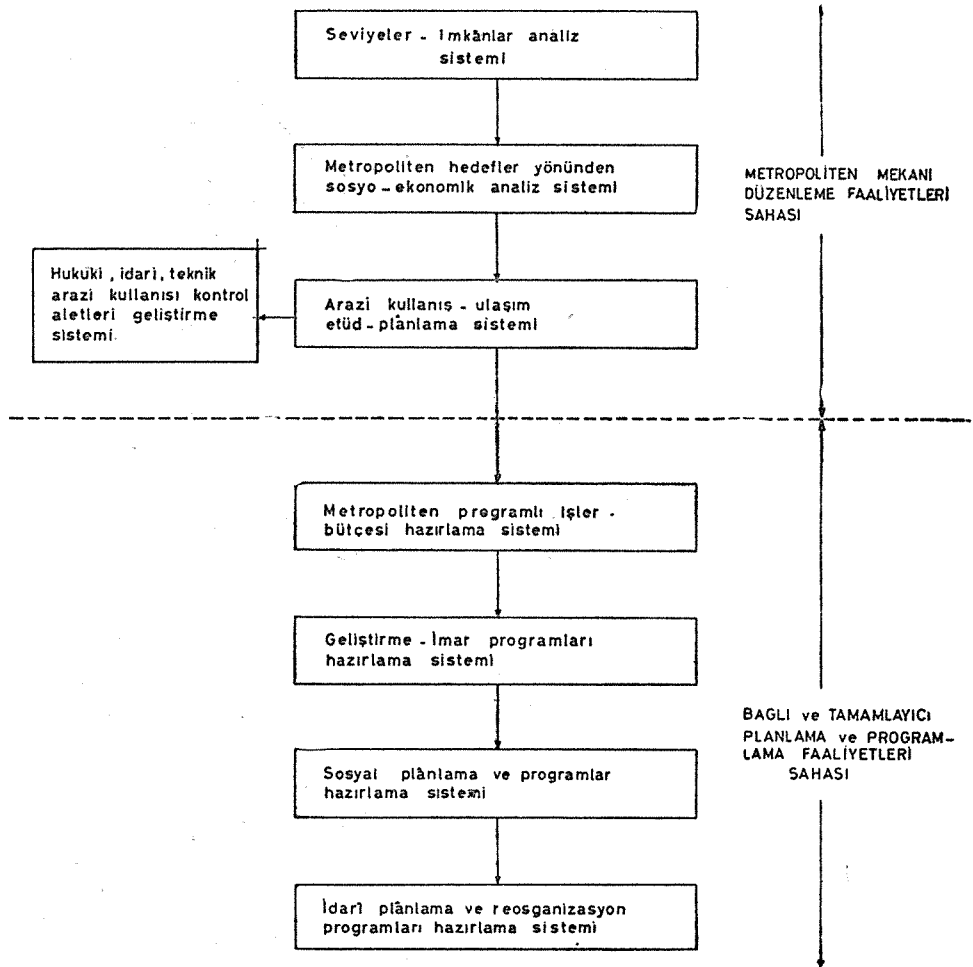
DİYAGRAM 2. METROPOLİTEN PLÂNLAMANIN ÜST SEVİYE PLÂNLAMALARA GÖRE YERİ

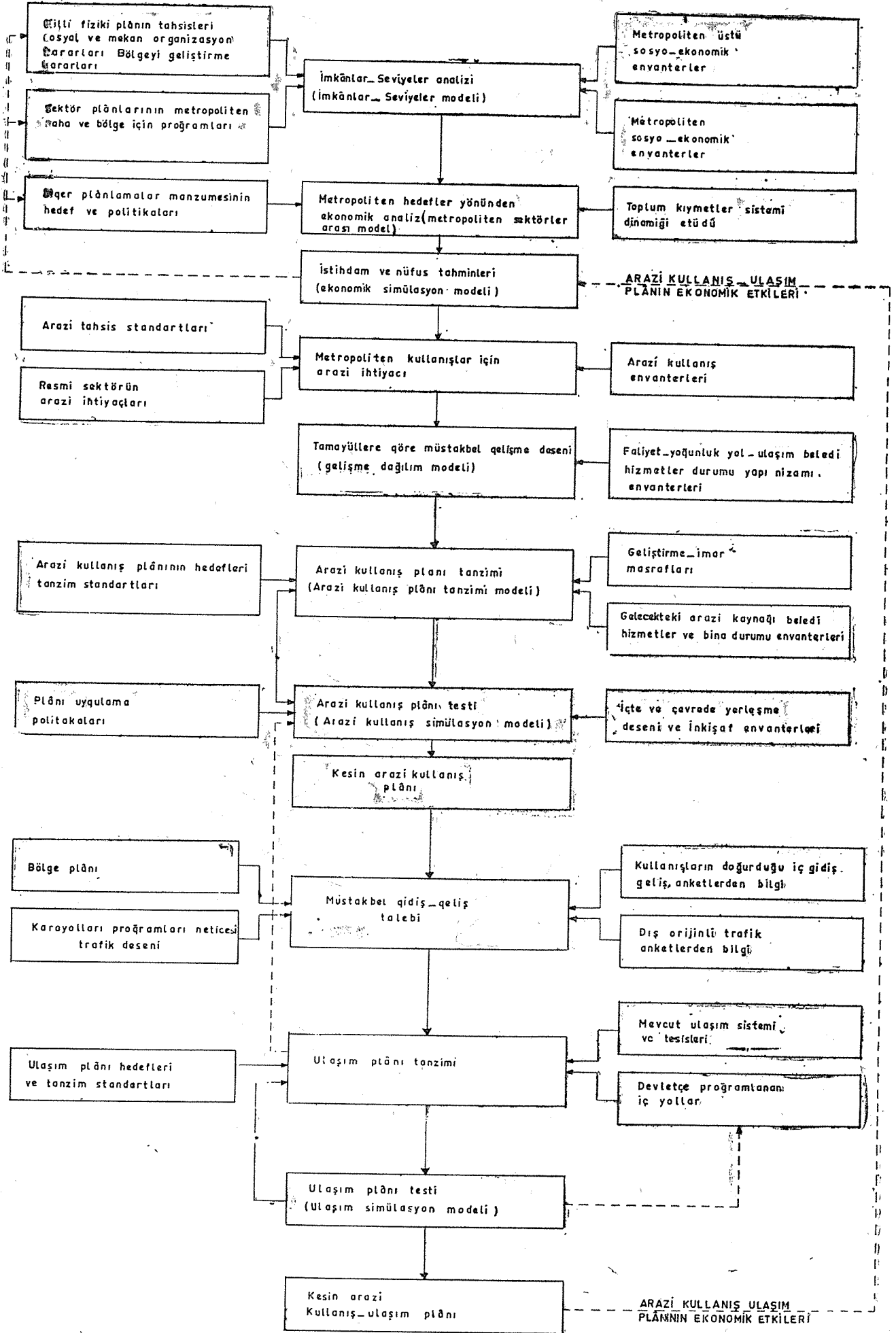
Metropoliten idare şubelerinin (veya belediyelerin) başlıca görevleri : yürütme ve hizmetleri sağlama; mahallî bazı fizikî ve sosyal tercihler yapma; toplum kalkınması faaliyetlerini ve sosyal programları organize etme ve yürütme, uygulama kontrolü, ruhsat, iskan müsaadesi verme ve benzeri faaliyetlerde bulunma, bir de mahallî menfaatleri metropoliten seviyede savunmadır. Planlama yürütme kurulu, teşkilâtın üst kademe eleman ve müşavirlerinden müteşekkil bir örgüttür. Araştırma, planlama ve programlama işlerinin çeşitli genişlik ve kapsamda projeler şeklinde yürütüleceği kabul edilmiş ve bunlar projeler kanadında toplanmıştır. Bu kanattaki yuvarlaklardan her biri bir büro veya kısım olarak düşünülebilir. Gelişme seyri ve kaynaklara bağlı olarak bu büroların sayısı değişecektir. Başlangıçta görevler guruplanarak büro sayısı beş - altıya indirilebilir. Zamanla görev ayrılmaları ve şemada belirtilmeyen yeni önemli görevlere yer verilmesi bu büroların sayısını gerektiği kadar arttırabilir. Her büroda, nüve olarak bir kaç eleman bulunacak, büronun ele aldığı proje sayı ve maliyetine göre gerekli eleman iş gücü bankasınca temin edilecektir.

Hizmetler kanadı projeler kanadının verimli çalışması için gerekli her çeşit imkânı hazırlayacaktır. Burada önemli nokta hizmet büroları ile proje idarelerinin doğrudan doğruya temaslarda bulunarak verimlilik sağlanmasıdır.

DIYAGRAM 3- SUMULLU METROPOLİTEN PLÂNLAMA TUM SİSTEMİ

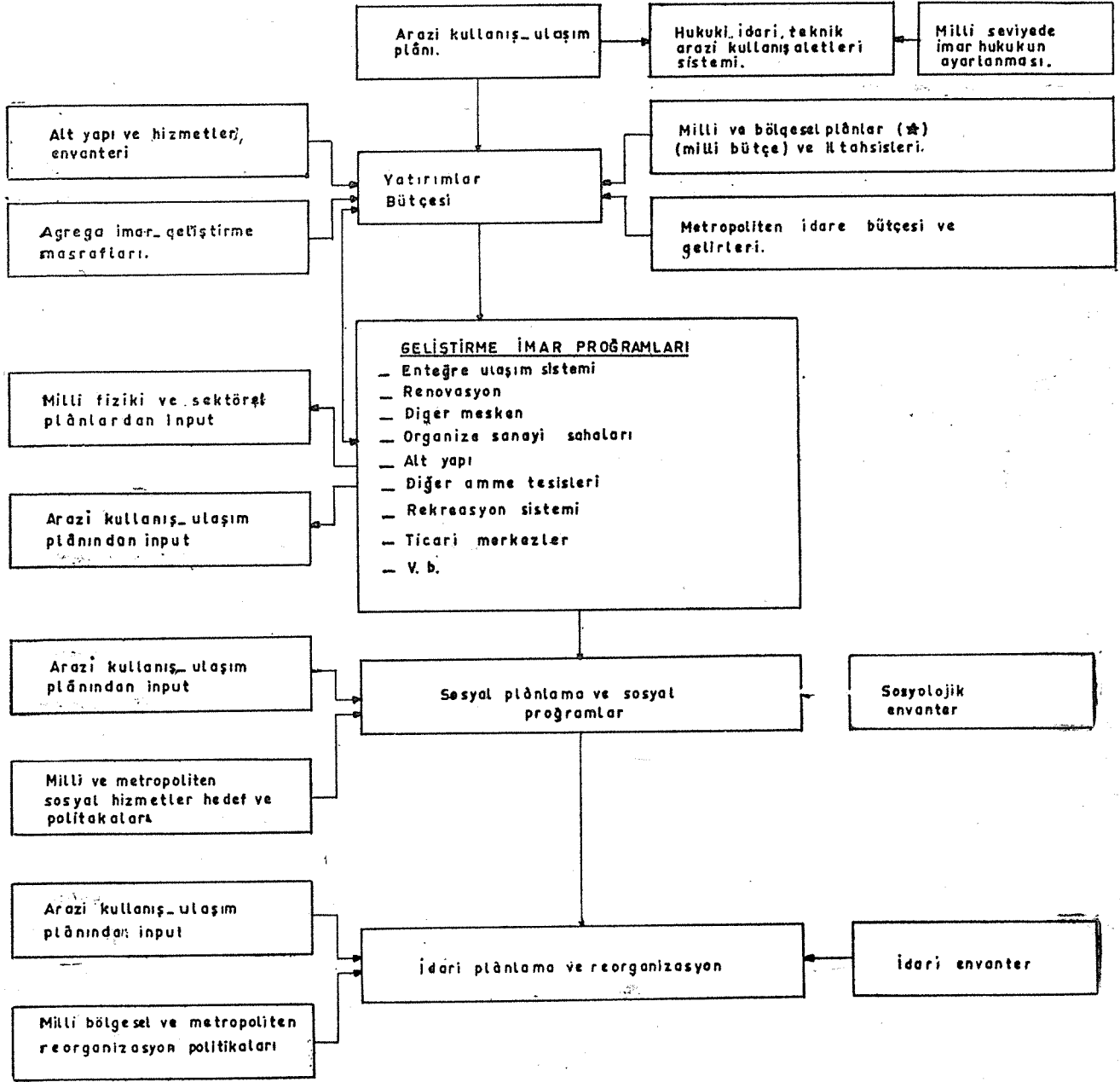

DIYAGRAM 4 - ARAZİ KULLANIŞ-ULAŞIM ETÜD-PLANLAMA SİSTEMİ
(MEKANİ DÜZENLEME FALİYETLERİ SAHASI)

(*) Schlager modelinden ilâvelerle adapta edilmiştir.
A.I.R Journal May, 1965, P. 105

DIYAGRAM 5_ FİZİKİ PLÂNA BAĞLI VE ONU TAMAMLAYICI PLÂNLAMA VE PROGRAMLAMA ŞEMASI.

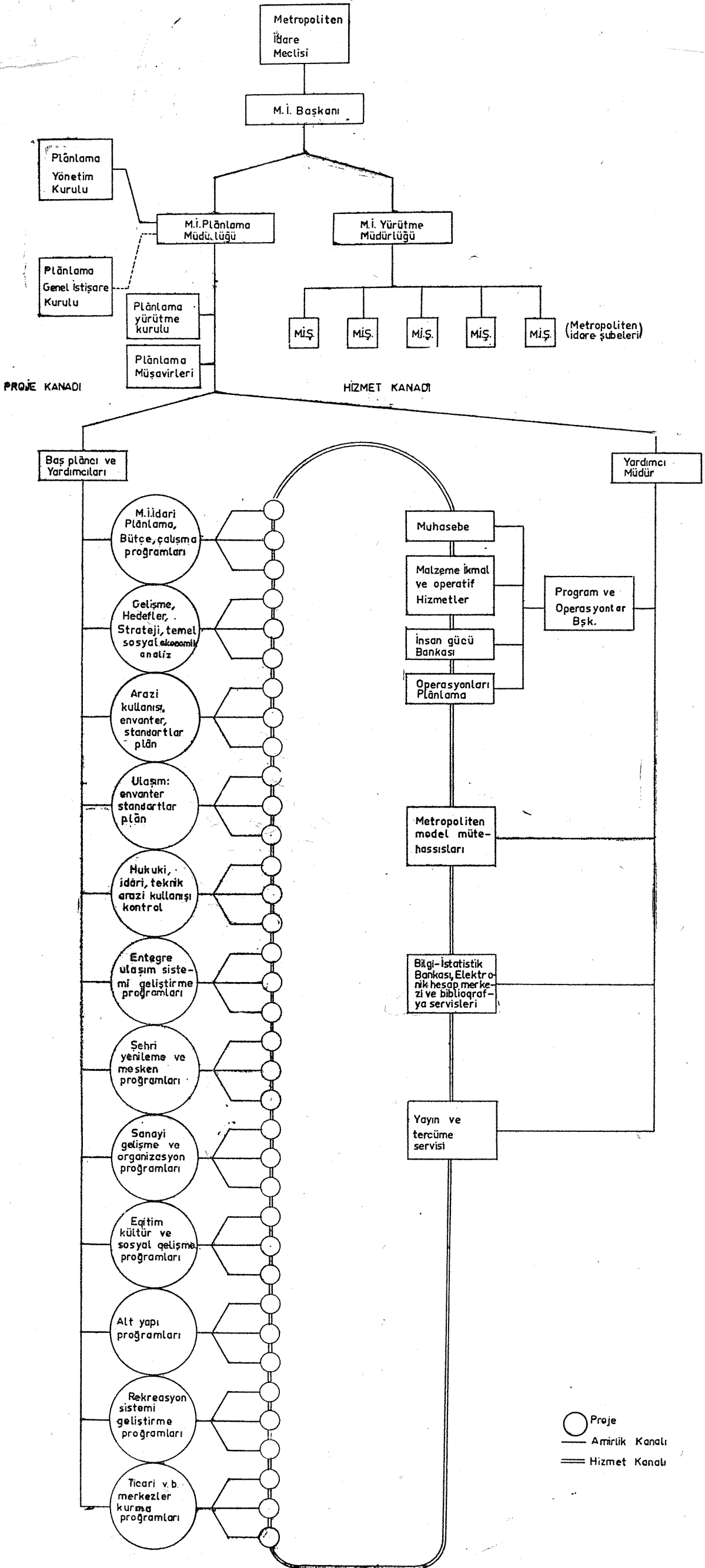

(★) Ekonomik, fiziki, sektörel

NOTLAR :

- (1) Metropolitenizm ve onun gelişmesi ile ilgili başlıca yayınlar için bak: DUNCAN, OTIS DUDLEY ve diğerleri 1960, **Metropolis and the Region**, Si 561 - 575 (Bibliografya) ayrıca: Bollens, John C. ve Schmandt Henry J. 1965 **The Metropolis**; Friedman John ve Alonso, William **Regional Development and planning**, bilhassa S. 321 - 342, Rodwin, Lloyd, 1962, **The Future Metropolis**; Mayer, Harold M. ve Kohn, Clyde F. Ed. 1960 **Readings in Urban geography**
- (2) Duncan ve diğerleri (1960), S. 91 - 94
Bollens ve Schmandt (1965), S. 6 - 10
Mayer ve Kohn (1960), S. 33 - 41
- (3) Duncan (1960), S. 82 - 132. Ayrıca Bollens, (1965)
S. 32-46 ve Gibbs, Jack P. 1961 **Urban Research Methods**, S. 53-56
- (4) Bollens (1965) S. 46-50; Gibbs (1961), S. 41-47; Duncan (1960)
S. 90-104, Mayer ve Kohn (1960), S. 34-41; Dickinson, Robert
E. 1947, **City Region and Regionalizm...** S. 165-194; International
Urban Research, **The worlds Metropolitan Areas**, S. 6 - 33
- (5) Duncan (1960), S. 259-275. Diğer bir tasnif için bak: Bollens (1965) S. 58-82
- (6) Gottman, Jean, **Megalopolis**, S. 3.22; Mayer ve Kohn (1960)
S. 46 - 56 Chapin F. Stuart, r. ve Weiss, Shirley F., **Urban Growth
Dynamics in a Regional Cluster of Cities**, S. 1-21
- (7) Toynbee, Arnold (1967), **Cities of Destiny**.
- (8) Toynbee (1967), «C. Doxiadis'in incelemesi,»
- (9) «Dünyanın en sonda ne kadar şehirleşeceği kestirilemez... bu gün en çok şehirleşmiş memleketler derecesinde şehirleşmemesi için görünür bir sebep mevcut değildir. Belki dünya nüfusunun % 85-90 ı 5.000 den fazla nüfuslu şehirlerde yaşayacaktır.» Mayer ve Kohn (1960), S. 67. Fleisher, Teknolojinin Şehir Formu üzerindeki etkilerini incelerken kaba demografik tahminlere dayanarak gelecek 25 sene sonunda 25 milyon, 50 sene sonunda ise 50 milyonluk şehirlerin muhtemel olduğunu işaret ediyor ve optimist bir görüşle zaman teknolojisinin büyüklüğün getirdiği problemleri çözebileceğini belirtiyor. Fleisher'e göre de yeğane güç problem su temini olacaktır. Daedalus, Winter 1961, S. 50 - 52.
- (10) İmâr ve İskan Bakanlığı Bölge planlama Dairesi çalışmaları. Şehirli nüfus 10.000 den büyük şehirlerde yaşayan nüfustur.
- (11) Burda metropolitenleşmeye katkı haricinde, millî iktisadî hedefler dolayısıyla ve başka kriterlere göre yapılacak iktisadî teşebbüs ve yatırımlarını ayrı bir konu olarak kabul etmiş oluyoruz.
- (12) Diğer bir yol da yarışan metropoliten planlara dayanarak, değişik sahalardan gelen talepleri ölçerek tahsis yapmaktır. İlerde bu yaklaşıma tekrar temas edilecektir.
- (13) ASPO, planning 1966, «Metropolitan Objectives and Economic Analysis» by Cumberland, John H., S. 77 - 90

DIYAGRAM 6- DÜŞÜNÜLEGECEK METROPOLİTEN PLÂNLAMA
TEŞKİLATINA BİR ÖRNEK

ŞEKİLLERİN ALINDIĞI KAYNAKLAR

1. Toynbee, Arnold (1967), Cities of Destiny
2. » » » » »
3. » » » » »
4. » » » » »
5. » » » » »
6. » » » » »
7. » » » » »
8. U.S.A. Department of commerce, Bureau of the Census.
9. a) Gottman, Jean, Megolopolis
9. b) Bolleus, John C. and Schmandt Henry J., the Metropolis
10. İmar ve İskân Bakanlığı, Bölge Plânlama Dairesi Çalışmaları
11. Mentеше, Ertuğrul, Paris ve İstanbul Metropoliten Bölgeleri
12. İmar ve İskân Bakanlığı, Bölge Plânlama Dairesi, Doğu Marmara Bölgesi Ön Plânu

ELEŞTİRME

ÜLKE FİZİKİ PLÂNLAMASI AÇISINDAN METROPOLİTEN PLÂNLAMA

TURGUT CANSEVER

Üç gündür yapılan açıklama ve tartışmalar planlama konularının, değişik kademeler ve değişik alanlardaki planlama faaliyetlerinin esas itibariyle bağlantı meselelerine ve bu planlama konularına nasıl yaklaşacağımıza temas ediyordu. Sayın Esat Turak'ın metropollerin kazanacağı öneme işaret eden ve bunu evrensel bir olayın bir parçası olarak ele alan tebliğini evvelâ bu güne kadar yürüttüğümüz bir bakıma soyut incelemelerin dışına çıkan ve bunu evrensel bir gelişme içerisine yerleştirmek isteyen bir tebliğ olarak önemli karşıladığımı belirtmek isterim. Vasıtaları bakımından yine evrensel olmakla beraber içinde bulunduğumuz meseleleri çözmek için ele aldığımız konulara göre Esat Turağın tebliğinin meseleyi bütün insanlığın gelişmesi meselesi içersinde görmeğe bizi teşvik etmesi büyük bir önem taşıyor. Meselelerin ancak bu evrensel gelişme içersinde incelenmesi ve ele alınması memleketimizin geleceğinde isabetli kararlar almak imkânını bize sağlıyabilir. Tabii bunu hiç bir şekilde Esat Turak da ben de evrensel meselelerin anlaşılmasından sonra kendi meselelerimizin çözülebileceği gibi bir neticeye bağlamıyoruz ve bunu bir sıra takip etmek mecburiyeti olarak da kabul etmiyorum. Bu bakımdan gene 3 gündür devam eden görüşmelerde benim anlayabildiğim kadar arkadaşlarımızı farklı düşünmeye götüren diğer bir noktaya temas edeceğim. Bu hiyerarşiler meselesi bir bakıma. Doğru anladımca meselâ sayın Tekin Aydın planlama sürecinde bir bakıma hiyerarşik bir düzen bir sıralama meydana getirdi. Bu hiyerarşik düzenin daha mübalağalı ve kabul edilemeyecek şekillerinden de evvelki senelerde hakim olan şekillerinden de ben size bahsettim. Arkadaşlarımızdan bazıları da bu hiyerarşik düzenin karşısına çıktıklarını söylediler. Bilhassa Aydın Germen, Ruşen Keleş arkadaşımız tarafından kanaatimizce mübalağa edilerek tenkid edilen bir tutumla bu sistemleştirme ve kesin hiyerarşiler tesis etme tutumuna karşı açık bir şekilde çıktı. Sistemleştirmelerin getirdiği aydınlıklara mukabil tetkik edilmesi gerekli olaya bir çok defa ulaşma imkânını ortadan kaldırması, çok defa olayın dinamik karakterini gelişme karakterini yok edebilmesi tehlikeleri var. Aydın Germen'in planlamanın tarihine temas etmesi. zannıma göre bu sebebe dayanıyordu. Ve bu tarih gerçekten çok önemlidir. Çünkü bu tarih bilinmezse Bölge Planlamanın geçmişi ciddi bir şekilde bilinmezse, önemle üzerinde durarak söylüyorum, meselenin aydınlatılması zor olacaktır. Şimdi efendim, bu tartışmalarımızın bu ortamında Esat Turak'ın tebliği nerede yer alıyor? Esat Turak'ın tebliğine iki kupta yerleşen iki açıdan giriyor. Bir tanesi tamamen teorik bir inceleme açısı, öbüründe tamamen pratik olmak isteyen bir açı. Bu teorik açıklamalarını Esat Turak bir örnek verme şeklinde isimlendiriyor. Gerçekten bunu böyle isimlendirmesi, bu alanda yapılacak çalışmalara bir ufuk açma bir yol açma anlamını taşımaktadır. Bu çalışmaların bitmediğini, bitmeyeceğini göstermiş oluyor. Önemine işaret ediyor ve bu yol herhalde önümüzde planlama için bize bir fırsat veriyor. Bu konu üzerinde ilerde duracağız. Buna mukabil tebliğde yine pratik alana intikal eden bir görüş açısı var. Dosdoğru metropoliten saha planlamasının nasıl yapılacağına dair pratik tedbirler, teklifler getiriyor. Meselâ planlama tekniklerinden ve bunların memlekette ele alınması zamanının geldiğinden bahsediyor. Gerçekten bu yeni araçların, yani yeni gözlem ve çalışma araçlarının sağlayacağı önemli faydalar var. Bu imkânlardan biz ne ölçüde faydalanabilecek durumdayız Bu hakikaten üzerinde durulacak bir nokta. Meselâ bu gün görüşürken İlhan Tekeli bu araçların çok basit bilgi kaynaklarına dayanarak kullanılabilmesini sağlayan bir model geliştirdiğini söylüyordu. Esat Turak'la da görüştüğümüzde aynı şey Esat Turak tarafından ifade edildi. Gerçekte tebliğde

yer alan ve çok karışık gözükten bu şemalar planlama süreci'ne ait şemalardır. Bu teorik planlama teşkilât şemaları basitleştirilerek gerçekten bazı mevcut yapılarından faydalanıp ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde, organizasyonda çalışma sırasında kullanılabilir şemalardır. Şimdi burada işaret etmek istediğim iki nokta var. Esat Turak gayet açık bir şekilde bir kaç defa belirtti. Fakat ben tekrar üzerine dönmeği gerekli buluyorum. Esat Turak, millî fizikî planlama diye isimlendirdiği faaliyetle metropoliten saha planlama faaliyeti arasında ki hiyerarşik bağlantının yapısını anlattı. Ve dediki, gerektiğinde aşağıdan yukarıya doğru yani metropoliten planlamadan millî fizikî planlamaya doğru bilgiler gider. Hatta bu bilgiler millî fizikî planlama için direktif mahiyetinde sayılabilir. Bu son derece önemli. Bu sistemin bir defa yukarıdan aşağıya doğru kurulmasının mecburi olmadığını anlatma için önemli. Geçen senelerde düşülen önemli bir yanlış sistemin yukarıdan aşağıya kadar bütünlüğü ile kurulduktan sonra işleyebileceği kanaati idi. Yani zannediliyordu ki; devlet planlamanın millî iktisadî planlamanın aldığı kararların mekân katagorisi içerisindeki refleksiyonlarının tesbiti, bu memleket ölçüsündeki sonuçlarının kararlaştırılması, memleket ölçüsündeki sonuçlar kararlardan bölge planlamaya geçiş yani direktif tarzında geçiş, direktif verme tarzında kararlarla bölge planlamadan şehir metropoliten planlara da geçiş mecburiyeti vardır. Evet bu çok önemli bir yanlış idi. Tebliğinde Esat Turak ciddi bir şekilde bu meseleye işaret ederek bu yanlışmayı tashih etmeğe çalıştı. Planlama tarihimizin yapısını anlamak için bu noktanın üzerinde duruyorum. Bölge planlama eldeki mevcut planlama potansiyelinden faydalanarak planlanması mümkün bir mekân biriminde (bölgenin tarifine girmeyeceğim, onun sadece kısaca mekân birimi olarak söylüyorum ki o mekân birimi değişik buutlarda yani ekonomik sosyolojik, kültürel v.s. yahut coğrafi mekânlarda) planlama denemesine pratiğine girmek ve buradan gereken direktifleri veya talep direktifleri aşağıya ve yukarıya doğru uzatmak gayesini güdüyordu. Bu nokta Türkiye'de planlamanın gelişme stratejisine yani planlama faaliyetinin nasıl geliştirileceğine önemli bir ışık tutuyor. Eğer Türkiye'de planlamanın gelişmesi veya işlemesi bütün Türkiye'ye şamil ve gayet kesin bağlarla birbirine bağlı bir organizasyon üzerine bastırılmak istenirse bu muhtemelen hiç bir zaman ulaşılamayacak bir gaye olacaktır. Esat Turak'ın bu husustaki ikazı gerçekten önemlidir. Yalnız burada bir noktaya tekrar dönmem gerekiyor. Esat Turak Millî Fizikî planlama terimini kullanıyor. Bu terimi dün yapılan açıklamalar, Ruşen Keleş'in ve Aydın Germen'in yaptığı açıklamalar çerçevesi içerisinde anlıyorum. Esat Turak'ın da başka şekilde görmediği kanısındayım. Esat Turak'ın metropoliten planlama ile ilgili olarak verdiği bilgi çok önemli bir yer işgal etmektedir. Bu tebliğin 9. sayfasında İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesinden alınan tabloda 1985 te 100.000 den büyük 53 tane metropoliten sahanın, 21 tane de 500.000 den büyük metropoliten sahanın doğacağı görülmüyor. Tabii bu tablonun karşımızda bulunması, yalnız bu bile planlama tekliflerimizde ve karar mekânlarımızda çok büyük basitleşmelere ve kestirme yol aramalarına gitmek zaruretini gösteriyor. Çünkü bu güne kadar planlama düşüncesinin ve planlama potansiyelinin gelişme eğrisi ihtiyaçların, bu senelerde, yani 1980 senesinde, Türkiye'de çok zor karşılanacağını gösteriyor. Metropoliten gelişme ile ilgili olarak iktidarın bu gelişmeye müteşebbis firma gibi katılarak icraatta bulunacağından bahsediyor Esat Turak. Bu nokta üzerinde durmak istiyorum. Devlet Türkiye'de bugüne kadar metropoliten gelişmeye (Bülent Gözen beyin söylediği gibi) vilâyet ölçüsünde gerek enfastrüktür yatırımı yaparak gerek sanayi yatırımları yaparak iştirak te bulunmak istedi. Bu iştiraklerin Türkiye'yi getirdiği nokta önemli çıkmaz. Bu, iştirakçilerinin bağlantısızlığındandır. Bu çıkmaz yatırımların bir plan çerçevesi içerisinde belirli hedeflere yöneltilmemiş olmasından doğdu. Şimdi biz bugün planlama ile bu hedefleri yaratmak ve iktidarı bu hedefler içinde harekete geçirmek istiyoruz. Bu anlamda planlama metropoliten şehir planlaması veyahut bölge ölçüsündeki planlama tavsiyelerini ortaya koyarken adeta bir firmanın teknik müşaviri durumundaki gibi devletin veya devlet bir firma ise onun müşaviri durumunda bulunuyoruz. Fakat devletin altında bulunduğu etki yalnız bu değildir. Bu noktada Esat Tu-

rak'ın planlama ile ilgili yani **yaşama kuvveti, planlama kuvveti, yürütme kuvveti**, dengesine veyahut münasebetine temas eden şemasına dönmek istiyorum. Bir taraftan bürokrasinin yani teknik bürokrasinin güçleri diğer taraftan bir birinden ayrı şekilde çalışan tazyikleri veya politik otoriteyi meydana getiren parlamenter demokrasi içerisinde hakim olan oy etkenleri acaba politik iktidarlara teknik müşavirlerine ne kadar kulak vermeye götürecektir. Meselâ bir nehir üzerinde kurulabilecek bir barайдan, en verilmesinin değil en fazla oy getireceğın seçilmesi olağan bir şeydir. Turak'ın **yaşama kuvveti, planlama kuvveti, yürütme kuvveti** diye tertipledeğı üç güçten meydana getirilmiş bu sistemi içerisinde planlama kuvvetinin tek rolü hatırlatma, uyarma olabilecektir. Yani bu uyarımlarla yaşama kuvveti kendi politik gücünü arttıracak kararları verecektir. Tabii bu arada bürokratik bölünmüş teknik güçlerin de etkilerini yasama kuvveti üzerine tekrar yapacağı ve planlamanın bu üçlü güçler mekanizması içerisinde ne kadar işe yarıyabileceğı sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan gene üç gündür devam eden tartışmalarımızı değerlendirmek mümkündür. Karşılaştığımız ve bir birinden çok farklı gibi görünen fikirlerin kaynaklarında bu olayı kabul etmek veyahut değerlendirme tarzları yatmaktadır. Planlama kuvvetinin yasama kuvveti ile beraber ve en üstte yer alabileceğinin düşünmek meselâ Tekin Aydın Beyi evreni düzenlemek hususunda gücümüz olduğu kanaatine yaklaştırmıştır. Tekin Aydın Bey böylece bir sistem kurup, o sistem içerisinde bütün elimizin altındaki alanı düzenlemek imkânı olduğunu düşünüyor sanıyorum. Başka arkadaşlarımız ise ben kendimi de zikredebilirim, bunun oldukça zor olduğuna inandığımız için hiç olmazsa gelişme içerisinde yeni gelişmenin başlangıç safhasında planlama faaliyetinin tutunabileceğı alanları yani yerleşebileceğı ve etkili olabileceğı alanların seçimi tercihini yapmış bulunuyoruz. Burada ayrıca politika planlama ve yürütme kararlarının beklenenden çok farklı neticeler verdiğini ifade etmek isterim ve bunun için iki tane örnek zikredeceğim. Bir tanesi Kemal Ahmet Beyin tebliğı ile ilgili. Kemal Ahmet Bey Teknik Üniversitede Sayın Ayten Çetiner tarafından yapılan doktora çalışmasında Türkiye'de planların % 34 ünün gelişme yönü bakımından hatalı olduğunun tesbit edildiğini zikretti. Bu gözlemin nasıl yapıldığını bilmiyorum tezi okumadım. Yalnız bildiğim şu var 1960 senesinde yine Mimarlar Odası tarafından tertiplenen «Türkiye'de şehir planlamasının organizasyon ve metod meseleleri» isimli seminerde arkadaşlarımızdan bir tanesinin şehirlerde tespit edilen ve çok rasyonel esaslara dayanarak tespit edilen gelişme yönlerinin tamamen irrasyonel sebepler yüzünden meselâ planın yarattığı fiat artışları ve spekülasyon kamçulamaları yüzünden tam aksine sonuç verdiğini meselâ Sökede gelişmenin planla tesbit edilmiş rasyonel gelişme yönüne göre tam aksi istikamette olduğunu gösterdi. Tabii burada planın gelişme istikametini doğru tespit edememesinden değil toplum yapısında bulunan ve tahminleri talepleri istekleri hatta direktifleri tamamen tersine çevirecek güçlerin oluşa hakim bulunduğuna işaret ediyorum. Türkiye'nin geçmiş planlama tecrübesinin başarılı olduğu kanaatinde değilim, fakat planlama başarısızlığı yüzünden de bu sonuçların bu nevi güçlerin etkisini göz önünde tutmamamızın başarısızlığın önemli bir sebebini teşkil ettiğı kanaatindeyim. Son olarak Esat Turak'ın tebliğine dönerek planlama düşüncesinin bugünkü seviyesine rağmen Esat Turak'ın dediğı gibi Türkiye'nin istikbalini tayin edecek çok önemli metropoliten alan planlama meselelerinin hangi düşünce ortamında hangi düşünce seviyesinde ve nasıl bir çalışma içerisinde ve etkiler altında ele alındığını bilmiyoruz. Yahut dışarıya aksedenlerden biliyoruz... Bu bakımdan metropoliten saha planlaması meselesini ortaya atmak önem taşıyor. Hiç olmazsa bu tebliğ yapılması olanla (eğer ilgilenen olursa mesuller arasında) yapılması lazım gelenler arasında şöyle bir mukayese yapmaya imkân veriyor. Verilen örnekler birer taslak bile olsalar yapılması gerekeni aydınlatıyor, ve gösteriyorlar. Bu bakımdan tebliğ Türkiye'de şehirleşme meselelerinin doğru ele alınması ve doğru anlaşılması yönünde önemli bir adım sayıyorum.

**TÜRKİYE'DE ŞEHİR PLANLAMASI
KONUSUNDA BAZI GÖRÜŞLER**

TUĞRUL AKÇURA

ELEŞTİRME — SUDİ İLKORUR

TEBLİĞ :

TÜRKİYE'DE ŞEHİR PLÂNLAMASI KONUSUNDA BAZI GÖRÜŞLER

TUĞRUL AKÇURA

Millî Fizikî Planlama seminerinde şehir planlamamızın karşılaştığı sorunları, ülkemiz olanaklarına ve millî fizikî planlama kavramına oranla incelemem ve uzun veya kısa vadeli bazı tavsiyeler ortaya koymam istendi. Zaman sınırlılığı nedeniyle bu çok karmaşık sorunu sistematik, ayrıntılı şekilde ele almak, teorik araştırmaları, yabancı tecrübeleri, ülkemiz hakkındaki incelemeleri, mevzuatı, statistik bilgiyi değerlendirmek olanağını bulamadım. Böylece, tebliğ, genellikle, tecrübelerimizin yansıtılması esasını izlemektedir ve pratik tavsiyelerden çok, bazı tutum tavsiyelerine varmaktadır. Zamanımız daha geniş olsa idi, daha ayrıntılı bir çalışma yapmak olanağını bulsa idik daha pratik daha «kestirme» tavsiyelere varabilecek miydik? Emin değilim. Gerçekten şehir planlamamızdaki ana sorunlardan pek çoğu ülkemiz şehirlerini gerekli şekilde tanımadan, yabancı örnek ve tekniklere dayanarak köksüz tutumlar izlemiş olmamızdan doğmaktadır. Böylece, biz de, şehirler hakkındaki sistematik bilgimizi arttırmadan kati görüşlere varmaktan kaçınmak durumundayız.

Oldukça katî olarak bildiğimiz verilere gelince, bunların başında, ülkemizde hızlı bir şehirleşmenin başlamış olduğu, bu sürecin gittikçe hızlanarak devam edeceği gelmektedir. Farklı tahminlere göre, önümüzdeki 20-30 yılda şehirlerde 15-20 milyonluk bir nüfus artışı öngörülmektedir. İktisadi, sosyal faaliyetin ağırlığı gittikçe şehirlere kaymakta ve ülkemizin kaderi gittikçe şehirlerinkine bağlanmaktadır. Burada, ağırlık büyük şehirlere mi, yoksa bu tebliğin özellikle konusu olan orta boy şehirlere mi kayıyor sorununa değinmiyoruz. Bu sorunu daha ilerde ele almak fırsatını bulacağız. Diğer taraftan emin olduğumuz bir veri de, şehir planlaması müessesesinin, günümüzde, ülkemizdeki hızlı şehirleşme sorunlarını cevaplandırarak nitelikte olmadığıdır. Bu iki veriye dayanarak, bizce önemli olan bazı konu ve sorunları ele alıyoruz.

Genel Durum :

Sanırım ki üzerinde ilk durulması gereken husus, şehir planlamasının olumlu yola girmesi için, şu veya bu alanda teknik veya idarî bir «şey» ilave ile sorunların hallolacağı inancının yanlışlığıdır. Geçen yüzyıl ortalarından beri, batı şehirlerinin gelişmesine imrenerek bu ülkelerdeki mevzuatı, yöntemleri, teknikleri ithâl etmeye çalışagelmişiz. Buna rağmen, şehirlerimiz yine istenilen şekilde gelişmeyince, her defasında kulluğımıza çarpan daha yeni tutumları, teknikleri ithâl çalışmışız ve sanırım hepimizin görüşünce yine de hiçbir ciddi gelişmeye varamamışız.

Son 10 yılda gördüğümüz, ve bazılarının bu tebliğ yazarının da katıldığı çabaları örnek olarak veriyoruz.

Şehir planlarının muvaffakiyetsizliğinin sorumluluğunu, 1955 - 1960 yıllarında devlet ve bölge planlama müesseselerinin olmayışında aradık. Her iki müesseseye, belirli aksaklıklarla da olsa kurulmuş bulunuyorlar. İkinci Beş yıllık Planın içindeyiz. Marmara'da, Karadeniz'de, Akdeniz'de, Doğuda bölge planlama çalışmaları yapılmış bulunuyor. Bütün bu ciddi çabalar, kanaatimce, şehir planlamaya hemen, hemen hiç bir önemli katkıda bulunmuş değildir. Millî Planlamaya Fizikî Planlama tutumunun katılmasıyla, bölge planlamanın hukukî ve eylemsel ba-

kımdan müessese niteliği kazanmasıyla şehir planlaması olumlu bir safhaya girecek midir? Konuyu tartışacağız. Fakat sadece bununla her şeyin hal olacağını ümit etmek fazla iyimserlik olacaktır.

Gene aynı yıllarda, haklı olarak, 1933 ün ithal malı olan Yapı ve Yollar kanunu şiddetle eleştirildi. Ve görüşümüzce akıllı ileri bir kanun olan İmar Kanunu ortaya çıktı. Bu kanunda, tabiatıyla büyük eksiklikler olmasına rağmen, Avrupa'da Amerika'da kullanılan İmar müeyyidelerinden bir çoğu mevcuttur. İskan içi ve dışı alanların sınırını tespit, arazi kullanım kararları getirmek, bunları fizikî özelliklerine müdahale alt yapı dağılımını kontrol gibi yollarla bu kanun, belki de fazla sert şekilde, şehirleri planlamak imkânı getiriyor. Ayrıca, aynı devrede ve daha sonra istimlak, gecekondu v.b. konularda farklı hukukî müeyyideler getirildi. Bu imkânlarla rağmen, şehirlerimizin gidişatında büyük bir değişme olmadığı açıktır.

Gene 1960 larda imar planlarının yapım teknikleri eleştirildi. Özellikle plana temel olarak şehrin daha iyi tanınması için araştırmalar yapılması zorunluğu üzerinde duruldu. İller Bankasının öncülüğüyle, belki de fazla ayrıntılı araştırmalar yapılmaya başlandı. Teknik kalitede açık bir ilerlemeye tanık olmamıza karşılık, planların etkenliğinde büyük bir gelişme olmadı.

Günümüzde de Planlamanın muvaffakiyeti konusunda farklı alanlarda eleştirmeler yapıyoruz. Bölge Planı ve fizikî millî plan konularına değindik. Kimimiz ise, arazinin mülkiyeti üzerinde duruyor, arazinin kamu kontrolüne geçmesiyle pek çok şeyin hallolacağını savunuyoruz. Diğerlerimiz, modern tekniklerin ithalini istiyor, matematik araştırma metodlarıyla, farklı fonksiyonlar arasında korelasyonlar arayarak şehir planlamamızda olumlu sonuca varılacağını ön görüyor. Şehirlerin idarî aksaklıklarını eleştiriyor, mahalli idarenin yetki ve görevlerinin açıklık kazanmasını, mali imkânlarının kuvvetlendirilmesini istiyoruz. Genellikle teknisyen azlığı üzerinde duruyor, yeni metodları tanıyan büyük sayıda teknisyen yetiştirmekle problemlerimizin hallolacağını ümit ediyoruz. Örnekleri arttırabiliriz. Yapılan eleştirmelerin tek, tek doğru olduğu gayetle muhtemeldir. Ancak bu hususlarda istenilen kararlar temin edilse bile şehir planlamasını etken duruma sokmak için bunun gene de yeterli olmadığı inancındayım. Tabii, bunu söylemekle sınırlı gelişmeler olmayacağını söylemek istemiyorum. Ayrıca, «ülkemizin bulunduğu genel gelişme safhası içinde, yapılandıran başkası yapılamaz» görüşüne de katılmıyorum. Ülkenin sahip olduğu genel ortamın, her müesseseye olduğu gibi şehir planlamasına da büyük etkisi olduğu açıktır. Zaten bu etki yüzünden ithal malı tutumlar muvaffakiyetsizlikle sonuçlana gelmiştir.

Amaç bu ortam içerisinde de olumlu ve etken planlama tutumunu tanımlamaktır. Bu amaçla şehir planlamasını bir tüm olarak düşünmeye çalışmak, genel bir şehir planlama politikasının ne olabileceğini araştırmak ve buna oranla farklı kademe ve tipteki organizasyon, planlama tekniği ve uygulama reformlarını araştırmak gerekecektir.

Türk Şehri :

Kanımızca, planlama çabalarımızın olumlu bir yola girebilmesi için her şeyden önce 1968 yılı Türk Şehrini tanımak, Türk Şehrinin nasıl bir geçmişe sahip olduğunu ve gelecekte nasıl bir değişme eğilimi göstereceğini bilmemiz gerekiyor. Türk Şehri kavramını, tek tek şehirlerimizin ayrıca özellikleri anlamında değil, şehirlerimiz arasında, millî bünyemize bağlı olarak mevcut olan ortak özellikleri anlamında kullanıyoruz.

Bu konuda Türkiye'de ve hatta dünyada yapılmış çalışmaların sınırlılığı insanı şaşırtıyor. Konuyu ele alan ilim adamları, teknisyenler çok defa kendi bilim kolları dışında çıkmıyorlar. Belki sosyoloji ve beşeri coğrafya gibi, olgunlar çok ta-

raflı düşünmeye dönük bilim kolları, bu konuda en önemli katkıyı yapmış bulunuyorlar. Alman Fransız coğrafyacılarının Amerikan Sosyologlarının çabaları buna örnek gösterilebilir. Ancak, bu çabalar dahi genellikle, planlama için gerekli «tüm görüş» niteliği kazanmıyor. Öte yandan, bu tip çalışmalardaki diğer tehlike gerekli ayrıntılara gitmeyip fazla genel, dolayısıyla fazla sathî kalmaktır. Gene Türkiye'yi ele alırsak, Türk şehirlerinin, tek, tek etkilendikleri topografik, klimatolojik ve genellikle fizikî veriler, tarihî tesadüfler v.b. dışında ortak özellikleri nelerdir? Türk Şehrini tanımlayan bu özelliklerle ülkemizin genel tarihi, dış ülkelere temas şekilleri, iktisadiyatımızın belirli bir gelişme safhasında bulunması, ülkemizin sosyolojik, politik, teknolojik ortamı arasında bağlantılar var mıdır? Gelecekte ülkemizin genel gelişmesi içerisinde şehirlerimiz ne gibi bir gelişme eğilimi gösterecektir? Nüfus başına yıllık gelir 5000 liraya vardığında şehirlerimiz İspanyol, Yugoslay, şehirlerine, 10.000 liraya vardığında Fransız, Alman, Sovyet şehirlerine, 20.000 lirayı geçtiğinde Amerikan şehirlerine benzemek eğilimi gösterecek midir. Yoksa teknoloji ithali yolu ile, gelirler yükselmeden bile, şehirler daha zengin ülke şehirlerine benzemek durumunda mı olacaktır? Ülkemizin gelecekteki genel politik rejim seçimleriyle, şehirlerimizin şekillenmesi arasında bir bağlantı olacak mıdır? Örneğin, bu son sorunun diğer ülkelerde de pek incelenmediğine dikkati çekmek gerekir. Sosyalist, kapitalist veya iktisaden sömürge ülke şehirlerinin, politik ortamlarına oranla tanımlamalarına, bildiğimize göre, pek sınırlı çaba gösterilmiş bulunuyor.

Türk Şehri hakkında yapılacak araştırmanın diğer bir özelliği planlamaya dönük olması zorunludur. Gerçekten, sadece mevzuu ve eğilimleri tespitle yetinmek, ayrıca bu eğilimler üzerinde etki imkân ve yollarını araştırma gerekmektedir. Örneğin, büyük Türk şehirlerinde bir birinden farklı, birisi geleneksel, diğeri «avrupai» iki merkez geliştiğini görüyoruz. Bu ve benzeri özellikleri ve bunların nedenlerini ayrıntılı olarak incelemek yanısıra, ülkenin iktisadî ve sosyal bünyesini bir veri olarak kabul ettikten sonra, şehrin gelişme şeklini ne ölçüde ve ne yollarla etkilemek imkânı olduğunu araştırmalıyız.

Böylece, olumlu ve etken şehir planlama olanaklarının yaratılmasında, planlama konusu olacak Türk Şehrinin çok taraflı ve planlamaya dönük şekilde, ve tabiatıyla gerekli ilmi ciddiyetle tanınmasını ön koşul olarak görüyorum.

Seminerin konusu, millî fizikî planlamadır. Millî fizikî planın planlamaya çalışacağı başlıca elemanlar ise, şehirler olacaktır. Bu bakımdan, millî fizikî planın hem hazırlanabilmesi ve hem de şehirlerdeki eylem yolu ile uygulanabilmesi gene büyük ölçüde, Türk Şehrini tanımayı gerektirmektedir.

Şehirler Sistemi :

Şimdiye dek, Türk Şehrinin bir antite olarak tamamlanmasından bahsettik. Tabii bu istek, şehirleri bölgelerine, büyüklüklerine, ana fonksiyonlarına göre gruplamak, bölge, alt bölge, ülke ölçüsünde şehirler arasındaki farklılaşmaları ihtisaslaşmaları, karşılıklı etkileri, bağlantıları, kademeleşmeleri araştırmak ve bu yolla ülkemiz şehirlerinin yarattığı sistemi tanımak zorunluğu ile çelişme durumunda değildir. Millî fizikî planlamamın temellerinden birisi olacak olan şehirler arası sistemin incelenmesinde, görüşümüzce önemli husus, aralarındaki bağlantı sistemini araştırdığımız şehirlerin gerçekte ne olduğunu bilmemizdir. Diğer bir deyimle şehirleri soyut birer birim olarak ele almak, statistik projeksiyonlar yapmak, oranlar hesaplamak ve bu amaçla ileri, teknikler geliştirmek, Türk Şehrini yeterli şekilde tanımlasak faydalı olmaktan uzak kalacaktır.

Kasaba, Şehir, Büyük - Şehir :

Şehirler arası hiyerarşinin tanımlanması için köklü araştırmalar yapmak gerektiğine işaret ettik. Ancak, ilk ve kaba bir yaklaşım olarak, ve kullanılan deyimlere açıklık kazandırmak için şehir, kasaba ve büyük - şehirler kademeleşmesine kısaca değinmek isterim.

Bir kere bu kademleşmenin görelî olduğu, yani aynı kademeleşmeye farklı ülkelerde rastlanmasına karşılık, kademelerdeki birimlerin, farklı ülkelerde farklı nitelikler sunduğu üzerinde durmak gerektir. Türk büyük - şehri İstanbul'un Türkiye'de İtalyan büyük şehri Milâno'nun İtalya'da veya Sovyet büyük - şehri Leningrad'ın Sovyetler Birliğinde yükledikleri fonksiyonlar arasında benzerlikler bulunmaktadır. Buna karşılık, bu büyük - şehirleri birbiriyle kıyasladığımızda, tarihi, doğal farklar yanı sıra, buldukları ülkelerin gelişme seviyesi, politik ortamı, kültürel mirası gibi nedenlerle çok farklı nitelikte olduklarını görürüz.

Öte yandan; şehirleri bir taraftan fonksiyonları, gelişme hızları, imkânları, ihtiyaçları bakımından köylere yaklaşan tipteki kasabalardan, diğer taraftan büyük - şehirlerden ayırmak konusunda, farklı göstergeler kullanılmaktadır. Bu konuda yapılacak araştırmalarda idari, istatistik v.s. pratik göstergeler veya farklı bilim kollarınca, sosyologlarca, iktisatçılarca, tarihçilerce, coğrafyacılarca kullanılan farklı tanımlardan çok amaç, yani planlamaya dönük göstergeler araştırmak zorunluğundayız. Gerçekten, günümüzde, şehir planlamasının, teknik ve malî olanaklara sahip olmayan kasabalara inisi eleştirile - gelmektedir. Kanımızca sorun bu kasabalardaki başarısızlıktan çok, böylece, planlama inanç kudret ve imkânlarının yitirilmesindedir. Öte yandan, nitelik ve nicelik yönünden büyük - şehirlerin diğer şehirlerden farklı ve çok daha karmaşık olduğunu, ve bu topluluklardaki planlama örgüt ve tekniklerinin karşılaşılan karmaşık sorunları cevaplandırarak nitelikte olması gerektiğini biliyoruz. Böylece kasaba, şehir, büyük - şehir kavramlarının ülkemiz verileri içinde açıklık kazanması millî fizikî planlamaya katkı yanı sıra, toplulukların kendi planlama tutumları için de önem taşır.

Bu arada, büyük - şehirler ve şehirler ve dolayısıyla planlamaları arasındaki farklılara karşılık, büyük - şehirlerin bölümlerinin planlamasında, şehir planlama teknikleri kullanıldığına işaret etmek gerekir. Gerçekten çok defa iki safhada yapılan büyük şehir planlamasında, bütün topluluğu ilgilendiren genel planlama kararları yanı sıra büyük şehir bölümleri hakkındaki daha ayrıntılı planlama kararları gerekmektedir. Böylece planlama teknikleri arasında belirli bağlar vardır. Seminerin hazırlanışında benden şehir planlamasından bahsetmem istendi. Büyük - Şehir konusunun incelenmesi ise diğer bir meslektaşımın rica edildi. Tebliğimde mümkün ölçüde şehir planlaması konusunun dışına çıkmamaya çalıştım. Ancak topluluklar ve planlamaları arasındaki sınırlamalardaki katıyet eksikliği sonucunda, bir çok defalar farklı önemdeki kentsel toplulukları ortaklaşa ele almak durumunda kaldım.

Şehir planlaması :

Şehir planlaması veya diğer adıyla İmar gündelik hayatımıza girmiş, kanuni müeyyidelere bağlanmış bir müessese olmasına karşılık bu müesseseden ne istenildiği, amaçlarının ne olduğu hakkında açık bir görüşe sahip bulunmadığımız kanısındayım. Çok genel bir şekilde, Şehir Planlamasının örneğin «belirli değer yargılarına dayanarak, arzuedilir bir şehir yaşantısı, organizasyonu, iktisadî ve sosyal bünyesi, fizikî şekillenmesi temin etmek üzere, imkânlar göz önünde tutularak, zaman içine yerleştirilmiş ve beraberce düşünülmüş çabaların tümü» olduğu söylenebilir. Bu tanımla eleştirmek, diğer tanımlar vermek, onları da eleştirmek mümkündür. Önemli taraf, kanımızca, pratikte şehir planlamasının ne olduğu, ne olabileceğidir. Bu amaçla, ilk olarak şehir planlamasının neleri kapsamına aldığına incelemeye çalışacağız. Bunu takiben planlama çalışmasının farklı safhalarından hangi sorunlar bulunduğu bunların halli için ne gibi olanaklar gerektiği üzerinde duracağız. Ayrıca, şehir planlamasının diğer basamaktaki planlama ve karar mekanizmalarıyla bağları konusuna değineceğiz. Bütün söyleyeceklerimiz, Türk şehri hakkındaki bilgilerimizin sınırlılığı sonucunda genel ve soyut kalmaya mahkûmdur. Mamafih, incelememizde ortaya çıkan sorunlardan çoğu, zaten, Türk şehrini incelemek zorunluğunu doğrular yönde olacaktır.

Kapsam : Şehir planlamasının kapsamı konusunda ilk olarak «Millî basamakta yapmaya çalıştığımız tarzda iktisadî ve sosyal gelişme planları şehir ölçüsünde de yapılabilir mi» sorusunu cevaplandırmaya çalışacağız. İktisadî gelişmenin, özellikle de sanayileşmenin, ülkemiz ve bu arada tek tek şehirlerimiz için ana amaçlardan birisi olduğunu cemiyetçe kabul ediyoruz. Buna karşılık, şehir ölçüsünde millî kalkınma planına benzer metod ve tutumların uygulanmasının zor olduğu inancındayım. Şehrin hem bölgesine hem ülkeye tamamen açık bir iktisadî sistem oluşu, bu ölçüde iktisadî gelişmede tahmin ve dengeleme araştırmaları zorlaştıran başlıca veri olsa gerektir. Öte yandan şehirler, ölçü küçüklükleri sonucunda eğilim hesapları yapmayı çok defa anlamsız kılmaktadır. (Tabii, bu söylediklerimiz, yukarda sınırlamaya çalıştığımız anlamdaki şehirler için olup, büyük - şehirler için belirli bir derecede geçerli değildir. Büyük - şehirlerde her bakımdan bölge ölçülerine girilmektedir). Şehirler, yatırım potansiyelleri bakımından, özellikle sanayileşmede büyük ölçüde devlete veya büyük - şehir tarafından kontrol edilen özel sermayeye muhtaçtırlar. Böylece şehirlerimizdeki iktisadî gelişme çabaları genellikle devletin yatırım kararlarını ve harcamalarını çekmek için yapılan çabalar haline girmektedir. Şehirlerimizce çimento veya şeker fabrikaları inşası, il merkezi olmak, orduyu çekmek için hükümetlere yapılan politik baskılar bu durumun ifadesidir. Tabii, bu çabaları planlama kavramı içerisine yerleştirmek ve yaratıcı olarak nitelendirmek güçtür. Ülkenin sınırlı imkânlarını çekmek için şehirler arasında yer alan bu rekabet, seminerin esas konusunu teşkil eden millî fizikî plan yolu ile politik baskılar sisteminden daha teknik kıstaslar safhasına geçmek imkânını bulacaktır. Ancak böyle bir mekanizma gerçekleşse bile, bunun, şehirlerin iktisadî gelişme konusunda tamamen pasif bir duruma geçeceği anlamını taşımadığı açıktır.

Şehir ölçüsünde iktisadi gelişme için gösterilebilecek en önemli çaba, şehirlerde özellikle sanayi için gerekli dış ekonomileri yaratmak ve yaratılan bu uygun ortamı yatırım çevrelerine duyurmaktır. Belediyelerin daha geniş özerkliği ve daha kuvvetli malî imkânlarla sahip olduğu ülkelerde bu tip çabalara sık sık rastlanmaktadır. Bu şehirler usta iş güçlerini, mevcut beyinlerini, ticarî ve sosyal imkânlarını, sanayi muntikalarını, v.s. geliştirmekte, reklâmını yapmakta ve bu yolla yeni faaliyetler çekimine çalışmaktadırlar. Ülkemizde şehirler bu konuda ne çaba gösterebilir, devlete veya özel sektöre neyin reklâmını yaparak sanayiî ve diğer faaliyetleri rasyonel şekilde çekmeye, geliştirmeye çalışabilir Şehir ve civarındaki tabii imkânlar oldukça tanınıyor ve zaten, yer seçimi bakımından ham maddeye dönük sanayi kollarının sayıca yüksek olmadığını biliyoruz. Usta iş gücü yaratmak tarzında çabalar da, mahallî idarelerin görev, imkân ve alışkanlıkları dışındadır. Böylece, ülkemizde, iktisadî faaliyeti desteklemek için şehir ölçüsünde yapılacak çabalar büyük ölçüde bu faaliyet için gerekli fizikî ortamı yaratmak yönünde düşünülmelidir. Uygun şartlarla arazi, ucuz ve bol enerji ve su, ulaşım kolaylığı tipinde alt - yapı temini yanı sıra rahat yaşanır, sosyal imkânlarla sahip güzel bir şehir, faaliyetler için muhtemelen önemli bir çekim unsuru olabilir. Tabii bu fizikî imkânlar, gelişme için yeterli değil fakat büyük ölçüde gerekli şartlardır ve böylece, kanımızca şehir ölçüsünde iktisadî gelişme çabaları fizikî plânlama ile bir biri içine girmektedir. Ve ülkemizdeki şehir fizikî plânlamasının kalkınmayı desteklemek açısından kıymetlendirilmesi gerekmektedir.

Genellikle sosyal gelişme için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. Sosyal gelişmenin kapsamına giren, örneğin insanların birbiriyle olumlu temas olanakların yaratılması, asgari ihtiyaçların karşılanmasında eşitlik, insanların bilinçlenmesi, bilgi ve eğitimlerinin artırılması gibi amaçlara dönük tutumlar, çok defa devletin iktisadî, sosyal ve genel politikasına bağlı kalmaktadır. Bir şehirdeki asgari, geliri bir seviyenin üstünde tutmak, zenginlerle fakirler arasında, sağlık, eğitim konularında imkân eşitliği temini, lâik okullar veya imam - hatip okulları açılması arasında tercih gibi sorunlarda mahallî idarenin, hiç olmazsa dolaysız olarak, etki imkânı yoktur denebilir. Böylece sosyal gelişme konusunda da şehir ölçüsünde gösterilebilecek başlıca çaba, amaca uygun fizikî ortamı yaratmak şeklini almaktadır. Be-

ledî ve sosyal alt - yapıyı fizikî planlama yolu ile zengin ve fakirlere eş şekilde dağıtmak, bütün şehirlilerce ortaklaşa kullanılabilen alanlar yaratmak, tarihî eserleri kıymetlendirmek yolu ile insanları bilinçlendirmek, ve genellikle güzel bir şehir yaratmak gibi tutumlar bunun örnekleridir. Tabii sosyal gelişme konusunda da, şehir ölçüsünde yapılacak çabaların millî basamaktaki sosyal politikanın yerini tutamayacağı açıktır. Bizim için önemli olan, fizikî planlamanın şehir ölçüsünde iktisadî ve sosyal gelişme çabaları için başlıca araç olduğu ve bu yönden düşünülmesi gerektiğidir. Derhal işaret etmek gerekir ki, şehirlerimizi yeterli tanımadığımızdan şehirlerin sosyal ve iktisadî gelişmelerini destekleyecek optimum tutumlar hakkında gerekli bilgiden yoksunuz. Söylenenler tamamen genel anlamdadır ve ayrıntılara girmeden olumlu tedbirler getirmek güçtür. Ayrıca, örneğin sosyal ve kültürel gelişmeyi destekleyecek fizikî planlama tedbirlerinden bahsettiğimizde, hem bu tedbirlerin etkenliğinin, hem de amaçların değer yargılarının açıklık kazanmasının ancak Türk Şehrini tanımakla mümkün olduğunu unutmamalıyız. Şimdi de, Türk Şehri hakkındaki sınırlı bilgi ve tecrübelerimizin izin verdiği ölçüde, şehir fizikî planlamasını tanımlamaya çalışalım:

FİZİKÎ PLANLAMA : Şehir fizikî planlamasını tanımlarken bir yandan bu müessesenin ne tip planlama kararları getirdiği, öte yandan bu kararların ortaya konulmasında hangi basamaklardan geçildiği üzerinde duracağız.

Arazi kullanım ve ulaşım sistemi planlaması, beraberce, fizikî planlamanın ilk ana bölümünü teşkil etmektedir. Arazi kullanım deyiminden, şehir arazi bölümlerinin kullanımına, fonksiyonlar, yoğunluk, arazi işgal oranı ve şekli, yükseklik v.b. bakımlardan getirilen karar ve tahditleri anlıyoruz. Arazi kullanışı ile ulaşım sistemi arasında çok kuvvetli bir (korelasyon) bulunduğundan bu iki konudaki kararların genellikle beraberce geliştirilmesine çalışılmaktadır.

Diğer alt-yapının, örneğin okul, hastahane yerlerinin, veya su, elektrik ağının planlanması ve programlanması da arazi kullanışı ile belirli bir korelasyon sunar. Ancak, bu korelasyonun aynı derecede kuvvetli olmaması ve özellikle bu alandaki yetki ve uygulama mekanizmasının arazi kullanım planlaması mekanizmasından bir ölçüde kopuk olması sonucunda ulaşım ağı dışındaki alt yapı planlamasını, fizikî planlamanın ikinci bir bölümü olarak sınıflandırıyoruz. Şehir planlamasının mimariye dönük kararları, görüşümüzce, bu müessesenin üçüncü bir bölümü olmaktadır. Bir ev gurubunun, bir çarşının, önemli bir yolun mimarî bakımdan şekillendirme kararları, binaların renkleri, pencere nispetleri, çatıları, malzemeleri hakkındaki kararlar mimariye dönük kararlar bölümüne örnekler olarak gösterilebilir. Kanımızca, fizikî planlamanın bu üç bölümü, tabiiyle birbirine bağlı ve birbirini etkiler nitelikte olmakla beraber, bunları, özellikle uygulama yönünden belirli bir ölçüde ayrı ayrı ele almakta fayda vardır.

Şimdi de kısaca, fizikî planlamanın aşamalarına değinelim. Planlamayı araştırma ve programlama, bilfiil fizikî planlama ve nihayet uygulama safhalarına ayırmak mümkündür. Planlama kararlarının uygulanmasını kontrol, uygulama içinde veya dördüncü bir safha olarak tanımlanabilir. Bu safhaların zaman ve etki yönünden birbirini izlemediğini fakat karşılıklı etki ve tepkiler yaptıklarını ilâve edelim.

Bu pek genel ve malûmu ilân anlamındaki sınıflamalara dayanarak şimdi ortaya çıkan bazı sorunları ele alıyoruz.

Fizikî Planlamaya Temel Olacak Program Sorunu :

Bir şehrin fizikî planlamasının hazırlanmasında bu plana temel olacak ciddi, gerçekçi, olumlu bir programa ihtiyaç vardır. Her planlama çabasındaki gibi, bu durumda da, planlama çalışması böyle bir programlama ile sınırlanmazsa, sorumsuz kararlarla karşılaşılması tabiidir. Zaten planlamanın ilk basamağını teşkil eden araştırmaların ana amacı da bu programın hazırlanmasına yardımcı olmaktır.

Araştırmalardan bir kısmı şehir ölçüsünde yapılmaktadır. Planlanacak şehri farklı açılardan incelemek, hali hazır durumu ve eğilimleri tanımak, imkân ve ihtiyaçları ortaya koymak şehir basamağındaki araştırmaların bölümleridir. Ancak, şehirler dış dünyadan bağımsız birimler olmadıklarından, programlarının hazırlanmasında bu dış dünya ile bağlarını tanımak, üst basamaklarca şehir için verilen kararları bilmek gerekmektedir. Devlet, söz konusu şehir için, sosyal alt-yapı, iktisadî yatırım, idarî ve askerî fonksiyon, yol bağlantısı v.b. açılardan ne gibi görüşlere, kararlara sahiptir? Türkiye hızla şehirleştiği ve Devlet tek büyük eylem katı olduğundan millî basamakdaki kararlar özellikle büyük önem taşırlar. Karayolunun bir şehre uğramasının, önemli bir devlet fabrikasının yapılmasının, idare veya ordunun bir şehre yerleşmesinin o şehrin kaderini ne derece etkilediğini hepimiz biliyoruz. Daha ayrıntılı konularda, örneğin devletin bir şehirde yeni bir okul, bir idarî bina, bir hastahane yapılması konusunda ve bu yapının ne zaman ve şehrin neresinde olacağı hakkında vereceği kararlar, şehrin hem genel gelişmesini hem de fizikî bünyesini etkilemek, durumundadır. Böylece planlama için gerekli programın hazırlanması bizi şehirle devlet arasında bir «diyolog» kurulması ve dolayısıyla «millî fizikî plan» konusuna yöneltmektedir.

Günümüzde devlet, yatırımlarına yer seçiminde genellikle rastlansal davranmakta, kararlarını uzun süreli bir programa bağlamamış bulunmaktadır. Böylece, şehirlerin kendileriyle ilgili kararlar konusunda, devletin her bir sektörünün kısa süreli programları dışında, bilgi temin etmeleri mümkün olmamaktadır. Ve bu durum şehirlerin ciddi bir programdan hareket ederek planlarını hazırlamasına önemli bir engel olmaktadır.

Millî fizikî planlama müessesesi kurulacak olursa durum ne şekilde değişecektir? Bu durumda dahi, şehirler hakkında millî basamak kararlarının tam olarak temin edileceği inancında değilim. Gerçekten, millî basamakta her bir şehir ne olmaktadır, ne olmalıdır, ne olacaktır diye kararlara varmanın ve özellikle de bu kararların içerdiği devlet yatırımlarını programlamanın imkânsız ölçüde güç olduğunu sanıyorum. Millî basamakdaki fizikî planlama, ancak büyük - şehirlerle gelişme kutbu olarak seçilecek şehirler veya, özellikle önemli yatırımlar yapılacak şehirler hakkında bu tip ayrıntılı çalışmaya girebilir. Bunlar dışında, millî basamakdaki fizikî planlama görüşleri, bölgeler veya alt - bölgelerdeki şehirleşme politikası safhasında kalacak, bu bölgelerin tek, tek şehirlerine inemeyecektir. Böylelikle, bu kararların alınmasında şehrin muhatabı devletten çok bölge planlama örgütü olmaktadır. Keza; tek, tek şehirlerde yapılacak devlet alt-yapısının programlanmasında, bölge planlamanın şehirleri yöneltici duruma gelmesi olanakları araştırılmalıdır. Bu arada, bölge planlama örgütünün sadece programlama değil fakat şehirlerdeki planlamayı ve uygulamayı denetleme alanlarında da görevleri olduğuna işaret etmek gerekir.

Oysa, günümüzde, kurumsal anlamda bölge planlama örgütünün bulunmadığını söyleyebiliriz. Mülkî basamak olan iller, bu görev için çok dağınık ve hazırlıksız durumdadır. İllerle devlet arasında ise, günümüzdeki bölge planlama örgütü gerçek yetki ve sorumluluğa sahip olmadığına göre, hiç bir basamak bulunmadığını söyleyebiliriz. Böylece, millî basamakdaki fizikî planlama tutumunu bölge planlama dışında tanımlamak, şehirlerin planlaması açısından yetersiz bir adım olacaktır.

Tutum ve Sorumluluk: Planlamanın farklı basamaklarında, programın hazırlanmasında veya bilfiil planlama safhasında yalnız analiz metodlarıyla cevaplandırılmıyacak bir aşama ortaya çıkmaktadır. Farklı arazi kullanışlarına verilecek görece önem, trafik sisteminde yapılacak tercihler, insanların ne tip evlerde yaşayacakları, kamu ve özel kullanışlar arasındaki önem dengesi, merkez oluşumu v.b. konularda, şehri en etmen metodlarla inceledik, devletle şehir arasında en iyi bağları kursak dahi kat'i, eleştirilemez sonuçlara varılmıyacağı inancındayım. Bu konulardaki kararlarda, daima bir tercih, bir değer yargısı, bir tutum ve dolayısıyla bir sorumluluk payı bulunmaktadır.

İdari bakımdan şehirlerin sahibi belediyeler olduğuna göre, bu tercihlerde belediyelerin karar hakkına sahip bulunduğu söylenebilir. Ancak, belediye yetkililerinin, kararını gerekli bilgiye sahip olmadan, teknik bakımdan hazırlıklı bulunmadan ve bazen, mahallî baskıların etkisi altında vermeleri ihtimali üzerinde de durulabilir. Tercih konusunda yetkili diğer örgüt, günümüzde kontrol mercii olan İmar İskân Bakanlığı veya genellikle millî basamaktır. Burada tekrar millî fizikî planlama düşüncesine geliyoruz.

Şehirlerdeki planlama tutumunu yöneltmek üzere, millî basamakta ne gibi çalışmalar yapılabilir, ne gibi ölçüler, standartlar tanımlanabilir? Bu basamakta şehirleri tek tek tanımak, ayrıntılarına girmek imkânsızlığa değindik. Buna karşılık, millî fizikî planlama örgütünün, özellikle sosyal ve iktisadî planlama ilkeleri ışığında şehirlerin programlama ve planlamasını yöneltecek bazı sonuçlara varması gerekmektedir. Ülkemizde sanayinin ne hızla gelişeceği, konut politikasında izlenecek malî politika, gayri menkul vergileri, tarım sektöründeki tutum, belediyelere verilecek gelir kaynakları, idarî reform, yapı sektöründeki işçi sayısı gelişme eğilimleri v.b. konularda, millî planlamanın, fizikî planlama dili ile şehir planlaması ile bir diyalog kurması yöntemi araştırılmalıdır. Bu diyalogda millî planlamanın sadece makro - analizlerle yetinmeyip, şehir basamağındaki sorunlara eğilmesi ve ortak bir tutum araştırması gereklidir. Tabii, tutum konusunda da «Türk Şehri» nin tanınması özel bir önem taşır. Millî Planlama, tek tek şehirlerle kurduğu diyalog yanısıra veya daha doğrusu bundan önce Türk şehirleri hakkında genel bir görüşe sahip olmak zorunluluğundadır.

Nihayet, tercih ve karar konusunda üçüncü ilgili şehir planlamasından sorumlu büro veya kişidir. Plancılar hangi statü altında çalışırlarsa çalışanlar şehir hakkında geniş bilgiye sahip olmak, konuyu tanımak, teknik yönden hazırlıklı olmak avantajlarına sahiptir. Fakat yetkili ve sorumlu katın yerini almak iddiasında bulunamazlar. Böylece sorun, millî fizikî planlama ilkeleri altında, plancı tarafından yapılacak planlamaya dönük tavsiyeler ve aydınlatmaların yardımı ile, sorumlu katlar tarafından en olumlu kararlar temini şeklindedir.

Teknolojik Sorunlar: Şehirlerimizi teşkil edecek yollar, kanalizasyon, trafik işletmesi, binalar, telefon, su ağı v.b. konularda, eldeki imkânlarla oranla en iyi kaliteye varmak sorunu mevcuttur. Bu konular Türk Şehrini tanımak, farklı planlama basamaklarının organizasyonu ve iş birliği gibi konulardan, tamamen değil fakat büyük ölçüde bağımsızdır. Gerçekten, değil zengin ülkelerde, fakat bir çok diğer fakir ülkede bile konuşulabilen telefonlara, akan sulara, çökmeyen yollara rastlanılmaktadır. Neden Türkiye'deki şehir alt yapısı bu kadar kötü kalitede olmaktadır?

Bu konulara, genellikle az para verildiği bir gerçektir. Devletin şehir alt-yapısını ciddiye almamak tutumu, belediyelerin malî imkân sınırlığı hepimizce bilinmektedir. İkinci beş yıllık planda, şehirleşmeye ve şehirlerimize tanınan önem ve ilgili hükümet sorumlularının bu yöndeki ifadeleri, şehir alt-yapısına daha önemli paralar sarfedileceği inancını doğurmaktadır. Bizce önemli olan, şimdiki veya daha genişleyen imkânlarla, daha iyi altyapı yapmak olanağını bulup, bulmayacağımızdır.

Burada teknolojik hazırlık ve organizasyon sorununa geliyoruz. Ülkemizde bir çok konuda hazırlıklı teknisyen bulunmasına karşılık, beledi alt-yapıyı bilen teknisyen yok mu? Yoksa, bir çok alanda olduğu gibi bu konuda da iş, bilenler tarafından değil bilmeyenler tarafından mı yapılıyor? Yol ve kanalizasyon yapımı, trafik işaretlemesi gibi konularda teknoloji ithali insana mümkün görünüyor. Fakat, belki bu ithal malî teknolojinin uygulanması çok pahalı veya memleketimizdeki iş gücü bünyesine uygun değil. Bu takdirde Tunus, Yugoslavya ve bilmediğimiz diğer bazı fakirce ülkeler ne yapıyorlar?

Bu sorunlara cevap vermek durumunda değilim. Ancak, ülkemizin olanakları içinde daha iyi alt-yapı temininin imkânsız olmadığı inancındayım. Millî Fizikî Plan, bölge planlaması gibi örgütler, bu konulara ayrılacak para, özellikle şehirlerdeki özel sektör yatırımları, kamu yatırımları dengesini düzeltmek gibi konularda tavsiyelerde bulunabilir, alt-yapı yatırımlarında öncelik sırası, standart tesbiti konularında yardımcı olabilirler. Önemli olan, şehirlerdeki alt-yapıyı ve hizmetleri gerekli teknoloji ile ve en etken şekilde yapıp yürütmezsek şehir planlaması çabalarının büyük bir anlam taşımayacağıdır.

Şehir Planlaması ve Mimari :

Şehirlerimiz, büyük ölçüde, yapılardan teşekkül edecektir. Bu yapıların, tek tek amaca uygun, şehir bünyesiyle bağdaşan, ülkemiz iktisadî, sosyal, kültürel, teknolojik imkân ve ihtiyaçlarına uygun ve güzel şekilde yapılması, şehrin muvafakiyetle teşekkül etmesinin ana şartlarından biridir. Şehir planlaması bu konuya ne ölçüde girebilir, mimara ne ölçüde yardımcı olabilir? Günümüzdeki «arazinin azami kullanma haklarını amaçlı, amaçsız sınırlamak» anlayışından daha yapıcı bir duruma geçilebilir mi? Gerçekten, günümüzde imâr, plan ve yönetmelik yolu ile, şu parselde, şu kadar kattan yüksek inşaat yapılamaz, çatı katı olur veya olmaz, komşularla ve arkada bu kadar metre yer bırakılmalıdır, kararlardan başta bir karar getirmemektedir. Bu tutumun bir taraftan mimarı ne kadar olumsuz şekilde sınırladığını, buna karşılık kullanılan malzeme, renk, cephelelerdeki boş-dolu oranı v.b. konularda ise, her bir binanın diğerinden kopuk bir karaktere sahip olacak şekilde bir serbesti tanıdığını biliyor ve bu durumun olumsuz sonuçlarını her gün görüyoruz. Öte yandan, söz konusu kararlar da farklı baskıların etkisiyle sık sık değişmektedir.

Mimara daha geniş bir şekillendirme hakkı tanımak konusunda arsaların parselasyonu durumu ve özellikle şehir arazisinin bir ticaret metahı oluşu, güç aşılır engeller teşkil etmektedir. Ülkemizdeki iktisadî bünye, alışkanlıklar v.b. nedenlerle pek çok kişi, geleceğini, çocuklarının geleceğini arsa mülkiyetine bağlanmış bulunmaktadır. Genel bünye değişmesi dışında, böylece arsa konusunda alınacak tedbirler tedrici olmak durumundadır. Tabii, bu gerçek, arsa üzerindeki baskıları azaltacak tutumlar getirmek zorunluğuyula çelişme halinde değildir.

Arsa mülkiyeti ve parselasyon durumlarını, yani parsellere verilen haklar arasında belirli bir eşitlik zorunluğunu veri olarak kabul ettikten sonra da binaların daha iyi ve daha serbest şekilde yerleşmelerini temin edecek yöntemler görüşümüzce imkânsız değildir: Ancak bu yöntemler, bina ölçüsüne inebilecek bir şehir planlama örgütü ile mimar arasında bir diyalog kurulabilmesine bağlıdır. Büyük şehirlerde ölçü genişliği, küçük şehirlerde ise gerekli eleman bulmak yönünden zorluklar olduğu tabiidir. Öte yandan böyle bir diyalog kurulması, binaların bir biriyle bağdaşması, malzeme v.b. bakımlardan birlik temini için de gereklidir.

Şehir planlaması, yapı ölçüsüne inse bile, yapıların yapımından nihai sorumluluk mimarda kalacaktır. Oysa, mimarlarımız günümüzde her yönden inançsız bir tutum içindedir.

Mimarlığın büyük problemi, diğer disiplinlerden farklı olarak, teknoloji ithaliyle çok az sorunun halledilebilmesidir. Tabii, yapılarda da, yapı teknolojisinin etkisi büyüktür. Ancak, ülkelerin iş gücü, malzeme v.b. özellikleri sonucunda yabancı teknolojinin kullanılması güçtür. Öte yandan yaşama gelenekleri, ihtiyaçlar her ülkede farklı program ve şekillendirmeler gerektirmektedir. Nihayet yapıların doğrudan doğruya mimarî sorunları, plâstik ifadeleri ülkeye, şehire, mahalleye, iklime, toprağa göre düşünölmek durumundadır. Günümüzde bu konularda da ithal malî şekillerden, kopyalardan, amaçsız icatlardan kurtulmuyoruz. Mimarî konuda da, tekrar ülkemizi, şehirlerimizi ciddi şekilde, tanımak, anlamak zorunluğuna geliyoruz. Bir çok şehrimizde, yapıların pek çoğu, gecekon-

dular, plânlamanın ve mimarların yalnız kontrolleri değil, fakat anlayışları, ilgileri, sevgileri dışında yapılmaktadır. Plancılar ve mimarlar, gecekondular yerine aynı imkânlarla daha iyi evier yapmak olanağını bulmuş değildiler. Bununla, gecekonduların insana ilk bakışta çekici gelen köyden ithal şekillerinin şehirlerimizin gelişmesine uygulugunu savunmak istemiyorum. Gecekondularda, kullanılan malzemeyi tanımamak, yıkılıp baştan yapmalar, kentsel karakter kazanmamak gibi nedenlerle kayıplar, uygunsuzluklar olduğunu biliyoruz. Ancak sosyal mesken denemelerinin çok daha büyük muvaffakiyetsizliğini de biliyoruz. Bu arada gecekondular hakkında yapılan araştırma ve yayınların ise, gayetle ayrıntılı olmalarına karşılık, planlamaya dönük olmamaları ve dolayısıyla çok sınırlı fayda getirmeleri üzerinde durmak gerekir.

Uygulama Araçları ve Personel : Şehir planlarının, Türk Şehrini tanımadan, genel bir tutum içine yerleşmeden hazırlanması gerçeği, planı uygulama araçlarının yetersizliği üzerinde durmamak gerektiği anlamını taşımaz. Gerçekten, ülkemiz şehirleri hızla gelişmekte olduğuna göre, yetersiz bir planlamanın bile etken şekilde uygulanması, ve bu yolla daha olumlu planlama kararlarına geçmek sorunu vardır.

Arazi mülkiyeti, gayri menkul vergilendirmesi, mahallî idarelerin yetki ve imkânları, alt yapı planlaması, şehir planlama teşkilâtında devamlılık, planlama, ve kontrol mekanizmalarında birlik gibi uygulama araçlarının tartışmasına burada girmek istemiyorum. Üzerinde durmak istediğim husus bu araçlarda da ithal malî tutumlardan kaçınmak zorunludur. Türkiye'nin genel bünyesini düşünmeden, Türk Şehrini tanımadan ithal edilecek araçlar, hem etken olmamak, hem de bu araçlar hakkında güç silinebilir şüpheler doğurmak tehlikesindedir. Örneğin, şehir arazisinin büyük ölçüde kamu eline geçmesi, uzun süredir, ülkemizde savunulan bir görüştür. Bu konuda, özellikle İsveç, Hollanda gibi örneklerden faydalanmaktayız. Oysa, ülkemizde, devlete karşı geleneksel şüphe ve korku, devletin çok defa millet menfaatinin değil bazı zümrelerin menfaatinin savunucusu gibi davranması gerçekleri karşısında, kamu eline geçecek arazinin olumlu şekilde kullanılma yöntemi, özel şahıs arazisinin kullanılma yönteminden daha basit bir sorun olmayacaktır.

Şehir planlarının hazırlanmasında ve uygulamasında konuyu iyi tanıyan elemanların önemi açıktır. Burada sadece şehir plancılarını değil, fakat aynı zamanda şehir idarecilerini, belediye alt-yapı teknisyenlerini, mimarları ve uygulama ile ilgili basamaktan iş gücünü düşünüyoruz. Öte yandan, millî fizikî planlama müessesesinde de iktisadî, sosyal millî planlama kararları ile beraber şehir sorunlarına inebilecek elemanlar gerekecektir. Nihayet bizim esas üzerinde durmak istediğimiz konu, planlama için ön koşul olarak nitelendirdiğimiz Türk Şehrini tanımak, çabasının kimler tarafından yapılacağıdır. Araştırmanın her disiplinden teknisyenlerin, ilim adamlarının ortak çabasını gerektirdiği tabii dir. Ancak, daha önemlisi, bu farklı kökten gelen kimselerin birbirini tamamlar ve planlamaya dönük görüşler getirmesidir. Millî Fizikî planlama örgütünün ana fonksiyonlarından birisi, Türk Şehri hakkındaki araştırmaları yöneltmek, daha doğrusu koordine etmek olmalıdır. Üniversitelerde ve diğer bilim kurumlarında mevcut bir araştırma gücü vardır. Fakat amaca uygun araştırmalar yapılmamaktadır. Ayrıca halkın, sanatkarların, şairlerin, sinemanın konuya eğilmesi gereklidir. Böyle bir ilgi seferberliği kolay değildir. Fakat sorun, milyonlarca Türk'ün gelecekte yaşayacağı olumlu ortamı yaratmak sorunudur.

Acele Kararlar Sorunu : Türk Şehrini tanımadan verilecek kararların istenilen etkenlik ve olumluluğa sahip olmayacağını defalarca tekrarladık. Buna karşılık, şehirlerimizin hızla gelişmesinde, her gün, pek çok sorunla karşılaşılıyor. Bu sorunlara vereceğimiz cevapların ne gibi özellikleri olmalıdır? Bir kere getirilen kararların, imkân olduğu ölçüde geleceği dondurmamaya esnek tutumlar ol-

ması gereklidir. Fizikî eylem genellikle geri dönülmez bir karaktere sahiptir ve esneklik temini özellikle güçtür. Buna rağmen bu yönde çaba göstermeliyiz. Öte yandan, önemine ve doğruluğuna şüphemiz bulunmayan konularda kati kararlar getirebiliriz. Tarihî zenginliklerin korunması bunun örneğidir. Gerçekten, hızlı şehirleşmemiz şehirlerimizin tarihî ve tabii bünyesini, mevcut anıtları büyük baskı altında bırakmaktadır. Bu baskıyı bertaraf edici bir planlama tutumu, planlamanın ana hedeflerinden birisi olmalıdır. Emin olduğumuz diğer bir husus, milletçe sanayileşme zorunluğunda olduğumuzdur. Sanayie öncelik veren bir şehir planlaması yöntemi de şüphe etmeden getireceğimiz bir tutumdur.

Kısa süreli planlama sorunlarında gerekli diğer bir tutum, bu sorunlara verdiğimiz cevapların daha olumlu kararlara hazırlık niteliğinde olmasıdır. Plânlama karar ve uygulamasını izlemek, eleştirmek, kararların ne gibi sonuçları olduğunu, ne gibi başka sorunlar yarattığını anlamaya çalışmak, böylece gelecekte daha olumlu tutumlara yönelmek yöntemini araştırmalıyız.

SONUÇ :

Hazırladığımız tebliğde ele aldığımız sorunların arasında karmaşıklıklar, kopukluklar, tutarsızlık ve hattâ çelişmeler olduğunu biliyorum. Bu durumun sorumluluğu kısmen tebliğ yazarının beceriksizliğinde ve konuya ayrılan zamanın sınırlılığındadır. Fakat kısmen de sorumluluk, konunun kendi karmaşıklığında ve şimdiye dek, ciddi bir şekilde ele alınmamış olmasındadır.

Millî fizikî planlama örgütünün kurulması düşüncesi yanısıra, bu örgütün etken olması için gerekli şart olan Türk Şehri kavramının da yerleşeceğini ve bu konuda sistematik araştırmalara başlanacağını ümit ediyorum. Seminere katılanlar tarafından bu konuda ortaya konacak görüşler, Türk Şehrinin tanınması yolunda kıymetli bir ilk adım olacaktır.

ELEŞTİRME

TÜRKİYE'DE ŞEHİR PLANLAMASI KONUSUNDA BAZI GÖRÜŞLER

SUDİ İLKORUR

Sayın Akçura'nın tebliğindeki fikirlere genellikle katıldığımı belirterek söze başlayacağım.

Genellikle dedim örneğin Sayın Akçura «daha geniş zamanım olsa idi, daha ayrıntılı bir çalışma yapmak olanağımı bulsaydım bu konuda daha pratik, daha kestirme tavsiyeler getirebileceğimden emin değilim» diyor. Ben bu fikrine katılmıyorum. Kendi inancının aksine, tebliğ konusuna bir hayli ışık tutmaktadır. Tebliğde değineceğim hususlar daha çok, açıklığa kavuşulması için tartışılmasında fayda gördüğüm noktalar olacaktır.

Üzerinde ısrarla durduğu bir hususu öncelikle ele alıyorum. Sayın Akçura'nın «Şehir planlamamızdaki ana sorunlardan pek çoğu, Ülkemiz şehirlerini gerekli şekilde tanımadan, yabancı örnek ve tekniklere dayanarak köksüz tutumlar izlemiş olmamızda doğmaktadır.» fikrine katılıyorum. Devamlı olarak taklitçilik etmişiz, mevzuatı, yöntemleri ithal etmişiz çok doğru. Yalnız burada bizi bu tutuma zorlayan nelerdir; bunları bulup çıkarmalıyız. Bunun nedeni yalnızca şehirlerimizi tanınamamak olmamalı bence.

Şehir plancılarının başarılı olabilmesi için geçmişteki bir takım çabalara değiniyor Akçura. Özellikle bölge planlama çalışmaları bu konuda hemen hemen hiç bir katkıda bulunmadı diyor haklı olarak. Bulunamazdı çünkü. Doğu Marmara Bölge Planlama çalışmaları hariç bahsettiği proje çalışmalarının hiç birinde böyle bir yaklaşım endişesi yoktu. Bölge planlama kararlarının müesseseseleşmediği, yapılan çalışmalardan hangi ölçekte karar istendiği bu kararların nerede, ne şekilde ve ne zaman kullanılacağı açık seçik tanımlanmadığı sürece yeni çalışmaların da bu konuya bir katkıda bulunacağını sanmıyorum.

Çok ileri bir takım hükümler getiren İmar Kanunu'nun da bu konuya çare bulamadığına değindiler. Şehirleşmenin çok sür'atli olduğu ülkemizde, korkunç fiat dalgalanmaları nedeni ile, imar mevzuatı, geniş anlamda, baskı guruplarının ilk zorladıkları kapı olmuştur. Planların tasdikinden hemen sonra tadil teklifleri gelirse kat müsadesi verilir, yeni yollar geçirilir, gecekondu kitle halinde ve kuruldukları biçimde şehre dahil edilirse mevzuat buna ne yapsın.

Çabalar arasında İller Bankası tarafından yapılan plan öncesi çalışmalar ve bazı münferit teklif ve tavsiyeler var buna rağmen işler yürümüyor.

Çözüm için, Akçura'nın teklifine katılıyorum. Türk şehrini iyi tanımakla işe başlamak lâzım. Yalnız Sayın Akçura, planlama konusunda, Türk şehrinin nasıl bir geçmişe sahip olduğuna mühim yer veriyor. Burada bir hususa işaret etmek istiyorum. Kendi ifadelerine göre önümüzdeki 20-30 yıllık bir dönemde 15.20 milyonluk bir şehirselleşme nüfus artışı ön görülmektedir diyor. Bu aslında çok büyük bir artıştır, başka bir deyimle her şehre çok büyük yeni bir ilâvedir. Bu ilâve ile eski yapı çok sınırlı bir alana sıkışıp kalacaktır.

Acaba genel bir takım kavramların tanımını bizi Türk şehirlerinin ortak karakterlerinden bazılarını bulmaya götürebilir mi? Örneğin endüstri öncesi şehirden endüstriyel şehre geçiş problemlerinin tanımlanması gibi. Geçiş süresi içinde, şe-

hirde yaşıyan insanların istihsal münasebetleri, bu münasebetlerin doğurduğu organizasyon biçimi bize bazı ip uçları verecektir sınıırım.

Ülke ölçüsünde, şehirler arasındaki farklılaşmayı, ihtisalaşmayı karşılıklı etkileri, kademeleşmeyi incelemekte de şüphesiz çok büyük yararlılık vardır. Kademeleşme ve buralardaki fonksiyonların dağılımı, Millî Fizikî Plan ile ilişkileri kuracak kritik bir halkadır.

Sayın Akçura önemli bir konuya daha değiniyor, diyor ki; «Günümüzde şehir planlamasının teknik ve mali olanaklara sahip olmayan kasabalara inişi eleştirilmektedir. Kanımızca sorun, bu kasabalardaki başarısızlıktan çok böylece, planlama inanç, kadret ve imkanlarının yitirilmesindedir. Haklılar. Yalnız akla şöyle bir sorun geliyor: Acaba hangi kademedeki şehirlerde hangi tip kararlar verilecektir? Bu kararların uygulaması nasıl olacaktır? Bu kararları, hem şehir kademelerine göre hem de sistemin gelişme seviyesine göre alırsak aynı aksamalar olacak mı? Sanmıyorum. Bu ayrımlara inmeden her kademe şehir için aynı tip kararları alma çabası bu sürtüşmeyi doğurmaktadır kanısındayım.

Tebliğdeki sırayı takip etmeye çalıştığım için şimdi değineceğim husus bence çok önemli. Ben olsam tebliğe bu cümle ile başlardım. Sayın Akçura diyor ki «Şehir planlaması veya diğer adıyla imar gündelik hayatımıza girmiş. Kanuni müeyyidelere bağlanmış bir müessese olmasına karşılık, bu müesseseden ne istendiği, amaçlarının ne olduğu hakkında açık bir görüşe sahip bulunmadığımız kanısındayım.» Bütünü ile iştirak ediyorum. Verilen imar kararlarının marjinal faydası verilmeyen kararlardan daha mı çoktur? Bunun kriteri nedir? Bu tayin edilmiş değil.

Sanıyorum ki, bu kavramın Türkiye'deki yeni ekonomik şartlar, hızlı şehirleşme ve değişmekte olan sosyal yapı içinde yeniden gözden geçirilmesi lâzımdır.

Fizikî planlama aşamaları olarak verdiği hususlar mantıki ve geçirli. Fakat sadece teorik olarak geçerli sanıyorum.

Şöyle bir sıralama yapıyor Akçura

- 1 — Planlamayı araştırma ve programlama
- 2 — Bilfiil fizikî planlama
- 3 — Uygulama
- 4 — Uygulamayı kontrol

Konuyu etraflı olarak açıyor, hemen tümüne katılmamak elde değil. Bu konuda bir husus var bence mühim. O da şu, bugün için yukarıda sıraladığımız konularla birbirinden farklı şahıs veya teşekküller meşgul olmaktadır.

Bugün için

- 1 — Planlama araştırmasını İller Bankası yapmaktadır.
- 2 — Planı, ihale, seçim veya müsabaka ile şahıslar yapmaktadır. Bunun değerlendirilmesi ile ayrı bir ünite olan jüri görevlidir.
- 3 — Uygulamayı kısmen müstakil bir müessese olan belediyeler yapmaktadır.
- 4 — Kontrol ise yapılmamaktadır. Fakat bence başarılı planlama için bu üç unsur arasında bir bütünlülük ve devamlılık şarttır. Şehir statik değil dinamik bir unsurdur. Yeni şartlar, yeni biçimleri her zaman getirebilir.

Teknolojik sorunlarına katılıyorum. Neden böyle bunu da tartışmamız lâzım.

Şehir planlaması ve mimarî paragrafına biraz değinmek istiyorum. Akçura'nın söylediği gibi şehir planlamalarında mimari konuda bir çok tahdit var, diyor ki; «Gerçekten, günümüzde İmar Planı ve yönetmelik yolu ile şu parselde şu kadar kattan yüksek inşaat yapılamaz, çatı katı olur veya olmaz v.b. konularda mimari olumsuz yönde sınırladığı halde kullanılan malzeme renk, cephelerin boş dolu oranı v.b. konularda mimari serbest bırakıyor.» Dikkat edilirse konu tamamen ekonomik nedene dayanıyor. Parasal değerlendirmede bir ilâve çatı katı ile binanın renginin hiç ilişkisi yoktur. Kısıtlanan hususlar ekonomik değer taşıyan konular olmaktadır. Bunlar da değişmiyor mu, değişmiyor tabii bunun değişimi baskı unsurunun gücü ile doğru orantılıdır.

Bu konuda şu husus akla geliyor. İleri şehirleşme yüzünden, arsalarda korkunç bir fiat artışı var. Bu artık bir değerdir aslında. Bu artık değerın şu veya bu yolla alınması arsanın eşit kullanılamamasının doğurduğu sorunları azaltmaz mı.

Şu husus ta var, Özellikle küçük şehirlerin mimari ölçekte planlanması hemen hemen imkânsız. Yalnız sanırım ki türlü nedenlerle büyük şehrin mimarî kalitesinin düzeltilmesinin küçük yerleşmelere de yansıtacağını gözden uzak tutmamak gerekir. Kalfa - mimar ilişkisi, taklitçilik nedeni büyük rol oynayacaktır. Teşekkür ederim.

TARTIŞMA

TURGUT CANSEVER

Tebliğe getirdiği fikirler dolayısı ile tamamen iştirak ediyorum. Yalnız biraz daha açık olmasını isterdim bazı hususların. Tuğrul Akçura bugüne kadar ülkemizde şehri vücuda getirmek için yaratılmış tedbirlerin sonunda neticede şehirleşmenin olumsuz gidişini değiştirmediyiğini bunun üzerinde her hangi bir şekilde olumlu tesirde bulunmadığını söyledi. Tabii tedbirler araçlar idi. Bu araçlar kimlere teslim edildi. En önemli soru bu.

En iyi bir planı yapıp bir insana verebilirsiniz bu bir ev planı olsa bir insanın o planla yaptığı ev göçer yahutta çok çirkin olabilir. Oysa ev şehre nazaran gayet iyi tarif edilebilecek bir şeydir. Şehrin bir planla tanzim edilmesi çok daha zor. Bu verdiğiniz aracı (plan aracını) kullanmağa niyetli kimseler var mı? Soru bu. Biz planı kime hazırlıyoruz Bugün planlar bir bürokrasi makinasının işleme için hazırlanıyor. O bürokrasi makinası neye hizmet ediyor. Esas soru burada, kanımca bürokrasi makinası bugün yönetici zümrenin bir oyun aleti. Bu oyun ve aletten geniş ölçüde spekülatif maksatlarla faydalanılıyor. Meselâ bu faydalanmanın getirdiği bozulmaları yön şaşmalarını tashih etmek için biz araziinin kamu kontrolü altında olmasını istemiştik. Araziyi kamu kontrolü altına koyduktan sonra bu kontrolü kullanacak güç aynı derecede sorumsuz gayesiz ve yeni spekülasyonlara açıksa o zaman gerçekten hiç bir fayda elde edilmeyecektir, Sayın eleştirici bölge planlamalarının farklılıklarına işaret etti. Doğu Marmara bölge planlaması İstanbul Şehrine İstanbul metropolüne bir katkıda bulunmak için hazırlanmıştı. Peki İstanbul Metropolü bu katkıda bulunma çabası ne yaptı? Bakmadı bile. Peki bunu yaptıranlar bu çalışmayı yönetenler ne yaptılar onlarda dolaba koydular. Peki bu dolaba konulan planlar ne yapısın? Dolaptaki planların gücü nedir ki, etkili olsun. Doğu Marmara ön planında İstanbul Hayatına gayet yakından etkili olacak çok basit bir kaç tane tedbiri söyleyeyim. Kamyonların Kazlıçeşme'de tesis edilecek bir araba vapuru iskelesi ile taşınması, tedbiri. Bugün kamyonlar Sirkeci ile Yenikapı arasında takriben üç kilometrelik bir yolda dizi teşkil ediyorlar, Sirkeciden yükleniyorlar.

Bir araba vapuru iskelesinin yapılması muhtemelen bir buçuk milyon lira etsin. Neden yapılmadı çünkü kimse ilgili değil. Bunun takipçisi yok. Peki gecekondu alanlarının yeni hiç olmazsa teşekkül edeceklerin nasıl doğru bir şekilde kurulacaklarına daha sıhhatli şekilde kurulacaklarını anlatan sayısız rapor var. O rapor var. O raporlardan bir kaç tanesi bölge planlama bürosunda hazırlandı. Sayın Akçura bilir. Yabancı mütehassıslar geldiler. En olumlu tavsiyeler yapıldı. Gecekondu yaşama mahallesinin kurulmasında önderlik edecek kimselerin nasıl çalışacaklarına varıncaya kadar pek çok şey düşünüldü yazıldı. Ne yapıldı hiç. Çünkü gerçekten yöneticilerin bu gerçek meselelerle ilgisi yok. Tuğrul Akçura'nın işaret ettiği nokta önemli. Yani diyorki ithal malı vasıtalarla biz işleri yürütmek istiyoruz. Halbuki meseleye gerçekten bakmayı o meselenin gerçek yapısını fark etmeyi ve onlara çare bulmayı düşünmemiz lâzım. Peki bu çareler acaba teknisyenler tarafından mı bilinmiyor? Hayır. Bu çarelere yönelmiş çok teknisyen var. Meselâ şehir mimarisi meselesi hakkında düşünmüş çok insan var. Ama biz bunların şimdi ne olduklarını bile bilmiyoruz. Yani bir kaç tanesi burada üç kişi yahut beş kişi. Belki yirmi beş yahut otuz kişi var. Ama onların isimlerinden dahi haberdardeğiliz. Neden? Çünkü bu talep yok. Bu talep olursa bunun cevabı gelecektir. Hatta bu seminer hangi talep üzerine tertiplendi. Mimarlar topluluğu yapıyor bunu. Mimarlık topluluğunun bu seminerinden tatbikata ne gider? Tatbikata bir şey gitmesi için o tatbikatı yapacak kimselerin burada bulunması lâzım değil mi? Hayır onlar burada değiller. Demekki gerçekten bu

yöneten güçlerin bu hususlarda bilgilere aldıkları yok. Onlar bu memleketi başka ölçülere göre yönetiyorlar. Çünkü o ölçülere göre memleketin yöneldiği kanaatindeler. Ama bunun dayanacağı bir nokta var. Şimdi biz bu söylediklerimizi söylemekle sınırlarımızı aşıyoruz. Onların bize gelip sorup öğrenmeleri lâzım. Gerçek bir bilgi-otorite münasebeti olumlu bir sonuca bu şekilde ulaşabilir. O halde biz söylediklerimizi bunları dinleyerek öğrenmek istemiyenlere söylemiyoruz. Biz söylediğimizi bu memleketin kültürünün gelişmesi için, bu bilgi gücünün bir etken olabilmesi için söylüyoruz. Yani bu ülkede söylediklerimiz, yaptığımız planlar şehrin iyi olmasına hemen tesir etmeyecektir. Ama şehirlerin iyi olması için bir çabadır. Meselâ binaların renkleri veya biçimleri hakkında bir şeyler söylenebilir yahut yapılabilir. Bu mesele ile ilgili olarak ben ilâve etmek istiyorum. Gerçekten söylenebilir fakat söylenirse sizi temin ederim öyle pişman oluruz ki. Zira böyle bir karar bugün olduğu gibi rastgele olur. Onun için gerçekten teknik zümrelerin beraberce araştırmalarıyla ve varılan sonuçlarının kıymetli şeyler sayılmaları temin edilinceye kadar bu yukardan aşağı inme kararlardan gerçekten kaçınmamız lâzım. Doğrusu Tuğrul'un konuşması böyle hemen pratik çözümler vermiyor. Benimki de şehirlerin gidişine hemen pratik çözümler vermiyor. Ama sanıyorum ki bu düşünce gelişmesini hızlandırıcı faaliyetler bir gün politik kadroların teknik ve düşünce, bilim kadrolarına soru sorması ihtimali tahakkuk ettiğinde onlara verilebilecek bir bilgi potansiyelinin yaratılmasına yarayacaktır. Bu bana önemli pratik iş bigi gözükmektedir. Bunun yanında yapılması lâzım gelen ikinci şey şudur sanıyorum. Son derece sorumsuz kararların karşısında gerçekten durmak. Bu kararların karşısında durmak bu olayların gerçek yapısına inmek imkânını verecektir. Ancak o zaman ithal edilmiş araçlarla değil gerçek kendi araçlarımızla kendi beyinlerimizle yaşayan insanlar olarak olaylara çözüm aramak için düşünmeye başlayacağız. Ancak bu çatışma bizi gerçek çözümlere götürecektir. Teşekkür ederim.

BÜLENT GÖZEN

Efendim ben söylemek istediklerimi söylemek istemiyordum. Çünkü mimarlar odasına böyle başarılı bir semineri tertiplemiş olmaktan dolayı teşekkür boçlu iken, bu odaya mensup meslek adamlarının yürüttükleri bir uygulamayı, eleştir mek değil, hatta yermek durumuna düşmek istemiyordum. Ama sayın Esat Turak imkân verdi, bilhassa böyle konuş dedi. Gene de husumeti şahsıma teveccüh et- mek şartıyla, bunu transfer etmiyorum söz almış oldum.

Esat bey, yürürlükte olan uygulamadan hiç korkmadan, şaşılacak bir iyimserlikle, ümit verici bir örnek getirdi. Bu getirdiği örnek işlerimizi kolaylaştırıyor. Ben de bir model hazırlamıştım. Para boyutuna, ekonomik unsurlara, Esat beyinkine nazaran, daha fazla ağırlık veren bir model. Şurada kısaca göstereyim, en altta trafik, nüfus; şehir alt yapıları, kanalizasyon, elektrik ve bölmeleri var. Yukarıda ulaşım planına geliyor. Müstakbel nüfusla, toplum tesisler arasında, arazi kullan- ma ve ulaşım sistemlerinin çeşitli kabüllerine göre teşekkül eden çeşitli yerle- şimlerin yapım ve deplasman maliyetleri hesaplanıyor. Her alternatif, malî kay- nak kutusu var şurda, bunun verileri ile denkleştiriliyor ve plan ortaya çıkıyor. Fakat sonunda plan olup bitmiyor. En son kutu devam eden planlama faaliyet- leridir.

Şimdi böyle ele alınan bir metropoliten şehir planlamasının ne kadar çeşitli etüdler yaptığına, trafik, nüfus, arazi kullanma, ulaşım sistemleri, v.s. ne kadar çeşitli aletler kullandığına bakalım, bir de bizdeki uygulamayı düşünelim.

İller Bankası, bütün aleti kalemi ve boyası olan iki mimara bu işi ihale ediyor ve gelen renkli resimleri şehir planı zannediyoruz. Bu iki kişiyi 10 kişi 20 kişi yapı- yoruz, aynı anlayışla, adına Büyük İstanbul Nazım plan Bürosu diyoruz ve bundan bir netice bekliyoruz. Olmaz böyle şey. Bunun olmayacağını ben size sayılarla gösterceğim şimdi :

Fransada Nantes şehri ortasında bir su yolu ile ikiye, bir küçük su ile de bir tarafı tekrar ikiye bölünmüştür. Yani coğrafyası İstanbula benzer. Bu küçük şehirde bahsettiğim metotlarla, arazi kullanma etüdüleri, sanayileşme etüdüleri, çeşitli ulaşım sistemleri etüdü deplasman etüdüleri, nüfus etüdüleri, vs yapılmış ve sonuç- ta birçok alternatif projeler içinde iki tanesi seçilmiş. Ekonomik hesaplarda şu maliyet elemanları gözönüne alınıyor.

- Gurup lojmanların inşaat giderleri
- Toplum tesislerinin yatırım giderleri
- Cihazlanmış sanayi bölgelerinin yatırım giderleri
- Ulaşım alt yapılarının yatırım giderleri
- Her alternatifte muhtelif taşıma sistemlerinin işletme giderleri
- Seyir sürelerine tekabül eden kaydedilen değer ve tasarlanan projenin sosyo-psikolojik etkisi gibi az veya çok hesaplanabilen değer elemanları.

Nantes'ın bu etüd yapıldığı tarihte nüfusu 300 000 yani İstanbul'un yedide biri Son mukayeseye kalan en seçilmiş iki alternatif arasında deplasman maliyeti

yönünden biri diğerinden 78 milyon frank daha ucuz. Bu proje yapım yönünden 30 milyon daha pahalı, yani sonuçta bir proje diğerinden 48 milyon frank daha avantajlı. Şimdi kıyaslama yoluyla bu sonucu İstanbul'a uygulayacağım. Bir takım ihmaller var tabii :

- İlk ihmal yukarıda saydığım maliyet elemanları içinde deplasmanlardan gayrısını ihmal edeceğim.
- Şehrin tamamen yanlış kurulması ihtimali dolayısıyla ilerde sanayileşmeye ve ekonomik olan yerleşmelere yapabileceği olumsuz etkileri ihmal edeceğim.
- İstanbulun Türkiyedeki izafi öneminin Nante'a nazaran çok büyük oluşu ile gelişme istidatının fazlalığını ihmal ediyorum.
- Ve bir de çok önemli bir kabul yapıyorum. İstanbulda sadece ilhamlarını, aklı selimlerini kullanan o kalem ve boya sahibi heyetin yapacağı planın Fransa'da şu bilimsel metodlar ve yüzlerce çeşit etüd sonucu ortaya çıkan ve ikinci olan alternatif kadar mükemmel olduğunu kabul ediyorum.

Nüfus bakımından İstanbulun 7 misli büyük olduğunu söyledim. Ortalama deplasman mesafesi İstanbulda 2.5 kere daha büyüktür. Yani yolun. Km. itibarile İstanbul 7 x 2.5 kere fazladır.

Birim taşıma maliyetine gelince; Fransa gibi otomobil, lâstik, petrol sanayii kendisinin olan bir memlekete nazaran, bütün bu malları dış ekonomilerden sağlıyan bir memlekette, bilhassa dövizin gölge fiatı düşünülürse en az iki misli bir pahalılık rahatça kabul edilebilir.

(Türkiyede dövizin gölge fiatı normal fiatının 3 mislidir).

O halde yukarıdaki 48 milyon frankı İstanbul'a uygulamak için $7 \times 2.5 \times 2 = 35$ ile çarpmalıyız. Sonuç, yukarıdaki çeşitli pek önemli ihmallere rağmen en az 1.7 milyar Frank, normal kur ile 3 milyar TL sını ekonomimiz kaybediyor demektir en iyimser varsayımlarla.

Halbuki şu gösterdiğim modeli veya Esat beyin tavsiye ettiği modeli uygulayacak bir kadro getirsek iş başına. Bu kadro yok deniyor ama talep olsa bulunur. Teknisyen bizde öyle ucuzdur ki, ayda 2500 TL ortalama alır bu adamlar, yılda 30.000 TL eder topu topu. 20 tanesi yılda 600.000, 4 yılda 2.4 milyon TL alır.

Bu adamlar lüks binalarda çalışsınlar, otomobillerle gezsinler, dünyanın en meşhur uzmanlarını getirip danışsınlar ve lüzumlu etüdleri talebelere ve para mukabili yaptırınsınlar 2.6 milyon lira da bunlara harcasınlar. Toplam masrafları 5 milyon liraya gelir. 3 milyar liralık bir gelir 5 milyon sarfı ile sağlanıyor. Yani fayda masraf oranı 600 dür. Böyle bir proje dünyada yoktur beyler. Bir koy 600 al ne demektir? Bizim en şöhretli, adı lâzım değil, projelerimizde bu 600 sayısına tekabül eden sayı 1,2 ila 1,4 dür. Aslında bu günkü eli boyalı heyetin maliyeti de 5 milyondan fazladır. Demekki onlar gitse, bilenler gelse masraf değişmez fakat en az 3 milyar lira kazanır bu millet. Binaenaleyh biz neden hâlâ: «Böyle olmaz, bu işin bir başka türlü oluru vardır, buyurun efendiler» demeyiz, aklım ermiyor.

Şimdi bir başka konuya geçiyorum. Sayın Sudi İlkorur bir ekonomist olarak şehir projeleri ile ilgilenirken adeta sıkılma halinde idi. Kanıt getirirken başkalarının tanıklığına sığınmak ortaçağ metodudur utaniyorum bundan. İki noktadan bir doğru geçer; neden, Öklit dedi de ondan. Sanki Öklit dememiş olsa başka türlü mü olacaktı?

Benim çantamda bir kitap var, adı: «Ekonomi, şehir planlaması ve Trafik» Reynolds adlı bir İngiliz yazmış. O ekonomist olduğu için böyle demiş, ben olsam Trafik kelimesini başa getirirdim. Fakat ne olursa olsun görülüyor ki bu üç disiplinin birbirinden ayrı düşünülmesi tasavvur edilemez bugün, şehir planlaması trafik ve ekonomi ile muhakkak beraber yürüyecektir. Teşekkür ederim.

DÜNDAR YARANGÜMELİ

Efendim önce toplum karşısında konuşmaya alışkın olmadığım için özür dilerim, sürçü lisan edersem. Ben Tuğral Akçura beyin telefon konusundaki sözlerine biraz cevap vermek istiyorum. Gerçi ben bu konuda tam yetkili değilim. Fakat P.T.T de çalışıyorum. Bu anda bu salonda tek P.T.T liyim zannediyorum. Telefon hizmetleri her zaman mizah konusu olmuştur. Hatırlarsanız uzun zaman önce şehirler arası konuşmaların kalitesi mizah mevzuu idi. Son zamanlarda artık bu çeşit hikayelere rastlanmıyor. Fakat muhabere hizmetinin bugün Türkiye de iyi görüldüğü iddia edilemez. Çalışır telefonların olmaması bugünlerde bu hizmeti sağlayan vasıtaların vaktiyle dışardan getirilmiş olması ve epeyce uzun zamandır bunların yenilenmemiş olması yüzündendir. Geçen sene yapılan mukavele ile artık fabrika kurulmuş, yerli telefonlarımızı kendimiz yapabilecek duruma gelmişizdir. Önümüzdeki seneden itibaren daha kaliteli telefon hizmeti sunulabilecektir. Bunun yanında ufak insan topluluklarına bile muhabere hizmetinin götürülmemiş olması da mühimdir. Sadece şehirdeki hizmetin sağlanması değil. Biz bu toplantıya Sayın Bülent Gözen beyin hatırlatması ile geldik. Maksadımız, başladığımız daha evvelde yaptığımız fakat yeni anlayışlarla ele almak istediğimiz muhabere planlamasında kullanabileceğimiz bilgileri edinmektir. Çünkü, bizim Türkiye'nin biraz uzun vadedeki şeklini görmeğe ihtiyacımız var. Kara yollarında olduğu gibi telekomünikasyon hizmetinde de çok uzak vadeyi görmeğe, çok uzun bir süre sonra ki Türkiyeyi görmeğe ihtiyaç var. Hatta bazı kesimlerinde elli altmış sene sonrası görmeğe ihtiyacımız var. Ben şunuda hatırlatmak istiyorum. Muhabere hizmetlerinde olsun diğer hizmetlerinde olsun pek çoğumuz bir şey yapabilmiş değiliz. Gerçi telefonlar iyi çalışmıyor ama okul hizmetleri, kanalizasyon, yollar da iyi değildir. Bu hepimizin kusurudur. Fakat telefon hizmetinin bu sıralarda sıkışık olması P.T.T. nin değil daha başka organların kusuru olmak gerekir. Ben şunu vadedebilirim ki artık önümüzdeki senelerden itibaren daha kaliteli hizmet alınabilecek ve bu hizmet memleket için daha ucuz yapılmağa çalışılacaktır. Bu vesile ile toplantıyı tertipleyenlere de teşekkür ederim.

Aslında bu seminerde hiç konuşmağa niyetim yoktu. Kendimi yetkisiz gördüğüm için. Fakat şu anda konuşmak ihtiyacını hissettim. Bunun belli üç nedeni var. Birisi, galiba bu konu benim mesleğime en yakın olan konu şehir ve planlaması. İkincisi, konuşmaların sona ermek üzere olması, bir diğeride isteyenin konuşmuş olması. Yani takip etmekte zaman zaman güçlük çektiğimiz bazı matematik ve teknik terimler içersinde konuşan kişilerden Fatihlerin torunları olduğumuzu söyleyen kişilere kadar ve bu ikinci kısımda konuşanlar içinde takibetmekte kolaylık çektiğimiz halde değerlendirmekte zaman zaman güçlük çektiğimiz veya değerlendirmekten kaçındığımız konuşmalara kadar. Ben kolaylıkla kendimi ikinci gurup konuşmacılar arasına koyabiliyorum. Tuğrul'un konuşmasına başlarken yapmış olduğu bir analiz, aslında gerek planlamanın yararlarına inananların gerekse inanmayanların kendileri için çok kolay dayanak noktaları bulabilecekleri bir araştırma oldu. Yani evvelce sadece şehir planları yapılmasına çalışılıyordu. Bu başarıya varmadı. O zaman tabii başarıya varmaz. Çünkü, bölge planlaması çalışması yapılmıyordu, dendi. Ona başlandı tabii istenilen sağlanmadı. Çünkü ülkesel ve fiziksel plan yurt çapında bir fiziksel plan yapılamadığı için bölge planından birşey beklenemezdi, şeklindeki yargılarda sembolleştirilmiş şekilleri ile... Mesela Aydın Germen bey, mesela İlhan Tekeli bey kendi görüşlerinde gerçekleştirdiklerine inandıkları bir savunma olarak faydalanabilirler. Tuğrul bey burda biraz daha ileriye gidebilirdi. Bundan sonra eğer ülkesel fiziksel plandan bir netice elde edilemezse, İlhan Tekeli gibi arkadaşlar, gayet tabii çünkü kıtalar arası bir planlama içersine girmedik ve sonrada dünya çapında, ondan sonrada evren çapında bir planlamaya girmedik, diyebileceği gibi Sayın Germen de gayet tabii çünkü ben bunların lüzumuna inanmıyorum ve bundan bir şey bekleyemezsiniz, planlama imkanlarınız olmadığı bir işe girişince işte neticesi bu olur diyebilir. Aslında Tekeli ve Germen diye sembolleştirdiğim gurupların her ikisinde de kendi davalarını, inançlarını savunmakta devam edecekleri belli oldu bu seminerde. İlhan gibilerin ümitsizliğe düşmesi için bir sebep yok. Daha yaşları böyle bir ümitsizliği gerektirecek durumda değil. Diğer taraf içinde Aydın bey zaten son konuşmasında kesin olarak, siz ne dersiniz deyin bende söylediklerimi söylemeğe devam edeceğim demekle ümidini kaybetmediğini ifade etmiş oldu. Şimdi bu tebliğ dolayısı ile ben bunun dışında bir başka durumu açığa çıkarmağa çalışacağım. Birde ümitsizler gurubunun mevcudiyeti olabilir mi acaba? Yani seminerde kullanılan ismi ile yani Mimarlar Odasının kullandığı ismi ile Milli Fizikî Planı yapmak, aslında bütün bir plan anlayışı içersinde... Bundan bir şey bekleyemiyoruz şeklinde, ümitsizliğe düşenlerin durumunu birazcık ele almak lâzım. Kolayca söylenmesi mümkün olmakla beraber kısa kısa tekrarlayarak geçeceğim. Planlamanın amacı nedir? Millî gelirin dengeli bir şekilde kişiler arasında paylaşılmasını sağlamak yani ortalama rakkamlarla değil, en düşük gelir seviyesindeki insanlarla en yüksek gelir seviyesindeki insanların arasındaki bu uçurumu ortadan kaldırmağa çalışmak, yani insanın mutluluğu. Ozaman bu mutluluğu sağlamak için bir planlama yapmağa lüzum var mı? Yoksa planlamadan da insan mutlu olabilir mi? Sorusu akla gelebiliyor. Bir kere harhalde planlama yapmanın bir faydası var. Hatta gereği var. Yapacağımız işi planlamak zorundayız. Mesela ben Ankara'ya gitmeyi İzmir'e gitmeyi düşünüyorsam nasıl gideceğimi planlamak zorundayım. İnsanlarında mutluluğunu sağlamağa çalışıyorsak bunu sağlamanın yollarını araştırmak zorundayız. Gayet tabii ki planlamada yanlışlar olacaktır. İşte planlamanın lüzumuna inananlar bu yanlışları devamlı olarak kendilerinde söyledikleri gibi geriye dönüşlerle azaltma çarelerini arayacaklar, planlamaya karşı olanlarda işte gördün mü yanlışın diyeceklerdir. Ama gaye, planlamadan gaye-insanın mutluluğu ise bunu bir plan içinde yapınak mecburiyetini kabul etmek

icabediyor. Zaten bütün dünya da bugün şöyle veya böyle bir planlama içerisinde. Bizde, bu dünyada yaşıyoruz dolayısı ile Türkiye'nin şartlarına inmeğe çalışmakla beraber her zaman için kendimizi de dünyadan koparmamıza imkân yok. Gittikçe gelişen, anlaşılması güçleşen bir planlama sistemleri araştırması içerisindeyiz, bunu bütün dünya yapıyor. Şu halde planlama yapılacak. Bu tarif etmeğe çalıştığım mutlak gayenin yanında, aslında planlamanın yapılması şartını ispatlayan başka bir sebep daha var. En azından şu söylenebilir; bu gün hem ülkemizde hem dünyada plancılıkta uğraşan bazı insanlar var. Bu insanların yaşamalarını geçimlerini sağlamaları için plan yapmaları lâzım. Şu halde yani planlamanın şart olduğunu, planlamanın lüzumlu olduğunu reddetmek için yeter sebep yok. O zaman yapılacak planlamanın gayeye yöneltilmesi bakımından bir araştırma yapmak icabediyor. Planlamaya karşı olanlar kesin olarak şunu söyleyebilirlerse, ve ispatlayabilirlerse gayet tabii o zaman onlara hak vermek gerekir. Plan yaptıkça insanı daha mutsuz kılıyorsunuz, diyebildikleri zaman, bunu ispatlayabildikleri zaman planın hakikaten lüzumsuzluğuna inanmak gerekecek. Şimdi bu noktada, yani planın yapılması benim kabülümüne göre, gerekli olduğu takdirde, gayeyi gözden uzak tutmamak gerekiyor. Verilen tedbirler içerisinde aslında başında, biraz vazgeçilemeyecek tersi söylenemeyecek şeyleri söylemenin pek fazla bir şey olmayacağı şeklinde bir düşünce ile İlhan'ın hipotezlerini tereddütle karşılamıştım, zaten konuya yabancıyım. Ancak bir hipotezi varki plancının tutumu konusunda açıklık getiriyor, bu gerilimin, planın yapılması sonucunda ortaya çıkacak gerilimin plancının kontrolü altında azami seviyede tutulmasına gayret etmektir. Ve bilhassa tabii, özellikle kendisinde söyledi, bu gerilim meselesi plancı ile yönetici devlet yasama organı arasındaki gerilim meselesidir. Yani planın başarı şansını ortadan kaldırmamak şartı ile plancı kullanabildiği bütün imkânları insanın mutluluğuna yönelen bir şekilde devletin ona göstermek istediği veya çalışma yeri olarak tarif ettiği düzen ne olursa olsun elindeki imkânları, gerilimi azami seviyede tutacak şekilde kullanmak mecburiyetinde olur. Plancısında tarifi bu olmalıdır. Bu noktaya gelindiği zamanda ümitsiz durumda olanlar için söylüyorum ümitsizlenmek için fazla bir sebep yok. Bu noktayı gözönünde bulundurdukça. Teşekkür ederim.

KAPANIŞ KONUŞMALARI

ESAT TURAK

MARUF ÖNAL

Bu kısım iki parçada olacak, Asıl değerlendirme konuşmasını İlhan yapacak. Ben daha genel bir iki noktaya temas edeceğim, çok genel aslında. Fakat buna başlamadan önce P.T.T ye teşekkür etmek istiyorum. Hakikaten bu muhabere planlaması konusunu bizim konularla ilgili görmesi çok ümit verici bir şey Biz de bu tip planlamaları şehir planlaması veya metropoliten planlamanın önemli parçaları olarak görüyoruz. Bunun içinde P.T.T. ye teşekkür ederim. Zannedirim belki daha çok ilgisi olan birçok sektörler burada temsil edilmediler veya edildilerse de biz bilmiyoruz. Şimdi benim bütün söylemek istediğim, iki üç nokta, ondan sonra da teşekkürler var. Kanımızca bu toplantı bölge planlama diyelim fizikî planlama diyelim, veya şehir ötesi mekânın organizasyonu diyelim, bu faaliyetin asıl sahibi kim olmalı konusunu oldukça açıklığa kavuşturdu. Bunun kararını dinleyicilere bırakıyorum. Diğer bir nokta «Bölge plancılar» yanında «Bölgesel bilim adamlarına büyük, çok büyük ihtiyacımız olduğu açıkça ortaya çıktı. Aslında belki bölge plancılarından önce —ki onlar zaten pek az, bende bölge plancısı değilim— bu bölgesel bilim adamlarının yetiştirilmesi lâzım. İlhan Tekeli bu seminer boyunca hatta ondan evvel seminerin hazırlanması ve programlanmasında tebliğleri, eleştirmeleri ve diğer faaliyetleri ile böyle bir adamın ne kadar büyük işler yapabileceğini ortaya koydu. İkincisinde şu: Benim kanaatimce saha, bölge planlama, şehir planlama sahaları çok pek çok büyük bir hızla gelişiyor. Bu gelişmelere kendimizi açmamız şart. İlericilik gericilikten bahsetmek boş. Bence önemli olan bu açılış. Bu açılış ilericilik. Şimdi teşekkürler konusuna geçmeden önce, son bir nokta var. Bizim Mimarlar Odasına bir teklifimiz var. Zannediyorum müsbet karşılandı. O da şu; bir komite kuruldu, tertip heyeti komitesi. Bunu Odanın şehircilik komitesi kurdu. Gerek bu şehircilik komitesi, gerek tertip komitesi bir takım arkadaşları bir araya getirdi bu semineri hazırladı, yürüttü. Seminerin başarılı olup olmadığını tayin etmek bize düşmez, ancak ne olursa olsun başlamış bir şeyin devam etmesi gerekir kanısındayız. Devamdan şunu kastediyorum: Araştırılacak şeyler var. Ben öyle zannediyorum ki, seminer kelimesinin orijini yanlışsa Aydın bunu düzeltir tohumlamadan geliyor. Ben öyle farzederek bu semineri bir nevi tohumlar serpmeye addediyorum. Tohumlar atıldı. Ondan sonra da uygulamaya yöneltilmiş bazı teklifler geldi. Bunların da tabii daha pişirilmesi lâzım.

Ondan sonrada bunların gerekli müesseselerce, mekanizmalarca kabul edilmeleri lâzım, yürütülmesi lâzım. Tabii hiç birimiz bunların hepsinin yürütüleceğini umacak kadar iyimser değiliz. Tanıyoruz memleketimizi. Fakat gene de zannedirim. Aydın beyin söylediği gibi yapılacak bir şey var İlhan'ın tabiri ile bu gerilmeleri sonuna kadar zorlamamız lâzım. Bunun için şöyle bir teklifte bulunuyoruz: Bu tebliğleri hazırlayan ve eleştirmelere katılan arkadaşların devamlı bir komite şeklinde hiç olmazsa bir müddet bir sene mi olur iki sene mi olur varılan bu sonuçları uygulayacak, bunları kullanacak bundan faydalanacak bir havayı, imkânı sağlayıncaya kadar çalışması. Bu burada bitiyor. Şimdi bir teşekkürler konusu var ki aslında hakikaten bunu ben unumiyetle hiç sevmem. Bütün toplantılarda bu safhaya gelindi mi kaçırım. Fakat hakikaten burada içten gelen bazı teşekkürleri belirtmek istiyorum. Birincisi dinleyenler. Ben Türkiye'de şimdye kadar katıldığım bu çeşit toplantılar arasında bu kadar yüksek dinleyici seviyesi gördüğümü pek hatırlamıyorum. Zannedirim bu kâfi. İkincisi dinleyiciler bence gayet canlı bir şekilde katıldılar. Yani umumi seviyeye ilâveten canlı ve samimi bir şekilde hakikaten seminer çalışmasını faydalı bir hale getirecek şekilde katıldılar. Onun için dinleyicilere çok büyük teşekkürler borçluyuz. Yoksa bu seminer hiç bir zaman bu şekilde yürütülemezdi.

İkincisi, tebliğcilerle eleştiricilere teşekkür etmem lâzım. Burada teşekkürün başlıca sebebi şu: Bir defa kendilerine o kadar az zaman verdik ki hakikaten bu tebliğleri ve eleştirileri yapmayı kabul etmeleri kendi açılarından bir fedakârlık. Bilhassa Aydın'a teşekkür etmek istiyoruz. Aydın Germen bütün bunlara ilâveten bir de muhalif olduğu bir çok noktalara rağmen böyle bir tebliği vermeyi kabul etti. Bu da hakikaten çok büyük fedakârlık. Bilhassa Aydın'ın karakterini iyi bilen için bu gayet önemli bir nokta. Gene eleştiriciler arasında ve tartışmacılar arasında Aydın beye ayrıca teşekkür etmek istiyorum çünkü seviyeli ve aşağı yukarı son gün hariç bütün konularda bizi veya hepimizi ikaz edici, tedbirli olmağa sevk edici uyarımları ile çok büyük bir katkıda bulundu. Katkıda bulunan diğer bir grup, panelciler. Onlarda gayet canlı —burada kalanlar biliyor— gayet canlı bir paneli bize verdiler. Zannederim bu alışık olduğumuz panellerin bir çoklarından çok daha heyecanlı oldu. Şimdi diğer bir teşekkür aşkı lında hangisine daha çok teşekkür borçluyuz bilmiyorum. O da idare heyeti gene hakikaten beni tanıyanlar çok iyi bilir, ben çok az takdîrkâr lâf söylerim. Onun için bilhassa sözlerimin kıymeti daha fazla burada. Benim tahayyül edemeyeceğim kadar geniş imkânlar sağlandı komitemize. Şunu da söyleyim ki bütün bu teşekkürlerimi ben şehircilik komitesi ve tertip komitesi adına müştereken yapıyorum Baştan sona kadar tam bir itimatla ve her istediğimiz imkânı sağlamakla bu semineri gerçekleştirdi. Bu itibarla bu seminerde başarı varsa, en büyük paylardan biri, oda idare heyetinedir. Eğer başarısızlık varsa, oda idare heyetinin hiç bir mesuliyeti yoktur. Çünkü herşeyi sağladı. Son teşekkürler İlhan ve Yiğit'edir. Biraz evvel söylediğim gibi hakikaten bu iki arkadaşım, baştan itibaren programlamayı yaptılar, yürüttüler, eleştirilere katıldılar ve bütün seviyeyi onlar sağladılar.

Burada mesuliyet üçümüze başarı ise ikisine aittir. Teşekkür ederim.

MİMARLAR ODASI ADINA KAPANIŞ KONUŞMASI:

MARUF ÖNAL

Sayın misafirlerimiz, uzmanlar, ilgili meslek mensupları,

Mimarlar Odası'nca düzenlenen birinci Millî Fizikî Plan Semineri, programında ki konular üzerinde, görüşler belirtmek, tartışma ve eleştirmeler yapılmak suretiyle sona ermiştir.

Gösterilen yakın ilgi çerçevesi içinde, seminerden istenilen sonuç elde edilmiştir. Meydana çıkan olumlu görüş ve düşünceler, ülkemiz, toplumumuz, kuruluşumuz, meslek ve meslekdaşlarımız açısından yararlı olacaktır kanısındayım.

İhtisas ve ilgili meslek mensuplarının, diğer kuruluşların ve kişilerin yakın ilgisi sonucunda ortaya çıkan değerli görüşler, yasama ve yürütme organlarına ve buna bağlı olarak yatırımcı kuruluşlara, meslek ve ihtisas çevrelerine, burada işlenen konularda, olumlu kararlar almalarına ve bu kararları, bilim ışığında yürütmelerine katkıda bulunacağına inanıyorum.

Ülke sorunları ile ilgili konularda, bilimsel çevrelerin, kuruluşların, kişilerin görüşlerinden yararlanmak, bu yolda bilimsel toplantılar düzenliyerek elde edilen sonuçları derlemek ve yayınlamak suretiyle, Odamız bir görev yapmaya çalışmıştır.

Gösterdiğiniz yakın ilgiye, tebliğ vermek, eleştirme yapmak, tartışmalara katılmak suretiyle görüşlerini belirtenlere, Odamız adına çalışan, tertip komitesi üyelerine ayrı ayrı teşekkür eder, oturumu kaparken hepinizi tekrar saygı ile selâmlarım.

SEMİNERİN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Mimarlar Odası Milli Fiziki Plan Grubunun çalışmalarına dayanılarak İLHAN TEKELİ tarafından hazırlanmıştır.

I. MİLLÎ FİZİKİ PLAN SEMİNERİ SONUÇLARININ HAZIRLIK KOMİTESİ ADINA DEĞERLENDİRİLMESİ

İLHAN TEKELİ

T.M.M.O.B. Mimarlar Odası son yıllarda çeşitli nedenlerle ortaya atılmış olan fakat yeterince tanımlanmamış olan Millî Fizikî planlama kavramını geliştirmek ve açıklığa kavuşturmak nedeniyle 1 nci Millî fizikî plan seminerini tertip etmeğe karar vermiştir.

Seminerin hazırlanmasında mimarlar odasının isteği Millî fizikî planın önemini belirten bir çalışma yapmaktan çok, eğer Türkiye'de bir millî fizikî planlama çalışması yapılabilecek ise bunun ne tipteki kararları hangi tekniklerle verilebileceğinin belirtilmesine eğilinmesi olmuştur. Böylece ortaya konulan bir plan teklifinin, önemi veya faydaları üzerindeki tartışmalarında daha olumlu sonuçlar verebileceği umulmuştur. Böyle bir yaklaşımı sağlamak için hazırlık komitesi, gerek seminerde yer alacak olan bildirimlerin konularını seçerken, gerekse de bildirimlerin içeriklerini tanımlarken, kendi içinde tutarlı bir konferanslar bütünü elde etmeğe çalışmıştır. Bu çaba seminer boyunca tartışmaların çok fazla dağılmasını sağlamakla beraber, bildirimlerin birbirini yeterince tamamlayan bir bütünlüğe ulaşmasını sağlamadı. Şimdiye kadar çok farklı kişiler tarafından çok müphem olarak tanımlanan kavramın detaylı olarak tartışılıp açılması yapılmadıktan sonra bildirimler arasında tutarlılığın sağlanmasının zorluğu görüldü. Bir millî fizikî planlama çalışmasının önemi değil fakat mümkün teknik yaklaşımları üzerinde durulması, bu konudaki görüş ayrılıklarının daha kesin olarak belirmesine imkân sağladı. Diğer taraftan seminerin hazırlanmasında üzerinde önemle durulan, çeşitli disiplinlerin seminer içinde temsil edilmesi isteği de farklı görüşlerin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Bu ayrılıkları özetlemeğe çalışacağız. Bu durumda, seminer sonuçlarından faydalanılarak ve görüş ayrılıklarına eğilerek, geliştirilecek daha tutarlı bir millî fizikî plan teklifinin daha geniş bir çevrede kabul edilmesi imkânı sağlanabilir.

Böyle daha çok teknik sorunlara eğilmeğe çalışan bir yaklaşımın en önemli sakıncası seminer süresince millî fizikî planın yapılmasının faydalarının ne olacağını açıklığa kavuşmaması olmuştur. Bu kısımda bu eksikliği kısmen gidermeğe çalışacağız.

Seminerin hazırlanması hazırlık komitesine teklif edildiğinde komite, daha önce yanlış veya eksik olarak tanımlanmış bir terim ile oldukça kısa, yaklaşık olarak üç aylık bir süre içinde Türkiye'nin ülke ve bölge ölçüsünde mekan organizasyonunun düzenlenmesi sorununa bugünkü müesseseler düzeni içinde çözüm aramak zorunda idi. Toplantılar süresince bu çıkış noktasına karşı bazı iddialar ve tutumlar kendisini gösterdi. Hazırlık komitesinin bu başlangıç şartlarını kabul etmesi tenkidlere uğradı.

Üzerinde uzun süre tartışılacak bu tenkidleri şöyle guruplıyabiliriz. Bugünkü müesseseler düzeni içinde çözüm aramak boş bir çabadır, Millî fizikî plan teriminin kullanılması çeşitli şaşırtaçalar doğuracaktır. Üçüncü ve oldukça daha genel bir karşı tutum ise bu tip sorunların artık böyle toplantılarda konuşulmaması daha somut problemlerin çözümlerinin aranması idi.

Çeşitli görüş farklarına rağmen herkes tarafından üzerinde anlaşılan genel husus bugün için ülkemizdeki her seviyede ve çeşitteki planlama çabalarında mekan organizasyonu ile ilgili konuların yeterince ele alınmadığı, bu konularda yeni gayretlerde bulunmanın gerekliliği ve Millî fizikî planlama seminerinin bu yolda bir çaba olarak faydalı olduğu idi.

**I. MİLLÎ FİZİKİ
PLAN KAVRAMI İLE
İLGİLİ OLARAK SE-
MİNER SÜRESİNCE
GELİŞTİRİLEN GÖ-
RÜŞLER :**

Seminerin millî fizikî plan hakkındaki tanımını Millî fizikî planlamanın ülke sosyo-ekonomik mekanının düzenlenmesindeki gayelerin açıklığa kavuşturulması ve sosyoekonomik mekanda faaliyetlerin sıralanması sürecinde coğrafik mekandaki sıralama kararları bütünü olarak verilmiştir.

Bu tanımın doğru veyahut yanlış olmasından çok diğer bir çok genel tanım gibi fazla müphem kalışı ve fizikî planlamanın ne olduğunun anlaşılabilmesi eleştirisi konusu oldu. Şimdi bu kavramı biraz daha açmağa çalışalım. Ülke kalkınmasında mekan organizasyonu problemi bu tanım ile iki önemli fonksiyon yüklenmektedir. Bunlardan birincisi ülke mekanının düzenlenmesi ile ilgili hedeflerin formüle edilmesidir, yalnızca bu kısım düşünüldüğünde tüketim kalıpları gibi normatif bir yönü vardır. Bu husus özellikle bir ekonomik büyüme olgusunda değil kalkınma olgusunun düşünülmesi halinde çok önem kazanır. Tanımın ikinci kısmında böyle bir mekan organizasyonuna ulaşmak için plancının kontrol edebileceği faaliyetlerin mekan içinde birbirlerine göre nasıl yer alacağına karar verilmesi belirtilmektedir. Bu kısım bir planlama sürecini kasdetmektedir. Verilen tarifte öngürülen planlama kararları bütünü ifadesi ise çeşitli seviyedeki mekan planlaması kararlarını kapsamaktadır. Metropolitan, bölge ve millî seviyedeki kararlar buna dahil olabilir, tanımda bu kararları ayırıcı özellik mekanda sıralama kararları olmasıdır. Kararlar daha çok mekanın tanzimine değil mekanda yer seçimine yönelmiş kararlar olacaktır.

Millî fizikî planlama kavramı hakkında seminerde diğer iki farklı görüş ve yorumlama kendini gösterdi. Görüşlerden biri mekandaki organizasyon faaliyetinin millî ölçekte ele alınmasının bugünkü teknolojik seviye içinde manalı olmayacağı ve bu problemin çözülmesinde yalnızca bölge planlama ölçeğinin ele alınmasının yeterli olacağı öne sürülmekte idi.

Diğer görüşü ise millî fizikî plan kavramını ekonomik gelişmeyi reel ölçüler üzerinden planlama olarak düşünen daha genel bir yorumlama teşkil etti. Reel ölçülere göre hazırlanan planlarda mekanda dağılım problemlerinin daha çok önem kazanacağı kabul edilmekle beraber, seminerin esas yöneldiği konuda çok alakalı bir alternatif yorum olmamaktadır. Yalnızca bölge planlarının yeterli olduğu konusunda belirtilmesi gerekli olan millî fizikî planların bölge planlarını ortadan kaldırmaya çalışan bir alternatif olmadığıdır. Millî fizikî planlar içinde bölge planlarının çok önemli rolleri olacaktır. Buna karşılık bölge planları içinde görülemeyecek ülke ölçüsünde verilmesi gereken kararlar vardır. Örneğin bölgeler arası dengenin sağlanması konusu ülke seviyesindeki verilecek bir karardır. Bu kararın gerçekleştirilmesinde ise böge planları önemli birer araç olacaktır.

Bölgeler arası denge sağlanması bölge ölçüsünde verilmeyecek bir karardır. Seminer süresinde ortaya çıkan önemli görüş ayrılıkları mekan organizasyonu luzumundan çok bunun görece önemi ve bir ülkenin top yekûn planlama faaliyeti içindeki yeri üzerinde belirdi.

Bu farklı eğilimlerin üzerinde anlaştığı husus mekan organizasyonu bakımından hedeflerin (Normatif) açıklığa kavuşturulmasının önemi olmuştur. Bu noktada normatif olduğu kadar üzerinde tartışma azalmakta ve bir politik vb. gibi bir tercih problemi olmaktadır. Bunun ötesinde fonksiyonlar yüklendikçe anlaşmazlıklar önem kazanmaktadır. Seminerin çıkış noktası olan mekan organizasyonunun hem hedef hem araç olarak millî ölçekte kalkınma çabalarının ayrılmaz bir parçası olduğu görüşü karşısında da farklı tutumlar kendini gösterdi.

Bu görüşlerden biri mekan organizasyonunun kalkınma sürecinin kaçınılmaz bir parçası olmadığı başka bir deyişle mekan organizasyonu biçiminin kalkınmada bağımsız bir değişken olmadığı kalkınma süreci kararlaştırıldıktan sonra bunun mekan organizasyonun teşekkül edeceği, bunun düzeltilmesinin sistemin gayeleri ile uyuşturulmasının ayrı bir süreç olduğudur. Dolayısıyla mekan organizasyonu için yapılacak fedakarlıkların bir refah tercihi olduğu ve bu gün için Türkiye'nin bu tercihleri yapmasının çok pahalı olabileceği söylenmiştir.

Diğer bir yaklaşım teorik sorunları tam çözülemediği için bu günkü planlama biçimlerinin dar anlamda pragmatik olduğu fizikî planlama konusunun da bu bakımdan pragmatik olarak ele alınması gerektiği olmuştur. Böyle bir planlama yaklaşımı olan «planning in stages» safhalar halinde planlamada, yeni bir planlama safhası olarak yerleşme safhasının eklenebileceği ve bu safhanın sonuçlarına göre baştaki kararlar tekrar gözden geçirilebilir.

Planlama sürecindeki görelî yeri konusunda diğer bir görüş, millî fizikî plan kararlarının, ancak millî seviyedeki politikalar olabileceği bunun altındaki kararların böyle bir planlama bütünü içinde toplanmasının manalı olmadığıdır. Bu görüş millî fizikî planları normatif olarak görmeğe yaklaşmaktadır.

Mekan organizasyonunun görelî önemi konusunda beliren dördüncü görüş bunun politik sisteme bağlı olduğu ve daha çok halka dönük sistemlerde mekan organizasyonunun görelî öneminin daha çok artacağı olmuştur.

Ayrıca reel büyüklüklere göre hazırlanan planlarda da mekan organizasyonu düşüncelerinin kazanacağı önem ve bu son iki noktanın ilişkileri üzerinde durulmuştur.

Fizikî planlamanın görelî önemi üzerinde anlaşılamamış olması, millî fizikî planlama yapılmasının faydalarının neler olabileceği konusunda belirli bir anlaşmaya varılamamış olmasından doğmaktadır. Aşağıda millî fizikî planın varlığı halinde doğacak faydaları açıklamağa çalışalım.

1. Millî fizikî planlamanın varlığı halinde ülke mekanının organizasyonu hedefleri açık hale geleceğinden, verilecek kararlarda bu hedefleri gerçekleştirmek bakımından verimlilik artacaktır. (Yalnızca bu faydaya inanma halinde millî fizikî plan bir politika seviyesi olarak düşünülebilir.)

2. Mekan organizasyonunun planlaması ile yığılmalar (şehirleşme lokalizasyon ve ölçek) dolayısıyla doğan dış ekonomiler maksimize edilebilir. (Yalnızca bu iki faydayı düşünme halinde, safhalar halinde planlama yaklaşımına bir yerleşme safhasının katılması problemimizi çözecektir.)

3. Mekan organizasyonun planlaması sonucu mekan organizasyonun planlanması halinde doğan bir çok sosyal paha önlenebilir veya ödetilebilir. (Bu halde mekan organizasyonunun halka dönük sosyal sistemlerde daha çok önem kazanacağı söylenebilir.)

4. Mekan organizasyonunun biçimi kalkınmada bir bağımsız değişkendir. Belirli mekan organizasyonları toplumların belirli özelliklerini sağlamakta rol oynar ve araç olabilir. (Bu dört faydanın birden bir fizikî planlamadan elde edilebileceği varsayılması halinde, seminerin çıkış noktasında öngörülen öneme ulaşılmaktadır.)

Seminerde bütün çalışmalar boyunca millî fizikî plan teriminin eski içeriğinden kurtulamamanın ağırlığı kendini göstermiştir. Genellikle bu terim çok benimsenmemekle beraber ileri sürülen diğer terimlerde de anlaşma olmamıştır. Ülke düzenleme, ülke yerleşme planlaması gibi. Seminer sonrası çalışmalarda bu terimler üzerinde bir çalışma yapılması kendisini tekrar eden bir istek olmuştur. Millî fizikî planlama teriminin ne tip yanıltmaNara sebep olabileceği üzerinde durulmuştur. Bu millî fizikî planın ne olmadığını belirtmenin lüzumunu ortaya çıkarmıştır ve dolayısıyla bazı olumsuz önerilerin geliştirilmesi gerekmiştir. Bu tip sakıncalar iyi tanımlanmaması halinde ileri sürülen diğer isim teklifleri içinde söz konusudur. Seminerde millî fizikî planın ne olmaması hakkında gelişen öneriler aşağıda sıralanmıştır.

- * Millî fizikî plan milli ekonomik ve sosyal plandan ayrı bir plan değildir. Millî fizikî plan diye bir kararlar bütününden bahsedilmesi, Türkiye'de bugün ülke ölçüsünde verilmesi gerekli kararların ancak belirli bir kısmı ekonomik ve sosyal planlama kararlarında verilmekte önemli bir kısım kararlar ise ihmal edilmektedir. Bu aynı seviyedeki ihmal edilmiş kararlar bütünü millî fizikî planın kapsadığı, ülke ölçüsünde ekonomik ve sosyal planın ayrılmazlığı gibi fizikî planında ayrılmazlığı planlama sürecinin bir bütün olduğu ifade edilmiştir.
- * Millî fizikî plan bir anda dondurulmuş tespitler ve teklifler bütünü değildir.
- * Bir millî fizikî plan tüm kontrol hevesi olmamalıdır.
- * Millî fizikî plan bir ülke şekillendirilmesi hevesi olmamalıdır. Mimari ölçekte bir mekan tercihi değildir.
- * Millî fizikî plan şehir ve bölge planlarını bugünkü durumundan kurtarmak çabasından farklı bir şeydir.
- * Millî fizikî planlama makro hedeflerinin bölgelere taksimi yapıp sonra onların bölgeler içinde dağıtılması demek değildir.

II. SEMİNERDE MİLLÎ FİZİKİ PLAN KARARLARI BÜTÜNÜ OLARAK ORTAYA ATILAN YAKLAŞIM HAKKINDA İLERİ SÜRÜLEN GÖRÜŞLER:

Seminerde milli fizikî plan kararları birbirinden farklı üç seviyede sınıflandırılmıştı. (Politika kararları, Milli sektörel fizikî planlar, bölge planları) Seminer boyunca bu üç ayırım genel olarak tenkide uğramadı ise de en çok yadırgananı milli sektörel fizikî planlar oldu.

Millî fizikî planın politika seviyesi kararlarının yeterli bir bağlayıcılığa sahip olabilmesi için beşli bir bütünün gerek ve yeter olduğu ileri sürüldü. Bu politika ların gerekliliği ve yeterliği herbirinin yönünün ne olması gerektiği hakkında genellikle tartışılmadı. Verilen tebliğlerde bu politikalar hakkında dolaylı da olsa bazı görüşler ortaya çıktı.

Seminer boyunca bu beşli politikalardan **şehirleşmenin politika olarak genellikle kabul edilmiş olduğu** açıkça görüldü. Eğer böyle bir seminer üç sene önce toplansa idi sanyorum şehirleşmenin önlenmesi üzerinde bir çok görüş gelecek ve tartışma bu noktada toplanacaktı. Bugün ortaya çıkan sorun mevcut planlama aletlerinin böyle bir politikayı yürütmeğe ne kadar yeterliliği oldu. Bu sonuç son senelerde bu konuda varılan bir görüş birliğinin göstermesi bakımından enteresandı.

İkinci politika bölgeler arasında dağılım politikası idi son günlerde oldukça önemli politik akisleri olan bu konu da doğunun kalkındırılması sorunu üzerinde farklı açılardan konuşuldu. Genellikle bütün konuşmacıların anlaştığı kusur doğuda gelişme farklarını azaltmak için bir çok şeyin yapılması gerektiği idi. Fakat üzerinde anlaşılamiyan sorun bu yapılacak faaliyetlerin ne miktarda bir refah tercihi dolayısıyla politik tercih olduğu ve bu tercihin hangi şartlarda ne miktarda ve hangi zaman süresi için yapılmasının doğru olacağıydı. Doğunun gelişmesi için fizikî planlama stratejisi konusunda yeni yığılma noktaları yaratılması bölge içinde kontrollu dengesizlik stratejisinde fizikî planlama sorunları bakımından anlaşılmağa beraber bu konuda esas terch olan ülke içinde kalkınmada kaynakların bölgeler arasında dağılımının ne olması gerektiği üzerinde yeterince tartışmaya girilemedi.

Ayrıca seminerde bu tip bir politika tercihi olan bölgeler arası denge probleminin bölge planlaması ile karıştırıldığı ve bunun aşında ülke seviyede bir karar olduğu belirtildi. Böyle bir işaret şimdiye kadar bölge planlarından ayrı böyle bir politikalar bütümünün geliştirilmemiş olmasının yarattığı karışıklıkları göstermesi bakımından ilginçti.

Seminerde beşli politikalardan üzerinde durulan diğer politika konusu şehirselleşme politikası oldu. Bu konudaki tercihler ve bunların tartışılmasından çok böyle bir politikaya olan ihtiyaçlar belirtildi. Sanyorum ki önümüzdeki senelerde bu politika bir çok fizikî planlama meselesine çare olarak sürülecek ve gelişecektir. Dördüncü ve beşinci politikalar olarak ileri sürülen akım ilişkileri ve mekanda düzeltmeler politikaları üzerinde oldukça yeni olarak durulduğu için seminerde gerekli tartışma zeminini bulamadı.

Seminerde ele alınan ikinci karar kademesi sektörel millî fizikî planlar idi. Böyle bir karar seviyesi yeni olarak teklif edildiği için seminerde bu konuda sunulan Entegre ulaşım planlaması entegre turizm planlaması gibi bildiriler yadırganmamakla birlikte genel olarak sektörel millî fizikî plan kavramı tenkidlere uğramıştır. Bu konuda en önemli eleştiri dış ekonomileri maksimize etmek için bölge ölçeğinin yeterli olduğu, dolayısıyla ülke ölçüsünde dış ekonomilerin manalı olamayacağıdır. Bu ifade genellikle doğru olmakla beraber bizim teklif ettiğimiz millî sektörel fizikî planlarda ancak sektörlerin veya sektörler gurubunun iç ekonomileri maksimize edilmeğe çalışıldığı için millî sektörel fizikî planların lüzumsuzluğunu göstermemektedir. Verilen tebliğlerin herbirinin tartışmasında bunların lüzumsuz olduğu hakkında bir iddianın ortaya çıkmaması aksine lüzumunun belirtilmesi bu yöndeki tenkitlerin kendiliğinden cevabını teşkil etmiştir. Seminerde üzerinde durulan üçüncü tip kararlar millî fizikî planın mahalli planları olmuştur. Bunlar alışılmış planlama kademeleri olduğu için tartışma lüzumu veya lüzumsuzluğu değil ne tip planlar olması lüzum geldiği üzerinde toplanmıştır. Metropoliten ve şehir planları Türkiye'de bugün nasıl ve hangi anlayışla yapılması gerektiği tartışılmakla beraber bölge planlamasının görevinin ne olması ve ne olmaması gerektiği 10 senelik geçmişine rağmen üzerinde halen tartışılmakta olduğu görülmüştür. Bu noktada üzerinde durulan iki farklı görüş bölge planlarının kalkınma planları olup olmadığı konusunda toplanmaktadır. Bölge, Metropoliten ve şehirselleşme planlarının uzun senelerden beri yapılmasına rağmen belirli bir başarıya ulaşamamasının sebepleri üzerinde durulmasının gerektiği çok açık olarak belirmiştir. Belki önümüzdeki senelerde yapılacak seminerlerden birinin konusunu bu teşkil etmesi faydalı olacaktır.

III. SEMİNERDE DÜ- ĞÜMLENEN SORU- LAR :

Seminer boyunca bütün tartışmaların gelip düğümlendiği sürülen tekliflerin farklı olmasının sebebinin teşkil eden görüş farkları vardı. Bunlardaki anlaşmazlıkların çözümlenmesi görüşlerin kesinliğe kavuşması ileri sürülen çözümlerde anlaşma imkânını artıracaktır. Bu düğüm noktalarını teker teker inceliyeceğiz.

A. BUGÜNKÜ MÜES- SELER DÜZENİ İÇİNDE NE YAPILA- BİLİR NE YAPILA- MAZ :

Bu sorulardan biri bu günkü müesseseler düzeni içinde ne yapılabileceğinden doğmaktadır. Bir plancının sosyal sistemde oyun ve serbestlik alanı var mıdır sorusu aynı problemin başka bir şekilde ifadesi olmaktadır. Seminer sırasında bu konuda üç farklı yaklaşım kendini gösterdi.

Birinci tutum eğer plancı sistemin rasyoneline aykırı hareket ederse sistem bu plancıya çalışma imkânı sağlamaz. Plancının faaliyetleri tesirli olmaya başlaması halinde çatışma kaçınılmazdır. Öyle ise plancı ya sistemin istediğini yapar veya kendisine elverişli sistem şartlarını bekler.

Bunun karşıtı görüş ise teknik olarak çözümlenecek bir çok sorun vardır. Politik sistemden müstakil olarak teknisyen bunların çözümünü arar teklif eder ve sistemde tesirliliği artırır. vb.

Üçüncü görüş semineri hazırlayanların görüşü olarak, her sistem içinde her şeyin değil ancak bazı şeylerin yapılabileceği fakat bu yapılabilecekler arasında plancıya belirli bir oynama sahası devamlı olarak kalacağı plancının bu sahayı kamu yararına sonuna kadar kullanması gerektiği idi. Bu sahanın bazı politik şartlarda daha geniş bazı şartlarda daha dar olacağı fakat hiç bir zaman sıfır olmayacağıdır.

Bütün sorunlara teklif edilen çözümlerde bu üç farklı görüşün tesirleri kendini gösterdi.

Böyle üç farklı görüşün ortaya çıkışının sebeplerinin neler olabileceği hakkında bir miktar durmak faydalı olur sanıyorum. Bu ayrılıklarda bazı terimlerde tam anlaşma olmamasının etkileri olabilir. Bu günkü müesseseler düzeni ile bugünkü iktidarın anlayışı içinde ne yapılır sorularının karıştırılması bu ayrı görüşlerin bir sebebinin teşkil edebilir. Aynı müesseseler düzenini daha farklı bir yoruma tabi tutan bir başka iktidar içinde plancının serbestlik sahası farklı olabilir.

Bu çerçeve içindeki anlaşmazlığın ülke seviyesinde fizikî planlamanın yapılmasının eksikliğinin başka bir şey olması ve bu eksikliğin mutlaka kamu yararına planlama ile giderilmesinin başka bir şey olmasının karıştırılmasından doğduğu kanısındayım. Mevcut politik hasılaya göre millî fizikî planlama kararları verilecektir. Bu politik hasıla değiştiği zaman ülke fizikî plan kararlarının yönü değişecektir.

Diğer enteresan bir ip ucunu çeşitli disiplinlere mensup plancıların katıldığı bu seminerde belirli planlama disiplinlerinden gelen kişilerin benzer eğilimler göstermesinin teşkil ettiği kanısındayım. Genellikle ekonomik plancılar birinci ucu teşkil ederken ikinci ucu fizikî plancılar temsil etmişlerdir. Ara görüşte bulunanlar ekonomi dışındaki politik ve sosyal ilimciler olmuşlardır. Acaba ekonomide diğer ilimlere göre daha belirli münasebetlerle çalışılması ve konuları dolayısıyla planlamada sistem içindeki menfaatleri gurupları ile daha doğrudan doğruya temasa gelmeleri mi bu tip bir düşünceye itmektedir. Benzer şekilde acaba fizikî plancılar bu baskıyı daha mı az hissetmekte ve planlamayı politik yapıdan bağımsız gören bir eğitimin etkilerini olmaktadır. Bunun ortaya çıkarıldığı diğer sorun fizikî plan kararlarının ideolojik içeriğinin ne olduğudur. Politik

ve sosyal ilimcilerin aradaki görüşleride benzer olarak izah edilebilir mi? Bugün bütün sosyal sistem analizlerinde belirli bir flexibilitate olduğu kabul edilmesi üçüncü görüşe katılmayı kolaylaştırmaktadır. Bugün planlama literatüründeki planlama teorileri ile politik yapı arasındaki bağıntı kurmaya çalışanlardan şehir planlaması üstündeki ölçekte çok yönlü metropoliten ve bölge planlama disiplinlerinden gelenler olmasının da enteresan bir nokta sanıyorum.

B. MEKAN ORGANİZASYONU KALKINMADA NE ÖLÇÜDE BİR BAĞIMSIZ DEĞİŞKEN OLABİLİR :

Fizikî plancılarla ekonomik plancılar arasında önemli ayrılış noktalarından biri bu sorun olmakta idi. Seminer içinde ayrılığın bu açıklıkta ortaya çıkamamasının nedenlerinden biri tartışmanın birinci gün müesseseler düzeni içinde ne yapılabilir sorununa gelip bakılmamasından bunun arkasında çatışmanın esasta ne tip bir teknik düşünce farkından doğduğu yeterince açıklanamadı.

Ekonomik plancılar fizikî planlama kararlarını ekonomik planlama kararlarına bağımlı olacağını düşünmekte, ekonomik planlama kararlarının rasyoneli dışındaki fizikî planlama kararlarının sistemin kalkınmasına katkısı olmayacağını düşünmektedirler.

Fizikî plancıların ise bazı konularda verilebilecek fizikî planlama kararlarının kalkınma sürecine katkısı olabileceğini dolayısıyla bunların bağımsız değişken seçilebileceğini varsaymaktadırlar.

Bu çalışmanın bazı nedenleri şöyle sıralanabilir.

En önemli nedenlerden biri ekonomik planlama disiplinin şartlandırılmış belirli bir rasyonelliğe ulaşmış olması, buna karşılık fizikî planlama disiplinin bölge ilminin son on yıldaki gayretlerine rağmen aynı matematiksel rasyonelliğe ulaşmamasıdır. Bu ekonomik plancıların bazı problemleri kolayca yok var saymasına sebep olmaktadır.

İkinci önemli fark ekonomik plancıların sistem anlayışının ekonomik değişkenler arasında kalmasından doğuyor sanıyorum. Problemin ekonomik sistem değişkenleri dışındaki daha geniş bir sistem anlayışı içinde ele alınması halinde kalkınma için neyin bir bağımsız değişken olduğunu bulmak zorlaşmaktadır, belki de lüzumsuzdur. Birçok kalkınma teoristinin modelinde seçilen ekonomi değişkenleri dışında da bağımsız kalkınma değişkenleri olmuştur. Hemen hemen bütün sosyal sistem değişkenleri başka başka yazarlarca bağımsız değişken olarak seçilmiştir. Dolayısıyla bir sistemin kalkınmasının planlamasında birçok değişkenin bir arada planlanması lâzım olabilir. Bunlardan biri de mekânın organizasyonudur. Bu konuda ekonomik plancılarla diğer bir ayrılma yerleşme meselesini mikro ölçekte bir problem olarak görmekte makro ölçekte de ele alınması gereken bir problem olarak görülmesinden doğmaktadır sanıyorum. Bu görüşte makro location teorisinin halen tam gelişmemiş olması bir sebep olmakla beraber sistem için gelişme ile nedensel ilişkileri kurulabilecek bazı makro büyüklükler ve ilişkiler tanımlamak kabil olamamaktadır.

Bu büyüme ile fizikî planlama ilişkileri sorunlarında ekonomik plancılarla anlaşılabilir konular olan dış ekonomiler yaklaşımı da yukarıda bahsedilen ilişkiler gibi tam tanımlanamamıştır.

Aynı şekilde hem fikir olunan diğer konu olan sosyal paha konusunda, pratik planlama problemleri için fizikî planlamada yeterince kantitatif hale getirilememiştir.

Aynı şekilde bölgeler arası denge dolayısıyla verilecek kararların hangi zaman süresi içinde rasyonel olabileceği vs. açık bir hesaplama kavuşmamıştır. Bugün bu hesaplama seviyesine kavuşulmamış olması bu sorunların ihmalini gerektirmez. Sanıyorum belirli hassasiyete ulaşılmıyan bu konularda karar vermeğe imkân tanyacak kadar teorik gelişmeler olmuştur.

Burada bir İskoç plancısının şu sözlerini hatırlamak yerinde olacak «100 sene önce özel sektörün tek tek yalnızca kendi menfaatlerini düşünerek karar vermesi bütün çevreyi mahfetti, 50 sene bunu düzeltmeğe çalıştık, bu gün ise ekonomik plancıların sınırlı ekonomik planlama rasyoneli çevreyi mahvediyor. Kim bilir bunun düzeltilmesi kaç sene de olacak.

Burada fizikî plancılarca sık sık düşülen bir hatayada dikkati çekmek gerekecektir. Sanıyorum ekonomik plancıları çekingen davranışlarının bir nedeni de budur. Fizikî plan kararlarında rasyonellikten uzaklaşma tehlikeleridir. Halen belirli bir konuda çeşitli nedenlerle bilgi eksikliği teori eksikliği vs. başka şey, belirli hassasiyette karar verememek veya rasyonel karar vermeği reddetmek başka bir şeydir sanıyorum bu semineri hazırlıyan komitenin görüşü elde bulunan bütün imkânlarla rasyonelliği çok yönlü olarak artırmağa çalışmak, fakat bunun için şartlandırılmış rasyonelliklere düşmemektir.

C. PRATİK YAKLAŞIM X TEORİK YAKLAŞIM :

Fizikî planlama sorunlarının öneminin ortaya konulmasında pratik sorunlar mı ele alınarak yaklaşılmalı teorik ve genel seviyedeki sorunlar ele alınarak mı yaklaşılmalı konusu üzerinde münakaşaların toplandığı ve sonunda belirli bir anlaşma zemini bulunan tek görüş ayrılığı idi.

Seminerin hazırlanışında gözönünde tutulan yaklaşım ülke ölçüsünde fizikî planlama sorunlarının bir genel çerçeve içinde ele almak bu çerçeveyi kabul ettirmeye çalışarak fizikî planlamanın Türkiye'de neler yapması gerektiğini göstermek ve bunun faydasına ve önemine çeşitli seviyelerde rolleri olan kişileri inandırmaktı.

Seminer süresince bir karşı görüş ortaya çıktı. Gerçek problemlerin çözümünden meseleye yaklaşmak, örneğin İzmit - Gebze önümüzdeki 20-30 senede yapılacak 100 milyar TL. lık yatırımın mekan organizasyonu gibi. Bunlara getirilecek çözümlerle sorunu tanıtmak yoluyla fizikî plan çalışmalarının önemini göstermektir. Bu iki görüş arasında bu ikisinin de bir arada yapılmasının gerekli olduğu fakat bugün her ikisinde yapılmadığı üzerinde anlaşmak kolay oldu. Seminerdeki bildirilerde ele alınmamış bulunan aşağıdaki konularda da ilerideki seminerlerde çalışmalar yapılması teklif edilmiştir.

* Eğer ülke ölçüsünde fizikî planlama kararları verilecek ise bunun ne tip bir örgütlenme düzeni için ele alınması gerekir.

* Böyle bir fizikî planlama çalışmasının yürütülebilmesi için bu örgütlere ne tip yetkiler verilmesi gerekir. Başka bir deyişle bu planın uygulama araçları neler olacaktır.

Millî fizikî planlama seminerinde verilen bildirilerin ve üç gün süren seminer boyunca yapılan eleştirmelerin, ülke ölçüsündeki planlama çalışmalarındaki bugün hissedilen mekan organizasyonu ile ilgili çalışmalarda boşluğun doldurulmasında yapılacak teşebbüslere yardımcı olacağını veya böyle bir çalışmayı başlatacağını umuyoruz.

**I. MİLLİ FİZİKİ PLAN SEMİNER'İNE
KATILANLAR LİSTESİ**

I. MİLLİ FİZİKİ PLAN SEMİNERİNE KATILANLAR

Açıl Güray	: Y. Mimar İmar ve İskân Bakanlığı Bölge planlama Dairesi
Adısanlı Vahide	: Y. Mimar İmar ve İskân Bakanlığı Bölge planlama Dairesi
Akansel Fevzi	: Köy İşleri Bakanlığı
Akçura Tuğrul	: ODTÜ Şehircilik Bölümü Öğretim Üyesi
Aksoy Erdem	: Karadeniz Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi
Aktan Filiz	: Bayındırlık Bakanlığı
Aktay Mutlu	: Serbest Mimar
Aktuna Nazmiye	: İmar ve İskân Bakanlığı
Aktiüre Sevgi	: ODTÜ Şehircilik Bölümü Öğretim Üyesi
Aktiüre Teoman	: ODTÜ Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi
Akyol Avni	: Devlet Planlama Teşkilâtı
Alan Perihan	: Y. Müh. Mimar
Alanoğlu Ali İhsan	: Emekli Sandığı
Alatan Halûk	: Y. Mimar İmar ve İskân Bakanlığı Bölge planlama Dairesi
Alisbah Erdal	: İmar ve İskân Bakanlığı Planlama Dairesi
Alpan Nejat	: T. P. A. O.
Altan Sezai	: İmar ve İskân Bakanlığı Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü
Anolay Sami	: Bayındırlık Bakanlığı Yapı İmar İşleri Reisliği
Aran Sadri	: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesinde Profesör
Arı Oğuz	: ODTÜ Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Arpacı Ferit	: P.T.T.
Aru Kemal Ahmet	: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesinde Profesör.
As Erol	: Y. Mimar İller Bankası
Aslanoğlu Gönül	: O.D.T.Ü. Mimarlık Bölümü Üyesi
Ataoguz Akın Mehmet	: O.D.T.Ü. Öğrenci
Atalık Gündüz	: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehircilik Enstitüsü
Atay Aydın	: Bayındırlık Bakanlığı
Ayata Ülke	: Y. Mimar İmar ve İskan Bakanlığı
Aybet Cahit	: İller Bankası
Aydemir Şinasi	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
Aydın Tekin	: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehircilik Kürsüsü
Ayhan Yaşar	: Gazeteci
Aykıl Ergül	: Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
Aykut Nüket Solmaz	: Y. Mimar
Barışkın Cemalettin	: Y. Mimar İller Bankası
Başkak Erol	: P.T.T.
Baydargil Misket	: Y. Müh. Mimar
Baydargil Saltuk	: Y. Müh. Mimar
Bayrak İlhan	: İmar ve İskân Bakanlığı
Baytekin İbrahim	: Bayındırlık Bakanlığı
Berke Rıza	: Bayındırlık Bakanlığı Demiryolu ve Limanlar Dairesi
Berksan Bülent	: Serbest Mimar
Beşorak Sibel	: Atatürk Üniversitesi
Beşorak Talât	: Danıştay
Beygo Saim	: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehircilik Asistanı
Beyru Rauf	: O.D.T.Ü. Şehircilik Bölümü Başkanı

Bilsel Ayça	: Y. Mimar İller Bankası
Bilsel S. Güven	: Y. Müh. Mimar İmar ve İskân Bakanlığı
Bolak Orhan	: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesinde Profesör
Can Tulgar	: D.P.T. Sosyal Planlama Dairesi
Candır Atillâ	: Devlet Planlama Teşkilâtı Sektörler Şubesi
Candır Tülin	: Devlet Planlama Teşkilâtı Sektörler Şubesi
Çanpolat Mahir	: Diyarbakır Bayındırlık Müdürlüğü
Cansever Turgut	: Doç. Dr. Serbest Mimar
Ceyhun Demirtaş	: Serbest Mimar
Çakmakçı Suna	: İller Bankası
Çelensü Tamer	: ODTÜ'de Öğrenci
Çelikkol Nevdil	: N.A.T.O.
Çetin Ayten	: Ziraat Müh. İmar ve İskan Bakanlığı
Çetin Hikmet	: D.P.T. Uzun Vadeli Planlar Şubesi
Çetiner Ayten	: İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehircilik Kürsüsü
Çevikol Atillâ	: Ziraat Y. Müh. İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Çiftlikli Ali	: P.T.T.
Çoruh Ülfet	: İmar ve İskan Bakanlığı Planlama ve İmar Gn. Müdürlüğü
Dallı Özen	: D.P.T. Ekonomik Planlama Dairesi Bölge Planlama Gurubu
Dağdeviren Yılmaz	: P.T.T.
Delen Memduh	: T.Ç. Sanayi T.A.Ş.
Delikanlı Arif	: İmar ve İskân Bakanlığı
Diñç Orhan	: Y. Mimar Özel Mimarlık Yük. Okulu Öğretim Görevlisi
Dirimen Sevim	: Bayındırlık Bakanlığı
Doğan Melih	: İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Duranlı Bilgen	: Y. Mimar
Duru Özdemir	: Fkonomist Maliyet Uzmanı
Ekinci Tarık Ziya	: Diyarbakır Milletvekili
Elibol İlhan	: İmar ve İskan Bakanlığı
Elgin Özhan	: İller Bankası
Elmas Erdoğan	: Serbest Mimar
Elmas Sevinç	: İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Erdem Hesna	: İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Erder Leilâ	: O.D.T.Ü. Bölge Planlama Bölümü Öğrencisi
Erder Nejat	: O.D.T.Ü. İdari İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi
Erdoğan Zekai	: İmar ve İskan Bakanlığı
Erkin Engin	: İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Erkin Mükrem	: Y. Mühendis
Erman İlhan	: İmar ve İskân Bakanlığı Proje ve İnşaat Dairesi
Eronat Akgündüz	: O.D.T.Ü. Şehircilik Bölümü Öğretim Üyesi
Ersoy Doğan	: İmar ve İskan Bakanlığı
Ersoy Halil	: Maden Tetkik Arama
Ersoy İlhan	: İmar ve İskan Bakanlığı
Ersoy Turhan	: Devlet Planlama Teşkilâtı Sosyal Planlama Dairesi
Ersoy Yalçın	: Y. Müh. Mimar
Ertan Şenol	: İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Ferah Erkin	: Y. Mimar İller Bankası
Fındıkoğlu Cihat	: Y. Mimar İller Bankası

Gerçek Cemil	: Serbest Mimar
Gerçek Lâle	: ODTÜ Bölge Planlama Bölümünde Öğrenci
Germen Aydın	: Şehir ve Bölge Plancısı
Geray Cevat	: S.B.F. Şehircilik ve İskan Enstitüsü Doç. Dr.
Giovannini Luciano	: Mimar Turizm Bakanlığı
Göçer Orhan	: İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehircilik Kürsüsü Asistanı
Gökçeli Raşit	: ODTÜ Bölge Planlama Bölümünde Öğrenci
Gökmen Demir	: Bayındırlık Bakanlığı
Görkem Bedii	: Köy İşleri Bakanlığı
Gözen Bülent	: İnş. Y. Müh. Karayolları Genel Müdürlüğü
Güder Erdiñç	: Köy İşleri Bakanlığı
Gülan Kaya	: Y. Mimar
Gülgeç İlhan	: Y. Müh. Mimar İller Bankası
Güller Ruhi	: Y. Mimar İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Gülöksüz Güven	: Filolog
Gülöksüz Tahsin	: Milli Eğitim Bakanlığı
Gülöksüz Yiğit	: Devlet Planlama Teşkilâtı Sosyal Planlama Dairesi
Günay Baykan	: ODTÜ Şehircilik Bölümünde Öğrenci
Günay Birsan	: Müh. Mimar
Güneri Baysal	: Mühendis
Güner Orhan	: Y. Mimar Turizm Bakanlığı
Güngen Gündüz	: T.C.D.D.
Güneyli Ersin	: Şehir Plancısı İller Bankası
Güran Arman	: Serbest Mimar
Gürel Sümer	: O.D.T.Ü. Şehircilik Bölümü Öğretim Üyesi
Gürel Muhittin	: İmar ve İskan Bakanlığı Tetkik Kurulu
Gürer Yılmaz	: İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Gürler Galip	: İlk Öğretim Müfettişi
Gürkan Aydan	: ODTÜ Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi
Gürkan Gürol	: Y. Mimar İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Gürsel Ersen	: D.G.S.A.
Gürsoy Sevim	: O.D.T.Ü.
Hasol Doğan	: İTÜ Mimarlık Fakültesinde Asistan
Ilıkca Nazım	: Makina Mühendisi
İdil Baran	: Y. Mimar İller Bankası
İlkin Çetin	: Y. Mimar İller Bankası
İlkin Selim	: ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi
İlkorur Sudi	: İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
İlter Selâhattin	: İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
İnkaya Yılmaz	: ODTÜ Şehircilik Bölümü Öğretim Üyesi
İyidir Metin	: Sekerbank
İyigören Işık	: Y. Müh. Mimar
İzgi Sevinç	: İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Kabakçı Hakkı İsmail	: Köy İşleri Bakanlığı
Kahraman Kemal	: İmar ve İskan Bakanlığı
Kalkavan Ülkü	: Y. Şehir Plancısı
Kaplan Kadri	: Tabii Senatör
Karagülle Rezzan	: İller Bankası
Kayahan Mustafa	: Gazeteci
Kaynak Evren	: İmar ve İskan Bakanlığı
Kaynak Sevinç	: İmar ve İskan Bakanlığı Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü

Kazancıgil Ali	: ODTÜ
Keleş Ruşen	: S.B.F İskan ve Şehircilik Enstitüsü Dr. Doçent
Kendir Özmen	: Yük. Müh. İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Kemal Mehmet	: Gazeteci
Keskin Ahmet	: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehircilik Kürsüsü Asistanı
Kıra Ethem	: İmar ve İskan Bakanlığı
Kıray İbrahim	: T.C.D.D.
Kıray Mübaccel	: ODTÜ Sosyoloji Bölümünde Profesör
Kırçak Süheyla	: Serbest Mimar
Kozanoğlu Vural	: Dr. Y. Mimar İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Kuran Abdullah	: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Öğretim Üyesi
Küçük Sami	: Tabii Senatör
Küçük Temren	: İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Küçük Yalçın	: ODTÜ İdarî İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi
Küçükoğlu Yılmaz	: İmar ve İskan Bakanlığı Şehir Planlama Dairesi
Macarlıoğlu Aydın	: İmar ve İskan Bakanlığı Planlama İmar Genel Müdürlüğü
Menderes Zulâl	: O.D.T.Ü. Öğrenci
Nalbantoğlu H. Ünal	: O.D.T.Ü. Sosyal İlimler Bölümü
Parsa Settar	: İmar ve İskan Bakanlığı Şehircilik Dairesi
Payaslıoğlu Arif	: O.D.T.Ü. İdarî İlimler Fakültesinde
Payaslıoğlu Gülseren	: Y. Müh. Mimar İmar İskan Bakanlığı Şehircilik Dairesi
Pektaş Halis	: Serbest Mimar
Poda Ender	: Y. Orman Müh. İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Polatkan Tanju	: Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Planlama Dairesi
Obüs Figen	: Bayındırlık Bakanlığı
Oğuz Yahya	: Devlet Planlama Teşkilatı
Okyar Kadri	: İller Bankası
Okyay Tarık	: ODTÜ Şehir Planlaması Bölümünde Öğrenci
Onamay Vedat	: Y. Mimar İmar ve İskan Bakanlığı Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü
Öç Tamer	: Mimar
Ölçen Nejat	: Devlet Planlama Teşkilatı
Ömür Selahattin	: O.D.T.Ü. Öğrenci
Önal Maruf	: Y. Mimar Mimarlar Odası
Önen Yavuz	: Serbest Mimar
Öner Kemal	: PTT
Örüklü Özer	: ODTÜ
Özaktaş Adnan	: Turizm Bakanlığı Planlama Genel Müdürlüğü
Özdemir Cavidan	: İmar ve İskan Bakanlığı
Özdemli Gündem	: Y. Mimar
Özel Ziya	: Köy İşleri Bakanlığı
Özen Haldun	: İmar ve İskan Bakanlığı
Özer Mehdi	: İmar ve İskan Bakanlığı
Özer Nizam	: Milli Eğitim Bakanlığı
Özer Senay	: Devlet Planlama Teşkilatı
Özgün Aydın	: Serbest Mimar

Özkan Süha	: Serbest Mimar
Özkök Hulusi	: İmar ve İskan Bakanlığı
Özok Kemal	: İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Salihoğlu Mehmet	: İnş. Y. Müh. İmar ve İskân Bakanlığı
Saranlı Tanay	: Y. Mimar Şeker Fabrikaları
Saranlı Türer	: Y. Mimar Şeker Fabrikaları
Sarioğlu Fadil	: P.T.T. z
Sinkil Behçet	: Y.Mimar İmar ve İskân Bakanlığı
Sonçağ Gültekin	: Y. Mimar
Sönmez Demet	: Devlet Planlama Teşkilatı
Sönmez Naci	: Maden Tetkik Arama
Sönmez Necmi	: Ankara Ziraat Fakültesinde Profesör
Sönmez Tului	: İmar ve İskân Bakanlığı Şehircilik Dairesi
Söylemezoğlu Gültekin	: Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü
Suher Hande	: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehircilik Kürsüsü Profesörü
Sunaç Orhan	: Ankara İl İmar Müdürlüğü
Şahin Selçuk	: Y Müh.
Şatiroğlu İsmet	: T.O.D.A.İ.E.
Şenyapılı Önder	: Y. Mimar İmar ve İskân Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Şenyapılı Tansı	: İmar ve İskân Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Şimşek Şahin	: T.O.D.A.İ.E.
Tekeli İlhan	: İmar ve İskân Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Tabban Ahmet	: İmar ve İskân Bakanlığı
Taluy S. Aylâ	: Y. Mimar İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Tankut Gönül	: ODTÜ Şehir Planlaması Bölümü Öğretim Üyesi
Tanman Oya	: İmar ve İskan Bakanlığı Şehircilik Dairesi
Tarman Emel	: Bayındırlık Bakanlığı
Taşcı Yavuz	: Serbest Mimar
Taşcıoğlu Adnan	: Serbest Mimar
Tunaman Müjde	: İmar ve İskân Bakanlığı
Tunbul Mete	: Coğrafyacı, İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Tuncay Turgut	: Y. Mimar
Tuçalp Orhan	: İller Bankası
Tunçkanat Haydar	: Tabii Senatör
Turak Esat	: ODTÜ Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi
Türkoğlu Kamutay	: Serbest Mimar
Türkümlü Çetiner	: İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Tüz Özhan	: Y. Müh. Mimar
Tüzün Aklan	: İmar ve İskân Bakanlığı
Unaran Ergun	: Serbest Mimar - Mimarlar Odası
Ungan Yılmaz	: Köy İşleri Bakanlığı
Uygur Muammer	: İmar ve İskân Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Uzel Ahmet	: Serbest Mimar
Uzel Selahattin	: Bayındırlık Bakanlığı
Ülken Sati	: İmar ve İskân Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Ünal Ayhan	: İmar ve İskân Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Ünal Nadir	: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü
Ünal Tankut	: İmar ve İskân Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi

Vata Ahmet Erdoğan : Y. Mimar
Vidinlioğlu Necdet : İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Plânlama Dairesi

Yarangümelü Dünder : P.T.T. Genel Müdürlüğü
Yagız Şenol : Y. Mimar İmar ve İskân Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi

Yapar Zeki : Y. Müh. Mimar (Serbest)
Yarar Cemal : Y. Müh. Mimar
Yarkın Gülçin : Bayındırlık Bakanlığı
Yaşlıca Erdoğan : Serbest Mimar
Yavaş Dumrul : İller Bankası
Yavuz Fehmi : S.B.F. İskân ve Şehircilik Enstitüsü Profesörü
Yazıcıoğlu Özden : Y. Müh. Mimar İmar ve İskân Bakanlığı
Yekta Timuçin : Genel Kurmay Başkanlığı
Yener Cengiz : T.C.D.D.
Yeşiloğlu Fahri : İmar ve İskân Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi
Yılmaz Engin : İmar ve İskân Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi